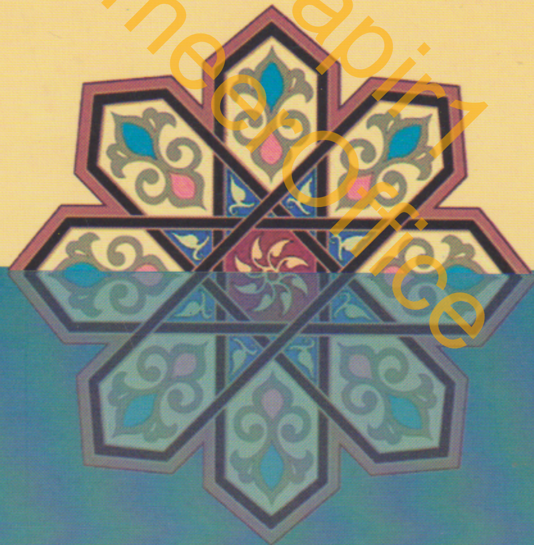
بنەما شەرعییەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی

نووسینی عەلی باپیر

ڕوونکردنەوەی

بنەما گشتییەکانی
کۆمەڵی ئیسلامیی

ڕوونكردنەوەی
بنەما گشتییەكانی
كۆمەڵی ئیسلامی

نووسینی: عەلی باپیر

چاپی سێیەم

1435/ كۆچی
2714/ كوردی
2014/ زاینی

ناسـنامەی کتێـب:

ناوی کتێب : ڕوونکردنەوەی بنەما شەرعییەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی
نووسینی : عەلـی باپیـر
بـابــەت : فیکری ئیسلامیی
پیت چنین : کامەران ئەحمەد
نۆرە و ساڵی چاپ : سێیەم – 2014
تیـراژ : 1000 دانە

لە بەڕێوەبەرایەتیی گشـتیی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردنی (330)ی ساڵی (2012)ی پێدراوە

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾﴾

الجاثية.

﴿لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًاۚ ... ﴿٤٨﴾﴾

المائدة.

ئەم کتێبە

ئـەم کتێبـە (بنـەما گشـتییەکانی کۆمـەڵی ئیسـلامیی) کورتـەی کتێبـی (ڕوونکردنەوەی بنەما شەرعییەکانو هێڵەگشتییەکانی کۆمـەڵی ئیسـلامیی)ە، کـە لیژنەیـەکی ڕاسـپێردراو لەلایـەن سـەرکردایەتییەوە بـەو کـاری کورتکردنەوەیـە هەستاوە.

شـایەنی باسیشـە کـە (بنـەما شـەرعییەکان و هێڵەگشـتییەکانی کۆمـەڵی ئیسلامیی) ئەو بیستو پێنج خاڵەبوون کە بەر لە ڕاگەیـەنرانی کۆمـەڵی ئیسـلامیی لە (2001/5/31)دا وەك بناغەی فیکریی و سیاسیی کۆمەڵی ئیسـلامیی لەلایـەن بەندەوە ئامادەکراو پـاش وتووێـژ لەسـەر کرانـی لەلایـەن دامەزرێنـەرانی ئەوسـای کۆمەڵی ئیسلامییەوەو پەسەندکرانی لە دوتوێی نامیلکەیەدا چاپو بڵاوکرایەوە.

پاشان لە ساڵی (2010)دا هەڵسام بە ڕوونکردنەوەی ئەو بیستو پێنج بنـەما شەرعییو هێڵە گشتییەو سەرەنجام لە دوتـوێی کتێبێکـی (600) لاپەڕەییداو بـە ناونیشـانی: (ڕوونکردنـەوەی بنـەما شـەرعییەکانو هێڵەگشـتییەکانی کۆمـەڵی ئیسـلامیی) دووجـار لەسـەر یـەك چـاپو بڵاوکرایـەوە، کەواتـە: ئێسـتا (بنـەما شەرعییەکانو هێڵەگشتییەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی) وێڕای حاڵـەتی (مـتن) بـوونی، بە ڕوونکراوەییش بە دوو شێوە هەیە:

1ـ ڕوونكردنەوەی درێژ، كە ڕەنگە هەندێك بۆچوونی تێدابن زیاتر تەعبیر لە بیروڕای من بكەن.

2ــ ڕوونكردنەوەی كورت، كە تەعبیر لە بیروڕای لیژنەكەو سەرەنجام سەركردایەتی كۆمەڵی ئیسلامیی دەكات.

هیواداریشم ئەم كتێبە بە هەرسێك حاڵەتو شێوەكەیەوە، هۆكارێكی كاریگەریی زیاتر تێگەیاندنی ئەندامانی كۆمەڵی ئیسلامیی بێ، لەو بنەما شەرعییو هێڵەگشتییانەی كە لە سەریان بنیات نراوەو بەڕێوەدەچێت.

سبحانك اللهم أشهد أن لا إله الا أنت أستغفرك وأتوب اليك

عەلی باپیر/ هەولێر

28 محرم 1435ك/ 2013/12/1ز

بنەمای یەکەم

تێگەیشتنی ڕاســتو دروست لە ئیسلام

بنەمای یەکـەم

تێگەیشـتنی ڕاسـتو دروسـت لە ئیسـلام

تێگەیشتنێکی ڕاستو دروست (فهم صحيح وسليم)ی ئیسلام، -کە لە قورئانو سوننەتدا بەرجەستەیە-، لەبەر ڕۆشنایی تێگەیشتنو زانسـتو ئـەزموونی زانایـانی پێشـینی چـاکمانو زانایـانی متمانەپێکراوماندا بەگشتییو، بەتایبەت هی سێ سەدە شایەدیی بۆ دراوەکان، وەك:

1- پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێ: (خَيْـرُ النَّـاسِ قَرْنِي ثُـمَّ الَّذِيـنَ يَلُونَهُمْ ثُـمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ...) رواه البخاري: (3651) واللفظ لـه، ومسـلم: (2533)، عـن عبـدالله ابـن مسـعود رضي الله عنه. واتـە: (باشتـرین خـەڵك ئـەو سـەدەیەن كـە مـن لەنێویاندام، دوایی ئەوانی دوای وان، پاشان ئەوانی دوای وان ...).

ئەو تێگەیشـتنەش بریتیە لە: (تەنها ئیسلام بـە بەرنامـە -دیـن-ی ڕاسـتو تێـرو تـەواو زانینی ژیانی ئینسان، بە تاكو كۆمەڵو كۆمەڵگاو دەوڵەتـەوە)، وەك:

2- خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗا ... ﴿٣﴾﴾ الـمائدة، واتـە: (ئـەمڕۆ بەرنامەكـەتانم بـۆ تـەواوكردن، وە چاكەی خـۆم بەتـەواویی لەگەڵـداكردن، وە ئیسلامم بە بەرنامە بۆ پەسندكردن ...).

3- هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾﴾ آل عمـران، واتـە: (وە هـەر كەسـێك جگـە لـە ئیسـلام بەرنامەیـەكی دیكـە بخـوازێ، بـە تەئكیـد لێـی وەرناگیـرێ، وە لە دواڕۆژدا لە زیانبارانە).

روونكـردنەوە

یەكـەم: زانیاری لە پێش كردەوەوەیە

ئـەم حەقیقەتـە كـە (زانیـاری لـە پـێش كردەوەوەیـە) زۆر لـە ئایەتـەكانو فەرمایشـتەكانی پێغەمبـەر ﷺ رایدەگەیـەنن، بـەڵام ئێمـە وەك بنچـینەیەك گوتوومانـەو زانایـانیش هـەموویان لەسـەر ئـەوە یەكـدەنگن كـە بـەبێ زانیـاریی‌و تێگەیشتن‌و بەبێ بەرچـاوڕوونی، بـە هـیچ جۆرێـك، هـیچ جـۆرە كـارو چالاكییەكی ئیسلامی بەشێوەیەكی ڕاستو دروست ئەنجام نـادرێ (دیارە ئێمـە لێرەدا باسـی كارو چالاكیی ئیسلامیی دەكەین، ئەگەرنا هەر كردەوەیـەك بناغـەی نـەزانین بـێو لەسـەر بناغـەی نەشـارەزایی بنیـاتبنرێ، نـەك هـەر بـەهرەی لـێ وەرنـاگیرێو بەرهەمی نابێو هیچی لێهـەڵناوەرێ، بگرە خاوەنەكـەی زۆریشـی لەسـەر قـەرزدار دەبێ).

خـوای كاربـەجێش (جـل جلالـە) فەرموویـەتی: ﴿ فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ ...﴾[1] ، واتە: (بزانـە كە جگە لە خـوا، پەرسـتراوانێكی دیكـە نین كە شایەستەی پەرستن بن، وە داوای لێبوردن "لە خوا" بكە بۆ گوناهـت).

وەك دەبینین خوای زاناو توانا (جل جلاله)، دوو فەرمانی بە پێغەمبـەری خـۆی ﷺ كردووە.كەواتە: كردەوە دەبێ بەدوای زانیارییدا بێ.

هەروەها خوای بەرزو مەزن دەربارەی هۆكاری شكستی هـەزار لـە كـافران، لـە بەرانبەر سەد لە ئـەهلی ئیمـاندا، فەرموویـەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ

---

[1] محمد: 19

عَلَى ٱلْقِتَالِۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَٰبِرُونَ يَغْلِبُوا۟ مِا۟ئَتَيْنِۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّا۟ئَةٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ﴾[1] واتە: (ئەی پێغەمبەر! بڕواداران هان بدە لەسەر جەنگ، ئەگەر لە ئێوە بیست کەسی خۆڕاگر هەبن، بەسەر دووسەد کەسدا زاڵ دەبن، ئەگەر لە ئێوە سەد کەس هەبن، بەسەر هەزار کەسدا لەوانەی بێبڕوان، زاڵ دەبن، چونکە ئەوان خەڵکانێکن نافامن).کەواتە: هۆی شکستی دە کافر لە بەرانبەر مسوڵمانێکدا، ئەوەیە کە کافرەکە بە پێچەوانەی مسوڵمانەکەوە، خاوەنی شارەزایی و تێگەیشتن نییە و نافامیی و نازانیێ.

دووەم: ئیسلام ئەوەیە کە خۆی لە قورئان و سوننەتدا دەبینێتەوە:

چونکە بێگومان ئایین و بەرنامەی خودای بەرزو مەزن تەنها ئەو دەقانەن کە لەڕێی سرووش (وَحي)یەوە هاتوون، جا چ بەشێوەی ڕاستەوخۆ بێ کە (قورئان)ە، چ بەشێوەی ناڕاستەوخۆ کە (سوننەت)ە، بەڵێ (ئیسلام)ێك کە دەبێ پێیەوە پابەند بین، ئەو (ئیسلام)ەیە کە لە (قورئان)و (سوننەتی پێغەمبەر)دا ﷺ بەرجەستەیە.

پێشەوا (شافیعی)یش لەوبارەیەوە شیعرێکی جوانی گوتووە:

كُلُّ العُلُومِ سِوَى القُرآنِ مَشْغَلَةٌ

الا الحديث وعلم والفقه في الدين

العِلْمُ مَاكَانَ فِيهِ: قَالَ حَدَّثَنَا

وما سِوَى ذاكَ وَسْوَاسُ الشَّياطِينِ

---

[1] الأنفال: 65

واتە: (هەموو زانستەکان بێجگە لە زانستەکانی قورئانو فەرموودەو زانستی لە دین شارەزابوون، خۆ سەرقاڵکردنە، زانست ئەوەیە کە تێیدا: (گوتی، بۆی باسکردین) هەبێ، جگە لەوە، ئەوی دیکە هەمووی خوتخوتەی شەیتانانە).

ئاشکراشە کە مەبەستی شافیعی (ڕەحمەتی خوای لێبێ) لە وشەی (العلم)، زانیاریی شەرعییە، واتە ئەو زانیارییەی کە بە دین دادەنرێ، ئەگەرنا شتێکی ئاشکرایە کە زانیاریی دنیایی (العلم الدنیوي) نە لە قورئانو سوننەتدا کورت هەڵاتووە، نە بە (خوتخوتەی شەیتانان)یش دادەنرێ، بەڵام بە تەئکید هەر قسەیەك لە وەحییەوە نەهاتبێو بەناوی (ئایین)ەوە بکرێو بە بەشێك لە ئایین دابنرێ، ئەوە شتێکی ڕاست نییەو (خوتخوتەی شەیتان)ە.

کەواتە: هەرچی بەرهەمو لێکدانەوەو شەرحو تەفسیری زاناو پێشەوایانە، هەرچەندە پایەدارو بەڕێز بن، هەر بە تێگەیشتن (فهم)ی ئەوان دەربارەی دین دادەنرێ، دەبێ هەر بەو شێوەیە مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ، نەك وەك دەق (نص)ێکی دینیو خودی دین.

سێیەم: بێگومان پێشینەی چاك (السلف الصالح)مان ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێبێ، بەگشتی سەرمەشقو پێشڕەومانن، شەرعو عەقڵ لەسەرمان پێویست دەکەن بەپێی تێگەیشتنی ئەوان لەگەڵ کتێبی خوای بەرزو مەزنو سوننەتی پێغەمبەری پێشەوا ﷺمان مامەڵە بکەین.

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ...}[1] واتە: (باشترین خەڵك ئەو سەدەیەن کە من لەنێویانەدام، دوایی ئەوانی دوای وان، پاشان ئەوانی دوای وان ...).

---

[1] رواه البخاري: (3651) واللفظ له، ومسلم: (2533)، عن عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه.

لێرەدا وەك بەڵگە هێنانەوە لەسەر ئەوەی کە خەڵکی سێ سەدەکان بەگشتیی و بەتایبەت هی سەدەی یەکەم کە (هاوەڵان)ی بەڕێزو دڵسۆزی پێغەمبەری خوان –خوا لێیان ڕازی بێ– تێگەیشتن و پێگەیشتنیان لە ئایین و بەرنامەی خوا، لە هی دوای خۆیان چاکترو تەواوتر بووە، بە پەسندی دەزانم ئەم ڕووداوە بە نموونە بهێنمەوە:

(عَنْ أَسْلَمَ أَبِي عِمْرَانَ التُّجِيبِيِّ قَالَ كُنَّا بِمَدِينَةِ الرُّومِ فَأَخْرَجُوا إِلَيْنَا صَفًّا عَظِيمًا مِنْ الرُّومِ، فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ مِنْ الْمُسْلِمِينَ مِثْلُهُمْ أَوْ أَكْثَرُ، وَعَلَى أَهْلِ مِصْرَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ، وَعَلَى الْجَمَاعَةِ فَضَالَةُ بْنُ عُبَيْدٍ، فَحَمَلَ رَجُلٌ مِنْ الْمُسْلِمِينَ عَلَى صَفِّ الرُّومِ حَتَّى دَخَلَ فِيهِمْ، فَصَاحَ النَّاسُ وَقَالُوا: سُبْحَانَ اللَّهِ يُلْقِي بِيَدَيْهِ إِلَى التَّهْلُكَةِ، فَقَامَ أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ لَتُأَوِّلُونَ هَذِهِ الْآيَةَ هَذَا التَّأْوِيلَ، وَإِنَّمَا أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةَ فِينَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ لَمَّا أَعَزَّ اللَّهُ الْإِسْلَامَ وَكَثُرَ نَاصِرُوهُ، فَقَالَ بَعْضُنَا لِبَعْضٍ سِرًّا دُونَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ أَمْوَالَنَا قَدْ ضَاعَتْ وَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعَزَّ الْإِسْلَامَ وَكَثُرَ نَاصِرُوهُ، فَلَوْ أَقَمْنَا فِي أَمْوَالِنَا فَأَصْلَحْنَا مَا ضَاعَ مِنْهَا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ يَرُدُّ عَلَيْنَا مَا قُلْنَا: ﴿وَأَنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ...﴿١٩٥﴾﴾ فَكَانَتْ التَّهْلُكَةُ الْإِقَامَةَ عَلَى الْأَمْوَالِ وَإِصْلَاحِهَا وَتَرْكَنَا الْغَزْوَ، فَمَا زَالَ أَبُو أَيُّوبَ شَاخِصًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى دُفِنَ بِأَرْضِ الرُّومِ)[1] واتە: {(أَسْلَمُ أَبِي عِمْرَانُ التُّجِيبِيِّ) دەڵێ: ئێمە لە شاری ڕۆمەکان بووین – مەبەستی (قوستەنتینیە)یە کە دەکاتە (ئەستەمبووڵ)ی ئێستا، ڕیزێکی گەورەی لەشکریان بۆمان دەرکرد، لە (مسوڵمانان)یش ڕیزێکی وەك ئەویان گەورەتر بۆیان دەرچوو، فەرماندەی خەڵکی میسر عوقبەی کوڕی عامر بوو، فەرماندەی لەشکرمان فوزاڵەی کوڕی عوبێد بوو.

[1] رواه الترمذي: 2972، وقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ، وقال الألباني: صحيح.

پیاوێك لە ئێمە خۆی بە ریزی رۆمەكاندا دا تـا چـووە نێویـان، خەڵكەكـە هاواریـان كـردو گوتیـان: (سُـبْحَانَ اللَّـهُ)، بەدەسـتی خـۆی خـۆی فەوتانـد، ئـەبو ئـەییوبی ئەنسـارِیی هەڵسـایەوەو گـوتی: ئـەی خەڵكینـە! ئێـوە ئـەم ئایەتـە بـەو شـێوەیە لێكدەدەنەوە؟ ئەم ئایەتە دەربارەی ئێمەی ئەنسارِییەكان دابەزێنرا، دوای ئەوەی خـوای بـەرز و مـەزن (ئیسـلام)ی بـەهێز و سـەركۆدار كـردو پشـتگیرانی زۆربـوون، هەندێكمان بە نهێنیو بەبێ ئاگاداری پێغەمبەر ﷺ بە هەنـدێكی دیكـەمانی گـوت: ماڵمان بەزایەچوو، ئەوە خواش (ئیسلام)ی بەهێز كردو شوێنكەوتووانی زۆربوون، با لێرە بـەدوا لـەنێو مـاڵو منداڵـەكانمان نیشـتەجێ بـینو گرنگییـان پـێ بـدەینو ئەوەی بەزایەمان داوە قەرەبووی بكەینەوە، خواش (جل جلاله) ئەم ئایەتەی لـە وەڵامدانەوەی ئێمەدا دابەزاندە سەر پێغەمبەرەكـەی ﷺ: ﴿وَأَنفِقُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا تُلۡقُواْ بِأَيۡدِيكُمۡ إِلَى ٱلتَّهۡلُكَةِ ...﴾[1] واتـــە: (لـــە رِێـــی خـــوادا ببەخشـــنو خۆتـــان مەفەوتێنن...)، كەواتە خۆ فەوتاندن ئەوەیـە خـۆ بـە مـاڵ كۆكردنـەوەوە خـەریك بكەینو واز لە جیهاد بهێنین.

جا ئەبو ئەییوب بەردەوام لەسەر پێ بوو لەپێناوی خـودا (جـل جلالـە)، تـا لـە خاكی رۆمەكان بە خاك سپێردرا.

هەروەها خوای بەرزو مەزن دەفـەرموێ: ﴿وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلۡأَوَّلُونَ مِنَ ٱلۡمُهَٰجِرِينَ وَٱلۡأَنصَارِ وَٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُم بِإِحۡسَٰنٖ رَّضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُ وَأَعَدَّ لَهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي تَحۡتَهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدٗاۚ ذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ﴾[2] واتـــــــــــە:

---

[1] البقرة: 195

[2] التوبة: 100

(پێشکەوتووە یەکەمەکان لە کۆچکەران و پشتیوانان و ئەوانەی کە باش بەدوایان کەوتن، خوا لێیان رازی بوو و ئەوانیش لە خوا رازی بوون، خوا چەندان باخ و بێستانی بۆ ئامادەکردوون کە رووبارگەلێك بەژێریاندا دەڕۆن، بە نەمریی و تا هەتایە تێیاندا دەمێننەوە، هەر ئەوەش بردنەوەی گەورەیە).

هەروەها خوای بەرزو مەزن دەفەرمووێ: ﴿مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ ۖ تَرَىٰهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ...﴾[1] واتە: (موحەممەد ﷺ رەوانەکراوی خوایە، ئەوانەش کە لەگەڵیدان، بەرانبەر بێبڕوایان جەربەزەو توندن و لەنێوان خۆیاندا بەسۆزو دڵنەرمن، دەیانبینی هەردەم خەریکی رکووع و سەجدەن، مەبەستیان بەدەستهێنانی چاکەو رەزامەندیی خوایە ...).

حیکمەتی ئەو جەختکردنەش لەسەر بەهرە وەرگرتنی مسوڵمانان لە پێشینەی چاکیان، ئەوەیە کە ئەوان (رەحمەتی خوایان لێبێ)، بەگشتی بەهۆی زیاتر نزیکییان لە چاخ و سەردەمی زێرینی ئیسلامەتییەوە، کە رۆژگاری پێغەمبەری خوایە ﷺ، تێگەیشتنیان بۆ قورئان و سوننەت راستترو ئاشنابیان بە پێغەمبەری خوا ﷺ زیاترو ئیمانیان قووڵترو عیبادەتیان چاکترو تەقواو تەزکیەیان پترو بۆ خوا یەکلابوونەوەو ساغییان زیاترو فیداکارییان لەرێی خوا باشتر، هەروەها پابەندییان بە شەریعەتەوە زیاترو لە بیدعەت و داهێنان دوورتر بوون، وەك عەبدوڵلای کوڕی مەسعوود – خوا لێی رازی بێ– لەوبارەوەو لە وەسفی (هاوەڵان)ی بەرێزو دڵسۆزی پێغەمبەری خوا– خوا لێیان رازیبێ–، گوتوویەتی: (مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُتَأَسِّيًا فَلْيَتَأَسَّ بِأَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ﷺ، فَإِنَّهُمْ أَبَرَّ هَذِهِ الأُمَّةِ قُلُوبًا وَأَعْمَقَهَا عِلْمًا وَأَقَلَّهَا تَكَلُّفًا وَأَقْوَمَهَا هَدْيًا وَأَحْسَنَهَا حَالاً، قَوْمٌ إِخْتَارَهُمُ اللهُ تَعَالَى

[1] الفتح: 29

لِصُحْبَةِ نَبِيِّهِ ﷺ وَإِقَامَةِ دِينِهِ، فَاعْرِفُوا لَهُمْ فَضْلَهُمْ وَاتَّبِعُوهُمْ فِي آثَارِهِمْ، فَإِنَّهُمْ كانُوا عَلَى الْهُدَى الْمُسْتَقِيمِ)[1] واتە: {ئەوەی لە ئێوە دەیەوێ كەسێك بكاتە سەرمەشقی خۆی، با هاوەڵانی موحەممەد ﷺ بكاتە سەرمەشقی خۆی، چونكە ئەوان لە هەموو خەڵكی ئەم ئوممەتە دڵیان چاكترەو لە هەموویان زانیارییان قووڵترەو لە هەموویان تەكەللوفیو خۆ ئەزیەتدانیان كەمترە، لە هەموویان ڕێبازیان ڕاستترەو حاڵیان لە هەموویان باشترە، كۆمەڵێكن خوا هەڵیبژاردن بۆ هاوەڵێتیی پێغەمبەرەكەی و ڕاگرتنی دینەكەی، چاكەیان پێ بزانن‌و بەدوای شوێنەواریان بكەون، چونكە ئەوانە لەسەر ڕێبازی ڕاست بوون}.

بەڵام پێویستە وریاش بین‌و وا نەزانین كە تێگەیشتن‌و بەرهەم‌و كەلەپووری زانایانی پێشینی چاكمان، جێگرەوە (بدیل)ی تێفكرین‌و تێگەیشتن‌و كۆشش (إجتهاد)ی خۆمانە، چونكە ئەوان بۆ مەسەلەو پێشهات‌و ڕووداوەكانی ڕۆژگاری خۆیان، كۆشش (إجتهاد)یان لە قورئان‌و سوننەتدا كردووە، ئێمەش پێویستە بۆ هی ڕۆژگاری خۆمان بیرێكی تازە بكەینەوەو كۆشش (إجتهاد)ی تایبەتی خۆمان بكەین، لە چوارچێوەی دەقەكانی قورئان‌و فەرموودەدا و بە سوود وەرگرتن‌و تێگەیشتنی پێشینانمان، بەڵگەشمان بۆ ئەم قسەیەمان ئەوەیە كە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿...وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾﴾ النحل، واتە: (... وە زیكرمان بۆ تۆ ناردووەتە خوارێ تا ئەوەی بۆیان دابەزێنراوە بۆیانی ڕوون بكەیەوە، وە بۆ ئەوەی بۆخۆشیان بیربكەنەوە.

[1] جامع بیان العلم وفضله، ج: (2)، ص: (134).

ڕەحمەتی خواش لە عومەری كوڕی عەبدولعەزیز، خەلیفەی ڕاشیدی ئیسلام بێ، كە لەوبارەیەوە گوتوویەتی: (تَجِدُّ لِلنَّاسِ مِنَ الأَقْضِيَةِ بِقَدْرِ مَا تَجِدُّ لَهُمْ مِنَ القَضَايَا)، واتە: (خەڵك بڕیارو یاسای تازەیان بۆ پەیدا دەبێ، بە ئەندازەی ئەوەی كە كێشەی تازەیان بۆ پەیدادەبێ).

چوارەم: لەنێو پێشینەی چاكیشماندا خەڵكی سێ وەچەكان (الأجيال) لە هەموو چاكترو متمانەپێكراوترن:

چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ تەزكیەی كردوون و شاهێدیی بۆ داون، فەرموویەتی: {خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ...}[1]

دیارە ئەو سێ وەچەو سەدەیەش بریتین لە: هاوەڵانو شوێنكەوتووانیانو شوێنكەوتووانی شوێنكەوتووانیان (الأصحاب وتابعوهم وتابعو تابعيهم)، جا ئەمانیش لەڕووی زەمانەوە، لە سەردەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هەتا ساڵی (210)ی كۆچی، یان ئەوپەڕەكەی (230)ی كۆچی دەخایەنێ، چونكە وەچەیەك (جیلێك) بە (70) ساڵ دانراوە، (3 × 70 =210).

حیكمەتی ئەو فەرمودەیەی پێغەمبەری خواش ﷺ كە دەفەرموێ: خەڵكی (مسوڵمان)ی ئەو سێ سەدەیە چاكترینی خەڵكی (مسوڵمان)ن، ئەوەیە كە مسوڵمانان بە درێژایی مێژوو، زاناو پێشەوایانی ئەو سێ وەچە هەڵبژاردەیە بكەنە سەرمەشقی خۆیانو سەنگی مەحەكی دینداریيو مسوڵمانەتییان، هەم لەڕووی تێگەیشتنو هەم كردەوەشەوە، چونكە مادام پێغەمبەری خوا ﷺ شاهێدیی چاكتربوون (خيرية)ی بۆ (مسوڵمانان)ی ئەو سێ سەدەیە داوە، دیارە هەم زانیاریيو تێگەیشتنیان، هەم پابەندیيو كردەوەشیان بەگشتی لە هی

---

[1] رواه البخاري: (3651) واللفظ له، ومسلم: (2533)، عن عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه.

سەرجەم (مسـولمانان)ی سـەدەو وەچەکانیدیکە چاکتـرە، بۆیە پەیڕەویی لێکردنیان پێویستە.

بەڵام لێرەدا پێویستە حەوت ڕاستیمان لەبەرچاو بن:

1/ پێشینی چاك تەنیا ئەوانەن کە چاك بوون، نەك هەموو ئەوانەی لەو مێژووەدا ژیاون:

واتە ئەوانەی کە لەو ماوە زەمەنییەدا ژیاون، هەموویان بە پێشینی چاك لە قەڵەم نادرێن، سەلەفی ساڵح هەر ئەوانەن کە چاك بوون، ئەوانەی خراپ بوون، یان گریمان باشیش بووبن، بەڵام هەڵەو ناشەرعییان هەبووبێ، ئەوە لە هەڵەو ناشەرعییەکانیاندا بۆ ئێمە سەرمەشق نین تاکو ئێمە بیانکەینە سەرمەشقو پێشڕەوی خۆمان.

2/شوێنکەوتنی پێشینی چاك، ئێمە بێ نیاز ناکات لە بەکارهێنانی عەقڵی خۆمان، بەڵکو عەقڵی خۆ بەکارنەهێنان لادانە لە ڕێبازی سەلەفی ساڵح:

لەڕاستییدا ئەوە یەکێکە لە بەڵگەنەویستەکان، چونکە ئەوەندەی سەلەفی ساڵح عەقڵی خۆیان بەکارهێناوە، خەڵکی دیکە هێندە عەقڵی خۆیان بەکارنەهێناوە! بێگومان ئەگەر چاك عەقڵی خۆت بەکارنەهێنی، (دین)ت بۆ تێکەڵ ناکرێ لەگەڵ (ژین)داو تەفاعولت لەگەڵ دین بۆ ناکرێ، لەڕاستیشدا (جمود)و وشکیی‌و پابەندیی بە دەقەکانەوە، بەبێ لێ تێگەیشتن‌و هەڵهێنجانی یاساکان لێیان، پێچەوانەی ڕێبازو ڕێوشوێنی (پێشینی چاك)مانە.

3/ شوێنکەوتنی پێشینی چاك، واتە: شوێنکەوتنی بەرنامەو ڕێبازی فیکرییان، نەك تەنیا دەمارگیربوون بۆ قسەو بیروڕایەکانیان:

بەدوای پێشینی چاك کەوتن، واتە: شوێنکەوتنی ئەو بەرنامەو ڕێبازەی کە ئەوان لەسەری بوون، نەك قسەو فەتواکانی ئەوان لە خۆت بکەی بە دین، چونکە ئەوان فەتوایەکیان داوە بۆ کاتێك‌و بۆ شوێنێك جیا لەوەی ئێستای تۆ، چونکە زانایان گوتوویانە: (لا يُنْكَرُ تَغَيُّرُ الْأَحْكَامِ بِتَغَيُّرِ الْأَزْمَانِ)، واتە: (نکووڵی ناکرێ لە گۆڕینی حوکمەکان، لە ئەنجامی گۆڕانی کات‌و شوێنەکاندا). زانایان هەموو لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە: (الفَتْوَى تَتَغَيَّرُ شَخْصًا وَزَمَانًا وَمَكَانًا وَعُرْفًا وَحَالاً). واتە: (فەتوا دەگۆڕێ لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی‌دی، لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی‌دی، لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی‌دی، لە عورفێکەوە بۆ عورفێکی‌دی)، ئەوە یەکێکە لە شتە ئاشکراکان کە شەرعزانەکان دەیزانن.

کەواتە: ناکرێ هەر قسەیەك کە (پێشینی چاك)مان گوتوویانە، لە خۆمانی بکەینە دین.

4/شوێنکەوتنی سەلەفی سالح، خاڵی هاوبەشی نێوان (مسوڵمانان)ە، هیچ کەس بۆی نییە تاپۆو قۆرخی بکات لەسەر خۆی:

دیارە پێش هەموو کەس، پێشینی چاك پێغەمبەری خوایە ﷺ، دوایی (هاوەڵان)ن ڕەزای خوایان لەسەربێ، ئینجا زانایان‌و پێشەوایانی دیکەمانن، کە دوای پێغەمبەر ﷺ‌و هاوەڵان کەوتوون، ئاشکراشە کە ئەمە خاڵی هاوبەشی نێوان هەموو (مسوڵمانان)ە، هەموو مسوڵمانێك دەبێ بەدوای ئەو ڕێبازە بکەوێ‌و بەو ڕێیەدا بڕوا کە پێغەمبەری خوا ﷺ‌و هاوەڵان‌و ئەوانەی کە شوێن

پێی ئەوانیان هەڵگرتووەو پێیدا ڕۆیشتوون، هەروەها ئەوە نە لەسەر كەس تاپۆكراوەو نە كەس دەتوانێ قۆرخی بكات، بەهۆی ناولەخۆنانەوە.

5/ ناو و نازناوی بێ ناوەڕۆك، وەك:سەلەفی، سۆفی، موجاهید، شێخ، مەلا، زانا، ئیسلامیی... ئەوانە هیچ لە حەقیقەت و واقیعی هیچ كەسێك ناگۆڕن:

سەرنج بدە: ئەگەر پاكەتێك خوێ لەسەری بنووسی هەنگوین، ئایا نێوەڕۆكەكەی دەگۆڕێ؟ بێگومان هەر سوێرە ! هەروەها مرۆڤێكی فاسق ناوی لێبنێی سالح، بەوەندە سالح نابێ، لەڕاستییدا ناو هیچ لە نێوەڕۆك ناگۆڕێ، ئایا كابرایەكی سۆفی كە پڕبێ لە خڵتە، هەر بەوەندە ناوی لەخۆ ناوە (سۆفی)، ساف دەبێتەوە؟ نەخێر.كەسێك كە لەڕێی خوادا تێناكۆشێ، پێی بگوترێ موجاهید، دەبێتە موجاهید؟ نەخێر، كەسێك كە نەزان بێ و ناوی (زانا)بێ، یاخود بەرگی زانایەتی لەبەر بكات، دەبێتە زانا؟ نەخێر، لەبەرئەوە تەعەسسوب و دەمارگیریی بۆ ناو، بەڕاستی شتێكی نا مەنتیقیی و ناشەرعییشە.

6/ تەنیا قورئان و سوننەت ئیجماع پابەندكەر (مُلْـزِمْ)ن بۆ دینداریی، نەك هیچ ناو و نیشان و قسەوباسێكی دیكە:

ئەوەش زۆر گرنگە: پێشینی چاك (سەلەفی سالح) بۆچی چاكن؟ چونكە باش شوێن قورئان و سوننەت كەوتوون.

بەڵێ، لە بواری عەقیدەو عیبادەتدا كە لە (چەسپاوەكانن)، ئەوەی گوتوویانە، بەگشتی پێوەی پابەندین، چونكە قورئان و سوننەت لەو بوارانەدا نوختەیان خستۆتە سەر پیت، بەڵام لەو بوارانەدا كە لە گۆڕاوەكان (متغيرات)ن، دەبێ سەرلەنوێ خوێندنەوەمان بۆیان هەبێ.

7/ ئێمە ڕێزمان بۆ هەموو (مسوڵمان)ێك هەیە، هیچ كەس لەبەر ناو و نیشان نابوغزێنین، هەرچەندە تێبینییشمان لەسەری هەبێ:

لەڕاستیدا وەك زانایان دەڵێن: (العِبْرَةُ بِالْمُحْتَوَيَاتِ وَالْمَضَامِينِ ولَيْسَتْ بِالأَسْمَاءِ وَالْعَنَاوِينِ)، واتە: (جێی پەندو سەرنج كاكڵو نێوەڕۆكەكانن، نەك ناو و ناوونیشانەكان)، بۆیە هەوڵدەدەین هەركەسە بەپێی هەڵوێستەكانی هەڵسەنگێنین.

پێنجەم: مەبەست لەو قسەیەمان: (تەنها ئیسلام بە بەرنامە –دین– ی ڕاستو تەواو زانینی ژیانی ئینسان بە تاكو كۆمەڵو كۆمەڵگاو دەوڵەتەوە)، ئەوەیە كە ئیسلام تاكە بەرنامەو ئایینی لەلایەن خواوە دیاریكراوو بۆ ئینسان بە شایستەو ڕەوا دانراوەو، هەركەسێك خۆی بە مسوڵمان بزانێ، بۆی نیە جگە لە ئیسلام هیچ دینو بەرنامەیەكی دیكە بكاتە پەیڕەوو ڕێبازی ژیانو گوزەرانی خۆی، لە هەموو بوارو لایەنەكانی تاكییو خێزانییو كۆمەلایەتییو سیاسییدا:

مەبەست لەو قسەیە ئەوەیە كە ئیسلام تاكە بەرنامەی تێرو تەواوی ژیانە، جگە لە ئیسلام، هیچ بەرنامەو ڕێبازێكی دی بۆ ئەوە ناشێ بكرێتە بەرنامەی ژیانی تاكو كۆمەڵ، چونكە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلْإِسْلَٰمَ دِينًاۚ ...﴾[1] واتە: (ئیسلامم بە بەرنامە بۆ پەسندكردوون ...)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي ٱلْأٓخِرَةِ

---

[1] المائدة: 3

مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴾[1] واتە: (هەركەسێك جگە لە ئیسلام بەرنامەیەكی دیكە بخوازێ، ئەوە لێی وەرناگیرێو لە دوارِۆژیشدا لە زیانبارانە).

دیارە مەبەستیش لە (دین)، بەرنامەو رێبازی ژیانو گوزەرانە، جا چ لەلایەن خواوە هاتبێ، چ زادەی بیروهۆشی مرۆڤ بێ، لە قورئاندا وشەی (دین) بەو چەمكو واتایەی كە گوتم، بەكارهێنراوە، ئەوەی لەلای زۆربەی خەڵكی باوە كە پێیانوایە وشەی (دین) تەنها بە ئایینی خوا دەگوترێ، هەڵەیە، بەڵكو وشەی (دین) هەم لە ئەسڵی زمانی عەرەبیو هەم لە بەكارهێنانی قورئانیشدا، بە مانای بەرنامەو رێبازی ژیان دێ بەگشتی.

كەواتە: وەك چۆن ئیسلام ئایین (دین)ە، {لیبرالیزم، سیكۆلاریزم، ماركسیزمو سۆشیالیزم}یش، بە هەمان شێوە (ئایین)ن، ئەوەندە هەیە -وەك گوتمان- ئیسلام ئایینی هەقە، ئەو بەرنامەو رێبازانەی دیكەش ئایینی بەتاڵو ناهەقن، وەك خوای بالادەست فەرموویەتی: ﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴾[2] واتە: {- خوا - ئەو زاتەیە كە پێغەمبەری خۆی ناردووە بە رێروونیو (ئایین)ێكی راستەوە، تاكو بەسەر هەموو ئایینو بەرنامەكانی دیكەدا سەری بخات، خوایش بەسە كە شاهید بێ لەسەر ئەوە}.

هەربۆیەش هەر جارێك خوای كاربەجێ وشەی (دین)ی بۆ بەرنامەی رێكو راستو بێ وێنەی خۆی كە (ئیسلام)ە، بەكارهێنابێ، بۆئەوەی جیای بكاتەوە لە بەرنامە (دین)ەكانی دیكە،وەسفێك یان نیشانەیەكی خستووەتە سەر كە بزانرێ

---

[1] آل عمران: 85

[2] الفتح: 28

مەبەست لە (دین) لەو شوێنەدا، (ئیسلام)ە، نەك بەرنامەو ڕێبازەكانی دیكە، بۆ وێنە:

كەواتە: ئەوەی ئێستا سیكۆلاریستەكان كردوویانەتە بنێشتە خۆشەی سەر زاریان، كە گوایە لە ئیسلامدا دینو دەوڵەت لە یەك جیاوازن، سیاسەتو عیبادەت نابێ تێكەڵ بكرێن!! بەڵێ ڕوون دەبێتەوە كە ئەو جۆرە قسانە پووچو بێ بناغەن، هیچ پاڵپشتو پاساوێكی (شەرعییو عەقڵی)یان نییە، لە سۆنگەی ئەوەوە كە ئیسلام بەرنامەو ڕێبازی پەسندكراوی خوای زاناو توانایە، بۆ ژیانو گوزەرانی ئینسان، بە تاكو كۆمەڵو ڕۆحو جەستەو سیاسەتو عیبادەتو تاعەتو كەسابەتو مزگەوتو بازاڕو دوانگەو فەرمانگەوە، گشتگیرە بۆ هەموو بوارەكانی ژیانو لایەنەكانی ئادەمیزاد.

دیسان مادام زانیمان كە سەرجەم بەرنامەو ڕێبازەكانی دیكەی مرۆڤكردی وەك: (سۆشیالیزم، كاپیتالیزم، لیبڕالیزم، سیكۆلاریزم) هەركامیان بە ئایین (دین) دادەنرێ، (بەڵام دیارە (ئایین)ێكی پووچو بەتاڵ)، كەواتە: وەك چۆن بابایەكی مسوڵمان كاتێك لە (ئیسلامەتی)یەوە دەگوازێتەوە بۆ نێو (ئایین)ێكی دیكەی، وەك: جوولەكەتی (الیهودیة)و دیانایەتی (النصرانیة)، ئەوكاتە ناوی مسوڵمان (مسلم)ی لێ دەسڕێتەوە، بە جوولەكە (یهودي)و گاور (نصراني) ناودەبرێ، بە هەمان شێوەو بگرە چاكتریش، هەركاتێك بابایەكی مسوڵمان بە تێگەیشتنەوە چووە نێو جوغزی ئایینو ڕێبازێكی دیكەی وەك: (كۆمۆنیزم، لیبڕالیزم، سیكۆلاریزم)ییەوە، ئەوە پێویستە دڵنیاو مسۆگەربێ كە بە هیچ جۆرێك فری بەسەر ئیسلامەتییەوە نەماوەو چەندە هەردووك ناوی (مسوڵمانو جوولەكە) دژو پێچەوانەی یەكدینو شتێكی سەیرە كە بگوترێ: فلان كەس (مسوڵمانێكی جوولەكە)یە، یان (مسوڵمانێكی گاورو دیان)ە، هێندەو بگرە زیاتریش سەیرە كە

بگوترێ: فلان کەس (مسوڵمانێکی کۆمۆنیست)ە، یان (مسوڵمانێکی لیبڕالیست)ە، یان (مسوڵمانێکی سیکۆلاریست)ە ... هتد، چونکە بابای جوولەکەو دیان، هەر چۆن بێ بڕوایان بە بەشێك لە کتێبەکانی خوا هەیەو بە شتێکەوە پابەندن کە لەلایەن خواوە هاتووە، بەلام دەستکاریی کراوە، بەلام بابای کۆمۆنیستو لیبڕالیستو سیکۆلاریستو چیو چی، ئەگەر ناو و نێوەڕۆکیان یەك بێو بەڕاستی ئەو ڕێبازو بەرنامانەیان قبوول کردبێ، نابێ هیچ حیسابێك بۆ خوای بەرزو مەزنو پێغەمبەر ﷺ و ئایینو بەرنامەکەیان بکات، ئەگەرنا دیارە لەگەڵ ناوە تازەکەیو بەرنامەو ڕێبازە نوێیەکەیدا درۆ دەکات!!

شایانی باسیشە کە مەسەلەی لەیەك جیایی دینو دەوڵەت، یان لەیەك جیاکردنەوەی سیاسەتو عیبادەت، هیچ پەیوەندییەکی بە ئیسلامو مسوڵمانانەوە نییەو وەك گەلێك دەردو نەخۆشییو کێشەو گرفتی دیکە، لە جیهانی ڕۆژئاوادا سەری هەڵداوەو بەرهەمی شەڕو هەرای نێوان ئەفسانەکانی بەناو ئاییینی کڵێساو ڕەوتی زانستییو بووژانەوەی عەقڵ لە لایەك، کێشمەکێشی نێوان قەشەو پاپاو پادشاو ئیمپراتۆرەکان، بەرامبەر جەماوەرو جوتیارو کرێکارو ڕەشو ڕووتو چەوساوەکان لەلایەکی دیکەوە بوو.[1]

1 بۆ زانیاریی زیاتر لەو بارەیەوە، کتێبی (تەوژمی ئیسلامی و عەلمانی و خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیان و نامیلکەی (سیاسەتی ئیسلامی و چەند ڕوونکردنەوەیەك) بخوێنەوە

بنەمـــای دووەم

فێرکـــردن و پەروەردەکردنی ئەندامـــان

لەســـەر بناغـــەی: تێگـــەیشـــتنی تەواو و ئیمـــان و عەقیدەی ڕاست، خواپەرستیی ساغ، ئاکاری پەسند، سوودوەرگرتن لە زانست و ئەزموونی پێشکەوتووی بەشەر لە بوارە جیاجیاکاندا

بنەمای دووەم

(فێركردن و پەروەردەو تەزكیەكردن)ی سەرجەم ئەندامان، بە وردو درشت و خوارو سەرەوە، لەسەر بناغەی: تێگەیشتنی قووڵ و گشتگیر بۆ ئیسلام و ئیمان و عەقیدەی ڕاست (العقيدة الصحيحة) و دامەزراوو، خواپەرستیی ساغ و پاك و، ڕەوشت و ئاكاری بەرزو پەسند، وە بەهرە وەرگرتن و سوودمەند بوون لەو زانست و ئەزموونە پێشكەوتووە جۆراو جۆرەی كە بەشەر لە بوارە جیاجیاكانی ژیان و گوزەرانیدا وەدەستی هێناوەو كۆمەڵگای مرۆڤایەتی پێ بەرەوپێش چووە، چونكە:

1- خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِى بَعَثَ فِى ٱلْأُمِّيِّـۧنَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَـٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَـٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٢﴾﴾ الجمعة، واتە: (خوا ئەو زاتەیە كە لە نەشارەزایەكان ڕەوانەكراوێكی لەنێو خۆیاندا ناردووە، ئایەتەكانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوە، وە تەزكیەیان دەكات، وە كتێب و حیكمەتیان فێردەكات، هەرچەند بەتەئكید پێشتر لە گومڕاییەكی ڕوون دابوون).

2- وە فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱجْتَنَبُوا۟ ٱلطَّـٰغُوتَ أَن يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَـٰبِ ﴿١٨﴾﴾ الزمر، واتە: (دەجا موژدە بدە بە بەندەكانم، ئەوانەی كە گوێ بۆ هەموو قسەیەك دەگرن پاشان شوێن باشترین دەكەون، ئا ئەوانە كەسانێكن خوا ڕێنمایی كردوون، وە ئا ئەوانە خاوەن عەقڵانن).

ڕوونكـردنـەوە:

یەكـەم: هـەر ڕێكخـراو و كۆمەڵـێكی ئیسـلامیی، ئامـانجی دروسـتبوونی ئەوەیـە كـە هۆكـاری خواپەرسـتیی و گۆڕانكـاریی و پاكسـازیی و چاكسازیی بێ لە كۆمەڵگا و دەوروبەریدا:

ڕێكخراوێكی ئیسلامیی، ئامانجەكەی و حیكمـەتی دروسـتبوونەكەی ئەوەیـە كـە هەڵسێ بـە گۆڕانكـاریی لـە كۆمـەڵگای خۆیـدا، گۆڕانكارییەكـەش بـریتی دەبـێ لـە پاكسازیی تێداكردن و چاكسازیی تێداكردنی، پاكی بكاتەوە لەوەی كە خوای بەرزو مەزن پێی ناخۆشە، بیڕازێنێتەوە بەوەی كە خوای بەرزو مەزن پێی خۆشـە، لـە هـەموو بوارەكانـدا: لـە بـواری فیكـرو عەقیـدە، لـە بـواری عیبـادەت، لـە بـواری هەڵسـوكەوتی شەخسـیی، خێزانیـی، كۆمەلایـەتیی و سیاسـییدا، لـە ڕووی ژیـانی مەعنەویی و ژیانی مادددییەوە.

ئینجا ڕاسـتییەكی نكـوڵی لێنـەكراوە، كـە خـۆ گـۆڕین بناغـەی واقیـع گۆڕینـە (تَغْيِيـرُ الـنَّفسِ أسَـاسُ تَغْيِيـرِ الوَاقِـعِ). كەسـێك خـۆی شـتێك شـك نـەبا، پێـی نابەخشرێ، وەك عەرەب دەڵێن: (فَاقِدُ الشَّـيْءِ لاَيُعْطِيه)، واتـە: (كەسـێك شـتێكی نەبێ، ناتوانێ بیدا بە غەیری خۆی)، بۆیە دووەمـین (بنـەمای شـەرعیی)ی فیكـرو سیاسـەتی (كۆمـەڵی ئیسـلامیی)مان بـە پـەروەردەكردن و پێگەیانـدنی تاكـەكانی داناوە.

دیارە ئەو تێگەیاندن و پێگەیاندنەش دەبێ گشتگیر بێ، بۆ سەرێ و بۆ خـوارێ، چـونكە تـەنیا و تەنیـا كەسـانێكی تێگەیشـتوو و پێگەیشـتوو خـەڵكیان بـۆ تێدەگەیەنرێ و پێدەگەیەنرێ، تێگەیاندن بە تێگەیشتووان دەكرێ و پێگەیانـدنیش

بـه‌ پێگه‌یشـتووان، ڕاسـتكردنه‌وه‌ بـه‌ ڕاسـتان ده‌كـرێ، پاكسـازیی بـه‌ پاكـان، چاكسازیی به‌ چاكان... هتـد، ئه‌وانه‌ شتی ڕوونو ئاشكران، ئینجا هـه‌موو ئـه‌وه‌ی كه‌ گوتـمانو زۆر زیاتریش، له‌م ڕسته‌ قورئانییـه‌دا كۆبووه‌تـه‌وه‌ كـه‌ خـوای بـه‌رزو مه‌زن ده‌فه‌رموێ: ﴿... إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ﴾[1] واته‌: (... بێگومـان خـوا حـاڵی هـیچ كۆمـه‌ڵێك نـاگۆڕێ تـاكو خۆیـان نـه‌گۆڕن ...)، بـه‌ڵێ، هه‌میشه‌ گۆڕینی حاڵو واقیع له‌ گۆڕینی خودەوە ده‌ستپێده‌كات.

دووه‌م: هه‌میشـه‌ كه‌مینه‌یه‌ك ده‌بنه‌ مایه‌ی گۆڕانكاریی و وه‌رچه‌رخان له‌ ژیـانی میللـه‌تان، زۆربـه‌و جـه‌ماوه‌ر مه‌گـه‌ر بـه‌ ده‌گمـه‌ن، ئه‌گـه‌رنا هـه‌ر شوێنكه‌وتوو (تابع)ی ئه‌و كه‌مینه‌یه‌ن كه‌ بۆیان ده‌بنه‌ پێشه‌نگ:

ئـه‌وه‌ی كـه‌ گوتـمان، ڕاسـتییه‌كی دره‌وشـاوه‌یه‌ لـه‌ مێـژووی گـه‌لانی دنیـادا. تەماشای مێژووی هه‌موو مرۆڤایه‌تی بكه‌ن، هه‌میشـه‌ كه‌مینه‌یـه‌ك ده‌سـتده‌كه‌ن بـه‌ گۆڕانكاری له‌ ژیانی كۆمـه‌ڵگادا، جا ئـه‌و كه‌مینه‌یـه‌ چ ئـه‌هلی هـه‌ق بـن، چ ئـه‌هلی ناهـه‌ق، فـه‌رق ناكـا، بـه‌س ئـه‌وه‌ی گرنگـه‌ ئه‌وه‌یـه‌ دروسـتكردنی گۆڕانكـارییو وه‌رچه‌رخان له‌ كه‌مینه‌وه‌ ده‌ستپێده‌كات، ئه‌وه‌ نییه‌ خه‌ڵك له‌خـۆڕا هـه‌مووی چـاك بێ، یان خه‌ڵك له‌خۆڕا هه‌مووی خراپ بێ! به‌ڵكو كه‌میه‌نه‌یه‌ك چاك ده‌بنو خـه‌ڵكی دیكـه‌ش چـاك ده‌كـه‌نو ده‌یگـۆڕن، یـان كه‌مینه‌یـه‌ك خـراپ ده‌بـنو خـه‌ڵكی ده‌وروبه‌ریشیان خراپ ده‌كه‌نو ده‌یانگۆڕن، ئه‌م دوو ئایه‌تـه‌ به‌پێزه‌ زۆر به‌ جـوانی ئـه‌و ڕاسـتییه‌ ده‌گه‌یـه‌نن، خـوای بـه‌رزو مـه‌زن ده‌فـه‌رموێ: ﴿وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلۡ أَنتُم

[1] الرعد: 11

﴿مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ ٱلسَّحَرَةَ إِن كَانُوا۟ هُمُ ٱلْغَٰلِبِينَ ﴿٤٠﴾﴾[1] لە بەسەرهاتی مووسا (عليه السلام) لەگەڵ فیرعەون، دەفەرموێ: (بە خەڵك –واتە بە جەماوەر– گوترا: ئایا ئێوە کۆبوونەتەوە بۆئەوەی بە دوای جادووگەرەکان بکەوین ئەگەر ئەوان زاڵ بن؟).

ئەوە لۆژیکی خەڵکی سادەیە، هەمیشە تەماشا دەکات کێ لەسەرەوەیە، ڕەگەڵی دەکەوێ، بە زۆری وایە، مەنتیقی خەڵك و جەماوەر بەگشتیی بریتییە لە کەوتنە ژێر کاریگەریی و ڕکێفی زاڵبووان، بەڵام بێگومان میللەت پاش هۆشیاربوونەوە بە ئەندازەی گۆڕانکاریی بەسەردا هاتنیان، هەڵوێستیشیان دەگۆڕێ، دوای ئەوەی هەق دەناسێ و پەروەردە دەبێ و تێدەگاو پێدەگا، بە تەئکید ئەوکاتە لەگەڵ ئەو هەقەدا دەبێ کە لە عەقڵ و دڵیدا جێگیر بووە.

ئەم ڕاستییەشم بۆیە خستەڕوو، تاکو هەموو لایەك دڵنیا بین، کە گۆڕانکاریکردن لەنێو کۆمەڵگادا، هەردەبێ بە کۆمەڵێکی دانسقەی پێشەنگ دەستپێبکات، حیکمەتی هەبوونی کۆمەڵ و جموجۆڵە ئیسلامییەکانی ئەم سەردەمەش، هەر ئەوەیە.

کۆمەڵی ئیسلامیی دەبێ بزانێ کە ئەرکی سەرشانی بریتییە لەوەی بۆ وەرچەرخانی کۆمەڵگاو دەوروبەرەکەی ببێتە داینەمۆ (مُحَرِّك)و هاندەرو ڕێنیشاندەر، بۆیە پێویستە بە مانای وشە، ئەندامانی کۆمەڵی ئیسلامیی لە خۆدا بەرجەستەکەری ئیسلامەتیی بن، بە هەموو لایەنەکانی زانستیی و ئیمان و عیبادەت و تەزکیەو ڕەوشت و ئەدەبی بەرزو ... هتدەوە، دەبێ وەك ئاوێنەیەك هەرچی ڕاستییەکانی ئیسلام (حقائق الإسلام)ن، لە خۆیاندا بە جوانترین شێوە

[1] الشعراء: 40/39

بیاندرەوشـــێننەوە، خـــەڵکو دەوروبـــەر بـــە بینینـــی ئـــەوان ئیســـلام ببیـــنن، بەرجەستەکەری دیـن بـن، بـە هەرسـێ بەشـی: ئیسـلامو ئیمـانو ئیحسـانەوە. هەروەها بەر لە قسەی زار، بـە کـردەوەو ئاکـار بـە ئـاینو بەرنامـەی خـوای بـێ هاوتـایـان ئاشنا بکەن.

سێیەم: بۆ پەروەردکردنی تاکەکانی کۆمەڵی ئیسلامیی بە سەرو خوارەوە، بەگشتی چوار بواری سەرەکی هەن:

بواری یەکەم: زانیاریی و تێگەیشتنی ڕاستو تەواو:

ئەوەیـە هەرکەسـە لـە ئەنـدامانمان بـە ئەنـدازەی توانـاو برسـتییو بـەپێی پێویستی ئەركو كارێك كە پێی سپێردراوە، هێنـدە لە قورئانو سوننەت حـاڵی بووبێ كە بتوانێ دینداریيەكەی ڕاسـتو ڕێك ئـەنجام بـداتو ئـەركی سەرشـانی خۆی جێبەجێ بكات، دیـارە بێ حیكمەتیش نییـە كە یەكەمین ئایـەتی قورئـان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دابەزیوە، بریتـی بـووە لـە: ﴿ٱقۡرَأۡ بِٱسۡمِ رَبِّكَ ٱلَّذِي خَلَقَ﴾[1] واتە: (بخوێنـە بەناوی ئەو پەروەردگارەت كە دروستی كردووە).

جا بێگومان زانیـارییو تێگەیشـتنی ڕاسـتو تـەواو دەربـارەی ئـایینی خـوا، بازنەیەكی یەكجار فراوانەو زۆر شت دەگرێتەوە، بەڵام ئەگەر بە كورتی بیڵێین، ئەوانە دوو بەشن:

* بەشـێكیان پەیوەسـتن بـە خـودی مرۆڤـەوە وەك تاكێك، لـە خـودی خۆیـدا دەبێ جێبەجێیان بكات، بۆ وێنـە: ئیمان، عەقیدە، تێگەیشتن لە دین، پێنج پایـەكانی ئیسـلام، خـۆ ڕازاندنـەوە بـە ڕەوشـتە بـەرزو جوانـەكان، خـۆ

---

[1] العلق: 1

دوورخستنەوە لە خوو و خدە خراپەكان، ئەنجامدانی فـەڕزە شـەرعییەكانو دوورەپەرێزیی لە گوناهو سەرپێچییەكان.

* بەشی دووەمیان پەیوەستن بە حاڵەتی گشـتیی خەڵكـەوە، بـە هـەرەوەزییو هاوكاریی هەموویان جێبەجێ دەكرێن، واتە بە تاك تاكیش جێبەجێ ناكرێن، ئەوانیش وەك: بانگەواز، فەرمان كردن بە چاكە، ڕێگرتن لە خراپە، جـەنگو جیهاد، چەسپاندنی دادگـەریی، لابردنـی زوڵـمو سـتەم، بنیاتنـانی قـەوارەو دەوڵەتی ئیسلامییو ... هتد.

پێشەوایانی ئیسلام سەرجەم لەسەر ئەوە كۆكن كە پێ شارەزابوونی هەر یاسـاو دەسـتوورێكی شـەرعی كـە ئەنجامـدانی ئـەركێكی شـەرعی پـەكی لەسەری كەوتووە، لەسەر خاوەنەكەی فەڕزە، واتـە: هـەموو زانایـان لەسـەر ئەوە ڕێككـەوتوون كـە تێگەیشـتن لـە وردو درشـتی ئیسـلام لەسـەر هـەموو كەس فەرز نییە، بەڵێ لەسەر مسوڵمانان بەگشتی فەڕزی كیفایەیـە، چـونكە ئـەوە قورسـەو نایەتـەدی، بـەڵام هـەموو لەسـەر ئـەوە یەكدەنگن كـە هـەر مسوڵمانێك لە خـودی خۆیـدا دەبـێ هـەر فـەڕزێكی شـەرعیی كـە دەكەوێتـە سەرشانی، بایی ئەوەندە لە شـەریعەت حـاڵی بووبـێ كـە ئـەو فـەڕزەی پـێ جێبـەجێ بكـات، بـۆ وێنـە: كەسـێك نوێـژی لەسـەر فـەرز دەبـێ، لەسـەری پێویستە لە نوێژ حاڵی بێ، ڕووكنـەكانی نوێـژ، واجبـەكانی، سـوننەتەكانی، چۆن دەكرێن، هەروەها باقیی فەرزەكانی تریش.

جا ئەو فەڕزە كە دەكەوێتە سەر شانی ئینسـان، چ بكەوێتـە سـەری وەك تاك، یان وەك یەكێك لەنێو كۆمەڵێكدا، كـە دەبـێ هـەموویان پێـی هەڵسـن،

چونکه بێگومـان بـەبێ شـارەزایيو زانیـاریی، هـیچ ئـەركو كارێـك جێبـەجێ ناكرێ – بە شێوەیەك كە جێگای پەسندیی خوای پەروەردگار بێ–.

هـەروەها زانایـانی (أصـول الفقـه)یـش دوو بنچینەی گرنگـی شـەرعییان لەوبارەوە داناوە، لەسەریشیان یەكدەنگو تەبان:

1/ (لِلْوَسَائِلِ حُكْمُ الْمَقَاصِدِ)، واتـە: (حـوكمی هۆكارەكـانیش، هـەمان حـوكمی ئامانجەكانـە)، واتـە: هـەر ئامـانجێكی شـەرعی كـە دەكەوێتـە سـەر شـانت بیهێنیـەدی، هـەر هۆكارێـك كـە پێویسـتە بـۆ هێنانـەدیی ئـەو ئامانجـە شەرعییە، ئەو هۆكارەش وەك ئامانجە شەرعییەكە، فـەرز دەبـێ لەسـەرت. بۆ وێنە: نوێژ فەرزە، بـەڵام نوێـژكردن بـەبێ دەستنوێژگرتن نابێ، كەواتـە دەسـتنوێژیش فـەرزە، دەسـتنوێژیش بـەبێ پاكوخـاوێنی نابـێ، كەواتـە پاكوخـاوێنییش فـەرزە، كەواتـە: حـوكمی ئامـانجێكی شـەرعیی وەك نوێژكردنی فەرز، مادام فەرزبوونە، دیارە ئـامرازو پێشەكییەكانیشـی، وەك: دەستنوێژو تارەت گرتنو پۆشاكی پاكو قیبلە دۆزینەوەو ... هتـد، هـەمان حوكمیان هەیـە.

2/ (مَا لايَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلاَّ بِهِ فَهُوَ وَاجِـبٌ)، واتـە: (هـەر شـتێك فـەرزێك بـەبێ ئـەو جێبەجێ نەكرێ، ئەویش فەرزە)، كە بێگومان لە نێوەڕۆكدا لەگەڵ بنچینەی پێشوو هەریەكن.

دیـارە ئێمـە مەبەسـتمان لـە زانیـاریيو شـارەزایی، زانیـاریيو شـارەزایی شەرعییە، بەڵام بە تەئكید جێبەجێكردنی ئەركێكی شەرعی وێڕای شارەزایی لە شەریعەت، پێویستیشی بە شارەزایی لە واقیـعو دەوروبـەریش دەكـات، چـونكە ئەو واقیعەش كە تۆ حوكمە شەرعییەكەی تێدا جێبەجێ دەكـەی، ئەگـەر تێیـدا

شاره‌زا نه‌بی، تێیدا چاوكراوه‌ نه‌بی، به‌رچاوڕوون نه‌بی، له‌وانه‌یه‌ تۆ ئه‌و حوكمه‌ شه‌رعییه‌ به‌ هه‌ڵه‌ جێبه‌جێ بكه‌ی، یاخود به‌شێوه‌یه‌ك جێبه‌جێی بكه‌ی كه‌ له‌جیاتی ئه‌وه‌ی به‌رهه‌مێكت بێته‌ ده‌ست، له‌سه‌ری قه‌رزدار ببیه‌وه‌ ! ئینجا ده‌بێ له‌ واقیعی خۆماندا (ئه‌و واقیعه‌ كه‌ تۆ كاره‌ ئیسلامییه‌كه‌ی تێدا ئه‌نجام ده‌ده‌ی) چ شتێك زیاتر بووه‌ته‌ جێگه‌ی مشتومڕ، چ شتێك زیاتر بووه‌ته‌ مایه‌ی ئه‌وه‌ كه‌ چاوی خه‌ڵكی پێ پێچراوه‌، بۆ خه‌ڵك بووه‌ته‌ مایه‌ی چه‌واشه‌كاری، یان خه‌ڵك زیاتر پێویستی پێیه‌تی، یاخود كاره‌ ئیسلامییه‌كه‌ت زیاتر پێویستی پێیه‌تی، تۆ ده‌بێ جه‌خت له‌سه‌ر روونكردنه‌وه‌ی ئه‌و راستییانه‌ بكه‌یه‌وه‌ بۆ خه‌ڵك.

بۆ وێنه‌: له‌ رۆژگاری ئه‌مڕۆماندا - یان ئایین و ده‌وڵه‌ت، له‌لایه‌ن عه‌لمانییه‌كان و نه‌یارانی ته‌وژمی كار و چالاكیی ئیسلامییه‌وه‌، زۆر ده‌ورووژێنرێ، بۆیه‌ پێویسته‌ كه‌ (ته‌وژمی ئیسلامیی)ش جه‌ختی له‌سه‌ر بكات و زیاتری تیشكی بخاته‌سه‌ر.

كه‌واته‌: پێویسته‌ ئێمه‌ له‌ رۆژگاری خۆماندا زۆر ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ بۆ خه‌ڵك روون بكه‌ینه‌وه‌، چونكه‌ ئه‌گه‌ر خه‌ڵك پێی وابێ دین سیاسه‌تی تێدا نییه‌ و دین ده‌وڵه‌تی ناوێ و دین ده‌سه‌ڵاتی ناوێ و دین پێویستی به‌ ئه‌مر و نه‌هی نییه‌، مانای وایه‌ له‌گه‌ڵت هاوكار نابێ ئه‌و واقیعه‌ بگۆڕێ و به‌ نوێژه‌كه‌ی خۆی ئیكتیفا ده‌كات و پێی وایه‌ زۆریشی زیاده‌ ! ! ئه‌گه‌ر حه‌ج و عومره‌یه‌كیشی كرد، ئه‌وه‌ ده‌ڵێ: حه‌تمه‌ن له‌وانه‌یه‌ تێشمپه‌ڕاندبێ ! !

بۆیه‌ش گوتوومانه‌: (زانیاری و تێگه‌یشتنی راست و ته‌واو)، چونكه‌ كه‌سێك بیه‌وێ ئایینی خوای به‌رز و مه‌زن و رێبازی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌نێو خه‌ڵك و

میللەتـدا ببووژێنێتـەوە، پێویسـتە خـاڵی دەسـتپێكردنی پـەروەردەبوون و پێگەیشتنی خودی خۆی بێ ، خۆیشی لە زانیاریی شەرعی و لە دین تێگەیشتن و لە ڕێ شارەزابوونەوە دەستبەكاربێ، دەبێ خۆی ڕێگا بزانێ، ئەوجار بیەوێ خەڵكی لەگەڵ خۆی بەرێ.

چـۆنیەتی زانیـاری و تێگەیشتنەكەیشـی، پێویسـتە هـەردوو مـەرجی (ڕاستبوون) و (تەواوبوون)ی تێدا بێت، مەبەستیش لە راست (صَحيح) بـوون، ئەوەیە كـە خـوای بـەرز و مـەزن و پێغەمبەرەكـەی ﷺ چۆنیان فـەرمووە و مەبەست بووە —بەو جۆرە كە زانا و شارەزایان دیارییـان كـردووە —، ئاوابـێ. مەبەستیش لە تەواو (كامل) بوون، ئەوەیە كە بەشێك لە بەرنامەی خـوای بـەرز و مەزن نەگیرێ و لایەنەكانی دیكەی لـێ فەرامۆش بكرێن، بەڵكو بەشێوەیەكی گشـتگیرانە (شـمولي) و تێر و تەواو بێ، بۆئەوەی بەر ئەم مەرەشـەیەی خـوای باڵادەست و دادگەر (جل جلاله) نەكەوین، كە ئاڕاستەی ئـەو جـۆرە كەسانەی كردووە، ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُواْ دِينَهُمۡ وَكَانُواْ شِيَعٗا لَّسۡتَ مِنۡهُمۡ فِي شَيۡءٍۚ إِنَّمَآ أَمۡرُهُمۡ إِلَى ٱللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَفۡعَلُونَ﴾ [1] واتە: (بێگومـان ئـەو كەسانەی كـە دینەكـەیانیان بەش بەش كردووە و بوونە دەستە دەستە، تـۆ هـیچ پەیوەندییـەكت پێیانـەوە نییە، بـەڵكو —سـەرەنجامی— كـاری ئـەوان بـۆ لای خوایـە و پاشـان هـەواڵی —سزای— ئەوەیان پێـدەدا كە دەیانكرد)، كـە چـەند كـارێكی خـراپ و دزێویـان كردووە كـە دینـی خوایـان بـەش بـەش كـردووە. یـەكێك دەڵـێ: ئیسـلام تـەنیا بریتییـە لـە لایـەنی ئیمـان و عەقیـدە، ئـەوی دیكـە دەڵـێ: ئیسـلام تـەنیا عیبـادەتە. ئەوی‌دی دەڵێ: نەخێر ئیسلام هەر پەروەردەیە. ئەوی دیكە دەڵـێ:

---

[1] الأنعام: 159

ئیسلام تەنیا سیاسەت و حوکمە. ئەوی‌دی دەڵێ: نەخێر تەنیا لایەنی فیکرییە. ئەوی‌دی دەڵێ: تەنیا لایەنی جەنگ و جیهادە! جا لەڕاستیدا هەموو ئەو جۆرە بیروبۆچوونانە، لە حاڵێکدا کە هەرکامێکیان دەمارگیریی دەبێ بۆ بەشەکەی خۆی و بەشەکانی دیکە ڕەفز دەکات، ئەوە تێگەیشتنی هەڵە و کەم و کورتن بۆ دین، دەبنە هۆی بەشبەشکردنی دین، کە ئەوەش نەریتی هاوبەش بۆ خوا پەیداکەرەکانە، وەك خوای بەرز و مەزن دەفەرمویّ: ﴿... وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ۝٣١ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ۝٣٢﴾[1] (وەك هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان مەبن، لەوانەی دینەکەی خۆیان بەش بەش کرد و هەر کامێکیان بەوەی کە لەسەریەتی، دڵخۆشە).

(دین) واتە بەرنامەی ژیان، جا دینی موشریکەکان هەرچییەك بووبێ، بەش بەشیان کردووە، خواش (جل جلاله) دەفەرمویّ: وەك موشریکەکان مەبن! کەواتە: ئەو کەسەی کە دین بەش بەش دەکات، ئەوەیە کە عادەتی موشریکەکانی گرتووە، ئەوەی کە دەڵێ: دین هەر ئەوەیە کە من لەسەریمی و پێوەی سەرگەرمم! جا با بزانین کێ وادەکات؟ ئەگەر کۆمەڵی ئیسلامی وای کرد، بەردەکەوێ، یەکگرتووی ئیسلامی وای کرد، بەردەکەوێ، سەلەفییەك وای کرد ئەویش بەردەکەوێ، سۆفی و ئەهلی تەریقەت وایان کرد، بڵێن: نەخێر ڕێ هەر ڕێی ئێمەیە و شێخیش هەر شێخی ئێمەیە . بەڵام ئەگەر بڵێی: ئێمە دەمانەوێ بەرنامە و ڕێبازی خوا زیندوو بکەینەوە و خۆمان و برا و خوشکەکانی‌دیکەمان هەرکەس دەیەوێ قورئان و سوننەت بیووژێنێتەوە و

[1] الروم: 32/31

شەریعەتی خوا لە خەڵك بگەیەنێتەوە، هەمووی إن شاء الله هەر لەسەر خێرە، ئەوە هەڵبەت ناکرێ ئایەتی: ﴿ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾، واتە: (هەر دەستە و تاقمە بەوە کە بۆ خۆی لەسەریەتی هەر دڵی بەوە خۆشە)، بە بەڵگە لەسەری بهێنرێتەوە ! بەڵێ ئەگەر تۆ دڵت بە ئیشی هەموو مسوڵمانان خۆشبێ و هەموویشی بە هی خۆت بزانی، پێتوانەبێ کە خەڵکیدیکە (سەپانی پووشێیە)، ئەم ئایەتە ناتگرێتەوە.

بە کورتی: دەبێ دڵی بە خێری هەموو خاوەن خێرێك خۆشبێ، تەنیا خۆشی لەسەر حەق نەبینێ، حەق لە هەر شوێنێك هەیە ئەو عەوداڵ و شەیدای بێ و پشتگیریی بکات، ئەوکاتە وەبەر ئەم ئایەتە ناکەوێ. با لایەنێکی ئیسلامیشت هەبێ و با ناوونیشانێکی سیاسیشت هەبێ، بەڵام ئەگەر ناوونیشانی سیاسیشت نەبێ، بەس تەنیا خۆت پێ لەسەر حەق بێ، ئەگەر خەڵکی دیکە دەوڵەتی ئیسلامییش دابمەزرێنێ، بڵێی: نامەوێ مادام لەڕێی منەوە نییە ! وە ئەگەر یەکێکی دیکە هەزاران کەس ڕێنمایی بکات و فێری ئیمان و تەقوا و عیبادەت و تاعەت و چاکەیان بکات، لە خراپە و گوناهانیان دووربخاتەوە، پێت هیچ بێ، چونکە لە ڕێی تۆوە نییە و مۆری تۆی لەسەر نییە ! ! ئا ئەوە دەمارگیرییە، ئا ئەوە ئەوەیە کە: ﴿ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴾ بەسەریدا دەچەسپێ.

گومانیشی تێدا نییە هۆکاری بنەڕەتیی سەرهەڵدانی سەرجەم پێڕ و تاقمە لادەر و داهێنەرەکان (الفرق المبتدعة)، بە درێژایی مێژووی ئیسلام، یان بە هەڵە تێگەیشتنی دین، یان بەش بەش کردنی دین، یان هەردووکیان پێکەوە بووە. بە زۆری وایە کە کابرا بە هەڵە لە دین تێگەیشت، دینیش بەش بەش

دەکات، بەشێکی دەگرێ و بەشەکانی دیکە بە نامۆ و دەزانێ! بەڵام مرۆڤ ئەگەر لە دین تێگەیشتبێ و بە وردی تەماشای سیرە و ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ بکات، کە لە هەر قۆناغەدا شێوازێك و ئامرازێکی بەکارهێناوە کە بۆ ئەو قۆناغە چاك بووە، ئەوکاتە دەمارگیریی نابێ بۆ هیچ ڕێبازێك و هیچ کارێك و هیچ بەشێك لە بەشەکانی ئیسلام، بەڵکو هەموویان بە یەك چاو تەماشا دەکات، وەك خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلۡعِلۡمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلّٞ مِّنۡ عِندِ رَبِّنَاۗ﴾[1] واتە: (... ئەوانەی ڕۆچوون لە زانستدا و قووڵبوونەتەوە، دەڵێن: بڕوامان پێی هەیە هەمووی لەلایەن پەروەردگارمانەوەیە ...)، چونکە هەم لایەنی ئیمان و عەقیدە، هەم لایەنی عیبادەت و تەقوا و تەزکیە، هەم لایەنی فیکریی و بانگەواز، هەم لایەنی حوکم و سیاسەت، هەم چالاکیی کۆمەڵایەتی و ... هتد، هەمووی مادام دەچێتەوە سەر شەریعەت، دەچێتەوە سەر قورئان و سوننەت، هەمووی لەلایەن خواوەیە و بڕوامان پێی هەیە و دڵمان بە هەمووی هەر خۆشە.

کەواتە ئەندامانی کۆمەڵی ئیسلامی بە ورد و درشتەوە دەبێ هەمیشە:

1/ وریابن و بە هەڵە لە ئایەتەکانی قورئان و فەرمایشتەکانی پێغەمبەر ﷺ حاڵی نەبن، کە بە تەئکید بەرهەم و کەلەپووری زانا و پێشەوایانی ڕەسەنمان، چاکترین یاریدەدەریانە بۆ ئەو مەبەستە، بەڵام لەمەشیاندا دیسان دەبێ وریابن، چونکە قسەو بیروڕاو بەرهەمی زاناو پێشەوایانی ئیسلام تێگەیشتنی ئەوانە دەربارەی ئایین و بە خودی ئایین دانانرێ و وەك

---

[1] آل عمران: 7

دەقێکی ئایینی مامەڵەی لەگەڵدا ناکرێ —وەك پێشتریش لـەوبارەوە باسمـان کرد، زانایانیش لەوبارەوە جوانیـان گوتـووە: (أَقْـوَالُ الْعُلَمَـاءِ يُسْـتَدَلُّ لَهَـا وَلاَ يُسْتَدَلُّ بِهَا)، واتە: (قسەی زانایان بەڵگـەی لەسـەر دەهێنرێتـەوە، بـە بەڵگـە ناهێنرێتەوە)، ناکرێ بڵێی: فلاَن شتە حەرامە، چونکە شافیعی وای گوتـوە! بەڵگەکەی چییە؟ ئەهلی عیلم ئاوا پرسیار دەکەن، ئەوی دیکە کە هیچی لـێ نازانێ، ئەوە شتێکی دیکەیە، ئەگەرنا لەڕاستیدا قسەی زانایان (دین) نیە.

2/دەبێ هۆشیار و دڵنیابن کە ئیسلام نـە ئیمان و عەقیـدەی بـە تەنهایـە، نـە تەنها تەزکیەو تەسەوفـو زیکرو تەقوایە، نە بەس حـوکمو سیاسـەتە، بـەڵکو چەندە پێویستی بە بانگـەوازو فێرکردنو پەروەردەیـە، هێنـدەش حـەوجێی فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپە و کارو چالاکی سیاسیو ..هتد.

ئینجا ئەگەر (مسـولمان)ێکیش یان کۆمەڵـە (مسـولمان)ێك، نەیانپەڕژایـە سەر هەموو یان زۆربەی ئەو لایەن و بوارانە، دەبێ لە بەرانبەر ئـاییـنی خـوادا خۆیان بە کەمتەرخەم بزانن، دانیش بە فەزڵو چاکەی (مسولمانان)ی دیکـەدا بێنن. (مسولمان)ێك دەڵـێ: مـن دەتـوانم تـەنها خـەریکی ئـەو لایەنـە بم، ئـێ باشە، بەڵام مـەڵێ ئیسـلام تـەنها هـەر ئەوەندەیـە، دان بـە فـــەزڵو چـاکەی خەڵکی دیکەدا بنێ کە هەندێك کـارو چـالاکی دیکـەی ئیسـلامیی دەکـات تـۆ پێت ناکرێ، یان نایکـەی! نـەك بـۆ پینـەو پـەڕۆی کەمتەرخـەمیی خۆیـان و بیانوو و پاساو هێنانەوە بۆ خۆیان، ئیسلامو دینداریی لـەو بەشـەی خۆیانـدا کورت هەڵبێنن.

بـواری دووەم: ئیمـان و عەقیدەی ڕاسـت و دامەزراو:

دووەمین بواری هەرە گرنگی تێدا پـەروەردەبوونی ئەنـدامانی ورد و درشـتی کۆمەڵی ئیسلامی، پاش (زانیاری و تێگەیشـتنی ڕاسـت و تـەواو)، بریتییـە لـە: (ئیمـانو عەقیـدەی ڕاسـتو دامـەزراو)، چـونکە ئەگـەر زانسـتو تێگەیشـتن، ڕووناکیی ڕێگا پێـبینرانە، ئیمانو عەقیـدەش بناغـەی دینـداریی‌و مسـوڵمانەتی لەسەر بنیاتنانە، جا هەرچـەندە توێژینـەوەی بابـەتێکی گـرنگو گـەورەی وەك ئیمانو عەقیدەی ئیسلامی لە قـەرەی ئێـرەدا نییـە، پێویسـتی بـە شـوێنێکی تـەرخانو سـەربەخۆیە(1)، بـەڵام خسـتنەڕووی چـەند مەسـەلەیەکیش هـەر بـە پێویست دەزانم:

1/ **پایەکانی ئیمان (أَرْكَـانُ الإِيـمان):** پێغەمبەری خوا ﷺ لەو فەرموودەیەدا کە (موسلیم) لە عومەری کوڕی خەتتاب – خـوا لێـی ڕازی بـێ – گێڕاویەتـەوە، دەربارەی پایەکانی ئیمان فەرموویەتی: {... أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِـهِ وَكُتُبِـهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ ...}(2) واتە: (... ئیمان بێنـی بە خواو بە فریشـتەکانی‌و بە کتێبـەکانی‌و بە پێغـەمبەرانی‌و بە ڕۆژی دوایـی، وە بڕوا بێنـی بە قەزاو قـەدەر بە چـاكو خراپییەوە – بە نسبەت تۆوە –).

کەواتە: ئیمان هێنان بە خوای بەرز و مەزن و فریشتەکانی‌و کتێبـەکانی‌و پێغەمبەرەکانی علیهم الصلاة والسلامو ڕۆژی دوایـی‌و قـەزاو قـەدەر، شـەش پایە بنـەڕەتییـەکانی ئیمـانو عەقیـدەی ئیسـلامین بـە دەقـی فەرمایشـتی پێغەمبـەری خـوا ﷺ، لـە قورئانیشـدا لـە چـەند شـوێنێکدا باسـی پێـنج

---

1) بۆ زیاتر لە بارەی ئەم باسەوە، کتێبی: (ئیمـانو عەقیـدەی ئیسـلامیی لەبـەر تیشـکی قوڕئـانو سـوننەتدا) بخوێننەوە.

2 ڕواه مسلم: (8).

پایەکانی ئیمان کراوە، بۆ وێنە کە خوای گەورە (جل جلالە) دەفەرموێ:

﴿لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ﴾[1] واتە: (کرداری چاکو کاری باش تەنها بریتی نییە لە ڕووکردنتان بەرەو ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوا – چونکە جوولەکەکان زۆر لەسەر گۆڕانی قیبلە دوانو پڕوپاگەندەی زۆریان کرد–، بەڵکو کرداری چاکو کاری باش بریتییە لەوە کە مرۆڤ بڕوای هێنابێت بە خواو بە ڕۆژی دواییو بە فریشتەکانو بە کتێبەکانو بە پێغەمبەران ...)، لێرەدا تەنیا پێنج پایە باسکراون، چونکە ئیمان بە قەدەری خوا – هەر دەچێتەوە نێو ئیمان بە خوا، ئیمان بە قەدەر، واتە: ئیمانت بەوە هەبێ کە خوای بەرز و مەزن هەموو شتێك دەزانێو هەموو شتێك دەتوانێ، خوای بەرزو مەزن کاربەجێیە، ئیرادەو ویستی خوای بەرز و مەزن بەسەر هەموو شتێکدا زاڵە، کەواتە ئیمان بە قەدەریش هەر دەچێتە نێو ئیمان بە خوای بەرز و مەزن ، بۆیە لە (قورئان)دا ئیمان بە قەدەر بەتایبەت باس نەکراوە.

2/**پێکهێنەرەکانی ئیمان (مُكَوِّنَاتُ الإِيمان):** بە سەرنجدانو تێڕامانی دەقەکانی قورئانو سوننەت، پاشان شەرحو تەفسیری زاناو پێشەوایانمان، وەك ڕۆژی ڕوون دەردەکەوێ کە ڕاستترین قسە لەبارەی ماهیەتو پێکهێنەرەکانی ئیمانەوە ئەوەیە کە زانایانی (أَهْلُ السُّنَّةِ وَالجَمَاعَة) گوتوویانە، کە دەڵێن: (الإِيمَانُ قَوْلٌ وَعَمَلٌ، يَزِيدُ وَيَنْقُص، وَهُوَ: قَوْلُ الْقَلْبِ وَاللِّسَانِ، وَعَمَلُ الْقَلْبِ وَالْجَوَارِحِ)، واتە: (ئیمان قسەو کردەوەیەو زیادو کەم دەکات، قسەی دڵو زمان و کردەوەی دڵو ئەندامەکانە).

---

[1] البقرة: 177

كەواتە: ئیمان سەرجەم چوار پێكهێنەری هەن، كە بە هەر چواریان پێكدێ‌و دروستدەبێ، بەبێ هیچ كامیان پێی ناگوترێ ئیمان:

یەكەم: قسەی دڵ (قَوْلُ الْقَلْبِ): كە مەبەست پێی: زانین‌و بە راست زانینی عەقڵ‌و دڵە: (مَعْرِفَةُ وَتَصْدِيقُ الْعَقْلِ وَالْقَلْبِ)، كە خوا(جل جلاله) و پێغەمبەر ﷺ بە راست بزانێ، پێغەمبەر ﷺ ، وە هەرچی پێغەمبەر ﷺ لە خواوە (جل جلاله) هێناویەتی بە راستی بزانێ.

دووەم: كردەوەی دڵ (عَمَلُ الْقَلْبِ): كە مەبەست پێی خۆشویستن‌و قبووڵكردن‌و پێ رازیبوون‌و تەسلیمبوونی دڵ‌و دەروونە: (مَحَبَّةُ الْقَلْبِ وَقَبُولُهُ وَرِضَاهُ وَإِذْعَانُهُ)، بۆ خوای بەرز و مەزن، وە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، هەرچی پێغەمبەر ﷺ لە خواوە (جل جلاله) هێناویێتی.

سێیەم: قسەی زمان (قَوْلُ اللِّسَانِ): كە مەبەست پێی دانپێداهێنانی زمانە (إِقْرَارُ اللِّسَانِ)، بە بەدیهێنەرایەتیی‌و پەروەردگارێتیی‌و پەرستراوێتیی خوادا (جل جلاله)، وە بە پێغەمبەرایەتیی موحەممەددا ﷺ، وە بەوەدا كە هەرچی موحەممەد ﷺ لە خواوە هێناویەتی ڕاست‌و دروستە.

چوارەم: كردەوەی ئەندامەكان (عَمَلُ الْجَوَارِحِ): كە مەبەست پێی كردەوەی ئەندامە رووالەتییەكان‌و ڕاپەڕاندنی ئەرك‌و كارەكانە: (عَمَلُ الْأَعْضَاءِ الظَّاهِرَةِ وَتَنْفِيذُ الْوَظَائِفِ).

كەواتە: دەتوانین بڵێین: ئیمان‌و عەقیدە سەرتاپای بوون (وُجُود)ی ئینسانی مسوڵمان دەگرێتەوە، چونكە ئینسان بەگشتیی لە چوار بەش پێكهاتووە:

أ/ عەقڵێك کە پێی لە شت تێدەگات، شتەکانی پێ دەزانێ‌و دەناسێ‌و خوای بەرزو مەزن لە سەری سەرێ دایناوە.

ب/ دڵێك کە هەڵوێستی لە بەرانبەر شتاندا پێ وەردەگرێ، وەك: خۆشویستن‌و بوغزاندن‌و قبوولکردن‌و نەویستن، خوای بەرزو مەزن لە نێو قەفەزەی سینگدا دایناوە.

جـ/ زمانێك کە هەست‌و نەستی خۆی پێ دەردەبڕێ‌و دەدرکێنێ، خوای بەرز و مەزن لە نێوان عەقڵ‌و دڵدا دایناوە، تا بە عەقڵ بیربکەیەوەو بە دڵ دانی پێدا بێنی، ئینجا بە زمان دەری بڕی.

د/ جەستەو لەشێکی ڕووالەتی کە لە چەند ئەندامێك دروست بووەو کارو چالاکییە دیارو بەرچاوەکانی پێ ئەنجام دەدا.

دەبێ بە عەقڵ بزانی‌و بە دڵ قبووڵی بکەی‌و بە زمان دەریببڕی، ئینجا دەبێ بە کردەوەو بە جەستە ئەنجامی بدەی.

ئینجا هەرکام لەو چوار بەش‌و پێکهاتانەی ئینسان، جێگای پەیوەندی یەکێك لە چوار پێکهێنەرەکانی ئیمانە بە ڕیز (تَرْتِیب): عەقڵ جێگای پێکهێنەری یەکەمە (کە زانین‌و بە ڕاست زانینی عەقڵ‌و دڵە)، دڵ جێگای پێکهێنەری دووەمە (کە خۆشویستن‌و قبوولکردن‌و پێ ڕازیبوون‌و تەسلیمبوونی دڵ‌و دەروونە)، زمان جێگای پێکهێنەری سێیەمە (کە دانپێداهێنانە)، جەستەش جێگای پێکهێنەری چوارەمە[1] (کە مەبەست پێی کردەوەی ئەندامە ڕووالەتییەکان‌و ڕاپەڕاندنی ئەرك‌و کارەکانە).

---

1) دوازدە دەرسی سەرەتای زنجیرەی (ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی)مان بۆ توێژینەوەی ئیمان‌و مەسەلە پەیوەندیدارەکانی تەرخان کردووە، بڕوانە: بەرگی یەکەمی (ئیمان‌و عەقیدەی ئیسلامیی).

لێرەدا بە پێویستی دەزانم كە لەبارەی پەیوەندیی كردەوەی ئەندامەكان بە ئیمانەوە، ئەم ڕوونكردنەوە كورتە بخەمەڕوو:

كاتی خۆی لە مێژوودا (خَوارِج) و (مُعْتِزلَة) هەبوون[1]، كە هەردووكیان لەو خاڵەدا پێك دەگەنەوە لەبارەی بە بەشێك لە ئیمان دانانی كردەوەكانەوە، دووچاری زێدەڕۆیی (إِفْراط) بوون، چونكە تێكڕای كردەوەكانیان بە پێكهێنەری ئیمان داناوە، بەو پێیەش هەر كەسێك كردەوەیەكی فەرزی چواندبێ، یان گوناهێكی گەورەی كردبێ، (خَوارِج) بە بێ ئیمانو (مُعْتَزِلَة)ش بە نە كافر نە مسوڵمانیان لە قەڵەم داوە! دیارە ئەوەش تێپەڕاندنە، چونكە هەر كەسێك فەرزێك بچوێنێ پێی كافربێو گوناهێكیش بكات هەر كافربێ، ئەوە بە تەئكید پێچەوانەی زۆر لە ئایەتەكانی قورئانو فەرمایشتەكانی پێغەمبەرە ﷺ، كە خوای پەروەردگار (جل جلاله) باسی مسوڵمانان دەكات، قەتڵ دەكەن، زینا دەكەن، شەراب دەخۆنەوە، گوناه دەكەن، بەڵام لە ئیمان ناچنە دەرێ.

بەڵام (مُرْجِئَة)كان ڕاست پێچەوانەی (خَوارِج) و (مُعْتَزِلَة)ن، پێیانوابووە كردەوەی ئەندامەكان كەموزۆر پەیوەندیی بە ئیمانەوە نییە، دەگونجێ كابرا كاملترین ئیمانی هەبێ، بەبێ هیچ كردەوەیەكی چاكو بە سەدان جۆرە گوناه و تاوانیشەوە!

خەواریج گوتوویانە: یەك گوناه بكەی كافر دەبی! كەچی مورجیئە گوتوویانە: هەرچی بكەی قەیدێ ناكا! هەر بۆ ئیمانەكەشت زەرەری نییە. (هەڵبەتە گوناه دوو جۆرە: یان چوواندنی فەرزە، یان كردنی قەدەغەیە).

1) وەك لە بەرگی یەكەمی كتێبی (ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی)دا بە دوورو درێژی باسمكردووە.

موعتەزیلە گوتوویانە: ناڵێین کافر بووە، بەس ناشڵێین مسوڵمانە، ئەدی چییە؟ گوتوویانە: (مَنْزِلَةٌ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ) هەڵواسراوە، نە مسوڵمانەو نە کافرە، دیارە شتی واش لە (قورئانو سوننەت)دا نییە، مرۆڤ یان کافرە یان (مسوڵمان)ە، یان فەتری (فَتْرِي)یە، کە بێگومان (فَتْرِي) جیایە لە (مَنْزِلَةٌ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ).

دیارە ڕای ڕاستیش لەوبارەیەوە ئەوەیە کە زانایانی (أهل السنة والجماعة) هەڵیانبژاردووە، کە دەڵێن: جینسی کردەوە – نەك هەموو کردەوەیەك – پێکهێنەری ئیمانە، ئیمان بە تاعەت زیادو بە گوناه کەم دەکات.

هەر لە باسی ئیمانو عەقیدەدا، پێویستە باسی خوا بەیەککگرتن بکەین:

خوا بەیەکگرتن (التوحيد) کاکڵی ئیمانو چەقی عەقیدەیە:

ئەگەر ئیمانو عەقیدە بناغەی مسوڵمانەتیو دینداریییە، خوا بەیەککگرتنیش کاکڵو چەقی ئیمانو عەقیدەیە، چونکە تێکرای ئیمانو عەقیدەی ئیسلامیی پەیوەستە بە خوا بەیەککگرتن (توحيد الله)ەوە، ئیمان بە خوای بەرز و مەزن یانی: ئیمان بە یەکتایی خوا، واتە: هەر خوای بەرزو مەزن بەدیهێنەرە، هەر خوای بەرزو مەزن پەروەردگارە، هەر خوای بەرزو مەزن خاوەنە، هەر خوای بەرزو مەزن سەرپەرشتیکارە، هەر خوای بەرزو مەزن پەرستراوەو بەس خوای بەرزو مەزن خاوەنی هەموو ناو و سیفەتێکی بەرزو پەسندە، ئەو خوا تاکە (جل جلاله) پەیامو بەرنامەکانی خۆیی لەڕێی فریشتەکانیەوە ناردووە بۆ پێغەمبەرانی خۆی (عليهم الصلاة والسلام) بۆ هیدایەتدانی بەندەکانی، تاکو لەو ڕۆژەدا کە پێی دەگەنەوە –کە ڕۆژی دواییە– سەربەرزو سەرفراز بن.

کەواتە: هەر پێنج پایە سەرەکییەکەی ئیمانو عەقیدە، دەچنەوە نێو ئیمان بە خوای بەرزو مەزنو ئیمان بە یەکتایی خوای بەرزو مەزن .

جا بێگومان: خوا بەیەکگرتن (التوحید) بابەتێکی یەکجار گەورەو گرنگو فراوانەو لە حەوسەڵەی ئێرەدا نییە، بەڵام دەرفەتی چەند رستەیەکمان هەر هەیە لەبارەی سێ پێکهێنەرە بنەڕەتییەکەی (خوا بەیەکگرتن)ەوە:

پێکهێنەری یەکەم: خوا بەیەکگرتن لە بەدیهێنەرایەتییو پەروەردگارێتییدا (تَوْحِيدُ اللهِ فِي خَالِقِيَّتِهِ وَرُبُوبِيَّتِهِ):

مەبەست پێی تەنها خوای بەرزو مەزن بە پەیداکەر (مُوجِد)و خاوەنو سەرپەرشتیارو بەڕێوەبەرو هەمەکارەی بوون (وُجُود) زانینە، وەك خوای پەروەردگار (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٍۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ٦٢ لَّهُۥ مَقَالِيدُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۗ﴾[1] واتە: (خوا بەدیهێنەری هەموو شتێکەو، مشوورخۆرو سەرپەرشتیاری هەموو شتێکە، خەزێنەکانی ئاسمانو زەوی هی وین ...).

هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿قُلۡ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ قُلِ ٱللَّهُۚ﴾[2] واتە: (... بڵێ: کێ خاوەنو مشوورخۆری ئاسمانەکانو زەوییە؟ بڵێ: خوا ...).

پێکهێنەری دووەم: خوا بەیەکگرتن لە پەرستراوێتییدا (تَوْحِيدُ اللهِ فِي أُلُوهِيَّتِهِ):

---

[1] الزمر: 63

(2) الرعد: 16

واتە: دەبێ بە تەنیاش بەندایەتی بۆ وی بكرێ، هەر خۆی بپەرسترێ، وەك چۆن لە وەدیهێنانی شتانو خاوەندارێتییو سەرپەرشتییو مشوورخواردنیاندا، بێ هاوتاو هاوبەشە، پێویستە لە بەندایەتییو پەرستن (العُبُودِيَّة وَالْعِبَادَة)یشدا، هاوبەشی بۆ دانەنرێو، هیچ شتێكو هیچ كەسی لەگەڵ نەپەرسترێ، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّيٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا ٱلْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِىَ إِلَيْكَ وَإِلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ٱللَّهَ فَٱعْبُدْ وَكُن مِّنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٦﴾﴾[1]

واتە: (بڵێ: ئایا فەرمانم پێدەكەن كە بێجگە لە خوا – شتێكی دیكە – بپەرستم ئەی نەفامەكان؟! خۆ بە تەئكید بە تۆشو بەوانەی پێش تۆش ڕاگەیەندراوە كە ئەگەر هاوبەش پەیدابكەی، كردەوەكانت هەڵدەوەشێنەوەو لە زیانباران دەبی، بەڵكو هەر خوا بپەرستەو لە سوپاسگوزاران بە).

بەڵام ئەوەی لێرەدا زۆر گرنگە، ئەوەیە كە لە زانینی چەمكو واتای پەرستن (عِبَادَة)دا بەهەڵەدا نەچین، كە دەتوانین بە كورتی بڵێین:

پەرستن (عِبَادَة) بریتییە لە ئەوپەڕی مەزنگرتنو خۆشویستنو مل بۆ كەچكردن (أَقْصَى التَّعْظِيمِ وَالْحُبِّ وَالْخُضُوعِ) بۆ خوای بەرزو مەزن ، جا ئەگەر بۆ خوای بەرز و مەزن بێ، ئەوە پەرستنی بە هەقە، بەڵام ئەگەر هەر كامێك لەمانە یان هەرسێكیان، بۆ غەیری خوای بەرزو مەزن بێ، ئەوە مانای وایە غەیری خوای بەرزو مەزن پەرستراوە، ئەمە وەك ماهیەتی پەرستن (عِبَادَة). وەك پانتایی (مَسَاحَة)یش، ئەوە وشەی خواپەرستیی (عِبَادَةُ اللهِ) تێكڕای ئەو

[1] الزمر: 66/65/64

نیازو مەبەستو قسەو دەربڕینو کردەوەو ئاکارانە دەگرێتەوە کە لەلای خوای بەرزو مەزن خۆشەویستو پەسندن.

لەبارەی خوا بەیەکگرتنیشەوە لـەڕووی پەرسـتنەوە، خسـتنەڕووی ئـەم دوو ڕاستییە بە پێویست دەزانم:

ڕاستیی یەکـەم: بە درێـژایی مێـژوو کێشـەو گرفتـی نێـوان پێغەمبـەرانی (خـوا علـیهم الصـلاة والسـلام)و نـەیارانیان، بـە پلـەی یەکـەم، لەسـەر مەسـەلەی پەرستن (عِبـادَة) بووە، نەك لەسەر دانهێنان بە بوونی خـوای بـەرزو مـەزنو پەروەردگارێتی خـوادا، وەك خـوای زانـاو توانا (جل جلالـه) فەرموویـەتی: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ ٱلْعَزِيزُ ٱلْعَلِيمُ﴾[1] واتـە: (ئەگـەر لێیـان بپرسـی: کـێ ئاسمانـەکانو زەوی دروسـتکردووە؟ بـە جەختکردنـەوە دەڵـێن: خـوای زاڵـی زانـا دروسـتی کردوون).

کەواتـە: کێشـە لەسـەر خواناسـیی نییـە، کێشـە لەسـەر خواپەرسـتییە، کێشە لەسەر ئەوە نییە دان بە بوونی خوای بەرزو مەزن دا ناهێندرێ، کێشە لەسەر ئەوەیە بەندایەتیی بۆ ناکرێ، دیارە ئێستاش هەروایـە، هەرچـی ملـی دەگری خۆی لە تۆ بە مسولمانتر دەزانێ، دەڵێ: کاکە ئێمـەش مسـوڵمانین، کەچـی خـۆی بـە فیرعـەون دەزانـێو پێیشـی خۆشـە خـەڵك بەندایـەتیی بـۆ بکـات! وە ئەگـەر بەندایـەتییو کۆیلایـەتیی بـۆ نەکـەن، لێیـان ڕازی نابـێ، کەچـی دەشـڵێ: مسـوڵمانم!! بـەڵێ کێشـەی پێغەمبـەران (علـیهم الصـلاة

[1] الزخرف:

والسلام) ئەوە نەبووە خەڵك بڵێ: خوای بەرزو مەزن نییەو ئەم دنیایە شاری بێ ساحێبەو کەس دروستی نەکردووە! ئەوەتا فیرعەون نەیگوتووە من بەدیهێنەری بوونەوەرم، بەڵکو گوتوویەتی: من پەروەردگارتانم: ﴿... أَنَا۠ رَبُّكُمُ ٱلۡأَعۡلَىٰ﴾[1] یانی: دەبێ بڕیاری کۆتایی بەدەست من بێ، گوتوویەتی: من پەرستراوتانم: ﴿... لَئِنِ ٱتَّخَذۡتَ إِلَٰهًا غَيۡرِي لَأَجۡعَلَنَّكَ مِنَ ٱلۡمَسۡجُونِينَ﴾[2] واتە: (... – فیرعەون بە مووسای گوت – : ئەگەر جگە لە من کەسێکی دیکە بکەیتە پەرستراوی خۆت، دەتخەمە ڕیزی بەندکراوەکانەوەو زیندانییت دەکەم)، بەڵێ فیرعەون زانیویەتی پێش ئەویش ئەو بوونەوەرە بووەو دوای ویش دەمێنێ، هێندە ئەحمەق نەبووە بڵێ: من ئەو کەونو کائیناتەم دروستکردووە! بەڵام گوتوویەتی: قسەی کۆتایی دەبێ بەدەست من بێ، من دەبێ حەڵاڵو حەرامتان بۆ دیاری بکەم، من شێوەی ژیانتان بۆ دیاری بکەم، دەبێ من بە بەرزو پیرۆز دابنرێمو کۆیلەی من بنو بەندایەتی بۆ من بکەنو ... هتد.

بەڵێ کێشەی نێوان پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام)و نەیارو ناحەزانیان بە سەرقافڵەی تاغووتەکان، لەسەر ئەوە بووە کە: کێ فەرمانبەریی و گەردنکەچیی بۆ بکرێو کێ لە هەموو کەس زیاتر بە گەورە بگیرێ.

[1] النازعات: ٢٤

[2] الشعراء: ٢٩

هەربۆیەش ویردی سەر زمانو یەکەمین پەیامی پێغەمبەرانی خوا (علیهم الصلاة والسلام) بریتی بووە لە: ﴿. يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ ﴾[1] الأعراف، هەروەها لە ئایەتەکانی (□□)و (□□)و (□□)ی هەمان سوورەتدا، هەر ئەم تەعبیرە دووبارە بووەتەوە، واتە: (... ئەی گەلەکەم: بەندایەتی بۆ خوا بکەن، خوا بپەرستن، بێجگە لە وی هیچ پەرستراوانێکی دیکە شایستەی پەرستن تان نین). ئەو قەیدەی دەبێ رەگەڵ بخەی کە دەڵێ: ﴿مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ﴾ واتە پەرستراوێك کە شایستەی پەرستن بێ، ئەمما ئەگەر شایستەی پەرستن نەبێ، سەدد بتو سەنەمو فیرعەونو تاغووتو دارو بەردیان پەرستووە، بەڵام هیچیان شایستەی پەرستن نەبوون.

دیارە ئێستاش لەم رۆژگارەماندا هەر بە هەمان شێوەیە، کێشەو گرفتی گەورەو سەرەکیی نێوان تەوژمی ئیسلامیی و دیکتاتۆرو تاغووتەکان، هەر هەمان مەسەلەی گۆڕینەو جەوهەری تێکگیرانەکە هەروەك خۆیەتی و هیچ گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە، تەوژمی ئیسلامیی دەڵێ: دەبێ تەنیا خوای پەروەردگار (جل جلاله) بپەرسترێو بەندایەتیی بۆ بکرێ، بێجگە لە وی هیچ کەسو هیچ شیاوی ئەوە نییە کە ئینسانەکان بیپەرستنو بەندایەتیی بۆ بکەن، بەڵام تاغووتەکان کە لە (شەخسو حیزبو ڕژێم)ەکاندا بەرجەستەن، دەڵێن: دەبێ لەجیاتی خوای بەرزو مەزن، یان وێڕای خوای بەرزو مەزن، ئێمەش بپەرسترێینو بەندایەتیمان بۆ بکرێ!

[1] الأعراف: 59

ڕاستیی دووەم: پەرستنی خوای پەروەردگار (جل جلاله) – کە پێشتر باسی ماهیەتیو پانتاییەکەیمان کرد –، دەتوانین بڵێین لە ژیانی ئینساندا بۆ سێ تەوەرەی سەرەکی دابەش دەبێ:

__یەکەم__: تەنها لە خوا (جل جلاله) وەرگرتنی بووناسیی (ئۆنتۆلۆژیی: Ontology)و ئیمانو عەقیدە، واتە: چۆنیەتی تەماشاکردنو ناسینی بوون (وُجُود)و مامەڵە لەگەڵدا کردنیو هەڵوێست لە بەرانبەردا نواندنی، بە هەر چوار بەشی سەرەکییەوە: خوای بەرزو مەزن، بوونەوەر، ژیان، ئینسان، لە کتێبی ﴿تەوژمی ئیسلامییو عەلمانییو خاڵە هاوبەشو جیاوازەکانیاندا باسی (بووناسیی ئیسلامیی)مان کردووە﴾.

__دووەم__: تەنها لە خوای بەرزو مەزن وەرگرتنی یاساکان (الشرائع)و سیستەمی ژیان (نظام الحیاة)، بە ئەمرو نەهییو حەڵاڵو حەرامو چاکەو خراپە دیاریکردنیشەوە، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿... أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ﴾[1] واتە: (... ئاگادارین! دروستکردنو فەرمان، تەنیا هی خوایە، بەرزو بێ وێنەیە خوای پەروەردگاری جیهانەکان).

__سێیەم__: تەنیا بۆ خوای بەرزو مەزن پێشکەشکردنی دروشمەکانی بەندایەتیی (شعائِرُ التَّعَبُّد)، وەك: لێپاڕانەوە، ئەوپەڕی خۆشویستن، ئەوپەڕی لێ ترسان، پشت پێ بەستن، قوربانی بۆ سەربڕین، سوێند پێ خواردن،

---

[1] الأعراف: 54

سەجدەو ركووع و...هتد. لەبارەی ئەو شتانەوە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی:

1) دەربارەی تەنیا لە خوای بەرزو مەزن پاڕانەوە دەفەرموێ: ﴿وَأَنَّ ٱلْمَسَٰجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ أَحَدًا﴾[1] واتە: (مزگەوتەكان هی خوان، جگە لەو لە كەسی دی مەپاڕێنەوە)، یاخود ئەو ئەندامانەی سەجدەیان لەسەر دەبرێ، - مساجد بەو مانایەش هاتووە - تەنیا هی خوان (جل جلاله)، جا لە غەیری خوای بەرزو مەزن مەپاڕێنەوە.

2) دەربارەی لە هەموو كەسێك و لە هەموو شتێك زیاتر خۆشویستنی خوای بەرزو مەزن، دەفەرموێ: ﴿... وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ...﴾[2] . واتە: (... وە ئەوانەی بڕوایان هێناوە، خۆشەویستییان بۆ خوا زیاترە لە خۆشەویستیی ئەوانی دیكە بۆ پەرستراوەكانیان ...).

3) دەربارەی لێترسانی خوای بەرزو مەزن ، دەفەرموێ: ﴿... فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾[3] واتە: (... ئێنجا لەوان مەترسن، هەر لە من بترسن ئەگەر ئیماندارن).

4) دەربارەی پشت پێ بەستن، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ﴾(٣) واتە: (... با ئیمانداران تەنیا پشت بە خوا ببەستن).

---

[1] الجن: 18
[2] البقرة: 165
[3] آل عمران: 175

5) دەربارەی قوربانی سەربڕین، خوای بەرز و مەزن دەفەرمویٚ: ﴿... فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنۡحَرۡ﴾[2] واتە: (... ئینجا نوێژ بۆ پەروەردگارت بكەو قوربانی بۆ وی سەربڕە).

6) لەبارەی سوێند پێ خواردنەوە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویٚ: (... فَمَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ ...)[3] واتە: (...ئینجا هەر كەسێك سوێند دەخوا، با تەنها سوێند بە خوا بخوا ...).

أ/ ئەو سێ جۆرە هاوبەش بۆ خوا پەیداكردنە: وەرگرتنی تێڕوانین‌و بووناسیی لە غەیری خوای بەرزو مەزن‌و خەلەل لە ئیماندا، یاخود خەلەل لە وەرگرتنی یاساكانی ژیان‌و لە غەیری خوای بەرزو مەزن وەرگرتنی حەڵاڵ‌و حەرام، یاخود پێشكەش كردنی خواپەرستییە تایبەتییەكان (شعائر التعبد) بە غەیری خوای بەرزو مەزن ، هەرسێكیان پێكەوە پەیوەستن. كاتێك ئینسان تێڕوانینی تێكدەچێ بەرانبەر بە خوای بەرزو مەزن ، بووناسییەكەی تێكدەچێ‌و ئیمان‌و عەقیدەشی تێكدەچێ، كە ئەوەی تێكچوو عیبادەتیشی تێكدەچێ، عیبادەت بە هەردوو بەشی وەرگرتنی یاساكانی ژیان‌و پێشكەشكردنی دروشمەكانی خواپەرستییەوە.

ب/ ئەوەی كە بەڕاستی لە ڕۆژگاری ئێمەدا خەلەلی گەورەی دروستكردووە، بریتییە لە خلیسكانی مسوڵمانان لە بواری وەرگرتنی یاساكانی ژیاندا، لە بواری مەسەلەی حەڵاڵ‌و حەرام‌و ئەمرو نەهیدا، لێرەدا مسوڵمانان زیاتر

---

[1] آل عمران: 160

[2] الكوثر: 2

[3] رواه البخاري: (6108) ومسلم: (1646).

تووشی شیرك بوون! ئەو شیركە زەرەرو زیانی گەورەو شوێنەواری زۆر خراپی بەجێهێشتووە لە ژیانی مسوڵمانانداو، وەك لە شیرکەکەی دیکە، کە ئەویش هەر شیرکی گەورەیە، بەڵام بەڕاستی شیرکی بەرنامەکان (شرك الشرائع) زەرەری زۆر گەورەی داوە، بۆیە ئێمە وێڕای دژوەستانمان بەرانبەر بە شیرکی (أصحاب القبور)، بەڕاستی نابێ شیرکی (أصحاب القصور)یش فەرامۆش بکەین، بەڵکو شیرکی خاوەن قەسرەکان مەترسیدارترەو پێویستیشی بە دژایەتی کردنی زیاتر هەیە، چونکە کاتێك خاوەن قەسرێك دەکرێتە پەرستراو لەجیاتی خوای بەرزو مەزن، بە ملیۆنان خەڵك بەرەو بێ دینیی دەچنو هەموو بوارەکانی ژیان تێکدەچن، بەڵام کاتێك خاوەن قەبرێك دەپەرسترێ، تەنیا زەرەری بۆ چەند کەسێکی دیاریکراو هەیە!

هەڵبەتە ئێمە دژی هەموو جۆرەکانی شیرکین، حوکمڕانەکان پێیان خۆشە ئێمە زۆر دژی ئەو شیرکە بین کە پەیوەندیی بە قەبرەوە هەیە، بەڵام هیچ باسی ئەو شیرکە نەکەین کە پەیوەندیی بە قەسرەوە هەیە! چونکە بەرژەوەندیی وان بەوە تێکدەچێ کە خەڵك هۆشیاربێتەوەو بزانێ کە چۆن قەبرپەرستیی شیرکە، قەسرپەرستییش شیرکە.

ئەمەش چەند دەقێك لەبارەی خراپیی و ترسناکیی هاوبەش بۆ خوا دانان لە بواری یاساکانی ژیاندا:

1- خـوای بـەرزو مـەزن دەفـەرموێ: ﴿أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَـٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ﴾[1] واتە: (یان ئایا چەند هاوبەشێکیان هەن، کە دینێکیان بۆ داناون خوا مۆڵەتی نەداوە؟! ...).

کەواتە: ئەو کەسەی کە دین بۆ خەڵك دادەنێ، بەرنامە بۆ خـەڵك دادەنـێ، ئەوە کراوە بە هاوبەشی خوای بەرزو مـەزن! واتـە: تـەنیا ئـەو کەسـەی کـە سەجدەی بـۆ دەبـردرێ، بـەدەر لـە شـەریعەتی خـوای بـەرزو مـەزن و بـەبێ ئیجازەی ئایینی خوای بەرزو مەزن، بە شیرك دادەنرێ، هەر کەسێکیش ئـەو هەقەی بدرێتێ، مانای وایە کراوەتە هاوەڵو هاوبەشی خوای بەرزو مەزن لە پەرستراوێتیدا!

2- خـوای بـەرزو مـەزن دەفـەرموێ: ﴿ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُوٓاْ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗاۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ سُبۡحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشۡرِكُونَ﴾[2] واتـە: (- جوولەکـەو دیانـەکان- زانـاو ڕاهیبـەکانی خۆیانیـانو مەسـیحی کـوڕی مەریـەمیان لـەجیاتی خـوا کردنـە پەرسـتراو، هەرچەند فەرمانیشیان پێکرابوو کە تەنها یـەك پەرسـتراو بپەرسـتن، بێجگـە لەوی هیچ پەرستراو نییە، پاکی بۆ وی لەو شتانەی کە دەیانکەنـە هاوبـەش لە پەرستراندا).

[1] الشورى: ٢١
[2] التوب: ٣١

3- (عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ: فَقَالَ: يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَثَنَ وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٌ: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾، قَالَ: أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ، وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ)[1] واتە: (عەدیی كوڕی حاتەمی تائیی دەڵێ: چوومە لای پێغەمبەر ﷺ خاچێكی زێڕم لە ملدا بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەی عەدیی ئەو بتە لە ملت فڕێدە، لەو كاتەدا ئەم ئایەتەی خوێند: ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾، فەرمووی: دیارە ئەوان -جوولەكەو دیانەكان- زاناو ڕاهیبەكانی خۆیان نەدەپەرست، بەڵام ئەگەر شتێكیان بۆ حەڵاڵ كردبان ئەوانیش بە حەڵاڵیان دەزانی، وە ئەگەر شتێكیان لێ حەرام كردبان ئەوانیش بە حەرامیان دەزانیو شوێنیان دەكەوتن)، لە ڕیوایەتێكی دیكەدا هاتووە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (فَتِلْكَ عِبَادَتُهُمْ لَهُمْ)[2] واتە: (ئەوە پەرستنیانە بۆیان - بۆ زاناو ڕاهیبەكانیان-). لە پەرلەمان دەڵێن نابێ چەند ژنیی هەبێ! چەند ژنیی خوای بەرزو مەزن حەڵاڵی كردووە، ئەو دەڵێ نابێ هەبێ! جا هەر كەسێ بەدوای ئەو خاوەن بڕیارە بكەوێ، ئەوە لەڕاستیدا پەرستوویەتی، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ڕیبا حەڕامە، حیزبێك دەڵێ نەخێر ئەمە ناكرێ، دەبێ بە حەڵاڵی دابنێین، دیارە ئەوەی بەدوای بكەوێ پێی كافر دەبێ، دەگونجێ كابرا مامەڵە بكات بە ڕیباو گوناهبارە، بەڵام

---

[1] رواه الترمذي: (3095)، وقال الألباني: حسن.

[2] رواه البيهقي في السنن الكبرى ج: (10)، ص: (198).

پێی کافر نابێ، بەس کە بە حەڵاڵی زانی، پێـی کـافر دەبـێ، هـەروەها هـەر شتێکی دی لەو بابەتـانە...

4- خوای بەرزو مەزن دەفـەرموێ: ﴿... إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۚ أَمَرَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ﴾[1] واتـە: (.. حوکم – بەرنامـەدانان – تـەنها هـی خوایـە، فـەرمانی کـردووە کـە جگـە لـە وی نەپەرسـتن، ئـا ئەوەیـە ئـایینی ڕاسـتو دروسـت، بـەڵام زۆربـەی خـەڵکی نایزانن)، ئەم قسەیە قسەی (یوسف)ە (علیە السلام) کە لەگەڵ دوو هاوەڵە زیندانییـەکەیدا وتوویژی دەکرد.

لەم دەقانەوە زۆر بە ڕوونی دەزانرێ کە هەرکەسێك بـۆ وەرگرتنـی یاساو دەسـتوورەکانی ژیـانو گـوزەرانی تـاكو کۆمـەڵ، لـە هـەموو بوارەکـانی: کۆمەڵایەتیی و ئابووریی و سیاسیی و فەرهەنگیی و ئـەخلاقیی و ...هتـددا، ڕوو لە غەیری خوای بەرزو مەزن بکاتو پرس بـە غـەیری ئیسـلام بکـات، ئـەوە هاوبەشـی بـۆ خـوای بـێ هـاوەڵو تـاك (جـل جلالـە) بڕیـارداوە، خـۆی لـە جوغزی ئیمـانو ئیسـلام وەدەرناوە!

<u>پێکهێنەری سێیەم:</u> خوا بەیەکگرتن لە ناو و سیفەتەکانیـدا (توحیـد الله فـي أسمائە وصفاتە):

مەبەستیش لەم جۆرە خوا بەیەکگرتنە، ئەوەیە کـە لـەم چـەند خاڵـەدا زۆر بەکورتیی و گوشراویی دەیخەینەڕوو:

[1] یوسف: ٤٠

1) خوای بێ وێنەو بێ هاوەڵ (جل جلاله) خاوەنی ناوە هەرە چاكو سیفەتە هەرە بەرزەكانە، كە تایبەتن بە زاتی بێ وێنەیەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿وَلِلَّهِ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ فَٱدۡعُوهُ بِهَاۖ﴾[1] واتە: (وە خوا ناوی هەرە چاكی هەیە، دەجا هەر بەوان لێی بپارێنەوە...).

2) ناو و سیفەتە هەرە چاكو بەرزەكانی خوای بەرزو مەزن وەك زاتی بێ وێنەن، نە وەك ناو و سیفەتی هیچ كەسو هیچ شتێك دەچن، نە ناو و سیفەتی هیچ كەسو شتێك دەشوبهێنە ناو و سیفەتەكانی وی، لە هیچ رووێكەوە، خوای بێ وێنە (جل جلاله) لەوبارەیەوە فەرموویەتی: ﴿فَاطِرُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ جَعَلَ لَكُم مِّنۡ أَنفُسِكُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَمِنَ ٱلۡأَنۡعَٰمِ أَزۡوَٰجٗاۖ يَذۡرَؤُكُمۡ فِيهِۚ لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٞۖ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡبَصِيرُ﴾[2] واتە: (– خوا – پەیداكەری ئاسمانەكانو زەوییە، لە خۆتان هاوسەری بۆ گێڕاون، لە ئاژەڵانیش نێرو مێی گێڕاون، بەهۆی ئەوەوە وەچەتان لێدەخاتەوە، هیچ شتێك وەك وێنەی وی نییە، ئەو بیسەری بینایە).

3) بۆ چۆنیەتی مامەڵەكردنیش لەگەڵ ناو و سیفەتە بەرزو بێ وێنەكانی خوای بێ هاوەڵو هاوتادا (جل جلالە)، هەڵوێستی ڕاستو دروست كە تێكڕای زاناو پێشەوایانی پێشینمان – ڕەزاو رەحمەتی خوایان لێبێ – لەسەری رێككەوتوون، هەر ئەوەیە كە: هەر ناو و سیفەتێك خوای بەرزو مەزن بۆ خۆی، یاخود پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ خوای بەرزو مەزنی

---

[1] الأعراف: ١٨٠

[2] الشورى: 11

بەكارهێنابێ، ئێمەش بەبێ هیچ دەستكارییەك ئەو ناو و سیفەتە بۆ خوای بەرزو مەزن بەكاربێنین، هەر شتێك خوای بەرزو مەزن لە خۆی، هەروەها پێغەمبەرەكەی ﷺ لە خوای بێ هاوتا (جل جلالە)ی دوورخستبێتەوە، ئێمەش ئەو ناو و سیفەتە لە خوای بەرزو مەزن دووربخەینەوە، جا زاناو پێشەوایانمان ئەو واتایەیان بە چەندان شێوە دەربڕیوە كە لە نێوەڕۆكدا هەر یەكن.

بەڵام لێرەدا مەسەلەیەكی گرنگ هەیە دەبێ زۆر لێی وریابین، ئەویش ئەوەیە لە سۆنگەی ئەوەوە كە خوای بەرزو مەزن بە زاتو سیفەتیەوە، وەك فەرموویەتی: ﴿لَيۡسَ كَمِثۡلِهِۦ شَيۡءٌۖ﴾[1] واتە: (... هیچ شتێك وێنەی وی نییە ...)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿يَعۡلَمُ مَا بَيۡنَ أَيۡدِيهِمۡ وَمَا خَلۡفَهُمۡ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِۦ عِلۡمٗا﴾[2] واتە: (- خوا - داهاتوو و رابردوویان دەزانێ، بەڵام زانیاریی ئەوان دەورەی خوا نادا)، نافەرموێ: خوای بەرزو مەزن نازانن، دەفەرموێ دەورەی خوای بەرزو مەزن نادا، بەڵێ لە سۆنگەی ئەوەوە، نابێ هیچ كەس بەتەمای ئەوەبێ كە لە حەقیقەتو چۆنیەتی ناو و سیفەتەكانی خوای بەرزو مەزن تێبگا، هەر بۆیەش كاتێك لەبارەی ماناو چۆنیەتی: ﴿... ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِ﴾[3] پرسیار لە ئیمام مالیك كراوە - رەحمەتی خوای لێبێ-، گوتوویەتی: (الإِسْتِوَاءُ مَعْلُوم وَالْكَيْفُ مَجْهُول وَالإِيمَانُ بِهِ وَاجِب وَالسُّؤَالُ عَنْهُ بِدْعَة) شرح العقيدة الطحاوية، ص: (76)،

---

[1] الشورى: 11
[2] طه: 110
[3] الأعراف: 54

واتە: (بەرزبوونەوەی خوا –بۆ سەر عەرش– زانراوە، بەڵام چۆنیەتییەكەی نەزانراوە[1]، بڕوا پێ هێنانیشی فەرزە، پرسیار لەبارەوە كردنیشی داهێنراوە).

جا بۆیە زاناو پێشەوایانمان - ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێبێ - لە بارەی ناو و سیفەتەكانی خواوە (جل جلالە)، ئەم بنچینەیەیان داناوە، گوتوویانە: (إِثْبَاتٌ مِنْ غَيْرِ تَشْبِيه، تَنْزِيهٌ مِنْ غَيْرِ تَعْطِيل وَلا تَأْوِيل)، واتە: (ناو و سیفەتەكان بۆ خوا دەچەسپێنین، بەبێ پێچوواندن بە ناو و سیفەتی دروستكراوەكان، وە خوا و سیفەتەكانی بە پاك دەگرین لە پێچوواندن بە دروستكراوەكان، بەڵام بە بیانووی بەپاكگرتنی خواوە، ناو و سیفەتەكانی لێدانارنین، بە تەئویلی بێجێش لە ماناو حەقیقەتیان خاڵییان ناكەینەوە)، خوای بەرزو مەزن چ ناو و سیفەتێكی بۆخۆی بەكارهێناوە، ئێمەش ئەو ناو و سیفەتانەی بۆ بەكاردێنین، بەڵام ناچین چۆنیەتییەكەیان بڕیاربدەین، یاخود بەجۆرێك تەئویلیان بكەین كە لە نێوەڕۆكی خۆیان خاڵییان بكەینەوە.

[1] بۆچی؟ چونكە چۆنیەتی سیفەتەكانی خوا (جل جلالە) بۆ ئێمە زانراو نین، ئێمە نازانین قودرەتی خوا (جل جلالە) چۆنە؟ نازانین بینینی خوا(جل جلالە) چۆنە؟ نازانین فەرمایشتكردنی خوای پەروەردگار (جل جلالە) چۆنە؟ سیفەتەكانی خوا (جل جلالە) هیچیان بۆ ئێمە زانراو نین بەو شێوەیەی كە ئێمە بۆ خۆمان بەكاری دێنین.

بواری سـێیەم: خواپەرسـتیی سـاغو پـاك:

ئەمیش سێیەمین بواری تێدا پەروەردەو تەزکیەبوونو پێگەیشتنی تاکەکانی کۆمەڵی ئیسلامییە.

کـە دەڵـێین تاکـەکانی کۆمـەڵی ئیسـلامیی، واتـە بـە سـەرێو خوارێـوە. لەڕاسـتیدا خواپەرسـتی (العبـادة)و بەندایـەتی بـۆ خـوا کـردن (العبوديـة لله)، بەرهەمی سروشتییو ڕاستەوخۆی ئیمانو عەقیدەی ڕاستو دامەزراوە، بۆیـەش گوتوومانـە: خواپەرسـتیی سـاغو پـاك (العبـادة السـليمة والخالصـة)، چـونکە خواپەرستیی بەبێ ئەو دوو مەرجو سیفەتە، وەرناگیرێ، خاوەنەکـەی ڕەنـج بـە خەسارە، دیارە مەبەستیشمان لە (ساغبوون) ئەوەیـە کـە عیبادەتەکـە سـاغو سـەلامەت بـێ لـەوەی کـە پێچـەوانەی شـەرعی تێـدابێ، مەبەستیشـمان لـە (پاکبوون) ئەوەیە کە عیبـادەتەکە پـاكو چاك بێ، خلتەو خاڵی شـیركو ریـای تێکەڵ نەبووبێ، ڕەحمـەتی خواش لە (فُضَيْلُ بْنُ عِيَاضْ) بێ کە لـە تەفسـیری وشەی: (أَحْسَنُ عَمَلاً)دا کە لە ئایەتی: ﴿ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلْمَوْتَ وَٱلْحَيَوٰةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْغَفُورُ ۝٢﴾[1] الـملك، هـاتووە، گوتوویـەتی: (أي أخلصـه وأصوبه)، واتـە: (بـە مانـای کردەوەکـە پـاکترینو راسـتترین بـێ)! پـاك: واتـە شیركو ریای تێکەڵ نەبووبێ، ڕاست: واتـە بەپێی شـەرع بـێ، بـۆ خـوای بـەرزو مەزن بێو بەپێی شەرعی خوای بەرزو مەزن بێ.

لەبارەی خواپەرستییەوە، پێویستە ئاگاداری دوو شتی گرنگ بین:

<u>**یەکـەم**</u>: وشەی خواپەرسـتیی (العبـادة) بە دوو چەمكو واتـا بەکاردێ:

---

1) واتە: خوا (جل جلاله) – ئـەو کەسـەیە کـە مـردنو ژیـانی گێـڕاوە، تـاکو تاقیتـان بکاتـەوە داخـۆ کامـەتان کردەوەی چاکترە، وە خوا زاڵی لێبوردەیە).

1/مانـای وشـەكە لـە زمانـدا بریتییـە لـە: ئەوپـەڕی بەگـەورەگرتنو ئەوپـەڕی خۆشویستنو ئەوپەڕی سام لێكردنو شـەرم لێكـردنو لێترسـانو، ئەوپـەڕی گەردنكەچی بۆ خوای بێ وێنـەو پاكو تاك، كە دیارە بەپێی ئـەم پێناسـەیە، وشـــەی خواپەرســتیی وەك وشـــەی مســـوڵمانەتیی‌و دینـــداریی، هەرچـــی جموجـــۆڵو چـــالاكیی‌و كـــردەوەی چـــاكی ئینســـانی مســـوڵمانو كۆمـــەڵی مســـوڵمانە، بـــە پـــەنهانو ئاشـــكراوە، هـــەمووی دەگرێتـــەوەو هیچـــی لـــێ نابوێرێ، چونكە ئەوپـەڕی بەگەورەگرتنـی خوای بەرزو مەزن ئەوەیـە كە تـۆ بـە كردەوە بیسەلـمێنی كە خوای بەرزو مەزن ت لە هـــەموو كـەسو هـەموو شتێك لا گەورەترە، هەروەها ئەوپەڕی خۆشـویسـتنی خـوای بـەرزو مـەزنو لێترسانی بە هەمان شـێوە، كاتێـك خـوای بـەرزو مـەزنت لـە هـەموو كـەسو هـەموو شـتێك لەلا خۆشەویسـتترو سام لێكـراوترە، كە فەرمانی خوای بەرزو مـەزن پـێش هـەموو شـتێك بخـەی، وە كاتێـك دەیسـەلمێنی كـە ئەوپـەڕی گەردنكـەچیت بۆ خوای بەرزو مەزن هەیە، كـە هەرچـی فەرمانـەكانی خوایـە (جـل جلالـە) بـەپێی توانـا جێبەجێیـان بكـەی، ئەمـەش مانـای وایـە خواپەرستیی هەموو جموجۆڵو چالاكییەكان دەگرێتـەوە.

2/ مانـای تایبـەتیی‌و زاراوەیـی‌و عـورفیی[1] وشـەی (العبـادة)، بریتییـە لـەو دروشمو كردەوانەی كە زیاتر پەیوەنـدییان بـە نێـوانی خـوای بـەرزو مـەزنو بەنـدەوە هەیـە، لـە زاراوی شـەرعدا بـە خواپەرسـتییە ڕووتـەكان (العبـادات الـمحضة) ناسراون، وەك: نوێژو ڕۆژوو و زەكاتو حەجو عـومرەو پاڕانـەوەو زیكرو قوربانی سەربڕینو نەزرو ... هتد.

---

1) واتە: زانایان دوایی ئەو مانایەی دووەمیان بۆ وشەی (العبادة) داناوە، وەك زاراوە (مصطلح)ێكی خۆیان.

بەڵام پێویستە بزانرێ كە لە قورئاندا وشەی (عبادة) تەنها بە یەك مانا بەكارهاتووە، ئەویش هەر مانای یەكەم لە كتێبە شەرعییەكان (كتب الفقە)دا، زانایانی شەرعزان وشەی (عبادة)یان زیاتر بە مانای دووەمی بەكارهێناوە.

دووەم: زاناو پێشەوایانی ئیسلام لەسەر ئەوە یەكدەنگن كە لە بواری عیبادەتەكاندا هیچ كەس بۆی نییە بەدەر لەو جۆرو چۆنیەتییەی كە شەریعەت دیاریكردووە، خواپەرستی ئەنجام بدا، بە پێچەوانەی بابەتی هەڵسوكەوتەكان (موضوع المعاملات)ەوە، كە گرنگ لەواندا نێوەرۆك و هێنانەدیی بەرژەوەندیی شەرعییەو ئینسان ناچار نەكراوە لە یەك جوغزو چوارچێوەی دیاریكراودا مامەڵەیان لەگەڵدا بكات.

زانای ناودار إبن تیمیة —رەحمەتی خوای لێبێ— لەوبارەوە گوتوویەتی(1): (إِنَّ الأَصْلَ فِي العِبَادات التَّوْقيف، فَلا يُشْرَعُ مِنْهَا إِلاَّ مَا شَرَّعَهُ الله ... وَالعَادات الأصْلُ فِيهَا العَفْو، فَلا يُحْظَرُ مِنْهَا إِلاَّ مَا حَرَّمَهُ)، واتە: (بناغە لە خواپەرستییەكاندا وەستێنرانە، هیچ كەس بۆی نییە لەخۆیەوە جۆرە خواپەرستییەك دابهێنێ ... بەڵام ئەسڵ لە مامەڵەو هەڵسوكەوتەكاندا ڕێگاپێدرانە، مەگەر شتێك دەقێكی شەریعەت قەدەغەی كردبێ).

هەربۆیەش مەسەلەی شت داهێنان لە ئاییندا (الإبتداع في الدين) بە ڕای زۆربەی هەرەزۆری زانایان —ئەگەر نەڵێین هەموویان—، تایبەتە بە هەردووك بواری عەقیدەو عیبادەتەوە، چونكە ئەو دوو بوارە لە سۆنگەی ئەوەوە كە عەقڵ لە قەرەیان نایەتو لە سەرووی تواناو بڕستیەوەن، خوای كاربەجێ بە

---

1) القواعد النورانیة الفقهیة، ص: (112)، دیارە زانایانیدیكەش هەر لەوبارەیەوە قسەیان كردووە، بەڵام قسەكەی ئەومان بە نموونە هێناوەتەوە.

ته‌واویی نوخته‌ی تێدا خستوونه‌ته‌ سه‌ر پیتان‌و هیچی تێدا به‌جێنه‌هێشتوون بۆ عه‌قڵ‌و (إجتهاد)ی ئینسان، له‌به‌رئه‌وه‌ هه‌ر شتێك زیاد بكه‌ی له‌و دوو بواره‌دا، زیاده‌یه‌، چونكه‌ هیچ نه‌ماوه‌ خوای به‌رزو مه‌زن‌و پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ بواری عه‌قیده‌و عیباده‌تدا نه‌یانفه‌رموبێ، له‌ڕاستیدا عه‌قیده‌ بریتییه‌ له‌ هه‌ڵسوكه‌وتی عه‌قڵ‌و دڵ له‌گه‌ڵ خوادا (جل جلاله‌)، زاتی خوای به‌رزو مه‌زن، سیفه‌ته‌كانی خوای به‌رزو مه‌زن، ناوه‌كانی خوای به‌رزو مه‌زن، فریشته‌كانی خوا، كتێبه‌كانی خوا، پێغه‌مبه‌رانی خوا (علیهم الصلاة والسلام)، دیداری خوای به‌رزو مه‌زن له‌ ڕۆژی دواییدا، سزاو پاداشتی خوای به‌رزو مه‌زن، به‌هه‌شت‌و دۆزه‌خی خوای به‌رزو مه‌زن، كه‌ ده‌بێ ئیمانت پێیان هه‌بێ، دیاره‌ ئه‌وانه‌ش ڕاستییان (حقائق)ی نه‌گۆڕن.

عیباده‌ت بریتییه‌ له‌ هه‌ڵسوكه‌وتی كرده‌یی له‌گه‌ڵ خوای به‌رزو مه‌زن، ڕاسته‌وخۆ له‌گه‌ڵ خوای به‌رزو مه‌زن چۆن هه‌ڵسوكه‌وت ده‌كه‌ی؟ یادی ده‌كه‌ی، لێی ده‌پاڕێیه‌وه‌، پشتی پێ ده‌به‌ستی، خۆشتده‌وێ، لێی ده‌ترسێی، شه‌رمی لێ ده‌كه‌ی، سه‌جده‌ی بۆ ده‌به‌ی، ڕكووعی بۆ ده‌به‌ی، قوربانیی بۆ سه‌رده‌بڕی، سوێندی پێ ده‌خۆی، نوێژی بۆ ده‌كه‌ی، ڕۆژووی بۆ ده‌گری، زه‌كاتی بۆ ده‌ده‌ی، حه‌جی بۆ ده‌كه‌ی ... هتد، ئینجا دیاره‌ هه‌ڵسوكه‌وتیش له‌گه‌ڵ خوادا (جل جلاله‌)، به‌س خوای به‌رزو مه‌زن ده‌زانێ ده‌بێ چۆن بێ؟ تۆ له‌خۆته‌وه‌ بۆت نییه‌ بڵێی: من بۆخۆم به‌ شێوه‌یه‌كی تایبه‌ت هه‌ڵسوكه‌وت له‌گه‌ڵ خوادا (جل جلاله‌) ده‌كه‌م!

عه‌قیده‌و عیباده‌ت له‌ڕاستیدا بواری (إجتهاد)یان تێدا نییه‌، مه‌گه‌ر له‌ چۆنیه‌تی خستنه‌ڕوویاندا، به‌ پێچه‌وانه‌ی بواره‌كانی سیاسه‌ت‌و ئابووریی‌و كۆمه‌لایه‌تیی‌و جه‌نگ‌و ئاشتیی‌و په‌یوه‌ندییه‌كان‌و چی‌و چییه‌وه‌، كه‌ خوای

کاربـــەجێ بۆشـــایی زۆری تێـــدا بەجێهێشـــتوون، بـــوارو دەرفـــەتێکی زۆری بـــۆ ئیجتیهادی عەقڵ فەراهەم هێناوە، چونکە عەقیدەو عیبادەت گۆڕانیان بەسەردا نـــایە، بـــەڵام بـــواری هەڵســـوکەوتەکانو عادەتـــەکان گۆڕانیـــان بەســـەردا دێو پێویستە کۆشش (إجتهـاد)ی تازەشیان بۆ بکرێ.

کەواتە: هـیچ بیـانوو و پاسـاوێك نییـە بـۆ دەسـتکاریکردنی چـەمكو واتـای فـــەرموودەی پێغـەمبـــەری خــوا ﷺ کـــە فەرموویـــەتی: (... فَعَلَيْكُمْ بِسُـنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّـوا عَلَيْهَـا بِالنَّوَاجِـذِ، وَإِيَّـاكُمْ وَمُحْدَثَـاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْـدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ)[1] واتـە: (... دەجـا ڕێبازی منو ڕێبازی جێنشینە سەڕاستە ڕێنمایی کراوەکانم بگرن، خرێنـان[2]ی لەسەر ڕۆبگـرن، وە خۆتـان لـە شـتە پەیـداکراوەکان – لـە ئایینـدا – بپارێـزن، چـونکە بێگومـان هـــەموو پەیـداکراوێك داهێنـــراوە، هـــەموو داهێنـــراوێکیش گومڕاییە).

بەڵـێ، هیچ پاساوێك نییە کە بڵێین: بیدعەت دوو بەشە، چاكو خراپ (البدعة بدعتان: حسنة و سيئة)، مادام پێغەمبەری خوا ﷺ بە ڕاشکاویی مەسـەلەکەی بڕیوەتەوەو ئێمە بۆمان نییە بڵێین: نا.

ئینجا لەڕاستیدا سەرجەم ئەو نموونانەی کە هەندێك لـە زانایـانی پایەبـەرزی ئیسـلام، وەك: (النـووي، العـز بـن عبدالسـلام، إبـن حجـر الهيتمـي، إبـن حجـر العسقلاني ... هتد) – خوا لێیان خۆش بێ – بە بەڵگەی ئەوە دەیانهێننەوە کـە گوایە بیدعەت چاكو خراپـی هەیـە، یـان پێـنج حوکمـە شـەرعییەکان (الأحکـام

---

[1] رواه أبوداود: (4607) واللفظ له، والتـرمذي: (2676)، وابن ماجه: (42)، عن العرباض بن سارية، قال التـرمذي: حسن صحيح، وقال الألباني: صحيح.

[2] خرێنـان: کە کۆی (خرێنـە)یە، ددانەکانی پشتەوەن.

الشرعية الخمسة)یان بەسەردا دەچەسپێن، بەڵێ سەرجەم ئەو نموونانـە، ئەگـەر باش سەرنج بدرێن، ئەوە دەردەکەوێ کە:

أ/ یان وەك نوێژی تەراویحی بە کۆمەڵ کاتێك عومـەری کـوڕی خـەتتاب –خـوا لێی ڕازی بێ– وشەی (نِعْمَ الْبِدْعَةُ هذِه)[1] بۆ بـەکارهێناوە، وەك لـە (صـحیح البخاري)دا هاتووە، مەبەستی بیدعـەتی زمانـەوانی (البدعـة اللغویـة)یـە، وەك لێکۆڵەرەوانی ڕۆچـوو گوتوویانـە، واتـە: ئـەو لـە ڕووی زمانەوانییـەوە نوێـژی تەراویحی بە بیدعەت داناوە، نـەك لـە ڕووی شـەرعییەوە، چـونکە پێغەمبـەر ﷺ سێ شەوان لەسەریەك نوێژی تەراویحی بە کۆمەڵ کرد، شـەوی چـوارەم نەهاتـەدەرێ بۆ ئەوەی مسوڵمانان نوێژەکەی بە کۆمەڵ لەگەڵدا بکەن، دوایی فـەرمووی: (ترسـی ئـەوەم هـەبوو کـە لەسـەرتان فـەرز بکـرێ)، مانـای وایـە ئەسڵەکەی سوننەت بووە، دوایی لە سـەردەمی ئیمـامی عومـەردا – خـوا لـێی ڕازی بێ– خۆ لـە دوای پێغەمبـەر ﷺ وەحـی نایەتـەخوار، تـا بلـێ: نوێـژی تەراویح ڕەنگە لەسەر ئەو خەڵکە فەرزبکرێ! لەبەرئـەوە گـوتی: بۆچـی ئـەو خەڵکە بـە پەراگەنـدەیی نوێـژی تـەراویح بکـەن؟ بـا لەسـەر ئیمامێـك کۆیـان بکەمەوە، کەواتە: ئەسڵەکەی سوننەت بووە، بەڵام ماوەیـەك وازی لێهێنـراوە لە ترسی فـەرزکران و دوایـی عومـەر – خـوا لـێـی ڕازی بـێ – بردوویەتیـەوە سەر ئەسڵەکەی خۆی، وە کـە دوایـی گوتوویـەتی: (نِعْـمَ الْبِدْعَـةُ هـذِهِ)، واتـە

---

1) عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ أَنَّهُ قَالَ: (خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطّابِ رضي الله عنه لَيْلَةً فِي رَمَضَانَ إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ أَوْزَاعٌ مُتَفَرِّقُونَ يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ، وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلاتِهِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عُمَرُ: إِنِّي أَرَى لَوْ جَمَعْتُ هؤلاءِ عَلَى قَارِئٍ وَاحِدٍ لَكَانَ أَمْثَلَ، ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ لَيْلَةً أُخْرَى وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلاةِ قَارِئِهِمْ. قَالَ عُمَرُ: نِعْمَ البِدْعَةُ هذه، وَالَّتِي يَنَامُونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي يَقُومُونَ –يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ– وَكَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ أَوَّلَهُ) رواه البخاري: (2010).

شتێکی تازەمان ئێستا داهێناوە، واتە ئێستا پەیدامانکردۆتەوە، ئەگەرنا لە ئەسڵدا خۆی هەبووە،

ب/ یان هیچ پەیوەندییان بە هیچ کام لە عەقیدەو عیبادەتەوە نیەو، هەر لە جوغزو بازنەی هەڵسوکەوتەکان (المعاملات)دانو، یەکێك لە بنەمایەکانی (الإجماع)و (القیاس)و (المصالح المرسلة)و (الإستصحاب) پشتگیریيان دەکەنو دەیانگرنە خۆیان، بۆ وێنە: کۆکردنەوەی قورئان لەنێو دوو بەرگی (مصحف)ێکدا و، نووسینەوەی دەقەکانی سوننەتو، داهێنانی زانیارییە شەرعییەکان (علوم القرآن، علوم الحدیث، علم التجوید، علم أصول الفقه، الفقه، التأریخ ...)[1]و،... هتد.

وە ئەسڵیش لە بواری هەڵسوکەوتەکاندا، دەست کراوەییەو، چ شتێك مسولّمانان بۆ خۆیانی بە باش دەزانن، دەتوانن داییهێننو پەیدای بکەن.

بواری چوارەم: ڕەوشتو ئاکاری بەرزو پەسەند:

ئەمیش چوارەمین بواری گرنگی تێدا پەروەردەبوونی ئەندامانی وردو درشتی کۆمەڵی ئیسلامییە.

لەڕاستیدا وەك چۆن عیبادەت بەرهەمی عەقیدەیە، ڕەوشتی جوانیش بەرهەمی عیبادەتە.

کەواتە: مرۆڤی مسولّمان بە ئەندازەی ڕاستیيو دامەزراویی ئیمانەکەی، خوای بەرزو مەزن دەپەرستێو بەندایەتیی ڕاستەقینە بۆ خوا ﷻ ئەنجام

---

1) ئەو زانیارییانە هەموویان پەیداکراون، ئایا ئەوانە دەچنە خانەی (بیدعەت)ەوە؟ نەخێر، چونکە هەمووی یان بە کۆدەنگیی زانایان بووە، یان ئەوەتا لە بازنەی بەرژەوەندییە بەرهەڵدایەکان (المصالح المرسلة)دان، ئەو بەرژەوەندییانەی کە نەخراونەتە بازنەیەکی داخراوەوە.

دەدات، هەروەها لە قەدەر خواپەرستیی و بەندایەتیی بۆ خـوا كردنەكەی‌و، ڕوو لە ڕەوشت‌و خووی بەرزو جوان‌و ئەدەب‌و ئاكاری پەسند دەكات، خوو و خدەو نەرێتە دزێوو بەد، سیفەت‌و ڕەفتارە نزم‌و پەستەكانیش لەخۆی دادەڕنێ‌و تووڕ دەدا!

خوای بەخشەرو دادگەر لەوبارەیـەوە فەرمـوویـەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾﴾[1] واتـە: (ئایـا سـەرنج نـادەی! چـۆن خـوا وێنەیـەكی هێناوەتـەوە: وشەیەكی چاك‌و پاك وەك درەختێكی چاك‌و پاك وایە، بنكەكەی چەسپاوە، لق‌و پۆپی بەرز هەڵچوون، هەمیشە بە مۆڵەتی خاوەنەكەی بەرو میوە دەردەكات، وە خوا وێنـان بۆ خەڵكی دەهێنێتەوە، بەڵكو پەند وەربگرن).

وەك ئیبنو عـەبباس گوتوویـەتی(ڕ): مەبەست لـە وشـەی پـاك‌و چـاك (كلمة طيبة) وشەی خوا بەیەكگرتن (كلمة التوحيد)ە، كە (لا إله إلا الله)یە، ئینجا وەك چۆن درەختە بەپیت‌و پێزو بەرهەمدارەكە، لە سێ بەشان پێكدێ: ڕەگ‌و قـەدو لق‌و گەڵا، بەرو میوە، ئیمان‌و خوا بەیـەككگرتنیش بـە هـەمان شـێوە، عەقیـدەو هەست‌و نەستێكی نێو عەقڵ‌و دڵە، كـە ئەمـە ڕۆڵـی ڕەگ‌و ریشە بـۆ دینـداریی دەبینـێ، پاشان خواپەرسـتیی‌و تاعـەت‌و كـردەوەی باشـە، كـە ئـەویش دەوری

---

[1] إبراهيم.

2) بڕوانە: (المصباح المنير في تهذيب تفسير إبن كثير)، ص: (701)، كە دەقی دەستەواژەكە بەم شێوەیە: (شهادة أن لا إله إلا الله).

قەدو لق و پۆپو گەڵا دەبینیٚ، وە لە كۆتاییدا بەرو میوەو بەرهەمی سیفەتە پەسندەكان (الفضائل)و ئاكارو ڕەوشتە بەرزو جوانەكانە.

لە كۆتایی شەرح و ڕوونكردنەوەی ئەم بنەمایەی دووەمدا دەڵێم:

وەك چۆن هیچ كۆمەڵو لایەنێكی ئیسلامیی بەبێ بەرنامەو ڕێبازێكی ڕاستو ڕوون ناگاتە هیچ ئەنجامێك، بە هەمان شێوەش هەر كۆمەڵێك تاكەكانی خۆی چاك پەروەردە نەكردبێ و پێنەگەیاندبێ، دیسان ناتوانێ لە مەیدانی گۆڕانكاریی و چاكسازیی و پاكسازیی كۆمەڵگاو وەرچەرخاندنیدا هیچ بە هیچ بكات.

بوارو لایەنە بنەڕەتیی و سەرەكییەكانی پەروەردەبوون و پێگەیشتنی هەر كۆمەڵە مسوڵمانێكیش، ئەو چوارەن كە ئێمە لەم بنەمایەدا خستمانەڕووو تیشكمان خستە سەریان، بۆیە لەسەر هەر كۆمەڵێكی ئیسلامیی پێویستە كە بە جیددیی و ئەهمیەت پێدانەوە، بتوانێتە پەروەردەكردن و تەزكیەی ئەندامەكانی لەو چوار مەیدان و بوارەدا، ئەگەر بیەوێ ئەنداموو دۆستو لایەنگرانی هەم لە دنیادا هێزو پێزو بەرهەمێكیان هەبێ، هەم بۆ قیامەتێ شتێكیان بۆ لای خوای بەرزو مەزن و گۆڕەپانی حیسابو كیتاب پێبێ.

بنەمـــای سـێیەم

پابەندیـــی هـــەموو لایـــەك بە شـــەرعەوە و گێڕانەوەی ڕاجیاییەکان بۆ تـــەرازووی شـــەریعەت

بنەمـای سـێیەم

پابەندیی هەموولایەك بە شەرعەوەو گێڕانەوەی راجیاییەكان بۆ تەرازووی شـەریعـەت:

پابەندیی (إلتـزام)ی هەموو لایەك، قیادە پێش قاعیدە، بە شـەرعەوە، كە مەبەستمان پێی دەقەكانی قورئان و سوننەت و ئەو بنچینە (قاعدە) و یاسا (حكـم) شـەرعییانەیە كـە لەلایـەن زانـاو پێشـەوایانی ڕەسـەنەوە هـەڵهێنجراون و هەڵدەهێنجـرێن، وە گێڕانـەوەی هـەر مەسـەلەو بابـەتێكی مشـتومڕ هەڵـگر بـۆ تـەرازووی قورئـان و سـوننەت و سـاغكردنەوەو لێكۆڵینـەوەی زانسـتییانە، وەك خـوای دادگـەر (جل جلالـه) فەرموویـەتی:

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ٥٩ ﴾ النسـاء، واتـە: (ئـەی ئـەو كەسـانەی كـە ئیمانتـان هەیـە! فەرمانبـەریی خـوا بكـەن، وە فەرمانبـەریی پێغەمبـەر ﷺ بكـەن، وە هـی كاربەدەستانێك كە لەخۆتانن، جا هەركات لەسەر شتێك كەوتنە ناكۆكیی یـەوەو مشـتومڕتان بـوو، بیگێڕنـەوە بـۆ لای خـوا (جـل جلالـه) و پێغەمبەرﷺ، ئەگەر ئێوە بڕواتان بە خواو ڕۆژی دوایی هەبێ، ئا ئەوە بۆ ئێوە چاكترەو، سەرەنجامیشی خێرترە).

هەڵبەتـە مـەرجیش نیـە كـە هەمیشـە مەسـەلەو بابەتـە ڕاجیـایی هەڵگرەكان، بە شێوەیەك یـەكلایی بكرێنـەوە كە یەكدەنگیی (إجماع)یان لەسـەر دروسـت بێ. بـەڵام بێگومـان كەمینـە وێـڕای ڕێـز لێگیـرانی رایـە جیاوازەكـەی، پابەنـدی ڕای زۆرینـە دەبـێ، لـە بـواری كـردارو جێبـەجێ كردندا.

ڕوونکـــردنەوە

لەبەرئەوەی ئەم بنەمایەی سێیەم ئایەتی ژمارە (59)ی سوورەتی (النسـاء)ی کراوەتە بەڵگەو پاڵپشت، بە چاکی دەزانم لە چەند خاڵێکدا چەند سەرنجێکی خێرا لەم ئایەتـە بـەپێزە بـدەین، بەرلـەوەی بچینەسـەر ڕوونکردنـەوەی ئـەم بنەمایـەی سێیەم:

یـەك: خوای کاربەجێ (جل جلاله) بۆ (الله) و (الرسول) وشـەی (أطِيعُـوا)ی هێنـاوە، بـەڵام بـۆ (أولـي الأمـر) نـەیهێناوە، ئـەوەش لێـی دەفامرێتـەوە کـە فەرمانبەریی کردنی مسولّمانان بۆ خـوای بـەرزو مـەزنو پێغەمبەرەکـەی ﷺ، کە لە پابەندییان بۆ قورئانو سوننەتدا خـۆی دەنوێنـێ، بـە موتڵـەقی فـەڕزەو هیچ مەرجی تێدا نییە، بۆ هەر کەسێك کـە خـۆی بـە بـڕوادار (مـؤمن) بزانـێ! بەڵام فەرمانبەریی مسولّمانان بۆ حوکمڕانو کاربەدەستانیان موتڵـەق نییـەو، مەرجدار (مشروط)ەو مەرجەکەیشی ئەوەیە کـە نابـێ ئـەو ئـەرکو فەرمانـەیان لەگەڵ قورئانو سوننەتدا ناکۆكو نەگونجاو بێ.

دوو: بۆ وشەی (أولي الأمر) بەند (قید)ی لە خۆتـان (مـنکم)ی زیـادکردووە، تـاکو بزانـرێ کـە هـەر حـوکمڕانو کاربەدەستێك، یەکـەم: مسـولّمان نـەبێ، دووەم: مسـولّمانان خۆیـان دایاننـەنابێو ئـەو کارەیـان پـێ نەسـپاردبێ، ئـەوە شـەرعیـیەتی نییەو فەرمانبەریی بۆ کرانیشی شەرعییو ڕەوا نییە.

سێ: بێگومان مەبەست لـە ڕسـتەی: ﴿فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ گێڕانـەوەی مەسـەلە خیلافییو مشتومڕ هەڵگرەکانە بۆ لای قورئانو سوننەت.

چوار: ڕستەی: ﴿إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ﴾یش ئەوە دەگەیەنێ كە هەر كەسێك ئیمانی بە خوای بەرزو مەزنو بە ڕۆژی دوایی هەبێ، دەبێ فەرمانبەری خوای بەرزو مەزنو پێغەمبەر ﷺ بێ، لەكاتی كێشمەكێشو مشتومڕیشدا ملكەچی حوكمی شەریعەت بێ، وە هەركەسێك وانەبێ، بە بڕوادار دانانرێ!

ئەو ڕستە لە دوای چی هاتووە؟ لە دوای: ﴿أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ﴾ هاتووە.

پێنج: ڕستەی ﴿ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا﴾یش ئەوە دەگەیەنێ كە ملكەچیی مسوڵمانان بۆ خوای بەرزو مەزنو پێغەمبەرەكەی ﷺ، پابەندییان بە شەریعەتەكەیەوە، مایەی هەر خێرو خۆشیی و بەختەوەرییەكی دنیایانەو، تاكە ڕێی سەرەنجامو عاقیبەت خێری دوارۆژو قیامەتیشیانە!

* **ئێستاش تۆرەی ڕوونكردنەوەی ئەو بنەمایە لە چەند خاڵێكی كورتدا:**

یەكەم: ئێمە كە گوتوومانە پێویستە هەموو لایەك بە شەرعەوە پابەندبن، وشەی (الشرع) لە زاراوەی زانایانی ئیسلامدا بۆ سێ مانا بەكاردێ:

أ/ بە مانای (فقه) دێ، واتە: ئەو بیروڕاو تێگەیشتنانەی كە زانایانی ئیسلام وەك بۆچوون (إجتهاد)ێك لەبارەی قورئانو سوننەتەوە دەیانخەنەڕوو.

ب/ بە مانای (شريعة) دێ، واتە: ئەو وەحیو پەیامو بەرنامەیەی خوای بەرزو مەزن كە لە قورئانو سوننەتدا خۆی دەنوێنێ.

ج/ بە مانای كۆی (الشريعة والفقه) پێكەوە دێ، واتە كە دەگوترێ: شەرعی ئیسلام، هەم دەقەكانی قورئانو سوننەت، هەم بیروڕاو بەرهەمو (إجتهاد)ی

زانایانیش دەگرێتەوە، جا ئێمە لێرەدا وشەی (شرع)مان بەم مانایەی سێیەمی بەكارهێناوە، چونكە كۆمەڵێكی مسولّمان، یاخود كۆمەڵگایەكی مسولّمان، دەوڵەتێكی ئیسلامیی، ناگونجێ تەنیا بە دەقەكانی قورئانو سوننەت بەڕێوەبچێ، بەڵكو دەبێ زانایان (إجتهاد) بكەنو یاسا لە قورئانو سوننەت هەڵبهێنجن، بۆ وێنە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾[1] واتە: (...وە كاروباریان لەنێو خۆیاندا بە ڕاوێژە ...)، جا ئەگەر زانایان نەیەن لەو ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ەوە[2] یاسا هەڵنەهێنجن، نازانین چۆنی جێبەجێ بكەین، چۆن ئەو مەشورەتە لەنێو خۆماندا جێبەجێ بكەین، میكانیزمو شێوازی سەردەمییانەی چۆنە؟ دەبێ زانایان تەفسیلّی پێ بدەن.

شایانی باسیشە كە ئەوەی بە خودی دین دادەنرێو پابەندكەر (مُلْزِم)ە بۆ هەموو كەسو هەموو لایەك،تەنها (شریعة)ە،كە خۆی لە ئایەتەكانی قورئانو دەقەكانی سوننەتدا دەنوێنێ بەپێی تێگەیشتنی پێشینی چاكمان،بەڵام تێگەیشتنەكانی زانایانو ئەوەی هەڵیدەهێنجن، دیارە كەلەپوورێكو بەرهەمێكو ئەزموونێكو بەرچاوڕوونییەكە بۆ ئێمە، بەڵام پابەندكەر نییە، چونكە بەشێك نییە لە دین.

دووەم: سەركردایەتیی هەر كۆمەڵێكی ئیسلامیی، بە ئەندازەی پابەندیی بە شەرعەوە، شەرعییەتی هەیە، بە ئەندازەو بارتەقای

---

[1] الشورى: ٣٨

[2] الشورى: ٣٨

فه‌رمانبه‌ریشی بۆ خوای به‌رزو مه‌زن‌و پێغه‌مبه‌ر ﷺ، مافی فه‌رمانبه‌ریی بۆ كرانی به‌سه‌ر ئه‌ندامان‌و په‌یڕه‌وان‌و شوێنكه‌وتووانیه‌وه‌ هه‌یه‌[1]:

بێگومان ده‌بێ سه‌ركردایه‌تیی چاوساغی هه‌ر كۆمه‌ڵێكی ئیسلامیی هه‌وڵ بدا به‌رجه‌سته‌كه‌ری سه‌رجه‌م ئه‌و به‌ها به‌رزانه‌ (القيم العليا)و بێ كه‌ خه‌ڵكیان بۆ بانگ ده‌كات، بۆیه‌ بابایه‌كی به‌رپرس‌و سه‌ركرده‌ له‌ كارو كۆمه‌ڵێكی ئیسلامیدا، ده‌بێ نموونه‌ی تێگه‌یشتنی قووڵ‌و عه‌قیده‌ی پته‌وو ڕاست‌و عیباده‌تی ساغ‌و ڕه‌وشت‌و ئاكاری به‌رزو په‌سندو ئازایه‌تیی‌و به‌خشنده‌یی‌و خۆ به‌كه‌مگرتن‌و ژیانی ساده‌و دادگه‌ریی‌و ڕاستگۆیی‌و... هتد بێ، به‌ ته‌ئكید هه‌ر كاتێك قیاده‌ له‌پێش قاعیده‌كه‌یه‌وه‌ نه‌بوو بۆ هه‌موو شتێكی باش‌و په‌سند، ئه‌وه‌ كه‌مو زۆر پله‌ پله‌ ڕێزو متمانه‌ی خۆی له‌لای قاعیده‌كه‌ی له‌ده‌ستده‌دا، وه‌ك گوتراوه‌: (جَعَلْتُكَ إِمَامِي كَيْ تَكُونَ أَمَامِي)، واته‌: (بۆیه‌ تۆم كردووه‌ته‌ پێشه‌وام كه‌ له‌ پێشمه‌وه‌ بی).

هه‌ربۆیه‌ش پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ هه‌موو بوارێكداو له‌ هه‌موو ڕوویێكه‌وه‌ چاكترین‌و نموونه‌ییترین سه‌رمه‌شقی هاوه‌ڵه‌ به‌ڕێزه‌كانی بووه‌، بۆ هه‌موو چاكه‌یه‌ك له‌ پێشیانه‌وه‌ بووه‌، وه‌ك خوای به‌رزو مه‌زن ده‌فه‌رموێ: ﴿ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾[2] واته‌: (له‌ پێغه‌مبه‌ری خوادا سه‌رمه‌شقییه‌كی باش هه‌یه‌ بۆ ئێوه‌ ...). واته‌ له‌ هه‌موو شتێكی باشدا له‌پێشتانه‌وه‌یه‌، تۆ هه‌ر شتێكی چاك به‌

---

1) وه‌ك خه‌لیفه‌ی یه‌كه‌می پێغه‌مبه‌ر ﷺ (أبوبكر الصديق) – خوا لێی ڕازی بێ – له‌ یه‌كه‌مین وته‌ی پاش هه‌ڵبژێردرانیدا چه‌ند قسه‌یه‌كی به‌ مسوڵمانان فه‌رموو، ئینجا گوتی: (أَطِيعُونِي مَا أَطَعْتُ اللهَ وَرَسُولَهُ، فَإِنْ عَصَيْتُ اللهَ وَرَسُولَهُ فَلا طَاعَةَ لِي عَلَيْكُمْ) بڕوانه‌ (السيرة النبوية لإبن هشام)، ج: (4)، ص: (393)، واته‌: (به‌قسه‌م بكه‌ن تاكو من به‌قسه‌ی خواو پێغه‌مبه‌ری خوا بكه‌م، ئه‌گه‌ر سه‌رپێچییم له‌ فه‌رمانی خواو پێغه‌مبه‌ری خوا كرد، مافی فه‌رمانبه‌رییم له‌سه‌ر ئێوه‌ نیه‌)، واته‌ به‌قسه‌م مه‌كه‌ن.

2 الأحزاب: ٢١

زەینتدا دێ، لە ژیانی پێغەمبەر ﷺ بکۆڵەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ لە لوتکەیدا بووەو لەپێش هاوەڵە بەڕێزەکانی بووە، خوای بەرزو مەزن کە پێی دەفەرمووێ: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾﴾[1] واتە: (بلێ بێگومان نوێژمو خواپەرستییمو ژیانمو مردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانەکانە، هیچ هاوەڵی نین، وە هەربەوەش فەرمانم پێکراوەو من لە یەکەمینی مسوڵمانانم)

جا هەرچەندە ئەوە ئەرکی قیادەو بەرپرسانە، بەڵام دروست نییەو نابێ هیچ کەسێکیش کەمتەرخەمیی و کەموکووڕییەکانی بابایەکی بەرپرس بکاتە بیانوو و پاساوی کەمتەرخەمیی و خۆ بواردن، بەڵکو دەبێ هەوڵی یەکدی ڕاستکردنەوەو چاکسازیی بدەن، بەڵام بۆ خراپە یەکدی نەکەنە سەرمەشق.

شتێکی مسۆگەرو روونیشە کە کۆمەڵێکی ئیسلامیی، هەتا خۆیان بە شەرعەوە پابەند نەکەن و شەریعەت بەسەر خۆیاندا پیادە نەکەن، هەرگیز ناتوانن ئەو خێرو بەرەکەتەی کە خۆیان لێی بێبەش (محروم)ن، خەڵکی دیکەی لێ بەهرەمەند بکەن!

ئینجا لەڕاستیدا ڕەوانترین و پاراوترین زمانی خەڵک بۆ لای خوا بانگکردن، زمانی کردەوەو حاڵە، هەر گەل و کۆمەڵێك لە خودی خۆیاندا چاك لەسەر شەرع پەروەردە بووبن و پێیەوە پابەند بووبن، هەر ئەو پەروەردەو تەزکیە بوون و ملکەچ بوونەیان بۆ شەرع، چاکترین شێوازی بانگەوازی خەڵکە بۆ مسوڵمانەتیی و دینداریی، پێشینانیش جوانیان گوتووە: (عَمَلُ رَجُلٍ فِي أَلْفِ رَجُلٍ، أَبْلَغُ مِنْ قَوْلِ

---

[1] الأنعام.

أَلْفِ رَجُلٍ فِي رَجُلٍ)، واتە: (کردەوەی پیاوێك لە هەزار پیاودا، کاریگەریی زیاترە لە قسەی هەزار پیاو لە پیاوێکدا).

سێیەم: ئەوە کە خوای پەروەردگار فەرموویەتی: ﴿فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ **لێی دەفامرێتەوە کە کێشەو تێکگیران لەنێو مسوڵماناندا هەردەبێ:**

واتە: نابێ ئێمە خەیاڵییانە بیربکەینەوەو بڵێین: جا چۆن دەبێ مسوڵمانان غەیبەتی یەکدی بکەن؟ چۆن دەبێ مسوڵمانان کێشەیان هەبێو تێکبگیرێن؟ ئێمە بەشەرین، بەشەر کەموکوڕییان هەر دەبێ، چ لەنێو خودی قیادەدا، چ لەنێوان قیادەو خەڵکداو، تێکگیرانو مشتومڕ دەبێ، بەڵام خوای بەرزو مەزن شێوازی چارەسەرکردنی کێشەو گرفتەکانیشی پیشانداوین، کە بریتییە لە گەڕانەوە بۆ تەرازووی شەریعەت: ﴿فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾، یان وەك فەرموویەتی: ﴿وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبِّي عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ﴾[1]

واتە: (وە هەر شتێك تێیدا کەوتنە ڕاجیایی – إختلاف –یەوە، ئەوە حوکمو بڕیار لەبارەیەوە بۆلای خوایە، ئا ئەو خوایەتان پەروەردگارمە، پشت بەوی دەبەستمو بۆلای ویش دەگەڕێمەوە).

دیارە مسوڵمانانیش – بەتایبەت کۆمەڵێك کە دەیانەوێ ئیسلامەتیی ببووژێننەوە – دەبێ لەکاتی وتووێژو مشتومڕیاندا، بۆ ساغکردنەوەو یەکلاییکردنەوەی بابەتە ڕاجیایی (إختلاف) هەڵگرەکان، خۆیان بەوپەڕی سینگ فراوانییو لێبوردەییو ئەدەب بەرزییو هەقخوازیی برازێننەوە، بێجگە لە گەیشتن

---

[1] الشورى: ١٠

بە هەق ئامانجێکی دیکەیان نەبێ، ڕەحمەتی خواش لە ئیمام شافیعی، کە لەوبارەوە گوتوویەتی: (مَا نَاظَرْتُ أحَدًا إلاَّ وَدِدْتُ لَوْ أنَّ الْحَقَّ يَظْهَرُ عَلَى يَدَيْهِ)، واتە: (وتووێژم لەگەڵ هیچ کەسدا نەکردووە، مەگەر حەزم کردووە کە هەق لەسەر دەستی وی ئاشکرا بێ).

هەروەها لەبارەی سەماحەتو تەنها بیروڕای خۆ لەلا ڕاستو هەق نەبوونەوە، هەر ئیمام شافیعی – ڕەحمەتی خوای لێبێ – گوتوویەتی: (رَأْيِي صَوَابٌ يَحْتَمِلُ الْخَطَأْ، وَرَأْيُ غَيْرِي خَطَأٌ يَحْتَمِلُ الصَّوَابَ)، واتە: (ڕای خۆمم پێ ڕاستە، بەڵام ئەگەری هەڵەشی هەیە، وە ڕای بەرانبەرمم پێ هەڵەیە، بەڵام دەگونجێ ڕاستیش بێ)،جێی خۆیەتی ئەم قسەیە بە ئاوی زێڕ بنووسرێتەوە، ئەوەیە کە لێبووردەیی پەیدادەکات، ئەدی چ شتێك دەمارگیریی پەیدا دەکات؟ ئەوە کە بڵێی: ڕای خۆمم پێ ڕاستەو ئەگەری نییە هەڵە بێ، ڕای بەرانبەریشم پێ هەڵەیەو ئەگەریشی نییە ڕاست بێ! مانای وایە حەق هەمووی لەسەر تۆ تاپۆکراوەو ئاوێ بێنەو دەستان بشۆ، کە لەڕاستیدا هیچ کەسێك بۆی نییە ئەو ئیدیعایە بکات، چونکە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ ..﴾[1] واتە: (بڵێ حەق لە پەروەردگاتانەوەیە...)، غەیری خوای بەرزو مەزن، دەبینی حەق دەڵێ و غەیری حەقیش دەڵێ، بەس نییە کە پێغەمبەری خوا ﷺ جاری وا بووە قسەی فەرمووە، دوایی کە نەیپێکاوە، خوای بەرزو مەزن بۆی ڕاستکردووەتەوە؟! ئیدی لە دوای پێغەمبەر ﷺ نابێ هیچ کەس وا بیربکاتەوە کە هەرچی بیڵێ حەقەو ئەو ڕایانەی کە لەگەڵ ڕایەکەی ئەو تێکدەگیرێن ناحەقن، بەڵکو ئینسان دەبێ بڵێ: وای بۆ دەچم ڕایەکەم ڕاست بێ، بەڵام دەشگونجێ هەڵە بێ، ڕای جەنابیشت بە

---

[1] الكهف: ٢٩

هەڵە دەزانم، بەڵام دەشگونجێ ڕاست بێ، ئەوە لە ڕا (رَأْي)دا، بەڵام کاتێك ئایەتێك تەفسیر دەکەین، دەڵێین: ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾[1] واتە: (بلێ خوا یەکە)، لێرەدا نابێ بڵێی: وای تێدەگەم دەگونجێ وابێ، دەشگونجێ وانەبێ! ئەوە نابێ، چونکە ئەوەی (قَطْعِيُّ الدِّلاَلَة)یە لە قورئانو سوننەتو ماناکەی ڕوونە، ئەوە بواری ڕاجیایی تێدا نییە، بۆ نموونە: خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلۡبَيۡعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰاْۚ ...﴾[2] واتە: (... خوا کڕینو فرۆشتنی حەڵاڵ کردووەو ڕیبای قەدەغە کردووە ...) ئەوە مەجالی ڕاجیایی تێدا نییە، بەڵکو ئەوە ئایەتەو تەواو، ماناکەی ئاشکراو ڕوونە، بەڵام ئەوەی کە ماناکەی ئاشکراو ڕوون نییە، بۆ نموونە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾[3] مەبەست لە (لَٰمَسۡتُمُ) دەست لێدانە، یان جیماعە، ئەوە دوو واتایان هەڵدەگرێ، کەواتە تۆ بۆت نییە بڵێی هەر ئەو مانایەی هەیەو ئەوی دیکە حەتمەن هەڵەیە، هەروەها ئەو شتانەی دیکە کە تەفسیری ئایەتە یان لێکدانەوەی فەرموودەیە، یاخود هیچ پەیوەندیی بە ئایەتو فەرموودەوە نییە، ڕاو بۆچوونێکی دنیاییە، بۆ وێنە: (یاسای هاتوچۆ)، لەو بوارانەدا دەبێ تەماشا بکەی بەرژەوەندیی چۆنەو کێ زیاتر بەڵگەی بەدەستەوەیە.

بێگومان پێشینەی چاکیشمان - ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لەسەربێ - چاکترین پێشڕەوو سەرمەشقمانن بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەو گرفتو مەسەلە خیلافییەکاندا، چارەسەرکردنیان لە کەشو هەوایەکی برایانەو دڵسۆزانەو، دوور لە

---

[1] الإخلاص: ١

[2] البقرة: ٢٧٥

[3] النساء: ٤٣

گیانی گرژبوون (تَشَــنُّجْ)و دەمـارگیریی (تَعَصُّبْ)و خۆپەسـندیی (عُجْــبْ)، بـەڵێ، پێویستە خۆمان لەم سێ شتە بپارێزین:

ئەو دوو قسەیەی كە لە (شافیعی)شمان بە نموونە هێنانەوە ـ ڕەحمەتی خـوای لـێبـێ ـ، چاكترین بەڵگەی سەلماندنی ئـەم قسـەیەمانن، ڕاسـتە لـەو بوارانـەدا كـە مشتومڕ هەڵدەگرنو ڕاجیایی (إختلاف)یان تێدا هەیـە، زۆر پێكـەوە لێبـوردەو بـە ئـەدەبو دڵفـراوانو زمـان شـیرین بـوون، هەنـدێ جـار ئەگـەر بـێو شـەڕە قسـە (مُنَاظَـرَة)و وتووێژی زانایان كە لە كتێبەكانیاندا هاتوون تەماشا بكەین، بـۆ وێنـە: یەكێكیان بەوی دیكە دەڵێ: بەڵێ جەنابت وات فەرموو، ڕاسـتە ئـەوە وایـە، بـەڵام ئەها لەو لاشەوە شتێكی دیكەی ئاوا هەیـە، ناڵـێ ئـەوەی تـۆ هــەمووی هەڵەیــە، بەڵام دەڵێ: وەك چۆن ئەو ڕایە هەیـە، ئەوەی دیكەش هەیـە.

بنەمای چوارەم

کاروبار بەڕێوە بردن لەسەر بناغەی ڕاوێژو بە دادگەرانەو دەرنەچوون لە بازنەی مەرجەکانی کار پێکەوە کردن

بنـەمـای چـوارەم

كاروبــار بەڕێوەبردن لەســەر بناغــەی ڕاوێژو بە دادگەرانەو دەرنەچــوون لە بازنــەی مەرجــەكانی كار پێكــەوە كردن:

توندوتۆڵــیی قیــادەو سەرپەرشــتیكردنو مشــوورخواردنی بــۆ تێكــڕای ئۆرگــانو ئەندامەكانی كۆمەڵو، دادگــەریی چەســپاندنو بە پــەرۆشو بە تەنگــەوە بــوونی، بــۆ چارەســەری كێشــەو گرفتــەكانیانو دابینكردنــی بەرژەوەندییە مەعنەویی و ماددییەكانیانو، پابەندبوونی هەرچی زیاترو چاكتری بە بنچینەی ڕاوێژكردن (قاعدة المشورة)ەوە بە هەردووك جۆری راوێژكردن (الشورى) كە مەبەست پێی راوێژكردنی قیادەیە بە قاعیدە لە مەسەلەو بابەتە گشتییەكاندا، كە ڕای زۆربــە هەڵیانــدەبڕیو (حَسْــمْ)یان دەكــــات، وە دەرچــــوونی پێغەمبــــەر ﷺ لــــە شــــاری مەدینــــە بــــۆ ڕووبەڕووبوونــەوەی دوژمــن لــە جــەنگی (ئوحــود)دا، لەســەر ڕای زۆربــەی هــاوەڵان، لــەم جۆرەیــە، وە ڕاوێــژپێكردن (الإستشــارة) كــە یــەكلایی كردنەوەی مەسەلە هونەریی و (إجتهادی)یەكانە لەبەر ڕۆشنایی بیروڕای پسپۆڕان (مُتَخَصِّصِين)دا، وە مــەنزڵگا گواستنەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ لــە جــەنگی (بــەدر)داو لەســەر پێشــنیاری (أَلْحَبَّــابُ بــنُ الْمُنْــذِر)یــش رضي الله عنه نموونەیەكــە لــەم جــۆرە ڕاوێژكردنــە، وە بــە پابەندكــەر (مُلْــزِمْ) دانــانی ئەنجامەكانیان، مەگەر ئەو مەسەلەیە كە بەرپرس ڕاوێژی تێدا بە ئەندامان كردوە لە سنووری صەلاحیەتی خۆیدا بێ، ئەو كاتە سەرپشكە لەنێوان پابەندبوونو پابەند نەبووندا بە ڕای زۆرینەوە.

وە كەڵكی خراپ وەرنەگرتن (عدم إستغلال)ی هیچ بەرپرسێك لە پلەو پایەو كارەكەی بۆ بەرژەوەندییە شەخسیی و بنەماڵەیی و خزمایەتیی و ... هتــدەكانی و، بــە ســینەی فــراوانو ڕەوشــتی جوانــەوە، گــوێگرتن بــۆ

پێشنیارو ڕه‌خنه‌و قسه‌ی هه‌ر كه‌سێك‌و، به‌ ئه‌میه‌ت‌و بایه‌خ پێدانه‌وه‌ وه‌رگرتنیان‌و هه‌ڵسه‌نگاندنیان.

وه‌ ده‌رنه‌چوون له‌ بازنه‌ی ئه‌و مه‌رجانه‌ (شروط)ی كه‌ ئه‌و كۆمه‌ڵه‌ له‌سه‌ریان پێكهاتوه‌، واته‌: به‌رنامه‌و په‌یره‌وی نێوخۆ (المنهج والنظام الداخلي)ی ئه‌و كۆمه‌ڵه‌.

وه‌ لێپرسینه‌وه‌و سزادانی سه‌رپێچییكه‌ران‌و لاده‌ران‌و، ته‌قدیركردن‌و پاداشتدانه‌وه‌ی چاكه‌كاران، چونكه‌:

1- خوای بالاده‌ستو دادگه‌ر (جل جلاله‌) پێغه‌مبه‌ری خاته‌م ﷺ ده‌دوێنی‌و ده‌فه‌رموێ: ﴿ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ فَٱعْفُ عَنْهُمْ وَٱسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ ﴾ آل عمران، واته‌: (تۆ - ئه‌ی موحه‌ممه‌د! - به‌هۆی به‌زه‌یی خواوه‌ بۆیان -بۆ هاوه‌ڵه‌كانت- نه‌رمو نیان بووی، وه‌ ئه‌گه‌ر قسه‌ ڕه‌ق‌و دڵڕه‌ق بووایه‌ی، له‌ ده‌ورت ده‌په‌رژان، جا لێیان ببووره‌و داوای لێبوردنیان بۆ - له‌ خوا - بكه‌و، له‌ كاروباردا ڕاوێژیان پێ بكه‌و، هه‌ركات دڵت چه‌سپی له‌سه‌ر بڕیارێك، پشت به‌ خوا ببه‌سته‌ - واته‌: ئه‌نجامی بده‌-، بێگومان خوا پشت پێ به‌ستووانی خۆشده‌وێ).

2- هه‌روه‌ها خوای به‌رزو مه‌زن فه‌رموویه‌تی: ﴿... فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ ...﴿٤٨﴾ ﴾ المائدة، واته‌: (... ئینجا به‌وه‌ كه‌ خوا ناردوویه‌ته‌ خوار، دادوه‌رییان له‌نێواندا بكه‌و، مه‌كه‌وه‌ شوێنی ئاره‌زووه‌كانیان، له‌جیاتی هه‌قێك كه‌ بۆت هاتوه‌، بۆ هه‌ر كامێك له‌ ئێوه‌ -ئه‌ی ئۆممه‌تان!- ڕێبازو به‌رنامه‌یه‌كمان داناوه‌...).

3- هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿فَلِذَٰلِكَ فَٱدۡعُۖ وَٱسۡتَقِمۡ كَمَآ أُمِرۡتَۖ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡۖ وَقُلۡ ءَامَنتُ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِن كِتَٰبٖۖ وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُۖ ... ﴿١٥﴾﴾ الشوری. واتە: (جا بۆئەوەی ڕابردوو بانگەواز بكە -یانی: خەڵك بۆ ئەوە بانگ بكە كە لەم سوورەتەدا باسكرا-، وەك فەرمانت پێ كراوەو، ڕاوەستاو بەو مەكەوە دوای ئارەزووەكانیان، وە بڵێ بڕوام بە هەر كتێبێك هەیە كە خوا ناردوویەتە خوارێ - واتە: بڕوام بە ئەسڵەكەیان هەیە نەك بەو حاڵەی ئێستایانەوە كە گۆڕدراون-، وە فەرمانم پێكراوە كە دادگەرییتان لەنێواندا بكەم...).

4- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: {...الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ ...} رواه أبوداود: 3594، والترمذي: 1352 وقال الترمذي والألباني: حسن صحيح، واتە: (مسوڵمانان بەگوێرەی مەرجەكانیان پێكەوە مامەڵە دەكەن ...). هەر كۆمەڵە مسوڵمانێك ئەو مەرجانەی كە لەسەریان ڕێك كەوتوون، پێویستە پێیانەوە پابەند بن، بەپێی ئەو مەرجانە بەیەكەوە مامەڵە بكەن، واتە: هەر كەسێك مەرجەكانی كەسێكی قەبووڵكرد، دەبێ پێیانەوە پابەند بێو، بەپێی ئەوە ڕەفتار بكاتو، لێیان لانەدات.

5- هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (كُلُّكُمْ راعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْؤُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ ...) رواه البخاري: 893 و 5200 ومسلم: 1829، عن ابن عمر ﵁. واتە: (هەر كامێك لە ئێوە -ئەی مسوڵمانان- چاودێرەو، هەر كامێكیشتان بەرپرسیارە بەرانبەر بەوانەی كە لەژێر چاودێرییدان ...).

روونکــردنەوە

ئــەم بنــەمای چــوارەمە باســی بناغــەو چــۆنیەتی کاروبــار بــەڕێوەبردنی سەرکردایەتیی دەکات، لە بازنەی ئەو کۆمەڵەدا کە هەڵیانبژاردووە، جا ئێمە لـە دوازدە خاڵدا ئەم بنەمایە ڕوون دەکەینەوەو دەتوێژینەوە:

یەکەم: تۆکـمەیی و توندوتۆڵـیی سەرکردایەتیی لە خودی خۆیدا:

مەبەستیشمان لە رێکوپێك بوون و توندوتۆڵیی سەرکردایەتیی، ڕەچاوکردن و لـە خۆدا هێنانە دی، هەموو ئـەو سـیفەت و پێکهێنــەرانەیە کـە بـۆ سـەرکردایەتییەکی رەشـیدی ئیسـلامیی بـە مـەرج گـیراون و لـە دەقـەکانی (قورئـان و سـوننەت)دا ئاماژەیان بۆ کراوە، بۆ وێنـە:

أ) خوای بەرزو مـەزن باسـی بـەنی ئیسرائیل دەکات، دەفـەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾[1] واتـــــــە: (لەنێویاندا پێشـەوایانێکمان بـۆ گێڕابـوون کـە بـە فـەرمانی ئێمـە رێنماییيـان دەکردن، بەهۆی ئەوەوە کە خۆڕاگربـوون و بـڕوای پتـەوو دامـەزراویان هـەبوو بەرانبەر بە ئایەتەکانی ئێمـە)، زانایانمـان لەبـەر تیشـکی ئـەم ئایەتـەدا، وەك بنچینەیەکی شەرعیی گوتوویانە: (بِالصَّبْرِ وَالْيَقِينِ تُنَالُ الإِمَامَةُ فِي الدِّينِ)، واتە: (بەهۆی ئارامگریی و بڕوای پتەوو دامـەزراوەوە، پێشـەوایەتیی لـە دینـدا فەڕاهەم دێ)، کـە ئـارامگریی (صـبر)یش پەیوەنـدیی بـە لایـەنی کردەییـەوە هەیـە، بـڕوای پتـەوو دامـەزراو (یقـین)یـش، پەیوەنـدی بـە لایـەنی (نظـري)و

---

[1] السجدة: ٢٤

تیۆرییەوە هەیە، دەبێ ئینسان لەڕووی زانیارییەوە بڕوایەكی دامەزراوو پتەوی هەبێو خۆی لەبەر ڕۆشناییدا ببینێ، نابێ لەرەلەرو دڵ لەدڵ دانو گومانی هەبێ، دەبێ لەڕووی كردەییشەوە خۆڕاگرو پشوودرێژ بێ، چەسپاوو دامەزراو بێ، ئینجا بەكەڵكی بەرپرسیارێتی دێ.

ب) دوو كچەكەی پیاوە ساڵحەكە كە زۆربەی توێژەرەوەكانی قورئان دەڵێن شوعەیب (علیه السلام) بووە، ماڵاتیان[1] ئاو دەدەنو مووسا (علیه السلام) دەچێ هاوكارییان دەكاتو ماڵاتەكەیان بۆ ئاو دەدا، دوایی كچەكان دەچنەوە بۆ بابیان دەگێڕنەوە، پاشان یەكێكیان بەدوایدا دێو دەیباتەوە ئەو پێشنیارە بۆ بابی دەكات: ﴿قَالَتۡ إِحۡدَىٰهُمَا يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ﴾[2] واتە: (یەكێك لە دوو كچەكان گوتی: ئەی بابە! بەكرێی بگرە – بۆ شوانیی –، باشترین كەسێك كە تۆ بەكرێی بگری، بەهێزی ئەمیندارە)، واتە كەسێك بەكەڵكی ئەوە دێ تۆ كاری پێ بسپێری، هێزی هەبێو ئەمانەتیشی هەبێ، هێزی هەبێ بۆ ئەنجامدانی كارەكە، ئەمینداریش بێ بۆ پارێزگارییكردنیو ناپاكی تێدا نەكردنی.

كەواتە دوو مەرجی دیكەی بەرپرسێتی، بریتین لە هێزو ئەمیندارێتی (القوة والأمانة)، ئەوە چوار.

جـ) دوای ئەوەی كە پادشای میسر، یوسف (علیه السلام) بانگ دەكاتو دەیدوێنێو پێی دەڵێ: ﴿... إِنَّكَ ٱلۡيَوۡمَ لَدَيۡنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾[3] واتە: (... تۆ

---

1) ماڵات: ئاژەڵ.

[2] القصص: ٢٦

[3] یوسف: ٥٤

ئەمڕۆ لای ئێمە بەڕێزو ئەمینداری)، یوسف (علیه السلام) بۆی پێشنیار دەکات: ﴿قَالَ ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ﴾[1] واتە: (– مادام تۆ متمانەت بە من هەیەو تێمڕادەبینی – من لەسەر خەزێنەکانی زەوی دابنێ، چونکە من پارێزەرمو زانام)، واتە بە زاراوەی ئەمڕۆ: بمکە بە وەزیری ئابووریی یان وەزیری داراییی، بەڵێ (یوسف) ئەو دوو سیفەتە لەخۆیدا هەڵدەداو دەیانکاتە پاساوی ئەوەی سەرپەرشتی عەمبارو خەزێنەکان بکات، کە بریتین لەوەی: پارێزەرەو زانایە.

کەواتە: ئێمە لێرەدا گەیشتینە شەش سیفەت بۆ سەرکردایەتییکردن، هەڵبەتە دەگونجێ سیفەتی دیکەش هەبن: (الصبر واليقين، القوة والأمانة، الحفظ والعلم).

دووەم: سەرپەرشتیی سەرکردایەتیی و مشوورخۆریی و چاودێریکردنی بۆ سەرجەم ئۆرگان و کارەکان:

دەبێ قیادە سەرپەرشتی تێکڕای ئۆرگان و کاروبارەکانی کۆمەڵ بکات و، بیانخاتە ژێر چاودێریی خۆیەوەو ئاگای لێیان بێ، چونکە مادام لە بەرانبەریاندا بەرپرسیارە، دەبێ مشووریان لێ بخوا، وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {كُلُّكُمْ راعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رعِيَّته ...}[2] دیارە چاودێریی کردن هەر بە قسە نییە، دەبێ بەکردەوەش چاودێریی، جا ئەگەر هەمووومان بەگشتیی بەرپرسیار بین، ئەوە بێگومان کەسێك کە مسوڵمانان خۆیان هەڵیبژێرن بۆ بەرپرسیارێتیی، بە تەئکید زیاتر بەرپرسیارەو دەبێ زیاتر چاودێریی بکات و مشوور بخوا.

---

[1] یوسف: ٥٥

[2] رواه البخاري: (2554)، ومسلم: (1829).

سـێیەم: بایەخـدانی سـەرکردایەتیی بـە تێکـڕای ئەندامـانی کۆمـەڵ، بەبێ جیاوازیی:

بایەخدانی سەرکردایەتیی بە یەك بەیەکی ئەندامانی کۆمـەڵ، بـەبێ جیـاوازیی، بــە تەنگــەوەبوونیان و خــەم لــێ خواردنیــان، بنەمایــەکی ســەرەکی کاروبــار بەڕێوەبردنیو ئەرکێکی گەورەو گرنگی سـەرشـانیەتی، چـونکە –وەك گوتمـان– مادام لە بەرانبەریاندا بەرپرسیارە، وەك لە فەرموودەکەی پێغەمبەردا ﷺ هاتووە {... فَالْإِمَامُ راعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِـهِ ...}[1] واتــە: (پێشـەوا یـان سـەرکردە، چــاودێرەو بەرپرسیاریشــە بەرانبــەر ئەوانــەی کــە دەبــێ چــاودێرییان بکــاتو لەبەردەسـتیدان)، بۆیـە دەبـێ لێیـان بـێ خـەم نـەبێو، ئەوەنـدەی بـۆی دەلـوێ بەتەنگیانــەوە بــێ، دیــارە خــەم لێخـواردنو گرنگـی پێـدانی سـەرکردایەتیش بـۆ ئەندامان، هەموو شتێكو هەموو لایەنێك دەگرێتەوە، هەر لە زانیارییو تێگەیشـتنو ئیمــانو عەقیدەیانــەوە، هــەتا عیبــادەتو ئــەخلاقو هەڵســوکەوتی ڕۆژانــەی شەخسییو نێو خێزانو کۆمەڵگاو ... هتد.

چـوارەم: هــەوڵدان بـۆ چەســپاندنی دادگــەریی لـەنێو (کۆمــەڵ)دا لـە هەموو ڕوویەکـەوە:

کۆمەڵێکی ئیسلامیی ئامانجی ئەوەیـە کـە دادگـەریی (العـدل) لـەنێو کۆمـەڵگاو جەماوەریشـدا بەگشـتیی بچەسـپێنێ، چـونکە ئــەوە ئامـانجی کـاری سـەرجەم پێغەمبەرانی خوایە علیهم الصـلاة والسـلام، وەك خـوای بـەرزو مـەزن دەفـەرموێ:

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَأَنزَلْنَا مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْمِيزَانَ لِيَقُومَ ٱلنَّاسُ

---

[1] رواه البخاري: (2558) واللفظ له، ومسلم: (1829).

بِٱلۡقِسۡطِۖ﴾[1] واتـە: {بێگومـان پێغەمبـەرانی خۆمانـمان بـە بەڵگـە ڕوونو ئاشـکراکانەوە نـاردوون، کتێـبو تـەرازووشمان لەگـەڵ نـاردوون، تـاکو خـەڵك بەدادگەریی بەڕێوەبچن ...}، دەجا بێگومان چاکترو لەپێشتر پێویستە کە ئەو دادگەرییـە لـەنێو ئەنـدامانی خۆیـدا بچەسـپێنێ، واتـە: ئەگـەر ئێمـە دەمانـەوێ دادگـەریی لـەنێو هـەموو کۆمـەڵگاو خەڵکدا بچەسـپێنین، دیـارە لـەنێو ئەنـدامانی خۆماندا زیاتر مولزەمین کە ئەو دادگەرییە بچەسـپێنین، کـە ئـەوە هـەم ئـەرکێکی شەرعیی سەرشانیانەو، هـەم ڕێخۆشـکەرو زەمینـە سـازێنەری ئەوەشـە کـە لـەنێو کۆمەڵگاشـدا بەگشـتیی ئـەو دادگەرییـە بەڕێوەبـەرن، هەڵبەتـە ئـەو بەرپاکردنـەی دادگـەرییش، خـوای بـەرزو مـەزن بـە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ کـە بفـەرموێ: ﴿وَأُمِرۡتُ لِأَعۡدِلَ بَيۡنَكُمُۖ﴾[2] واتـە: (... وە فـەرمانم پـێ کـراوە کـە لەنێوتانـدا دادگـەریمو دادگەرییتـان لەنێودا بچەسپێنم ...)، سەرجەم لایەنو بوارە مادد‌ییو مەعنەوییەکان دەگرێتەوەو، دیارە دادگەریی موتڵەقیش، تەنیـا هـەر بـە خـوای دادگەر (جل جلاله) ئەنجام دەدرێ، بەڵام ئێمەش دەبێ ئەوەندەی بۆمان دەلوێ، کردو کۆش بکەینو هەوڵی بۆ بدەین، وە لەبەرئەوەی کـە نـاتوانین دادگـەریی بـە ڕەهایی بچەسپێنین، مانای وا نییە لەو ئەندازەیەش کە لـە تواناماندا هەیـە عـەفو دەکرێین.

---

[1] الحديد: 25

[2] الشورى: 15

پێنجەم: غەمخۆریی قیادەو بەتەنگەوەبوونی بۆ چارەسەری کێشەو گرفتی ئەندامانی کۆمەڵ:

سووربوونو بەتەنگەوەبوونی سەرکردایەتیی بۆ چارەسەرکردنی گرفتو کێشەکانی ئەندامان، یەکێکی دیکەیە لە ئەرکەکانی سەرشانیو نابێ کەمتەرخەمیی تێدا بکات، کوردەواریی خۆشمان گوتوویانە: (بۆیە پێتدەڵێم خاڵە چۆلەکانم بۆ بگری)، بەڵێ کەسێك کە بەرپرسە، بۆیە بەرپرسە کە بەتەنگ خەڵکەوەبێو بەدەم کێشەو گرفتەکانیانەوە بچێ، هەڵبەتە هەرکەسەو بەقەدەر خۆیو بەپێی توانای خۆی.

بەرپرسێتیی لە ئیسلامدا بریتییە لە ماندووبوونو ڕەنجدانی زیاتر، هەڵگرتنی کۆڵی قورستر، نەك وەرگرتنی ئیمتیازی زیاتر، وەك گەلێك لە بەرپرسان تەنها بەو بارەیاندا سەرنجی بەرپرسێتی دەدەن، بۆیەش بە پێچەوانەی ئاراستەی دەقەکانی قورئانو سوننەتو عادەتی پێشینەی چاکمان، لەجیاتی لێڕاکردنی، زۆریش هەوڵی بۆ دەدەنو کوتەی بۆ دەکەنو بۆی ڕادەکەن!!

شەشەم: هەوڵدانی سەرکردایەتیی بۆ دابینکردنی پێداویستییە ماددییو مەعنەوییەکانی ئەندامان:

هەروەها ئەرکێکی دیکەی گرنگیی سەرکردایەتیی لە بەرانبەر ژێردەستانیدا، ئەوەیە کە هەوڵ بدا بەپێی توانا پێداویستییو بەرژەوەندییە ماددییو مەعنەوییەکانیان دابین بکات، هەرچی لە خێرو قازانجی دنیاو دوارۆژیاندایە، لەگەڵیاندا ڕەچاوی بکات، هەر لە دەرس پێگوتنو ئامۆژگارییکردنی جۆراوجۆرو ... هتدەوە، بگرە هەتا گێڕانەوەو دەستگرتنیان لە هەر شتێك کە مایەی گوناهبارییو عەیبدارییان بێ، جێبەجێکردنی هەر پێویستییەکیان کە دینو

ژینیان پەكیان لەسەری كەوتبێ، هەڵبەتـە هەمـوو ئەوانەش، وەك گوتـمان بەپێی توانــا، چــونكە خــوای بــەرزو مــەزن دەفــەرموێ: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفۡسًا إِلَّا وُسۡعَهَاۚ﴾[1] واتە: (خوا لە هـیچ كەسێك داوا ناكـات، مەگـەر ئـەوەی لـە توانایـدا هەیـە).

حەوتەم: پابەندیی تەواو بە بنچینەی ڕاوێژكردن بە ئەندامان:

پابەندییش بە راوێژكردن (المشورة)ەوە، بە هەردووك جۆری گشتی (شـوری)و تایبــەتیی (إستشــارة)ەوە، بنەمایــەكی دیكــەی كــاركردنی ســەركردایەتییە، ئــەو بابەتــەش زۆر هەڵــدەگرێ، بــەڵام لێــرەدا ئــەو دەرفەتــەمان نییــە لێكۆڵینــەوەی تێروتەسەلی لەبارەوە بكەین، بۆیە بەم چەند ئاماژە كورتە وازی لێدێنین:

1- ئایـا ڕاوێـژ پێكردنی سەركردە بە ئەندامان فـەرزە یـان سـوننەتە؟

هەرچەندە لەوبارەوە تا ڕادەیەك مشتومڕ لەنێوان زانایانـدا هـەبووە، بـەڵام دەبینین لە دوو ئایەتدا باسی ڕاوێژ كراوە: (الشورى 38 و آل عمـران 159)، لـە ئایــەتی یەكەمیانــدا خــوای بــەرز و مــەزن باســی ســیفەتی كۆمــەڵی مسـوڵمانان دەكــاتو دەفــەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ ٱسۡتَجَابُواْ لِرَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ وَمِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ يُنفِقُونَ﴾[2] واتە: (وە ئەوانەی بەدەم بـانگی پەروەردگاریانـەوە چـوونو نوێژیان بەرپاكردووەو كاروباریان لەنێو خۆیانـدا بـە ڕاوێـژەو لـەوەی پێمانـداون دەبەخشـن)، وەك دەبیـنین خـوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) كاروبـار بـە ڕاوێـژ بــەڕێوەبردنی مســوڵمانانی خســتووەتە نێــوان (نوێــژ بــەرپاكردنو مــاڵ

---

1 البقرة: 286
2) الشورى: 38

بەخشین)ەوە، کە زۆر لە زانایان دەڵێن: مەبەستی پێی ماڵ بەخشینی فەرزە، واتە (زەکات)، کەواتە: چۆن نوێژو زەکات لەسەر مسوڵمانان فەرزن، کاروبار بە ڕاوێژ بەڕێوەبردنیشیان لەسەر فەرزە، ئینجا کە بە ڕستەی ناویی (الجملة الإسمية) هێناویەتی: ﴿وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ﴾، واتە کاروبار بەڕاوێژ بەڕێوەبردنی مسوڵمانان زۆر شتێکی سەقامگیرو چەسپاوەو عادەتیان وایە هەر بەم شێوەیە کاروباری خۆیان بەڕێوەدەبەن.

لە ئایەتی دووەمیشیاندا خوای بەرزو مەزن فەرمان (أمر) بە پێغەمبەر ﷺ دەکاتو دەفەرموێ: ﴿... وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِۖ ...﴾[1] واتە: (... وە لە کاروباردا[2] ڕاوێژیان پێ بکە ...)، ئینجا وەك زانایانی (أصول الفقه)یش گوتوویانە: مەگەر نیشانە (قرینة)یەك هەبێ کە نەهێڵێ، ئەگەرنا شێوەی فەرمان (صيغة الأمر) لە زمانی (عەرەبی)دا هەر بۆ فەرزبوون (وجوب)ە.

کەواتە بە سەرنجدانی هەردووك ڕستەی قورئانی، زۆر ڕوونو ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێ، کە لەڕاستیدا ڕاوێژکردنی بەرپرسان بەوانەی کە لەژێردەستیاندان، فەرزە.

هەروەها بە سەرنجدانی سیرەو ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ و چوار جێنشینە سەرڕاستە هیدایەتدراوەکانی (ئەبو بەکرو عومەرو عوسمانو عەلی) – خوا لێیان ڕازی بێ–، بۆمان دەردەکەوێ کە هیچ کارێکی گرنگیان بەبێ ڕاوێژو مەشوەرەت کردن بە مسوڵمانان نەکردووە، هەڵبەتە هی پێغەمبەری خوا ﷺ

---

[1] آل عمران: 159

2) وشەی (الأمر) کاروباری جەنگو ئاشتییو سیاسییو کۆمەڵایەتییو... هتد، هەمووی دەگرێتەوە

ئەگەر (وحي)ی بۆ هاتبێ، ئەوە دیارە کە: (لا إجْتِهَادَ فِي مَعْرِضِ النَّصِّ) یان (فِي مُقَابِلِ النَّصِّ)، واتە: (کۆشش کردن لە بەرانبەر دەقی شەرعییدا دروست نییە)، (شوری)ش جۆرێکە لە (إجتهاد)، کۆشش (إجتهاد) کردن و ڕاوێژکردنیش لە بەرانبەر دەقی شەرعیی و (وحي)دا دروست نییە و ناگونجێ خوای بەرز بفەرموێ: وا بکەن! بڵێی: ڕاوەستە با ڕاوێژ بکەین، داخۆ بزانین بیکەین یان نەیکەین، شتی وا نییە! خوای بەرزو مەزن کە فەرمانی کرد، دەبێ جێبەجێ بکرێ، بۆ نموونە: لە ئاشتەوایی حودەیبیەدا خوای بەرزو مەزن فەرمانی کردبوو کە هەندێك ئەوە بە بەڵگە دێننەوە، بەڵام نا، خوای بەرزو مەزن فەرمانی کردبوو بە پێغەمبەر ﷺ کە دەبێ ئەو ئاشتەواییە بکرێ، بۆیە پێغەمبەر ﷺ ڕاوێژی بە کەس نەکردو گوێشی نەدا بە موعارەزەیان، ئینجا چۆن دەزانین ئەو ئاشتەواییە فەرمانی پێ کرابوو؟ پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (إِنِّي رَسُولُ اللهِ وَلَسْتُ أَعْصِيهِ وَهُوَ نَاصِرِي)[1] واتە: (من پێغەمبەری خوام و سەرپێچیی فەرمانی ناکەم، خواش سەرم دەخات)، واتە: خوای بەرزو مەزن فەرمانی پێ کردووە کە ئاشتەواییەکە بکات، بەهەرحاڵ، ئەوە باس و خواسی زۆری دەوێ، گرنگ ئەوەیە کە ڕاوێژکردنی بەرپرسان بەوانەی کە لەبەردەستیانن، قورئان و سوننەت دەلالەت لەسەر ئەوە دەکەن کە فەرزە و فەرزێکی گەورەشە.

---

1) رواه البخاري: (2731 – 2732).

2- ئەنجامی ڕاوێـژكردن بـۆ بـەرپرس پابەندكـەر (مُلْـزِمَة)ە یـان هـەر ئاگاداركەرەوە (مُعْلِـمَة)یە؟

لەوبارەوە كە ئایا ئـەنجامی ڕاوێـژكردن بـۆ بـەرپرس پابەندكـەرە، یـان هـەر ئاگاداركەرەوەیـە؟! كاتێـك ڕاوێــژ لەسـەر شـتێك دەكـرێ‌و دوایـی زۆرینـە بڕیاردەدەن، ئایا ئەو ئەنجامە كـە زۆرینـە بڕیاریـان داوە، پابەندكـەرە بـۆ ئـەو كەسـەی كـە بەرپرسـە، یـاخود هـەر بـۆ ئاگاداركردنەوەیـەتی؟ هەرچـەندە لەوبارەیەشەوە قسەو باس زۆرن‌و مشتومڕی زۆری لەسەرەو ئێستاش مشتومڕ لەوبارەوە نەبڕاوەتەوە، بەڵام بەڕاستی من دوای ڕامان‌و لێكۆڵینەوەو ئـەزموونی زۆر، گەیشـتوومەتە ئـەو قەناعەتـەی كـە ڕاوێـژكردن دوو جـۆرە: ڕاوێـژكردنی گشتیی‌و ڕاوێژكردنی تایبەتی، بۆیە منـیش ناومنـاون: ڕاوێـژكردن‌و ڕاوێـژپێكردن (الشورى والإستشارة)[1].

مەبەستمان لە ڕاوێژكردنی گشتی ئەوەیە كە مسوڵمانان بەگشتی لـە شـتێكدا ڕاوێژبكەن‌و سەرجەمیان تێیدا بەشداربن، ڕاوێژ پێكردنی تایبـەتیش ئەوەیـە كـە بـەرپرس بەتایبـەت ڕاوێـژ بكـات بـە كەسـێك یـان چـەند كەسـێك، كـە پسـپۆڕو شارەزان لەو بوارەدا، یان نوێنەرو بڕیاربەدەستی خەڵكێكن.

شـایانی باسیشـە لـە ڕاوێـژكردنی گشـتیدا ڕای زۆرینـە دەیخـوا، بـەڵام لـە ڕاوێژپێكردنی تایبەتیدا ڕای خەڵكی شـارەزاو پسـپۆڕ دەیخـوا، بـۆ نـموونە: كـە پێغەمبەر ﷺ ڕاوێژی كردووە لە جەنگی ئوحوددا بچین بۆ دەرەوە یـان لـەنێو

---

1) یەكێك لە زانایانی هاوچەرخ پێموایە بۆ یەكەمجار ئەو زاراوەیەی بەكارهێناوە، كە (الدكتور توفيق الشاوي)یە لە كتێبـی (فقه الشورى والإستشارة)دا.

شاردا بمێنینەوە؟ زۆرینە گوتوویانە با بچینە دەرەوە[1]، چوونەتە دەرەوە، وە لە جەنگی (بەدر)دا كە ڕاوێژی كردووە: بچین بەرەو دوژمن یاخود نەچین؟ لەپێشدا تەنیا هەر كۆچكەران قسەیان كرد، بۆیە هەر فەرمووی: (أَشِيرُوا عَلَيَّ أَيُّهَا النَّاسُ)[2]، واتە: (ڕای خۆتانم پێبڵێن ئەی خەڵكینە) بەڵام دوایی كە سەعدی كوڕی موعاز قسەی كردو گوتی: وەك بڵێی مەبەستت ئێمەیە ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرمووی: بەڵێ. ئەوجار گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئێمە لەخزمەتداین، فەرموو. بۆچی وا دەڵێ؟ چونكە ئەوان زۆرینەی خەڵكەكەیان پێكدەهێناو ئەو (314) كەسە كە لەخزمەت پێغەمبەری خوا ﷺدا بوون، زۆرینەیان پشتیوانان (الأنصار) بوون، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەیەوێ بزانێ داخۆ زۆرینە دەڵێن چی؟ وە دوای ئەوەی زۆرینە گوتیان با بچین، ئەوجار چوو، ئەوە لە شتێكدا كە بەگشتیی ڕاوێژی تێدا دەكرێ.

لە شتێكدا كە بەتایبەتی ڕاوێژی تێدا دەكرێ، بۆ نموونە: دوای ئەوەی كە پێغەمبەر ﷺ دەچێ بۆ جەنگی بەدر، لە شوێنێك بارگەو بنە دەخەن، (الحَبَّابُ بْنُ الْمُنْذِرِ) كە یەكێكە لە هاوەڵان، دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خوا! كە لێرە مەنزڵمان گرتووە، ئەوە وەحیی خوایە (جل جلالە)، یان هەر ڕاو بۆچوونی خۆتەو تاكتیكی جەنگییە؟ پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: نەخێر وەحیی خوای بەرزو مەزن نییەو هەر ڕاو بۆچوونی خۆمەو تاكتیكی جەنگییە، دەڵێ: كەواتە ئێرە باش نییە، با بگوازینەوە بۆ سەرێ و بۆی ڕووندەكاتەوە بۆچی؟! ئەویش بیروڕایەكەی پەسند دەكاتو دەفەرموێ: (لَقَدْ أَشَرْتَ بِالرَّأْيِ)، وە

---

1) (فَلَمْ يَزَلْ النّاسُ بِرَسُولِ اللّهِ ﷺ الّذِينَ كَانَ مِنْ أَمْرِهِمْ حُبّ لِقَاءِ الْقَوْمِ) السيرة النبوية لابن هشام، ج: (3)، ص: (15).

2) السيرة النبوية لابن هشام ج: (2)، ص: (332 – 333).

دەگوازنەوە بۆ ئەوێ﵁. لێرەدا پێغەمبەر ﷺ نەیفەرموو: ئەرێ خەڵکینە! ئێوە راتان چییە؟ چونکە (الحَبّاب بْنُ الْمُنْذِر) پیاوێکی پسپۆڕو شارەزایە لە کاروباری جەنگیدا، ئەو کارەش پێویستی بە ئەهلی خۆی هەیە. هەروەها جاری وا هەبووە تەنیا مەشوەرەتی بە ئەبو بەکرو عومەر — خوا لێیان رازی بێ— کردووە﵄، وە جاری وا هەبووە راوێژی کردووە بە کەنیزەکێك﵂، وە جارێکیان بەس راوێژی بە عەلی و ئوسامەی کوڕی زەید کرد — خوا لێیان رازی بێ—.

بەڵێ لە مەسەلەی راوێژ پێکردندا، لەجیاتی رای زۆرینە بیرورای پسپۆڕو شارەزایان دەخوا. ئێستا ئەگەر ئێمە دەربارەی نەخۆشییەك قسە بکەین، ئایا دەبێ بڵێین: ئەرێ خەڵکینە راتان چییە؟ یان دەڵێین: ئەرێ پزیشکەکان راتان چییە؟ دیارە قسەی پزیشکێك دەیخوا نەك هی هەزار کەس. یان ئەگەر بڵێین: ئەرێ دەبێ (فاعل) (مرفوع) بێ، یان (منصوب) بێ، یان (مجرور)؟ نایخەینە دەنگدانەوە، چونکە قسەی هەموو خەڵکی دنیا بەقەدەر قسەی زانایەك لە (رێزمانی عەرەبی)دا نایخوا.

3- دەقەکان بۆ هەرکام لەو دوو رایە دەرفەت دەڕەخسێنن و ڕێی مشتومڕیان هێشتووەتەوە:

پێویستە ئەو راستییەش بگوترێ کە بەڕاستی هەم دەقەکانی قورئان و هەم سیرەی ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ و چوار خەلیفە راشیدەکانیشی —خوا لێیان

---

1) هەمان سەرچاوە، ج: (2)، ص: (334).
2) (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَلَمَّا أَسَرُوا الأُسَارَى قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لأَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ: مَا تَرَوْنَ فِى هَؤُلاَءِ الأُسَارَى؟...) رواه مسلم: 1763.
3) وەك لە ڕووداوی ئیفکدا هاتووە

ڕازی بێ–، بۆ هەرکام لە دوو ڕایەکان –واتە بە پابەندکەر (مُلزِمَة) زانینی (شوری)، یان بە ئاگادارکەرەوە (مُعْلِمَة) زانینی–، بوارو دەرفەت دەڕەخسێننو ڕێی مشتومڕیان هێشتووەتەوە، مەسەلەکەیان بە ڕوونی یەکلایی نەکردووەتەوە ! بەڵام بێگومان بەڵگەکانی بە (مُلزِمَة) زانینی بەهێزترن . من پێم وایە حیکمەتی ئەو حاڵەتەش ئەوەیە کە مسوڵمانان لەو بوارەدا دەستیان کراوە بێ و بە چ لایەکدا پێیان وابوو بەرژەوەندییان چاکتر دێتەدی، وا بکەن, لە حاڵێکدا کە متمانەو باوەڕی تەواویان بە عەقڵو زانیاریو ئەزموونو تەقواو ئیخلاسی بەرپرسەکەیان هەیە، با لێی بگەڕێن ئازادو سەرپشک (مختار) بێ لە هەڵبژاردنی ئەو ڕایەدا کە پێی ڕاستترو پەسندترە، بەڵام ئەگەر لەبەر هەر هۆیەك بێ وا نەبوو و ئەو متمانەیان بۆ دروست نەبووبوو، با لەسەری بکەنە مەرج کە نابێ لە مەسەلە گشتییەکاندا لە ڕای زۆرینە دەربچێ، با بڵێن: دەیخەینە دەنگدانەوە داخۆ کام ڕایە لایەنگری زیاترە !

لەڕاستیدا ئەگەر بڵێین: پابەندکەر (مُلْزِمَة)بوونی ئەنجامی ڕاوێژ مافێکی ڕەوای خەڵكو کۆمەڵگایە لەسەر بەرپرسان، مەگەر خۆیان دەستبەرداری بن، سەرجەم دەقەکان پێکەوە کۆدەبنەوە، چونکە دەڵێین: ئەو دەقانەی پابەندکەریی ئەنجامی ڕاوێژ دەگەیەنن، مەبەست پێیان حاڵەتی ئاساییە، ئەو دەقانەش کە وادەگەیەنن ئەنجامی ڕاوێژ تەنیا ئاگادارکەرەوە بێ، مەبەست پێیان حاڵەتی نائاساییو تەنازولکردنی خەڵکە لەو مافەیان، لەبەر زێدە باوەڕو متمانەیان بە بەرپرسەکەیان.

هەشـتـەم: کەڵکی خراپ وەرنەگرتنی قیادە لە پلەوپایەکەی بۆ دابینکردنی بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی:

بەرپرس دەبێ ئەو بەرپرسیارێتییەی وەریگرتوە، بە ئەمانەتی بزانێ‌و دڵنیابێ کە ئەوە سپاردەیەکەو پێـی سـپێردراوە، نـەك پێوابـێ غەنیمەتێکە کەوتووەتـە دەستی‌و بۆ خۆی‌و بۆ ئەوەی کە کەیفی لێبێ، بەکاری بهێنێ.

بە حەقیقەت ئەمەش خەسڵەتێکی دیکەی گـەورەو گرنگـی بەرپرسـە لـە کـاری ئیسلامییدا بۆیە سوودی خراپ وەرگرتنی کاربەدەست، لەو کارو پلەوپایەیـەی کـە پێی سپێردراوە، جـا چ بۆخـۆی چ بـۆ کـوڕو کـچو خـزمو عەشـیرەتو ... هتـدی، شتێکی خـراپو قەدەغەیـە و مایـەی گوناهـباریی‌و عەیبدارییـە. بەسـەرهاتی ئـەو هاوەڵـەش (إِبْـنُ اللُّتْبِيَّــة) کـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ نـاردبووی بـۆ کۆکردنـەوەی زەکاتو لە پـەنای ئەوەشـدا دیـاریی‌و بەخششـی لـە مسـوڵمانان وەرگرتبـووو، کـە گەڕایـەوە زەکاتەکـەی تەسـلیمی شـوێنی خـۆی کـردو گـوتی: ئـەو زەکاتـە هـی ئێوەیـە، ئەوەش کـە بـەدیاری وەریگرتبـوو، گـوتی: ئەمـەش دیـاریی‌و بەخششـەو دراوە بەخۆم! ئینجا پێغەمبەری خوا ﷺ کە ئـەوەی زانـی چـووە سـەر مینبـەرو وتاری داو ڕەخنەی توندی لەو ڕەفتارە گرت، فەرمووی: ئایا ئەگەر لـە مـاڵی بـابی دابنیشـتبایە هـیچ کـەس خـەڵاتو دیـاریی بـۆ دەهێنـا؟!! لـە پـەنای ئـەو کـارە ئیسلامییەدایە کە دیارییان بۆ هێناوە، کەواتە نابێ بە هی خۆی بزانێ.

بەڕاسـتی ئـەو ڕووداوە گـەورەترین پەنـدو عیبرەتـی لـەوبارەوە تێدایـە، کـە بەرپرسان دەبێ ئاگاداری خۆیان بن‌و لە پەنای دیندا دنیا نەخۆن، لە پەنای کـارە

ئیسلامییەكەیاندا، بەهرەی شەخسی بۆ خۆیان یان بۆ دەوروبەرەكەیان وەرنەگرن(تر).

ئینجا بێگومان گوریس لە بن دنیا راخستن‌و زیاد لە پێویست بایەخ پێدانی، لە هەموو كەس ناشیرینە، بەتایبەت لە مشوورخۆران‌و كاربەدەستانی ئیسلامی، ناشیرینترو دزێوترە. ئەو وتەیەش كە دەڵێ: (حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلُّ خَطِيئَةٍ)، واتە: (خۆشویستنی دنیا سەری هەموو گوناهێكە)، هەتا بڵێی ماناداروجوانە. هەروەها دنیا بەكەمگرتن (الزهد)یش لە هەموو كەس هەر جوان‌و دڵگیرە، بەڵام لە بەرپرسان‌و حوكمڕانان جوانترو شیرینترە. بە دەقی فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ دنیا بەكەمگرتن، مایەی خۆشویسترانی مرۆڤە لەلایەن خوای بێوێنە (جل جلاله)و لەلایەن خەڵكیشەوە. پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: {إِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبُّكَ اللَّهُ، وَازْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ يُحِبُّكَ النَّاسُ}[2] واتە: (لە دنیادا زاهید — دنیا بەكەمگر — بە، خوا خۆشی دەوێی، چاوت لەو شتانە نەبێ كە لەلای خەڵكن‌و بێ تەماع بە، خەڵكیش خۆشی دەوێی).

---

1) ئەمەش دەقی بەسەرهاتەكەیە: {إِسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رجُلا مِنْ الْأَسْدِ يُقَالُ لَهُ إِبْنُ اللُّتْبِيَّةِ –قَالَ عَمْرو وَابْنُ أَبِي عُمَرَ: عَلَى الصَّدَقَةِ–، فَلَمَّا قَدِمَ قَالَ هَذَا لَكُمْ وَهَذَا لِي أُهْدِيَ لِي قَالَ فَقَامَ رسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ مَا بَالُ عَامِلٍ أَبْعَثُهُ فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذَا أُهْدِيَ لِي أَفَلَا قَعَدَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ أَوْ فِي بَيْتِ أُمِّهِ حَتَّى يَنْظُرَ أَيُهْدَى إِلَيْهِ أَمْ لا؟ ...} رواه البخاري: (6636)، ومسلم: 1832 واللفظ له عن أبي حُمَيْدٍ الساعدي. واتە: (پێغەمبەر ﷺ پیاوێكی لە هۆزی ئەسد دانابوو، بەرپرسێتیی كۆكردنەوەی زەكاتی پێ سپاردبوو، ناوی إِبْنُ اللُّتْبِيَّة بوو، جا كە گەڕایەوە گوتی: ئەوە زەكاتەكەیە هی ئێوەیە، ئەوەش دیارییە دراوە بە من. پێغەمبەر ﷺ چووە سەر مینبەر سوپاس‌و ستایشی خوای كرد —واتە وتاری دا و دوایی فەرمووی: بۆچی كارمەندێك من دەینێرم دوایی دەڵێ: ئەوە هی ئێوەیەو ئەوەش بە دیاری دراومەتێ، ئەدی بۆ لەماڵی بابی یاخود لە ماڵی دایكی دانەدەنیشت با تەماشای كردبا داخۆ دیاریی بۆ دێنن یان نا؟!).

2 رواه ابن ماجه: (4102) عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه، وصححه الألباني.

ئینجا ئەگەر مرۆڤـ دینی بە دنیای خۆی بدات كەودەنیی‌و نەفامیی بێ، دیارە كە دینی خۆ بە دنیاو بەرژەوەندیی غەیری خۆ دان، ئەوپەڕی نەفامیی‌و بەهەڵەدا چوونە !

ڕەحمەتی خواش لە پیرەمێردی شاعیر كە گوتوویەتی:

تەماع وەك ئاوی سوێری دەریایە

هەر دەیخۆیتەوە و تەسەللات نایە

نۆیەم: گوێگرتن بۆ ڕەخنە و پێشنیارەكانی ئەندامان و بە سینەی فراوان و ڕەوشتی جوانەوە وەرگرتنیان:

یەكی دیكە لە خەسڵەتە گەورە و پێویستەكانی بەرپرس لە ئیسلامدا، ئەوەیە كە بە دڵێكی گەورەو سینەیەكی فراوان‌و ڕەوشتێكی جوانەوە، گوێ بۆ ڕەخنەو پێشنیارو تێبینییەكانی هەر كەسێك بگرێ، بە ڕێزو حورمەت‌و گرنگی پێدانیشەوە لێی وەربگرێ، پاشان بە ویژدانەوە هەڵیان بسەنگێنێ، هەرچی هەق‌و چاك بوو لێیان هەڵبژێرێ‌و لێیان بەهرەمەند بێ. وەك خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿... فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ۚ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٨﴾﴾[1] واتە: (... جا موژدە بدە بە بەندەكانم، ئەوانەی كە گوێ بۆ هەموو قسەیەك ڕادەگرن، پاشان دەكەونە شوێن چاكترینی، ئا ئەوانە كەسانێكن كە خوا ڕێنمایی كردوون، وە ئا ئەوانەن عاقڵمەندان).

هەموو كەسێك پێویستی بە ئاگاداركردنەوەو تێبینی‌و پێشنیارو ئامۆژگاریی هەر هەیە، هیچ كەسێك نییە لە سەرووی ڕەخنە لێگیرانەوە بێ.

---

[1] الزمر: 18/17

ئینجا بێگومان مرۆڤ هه‌تا زیاتر بجووڵێ، زیاتر ده‌گونجێ گیرۆده‌ی هه‌ڵه‌و په‌ڵه ببێ. ئه‌و كه‌سه هه‌ڵه ناكات كه هیچ ناكات! بۆیه به‌رپرس، به حوكمی كارو پله‌وپایه‌كه‌ی له هه‌موو كه‌س زیاتر پێویستی به ئاگاداركردنه‌وه‌و ئامۆژگاریی كران‌و ره‌خنه له‌یگیران هه‌یه، بگره هه‌ركه‌سێك به‌راستیی له ماناو ئامانجی به‌رپرسێتی له ئیسلامدا حاڵی بووبێ، نه‌ك هه‌ر به سینگی فراوان‌و ره‌وشتی به‌رز پێشوازیی له ره‌خنه‌و پێشنیاری خه‌ڵكی ده‌كات، به‌ڵكو زۆریش پێی خۆشحاڵ ده‌بێ‌و مه‌منوونی خاوه‌نه‌كه‌شیان ده‌بێ. ئه‌وه‌تا عومه‌ری كوڕی خه‌تتاب – خوا لێی رازی بێ – له‌مباره‌وه ئه‌م وته به‌رزو شیرینه‌ی گوتووه: (رَحِمَ اللهُ امْرَءاً أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي)[1]، واته: (ره‌حمه‌تی خوا له‌و كه‌سه بێ كه ناته‌واوییه‌كانی خۆمم به دیاری بۆ ده‌نێرێ).

به‌ڵێ تۆی به‌رپرس پێتخۆشه سه‌رێ له‌گه‌ڵت چۆن بێ، له‌گه‌ڵ خوار خۆشت وابه، وه پێتخۆشه خوار خۆت له‌گه‌ڵت چۆن بێ، له‌گه‌ڵ سه‌رووه‌ی خۆشت وابه.

ده‌یه‌م: پابه‌ندیی موو به‌ موو به‌و به‌رنامه‌ و په‌یڕه‌وه‌وه‌ كه‌ هه‌موو لایه‌ك له‌سه‌ری رێككه‌وتوون و به‌و مه‌رجانه‌وه‌ كه‌ له‌سه‌ریان پێككهاتوون:

پابه‌ندیی به‌و مه‌رجانه‌و به‌رنامه‌و په‌یڕه‌وه‌وه كه ئه‌و كۆمه‌ڵه له‌نێو خۆیاندا له‌سه‌ریان رێككه‌وتوون، ئه‌میش یه‌كی دیكه‌یه له خه‌سڵه‌ته به‌رزو پێویسته‌كانی به‌رپرسان‌و مشوورخۆران له كاری ئیسلامیدا، چونكه بێگومان – وه‌ك پێشتر باسمانكرد– هیچ كۆمه‌ڵێك به‌بێ به‌رنامه‌و په‌یڕه‌وێكی راست‌و روون ناگاته ئامانج، وه‌ك خوای به‌رزو بێوێنه فه‌رموویه‌تی: ﴿... لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا﴾[2]

---

1) أصول الدعوة ص: (102).

2 البقرة: 48

الـمائدة، واتـە: (... بـۆ هـەرکامێك لـە ئێـوە بەرنامـەو ڕێبازێکمـان دانـاوە ...)، (شِـرْعَةَ) بەو ڕێیـە دەڵێن کە خەڵك ئاوی لێوە دێنێ لـە کـانی، (مِنْهَـاج)یش واتـە ڕێیەکی ڕوونو ڕۆشن کـە گـرێو گـۆڵو تـاریکی تێدانەبـێ، ئینجـا دیـارە واش لـە مرۆڤی بەرپرسو مشـوورخۆر چاوەڕێ دەکرێ، کە لە هەموو کـەس چاکترو زیـاتر لـە بەرنامــەو پەیڕەوەکــەی تێگەیشــتبێ، لەسەریشــی پێگەیشــتبێ، پێشــیەوە پابەنـدبێ، بۆیـە بـەهیچ شـێوەیەك لادانو سەرپێچیـیـکردنی لــێ ناوەشـێتەوە، هەڵبەتە قسەو کردار لەیەك جیابوونیش لە هەموو کەسدا شتێکی بێـزراوو خراپـە، ئینسان قسەی جوانو کردەوەی خراپ بێ خراپە، بەڵام لە کەسێکدا کـە خـۆی بـە چاوساغو پێشڕەوی خـەڵکی دەزانێ، بێزراوترو خـراپترە، خـوای دادگـەریش (جـل جلاله) زۆر توند سەرزەنشتی ئەو کەسانەی کردووە کە شارەزای کتێبو بەرنامەی خـوان، کەچـی قسـەیان چـاكو پاکـە، کـردەوەو پـەرێزیان خـراپو پیسـە، وەك دەفــــــــــەرموێ: ﴿أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾[1] کـە مەبەسـت پـێی جوولەکەکانـە، واتـە: (ئایـا ئێـوە خەڵکـی بـە چاکەکاریی ڕادەسپێرنو خۆتان لەبیـردەکەن لە حاڵێکـدا کـە کتێبـی – خـوا – د ەخوێننـەوە؟ ئایا نافـامن؟).

عارەبیش لەوبارەیەوە پەندێکی جوانیـان هەیـە کـە دەڵـێ:: (مَـنْ وَعَـظَ بِقَوْلِـهِ ضَاعَ كَلامُهُ، وَمَنْ وَعَظَ بِعَمَلِهِ نَفَذَتْ سِهَامُهُ)، واتە: (هەرکەسێك بە قسە ئامۆژگاریی خـەڵك بکـات، قسـەکانی تـەنیا قسـەی ڕووتـنو زایـەدەبن، بـەڵام هەرکەسـێك بـە کـردەوەی ئامۆژگـاریی خــەڵك بکـات، تیرەکـانی نیشـانە دەپـێکنو قسـەکانی لێوەردەگیرێن).

---

[1] البقرة: 44

شایانی باسیشە کە بەسەرهاتی مووسا (علیە السلام)و خضر ﵁ کە لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺدا ناوی بە (خضر) هاتووەو لە کوردەواریی خۆماندا پێی دەڵێین: (خدری زیندە)، بەڵگەیەکی گەورەو گرنگ هەیە بۆ ئەو مەسەلەیەی ئێمە، چونکە: کاتێك مووسا داوای لێ دەکاتو دەڵێ: ﴿... هَلۡ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمۡتَ رُشۡدٗا﴾[1] واتە: (... ئایا بەدوات بکەومو لەگەڵت بم تاوەکو لەو زانیارییەی فێرتکراوە فێرم بکەی؟)، ئەویش (خضر) پێی دەڵێ: ناتوانی. مووسا دەڵێ: إنشاء الله دەتوانم، خضر دەڵێ: ﴿... فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا﴾[2] واتە: (...دە باشە ئەگەر بەدوام دەکەوی، هیچ شتێکم لێ مەپرسە، هەتاکو بۆخۆم بۆتی باس نەکەم)، واتە: لەخۆوە ڕەخنە مەگرەو پرسیار مەکە. ئەو مەرجەی لەسەر دادەنێ، دیارە مووسا (علیە السلام) ڕازی دەبێ لەسەر مەرجەکانی، دوایی سێ جاران مەرجەکە دەشکێنێ،جاری یەکەم داوای لێبوردن دەکات،جاری دووەم داوای لێبوردن دەکاتو دەڵێ:﴿... إِن سَأَلۡتُكَ عَن شَيۡءِۭ بَعۡدَهَا فَلَا تُصَٰحِبۡنِيۖ قَدۡ بَلَغۡتَ مِن لَّدُنِّي عُذۡرٗا﴾[3] واتە: (...ئەگەر ئەمجارە – واتە جاری سێیەم – دەربارەی هیچ شتێك پرسیارم لێ کردی – واتە ئەگەر ئەمجارە مەرجەکەم شکاند – تۆ بۆت هەیە هاوڕێیەتیم نەکەی)، ئینجا جاری سێیەم کە دەیشکێنێ، بەندە ساڵحەکە دەڵێ: ﴿... هَٰذَا فِرَاقُ بَيۡنِي وَبَيۡنِكَۚ سَأُنَبِّئُكَ

---

1 الكهف: ٦٦

2 الكهف: ٧٠

3 الكهف: ٧٦

بِتَأۡوِيلِ مَا لَمۡ تَسۡتَطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرًا ﴾ [1] واتە: (... ئەوە کاتی لێك جیابوونەوەی منو تۆیە – تەواو سێ جار مەرجەکەت شکاند –).

بەڵێ ئەمە ئەوەی لێ وەردەگیرێ، کە هەر کۆمەڵە خەڵکێك یان دوو کەس یان زیاتر، کە لەسەر کۆمەڵێك مەرج، یان لەسەر مەرجێك یان زیاتر پێکەوە کارێك دەکەن، لەسەر هەردوولا پێویستە کە پابەند بن بەو مەرجەوە،کە مەرجەکەیان شکاند، کەواتە بۆیان هەیە ئەو گرێبەستەی نێوانیان هەڵوەشێننەوە. ئەم بەسەرهاتە چاکترین بەڵگەی پێویستبوونی پابەندییە بەو مەرجانە (شروط)ەوە کە دوو لایەن لەسەریان رێکدەکەون، چونکە مووسا (عليه السلام) پاش رازیبوون بە مەرجەکانی خضر، هەر جارێك مەرجێکی شکاندبێ، داوای لێبووردنی کردووەو عوزری هێناوەتەوە، دووبارە ئامادەیی خۆی پێشانداوە کە بەو مەرجانەوە پابەند بێتەوە کە پێشتر لەگەڵ خضر لەسەریان پێکهاتوون.

یازدەیەم و دوازدەیەم: لێپرسینەوە و سزادانی لادەران، پاداشتدانەوەی گوێرایەڵان

بەڵێ ئەم دووانەش، دوو بنەمای دیکەی گرنگو دوو خەسڵەتی گەورەی هەرکەسێکن کە چاودێریی و سەرپەرشتیاریی کاروباری ئیسلامیو مسوڵمانانی بە ئەستۆوەیە، چونکە هەبوونی لێپرسینەوەو سزا بۆ لادەرو سەرپێچییکەران، وەفاو تەقدیرو پاداشت بۆ چاکەکارانو بەقسەکەران، وێڕای سزاو پاداشتی خوای بەرز و مەزن لە دوارۆژدا – سزاو پاداشتی خواش هەر هەیە –

---

[1] الكهف: ٧٨

کاریگەرییەکی گەورەی هەیە لە کەمکردنەوەی خراپەو لادان‌و زیادکردنی چاکەو پابەندییدا.

خوای کاربەجێ‌و دادگەریش (جل جلالە) کە بە مەدحکردنەوە بەسەرهاتی (ذوالقرنین)مان بۆ دەگێڕێتەوە، لەسەر زمانی ئەو پادشاو حوکمڕانە پەسندو ستایشکراوە، باسی ئەوە دەکات کە سیاسەتی مامەڵەکردنی لەگەڵ چاکەکاران‌و خراپەکاراندا، هەر بەو شێوەیە بووە کە گوتمان: سزای خراپەکاران بدات و پاداشتی چاکەکارانیش بداتەوە. خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿... قُلْنَا يَٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ إِمَّآ أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُۥ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِۦ فَيُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَهُۥ جَزَآءً ٱلْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُۥ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾[1] واتە: (... گوتمان: ئەی ذوالقرنین! بۆت هەیە خەڵکی سزابدەی‌و بۆشت هەیە چاکەیان لەگەڵدا بکەی -واتە دەستت کراوەیە بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکی ئەو وڵاتانەی کە تۆ ئازادیان دەکەی‌و دەیانخەیە ژێر رکێفی خۆتەوە -، - ذوالقرنین - گوتی: ئینجا هەرکەسێك ستەم بکات، ئەوە ئێمە سزای دەدەین،دوایش دەگێڕدرێتەوە لای پەروەردگاری‌و ئەویش بە ئازارێکی بێرەزا سزای دەدا، بەڵام هەرکەسێك ئیمانی هەبێ‌و کردەوەی چاك بکات، ئەوە چاکترین پاداشتی - لای خوا - بۆ هەیە، ئێمەش لەلایەن خۆمانەوە قسەیەکی ئاسانی لەگەڵ دەکەین - هەر نەبێ ستایشێکی دەکەین، دەستخۆشییەکی لێدەکەین -)[2].

---

[1] الکهف: 88

[2] لێرەدا جێی سەرنج ئەوەیە - وەك لە شوێنی دیکەش گوتوومە - ذوالقرنین(ع) بەراورد دەکات لەنێوان ستەم (ظلم)و بروا (إیمان)دا، نەك کوفرو ئیمان، نالێ (أَمَّا مَنْ كَفَرَ) چونکە لەکاتێکدا شەریعەتی خوا حاکم دەبێ،

جا بەهەرحاڵ دیارە ذوالقرنین سیاسەتەکەی وابووە، دەڵێ هەرکەس چاکە بکات ئێمەش سوپاسی دەکەینو دەستخۆشیی لێدەکەینو خوا پاداشتی بداتەوە، ئەوەش کە ستەمو خراپە بکات، ئەوە ئێمە سزای دەدەین لەسەر ستەمەکەی.

شایانی باسیشە کە مەبەست لە هەرکام لە لێپرسینەوەو سزاو وەفاو تەقدیرو پاداشت، زۆر شت دەگرێتەوە، هەر لە سەرزەنشتو گلەیی‌و ڕەخنە، یان سوپاسکردنو مەدحو ستایشەوە بگرە، هەتا هەموو پلەو جۆرەکانی سزاو پاداشتی مەعنەوییو ماددیی کە لە بازنەی فراوانی شەریعەتدا جێیان دەبێتەوەو دەبنە مایەی گێڕانەوەی خەڵکی لە خراپەو لادانو سەرپێچی، هەڵنانیانو هاندانیان بەرەو چاکەو خێرخوازیی.

بە تەئکید پێغەمبەری خواش ﷺ وەك چۆن لە هەموو بوارەکانی ژیانو گوزەرانماندا چاکترین پێشەواو سەرمەشقمانە، لەو بوارە گرنگو هەستیارەشدا، بە هەمان شێوە پێویستە ورد ورد سەرنجی سیرەو سوننەتی ئەو زاتە بەرزە بدەین، تاکو لێی فێربین کە چۆن چۆنی بەهۆی هەموو جۆرو شێوازەکانی لێپرسینەوەو سزاو پاداشتدانەوەو تەقدیرەوە، خەڵکی بەرەو چاکەو تاعەتو پارێزکاریی هان بدەین.

لە کۆتایی ئەم بنەمایەشدا خستنەڕووی دوو ئاگاداری بە پێویست دەزانم:

ڕێگا دەدا خەڵك کوفر هەڵبژێرێ، ڕێی کوفر دەدا، چونکە کوفر پەیوەندیی بەبیروبۆچوونو عەقڵو ئیرادەی ئینسانەوە هەیە، پاشان دەگونجێ خەڵکی هەندێکی کافر بێو هەندێکی مسوڵمان بێو پێکەوەش بژین، بەڵام ئەوەی کە ڕێی پێنادرێ لە شەریعەتی خوادا، بریتییە لە ستەم، چونکە هەمیشە ستەمی ستەمکاران، لەسەر حیسابی ستەملێکراویی ستەملێکراوانو بەشخوراوانە، بەڵام دەگونجێ کابرا کافر بێو ئەوی دیکە ئیماندار بێو پێکەوەش بژین، بۆیە زانایانی ئیسلام زۆر جوانیان گوتووە: (قَدْ يَدُومُ الْمُلْكُ مَعَ الْكُفْرِ، وَلا يَدُومُ مَعَ الظُّلْمِ)، واتە: (سەڵتەنەتو دەسەڵاتی سیاسی، لەگەڵ کوفر بەردەوام دەبێ، بەڵام لەگەڵ ستەمدا بەردەوام نابێ).

1/ بەپێی ئایەتی: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾[1] واتە: (خوا لە هیچ کەسێك داوا ناکات مەگەر ئەوەی کە لەتواناییدایە ...). هەرچەندە بابای بەرپرس کۆمەڵێك ئەرکی گەورەو گرنگی لەسەر شانن، بەڵام بێگومان مادام کەمتەرخەمیی نەکاو توانای خۆی خەرج بکات، لەسەر ئەنجام نەدانی هەندێك لە ئەرك و کارەکانی کە بڕستو توانای بەسەریاندا ناشکێ‌و بۆی هەڵناسووڕێن، گوناهبار نابێ، نابێ هیچ کەسیش هەر لەخۆوە لە بابای بەرپرس بەبیانوو بێ، هەمیشە بۆی لە بۆسەی ڕەخنە لێگرتن‌و گلەیی‌و گازندە لێکردندا بێ! ئەگەرنا کابرا قەت دەرناچێ.

2/ هەروەها بەپێی بنچینەی (الْغُرْمُ بِالْغُنْمِ)، واتە: (لە بەرانبەر زەرەردا، ئینسان دەبێ قازانج بکات). بابای بەرپرس پێویستە بە ئەندازەی بارگرانیی‌و ئەرکی سەرشانی، مافە مادديی‌و مەعنەوییەکانیشی لەبەرچاو بگیرێن، دەبێ لەلایەن ئەندامەکانیەوە زۆر چاك فەرمانبەریی (الإطاعة)ی بۆ بکرێ‌و هاوکاریی بکرێ، ئەگەرنا بەرپرس هەرچەندە زۆر لێهاتووو لێبڕاو بێ‌و هیچ کەمتەرخەمییشی نەبێ، مادام خەڵکەکە بە قسەی نەکاو هاوکاریی نەکات، هیچی بۆ بەهیچ ناکرێ.

ڕۆژێك کابرایەك لە بازاڕی کوفە یەخەی (عەلی) – خوا لێی ڕازی بێ – گرت‌و ڕەخنەی لێگرت، گوتی: لەسەردەمی (ئەبو بەکر)و (عومەر)دا وابوو و وابوو، بەڵام دیارە تۆ چاکی لێ نازانی بۆیە حاڵ وا و حیساب وا، (عەلی)ش – خوا لێی ڕازی بێ – گوتی: وانییە، بەڵام هی وەك من لە خزمەتی (ئەبو بەکر)و (عومەر)دا بوون، بەڵام ئێستا هی وەك جەنابت لە خزمەتی مندایە، (ئەوەتا لە بازاڕدا شەرم پێدەفرۆشی)، ئیشەکەم چۆن بۆ بڕوا؟!

---

[1] البقرة: 286

بنەمای پێنجەم

بەرپرسیارێتیی ئەمیر و بەرپرسانی دیکە بەرانبەر بە ئەندامان و دابینکردنی مافەکانیان بەگوێرەی توانایان لە هەموو رووێکەوە، بە سینەفراوانییەوە گوێگرتنیان بۆ پێشنیار و گلەیی و رەخنەکانیان.

بنــەمای پێنجــەم

بەرپرسیارێتی ئەمــیر و بەرپرسانی دیکە بەرانبەر بە ئەندامان و دابینــکردنی مافەکــانیان بەگوێــرەی توانایــان لە هەموو ڕوویێکــەوە، بە ســینەفراوانیــیەوە گوێگــرتنیان بۆ پێشــنیار و گلــەیی و ڕەخنــەکانیان

هەرکام لـە ئەمیـر وەك كەسـی یەكـەم و سەرجەم بەرپرسـانی دیکـەش، هەرکەسە لەقەدەر خۆی لـە هـەموو ڕوویێکـەوە بـەپێی تواناییان بەرانبـەر بـە ئەندامان بەرپرسیارن و پێویستە بە جیـددیی مشـوورخۆرو دڵسـۆزیان بن لە هەموو بوارو لایەنەکانی دین و ژینیانـداو، خۆیان لـە کەمتەرخـەمیی لـە بواری دابینکردنی مافەکانیاندا بپارێزن.

هـەروەها پێویســتە بـە سـینگ فراوانییــەوە – وێـرای ڕاوێـژپێکردن – گوێ بۆ پێشــنیارو گـلـەیی و ڕەخنـەکانیان بگـرن و، بێزاریـی و سەغڵـەتیی دەرنەبڕن و، هەمیشـە ئەو قسـەیەی عومـەری کـوڕی خەتتـاب – خـوا لـێی ڕازی بێت – یان لە گوێدا بزرینگێتـەوە: (لا خَیْـرَ فِیکُمْ إِنْ لَمْ تَقُولُوهَا، وَلا خَیْرَ فِینَا إِنْ لَـمْ نَقْبَلْـهَا مِنْـكُمْ)[1]، واتـە: (ئێـوە ئەگـەر قسـەی هـەق نەڵـێن خێرتان پێوە نیەو، ئێمەش ئەگـەر وەریـنەگرین بێ خێـرین).

بەڵام پێویستە قسـەی هـەق گـوتن و ڕەخنـەگرتن و ڕاستکردنەوەکـەش، بەرێـزو حورمەتـەوەو بە شـێوازێکی ڕاسـت و گونجـاو بێـت.

چونکـە:

---

1) مـحض الصواب في فضـائل أميـر الـمؤمنين عمر بن الخطاب، ج: (2)، ص: (601).

1- خوای کاربەجێ ڕوو لە بڕواداران دەکاتو دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾﴾ التوبة، واتە: (ڕەوانەکراوێکتان لە خۆتان بۆ هاتوە هەر شتێك مایەی ناڕەحەتیتان بێت لەسەر دڵی زۆر قورسە، لەسەر خێرو چاکەتان سوورە، بەرانبەر بە بڕواداران میهرەبانو بە بەزەیی یە).

2- دیارە پێغەمبەری خواش ﷺ پێشڕەوو سەرمەشقی مسوڵمانانە بەگشتیو بەتایبەت بەرپرسو مشوورخۆرانیان، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُواْ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾﴾ الأحزاب. واتە: (بێگومان لە پێغەمبەری خوادا سەرمەشقێکی باشتان هەیە، بۆ هەر کامێکتان بە ئومێدی (بەزەیی) خواو (پاداشتی) ڕۆژی دوایی بێو زۆر یادی خوا بکات).

3- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (الدِّينُ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا لِمَنْ؟! قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ) رواه مسلم: (55) عن تميم الداري رضي الله عنه. واتە: (دین دڵسۆزییە[1]، گوتمان - هاوەڵە بەڕێزەکان لە پێغەمبەر ﷺ یان پرسی-: - دڵسۆزییو بەتەنگەوەبوونو پەرۆشیی - بۆ کێ؟! فەرمووی: بۆ خواو بۆ کتێبی خواو بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ و بۆ پێشەوایانو مشورخۆرانی مسوڵمانان و بۆ تێکڕای مسوڵمانان بەگشتی).

---

1) لە کوردەواریی خۆماندا دەڵێن: نەسیحەتی کرد، بە مانای ئامۆژگاریی (موعظة) بەکاری دێنن، بەڵام (نصیحة) لە زمانی عەرەبیدا بە مانای دڵسۆزییو بێ خەوشییو بەتەنگەوەبوون دێ.

4- هەروەها فەرموویەتی: (مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لاَ يَجْهَدُ لَهُمْ وَيَنْصَحُ إِلاَّ لَمْ يَدْخُلْ مَعَهُمُ الْجَنَّةَ) رواه مسلم: (142)، عن معقل بن يسار، واتە: (هەر ئەمیر "بەرپرس"ێك كاری مسولْمانان بەئەستۆوە بگرێ، پاشان خۆیان بۆ ماندوو نەكاتو بۆیان دڵسۆز نەبێ، لەگەڵیان ناچێتە بەهەشتێ).

5- هەروەها فەرموویەتی: (اللَّهُمَّ مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي شَيْئًا فَشَقَّ عَلَيْهِمْ فَاشْقُقْ عَلَيْهِ وَمَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي شَيْئًا فَرَفَقَ بِهِمْ فَارْفُقْ بِهِ) رواه مسلم: (1828) عن عائشة رضي الله عنها، واتە: (ئەی خوایە! هەر كەسێك شتێك لە كاروباری ئۆممەتمی كەوتە دەست و لەسەریان توند بوو "بە ناهەق" تۆش لەسەری توند بە، وە هەر كەسێك شتێك لە كاروباری ئۆممەتمی كەوتە دەستو لەگەڵیان میهرەبان بوو، تۆش لەگەڵی میهرەبان بە).

6- خوای كاربەجێش (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿وَبِٱلۡحَقِّ أَنزَلۡنَٰهُ وَبِٱلۡحَقِّ نَزَلَ ... ﴾ ﴿١٠٥﴾ الإسراء، واتە: (وە قورئانمان بە شێوازێكی هەق دابەزاندووە، هەقیشمان تێدا ناردۆتە خوار ...)، كەواتە: هەقبێژیی چەندە گرنگە، بە شێوازی هەقو چاك گوتنیشی هێندە!

ڕوونكـــردنەوە

یەكـــەم: ســۆزو بـەزەیی و پـەرۆش و دڵســۆزیی و بەتەنگـەوەبوونی بەرپرســان بۆ ئەنـدامانی ژێردەستیان. هەوڵدانیان بۆ دابینكـردنی مافە مــاددیی و مەعنەوییــەكانیان فــەڕزە و بــە كەمتەرخــەمیی تێداكردنــی گوناهبـار دەبـن:

دیارە لەوبارەشـەوە بەڵگـە زۆرن، چ لـە ئایەتـەكانی قورئـان و چ لـە دەقـەكانی سوننەتدا، بۆ نـموونە:

1/ خـوای بـەرزو بـێ وێنــە لـەبارەی پێغەمبـەری خاتەمـەوە ﷺ فەرموویـەتی:

﴿لَقَدْ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِٱلْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾[1]

وەك دەبیـنین خوای بەرز و مەزن پێغەمبـەری خـۆی لـە بـواری چۆنیــەتی هەڵسوكەوتو هەڵوێستی لەگەڵ مسوڵمانانی شوێنكەوتوویدا، بە چوار سـیفەت وەسف دەكات:

أ- ﴿عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ﴾ هـەر شـتێك مایـەی ناڕەحـەتیو ئـازاری ئێوەبـێ پێـی ناخۆشــەو لەســەر دڵـی قورســە، واتــە: بــە ناڕەحەتییــەكانی ئێـوە ناڕەحەتو بە خۆشـییەكانتان بەختـەوەرو ئاسوودە دەبێ.

---

[1] التـوبة: ١٢٨

ب- ﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُم﴾ سووروو مکوڕە لەسەر بەرژەوەندییەکانتانو سوودو قازانجتان. واتە: هەمیشە بەتەنگتانەوەیەو سەرگەرمی ئەوەیە کە خێرو خۆشیو بەرژەوەندییەکانتان بۆ دابینو دەستەبەر بکات.

جـ، د - ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ بەرانبەر بە بڕواداران میهرەبانو بە بەزەییو پەرۆشە، دیارە کەسێکیش خاوەنی میهرەبانیو بەزەییو پەرۆشی بێ، بە هەموو توانای هەوڵی ئەوە دەدات کە هەقو مافەکانی ئەوانەی بەرانبەریان میهرەبانو بە بەزەییە، دابین بکات، بەختەوەرو ئاسوودەی دنیاو سەرفرازو سەربەرزی دوارۆژیان بکات.

سەرجەم موسڵمانان لەسەریان پێویستە چاو لە پێغەمبەرەکەیان بکەنو بیکەنە سەرمەشقو پێشڕەویان، بەتایبەت مشوورخۆرو بەرپرسانیان کە بە جێنشینو میراتگری پێغەمبەر ﷺ دادەنرێن.

2/ هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: (مَا مِنْ أَمِيرٍ يَلِي أَمْرَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ لاَ يَجْهَدُ لَهُمْ وَيَنْصَحُ إِلاَّ لَمْ يَدْخُلْ مَعَهُمُ الْجَنَّةَ)[1] کەواتە: دڵسۆزیو بەزەییو پەرۆشیو بەتەنگەوەبوونی بەرپرسان بۆ موسڵمانانو هەوڵدانیان بۆ دابینکردنی مافو بەرژەوەندییەکانیان، فەرزو ئەرکێکی شەرعیی سەرشانیانە، بە کەمتەرخەمیی تێداکردنی دووچاری سزاو لێپرسینەوەی خوای بەرز و مەزن و بگرە بێبەشکران لە بەهەشت دەبن!

دووەم: دڵسۆزیی بەرپرسانو فەرمانبەران بۆ یەکدی پێویستە و سەنگی مەحەکی موسڵمانەتییەکەشیانە:

---

[1] رواه مسلم: (143)، عن معقل بن يسار.

مرۆڤی مسوڵمان لە هەموو حاڵاندا پێویستە ڕاستو ساغو دڵسۆز بێ،بەڵام بێگومان بۆ كەسانی مشوورخۆرو بەرپرس، ئەو سیفەتانە پێویستترن، هەروەها بۆ مسوڵمانان لەنێو خۆیانداو بۆ مامەڵەكردنیان لەگەڵ بەرپرسانیاندا.

بەڵگەی ئەوەش كە گوتمان، زۆرێك لە ئایەتەكانی قورئانو دەقەكانی سوننەتن، بۆ نموونە:

1/ خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ﴾[1] واتە: (ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوە، پارێز لە خوا بكەنو لەگەڵ ڕاستاندا بن). دیارە ڕاستكردن (صِدْق)یش بەرهەمو زادەی پارێزكاریی (تَقْوَى)یەو، مرۆڤیش هەتا ڕاست (صَادِقْ) نەبێ ناگونجێ بچێتە ریزی ڕاستان (صَادِقِين)ەوە !

شایانی باسیشە كە ڕاست (صَادِقْ) بوون چەمكو واتایەكەی فراوانترە لە ڕاستگۆیی (صَادِقُ الْقَوْل)، ڕاست بوون، دەروونو دەرو قسەو كردەوەو ...هتد، دەگرێتەوە.

2/ خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿أُبَلِّغُكُمْ رِسَٰلَٰتِ رَبِّي وَأَنَا۠ لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ﴾[2] واتە: (پەیامەكانی پەروەردگارمتان پێڕادەگەیەنم، وە من دڵسۆزێكی ئەمیندارتانم). كە دیارە ئەمە قسەی (هوود)ە (علیە السلام) لەگەڵ گەلەكەی (عاد)دا. بەڵام بێگومان دڵسۆزیو ئەمینداریی بۆ خەڵك، خەسڵەتی تێكڕای پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) و شوێنكەوتووە ڕەسەنو ڕاستەكانیانە، لەگەڵ خەڵكیدا.

---

[1] التوبة: ١١٩

[2] الأعراف: ٦٨

3/ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {الدِّينُ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا لِمَنْ؟! قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ}[1]

وەك دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ دینداریی و مسولمانەتیی مسولمانانی لە دڵسۆزی و ساغیی و بەتەنگەوەبوون بۆ خواو کتێبەکەی و پێغەمبەرەکەی و پێشەواو بەرپرسان و سەرجەم مسولمانانادا کورتکردووەتەوە.

کەواتە: هەرکام لە بەرپرسان و خەڵکی مسولمان بەگشتی، لەسەریان پێویستە وەك ئەرکێکی بنەڕەتیی دینداریی و مسولمانەتییان کە پاش خوا (جل جلاله)و قورئان و پێغەمبەر ﷺ، بۆ یەکدی دڵسۆزو غەمخۆرو بە پەرۆش بن و بە تەنگ بەرژەوەندیی یەکدییەوە بن، ئنجا وەك پێشتریش باسمانکردووە، بریتییە لە دوورخستنەوەی زیانەکان و دابینکردنی سوودەکان.

هەڵبەتە بابای بەرپرس و کاربەدەستیش بە حوکمی پلەو پایەو پێگەو ئەرکەکەی پێویستە (بەپێی توانای) بۆ هەر چاکەو خێرێك سەرمەشق و دەستپێشخەر بێ، لە بەرانبەرەکانی چاکتر بێ، لەوان دڵسۆزترو بە تەنگەوەبووترو غەمخۆرتر بێ.

سێیەم: بەرپرسان دەبێ نەرم و نیان و میهرەبان و خۆشڕەفتار بن، خۆیان لە زبریی و ئەزیەتدانی ژێردەستانیان بپارێزن:

نەرمیی و میهرەبانیی و ڕووخۆشیی و قسەخۆشی، چەند خەسڵەتێکی گرنگی مرۆڤی مسولمانن، هەر کەسێك بێ و هەر پێگەیەکی هەبێ، بەڵام بێگومان بۆ بابای کاربەدەست و بەرپرس، هەرکام لەم خەسڵەتانە یەکجار گرنگ و پێویستن، چونکە

---

[1] رواه مسلم:(55) عن تـميم الداري رضي الله عنه.

بـە دەقـی قورئـان بـەبێ ئـەم خەسـڵەتە پەسـندانە، لـە کارەکـەیدا نـەك هـەر سـەرکەوتوو نـابێ، بگرە دووچـاری شکسـتێکی گەورەش دەبێ!

وەك خوای بەرز و مەزن بە پێغەمبەری کۆتایی‌و سەرورمان ﷺی فەرمووە:

﴿ فَبِمَا رَحۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمۡۖ وَلَوۡ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلۡقَلۡبِ لَٱنفَضُّواْ مِنۡ حَوۡلِكَۖ فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لَهُمۡ وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِۖ ..﴾[1] واتە: (بەهۆی بەزەیی خواوە بۆیـان نـەرم‌و نیان بووی، وە ئەگەر قسە زبرو دڵڕەق بووایەی لەدەورت دەپرژان، دەجا لێیـان ببـوورەو داوای لێبوردنیان بۆ – لە خوا – بکـەو لە کاروبـاردا راوێژیان پێ بکـە).

کەواتە: تەنانەت پێغەمبـەری خاتەم‌و سەروەریش ﷺ بـەهۆی نـەرم و نیـانی‌و میهرەبانی‌و خۆشڕەفتـارییەکەیەوە، توانیویـەتی هاوەڵـە بـەڕێزو دڵسـۆزەکانی لـە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو بهێڵێتـەوە، ئەگەر دڵڕەق‌و قسـەزبرو چـی‌و چی بووایە، هاوەڵەکانی لە دەور نەدەمان!

پێغەمبـەری خواش ﷺ لەوبارەوە فەرموویەتی: (اللّهُمَّ مَنْ وَلِيَ مِنْ أمْرِ أُمَّتِـي شَـيْئًا فَشَـقَّ عَلَيْهِمْ فَاشْـقُقْ عَلَيْهِ، وَمَنْ وَلِيَ مِنْ أمْرِ أُمَّتِـي شَـيْئًا فَرَفَقَ بِهِمْ فَارْفُـقْ بِهِ)[2]

ئنجا گومانیشی تێدا نییـە کە دوعاو پاڕانەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ گیرایە.

چوارەم: دڵسۆزی و ڕێز و خۆشەویستی و گوێڕایەڵیی ئەندامان بۆ بەرپرسـانیان، لەگـەڵ هـەڵبێژی و تێبینـی و سـەرنج و ڕەخنەگرتنـدا تێکناگیرێ:

بەڵێ مـەرج نییـە هەمیشـە دڵسۆزی‌و دەربڕینـی ڕێـزو خۆشەویسـتی‌و گوێڕایـەڵی کردنی ئەندامان بۆ مشوورخۆرو بەرپرسانیان، بریتی بێ لە بێدەنگی‌و قسـەنەکردن‌و

---

[1] آل عمران: ١٥٩

[2] رواه مسلم: (1828) عن عائشة رضي الله عنها.

ڕەخنە نەگرتن! بەڵكو گەلێك جارانو لە شوێنی خۆیداو بە شێوازی شایستە،قسەی هەق كردنو تێبینیو سەرنجو ڕەخنەگرتن، مایەو بەڵگەی دڵسۆزییو پەرۆشو بەتەنگەوەبوونی خەڵكو ئەندامانە بۆ مشوورخۆر و بەرپرسانیان، پێشینانیش جوانیان گوتووە: (دۆست ئەو كەسەیە دەتگریەنێ و دوژمن ئەو كەسەیە دەتخەنێنێ).

هەربۆیەش عومەری كوڕی خەتتاب — خوا لێی ڕازی بێ — قسەی هەق گوتنی خەڵكو گوێگرتنو وەرگرتنی بەرپرسانی بە مایەی چاك بوونی كۆمەڵگای مسوڵمان داناوە، پێچەوانەكەیشی بە پێچەوانەوە.

دیارە پێغەمبەری خواش ﷺ كە فەرموویەتی: {أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ}[1] ویستوویەتی مسوڵمانانی ئوممەتی هانبدات بۆ هەقبێژییو بوێریی لە بەرانبەر نەك تەنیا بەرپرسانی ئاساییدا، بگرە بەرپرسو حوكمڕانانی ستەمكارو بەزەبرو زۆریشدا، ئاشكراشە كە هەقبێژییو فەرمان بە چاكە كردنو ڕێگریی لە خراپە كردن، لەگەڵ هەموو حوكمڕانو كاربەدەستاندا هەر خێرو چاكەیەو پاداشتی هەیە، بەڵام بۆیە هەقبێژییو بوێریی لە بەرانبەر بەرپرسو كاربەدەستانی ستەمكارو لاردا بە گەورەترین جۆری تێكۆشانو جیهاد دانراوە، چونكە مەترسیی گەورەی هەیە بۆ سەر خاوەنەكەی، بەپێچەوانەی بەرپرسانی دیكەوە، كە بە سوپاسو ڕێزو خۆشحاڵییەوە ڕەخنەو تێبینیو سەرنجی خەڵكی وەردەگرنو بە دیاریو خەڵاتی دادەنێن!

پێنجەم: قسەی هەق گوتن و خستنەڕووی ڕەخنە و پێشنیارەكان، بە ڕێز و حورمەت و بە ئەدەبی شەرعییەوە:

ئەوە بزانن كە ئیسلام هەموو شتەكانی هەر شتەی لە شوێنی خۆیەتیو وەك دەڵێن: (لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ)، واتە: (بۆ هەر كاتێكو جێگەیەك قسەی خۆی هەیە). كە

1) رواه أبوداود: (4344) وابن ماجه: (4011) عن أبي سعيد الخُدْرِي رضي الله عنه، وقال الألباني: صحيح.

دەڵێین: دەبێ لەلای بەرپرس قسەی هەق بگوترێو ڕەخنە بگیرێ، مانای وا نییە بێڕێزو بێ حورمەت بین، کە دەشڵێین: دەبێ ڕێزی لێبگرین، مانای وا نییە هەق نەڵێین.

ئێمە وەها لە چەمکو واتای جیهاد حاڵی بووین، واتە: سەرو ماڵی خۆ بەخشین لەپێناوی خوای بەرز و مەزن دا، وە لە شەڕو جەنگ لە بەرانبەر بێ بڕوایانو کافراندا، بەڵام پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: گەورەترین جۆری جیهاد ئەوەیە کە قسەیەکی حەق بکەی، حەقێك کە پێویست بێ بگوترێ، لەلای دەسەڵاتدارێکی ستەمکار. وەك لە فەرموودەیەکی دیکەدا پێغەمبەر ﷺ هەر لەوبارەیەوە دەفەرموێ: (سَيِّدُ الشُّهَدَاءِ حَمْزَةُ بن عَبْدِ الْمُطَّلِب، وَرَجُلٌ قَامَ إِلَى إِمَامٍ جَائِرٍ فَأَمَرَهُ وَنَهَاهُ فَقَتَلَهُ)[1] واتە: {گەورەی شەهیدان (حەمزەی کوڕی عەبدولموتەللیب)ە، وە پیاوێکە هەڵدەستێ لەلای پێشەوایەکی ستەمکار فەرمانی پێدەکات بە چاکە و ڕێگریی لێ دەکات لە خراپە-، ئەویش دەیکوژێ}، مانای وایە دەگونجێ مرۆڤ لە گوتنی حەقێشدا سەری خۆی لەسەر دابنێ، جا گوتنی حەق لەو جێیەدا گەورەترین جیهادە، ئەگەرنا مادام هیچ ئەرکت نەکەوێتەسەر، هیچ ئازایەتی نییە.

قسەی هەق گوتن لەلای حوکمڕانو کاربەدەستانی مسوڵمانان، ئەرکێکی گەورەی سەرشانی مسوڵمانانە، تەنانەت ئەگەر ئەو حوکمڕانو کاربەدەستانە ستەمکارو خوێنڕێژیش بن! بۆیە دەفەرموێ: قسەی هەق گوتن لەلای حوکمڕانی ستەمکار گەورەترین جیهادە، چونکە مەترسیی تێدایە، ئەدی ئەگەر ستەمکار نەبوو، دەبێ هەقی پێنەڵێی؟ هەردەبێ بیڵێی، بەڵام دیارە ئەگەر لەلای

---

[1] رواه الحاكم وقال: صحيح الإسناد(ح).

حوکمڕانی ستەمکار پێویست بوو هەق بڵێی، ئەوە لەلای دەسەڵاتدارێکی چاکەکار کە چاوی لە ستەم نییە، هیچ ئازایەتیی تێدا نییە و چاکتر فەرزو پێویستە! وەك عومەری کوڕی خەتتاب دەیفەرموو: (خۆشەویستترین کەس لەلام ئەو کەسەیە کە کەموکووڕییەکانی خۆمم پێشاندەدات).

ئەبو بەکر – خوا لێی ڕازی بێت – یەکەم ڕۆژ کە هەڵبژێردراو وتاری دا، گوتی: (فَإِنْ أَحْسَنْتُ فَأَعِينُونِي، وَإِنْ أَسَأْتُ فَقَوِّمُونِي)[1]، واتە: (ئەگەر چاکەم کرد هاوکاریم بکەن، ئەگەر خراپەشم کرد و لارییەکتان لە مندا بینی ڕاستم بکەنەوە).

ڕۆژێکیان عومەری کوڕی خەتتاب – خوا لێی ڕازی بێت – لەکاتێکدا کە بەگشتی قسەی لەگەڵ مسوڵماناندا دەکرد، ئەم وتووێژەی بوو لەگەڵ پیاوێك لە مسوڵماناندا:

{– یَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِینَ! مَاذَا تَقُولُونَ لَوْ مِلْتُ بِرَأْسِي إِلَی الدُّنْیَا هَکَذَا (وَأَمَالَ رَأْسَهُ)؟!

– فَقَامَ رَجُلٌ[2] فَقَالَ: کُنَّا نَقُولُ بِالسَّیْفِ کَذَا (وَأَشَارَ إِلَی القَطْعِ)،

– فَقَالَ عُمَر: إِیَّايَ تَعْنِي؟!

– قَالَ: نَعَمْ إِیَّاكَ أَعْنِي بِقَوْلِي.

– فَقَالَ عُمَر: رَحِمَكَ اللهُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي رَعِیَّتِي مَنْ إِذا تَعَوَّجْتُ قَوَّمَنِي}[3].

---

1) (تاریخ الخلفاء للسیوطي ص69)، و(السیرة النبویة لابن هشام) ج: (4)، ص: (393).

2) ئەو پیاوە بەڕێزە موحەممەدی کوڕی مەسلەمە بوو – خوا لێی ڕازی بێت –، کە یەکێك بووە لە هاوەڵە ئازاو چاونەترسەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ.

3) الریاض النضرة في مناقب العشرة، تألیف: المحب الخطیب.

واتــە: ئــەی کۆمــەڵی مســوڵمانان! ئەگــەر ئــاوا ســەر بــەرەو دنیــا بســووڕێنم (سەریشی خوارکردەوە) چی دەڵێن؟!

– پیاوێك هەڵساو گوتی: ئێمە بە شمشــێر ئاوامــان دەکــرد (ئاماژەی کــرد بــە بڕین).

– عومەر گوتی: مەبەستت منە؟!

– گوتی: بەڵێ مەبەستی قسەکەم تۆیە.

– عومــەر گــوتی: خــوا ڕەحمــت پــێ بکــات، ستایش بــۆ ئــەو خوایــەی کــە لــە کۆمەڵگاکەمدا کەسی وای داناوە، کە ئەگەر لارىم ڕاستم دەکاتەوە}.

ئەها، تەماشا بکەن عومەر – خوا لێی ڕازی بێ – چەند حوکمڕان و خەلیفەیەکی دووربیــن و بەســەلیقە بــووە!! ویستوویەتی میللــەت فێری بــوێری بکات، فێری ئازادیی و هەقبێژییان بکات، چونکە میللەت کە نەیتوانی هەق بڵــێ و ڕەخنــە بگــرێ، مانای وایە زینــدوویەتیی تێدا نەماوە و بە کەڵکی هیچ نایــێ. پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: {إِذا رَأَيْتَ أُمَّتِي تَهابُ فَلا تَقُولُ لِلظّالِمِ يا ظَالِمٌ فَقَدْ تُوُدِّعَ مِنْهُمْ}[1] قال الحاكم في المستدرك: (7036) هذا حديث صحيح الإسناد و لم يخرجاه، وقال الذهبي في التلخيص: صحيح، واتە: (ئەگــەر ئوممــەتی منــت بینــی کــە دەترسا لەوەی بە ستەمکــار بڵــێ: تۆ ستەمکــاری! ئــەوە خواحافیزییــان لــێ کراوەو بەکەڵکی هیچ نەماون) یانی: زیندوێتییان تێدا نەماوە.

هەڵبەتــە حوکمڕانــانیش زۆر دەور دەبیــنن لــەوەدا کــە خــەڵك فێری ئازایــەتیو بوێریو هەقبێژی بکەن، یاخود سەری بکوتنەوەو وای لێبکەن کە مەگەر لە دڵی

1) وقال البيهقي: (والمعنى في هذا: أنهم إذا خافوا على أنفسهم من هذا القول فتركوه، كانوا مما هو أشد منــه و أعظم من القول والعمل أخوف و كانوا إلى أن يَدَعوا جهاد المشركين خوفاً على أنفسهم و أموالهم أقرب و إذا صاروا كذلك فقد تُوُدِّعَ منهم و استوى وجودهم و عدمهم)، شعب الإيمان، ج: (6)، ص: (81).

خۆیدا لەعنەتیان لێبكا، ئەگەرنا نەوێرێ دوو وشە بڵێ. بەڵام ئەوانەی هەمیشە میللەتو كۆمەڵگای خۆیان هاندەدەن لەسەر هەقبێژی و ئازادیی بیروڕا، ئەوانە هەمیشە قازانج دەكەن، ئەوی دیكە كە وادەكات خەڵك هەمووی رقی لێ هەڵبستێو لە دڵدا بیبوغزێنێ، بەڵام نەوێرێ دەریبڕێ، ئەوە رۆژبەڕۆژ تەمەنی خۆی كورتدەكاتەوەو خۆشی دەخاتە عەزابەوە، وا دەكات لە ئاست هەموو كەسدا لە خۆی بترسێ.

ئینجا گرنگ ئەوەیە كە هەق گوتن گرنگە، بەڵام چۆنیەتییەكەشی بەڕاستی زۆر گرنگە. زۆرجار ئەو نموونەیەم هێناوەتەوە: ئەگەر ئینسان بیەوێ شانە هەنگوینێكی زۆر جوانو ئەسڵ بۆ میوانێكی دابنێ، ئەوە لە كوێ كە لەسەر سینییەكی خاوێن دایبنێو پەشتەماڵێكی بەسەردا بداتو بە جوانی بیهێنێ، وە ئەوە لە كوێ كە لە قاپێكی ژەنگاویی باوێ و پەڕۆیەكی چڵكنی بەسەردا بدا؟ بە تەئكید هەرچەند هەنگوینی باش بێ، میوانەكەی تەبیعەتی نایبا. خوای دادگەر (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿وَبِٱلۡحَقِّ أَنزَلۡنَٰهُ وَبِٱلۡحَقِّ نَزَلَ...﴾[1] واتە: (وە قورئانمان بە شێوەیەكی هەق ناردووەتە خوارێ و هەقیشی تێدا نێرراوەتە خوارێ ...). ئێمەش دەبێ قسەی هەق بكەینو بە شێوەیەكی هەقیش بیكەین.

بەڵێ تەعبیرو شێوازی دەربڕین زۆر دەور دەبینێ، بۆیە زانایانی ئیسلام گوتوویانە: (أُءْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ بِالْمَعْرُوف، وَأْنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ لا بِالْمُنْكَرِ)، واتە: (بە شێوەیەكی چاك فەرمان بە چاكە بكە، قەدەغەی خراپە بكە بەڵام بەشێوەیەكی خراپ نا)!

---

[1] الإسراء: 105

دیاره به ئـەدەبو ڕەوشـتی بـەرزو پەسـندی شـەرعییەوە مامەڵـەکردن لەگـەڵ هەموو کەسدا هەر پێویستو گرنگە، بەڵام بە تەئکید لەگەڵ حوکمڕانو بەرپرسانی شـەرعیدا، گـرنگترو پێویسـتترە، چـونکە هـەم ئـەوان هـەقیان زیـاترەو ئـەرکیان قورسترە، کەسێك کە بۆ خۆی تەنیا لە بەرانبەر خۆیدا بەرپرسیارە، جیایە لـەوەی کە لە بەرانبـەر خەڵکێکدا بەرپرسیارە، کەسێك کە ئەرکو باری قورسـترە، دیـارە هـەقو مافیشـی گـەورەترە لەسـەر مسـوڵمانان. مـادام هـەق گـوتن بـە بـەرپرس و مشووررخۆر، ئەگەر بە ئەدەبو حورمەتو ڕێزەوە بێو بە شـێوەیەکی جـوان بـێ، چاکتر بەرهەمی دەبێو کاریگەریی زیاتری دەبێو چاکتر نیشانە دەپێکـێ، کەواتـە پێویستە بەوپەڕی ئەمیـەت پێدانو لـێوردبوونەوە ئەم کارە ئەنجامبـدرێ.

ئینجا کۆتایی ئـەم باسـە بـەم بەسـەرهاتە دێنـین، دەڵـێن: جارێك یـەکێك لـە زانایـان بـە شـێوازێکی تونـدو کـرچ و کـاڵ ئامۆژگـاریی یـەکێك لـە خەلیفـەکانی عەبباسـی دەکـات، دیـارە حوکمڕانەکـەش شـارەزا بـووە — چـونکە زۆربـەی دەسەڵاتدارانی ئەو کاتە ئەهلی عیلم بوونو شارەزا بوون —، دوای ئەوەی زانایەکە بە توندی قسەکانی خۆی دەکاتو تەواودەبێ، ئەویش هـیچ خـۆی تێکنـاداو پێـی دەڵێ: بەڕێز فلانە کەس! خوا (جل جلالە) یەکێکی زۆر لە تـۆ باشـتری نـاردە لای یەکێکی زۆر لە مـن خـراپتر، (مووسـاو هـاڕوون)ی نـاردن بـۆ لای (فیرعـەون)، کـە (مووساو هاڕوون) هەرچۆنێك بن لە تۆ چاکترن، (فیرعەون)یش هەرچۆنێك بێ هـەر لە من خراپترە، کەچی خوای بەرز و مەزن بە (مووسـاو هـاڕوون)ی بـرای علیهمـا السلام فەرموو:﴿ فَقُولَا لَهُۥ قَوۡلٗا لَّيِّنٗا لَّعَلَّهُۥ يَتَذَكَّرُ أَوۡ يَخۡشَىٰ ﴾[1] واتە: (قسـەیەکی نەرم و نیانی لەگەڵ بکەن، بەڵکو هەقی بکەوێتەوە یاد، یان لە خوا بترسێ)!

---

[1] طه: 44

بنەمـای شـەشـەم

خۆشەویستی و ڕێـز لەنێـوان ئەنداماندا بەگـشـتی و سەرکردایەتی و ئەنداماندا بەتایـبەتی و خۆپاراسـتـن لە هـەرچی پێچـەوانەیانە

بنەمای شەشــەم

خۆشەویســتی و ڕێز لەنێـوان ئەندامانـدا بەگشــتی و سەركردایەتی و ئەندامانـدا بەتایبــەتی و خۆپاراســتن لە هەرچی پێچــەوانەی ڕێز و خۆشــەویستیــیە

خۆشەویستی و ڕێزو حورمەت و وەفای دووسەرە (المتبادل) لەنێوان سەرجەم ئەندامانـدا بە گشتی و قیادەو قاعیدەدا بە تایبەت، وە داخستنی دەرگای غەیبەت و قسە هێنـانو بردنو تانە لێدانو زەم كردنو ... هتد، وە دڵ ساغ (سلیم) بوون و دەمو دەست سەلامەت بوون لەگەڵ یەكدی، وە خۆپاراستن لە هەر جۆرە دەمارگیرییەك (تَعَصُّب) بۆ دەستەو تاقمو ناوچەو شارو تیرەو عەشیرەت و ... هتد، چونكە:

1- خـوای كاربـەجێو دادگـەر فەرموویـەتی: ﴿ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓۚ أُوْلَٰٓئِكَ سَيَرۡحَمُهُمُ ٱللَّهُۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ٧١ ﴾ التوبة، واتە: (بڕوادارانی پیـاوو ئـافرەت هەنـدێكیان دۆستـو پشـتیوانی هەندێكیانن - یان سەرپەرشتیاری هەندێكیانن-، فەرمان بە شتە پەسندەكان دەكەنو قەدەغەی شتە ناپەسندەكان دەكەن، وە نوێـژ بـەرپا دەكەنو زەكات دەدەن، وە فەرمانبەریی خـواو پێغـەمبەرەكەی دەكەن، ئـا ئەوانە بێگومان خوا بەزەیی پێیاندادێ، بە تەئكید خوا زاڵی كاربەجێیـە).

2- پێغـەمبەری خـواش ﷺ فەرموویـەتی: (وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَفَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ ؟ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ) رواه مسلم: (54)، وأبو داود: (5193)، وابن ماجه: (68)، والترمذي: (2688)، عن أبي هريرة رضي الله عنه، وصححه

الألباني، واللفظ لأصحاب السنن، پێغەمبەر ﷺ سوێند دەخوا بە خوای بەرز و مەزن و دەفەرموێ: (سوێند بەو كەسەی گیانی منی بەدەستە، ناچنە بەهەشتێ هەتا ئیمان، نەهێنن، ئیمانیش ناهێنن هەتا یەكدیتان خۆشنەوێ، ئایا شتێكتان پێبڵێم ئەگەر بیكەن یەكدیتان خۆشبوێ؟ زۆر سەلام لە یەكدی بكەن).

3- هەروەها فەرموویەتی: (لاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَحَاسَدُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ) رواه البخاري: (6065) واللفظ له، ومسلم: (2559) عن أنس بن مالك رضي الله عنه. واتە: (رقتان لە یەكدی نەبێتەوەو، ئێرەیی بە یەكدی مەبەن و، پشت لە یەكدی مەكەن و، لە یەكدی دامەبڕێن، وە ئەی بەندەكانی خوا! پێكەوە برا بن، وە حەڵاڵ نیە بۆ هیچ مسوڵمانێك كە لە سێ رۆژان زیاتر دەنگ لە برای مسوڵمانی ببڕێتەوەو قسەی لەگەڵدا نەكا).

4- هەروەها فەرموویەتی: (مَنْ قُتِلَ تَحْتَ رَايَةٍ عُمِّيَّةٍ يَدْعُو عَصَبِيَّةً أَوْ يَنْصُرُ عَصَبِيَّةً فَقِتْلَةٌ جَاهِلِيَّةٌ) رواه مسلم: (1850) واللفظ له، والنسائي: (4115)، واتە: (هەر كەسێك لەژێر ئاڵایەكی كوێرانەدا بكوژرێ، بانگەواز بۆ دەمارگیریی بكات، یان پشتگیریی دەمارگیریی بكات -پاشان بكوژرێ-، ئەوە بە شێوەیەكی نەفامانە كوژراوە).

ڕوونكـــردنەوە

بـۆ شـيكردنەوەی واتـاو چـەمكی ئـەم بنـەمای شەشـەمە، لـەم چـوار خاڵـەدا، نێوەڕۆكەكەی دەخەینەڕوو، لە خاڵی یەكەمیشیاندا تیشكێك دەخەینەسەر چەمكو واتـای ئايـەتی ژمـارە (71)ی (التـوبة)، كـە هـەوێنو بناغـەی ئـەم بنـەمای شەشـەمەيە:

یەكەم: شیكردنەوەی چەمكی ئایەتی ژمارە (71)ی (التوبة):

خوای بەرزو مەزن لەم ئایەتە بەپێزەدا بڕوادارانی پیاو و ئافرەتی بە هـەردوو ڕەگەزی نێرو مێوە، بە دۆستو پشتیوانو مشوورخۆرو سەرپەرشتیكارو هاوكاری یەكدی پێناسە دەكا،ئەوەی لێـوەردەگیرێ كە پەیوەندیی ئەهلی ئیمـان پێكـەوە، پەیوەندییەكی دۆستانەو ریشەیی (صَمِیمِي)یە، پەیوەندییەكە لە دڵو دەروونـەوە هەڵدەقوڵێ.

دوای ئـەوەی رایدەگەیـەنێ كـە دۆسـتو پشـتیوانو هاوكـاری مشـوورخۆری یەكدین، بە شەش وەسف پێناسەیان دەكات كە بریتـین لە:

أ/﴿يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ﴾ واتـە: فەرمان بە شتە پەسندەكان دەكـەن: دیـارە وشەی (الـمعروف) ئەلیفو لام (أل)ی لەسەرە كە لـە زمـانی عەرەبیـدا كاتێـك نـاو ئـەلیفو لام (أل)ی چـووە سـەرێ، ئـەوە دەلالـەت لەسـەر (إِسْتِــغْرَاق) دەكـات، دەلالـەت لەسـەر ئـەوە دەكـات كـە (جِنْس)ی ئـەو شـتە هـەمووی دەگرێتەوە، كە گوتـمان: (الـمعروف) واتە هەرچـی چاكـەیە. (معـروف) واتـە: چاكە، بەڵام (الـمعروف) هەرچییەكی چاكو پەسندە هەمووی دەگرێتـەوە. جـا یەكێك لە خەسڵەتەكانی ئیمـانداران ئەوەیـە كە هەرچی شـتی باشو پەسـندە

فەرمانی پێ دەکەن، واتە چ پەیوەندیی بە لایەنی عەقیدەو فیکرەوە هەبێ، چ پەیوەندیی بەلایەنی عیبادەتەوە هەبێ، چ بە لایەنی ئەخلاقو هەڵسوکەوتەوە هەبێ، چ بە لایەنی حوکمو سیاسەتەوە، چ بە لایەنی بازرگانیو ئابوورییەوە، چ بە لایەنی جەنگو ئاشتییەوە ... هتد، ئەویش بەهۆی پشتی یەکدی گرتنیانەوە، چونکە پێشتر دەفەرموێ: ﴿... بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ ﴾[1] واتە: (... هەندێکیان پشتیوانی هەندێکیانن ...). چونکە، ئایا چ ئیماندارانێك دەتوانن فەرمان بە هەموو شتێکی چاكو پەسند بکەن؟ بێگومان ئیماندارانێك کە پێکەوە تۆکمەو توندوتۆڵ بن، دۆستو پشتیوانی یەکدی بن، هاوکاری یەکدی بن، ئەگەرنا تۆ بە تەنیا بچۆ داخۆ دەتوانی بە تەنیا لە بازاڕ دوکانی مەشروبفرۆشی دابخەی؟ یاخود ڕێگە بگرێت لە گەندەڵی و ستەم، بێگومان نا، چونکە مسوڵمانان یەکگرتوو نینو وەك خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ وانینو هەندێکیان دۆستو پشتیوانی هەندێکیان نین، بەڵکو هەندێکیان دوژمنی هەندێکیانن، لەبەر نەزانیو بێ ئاگاییان لە دینەکەیان.

ب/﴿وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾،واتە: (قەدەغەی شتە ناپەسندەکان دەکەن)، هەرچی شتی خراپو ناپەسندە قەدەغەی دەکەنو ڕێی لێدەگرن، ئەمیش دیسان ئەلیفو لام (أل)ی لەسەرە، (المنكر) واتە هەرچی ناپەسندەو خراپە، جا ئەویش سەرجەم جۆرەکانی خراپە دەگرێتەوە، هەر لە شیركو کوفرو نیفاقەوە کە پەیوەندییان بە لایەنی فیکرییو عەقیدەییەوە هەیە، هەتا تێکڕای جۆرەکانی گوناهـ و سەرپێچی بە گەورەو گچکەو پەنهانو ئاشکراوە، هەرچی خراپەیە، هەرچی زەرەری هەیە بۆ دنیاو دواڕۆژی ئینسان

[1] التوبة: ٧١

بۆ تاكو كۆمەڵو خێزانو ... لە هەموو بوارەكانی ژیاندا بە ناپەسند (مُنْكَر) دادەنرێ.

ج/﴿وَيُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾، واتە: (وە نوێژ بەرپادەكەن): دیارە نوێژیش گەورەترینو زەقترین ڕەمزی بەندایەتیی ئەهلی ئیمانە بۆ خوای پەروەردگار.

د/ ﴿وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾، واتە: (وە زەكات دەدەن): كە گرنگترینو كاریگەرترین دروشمەو نیشانەی دۆستایەتیو بەتەنگ یەكدییەوەبوونی بڕوادارانە. ئەگەر نوێژ هەقی خوایە (جل جلالە)، زەكاتیش هەقی خەڵكی خوایە، ئەگەر نوێژ ڕەمزی جۆری پەیوەندیی مرۆڤی مسوڵمانە لەگەڵ خوادا (جل جلالە)، ئەوا زەكاتیش ڕەمزو هێمای جۆری پەیوەندیی ئینسانی مسوڵمانە لەگەڵ كۆمەڵگادا، كە بریتییە لە بەخشینو هاوكاری كردنو چاكە لەگەڵدا كردنی.

هـ ، و/ ﴿ وَيُطِيعُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ ﴾، واتە: (وە فەرمانبەریی خواو پێغەمبەرەكەی دەكەن): كە بێگومان ئەو چوارە سیفەتەی ڕابردوو گەلێك شتی دیكەشو سەرجەم شەریعەتیش، هەر دێنەوە نێو فەرمانبەریی كردنی خوای بەرز و مەزن و فەرمانبەریی كردن بۆ پێغەمبەرەكەی ﷺ، چونكە فەرمانبەریی كردن بۆ خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەرەكەی ﷺ، واتە: پابەندیی بە قورئانو سوننەتەوە، قورئانو سوننەتیش ئەو چوارانەی پێشتریش دەگرنە خۆیانو، غەیری ئەو چوارانەش دەگرنە نێو خۆیان، وە فەرمانبەرییكردنی تەواو بۆ خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەرەكەی ﷺ تەنها بە كەسانێك دەكرێ كە موو بە موو بە تێكڕای ئایەتەكانی خوای بەرز و مەزن و سوننەتەكانی پێغەمبەری خواوە ﷺ پابەند بن، دیارە تەنیا كەسانێكی

ئـاواش شایسـتەی ئـەوەن کـە خـوای خـاوەن بـەزەیی (جـل جلالـه)، بـەزەیی پێیاندا بێتەوە و لێیان خۆشبێ‌و بیانبەخشێ.

له: ﴿... أُوْلَٰٓئِكَ سَيَرۡحَمُهُمُ ٱللَّهُۗ﴾. واتە: (ئـا ئەوانـە خـوا بـەزەیی پێیـاندا دێ). خوا بەزەیی بە چ جـۆرە مسـوڵمانێکدا دێ؟ سـۆزو بـەزەیی لەگـەڵ کەسـانێکە کـە خاوەنی ئەو سیفەتانەن.

ئینجا دوای ئەوە دەفەرموێ: ﴿... إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٞ﴾[1] واتە: (بێگومان خوا زاڵی کاربەجێیـە)، زاڵە بۆئەوەی کە دوژمنانی مسوڵمانان لە پـەلوپۆ بخا، وە هەرکاتێك شایستەی ئەوەبوون تەختیـان بکـا تا ڕێ بـۆ مسـوڵمانان چـۆڵ بکـا، وە کاربـەجێشـە دەزانـێ کـەی دەیکـاو بۆکێـی دەکـا، بەڵـێ خـوای بـەرز و مـەزن کاربەجێیەو ئیشی بە هەوەنتـەو گۆترە ناکا، بێکەسی شاعیر دەڵێ:

کاکـە خوا کـاری نابەجـێ ناکا
تا کێـو نەبینـێ بەفـری تێنـاکـا

دووەم: خۆشەویسـتی و ڕێـزی دوو سـەرە، لـەنێوان سـەرجەم ئەندامانـدا بەگشـتی و سەرکردایەتی و ئەنداماندا بەتایبـەت:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (وَالَّذي نَفْسِـي بِيَـدِهِ لاَ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُـوا[2] وَلاَ تُؤْمِنُـوا حَتَّـى تَحَـابُّوا، أَفَـلاَ أَدُلُّكُـمْ عَلَـى أَمْـرٍ إِذَا فَعَلْتُمُـوهُ تَحَابَبْـتُمْ؟ أَفْشُـوا السَّـلاَمَ بَيْنَكُـمْ) لێرەدا یەکێك بۆی هەیە بپرسێ: ئەدی کوا نوێـژ؟ کـوا ڕۆژوو؟ لـە وەڵامـدا دەڵـێین: لێـرەدا پێغەمبـەر ﷺ سـەرنجمان ڕادەکێشـێ بـۆ سـیفەتێکی

---

1) التوبة: ٧١
2) رواه مسلم: (54)، وأبو داود: (5193)، وابـن ماجـه: (68)، والتـرمذي: (2688)، عـن أبـي هريـرة ﷺ، وصححه الألباني، واللفظ لأصحاب السنن،

کۆمەڵایەتی، کە زۆرجار مسوڵمانان لێی بێ ئاگا دەبن، چونکە هەر مسوڵمانێك لێی بپرسی: دەزانێ کە نوێژ پێویستەو ئەوەی بیەوێ بە ئیماندار لە قەڵەم بدرێ، دەبێ نوێژ بکاتو ڕۆژوو بگرێو زەکات بداتو حەج بکات، بەڵام زۆربەی مسوڵمانان نازانن کە دەبێ یەکدییان خۆشبووێ ئەوجار بە ئیماندار لەقەڵەم دەدرێن، جا پێغەمبەر ﷺ دەیەوێ سەرنجی ئێمە ڕابکێشێ بۆ یەکێك لەو مەرجانەی کە خەڵکی مسوڵمانی پێ دەبێتە ئیماندار، کە بریتییە لە یەکدی خۆشویستنو پێکەوە پەیوەست بوونو پێکەوە دۆستبوون، ئینجا دوایی دەفەرموێ: {أَوَلا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ}، سەلام لە یەکدی کردن هەر ئەوە نییە بە ڕێیەدا بڕۆی بڵێی (سلام علیکم)، بچۆ سەردانی، بچۆ لێی بپرسەو هەواڵی بپرسەو ئاگات لێی بێو... هتد.

بەڕاستی ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ زۆر جێی سەرنجە، وەك دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ وەك ئیمانی کردووە بە کلیلی کردنەوەی دەرگای بەهەشتو هۆکاری چوونە بەهەشت، دەفەرموێ: (ناچنە بەهەشت هەتا ئیمان نەهێنن)، وە یەکدی خۆشویستنی بڕوادارانیشی کردووە بە مەرجی پەیدابوونو بەڵگەی ئیسپاتی ئیمان!

ئینجا سەلام لە یەکدی کردنو هەواڵ پرسینو سەردانکردنی یەکدیو هاموشۆکردنی یەکدیش، دەکاتە هۆکاری گرنگی پەیدابوونی خۆشەویستیو برایەتی، بۆچی مسوڵمانان یەکدییان خۆشدەوێو ڕێز لە یەکدی دەگرنو بۆ یەکدی بە پەرۆشن؟ لەڕاستیدا ئیمان بە خوا بوونیانو برایەتی لەگەڵ یەکدیدا کردنیان، ئەو هەڵوێستانەیان تێدا پەیدا دەکات، هەربۆیەش مسوڵمانان هەتا ئیمانیان دامەزراوتر بێو عیبادەتیان چاکتر بێو پارێزکارییان زۆرتر بێ، برایەتیو تەباییو صەفای نێوانیشیان چاکترو پتەوتر دەبێ، تۆ تەماشا بکە! لەنێوان دوو

برای مسولمان، یان دوو خوشکی مسولمان، یان براو خوشکێکی مسولماندا، کامیان لەوی دیکە چاکترە لە بەرانبەرەکەی بۆ وی؟ لەڕاستیدا ئەوەیان کە ئیمانی باشترە. هەروەك لە فەرمایشتی پێغەمبەریشدا ﷺ هاتووە، کاتێك کە پرسیاری لێکراوە کە دوو مسولمان دەگەنە یەکدی کامیان پێشی سەلام لەوی دیکە بکات؟ فەرمووی: (أَوْلاهُمَا بِالله)[1]، واتە: (ئەوەیان کە لە خوا نزیکترە).

هەر بۆیەش خوای بەرز و مەزن لە سەرەتای سوورەتی (الأنفال)دا، بەرلەوەی فەرمان بە مسولمانان بکات کە نێوانیان چاکو پەیوەندییان پتەو بکەن، فەرمانی پێکردوون کە تەقوایان زیاد بکەنو پارێزکار بن. دەفەرموێ: ﴿... فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ﴾[2] واتە: (... پارێز لە خوا بکەنو پەیوەندیی نێوانتان چاك بکەن ...)، ئینجا ئەوە دیارە بەگشتی مسولمانان دەبێ وابن، بەلام هەڵبەتە بە تەئکید ئەو ڕێزو خۆشەویستیو برایەتیو ئەدەبو وەفایەی نێوان مسولمانان، لەبەینی قیادەو قاعیدەو سەرێو خوارێی کۆمەڵێکی ئیسلامیدا، گرنگترو پێویستترەو دەبێ زیاتر جەختی لەسەر بکرێ، چونکە بەبێ ئەو ڕێزو خۆشەویستییەو بەبێ ئەو بە تەنگ یەکدییەوە بوونو هاوکاری پێکەوە کردنە، کارو چالاکی ئیسلامی ئەنجام نادرێو مشوورخواردن لە دینو ژینی مسولمانان مەحاڵە، ئینجا دیارە باشترین سەرمەشقو پێشڕەویش بۆ کۆمەڵی ئیسلامی لەو بارەوە کێیە؟ هەڵبەتە پێغەمبەری خوا ﷺو هاوەڵە بەڕێزو دڵسۆزەکانین – خوا لێیان ڕازی بێو ڕازییشیان بکات –، کە بێگومان هەم ڕێزو خۆشەویستیو پەرۆشی ئەوان بۆ پێغەمبەری خوا ﷺو هەم هی ئەویش بۆ ئەوان، شتێکی

---

1) (عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، الرَّجُلَانِ يَلْتَقِيَانِ أَيُّهُمَا يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ: فَقَالَ: أَوْلَاهُمَا بِاللَّهِ) رواه الترمذي: (2694) وحسنه، و قال الألباني: صحيح.

2 الأنفال: ١

نموونەیی و یەکجار ناوازە بووە، هەتا لە سیرەو ژیانی پێغەمبەر ﷺ دا هاتووە، دەربارەی هاوەڵە بەڕێزەکانی کە کاتێك پێغەمبەر ﷺ لە مەجلیسدا قسەی فەرمووە، دەڵێ: {كَأَنَّمَا عَلَى رُؤُسِهِمُ الطَّيْرُ}[1]، واتە: (وەك باڵندەیان لەسەر سەری نیشتبێ، خۆیان نەدەجووڵاند)، دیارە پێغەمبەریش ﷺ لە بەرانبەردا یەکجار زۆر بە تەنگ هاوەڵانی بەڕێزیەوە بووە، جاری وا بووە پێشنوێژی کردووە، گوێی لە دەنگی منداڵێك بووە گریاوە، نوێژەکەی کورتکردووەتەوە، فەرموویەتی: لەبەر دایکی، زانیویەتی کە دایکی لەگەڵیاندا جەماعەت دەکاتو دڵیشی لە لای منداڵەکەیەتیو گوێی لە دەنگیەتی، نوێژەکەی کورتکردووەتەوە بۆئەوەی ئەو دایکە زۆر نارەحەت نەبێ[2]، ئیدی ئەگەر باسی بەزەیی و سۆزی پێغەمبەر ﷺ بکەین، ئەوە وێنە زۆرن، وە ئەگەر باسی ڕێزو حورمەتو خۆشەویستیی هاوەڵانی بەڕێزیش بکەین بۆ پێغەمبەر ﷺ نموونە زۆرن.

ئەبو سوفیان لەوبارەوە دەڵێ: (مَا رَأَيْتُ فِي النَّاسِ أَحَداً يُحِبُّ أَحَداً كَحُبِّ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ مُحَمَّداً)[3]، واتە: (هیچ کەسم لە خەڵکی نەدیوە کەسی خۆشویستبێ، هێندەی خۆشەویستیی هاوەڵانی موحەممەد بۆ موحەممەد)! بێگومان .

---

1) (وروى أسامة بن شريك، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ حَوْلَهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُؤُسِهِمُ الطَّيْرُ) الشفا بتعريف حقوق المصطفى، تأليف: العلامة القاضي أبو الفضل عياض، ج: (2)، ص: (287).

2) پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (إِنِّي لَأَقُومُ فِي الصَّلَاةِ أُرِيدُ أَنْ أُطَوِّلَ فِيهَا فَأَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي كَرَاهِيَةَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمِّهِ) رواه البخاري: (707)، عن أبي قتادة.

3) السيرة النبوية، لإبن هشام، ج: (3)، ص: (80).

سێیەم: دڵ پێکەوە ساف بوون و زمان و دەست پێکەوە سەلامەت بوون، داخستنی دەرگای زەم و غەیبەت و عەیب لە یەکدی دۆزینەوە و.. هتد:

پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویّ: {لاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَحَاسَدُوا وَلاَ تَدَابَرُوا(1) وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ}(2) لێرەشدا دەبینین کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئەو شتانەی کە دەبنە مایەی دابڕدابڕبوونی مسوڵمانانو تێکچوونی ریزەکانیان، قەدەغەی کردوون، وە فەرمانی پێکردوون کە لەسەر بناغەی بەندایەتییان بۆ خوا ﷻ، برایەتی لەگەڵ یەکدیدا بکەن، وە ئەگەر لە یەکدیش نیگەران بوون، لە سێ رۆژ زیاتر نەخایەنیو پێکەوە ئاشت ببنەوە.

ئەو سێ رۆژەش بۆیە دانراون، کە مەرج نییە تۆ سێ رۆژەکە تەواو بکەی ئینجا بچی ئاشت بیەوە، دوای یەك سەعات بچۆ ئاشت ببەوە لەگەڵی، بەس جاری وا هەیە ئینسان شتێکی لەگەڵ کەسێك لە دڵدا پەیدادەبێ، با سێ رۆژی پێ بچێت، نەك بە رووالەتو بە رووکەشی پێکەوە ئاشت ببنەوە، بەس لە دڵیاندا بوغزو غەرەز مابێ. لە ماوەی ئەو سێ رۆژەدا، با دڵی خۆیان بەرانبەر یەکدی پاکبکەنەوە، بۆ ئەوەی کە دوایی دەچنەوە بۆلای یەکدی بە دڵێکی ساغو سەلیم بێ، نەك بە فرتو فێڵو بە رووالەتو رووکەشی بێ، چونکە ئەوە هیچ نییە لە رووالەتدا یەکدی ماچ بکەن، بەلاّم لە دڵدا یەکدی ببووغزێنن. بەڵێ ئەو سێ رۆژە بۆیە دانراون کە لەو سێ رۆژەدا ئینسان خەریك بێ سەرو سینەی خۆی صاف بکاتەوە، ئینجا ئەگەر بەرانبەرەکەت ناحەقیشی بێ، تۆ بچۆ بۆ لای ئەو، بڵێ: ئەگەر حەقی منە گەردنت ئازادبێ، ئەگەر حەقی تۆشە گەردنم ئازاد بکە.

---

1) پەرتەوازە مەبن، ببنە دەستە دەستە.

[2] رواه البخاري: (6065) واللفظ له، ومسلم: (2559) عن أنس بن مالك رضي الله عنه.

ئینسان ئەگەر بە نەفسی خۆی بوێرێ، زۆر ئاسانە. دیارە ئەوە زۆر زۆریش چاکترە لەوەی کە تۆ لەو بگەڕێیو ئەو لە تۆ بگەڕێ، دوایی تووشی شتی حەرامیش دەبن، بە خراپە باسی یەکدی دەکەن و لەوانەیە تۆمەتیش بۆ یەکدی دابتاشن!

ئینجا ئەم خاڵی سێیەمەش هەر دەچێتەوە نێو خاڵی دووەم، چونکە بەڕاستی ئەگەر تاکەکانی کۆمەڵێك یەکدییان خۆشبووێ، ڕێگا بە خۆیان نادەن زەمو غەیبەتی یەکدی بکەنو بە ناهەق دڵی یەکدی بریندار بکەن.

دیارە ئەمیش بەرهەمو ئەنجامی سروشتیی و ڕاستەوخۆی یەکدی خۆشویستنو ڕێز لە یەکدی گرتنو ئەدەبو وەفای دوو سەرەی نێوان قیادەو قاعیدەیە، چونکە ئەوەی کە پاڵ بە خەڵکەوە دەنێ زەمو غەیبەتی یەکدی بکەنو هەوڵی یەکدی شکاندن بدەن، بێگومان ئەو بوغزو غەرەزو کینەیە کە لە دڵو دەروونیاندا بەرانبەر بە یەکدی جێگیربووە، کەسێکت خۆشویست مەدحی دەکەی، ڕقت لە کەسێك هەڵسا ڕقەکەت پاڵت پێوەدەنێ زەمی بکەی، بۆیە ئیسلام بەرلەوەی بە خەڵکی بڵێ: زەمی یەکدی مەکەن، دەڵێ: ڕقتان لە یەکدی نەبێتەوە. بەرلەوەی بڵێ: دوعای خێر بۆ یەکدی بکەن،دەڵێ: یەکدیتان خۆشبووێ، ئاخر مرۆڤ بەرلەوەی زمانو دەستو جەستە بێ،دڵو دەروونە.ئەگەر لێرەوە (واتە:دڵ) وەزعەکە باش بوو، بە تەئکید ڕووالەتیش باش دەبێ،هەربۆیە جێی سەرنجی خوای پەروەردگاریش (جل جلاله) دڵو دەروونە پێش هەموو شتێك. پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {إِنَّ اللَّهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ}[1] واتە: (بێگومان خوا سەرنجی دیمەنو ماڵو سامانتان نادات،

---

[1] رواه مسلم: (2564)، وابن ماجه: (4143).

بەڵكو تەماشای دڵو كردەوەكانتان دەكات). گۆزە چیی تێدابێ ئەوەی لێ دەڕژێ، بە تەئكید وایە. ئینجا بە پێچەوانەشەوە، یەكدی خۆشویستنو ڕێزو حورمەت بۆ یەكدی دانانە كە وایان لێدەكات دەستو زمانیان بەرانبەر بە یەكدی سەلامەت بێ، بەڵكو مەدحی یەكدی بكەن. هەڵبەتە دڵو دەروون پێكەوە ساغو سافبوونی هەموو مسوڵمانانیش، دیسان هەر شتێكی پێویستو پەسندە، بەڵام هی قیادەو قاعیدەی كۆمەڵێكی ئیسلامی پێویستترە، زەمو غەیبەتی یەكدی كردنی هەموو مسوڵمانانیش حەرامەو خراپە، بەڵام هی قیادەو قاعیدە خراپترو بە زەرەترو ناقۆڵاترە.

جا ئەو بەسەرهاتەی (عبدالله بن عمرو بن العاص) یش -خوا لێیان ڕازی بێ- پەندو عیبرەتێكی گەورەی تێدایە كە من هەر بەكوردی بۆتان دێنمەوە. لە (مسند الإمام أحمد)و (شعب الإيمان)ی (البيهقي) دا هاتووە، پوختەكەی ئەوەیە كە: ئەو عەبدوڵلایە سێ ڕۆژان لەسەر یەك گوێی لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەبێ كە شایەدیی بەهەشتیبوون بۆ پیاوێك دەداتو دەفەرموێ: (ئێستا كابرایەك دێ، بەهەشتییە). ڕۆژێك وا دەفەرموێ، دیارە جەمعێك دەبن، كە ئەو كابرایە دێ عەبدوڵلاش لەوێ دەبێ، ڕۆژی دووەمیش هەر ئەو دەبێو ڕۆژی سێیەمیش هەر ئەو دەبێ، (عەبدوڵلای كوڕی عەمری كوڕی عاص)یش -خوا لێیان ڕازی بێ- (دیارە ئەو كاتە ژنی نەهێناوەو گەنج بووە) بەو كابرایە دەڵێ: ئەگەر ئیجازەم بدەی دەمەوێ لەماڵی ئێوە بم، لەگەڵ بابم ساردییەكم هەیە و شتێكمان كەوتووەتە بەین، دەمەوێ لە ماڵی خۆتان بمحەوێنیەوە سێ ڕۆژان، - ئیدی كابرا

1) كێ قەدو قیافەی بەرزترە؟ كێ ڕەنگو ڕووی جوانترە؟ كێ سەروەتو سامانی زیاترە؟ كێ كۆشكو باڵاخانەی جوانترە؟ ئەوە جێی سەرنجی خوا (جل جلاله) نییە، ئەدی جێی سەرنجی خوا چییە؟ دڵو كردەوەیە.

نازانێ بۆچییه‌ – ده‌ڵێ باشه‌. به‌س ئه‌و (عه‌بدوڵڵا) ئامانجی ئه‌وه‌ بووه‌ كه‌ بزانێ ئه‌و كابرا ساڵحه‌ كه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: (ئێستا پیاوێك دێ، به‌هه‌شتییه‌) چییه‌؟ عیباده‌تی، تاعه‌تی، ئه‌خلاقی، هه‌ڵسوكه‌وتی چۆنه‌، تا ئیستیفاده‌ی لێ بكا، سێ شه‌وو رۆژان بۆ به‌هره‌ لێوه‌رگرتنی میوانی ده‌بێ، به‌ڵام هیچ تاعه‌تێكی زیاده‌ی پێوه‌ نابینێ، چونكه‌ عه‌بدوڵڵای كوڕی عه‌مری كوڕی عاص زۆر عابد بووه‌و ئه‌هلی تاعه‌ت بووه‌، شتێكی له‌ خۆی زیاتری پێوه‌ نابینێ، دوای سێ رۆژه‌كان مۆڵه‌تی لێوه‌رده‌گرێو ده‌ڵێ: سوپاست ده‌كه‌م ده‌ڕۆم، ئه‌وه‌ی راستی بێ من هیچم له‌گه‌ڵ بابم نییه‌، به‌ڵكو گوێم له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ بوو سێ رۆژان شتێكی وای فه‌رموو، منیش ویستم بێم ته‌ماشای وه‌زعی تۆ بكه‌مو ئیستیفاده‌ت لێ بكه‌م، ئێستاش ته‌ماشا ده‌كه‌م شتێكی له‌ خۆم زیاده‌ت پێوه‌ نابینم، ئیدی ده‌ڕۆم. كابراش ده‌ڵێ: ئه‌وه‌ی بینیومت هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یه‌. تۆزێك ده‌ڕوا، دوایی پیاوه‌كه‌ بانگی ده‌كاته‌وه‌و ده‌ڵێ: وه‌ره‌. ده‌ڵێ: به‌ڵێ. ده‌ڵێ: تاعه‌تی من هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یه‌ كه‌ بینیوته‌، به‌ڵام هه‌رچی غه‌شو كینه‌و حه‌سه‌ده‌، به‌رانبه‌ر به‌ هیچ مسوڵمانێك له‌ دڵمدا نییه‌ و دڵم له‌گه‌ڵ هه‌موویان سافو بێگه‌رده‌. عه‌بدوڵڵاش ده‌ڵێ: ئاخر ئه‌وه‌یه‌ كه‌ تۆی گه‌یاندووه‌ته‌ ئه‌و پایه‌و بۆ ئێمه‌ش زه‌حمه‌ته‌و پێمان ناكرێ!

چواره‌م: خۆپاراستن له‌ هه‌ر جۆره‌ ده‌مارگیریی (تعصب)یه‌ك بۆ ده‌سته‌ و تاقم و تیره‌ و عه‌شیره‌ت و ناوچه‌و شار و ... هتد:

ده‌مارگیریی ئه‌وه‌یه‌ كه‌ ئینسان توندیی‌و زبریی بنوێنێ بۆ شتێك، به‌ڵام به‌ شێوازێكی ناڕه‌واو له‌سه‌ر بناغه‌یه‌كی هه‌ڵه‌، ئه‌گه‌رنا ئه‌صڵی توندیی‌و زبریی نواندن‌و توندوتۆڵبوون شتێكی په‌سنده‌، به‌ڵام بۆ ئامانجێكی خراپ، یان له‌سه‌ر بناغه‌یه‌كی هه‌ڵه‌، شتێكی خراپه‌.

خەسڵەتێكی دیكەی گەورەو گرنگی قیادەو قاعیدەی كۆمەڵێكی ئیسلامی، بریتییە لە بە یەك چاو تەماشاكردنی مسوڵمانان و خستنەڕووی ڕێزو حورمەتو خۆشەویستی بۆ هەموویان بە ئەندازەی دینداریی‌و پارێزكارییان و خۆ دوورگرتن لە هەموو جۆرە دەمارگیرییەك. بۆ دەستەو تاقم، كە ئەو مەڵبەندە دەمارگیریی هەبێ دژی مەڵبەندێكی دیكە. بۆ شار، كە هەولێریی بڵێن سلێمانەیی وا، سلێمانەیی بڵێن هەولێریی وا، یان سۆرانیی بڵێن بادینیی وا، بادینیی بڵێن سۆرانیی وا. بۆ نەتەوە، كە عەرەب خۆی پێ لە كورد چاكتربێ، یان كورد خۆی پێ لە عەرەب چاكتربێ، یان هەردووكیان خۆیان پێ لە تورك چاكتربێ، یان تورك خۆی پێ لە هەردووكیان چاكتربێ. بۆ عەشیرەت، كە بگوترێ: ئەوە خۆشناوە، یان ئەوە جافە، لە عەشیرەتو هۆزەكانی دیكە چاكترە. بۆ ڕەگەز، كە بگوترێ: بە ڕەهایی پیاوان لە ژنان چاكترن، یان ژنان لە پیاوان چاكترن! دەمارگیریی لەسەر بناغەی هەركامێك لەوانە، شتێكی بێجێیە، چونكە هیچ كام لەوانە ئینسان ئیختیاری تێیاندا نییە، خەڵكی كوێی؟ ڕەنگو قیافەت چۆنە؟ چ قەومێكی؟ چ ڕەگەزێكی؟ چ عەشیرەتێكی؟ شتێكی بێ مانایە ئینسان خۆی بە شتێكەوە هەڵكێشێ كە بە دەستی خۆی پەیدای نەكردووە، یان بە شتێك خۆی بەسەردا هەڵكێشێ كە خەتای خۆی نییە، بەڵكو هەمووی بە ویستی خوایە: ﴿... وَجَعَلْنَٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ﴾[1] وە شتێكی بێ ماناشە، لەبەرئەوەی چاكو خراپ لە هەموو شوێنان هەن، ئەو شارە خەڵكی باشی لێیەو خەڵكی خراپیشی لێیە، شارەكەی دیكەش بەهەمان شێوە، ئەو عەشیرەتە خەڵكی باشی هەیەو خەڵكی

---

[1] الحجرات: ١٣

خراپیشی هەیە، لە ڕۆژگارێكدا عەشیرەتێك خەڵكی باشی زیاد دەبێ و یەكێكی دیكە هی خراپ، دوایی بە پێچەوانەوە.

ئینجا ئێمە تەماشا دەكەین خوای دادگەر مسولمانانی لەسەر بناغەی ئیمان كردووەتە خوشكو برای یەكدیو ئاوا وەصفی كردوون: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ فَأَصۡلِحُواْ بَيۡنَ أَخَوَيۡكُمۡۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ﴾[1] واتە: (بێگومان بڕواداران برای یەكدین، جا چاكە لە نێوان دوو براكانتاندا بكەن كاتێك ناكۆك دەبن، وە پارێز لە خوا بكەن بەڵكو خوا بەزەیی پێتاندا بێتەوە). دیارە وشەی (إِخۡوَةٞ)ش بۆ پیاوانو ئافرەتانیش بەكاردێ، ﴿... وَإِن كَانُوٓاْ إِخۡوَةٗ رِّجَالٗا وَنِسَآءٗ فَلِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۗ﴾[2] كەواتە وشەی (إِخۡوَةٗ) لێرەدا هەم برایەتیی پیاوانی مسولمانو هەم خوشكایەتیی ئافرەتانو هەم خوشكو برایەتیی پیاوانو ئافرەتانیش دەگرێتەوە.

ئینجا بێگومان لێرەدا پێویستە ئەو حەقیقەتە ڕوونبكرێتەوە كە لە سنووری شەرعدا خۆشویستنو ڕێزلێگرتنو بەتەنگەوەبوونو خەم لێخواردنی دۆستو خزمو دراوسێو تیرەو هۆزو عەشیرەتو نەتەوەو گەلو میللەتو خەڵكی شارو ناوچە، هیچ ناشەرعییەكی تێدا نییەو بە دەمارگیریی دانانرێ. نەك خراپ نییە، بگرە شتێكی پەسندو پێویستیشە، ئەگەر لە سنووری شەرعدا تۆ گرنگی بدەی بە عەشیرەتو خزمو دراوسێو هاوشارییو هاوزمانو نەتەوەی خۆت، ئەوە هیچ ناشەرعییەكی تێدا نییە، ئەدی ناشەرعیی لەكوێدایە؟ ناشەرعیی لەوەدایە كە تۆ بێنی بە ناحەق ئەوەی كە لێتەوە نزیكە، جا خزمە، دراوسێیە، عەشیرەتە، تیرەو

---

[1] الحجرات: ١٠

[2] النساء: ١٧٦

هۆزە، نەتەوەیە، هەڵیكێشی بەسەر خەڵكێكی دیكەداو حەقی خەڵكی دیكەی بۆ بێنی، یاخود لە شتێكدا كە وەك یەكن، هی خۆت بە چاكتر دابنێ. ئافرەتێك كە ناوی (فَسِيلَة)یە، دەگێڕێتەوە كە لە بابی بیستووە گوتوویەتی: {سَأَلْتُ النَّبِيَّ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّه ! أَمِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ مِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يُعِينَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ}[1] واتە: {لە پێغەمبەرم پرسیو گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا بە دەمارگیریی حیساب دەكرێ ئینسان قەومی خۆی[2] خۆشبووێ؟ (پێغەمبەر ﷺ) فەرمووی: نەخێر، لە دەمارگیریی نییە ئینسان خەڵكی خۆی خۆشبووێ (ئەوانەی لێی نزیكن بە حوكمی حیزبایەتیی، یان بە حوكمی عەشیرەتایەتیی، یان بە حوكمی هاوشارێتیی و هاودەڤەرێتی، یان بە حوكمی نەتەوایەتیی، یان بە حوكمی كەسابەت و هاوپیشەییەوە، بە حوكمی خزمایەتیی، ئەوە دەمارگیریی نییە)، بەڵكو دەمارگیریی ئەوەیە كە پشتگیریی خەڵكەكەی خۆت بكەیت و هاوكاریان بی لەسەر زوڵم و ستەم و ناهەقی}.

ئینجا بێگومان ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ بە گشتیی و مسوڵمانانی هەر ناوچەیەك بە تایبەت و مسوڵمانانی نێو هەر كۆمەڵێك بە تایبەتی تر، كاتێك تۆكمەو توندوتۆڵ دەبن، كە هەموو ئەو جۆرە سەرپێوون و پەیوەندییانەی دیكە بخەنەوە سەر بناغەی شەریعەت، برایەتیی و دیفاع لە یەكدی كردنیان و پشتی یەكدی گرتنیان، بۆ سەرخستنی شەریعەت بكەن بە ئامانج، ئیدی لە دوای ئەوە كێشە نییە ئەوە خەڵكی هەولێرە یان سلێمانی یان دهۆك، ئەوی دیكە عەرەبە یان توركە،

---

[1] رواه ابن ماجه: (3949) واللفظ له، وأبو داود: (5119)، قال الألبـاني: ضعيف، وقال شعيب الأرنؤوط: حسن.

[2] قەومی خۆی: یەعنی خەڵكی خۆی، بۆ وێنە: خەڵكی تۆ كۆمەڵی ئیسلامییە، یان عەشیرەتەكەتە، یان نەتەوەكەتە، خەڵكی شارەكەت و گەڕەكەكەتە، خەڵكی خۆت، هەموویان دەگرێتەوە.

شەریعەت ئینكاریی ئەو ئینتیما خواڕسك (فِطْرِي)یانە ناكا، بەڵام ئینكاریی ئەوە دەكات ئەوانە بكرێنە بناغە بۆ دابڕ دابڕبوون.

ئینجا وەك گوتمان خوشكو برایەتییەك ئیمان بكەنە بناغەی كۆبوونەوەیان، كە ئەوەیان كرد، ئەوەی دیكە هیچی زەرەر نادا، چونكە هێندێك كەس لێی ئیشكالە، جاریٚ دەپرسن: ئێوە كوردایەتیی پێش مسوڵمانەتیی دەخەن، یان مسوڵمانەتیی پێش كوردایەتیی دەخەن؟ هێندێكجار تۆ ناچاری حەتمەن دەبیٚ یەكیان بە قوربانی ئەوی دیكەیان بكەی؟! بەڵام پرسیارەكە بۆ خۆی شتێكی بیٚ جێیە! هیچیان بە قوربانی هیچیان ناكەم، بەڵكو بە ئیسلام خزمەتی میللەتەكەم دەكەم، بە میللەتەكەشم خزمەتی ئیسلام دەكەم، خۆ ناچار نین یەكیان بە قوربانی ئەوی دیكەیان بكەین، یەكیان لەبن پێی ئەوی دیكەیاندا بپلیشێنینەوە. بەڵیٚ ئەگەر بڵێی كورد بە قوربانی عەرەب دەكەین، یان عەرەب بە قوربانی كورد دەكەین، ئەوە ڕاستەو جاری وایە نەتەوەكان تێكدەگیرێن.

بەڵیٚ پێویستە ئەو جۆرە پەیوەندیو سەرپێبوون (إرتباط وإنتماء)انە لەسەر بناغەی شەریعەت بنو بەشێوەیەكی ڕەوا بن، تەنها چوارچێوەو بناغەی دۆستایەتییو دوژمنایەتیش دینداریيو مسوڵمانەتیی بیٚ، كە بێگومان تەنها ئەو بناغەو بازنەیەش جێگای هەموو مسوڵمانانی تێدا دەبێتەوە، لەسەر بناغەی ئیمانو ئیسلامیش نەبیٚ دادگەرییو یەكسانیی لە نێو مسوڵماناندا نایەتەدی، بەبیٚ هاتنەدیی دادگەرییو یەكسانییش، هەرگیزاو هەرگیز ئەو ئوممەتە ئیسلامییە تۆكمەو توندوتۆڵو یەك دەنگو ڕەنگو سەنگە، كە خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەرەكەی ﷺ فەرمانیان بە هێنانەدییو بنیاتنانی كردووە، پەیدانابیٚ.

بنەمــای حــەوتەم

دانەبەزیــن لە بنــەما و ئاما نجــە ســـەرەکــی و نەگــۆڕەکــان و بێئــاگانــەبوون لە مــەدارکــردن

نه‌مـای حـه‌وتـه‌م

دانه‌به‌زین له‌ بنه‌ما نه‌گۆڕه‌كـان و بێئـاگـانه‌بوون له‌ مـه‌داركـردن

به‌ هیچ شێوه‌یه‌ك دانه‌به‌زین و ده‌ستبه‌ردارنه‌بوون له‌و بنه‌ماو مه‌بده‌ئه‌ شه‌رعییانه‌ی كه‌ وازلێهێنانیان، سه‌رده‌كێشێ بۆ هه‌ڵوه‌شاندنه‌وه‌ی بناغه‌ی له‌سه‌ر وه‌ستانی كۆمه‌ڵی ئیسلامیی و شه‌رعییه‌ت پێوه‌ نه‌مانی و پووچه‌ڵ بوونی، بۆ وێنه‌: دۆستایه‌تییكردن و پشتگیرییكردن و پشت پێبه‌ستنی ئه‌هلی كوفرو شیرك و نیفاق، كه‌ پێچه‌وانه‌ی بنچینه‌ی گه‌وره‌و گرنگی: دۆستایه‌تییكردن و دوژمنایه‌تییكردن له‌به‌ر خوا (الموالاة والمعاداة في الله)یه‌!

به‌ڵام پێویسته‌ زۆر وریا بین ! پێكه‌وه‌ مه‌داركردن و گونجان (المداراة) له‌گه‌ڵ ده‌وروبه‌ردا، به‌بێ نه‌رمیی كێشان (المداهنة) و وازهێنان له‌ بنه‌ماكان (مبادیء) و سیاسه‌ت و ستراتیژی خۆ، كه‌ بێگومان بۆ هه‌ر كارو جموجۆڵێكی سیاسییانه‌ پێویسته‌، له‌گه‌ڵ لێ دابه‌زینی بنه‌ما شه‌رعییه‌كان، تێكه‌ڵ نه‌كه‌ین، چونكه‌ دابه‌زین (تنازل) و نه‌رمكێشیی (مداهنه‌) هه‌میشه‌ حه‌ڕامن، به‌ڵام مه‌داركردن و گونجان (مداراه‌) دروست (جائز) و بگره‌ جاری وا هه‌یه‌ فه‌رزیش ده‌بێ، مادام ئامانج و مه‌به‌ستێكی شه‌رعیی پێكی له‌سه‌ری بكه‌وێ، دیاره‌ بواری سیاسه‌تی شه‌رعییش، له‌ سۆنگه‌ی ئه‌وه‌وه‌ كه‌ ده‌قه‌كانی شه‌ریعه‌تی تێدا كه‌من، تاڕاده‌یه‌كی زۆر ده‌ستی مسوڵمانانی تێدا كراوه‌یه‌و، گرنگ ئه‌وه‌یه‌ له‌گه‌ڵ ده‌قێكی روون و بێ چه‌ندوچوونی قورئان و سوننه‌تدا تێكگیران نه‌بێ، ئه‌گه‌رنا سه‌نگی مه‌حه‌ك دابینكردنی به‌رژه‌وه‌ندی (تحقيق المصلحة)یه‌، چونكه‌ وه‌ك چۆن

بناغە لە خواپەرستییەكاندا وەستێنرانە (الأصل في العبادات التوقيف)، بە پێچەوانەوە: بناغە لە هەڵسوكەوتەكاندا ڕێپێدرانە (الأصل في العادات العفو)[1]، واتە: دروست نیە هیچ خواپەرستییەك ئەنجام بدرێ، مەگەر دەقێكی شەریعەتی لەسەربێ، بەڵام بۆ هەڵسوكەوت و عادەتەكان هەموو شتێك ڕەوا و ڕێپێدراوە، مەگەر دەقێكی شەریعەت قەدەغەی كردبێ. بەڵگەی ئەوەش كە گوترا، ئەمانەن:

1- ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ زۆر جوان ئەو ڕاستییە دەدرەوشێنێتەوەو چاكترین بەڵگەیە لەوبارەوە، كە هەرچەندە پێغەمبەر ﷺ كابرایەكی بە خراپترین كەسی تیرەكەی زانیوە، كەچی كاتێك كە هاتۆتەلای ڕێزی گرتووەو قسەی نەرمی لەگەڵ كردووە: (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَجُلاً اسْتَأْذَنَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِئْذَنُوا لَهُ فَلَبِئْسَ ابْنُ الْعَشِيرَةِ أَوْ بِئْسَ رَجُلُ الْعَشِيرَةِ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ أَلانَ لَهُ الْقَوْلَ، قَالَتْ عَائِشَةُ رضي الله عنها فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّه، قُلْتَ لَهُ الَّذِي قُلْتَ ثُمَّ أَلَنْتَ لَهُ الْقَوْلَ؟ قَالَ: يَا عَائِشَةُ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ وَدَعَهُ النَّاسُ أَوْ تَرَكَهُ النَّاسُ اتِّقَاءَ فُحْشِهِ) رواه البخاري: (6054) و مسلم: (2591) واللفظ له. واتە: (دایكمان عائیشە - خوا لێی ڕازی بێ- دەگێڕێتەوە كە پیاوێك مۆڵەت وەردەگرێ بێتەلای پێغەمبەر ﷺ،

---

1) بڕوانە: (القواعد النورانية الفقهية)ی (إبن تيمية) ص: (112)، كە ئەوەی هێناوە دەقی قسەكەیەتی، وە بڕوانە: (رسالة لطيفة جامعة في أصول الفقه المهمة)ی (عبد الرحمن بن ناصر السعدي) ص: (105- 106)، كە بنچینەی ناوبراوی بەم شێوەیە هێناوە: (الأصل في العبادات الحظر، إلا ما ورد عن الشارع تشريعه. والأصل في العادات الإباحة، إلا ما ورد عن الشارع تحريمه)، واتە: (بناغە لە خواپەرستییەكاندا قەدەغەبوونە، جگە لەوەی كە شەرع دانەر داینابێ. وە بناغە لە عادەتەكاندا ڕەواییە، جگە لەوەی كە شەرع دانەر قەدەغەی كردبێ).

پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێ: مۆڵەتی بدەن با بێ، هەرچەندە خراپترین كوڕی هۆزەكەی خۆیەتی، یان خراپترین پیاوی هۆزەكەی خۆیەتی، جا كاتێك دێتە ژوور، پێغەمبەر ﷺ قسەی نەرمی لەگەڵ دەكات و ڕێزی دەگرێ، وەك عادەتی خۆی، عائیشە – خوا لێی ڕازی بێ– دەڵێ، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ! ئەوەت فەرموو كە فەرمووت – واتە كە ئینسانێكی خراپە–، دواییش قسەی نەرمت لەگەڵ كرد ؟! پێغەمبەر ﷺ لە وەڵامدا فەرمووی: ئەی عائیشە ! شوێن و پلەی خراپترین كەس لەلای خوا لە ڕۆژی دواییدا، كەسێكە كە خەڵك لەبەر خراپییانی دووریی لێبگرن و وازی لێبهێنن).

2- خوای كاربەجێ و تۆڵەستێن و باڵادەستیش (جل جلاله) لەوبارەوە فەرموویەتی: ﴿ وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ ﴾ الإسراء، خوای بەرز و مەزن بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە كە تۆمان ڕاگیر كردو چەسپاند – واتە لەسەر پابەندیی بە شەریعەتەوە –، بە تەئكید نزیك بوو كە تۆزێك بە لایاندا بچی، ئەگەر واشت كردبایە بەڕاستی لە ژیانی دنیاداو دوای مردنیش، دوو قات سزامان دەدای، پاشان هیچ كەسێشت چنگ نەدەكەوت كە لە بەرانبەر ئێمەدا پشتت بگرێ و یارمەتیت بدات).

3- هەروەها خوای بێ وێنە (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾ ﴾

المائدة، واتە: (زۆرێكیان —لە جوولەكە و دیانەكان— دەبینی كە دۆستایەتیی ئەوانە دەكەن كە كافرن، بێگومان خراپترین شت كە پێش دەستی خۆیانی دەخەن بۆ دواڕۆژ، ئەوەیە كە خوا لێیان توورەدەبێ و، بە هەمیشەیی لە ئاگردا دەمێننەوە، وە ئەگەر هاتبا و بڕوایان بە خوا و بە پێغەمبەرو بەوەی كە بۆی نێردراوەتە خوار، ببووایە، ئەوانیان بە دۆست نەدەگرت، بەڵام زۆربەیان لەڕێ دەرچوون).

روونكـردنەوە

ئەم بنەمای حەوتەمە دوو بابەتی لە خۆ گرتووە:

یەكەم: دەستبەرداربوونی ئەو بنەما شەرعییە گەورانەی كە كۆمەڵی ئیسلامییان لەسەر بنیاتنراوە، وازلێهێنانیان دەبێتە مایەی شەرعییەت پێوە نەمانی و پووچەڵبوونی:

سەبارەت بەم بابەتە، پێویستە دوو راستیی گرنگی بزانین:

أ/ئامانجو مەبەستی كاری كۆمەڵی ئیسلامی بریتییە لە پابەندی بە بنەما شەرعییەكانەوەو بەرجەستەكردنیان لە دنیای واقیعدا:

بۆیە هەر كارو كۆمەڵێكی ئیسلامی لەو مەبدەئانە خاڵی بووەوە كە بناغەی لەسەر رۆنران‌و ئامانج‌و مەبەستنی، ئەوە بێگومان ئەو كارو كۆمەڵە لەسەر بوون (وجود)ەكەی قەرزدار بووەتەوەو نەمانی چاكترە، چونكە بێگومان هەر شتێك نێوەڕۆكی تێدا نەما و ئەو ئامانجەی كە بۆی پەیداكراوە، فەوتا، مانای وایە ماوەتەوە ناوی بێ نێوەڕۆك.

ب/ بەرپرس و مشوورخۆرانی کارو کۆمەڵی ئیسلامی، ئەگەر زۆر وریاو توندوتۆڵ و دامەزراو نەبن، ئەوە ناحەزو دوژمنانیان لەژێر گوشاری هەوڵ و تەقەللاو پیلانی جۆراوجۆردا، لە بنەما شەرعییەکان یان لایاندەدەن و دەستیان پێ لە دینەکەیان بەردەدەن: وەك خوای بالادەست و زاڵ (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿وَلَوْلَآ أَن ثَبَّتْنَٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذًا لَّأَذَقْنَٰكَ ضِعْفَ ٱلْحَيَوٰةِ وَضِعْفَ ٱلْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾﴾[1] کە پێشتر مانامان کرد.

یان کە لە سەرەتای سوورەتی (الأحزاب) دەفەرمووێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ ...﴿١﴾﴾، واتە: (ئەی پێغەمبەر! پارێز لە خوا بکەو، فەرمانبەریی کافرو مونافیقەکان مەکەو بە قسەیان مەکە ...)، بە تەئکید خوای بەرز و مەزن دەزانێ پێغەمبەری خۆی ﷺ پارێزراوە، لەوەی بەقسەی کافران بکا، لەوەی کە بێ تەقوا بێ، لەوەی کە لە ڕاستە شەقامی خوا لابدا، بەڵام مەبەست پێی ئۆمەتەکەیەتی.

دووەم: وریابوون لە تێکەڵکردنی دۆستایەتیی کردن (الموالاة) و پێکەوە مەدارکردن (المداراة)، کە یەکەمیان لەگەڵ غەیری مسوڵمانانندا قەدەغەیە و دووەمیشیان لەگەڵ هەموو کەسدا نەك هەر دروست (جائز)ە، بگرە فەرزیشە:

أ) دۆستایەتی گرتن (الموالاة):

[1] الإسراء: ٧٤/٧٥

دۆستایەتی گرتنو دوژمنایەتی كردن لەپێناوی خوادا (الموالاة والمعاداة في الله) یەكێكە لەو مەسەلانەی كە خوای پەروەردگار ﷻ لە قورئاندا پانتاییەكی باشی بۆ تەرخانكردوونو لە چەندان ئایەتدا خستوونیە ڕوو، كە دوایی ئاماژە بە هەندێكیان دەكەین.

چەمكو واتای (دۆستایەتی گرتنو دوژمنایەتی كردن لەبەر خوا)ش بە كورتیو پوختی ئەوەیە كە: دەبێ ئینسانی موسوڵمان هەركەسێكی خۆشبوویو دۆستایەتیی بكات، تەنها لەبەر خوا بێ، دژایەتیی هەركەسێكیشی كرد، دیسان هەر لەبەر خوا بێ.

ئاشكراشە كە خۆشویستنو بە دۆست گرتنێك لەپێناوی خوادا بێ، لەسەر دۆستانی خوا (أولياء الله) كورت هەڵدێ كە بڕوادارانن، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ...﴾[1] واتە: (خوای بەرز و مەزن دۆستو پشتیوانی بڕوادارانە ...).

هەروەها بەڵگە لەسەر ئەوەی كە موسوڵمانان دەبێ تەنیا ئەهلی ئیمان بە دۆست بگرن، ئەوەیە كە خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾﴾[2] دەفەرموێ: (ئاگادار بن دۆستانی خوا نە ترسیان لەسەرەو نە پەژارە دایاندەگرێ، ئەوانەی بڕوایان هێناوەو پارێزیان كردووە)، كەواتە كێ دۆستی خوایە؟ ئیماندارانی پارێزكار.

---

[1] البقرة: ٢٥٧

[2] يونس : ٦٢/٦٣

هـەروەها بـە دوژمـن گـرتنێكیش لـەپێناوی خـوای بـەرز و مـەزن دا بـێ، دەبـێ تایبـەت بكـرێ بـە دوژمـنو ناحـەزانی خـوای دادگـەرەوە (جـل جلالـه)، كـە پێـڕو تاقمەكانی كافرو مونافیقو موشـریكەكانن، ئیمانـدار دەبـێ ئەوانـە بیووغزێنـێ كـە خوای بەرز و مەزن دەیانبووغزێنێو ناحەزو دوژمنی خوان (جل جلاله)، لـە پـێش هەمووشیانەوە شەیتان.ئەم بوغزاندنە ڕقـە لـە كـردەوە و بـیری خراپیـان نـەك لـە خودی خۆیان وەك مرۆڤ، لەو بارەشەوە ئایەت زۆرن، وەك:

1- خـوای بـەرزو مـەزن دەفـەرموێ: ﴿إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَٱتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا۟ حِزْبَهُۥ لِيَكُونُوا۟ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلسَّعِيرِ ﴿٦﴾﴾ فاطـر، واتە: (بێگومان شەیتان بۆ ئێـوە دوژمنـە، ئێوەش بە دوژمنـی بزانـنو بە دوژمنـی بگـرن، ئەو كۆمـەڵی خـۆی بانـگ دەكات تاوەكـو ببنە خاوەنی كڵـپـەی دۆزەخ).

2- وە خـــوای بـــەرز و مـــەزن دەفـــەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا﴾[1]. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە ! كافران لەجیاتی ئیمانداران مەگرن بە دۆست، ئایا دەتانەوێ بەڵگەیەكی ئاشكرا لەلایەن خوا وە لەسەر خۆتـان تۆمـار بكەن؟)، واتە: خوای بەرز و مەزن بەڵگەی لەسـەرتان بێ كە ئێـوە خـوای بـەرز و مەزن تان خۆش ناوێتو دۆسـتی خوای بەرز و مەزن نینو ئیمـانتان نییـە؟

3- خوای بەرز و مـەزن ڕووی دوانـدن لـە پێغەمبـەر ﷺ دەكات، یـان هـەر كەسـێك كـە قورئـان دەخوێنێـت، یـاخود بـە ڕێـی پێغەمبـەر ﷺدا دەڕوات، دەفەرموێ: ﴿لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ ٱللَّهَ

---

[1] النساء: ١٤٤

وَرَسُولَهُۥ وَلَوۡ كَانُوٓاْ ءَابَآءَهُمۡ أَوۡ أَبۡنَآءَهُمۡ أَوۡ إِخۡوَٰنَهُمۡ أَوۡ عَشِيرَتَهُمۡ﴾[1] واتـــه: (کەسانێکت دەست ناکەون بڕوایان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هـەبێ، خۆشەویستـیو دۆستایەتییان هەبێ بۆ کەسانێك کە دژایەتی خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن، با ئـەو کەسانە بابیان بن، یان کوڕیان بن، یـان برایـان بـن، یـان تـیرەو هۆزیـان بـن ...)، دوایی خوای بەرز و مەزن هەر لەو ئایەتەدا مەدحی ئەو جۆرە کەسانە دەکات کـە بە هیچ شێوەیەك دۆستایەتیی دوژمنـانی خـوای بـەرز و مـەزن و پێغەمبـەری خـوا ﷺ ناکـەن‌و خۆشـیان نـاوێن، مـەدحیان دەکـات‌و دەفـەرموێ: ﴿... أُوْلَٰٓئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلۡإِيمَٰنَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٖ مِّنۡهُۖ وَيُدۡخِلُهُمۡ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهُمۡ وَرَضُواْ عَنۡهُۚ أُوْلَٰٓئِكَ حِزۡبُ ٱللَّهِۚ أَلَآ إِنَّ حِزۡبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾([2]) الـمجادلة، واتە: (... ئا ئەوانە خـوا ئیمـانی لـە دڵدا نووسـیون – واتە: چەسپاندووە–،[3] وە بە ڕۆحێك لەلایەن خۆیەوە پشـتگیریی کـردوون[4]، وە دەیانخاتـە چـەند باخێکـەوە کـە ڕووباریـان بـەژێردا دەڕۆن‌و بـۆ هەمیشـە تێیانـدا دەمێننەوە، خوا لەوان ڕازییەو ئەوانیش لە خوا ڕازیین، ئـا ئەوانـە کۆمـەڵی خـوان، بێگومان کۆمەڵی خوا سەرفرازن).

4– هـەروەها خـوای بـەرز و مـەزن دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُمۡ رَٰكِعُونَ ٥٥ وَمَن يَتَوَلَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلَّذِينَ

---

1 الـمجادلة: 22

2 الـمائدة: ٢٢

3) چونکە تۆ کە شتێك دەنووسی چیی لێدەکەی؟ لەسەر وەرەقە دەیچەسپێنی.

4) ئەو ڕۆحە چییە؟ ئەو نووروو ڕۆشناییەی ئیمان‌و هیدایەتەیە کە لە د ڵدا جێگیر دەبێ.

ءَامَنُواْ فَإِنَّ حِزْبَ ٱللَّهِ هُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴿٥٦﴾ [1] واتە: (بێگومان دۆستی ئێوە، تەنها خواو پێغەمبەرەكەیو ئەوانەن كە ئیمانیان هێناوە، كەسانێك كە نوێژ بەرپادەكەنو زەكات دەدەنو هەمیشە ركووع بەرن، وە هەر كەسێكیش دۆستایەتیی خواو پێغەمبەرەكەیو ئەوانە بكات كە ئیمانیان هێناوە -ئەوە كۆمەڵی خوایە-، وە بێگومان هەر كۆمەڵی خواش زاڵن).

كەواتە (حِزْبُ اللّهِ) كێن؟ لە ئایەتەكەی سوورەتی (المجادلة)دا فەرمووی: حیزبی خوا ئەوانەن كە دوژمنانی خوا، كەسانێك كە ناحەزایەتیی خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەری خوا ﷺ دەكەن، ئەگەر باوبراو كوڕو خزمو عەشیرەتیشیان بن، خۆشیان ناوێنو بە دۆستیان ناگرن، لەوێ بە بارە سەلبییەكەیدا پێناسەی كۆمەڵی خوای كرد، لێرە بە بارە ئیجابییەكەیدا، دۆستایەتیكردنی پێغەمبەری خوا ﷺو دۆستایەتیكردنی ئیمانداران، كاتێك دەچەسپێ، كە بەولادا بە هیچ شێوەیەك دۆستایەتیی دوژمنو ناحەزانی خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەری خوا ﷺو ئیمانداران نەكەی.

جا ئەوەی كە لەم ئایەتە بەپێزانە دەفامرێتەوە، زۆر بە ڕوونییو بێ چەندوچوون، دوو ڕاستیی گەورەو گرنگن:

ڕاستیی یەكەم: ناگونجێ ئینسان ئیمانی هەبێو دوژمنانی خوای خۆشبووێو دۆستایەتییان بكات، وە دۆستایەتی گرتن لەگەڵ دوژمنانی خوادا بە هەموو جۆرەكانیەوە، نیشانەی بێ ئیمانییو لە دین دەرچوونە ! وەك لە ئایەتی ژمارە (51)ی (المائدة)دا زۆر بە ڕاشكاویی خوای پەنهان بین (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلْيَهُودَ وَٱلنَّصَٰرَىٰٓ أَوْلِيَآءَ ۘ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَمَن

[1] المائدة:٥٥/٥٦

يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾[1] واته: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی بڕواتان هێناوه! جووله‌كه‌و نه‌سرانییه‌كان مه‌گرن به‌ دۆست، ئه‌وان له‌ نێو خۆیاندا دۆستایه‌تیی یه‌كدی ده‌كه‌نو هه‌ندێكیان دۆستی هه‌ندێكیانو پشتی یه‌كدی ده‌گرن، وه‌ هه‌ر كه‌سێك له‌ ئێوه‌ دۆستی ئه‌وان بێو دۆستایه‌تییان له‌گه‌ڵدا بگرێ، ئه‌وه‌ له‌وانه‌، بێگومان خوا كه‌سانی سته‌مكار رێنمایی ناكا).

هه‌روه‌ها له‌باره‌ی دۆستایه‌تیكردنی خاوه‌ن كتێبه‌كان له‌گه‌ڵ كافره‌كانی دیكه‌دا، فه‌رموویه‌تی: ﴿ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨١﴾ ﴾المائدة.

ئه‌وه‌ی لێره‌دا به‌ پێویستی ده‌زانم بیڵێم ئه‌وه‌یه‌ كه‌ خوای به‌رز و مه‌زن بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ باسی جووله‌كه‌و نه‌سرانییه‌كان ده‌كا، ده‌فه‌رموێ: زۆر له‌وانه‌ ده‌بینی دۆستایه‌تیی كافران ده‌كه‌ن، ئه‌وه‌ خراپترین شته‌ – دۆستایه‌تیكردنی ئه‌وان بۆ كافران خراپترین شته‌– كه‌ پێش ده‌ستی خۆیانی ده‌خه‌ن بۆ قیامه‌ت، چونكه‌ به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ خوا لێیان تووڕه‌یه‌و به‌ هه‌میشه‌یی له‌ ئازارو ئه‌شكه‌نجه‌ی دۆزه‌خدا ده‌مێننه‌وه‌)، دوایی خوای به‌رز و مه‌زن زۆر به‌ روونو راشكاویی ده‌فه‌رموێ: ﴿ وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ﴾[2] واته: (ئه‌گه‌ر ئه‌وانه‌ بڕوایان

---

[1] المائدة: ٥١

[2] المائدة: ٨٠/ ٨١

بە خـواو بـە پێغەمبـەرو بـەوەی كـە بـۆ پێغەمبـەر نێرداوەتـە خـوارێ، هەبووایـە، كافرەكانیان بە دۆست نەدەگرت)، كەواتە ئـەوە سـەنگی مەحەكەو بەڕاسـتی ئـەو شیعرە عەرەبییە زۆر جوانە كە دەڵێ:

لا تَسَلْ عَنِ الـمَرْءِ وَسَلْ عَنْ قَرِينِـهِ
فَكُلُّ قَرِينٍ بِالْمُقَارِنِ يَقْـتَـــدِي

واتـە: (پرسـیار دەربـارەی مرۆڤ مەكـە، بـەڵكو پرسـیار دەربـارەی بـرادەرو هاودەمی بكە، چونكە هەموو هاوەڵێك شوێن پێی هاوەڵەكەی هەڵدەگرێ).

ئەگەر ویستت كەسێك بناسی، بزانـە لەگـەڵ كـێ تێكەڵـە، ئەگـەرنا ئەگـەر هـەر ئیددیعای مسوڵمانەتی بێ، ئەوە هـەموو كـەس دەتوانـێ، قسـە بـێ دەسـەڵاتە و هەموو كەس پێی دەوێرێ. بەڵێ بەڕاستی ئەم ئایەتـە تەرازوویەكی بـاش دەخاتـە بەردەسـتی ئێمـە بـۆ خۆناسـینو خـەڵك ناسـین. ئـەو مەسـەلەی دۆسـتایەتیكردنو تێكـەڵی كردنـی خەڵكـە زۆر گرنگـە، دەبـێ بزانـی كـە تێكـەڵیكردن بـە مـەعنای خۆشویستنیانو پشتـگرتنیانو لەگەڵدابوونیان، بەڕاسـتی هـەر وا شـتێكی سـادە نییە، مرۆڤ پێیوابێ كە مادام نوێژی كرد، ئـەوجار لەگـەڵ هـەر كەسـێك بـە ڕێگـادا بڕوا، لە هەر ڕێیەكدا سەری بە فەتارەت بچێ، قەیدێ ناكا، نـەخێر وا نییـە، بـەڵكو وەك چـۆن چـوونە مزگەوتەكـەت لەبـەر خوایـە، دەبـێ هەڵسـوكەوتی بـازاڕو كۆمـەڵایەتیو هەڵوێسـتی سیاسییشـت لەبـەر خـوا بـێ و بـەپێی شـەرعی خـوا بـێ، ئەگەرنا نوێژێكی بێ ڕۆح تۆ لـەوە نەگێڕێتـەوە كـە لـە خزمـەتی كـوفردا بـی، هـیچ نییە. خوای بەرز و مەزن ئەو نوێـژەی فـەڕز نەكردووە لەسەر تۆ، بەڵكو نوێـژێكی لەسەر تـۆ فـەرز كـردووە كـە لـە هەرچـی خراپەیـە بتگێڕێتـەوە، ئـەدی ئەگـەر لـە گەورەترین خراپە نەتگێڕێتەوە كە ئەوەیە پشتی ئەهلی كوفر بگریو لەگەڵ ئەهلی

كوفر دابیو ئەوانت خۆش بوێت؟! خـوای بـەرز و مـەزن دەفـەرموێ: ﴿...إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ﴾[1] واتـە: {... بێگومـان نوێـژ مرۆڤـ قەدەغـە دەكات لە (فحشـاء)و لە (منكر) ...}. (فحشاء): بریتییە لە هـەموو ئـەو شتانەی كە ناقۆڵاو خراپنو بە زمان دەگوترێن. (منكر)یش: بریتییە لە هەموو ئـەو كردەوە خراپانەی كە بە ئەندامەكـان دەكرێن. دیارە شـتی زۆر خـراپیش ئەوەیـە كە ئینسان دوژمنانی خوا بە دۆست بگرێ، ئەگەر نوێژەكەت لەوەی نەگێڕایـتەوە، مانای وایـە نوێژ نییە، چونكە ئەگەر نوێژ بووایە دەیگێـڕایتەوە.

راسـتیی دووەم: تەنها كەسـانێك كـە دروسـت بـێ مسـوڵمانان بـە دۆسـتیان بگرنو پاش خوای بەرز و مەزن پشـتیان پـێ ببەسـتن، بێگومان ئیمانداارنن، ئـەوە بە نسبەت دۆسـتایەتیی گرتـن. ئەوجـار بێینـە سەر مەسـەلەی مەداركـردن:

ب- مـەداركـردن (المـداراة):

ئەگەر دۆستایەتیی گرتنی مسـوڵمانان تایبەتـە بـە ئـەهلی ئیمانـەوە — وەك پێشـتر باسمـانكرد —، ئـەوە مـەداركردنو دڵ ڕاگرتنـی خـەڵكو لەگـەڵ ساچاندنیانو گونجـان لەگـەڵیان، گشـتییەو مسـوڵمانانو كـافران دەگرێتـەوە. واتـە: دەبـێ تـەنیا دۆسـتایەتیی مسـوڵمانان بكـەی، بـەڵام دەبـێ مـوداراو گونجاندنو ساچاندن لەگەڵ هەموو كەس هەبێ. شەریعەت نەك هەر ڕێیپێداوە، بگرە بە پەسندی داناوەو پێویستیشی كردووە كـە مسـوڵمانان — بەتایبـەت لـە بواری كـارو چالاكیی ئیسـلامیدا— لـە سنووری شـەرعدا بـە شێوەیەك لەگـەڵ خەڵكیدا مامەڵەو ڕەفتار بكـەن كـە زەرەرو زیـان دووربخرێتـەوەو بەرژەوەنـدی

---

[1] العنكبوت:٤٥

دابین بکرێ و کاروباری ئیسلام پێشبخرێو گەشەی پێبدرێ، بەپێی ئەو بنچینە شەرعییەی کە دەڵێ: (لِلْوَسَائِلِ حُكْمُ الْمَقَاصِدِ)، واتە: (ئامرازەکان حوکمی ئامانجەکانیان هەیە). ئەگەر تۆ نەتتوانی کۆمەڵگا چاك بکەی بەبێ مودارا لەگەڵدا کردنیان، مودارا کردنەکە پێویستە، وە چاککردنی خەڵکیش و گۆڕینی خەڵکیش بە تەئکید فەرزە، کەواتە: موداراکردنەکەش فەرزە.

هەڵبەتە مەبەستیش لە مودارا ئەوەیە کە تۆ بە شێوەیەك مامەڵە لەگەڵ خەڵکدا بکەی کە زەرەرو زیان دووربخەیتەوەو قازانجو چاکە دەستەبەر بکەی و کاری ئیسلامی بەرەو پێشەوە بەری.

ئینجا لەنێوان دۆستایەتیی گرتن (الموالاة)، کە وەك گوتمان لەگەڵ غەیری ئەهلی ئیماندا دروست نییە، وە مەدارکردن (المداراة)دا کە لەگەڵ هەموو کەس بە کافرو مسوڵمانەوە دروستە.

بەڵام بێگومان ئەوە کە مرۆڤی مسوڵمان سیفەتی باشی لە مرۆڤی نامسوڵماندا خۆشبوێ، هیچ ئیشکالی تێدا نییە، بە بەڵگەی ئەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ بە (أَشَجِّ عَبْدِ الْقَيْسِ)ی فەرموو: (إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللَّهُ الْحِلْمُ وَالأَنَاةُ)[1] واتە: (تۆ دوو سیفەتت تێدان خوا خۆشیدەوێن: هێوریی و لەسەرخۆیی)، کە دیارە ئەو کاتە جارێ مسوڵمان نەبووبوو.

ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەریش ﷺ کە پێشتر هێنامان، چاکترین بەڵگەیە لەوبارەیەوە، کە جارێکیان کابرایەکی خراپ مۆڵەت دەخوازێ بچێتە ماڵی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش دوای ئەوەی دەزانێ کێیە، دەفەرموێ: (...

---

[1] رواه مسلم: (17)، والترمذي: (2011)، وابن ماجه: (4188).

إِئْذَنُوا لَهُ فَلَبِئْسَ أَخُو الْعَشِيرَةِ أَوْ إِبْنُ الْعَشِيرَةِ ...)[1] واتـە: (مۆڵەتی بـدەن با بێ، هەرچەندە خراپتـرین بـرای یان کوڕی کەسی هۆزەکەیەتی ...). ئینجا کـە دێتە ژوورەوەش، پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێـزی دەگـرێ‌و قسـەی خۆشـی لەگـەڵ دەکات، بۆیەش دایکمان عائیشـە (خوا لێی ڕازی بێ) سەری سوڕماوە، چـونکە ئەو وایزانیوە کە هەر کەسێکت بـە دڵ خـۆش نەویسـت، دەبـێ بـە ڕووالـەتیش دوژمنـایەتیی‌و بوغزی پێشان بدەی، بەڵام پێغەمبـەر ﷺ لێی حـاڵیی کـردووە کە نەخێـر، جاری وا هەیـە دەبێ تۆ ڕقی خۆت قوت بدەیەوە، هەستی نێو دڵ‌و دەروونی خۆت کپ بکەیتەوە لەپێناو بەرژەوەندییەکی گـەورەتردا، کـە ئـەویش هەر ئیسلام فەرمانی پێکردووە.

کەواتە: جیاوازیی سەرەکیی نێـوان دۆسـتایەتیی گـرتن لەگـەڵ مـەدارکردن، ئەوەیە کـە دۆسـتایەتیی کـردن زیـاتر پەیوەنـدیی بـە نـاخ‌و دەروونـەوە هەیـە، مودارا کردنیش زیاتر پەیوەندیی بە ڕووالەتەوە هەیە.

هـەروەها مـەدارکردن (الـمداراة)و سازشـکردن (الـمداهنة)ش دیسـان لێـك جیان، چونکە مودارا بریتییـە لـە قسـەی خـۆش‌و ڕووی گـەش‌و ڕێـزو حورمـەت گرتنی بەرانبـەر، بـەڵام موداهەنـە بریتییـە لـە سازشـکردن و دابـەزین لـە حـەق (التنازل عن الحق)، یان ناهەق کردنە هەق‌و هەق کردنـە ناهـەق، بـۆ ڕازیکردنـی بەرانبەر، ئەوەش بە تەئکید قەدەغەیە، بۆیە دەبێ ئـەوەش بـزانین کـە دیسـان مودارا لەگەڵ موداهەنەش لێك جیایە، هەربۆیەش مودارا چـەند ڕەواو پەسـندە، موداهەنە بە پێچەوانەوە هێندە ناڕەواو ناپەسندە.

---

[1] رواه البخاري: (6054)، ومسلم: (2591).

ئینجا پێویستە ئەو حەقیقەتە باش بزانین كە ئەنجامدانی كارو چالاكیی سیاسیی و كۆمەڵایەتی ئیسلامیی و غەیری ئیسلامییش، بەبێ مودارا ناكرێ، پێغەمبەرانی خواش (علیهم الصلاة والسلام) بەتایبەتی پێغەمبەری گەورەو سەرورەریان موحەممەد ﷺ لە هەموو كەس زیاترو چاكتر لە بواری مودارادا سەركەوتوو بووە، وەك چۆن لە هەموو كەسیش مەبدەئیتر بووە! كەس هەبووە بەقەدەر پێغەمبەر ﷺ مەبدەئیی بووبێ؟ نەخێر. ئەدی كەس هەبووە بەقەدەر ئەو لێبوردە بووبێ، تەنانەت لەگەڵ دوژمنەكانیشیدا؟ هەڵبەتە موداراش بە هەموو كەس ناكرێ، چونكە موداراش دڵێكی گەورەی دەوێ، عەقڵێكی گەورەی دەوێ، ئەخلاقێكی گەورەی دەوێ، ئەوەی چیكڵدانە گچكەو دڵ گچكە بێ، چی لە دڵدابێ یەكسەر هەمووی هەڵدەڕێژێ.

كەواتە: با هیچ كەس وانەزانێ كە مەبدەئیبوون (المبدئية) لەگەڵ مودارا كردندا، پێكەوە دژو ناكۆكن! هەروەها با هیچ كەس گومانی وا نەبێ كە بەدەم خەڵكەوە پێكەنین و رووگەش بوون و قسە خۆش بوون و چاك و چۆنیی گەرم و پێشوازیی و بەخێرهێنان و ڕێزلێنانی خەڵكی نامسوڵمان، یان خەڵكی فاسق و گوناهبار، شتێكی ناشەرعییە و دروست نییە و پێچەوانەی عیززەتی نەفسە! نەخێر لەڕاستیدا وا نییە، بەڵكو ئەو خوایە (جل جلاله) كە فەرمانی پێ كردووین بە موو لە مەبدەئەكانی خۆمان لانەدەین، هەر ئەویش فەرمانی پێ كردووین كە قسەی خۆش لەگەڵ خەڵك بكەین. خوای بەرزو مەزن دەفەرمووێ: ﴿... وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا﴾[1] واتە: (... وە قسەی خۆش لەگەڵ خەڵكی بكەن ...)، هەروەها

---

[1] البقرة: ٨٣

دەفەرموێ: ﴿... وَأَحۡسِنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾[1] واتە: (وە چاکە بکەن، خوا چاکەکارانی خۆشدەوێ)، وە هەروەها دەفەرموێ: ﴿ فَٱعۡفُ عَنۡهُمۡ وَٱصۡفَحۡۚ ﴾ المائدة، واتە: (... جا لێیان خۆش ببە و چاوپۆشی بکە ...)، وە پێغەمبەر ﷺ کە هاوەڵە بەڕێزەکانی دەنێرێ بۆ بانگکردنی خەڵك، دەفەرموێ: {بَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا وَيَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا}[2] واتە: (دڵخۆشکەر بن و سڵەمێنەرەوە مەبن، وە ئاسانکەر بن و زەحمەتخەر مەبن). ئەگەر بتەوێ خەڵکی بانگ بکەی، نابێ دووریان بخەیەوەو بیانسڵەمێنیەوە، بەڵکو دەبێ سەرنجیان ڕابکێشی، بە قسەی خۆش و ڕووی خۆش و گەش و چاکەو ڕێز لێگرتن و هاوکاریکردن، بە نەرم و نیانی و میهرەبانی، ئەگەر بشتەوێ بیانسڵەمێنیەوە، دوو قسەی ڕەق بکە، کەس گوێت بۆ ناگرێ.

هەروەها بە لای دیکەشیاندا با هیچ کەسیش پێی وانەبێ کە کافرو مونافیق و موشریك بە دوژمن زانین، دژایەتیکردن (معاداة)یان لەڕووی عەقیدەییەوە ڕێگا لە ئینسانی مسوڵمان و کۆمەڵ و کۆمەڵگای ئیسلامی دەگرێ کە لە بواری هەڵسوکەوت (في مجال التعامل)دا لەگەڵیان چاکەکارو دادگەرو خۆشڕەفتار بن! دیارە ئێمە لە ڕووی عەقیدەییەوە ئەوە ئاشکرایە غەیری ئیسلاممان پێ گومڕایی و کوفرە، بەڵام ئەوە ڕێمان لێناگرێ کە لەگەڵ خەڵکی نامسوڵماندا خۆشڕەفتارو ئاکارپەسند بین، بەڵکو دینەکەمان وەك چۆن بەوە فەرمانمان پێ دەکات کە تەنها ئیسلاممان پێ ڕاست بێ، بە هەمان شێوە فەرمانیشمان پێ دەکات کە لەگەڵ خەڵکدا قسەی باش بکەین و کرداری باش بکەین و بە ڕەوشتی جوان لەگەڵیاندا مامەڵە بکەین.

---

[1] البقرة: ١٩٦

2) رواه البخاري: (69)، ومسلم: (1732)، وأبو داود: (4835).

خوای دادگەرو کاربەجێش (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا۟ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ﴾[1] واتە: (خوا ڕێتان لێناگرێ کە چاکەکارو بەخشەر بن لەگەڵ کەسانێکدا –کە ئەهلی کوفرن – کە لەبەر دینتان لەگەڵتان ناجەنگن و لە نیشتمانتان وەدەرتان نانێن، بێگومان خوا بەخشەرانی خۆشدەوێن)[2].

جارێکیان (الشعبي) وەڵامی سڵاوی نەسرانییەك یان جوولەکەیەکی دایەوە، یان سڵاوی لە نەسرانییەك کرد، گوتی: (وعليكم السلام ورحمة الله) یان (السلام عليكم ورحمة الله)، ئینجا کە لەوبارەوە پرسیاری ڕەخنەگرانەی لێکرا، گوتی: (أَلَيْسَ فِي رَحْمَةِ اللهِ يَعِيش)؟! واتە: (ئەدی بەهۆی بەزەیی خواوە ناژیەت؟!). کە دیارە مەبەستی بارانو رزقو ڕۆزیی و نیعمەتەکانی خوایە (جل جلالە)، کە بەگشتی مرۆڤەکان لێیان بەهرەمەندن[3].

ئینجا خوای بەرزو مەزن دەربارەی پێغەمبەر ﷺ دەفەرمویّ: ﴿وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٧﴾﴾ الأنبياء، واتە: (ئێمە هەر بۆیە تۆمان ناردووە

---

1 الممتحنة: ٨

2) دوایی لە ڕوونکردنەوەی (بنەمای یازدەیەم)دا ڕوونی دەکەینەوە کە (مُقْسِطِين) لێرەدا بە مانای ماڵی خۆ بەخشەرانە، نەك دادگەران.

3) (عن الشَّعبيّ أنه قال لنَصْرانيّ: وعليْكم السَّلام ورَحمة الله، فقيل له فيه، فقال: ألَيْس في رَحْمَة الله يَعِيشُ؟) تفسير الفخر الرازي، ج: (10)، ص: (188).

(عن الحسن بن عبدالرحمن قال: رأيت الشعبي يسلم على موسى النصراني فقال: السلام عليكم ورحمة الله! فقيل له في ذلك؟ فقال: أو ليس في رحمة الله؟ لو لم يكن في رحمة الله هلك). حلية الأولياء وطبقات الأصفياء ج: (4)، ص: (314)، المؤلف: أبو نعيم أحمد بن عبد الله الأصبهاني.

(رُوِيَ عَنْ الشَّعْبِيِّ أَنَّهُ قَالَ لِلْيَهُودِيِّ: عَلَيْك السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّه، فَقِيلَ لَهُ تَقُولُ لِيَهُودِيّ وَرَحْمَةُ اللَّه؟ فَقَالَ: أَلَيْسَ فِي رَحْمَةِ اللَّهِ يَعِيشُ؟) المنتقى شرح الموطأ ج: (10)، ص: (330).

تاکو ڕەحمەتو بەزەیی بی بۆ هەموو جیهانییان). کەواتە: ئەوانەی ئیمانیشیان پێی نەهێناوە، دیارە پێغەمبەر ﷺ بۆ ئەوانیش هەر ڕەحمەتە، جا ئایا ڕەحمەت بوونەکەی بۆ ئەوان چییە؟ ئەوەیە کە ئەوانەی لەژێر سایەی ئیسلامدا دەژین، سەرو ماڵو نەفسو ناموسیان پارێزراو دەبێو ئەوەش ڕەحمەتە[1].

ئیدی هیوادارم بەم برە توێژینەوەیە ڕوونبووبێتەوە کە جیاوازیی نێوان دۆستایەتیی (الموالاة)و مەدارکردن (المداراة) چییەو چۆنە؟ کە یەکەمیان تایبەتە بە ئەهلی ئیمانەوە، دووەمیشیان گشتگیرەو مسوڵمانو کافر دەگرێتەوە.

1) ئێمە لە باسی (تەبایيو پێکەوە ژیان)یشدا کە یەکێکە لە باسەکانی کتێبی: (چەند بابەتێکی سیاسیی هاوچەرخ لەبەر ڕۆشنایی عەقڵو وەحی دا)، بە درێژیی باسی ئەم بابەتەمان کردووە.

بنەمـای هەشـتەم

هـەڵپەنەكردن بۆ بەرپرسـیارێتیی و

ئـەرك نەسـپاردن بە كەسانی هەڵپـەكەر

بنەمـای هەشـتەم

هەڵپەنەکردن بۆ بەرپرسیارێتیی و ئەرك نەسپاردن بە کەسانی هەڵپەکـەر

هەڵپەنـــەکردن بـــۆ پلـــەوپایەو بەرپرســـیارێتیی و داوانـــەکردنی و سـووورنەبوون لەسـەر تێداماندنـەوەی، چـونکە ئـەم ڕەفتارانـە یـان قەدەغـە (حـرام)ن، یان ناپەسند (مکروە)ن، وەك ئایەتەکانی خـوا (جل جلالە)و فەرموودەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بە ئامازە یان بە راشـکاویـی (إِشَارَةً أَوْ صَرَاحَةً) دەیگەیەنن، بۆ وێنە:

1- خـوای بـەرز و مـەزن فەرمـوویـەتی: ﴿تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْءَاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَٱلْعَٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾﴾ القصص، خوای بەرز و مەزن باسـی چـەند شـتێك دەکـات، دوایـی باسـی دوارۆژ دەکـات، باسـی عاقیبـەتو سەرەنجـام دەکـات، لە سیاقی ئەو ئایەتانـەدا دەفـەرموێ: {ئـا ئـەو مەنزڵـگـای دوارۆژە (بەهەشت) بۆ ئەو کەسانەی دەگێڕین (دەیکـەین بـە مەنزڵـگـاو شـوێنی تێدا حەوانەوەی کەسانێك) کە نایانەوێ لەسەر زەوییـدا بەرزیی بە ناحـەق پەیدا بکەن، (واتە: باڵادەستیی خۆیـان بـە ناحـەق فـەرز بکـەن بەسـەر خەڵـکیدا)، وە خراپەکارییشیان لەسەر زەویدا مەبەست نیـە، وە سـەرەنجامی (چاکـیی دنیـاو دوارۆژ)یـش بۆ پارێزکـارانە}.

پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە فەرمایشـتی زۆرن، بۆ نموونە:

2- {عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: قَالَ لِي رسُولُ اللهِ ﷺ: يَـا عَبْـدَ الـرَّحْمَنِ! لَـا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَـنْ مَسْـأَلَةٍ وُكِلْـتَ إِلَيْهَـا، وَإِنْ أُعْطِيتَهَـا عَـنْ غَيْـرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا ...} رواه البخاري: (7147) واللفظ له، ومسلم: (1652)،

واته‌: {له‌ عه‌بدوڕڕه‌حمانی كوڕی سه‌موره‌ خوا لێی ڕازی بێ ده‌گێڕنه‌وه‌، گوتی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی گوتم: ئه‌ی عه‌بدوڕڕه‌حمان ! داوای به‌رپرسێتیی و سه‌رپه‌رشتیارێتیی خه‌ڵك مه‌كه‌، چونكه‌ به‌رپرسێتیی ئه‌گه‌ر به‌ داواكردن و دواكه‌وتنی خۆته‌وه‌ چنگت بكه‌وێ، ئه‌وكاته‌ حه‌واڵه‌ی ئه‌و به‌رپرسارێتییه‌ ده‌كرێی, (واته‌: خوا یارمه‌تیت نادا، خۆت و ئیشه‌كه‌ت)، به‌ڵام ئه‌گه‌ر بۆ خۆت داوای نه‌كه‌ی و به‌رپرسارێتییت پێ بدرێ، ئه‌وا هاوكاریی ده‌كرێی (له‌لایه‌ن خوای په‌روه‌ردگارو له‌لایه‌ن فریشته‌كانیه‌وه‌)}.

3- (عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ أَنَا وَرَجُلَانِ مِنْ بَنِي عَمِّي، فَقَالَ أَحَدُ الرَّجُلَيْنِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَمِّرْنَا عَلَى بَعْضِ مَا وَلَّاكَ اللَّهُ (جل جلالة)، وَقَالَ الْآخَرُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنَّا وَاللَّهِ لَا نُوَلِّي عَلَى هَذَا الْعَمَلِ أَحَدًا سَأَلَهُ وَلَا أَحَدًا حَرَصَ عَلَيْهِ) رواه البخاري: 7149، ومسلم: 1733 واللفظ له. واته‌: (له‌ ئه‌بو مووسای ئه‌شعه‌رییه‌وه‌ ده‌گێڕنه‌وه‌ كه‌ ده‌ڵێ: ڕۆژێك من و دوو له‌ وه‌چه‌ی مامم – واته‌ له‌ خزمانی پشتی– چووینه‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر ﷺ، یه‌كێك له‌و دوو نه‌فه‌ره‌ی كه‌ له‌گه‌ڵمدا بوون گوتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا! ﷺ له‌و ئیشوكاره‌ی كه‌ خوای به‌رزو بالاده‌ست خستوویه‌ته‌ به‌رده‌ستی تۆ – واته‌: كاروباری مسوڵمانان –, ئێمه‌ش بكه‌ به‌ به‌رپرسو ئیشێك – به‌رپرسیارێتییه‌ك– مان پێ بسپێره‌، ئه‌وه‌ی دیكه‌ش دیسان هه‌ر وایگوت، – واته‌: داوای به‌رپرسیارێتییان كرد –، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: سوێند به‌ خوا، كه‌سێك ناكه‌ینه‌ سه‌رپه‌رشتیكاری هیچ شتێك كه‌ بۆ خۆی داوای بكات، یان كه‌سێك سوور بێ له‌سه‌ری).

4- (عَنْ أَبِي ذَرٍ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَسْتَعْمِلُنِي؟ قَالَ: فَضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى مَنْكِبِي ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍ إِنَّكَ ضَعِيفٌ وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا) رواه مسلم: (1825)، واته‌: (ئه‌بو زه‌ڕ

دەگێڕێتەوە دەڵێ: ڕۆژێك گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ! ئایا کارم پێ ناسپێری؟ -مەبەستی پێی پلەوپایەو بەرپرسیارێتی بووە -, دەڵێ: ئەویش دەستی لە شانی دام، - دەستی خستە سەر شانم - دوایی فەرمووی: ئەی ئەبو زەڕ! تۆ بێهێزی ئەو کارەش سپاردەیە، وە لە ڕۆژی دواییدا مایەی شەرمەزاریی و پەشێمانییە، مەگەر کەسێك بە حەقی خۆی وەریبگرێو ئەو حەقەی لەسەریەتی تێیدا جێبەجێی بکات)، واتە: دەبێ بابای کار پێ سپێرراو:

یەکەم: **شایستە بێ**،

دووەم: **کەمتەرخەمیی تێدا نەکاو حەقی خۆی پێبدا**.

ئەگەر ئەو دوو مەرجەی تێدا نەیەنە دی، ئەوا بەرپرسێتییەکەی دەبێتە مایەی شەرمەزاریی و پەشێمانیی.

بەڵام لە کاتێکدا مرۆڤ لە خۆی ڕاببینێ کە تواناو شایستەیی هەیەو پاڵنەریشی خزمەتی خەڵكو پاداشتی خوا (جل جلاله) بێو، قەناعەتیشی وابێ، کە بە ڕاکردنی لە ئەرکی بەرپرسیارێتیی گوناهبار دەبێ، ئەوا لەو حاڵەتەدا نەك هەر قەدەغەو ناپەسند نیە، بگرە پەسندیشەو جاری وا هەیە پێویستیش دەبێ، بەلام بە مەرجێك بەبێ هەڵپەکردنو سووربوون لەسەری، بێ، چونکە:

بۆیە پێویستە، یان لانیکەم وا باشە، هەرکەسێك بە زەقیی هەڵپەکردنو سووربوون لەسەر بەرپرسیارێتیی لێ بینرا، ئەگەر شایستەش بێ کاری بەرپرسیارێتیی پێ نەسپێردرێ.

بەڵام کەسانێك شایستەو لێهاتوو بن، پێویستە چاویان بۆ بگێڕرێو داوایان لێ بکرێو کاریان پێ بسپێررێ.

ڕوونكـردنەوە

یەكـەم: هەڵویێستی زانایـان لەبارەی ئەم مەسـەلەیەوە:

من سێ وێنەم هێناونەوە، ئەگەرنا زانـایان زۆر قسەیان لـێ كردووە، بـەس مـن سێ قسەی سێ لە زانایانم وەك نموونە وەرگرتووە:-

أ/ بوخاریی (ڕەحمەتی خوای لێبێ) لـە كتێبەكـەی خـۆی (صـحيح البخـاري)دا هەندێك لـەو فەرمایشـتانەی ئامـاژەمـان پـێ دان، لـەژێر ئـەم ناوونیشـانانەدا هێنـاوەو گوتوویەتی:

1- (بـابٌ: مَنْ لَمْ يَسْأَلِ الإِمَارَةَ أَعَانَهُ اللّٰهُ عَلَيْـهِ)، واتە: (باسی ئەوە كە هـەر كەسـێك داوای بەرپرسـیێتیی نەكـا، خـوا یارمـەتی دەدا). ئینجـا چـەند فەرموودەیەكی هێنـاوە.

2- (بـابٌ: مَـنْ سَـأَلَ الإِمَـارَةَ وُكِـلَ إِلَيْهَـا)، واتـە: (هـەر كەسـێك داوای بەرپرسیارێتیی بكات، حەواڵەی ئەو ئیشـە دەكرێت)، واتە: خوا هاوكـاریی ناكـاتو پشتی ناگرێ.

3- (بـابٌ: مَـا يُكْـرَهُ مِـنَ الْحِـرْصِ عَلَـى الإِمَـارَةِ)، واتـە: (باسـی ئـەوە كـە شتێكی ناپەسندە ئینسان سوور بێ لەسەر بەرپرسێتییو لەسەر ئەمیرایەتیی).

ئەوانە هـەمووی لـە لاپـەڕە (982)دا ئـەو ناوونیشـانانەی هێنـاون، كـە ئێمـە لـەو ناوونیشانانەوە، كە هەندێكیان هـەروەك بڵێـی دەقـی فەرمایشـتەكەی پێغەمبـەرن ﷺ، جگە لە سێهەمیان كە بوخاریی بە شتێكی ناپەسـندی دەزانـێ ئینسان سوور بێ لەسەر بەرپرسێتی.

ب/ موسلیم لە كتێبەكـەی خۆیـدا (صـحيح مسـلم)، هەنـدێك لـەو فەرمایشـتانەی لەژێر ئەم دوو ناوونیشـانانەدا هێناون:

1ـ (بابُ النَّهـيِ عَنْ طَلَبِ الإمَارَةِ وَالْحِرْصِ عَلَيْهَا)، لاپەڕە (793). واتە: (باسی ڕێگرتن لە داواكردنی بەرپرسێتییو سوور بوون لەسەری). مانـای وایـە لـە هەندێ حاڵاندا بەپێی رای موسلیم، داواكردنی بەرپرسێتی قەدەغەیـە.

2ـ (بابُ كَرَاهَـةُ الإمَارَةِ بِغَـيْرِ ضَـرُورَةٍ)، لاپەڕە (794)، واتە: (باسی ئەوە كـە شتێكی ناپەسندە، كە بەبێ ئەوەی پێویست بێ ئینسان بەرپرسـێتیی لـە ئەستۆ بگرێ). ئـەوە ئەگـەر پێویسـت نـەبێ، بـەڵام ئەگـەر پێویست بـێ، دیارە نەك هەر حەرام نییە، بەڵكو ناپەسندیش نییە بـەپێی رای موسـلیم، هـەر یەكــە لـە بوخـاریيو موسـلیم كـە فەرمایشـــتەكانی پێغەمبـەر ﷺ دێــنن، ئەگــەر ئینســان تەماشــای ناوونیشــانەكانیان بكــات، كــە فەرمایشتەكانیان لـەژێردا دێـنن، زۆر لـە ئەحكامـەكانی فیقهیشـی دەسـت دەكەون كە دەلالەت لەسەر ئیجتیهادی ئەوان دەكات.

ج/ (یـحیـى بن شرف الـدین النـووي) لـە لاپـەڕەكانی (243 – 244)ی (ریـاض الصالحین)دا هەندێك لەو ئایەتو فەرمایشتانەی هێناون كـە ئێمـە ئاماژەمـان پـێ دان، لـەژێر ناوونیشـانی: (بـابُ النَّهـي عَـنْ سُـؤَالِ الإمَـارَةِ وَإخْتِيَـارُ تَـرْكِ الْوِلايَـاتِ إذا لَمْ يَتَعَيَّـنْ عَلَيْـهِ ولَمْ تَدْعُ حَاجَةٌ إلَيْهِ)، واتە: (باسی قەدەغەكردنی داواكردنی بەرپرسێتی، وە پەسند بـوونی وازهێنـان لـە بەرپرسـێتیی – واتـە بەدوایـدا نـەڕۆیو شـانی خـۆت نەخەیـە ژێـر بـاری بەرپرسـێتیی–، مـادام نەبووبێتە فەرز لەسەری، وە پێویستیش نەكا ئەو ئەركو بەرپرسیارێتییە بـە ئەسـتۆوە بگـرێ). كەواتـە: ئەگـەر لەســەری بـووە فـەرزی عـەین، یـاخود پێویست بوو بیكا، لەو حاڵەتەدا نەك هەر نەهیی لـێ نەكراوە، بـەڵكو پەسـند نییە كە وازیشی لـێ بهێنێ، بەڵكو وا پەسندە كە لـە ئەسـتۆی بگـرێ، بـەڵكو جاری وا هەیە – وەك ئێمە باسمان كرد – فەرزیش دەبێ.

دووجۆر فەرز هەیە:

فەڕزی کیفـایه (الفـرض الكفـائي): واتـه: شـتێك لەسـەر خـەڵکێك فـەڕزدەبێ بەگشتیو ئەگەر یـەکێکیان، یـان کۆمەڵێکیانبـەو کـارە هەڵسـان، لەسـەر هـەموان لادەچێ، ئەگەرنا هەموویان لەسەر کەمتەرخەمیی تێدا کردنی گوناهـبارن.

زانایان بۆ (فەڕزی کیفایه) ئەوە بە نموونە دێننەوە کـە کەسـێك دەمـرێ نوێـژی لەسـەر بکـرێو بشـۆرێو بشـاردرێتەوە, ئەوانـە فـەڕزی (کیفایـه)ن، بـەڵام فـەڕزی کیفایه زۆر زۆرن.

فەڕزی عەیـن (فرض العـين): ئەوەیە کە لەسەر تاك تاك فەرز دەبێو دەبـێ هەرکامێکیان لە زاتی خۆیدا پێـی هەڵبسـتێ، وەك: پێـنج نوێـژە فـەڕزەکان. جا لێرەدا ئیمام نەوەوی دەڵێت: (إذَا لَـمْ يَتَعَيَّنْ عَلَيْـهِ) جاری وایە شـتەکە فـەڕزی کیفـایەیە، بەڵام لەسەر کەسێك دەبێتە فـەڕزی عـەین، بـۆ نـموونە: لـە دێیەکدا بـەس مامۆسـتایەکەیان دەتوانـێ وتاریـان بـۆ بـدات و بـەس ئـەو دەتوانـێ پێشنوێژییان بۆ بکات, بەس ئـەو دەزانـێ بانگ بلّـێ، بێگومـان دەبێتـە فـەڕزی عەین، چونکە ئەو کارانە هەر بەو دەکرێن.

دووەم: هەڵوێسـتی راسـت و دروست لەم مەسـەلەیەدا:

پاش ئەوەی شـەرحی ئایەتـەکانو فەرمایشـتەکانم کـردو وتـەی زانایـانم هێنـا, ئینجا لەبەر رۆشنایی ئەو ئایەتو فەرموودانەداو لـە میانـەی قسـەی زانایانـدا، لـە چوار خاڵدا باسەکە دەخەمەڕوو.

1/ هەڵپـەکردن بۆ بەرپرسیارێتییو سووربوون لەسەر تێدامانـەوەی، لـە بنەڕەتـدا قەدەغە یان بە لایەنی کەم ناپەسندە، ئەگەر ئەو کەسـە ناشایسـتە بـێ، ئـەوە

قەدەغەیە، ئەگەرنا ناپەسندە. یانی كەسێك داوای بەرپرسیارێتیی بكات، ئەگەر ناشایستە بێو لە توانایدا نەبێ، ئەوە قەدەغەیەو گوناهبار دەبێ، ئەدی ئەگەر لە توانایدا هەبێ, بێ ئەوەی كە هیچ پاڵنەرێك هەبێ چاك یان خراپ، وە بێ ئەوەی كە هیچ شتێك پەكی لەسەر وی كەوتبێ، هەر بۆ خۆی داوای بكاتو هەڵپەی بۆ بكات؟ ئەوە ناپەسندە.

2/هەرچەندە مرۆڤ شایستە بێو پێی وابێت كارەكە پەكیشی لەسەری كەوتووە، بەلام هەر وا باشترە كە هەتا داوای لێ نەكرێ، نەیكات! ئەگەر كارەكە پەكیشی لەسەر وی كەوتووە، بەلام واباشە – نەمگوتوە فەرزە.

بەلام بۆچی گوتم وا باشترە؟ لەبەر فەرمایشتەكەی پێغەمبەر ﷺ كە دەفەرموێ: تۆ ئەگەر بەهۆی داواكردنی خۆتەوە كارت پێ بسپێردرێ، حەواڵەی كارەكەت دەكرێی، بەلام ئەگەر بێ ئەوەی بۆ خۆت داوای بكەی پێت بسپێردرێ، یارمەتی دەدرێی، جا ئەوە باشتر نییە؟ مادام بەهۆی ئەوەوە كە داوای ناكەی، پێت دەسپێردرێ، پشتگیریی خوای گەورە (جل جلالە)و پشتگیریی فریشتەكان بۆ خۆت دەستەبەر بكەی، بۆچی واناكەی؟! بۆیە مرۆڤ ئەگەر شایستەش بێ، وا باشە بۆ خۆی داوای بەرپرسێتیی نەكا لە خەڵك.

3/ بەلام ئەگەر لە شوێنێك بوو كە نەیاندەناسیو شارەزای نەبوون و دەشیزانی ئیشەكە پەكی لەسەر ئەو كەوتووە, ئەگەر ئەو بەو كارە هەڵنەستێ ئەو خەڵكە لەو شوێنە زەرەر دەكات، ئەوە لەو حاڵەتەدا بوارو مۆڵەتی هەیە، مادام شایستەبێو بە پێویستی بزانێ و بە شێوەیەكی جوان هەوڵی بۆ بدات، وەك یوسف (علیه السلام)، هەڵپەكردنو بەدوادا گەڕانو خۆ ناشیرین كردن لەسەر ئەوەی ئیشی پێ دەسپێرن یان نا، هەر شتێكی ناشیرینە، بەلام ئایا كەس

هەبووە لەو کاتەدا لە یوسف (علیه السلام) شایستەتر بێ؟ نەخێر، پێغەمبەری خوا بووە. وە ئایا ئەو ئیشە پەکی لەسەر ئەو نەکەوتووە؟ با، چونکە ئەو نەخشە پازدە ساڵییە ئابوورییەی کە یوسف(علیه السلام) داینا،دوای تەعبیری خەونەکەی پادشا، هەر بە خۆی جێبەجێ دەکرا، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئایا یوسف (علیه السلام) هەڵپەی بۆ کرد؟ وە کاتێک پادشای میسر لە دوای نارد یەکسەر چوو؟ نەخێر، بەڵکو گوتی: جارێ نایەمە دەرێ: ﴿... ٱرۡجِعۡ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسۡـَٔلۡهُ مَا بَالُ ٱلنِّسۡوَةِ ٱلَّٰتِي قَطَّعۡنَ أَيۡدِيَهُنَّۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيۡدِهِنَّ عَلِيمٞ ٥٠﴾، یوسف (علیه السلام) بە نوێنەرەکەی پادشای گوت: جارێ بگەڕێوە بۆ لای گەورەو بەرپرسەکەتو لێی بپرسە: ئایا ئەو ئافرەتانەی کە قسەیان لەسەر کردووەو دەستی خۆیان لەو ڕووداوەدا بڕی، بپرسە بزانە مەسەلەکەیان چی بوو؟ مەبەستی ئەوەبوو بڵێ: بوختانیان بۆ من کردووەو بە ناهەق گیراوم، بەس پێی عەیب بوو خەڵکی تۆمەتبار بکات، مەبەستی ئەوە نەبوو کە ئەوانی تێدا تۆمەتبار بکات، مەبەستی ئەوە بوو کە ساحەی خۆی پاک بکاتەوە، چونکە ئەو بیەوێ ڕۆڵ ببینێ، دەبێ پەرێزی پاک بێ، نابێ تۆمەتبار بێ. ئینجا دوای ئەوەی پادشای میسر لێیان دەپرسێ، ئەوانیش بێتاوانیی یوسف دەردەخەن، ئەوجار دووبارە لە دوای دەنێرێتەوە. واتە یوسف (علیه السلام) پەلە ناکات لە هاتنە دەرەوە لە زیندان، تاکو پەرێزی خۆی پاک نەکاتەوە لەلای پادشا, ئەگەرنا هەر پەرێزی پاک بووە.

دوای ئەوە پادشا پێی دەڵێ: ﴿... إِنَّكَ ٱلۡيَوۡمَ لَدَيۡنَا مَكِينٌ أَمِينٞ﴾[1]
واتە: (... ئەمڕۆ تۆ لەلای ئێمە خاوەنی ڕێزو حورمەتو جێگەو ڕێگەی و

[1] یوسف: ٥٤

ئەمینداریشی)، واتە: هیچ نیشانەی پرسیارت لەسەر نییە، {لای ئێمە تۆ کەسێکی متمانەپێکراوی}، ئینجا ئەویش دەڵێ: مادام وایە: ﴿... ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ﴾[1]

4/ لەڕاستیدا نیازو نیەت، ڕۆڵی کاریگەری لە حوکمی ئەم مەسەلەیەدا هەیە، چ شتێك پاڵت پێوەدەنێ؟ چ شتێك هانت دەدا؟ کە ئەو کارەت پێ دەسپێردرێو ئەو ئەرکەت دەخەنە سەر شان، هاندەرت چییە؟ ئەگەر هاندەرو پاڵنەرت ڕەزامەندیی خوای پەروەردگار بێ, ئەوەبێ خزمەت بە دینو ژینی مسوڵمانان بکەی، ئەوە حوکمێکی هەیەو ئەگەر ئامانجیشت شتێکی دیکە بێ، ئەوە شتێکی دیکەیەو حوکمێکی دیکەی هەیە.

جا ئێستا دێمە سەر ئەوە کە بۆچی ئەوەم گوتووە:

أ) نیەت زۆر دەوری هەیە لە گۆڕینی حوکمی داواکردنی بەرپرسیارێتیدا — هەڵبەتە بە شێوەیەکی جوان —، وە سووربوون لەسەری‌و هەڵپەکردن بۆی، ئەوە لە هەموو حاڵاندا شتێکی خراپەو نیشانەی نیەتو پاڵنەری خراپو ناشەرعییشە!

ب) شایستەیی‌و تواناییش دیسان حوکمەکەی دەگۆڕێ، جارێ مرۆڤ ئەگەر نیەتی باش نەبێ، شایستەش بێ هەر بە کەڵك نایەت، هەیە شایستەیە بۆ کار پێ سپێردران، بەڵام نیەتی ئەوەیە دنیای لە پەنادا بخوا، ئەوە بێگومان گوناهبار دەبێ, یاخود نیەتی باشە، بەڵام شایستە نییەو خۆی نەناسیوە، دیسان لەسەر ئەوەش تووشی گوناه دەبێ کە خۆی نەناسیوە. کەواتە دەبێ: یەکەم: شایستە

---

[1] یوسف: ٥٥

بێ. دووەم: نیەتیشی باش بێ. ئینجا ئەگەر بە شێوەیەکی جوان لە شوێنێك کە نەیناسن، داوای بەرپرسێتی بکات، بڵێ: من دەتوانم ئەو ئیشە بکەمو لەبەر خوا ئامادەم ئەو کارەتان بۆ بکەم، وە لە خۆم رادەبینم، ئەوە بۆی هەیە، بەڵام ئەوە لە شوێنێك کە نەیناسن، بەڵام ئەگەر بیناسن، با خەڵك داوای لێبکا بۆئەوەی فەرمایشتەکەی پێغەمبەر ﷺ ی بۆ بێتە جێ. ئینجا ئایا بەڵگەمان لەسەر ئەو دوو شتە چییە؟ بەڵگەی نیەت ئەو ئایەتەی خوایە (جل جلاله) کە دەفەرموێ:

﴿تِلْكَ ٱلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ۚ وَٱلْعَـٰقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾﴾ القصص، واتە: (ئەو مەنزڵگای دواڕۆژە، تەرخان دەکەین بۆ کەسانێك کە بەرزییان ناوێ لەسەر زەوی، وە خراپەکارییشیان ناوێ)، واتە: نیەتو هاندەرو پاڵنەریان ئەوە نییە.

ئینجا لەو فەرمایشتەی پێغەمبەریش ﷺ کە دەفەرموێ: {إِنَّا وَاللَّهِ لا نُوَلِّي عَلَى هَذا العَمَلِ أَحَدًا سَأَلَهُ وَلا أَحَدًا حَرَصَ عَلَيْهِ}[1]، تۆ وەك ئینسان شتێك بۆ خۆت داوا بکەیو سوور بی لەسەری، مانای وایە دیارە مەبەستێکی تایبەتیی و (شخصي)ت پێی هەیە، هەروەها تەعبیری: (مَنْ أَرَادَهُ) کە لە ریوایەتێکی دیکەدا هەیە، مانای وایە نیەتی وایە کە ئیشەکەی هەر دەستکەوێ، بە هەر نرخێك بێو بە هەر شێوەیەك بێ!

لەڕووی شایستەییشەوە کە حوکمەکەی دەگۆڕێ، ئەگەر شایستە بێ حوکمێکی هەیەو ئەگەر شایستەش نەبێ حوکمێکی دیکەی هەیە، بەڵگەمان ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەرە ﷺ کە ئەبو زەڕی غیفاریی – خوا لێی رازی بێ – دەڵێت:

---

1) (نەوەویی) ئەم ئایەتەی لە (رياض الصالحين)هکەیداو لەژێر سەرباسی: (باب النهي عن سؤال الإمارة واختيار ترك الولايات إذا لم يتعين عليه أو تدعُ حاجة إليه) ص: (243)دا هێناوە.

(يَـا رَسُـولَ اللَّـهِ أَلا تَسْـتَعْمِلُـنِي)؟ پێغەمبـەریش ﷺ دەفـەرموێ: (يَـا أَبَـا ذَر إِنَّـكَ ضَعِيفٌ)، واتە: (ئەی ئەبو زەڕ! بێگومان تۆ بێهـێزی).

دیـارە تایبەتمەندییـەكان (خَصَـائِص)ی قیـادەی تێـدا نـەبوون‌و سـیفەتەكانی بەرپرسـێتیی تێـدا نـەبوون، چـونكە بەرپرسـیارێتیی بـۆ خـۆی كۆمـەڵێك سـیفەتی پێویستن، كە ئەگەر ئینسان ئـەو سـیفەتانەی تێـدا نـەبن، ئـەو كـارەی بـۆ بـەڕێوە ناچێ، بەڵگەشمان لەوبارەیەوە ئەوەیە كە پێغەمبەر ﷺ وا دەفەرموێ.

كەواتـــە:

كاتێك وەرگرتنی بەرپرسیارێتیی ڕەواو بێ گرێ‌و گۆڵە، كە مرۆڤ نیەتی بـاش بـێ‌و شایسـتەیی‌و تواناشـی هـەبێ، نـەك بۆخـۆی, بـە شـاهێدیی خـەڵك، چـونكە شاهێدیی ئینسان بۆ خۆی ڕەوا نییەو دەبێ خەڵك تێت راببینێ.

بنەمـای نـۆیـەم

پشـــت بە خـوا بەسـتن و لەسـەر پـێی خـۆ وەسـتان و پاراسـتنی سـەربەخـۆیی لە هـەمـوو رووێکـەوە

بنەمای نۆیەم

پشت بە خوا بەستن و لەسەر پێی خۆ وەستان و پاراستنی سەربەخۆیی لە هەموو ڕوویێكەوە.

تەنها پشت بە خوا بەستن و لەسەر پێی خۆ وەستان لە ڕووی ئابوورییەوە، پاراستنی سەربەخۆیی فیكریی و سیاسیی خۆ، ڕەدكردنەوەی هەر جۆرە وابەستەییەك، چونكە بەبێ پشت بە خوا بەستن (التَّوكُّلُ عَلَى الله) و لەسەر پێی خۆ وەستان (الإعْتِمادُ عَلَى الذّات) و سەربەخۆیی (إستقلال)ی خۆپاراستن، كۆمەڵی ئیسلامیی ناتوانێ و ڕێی نادرێ ئامانجە شەرعییەكان بێنێتەدی، وەك:

1- خوای پەروەردگار (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿إِن يَنصُرۡكُمُ ٱللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمۡۖ وَإِن يَخۡذُلۡكُمۡ فَمَن ذَا ٱلَّذِي يَنصُرُكُم مِّنۢ بَعۡدِهِۦۗ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ١٦٠﴾ آل عمران، واتە: (ئەگەر خوا سەرتان بخا كەس بەسەرتاندا زاڵ نابێ، وە ئەگەر ئەو پشتتان بەربدات، لە دوای وی كێ سەرتان دەخا؟ - واتە: كەس- وە با ئیمانداران تەنها پشت بەخوا ببەستن).

2- وە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿وَإِن يُرِيدُوٓاْ أَن يَخۡدَعُوكَ فَإِنَّ حَسۡبَكَ ٱللَّهُۚ هُوَ ٱلَّذِيٓ أَيَّدَكَ بِنَصۡرِهِۦ وَبِٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٦٢﴾ الأنفال، بێگومان دواندن (خطاب) لەگەڵ پێغەمبەرە ﷺ واتە: (وە ئەگەر بیانەوێ فێڵت لێ بكەن، ئەوە بێگومان خوا بۆ تۆ بەسە، ئەو تۆی بەهێز كردوە بە یارمەتیی و سەرخستنی خۆیی و بە ئیماندارانیش)، واتە: بەو ئیماندارانەی كە لە خزمەتتدان و پشتت دەگرن.

3- وە خوای بەدیهێنەر (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ حَسۡبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٦٤﴾ الأنفال، واتە: (ئەی پێغەمبەر! خوا بۆ تۆ بەسە، وە بۆ ئەو

بڕوادارانەش کە شوێنت کەوتوون). شایانی باسە ئەم ئایەتە دوو واتای هەیە: واتە پشتیوانیی خوای بەرز و مەزن بۆ تۆ بەسە، وە پشتگیریی ئەو بڕوادارانەش کە شوێنت کەوتوون, یاخود پشتیوانیی خوای بەرز و مەزن بۆ تۆو ئەو بڕوادارانەی کە شوێنت کەوتوون، بەسە, کە زۆر لە توێژەرەوانی قورئان ئەو مانایەی دووەمینیان پێ بەهێزترە.

4- وە فەرموویەتی: ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾﴾ المائدة. واتە: {بێگومان پشتیوانی ئێوە (یاخود سەرپەرشتیارو دۆستی ئێوە) تەنیا خواو پێغەمبەری خوایە، وە (لە دوای خواو پێغەمبەری خوا) دۆستو پشتیوانی ئێوە ئەوانەن کە بڕوایان هێناوە، ئەوانەی نوێژ بەرپا دەکەنو زەکات دەدەنو هەمیشە ڕکووع دەبەن).

دیارە پشتیوان بوونی خوای بەرز و مەزن بۆ ئیمانداران واتایەکی هەیەو، هی پێغەمبەر ﷺ واتایەکی دیکەی هەیە.

5- وە دەربارەی هاوەڵانی بەڕێزو دڵسۆزی پێغەمبەری خوا ﷺ، دوای ئەوەی پێشتر چەند سیفەتێکیان لێ هەڵدەدات لە ئایەتەکانی کۆتایی سووڕەتی (الفتح)دا، ئینجا ئاوا وەسفیان دەکات: ﴿... ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ... ﴿٢٩﴾﴾ الفتح، واتە: (... ئەوە وەسفیانە لە تەوراتدا، وە وەسفیان لە ئینجیلدا وەك درەختێکە کە لق و پۆپ دەردەکات بەملاو بەولادا - پێشی نەمامە، دوایی لقو پۆپ دەردەکاتو ئەو لق و پۆپە- قەدەکەی بەهێز دەکاتو چڕو پڕ دەبێو، لەسەر ئەو قەدەی خۆی دەوەستێو بەرز هەڵدەچێ ...).

ڕوونكـردنەوە

یەكـەم: پشـت بەخوا بەسـتن:

وشەی (تَوَكُّلْ) لە زمانی عەرەبیدا لەسەر كێش (وَزْن)ی (تَفَعُّل)ە، واتە: شـتێك بكرێ بە زۆر لـەخۆ كـردن، یـاخود دەردەسـەریی (مَشَـقَّة)و زەحمـەتی بـوێ. وەك دەڵێ: (يَتَجَشَّمُ السَّفَرَ)، واتە: (خۆی زەحمەت دەدا تا سەفەرەكە بكات). (تَوَكُّـلْ) لەسەر ئەو كێش (وَزْن)ەیە، وە مانای (تَوَكُّلْ) واتە: وەكیل گـرتن, (التَّوَكُّـلُ عَلَـى الله)، واتە: تۆ خوای بەرز و مەزن بكـەی بـە پشـتو پـەنای خـۆتو، پشــتی پـێ ببەسـتیو، خوای بەرز و مەزن بكەی بە وەكیلـی خـۆتو، كـاری خـۆت بـە خـوای بەرز و مەزن بسـپێری.

گرنگیی و پێگـەی پشت بە خوا بەستن لە ئیسـلامدا:

أ/ پشــت بــە خــوا بەســتن دوای ئیمــان، گرنگتــرین تایبەتمەندیــی (خِصِّیصـە)ی مسوڵمانانە:

لە زۆر لە ئایەتەكانی قورئانی بـەپێزدا باسـی (تَوَكُّلْ) كـراوە، بـۆ وێنـە: لـە سـوورەتی (الشـورى) لـە ئایـەتی (36 – 39)دا خـوای بـەرزو مـەزن باسـی (سـیفەتەكانی كۆمـەڵی مسـوڵمان دەكـات، جـارێ هــەر لــە مەككــە بــوون نەچووبوونـە مەدینـەو نەبووبوونە قـەوارەی سیاسـی، سـیفەتەكانیان دەكـات، دەفــــــــەرموێ: ﴿فَمَآ أُوتِيتُم مِّن شَىْءٍ فَمَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا۟ هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ

يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾﴾[1] واتـە: (هەرچـی پێتـان دراوە هەمووی ڕابواردنێكی كەمی ژیانی دنیایـە، وە ئـەوەی لـەلای خوایـە، چـاكترەو دەشمێنێتەوە، بۆ ئەوانەی بڕوایان هێناوەو پشت بە پەروەردگاریان دەبەستن. وە ئەوانەش كە خۆیان لە گوناهـی گەورەو كـاری ناپەسـندو دزێـو دەپارێـزن، وە كاتێكـیش تووڕە دەبن چاوپۆشـیی دەكەن، وە ئەوانـەش كە بەدەم بـانگی پەروەردگاری خۆیانەوە چوون و نوێژیان بەرپاكردو كـاروباریان لـەنێو خۆیانـدا بە ڕاوێژەو لەو ڕۆزییەی پێمانداون دەبەخشن، وە ئەوانەش كـە كاتێـك سـتەمو ناحەقییان بەرانبەر دەكرێ، بـەدەنگ دینو تۆڵـەی خۆیـان دەكـەنەوە)، وەك دەبینـین لە دوای ئیمـان، باسی پشـت بە خوا بەستن دەكـات.

لەڕاستیدا كەسێك پشت بە خوا دەبەستێ، كە باش ئیمانی بە خوای بەرز و مەزن هەبێ، بەو ئەندازەیەی كە ئیمانت بە خوای بەرز و مەزن هەیـە، پشت بە خوا دەبەستی.

ب/ پشت بە خوا بەستن، مەرجی بە بڕوادار حیساب كرانە:

خـوای بـەرز و مـەزن پشـت بـەخوا بەسـتنی بـە مـەرجی بـە بـڕوادار لـە قەڵەمـدران دانـاوە، وەك لەسـەر زاری یـەعقووب بـابی یوسـف (علیـه السـلام) دەفــــــەرموێ: ﴿إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ﴾[2] واتە: (حوكم – یانی: بڕیار یاخود بەرنامە دانان، یـان هـەردووكی– تـەنها هـی خوایە، پشتم بەو بەستوە، وە با پشت بەستووان تـەنها پشـت بـەو ببەسـتن)،

[1] الشورى: ٣٦ تا ٣٩

[2] یوسف: ٦٧

واتە: ئەوەی کە ئیمانداربێ‌و بیەوێ پشت بە شتێك ببەستێ، دەبێ تەنها پشت بە خوا ببەستێ.

ج/ پشت بە خوا بەستنیش پێچەوانەی سازکردنی هۆکارەکان نییە:

پشت بەخوا بەستن مانای دەست بەردان نییە لە هۆکارەکان، وە مانای دەست بە خۆدا بەردانەوە نییە، بلێی: پشتم بە خوا بەستوەو لەسەر گازی پشتێ لێی راکشێی! بۆچی؟ چونکە خوای بەرز و مەزن باسی یەکێك لە بەندە چاکەکانی خۆی دەکات کە (ذوالقرنين)ە، کە هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان دەڵێن یەکێکە لە پێغەمبەران عليهم الصلاة والسلام، زۆر مەدحی دەکات، دوایی دەفەرموێ: ﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِي ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا﴾[1] واتە: (ئێمە دەسەڵاتمان پێدا لە زەویدا وە لە هەموو شتێك هۆکارێکمان بۆ رەخساندبوو ...)، ئەویش بەدوای هۆکارەکان دەکەوت، دوایی چەند جارێك ئەو رستەیە دووبارە دەبێتەوە: ﴿فَأَتْبَعَ سَبَبًا ٨٥﴾ الكهف، واتە: (بەدوای هۆکارەکان کەوت)، واتە: (ذوالقرنين) بەڵام خوای بێ هاوتا (جل جلاله) بۆمان باس دەکات کە پشتی بە هۆکارەکان دەبەست، واتە: دڵی بە خواوە (جل جلاله) پەیوەست بوو، بەڵام دەستیشی بە هۆکارەکانەوە بەستبوو.

لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە: {عن جعفر بن عمرو بن أمية، عن أبيه، قال: قال رجل للنبي ﷺ: أُرْسِلُ نَاقَتِي وَأَتَوَكَّلُ؟ قَالَ: أَعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ}[2] واتە: (- رۆژێك کابرایەکی عەرەبی دەشتەکیی دێت بۆ لای پێغەمبەر ﷺ وشترێکی

---

[1] الكهف: ٨٤

[2] رواه ابن حبان في صحيحه: (731)، وقال شعيب الأرنؤوط: حديث حسن.

پێدەبێ –، پیاوەكە لە پێغەمبەر ﷺی پرسی: – وشترەكەم – بەڕەڵڵا بكەمو پشت بە خوا ببەستم؟ پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: بیبەستەوە، ئینجا پشت بە خوا ببەستە).

بەڵێ، بە هۆكارەكان پەیوەست بوونەوە، لەگەڵ پشت بە خوا بەستن، تێكناگیرێن، بەڵكو كەسێك پشتی بە خوا قایم بێ، دەبێ چاكیش بە قسەی خوا بكات، خوای بەرز (جل جلاله) خۆی دەفەرمووێ: هۆكارەكان رەچاو بكەن.

دووەم: لەسەر پێی خۆ وەستان (الإِعْتِمَادُ عَلَى الذَّاتِ) لە رووی ئابوورییەوە:

بنچینەیەك هەیە كە زۆر باوە، دەڵێ: (مَنْ لايَمْلِكُ قُوتَـهُ لا يَمْلِكُ قَرَارَهُ)، واتە: (هەر كەسێك بژێوی خۆی بەدەست نەبێ، بڕیاری خۆی بەدەست نیە)، بەڕاستی تاڕادەیەكی زۆر وایە، ئەوە چ بۆ تاك وایە، چ بۆ كۆمەڵ وایە، چ بۆ دەوڵەتیش وایە.

كۆمەڵێكی ئیسلامیی ئەگەر بیەوێ ئامانجەكانی بەدەست بێنێ، دەبێ هەوڵ بدات لەسەر پێی خۆی بوەستێو پشت بە خۆی ببەستێ.

بەتایبەتی لەم رۆژگارەدا پشت بە خۆ بەستن لە رووی ئابوورییەوەو لەسەر پێی خۆ وەستان، یەكجار گرنگە، بۆیەش من ئەو ئایەتەی سوورەتی (فتح)م بۆ هێناوەتەوە، كە خوای پەروەردگار دەربارەی هاوەڵانی بەڕێزو دڵسۆزی پێغەمبەری خوا ﷺ، دوای ئەوەی پێشتر چەند سیفەتێكیان لێ هەڵدەدات، لە

ئایەتەكانی كۆتـایی سوورەتی (الفتـح)دا[1]، ئینجـا ئاوا وەسـفیان دەكات: ﴿ذَٰلِكَ مَثَلُهُمۡ[2] فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِۚ[3] وَمَثَلُهُمۡ فِي ٱلۡإِنجِيلِ كَزَرۡعٍ أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسۡتَغۡلَظَ فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ﴾[4]

خوای بەرز و مەزن وێنە بۆ پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی بەڕێزی دێنێتەوە بە درەختێك كە رەگ و ریشەكەی بە قووڵایی زەوییدا چۆتە خوارێ و لەسەر قەدو بنكی خۆی وەستاوە.

---

1) خـوای پـەروەردگار ﷻ دەفـەرموێ: ﴿مُّحَمَّدٞ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلۡكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيۡنَهُمۡۖ تَرَىٰهُمۡ رُكَّعٗا سُجَّدٗا يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٗاۖ سِيمَاهُمۡ فِي وُجُوهِهِم مِّنۡ أَثَرِ ٱلسُّجُودِۚ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمۡ فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِۚ وَمَثَلُهُمۡ فِي ٱلۡإِنجِيلِ كَزَرۡعٍ أَخۡرَجَ شَطۡـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسۡتَغۡلَظَ فَٱسۡتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ يُعۡجِبُ ٱلزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلۡكُفَّارَۗ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِنۡهُم مَّغۡفِرَةٗ وَأَجۡرًا عَظِيمَۢا ٢٩﴾ الفـتح، واتـە: (موحەممەد رەوانـەكراوی خوایـە، وە ئەوانەی لەگەڵیدان و شوێنی كەوتوون، بە زەبرو توندوتیژن بەرانبەر كافران، دڵ نـەرمو بەسـۆزن لـەنێوان خۆیاندا، دەیانبینی هەردەم لە ركووع و سەجدەدان، ئاواتیان بەدەستهێنانی بەخشش و رەزامەندیی خوایە، لە روخساریاندا نیشانەو شوێنەواری كڕنووش بردن هەیە، ئەوە وەسفیانە لە تەوراتدا، وە وەسفیان لە ئینجیلدا وەك درەختێكە كە لقو پۆپ دەردەكا بەملاو بەولادا – پێشێ نەمامـە دوایـی لـقو پـۆپ دەردەكا ئـەو لـقو پۆپە– قەدەكەی بەهێز دەكاتو چرو پر دەبێو لەسەر ئەو قەدەی خۆی دەوەستێو بەرز هەڵدەچێ، – ئەوەندە زوو گەشە دەكات – جوتیارەكان سەرسام دەكات، – خـوا ئـاوا بـە خێرایی هـاوەڵانی پێغەمبـەری زیادكرد – تاوەكو رقی بێبڕوایانیان پێ هەڵسێنێ، خوا بەڵێنی بەو كەسانە داوە كـە بڕوایـان هێنـاوەو كـارە چاكەكانیان ئەنجامداوە، بە لێبوردنی تەواوو پاداشتێكی گەورە).

هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ پێغەمبەر ئاوا بوون: پێغەمبەری خوا ﷺ وەك نەمامەكە بووە، ئەوانیش وەك لقو پۆپەكە بوون، ئەویان بەهێز كردووەو ئەویان بەرز كردۆتەوە بەرەو ئاسمانو لقو پۆپی هاویشتوە.

(ئەوانەی لەم ئایەتەدا باسكران سیفەتی بەرزی هاوەڵان بوون، ئەوەیش كە باسكرا وێنەی پاداشتیان بـوو، جا سیفەتی هەر كەسێك وەك سیفەتی ئەوان بێ، ئەوا لە ریزی ئەواندا دەبێ).

2) (مَثَـلْ) یانی وەسف، وەسفو سیفەتی ئەوانە لە تەوراتدا ئاوا باسكراوە.

3) لە تەوراتدا ئاوا وەسفكراون، وە تەوراتی ئێستا ئەوەی تێدا ماوە كە باسی پێغەمبەرێك دەكات – دیـارە ئێسـتا گۆڕیویانـە –، پێغەمبـەرێك دێ بانگەوازەكـەی دنیـا دادەگرێـت، ئەوانـەی كـە لەگەڵیـدان ئـەوە سـیفەتەكانیانە، ئێسـتاش ئەوە لە تەوراتدا هـەیە.

4 الفتح: ﴿ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ

دیارە وەرگرتنی هاوکاریی و یارمەتییش بەبێ مەرج و بەرانبەرو بەشێوەیەکی لێزانانە، پێچەوانەی لەسەرپێی خۆ وەستان نییە، بەلاَم پێویستە هەمیشە حیسابی ئەوە بکرێ کە کاتێك دێ، دەبڕدرێ و کۆتایی پێ دێ!

شایانی باسیشە لەم ڕۆژگارەدا پشت بەخۆ بەستن لەڕووی ئابوورییەوە یەکجار شتێکی زەحمەتە، بەتایبەت کە لەلایەن ئەمریکاو دەستو پێوەندەکانیەوە سیاسەتێك پەیڕەو دەکرێ، کە پێی دەڵێن سیاسەتی وشککردنی سەرچاوەکان (سِيَاسَةُ تَجْفِيفُ الْمَنَابِعْ)، ئەم سیاسەتە لە دژی تەوژمی ئیسلامیی و لەژێر پەردەی (جەنگ لە دژی تیرۆر)دا پەیڕەو دەکرێ.

کە مەبەستیان پێی وشککردنی ئەو سەرچاوانەیە کە هاوکاریی ماددیی لایەنە ئیسلامییەکانیان لێوە دەکرێ، کە بێگومان ئەمریکا ستەمێکی گەورەی کردووە لە داموودەزگا خێرخوازییەکانیش، یانی بە بیانووی دژایەتیی کردنی ئەوانەی کە دژایەتیی ئەمریکا دەکەن، کە ناویشی لێناون تیرۆریست (إرهابي)، لەحاڵێکدا کە بۆ خۆی گەورەترین تیرۆر (إرهاب) پەیڕەو دەکات لەسەر ئاستی دنیا، کەچی لە پەنای ئەوەداو بە بیانووی ئەوەوە زۆر دژایەتیی ئەو دامەزراوەو کۆمەڵە (جمعية) خێرخوازییانە دەکات، کە مزگەوتیان دروست دەکردن، یان ڕێگەوبانیان دروست دەکردن، یان یارمەتی هەتیوو بێوەژنو لێقەوماوو هەژارو داماوو ئەوانەیان دەدا، ئێستا لە ترسی ئەمریکا، زۆر لە وڵاتانو زۆر لە دەوڵەمەندانو پارەدارانو خێرخوازان ناوێرن هاوکاریی ئەو دامەزراوەو کۆمەڵە خێرخوازییانە بکەن، بۆ ئەوەی تۆمەتبار نەکرێن بەوەی کەوا ئەو پارەیە پاڵپشتی دارایی ئەو خەڵکانەی پێ دەکرێ، کە ئەمریکا خستوونیە خانەی تیرۆرەوە.

بۆیە بەڕاستی لەلایەکەوە مەسەلەی زوهدو سادە ژیانو کەم مەسرەفیی، شتێکی حەتمیی‌و پێویستە بۆ هەر لایەنێکی ئیسلامیی‌و، لەلایەکی دیکەشەوە هەبوونی پڕۆژەی ئابووریی وەبەرهێنان (إِسْتِثْمَارِي)یش شتێکی پێویستە.

لەڕاستیدا کاری ئیسلامیی‌و پاکسازیی‌و چاکسازیی کردن لە کۆمەڵگادا بە هەژاریی باشتر دەکرێ، بە کەسانی سادە دەکرێ، بە کەسانێك کە بەڕاستی ئاتاج‌و نەدارن، چونکە تۆ تەماشای پێغەمبەران بکە علیهم الصلاة والسلام پەیڕەوو شوێنکەوتووانی پێغەمبەران، بەزۆری لەم جۆرە بوون، چەوسێنراوان (مُستَضعَفين) بوون، دوژمنەکانیشیان هەمیشە خۆشگوزەرانەکان (مترفين)و دەست بڵاوەکان (مسرفين)و خۆ بەزلگرەکان (مستكبرين)و ئەوانە بوون، بۆیە بەڕاستی خۆ ڕاهێنان‌و خەڵك ڕاهێنان لەسەر مەسەلەی دنیا بە کەمگریی (زُهْدْ)و ژیانی سادە، زۆر گرنگە لە هەموو ئاستەکاندا، ئەوە یەك.

دوو: گرنگییدان بە پڕۆژە ئابوورییەکان، ئەگەر بەشێوەیەکی سادەش بێ، بەڕاستی گرنگە، نابێ هەر چاوەڕێ بکەی لە لایەنێکەوە شتێکت بۆ بێ، یا بێ مەرجیش بێ، بەڵام نابێ هەر چاوت لەوە بێ, ئینسان بۆ خۆی دەبێ دەست بجووڵێنێ.

وە پێویستە ئەو ڕاستییەش بزانرێ کە یارمەتی وەرگرتن لە هەرلایەك، دەوڵەت بێ، حیزب بێ، کەسایەتیی بێ، خێرخواز بێ، هەرکەسێك بێ, مادام بەبێ مەرج‌و بەبێ بەرانبەر بێ، پێچەوانە نییە لەگەڵ لەسەر پێی خۆ وەستان‌و پارێزگاریی لە سەربەخۆیی خۆ کردن، مادام ئەو هاوکاریی‌و یارمەتییە لەسەر حیسابی لادانت لە بەرنامەو فیکرو سیاسەتت نەبێ، ئەگەر یارمەتیی بەو شێوەیە هەبێ زۆر ئاساییە، چونکە جاری وا هەیە ئامانجی تۆو ئامانجی ئەو لایەنەی هاوکارییت دەکات، یەك دەگرێتەوە، بۆ نموونە: دوژمنێکی هاوبەشتان هەیە، بەڵام بە مەرجێك لەسەر حیسابی لادانی فیکریی‌و سیاسیی‌و دوورخستنەوەت لە ئامانجە شەرعییەکانت نەبێ.

سێیەم: پاراستنی سەربەخۆیی فیكریی و سیاسی، ڕەتكردنەوەی هەر جۆرە وابەستەییەك:

سەربەخۆیی فیكریی، واتە: تۆ خۆت ئەو بەرنامەیەی كە بۆ خۆت داتناوە، چۆن لە دین تێگەیشتووی، چۆن لە واقیع تێگەیشتووی, دەتەوێ چی بكەیو چۆن بكەی لە رووی فیكرییەوە، وە لە رووی سیاسییەوە، دەتەوێ چۆن حەرەكەت بكەیو بجوولێی، هەڵوێستت چییە لەگەڵ ئەو حیزبو خەڵكانەی ئەو دەوروبەرە؟ ئەو سیاسەتە فیكرییو بەرنامە سیاسییەی كە بۆ خۆت داتناوە، دەبێ پارێزگاریی لێبكرێ و، لەژێر هیچ فشارێكدا ئینسان نەهێڵێ لە بنەما سەرەكییەكانی لایبدەن، ئەگەر نا دابەزین لە شتی بچووك زیانی نییە.

وەك پێشتر باسمانكرد، پێغەمبەر ﷺ لە ئاشتەوایی (صُلْح)ی حودەیبییەدا لە هەندێك شتی بچووك تەنازولی كرد، كافرەكان گوتیان: با (رسول الله) نەنووسرێو (بسم الله الرحمن الرحيم) نەنووسرێ، هەرچەندە پێغەمبەر ﷺ ئەو شتانەی لەسەر دڵ قورس بوون، بەڵام لەسەر ئەو بیانوو گرتنانەی كافرەكان ئاشتەواییە كەی تێك نەدایەوە، چونكە شتی بنەڕەتیی نین، وە رازیبوونیشی بە نەنووسرانیان لە رێككەوتنامەكەدا، مانای دەستبەرداربوونی نییە لێیان.

ئێمە وەك كۆمەڵی ئیسلامیی لە خوا بەزیاد بێ –وەك باسكردنی نیعمەتی خوا– تا ئێستا لەگەڵ ئەوەی تووشی هەورازو نشێوی زۆر بووین، تووشی گرفتاریی زۆر بووین، بەڵام من وەك ئەمیری كۆمەڵی ئیسلامیی دەڵێم: تا ئێستا لە خوا بەزیاد بێ لە رووی فیكرییو سیاسییو پاراستنی سەربەخۆیی خۆمانەوە، سوپاس بۆ خوا باشمان هێناوە، سەربەرزانە هێناومانە، هەر پروپاگەندەیەكو درۆو دەلەسەیەك كە لەو بارەیەوە دەگوترێت، لەڕاستیدا بچووكترین بەڵگەیان بەدەستەوە نییە، تەنها گومانی خراپو لە پشت پەردەی رەشەوە تەماشاكردنە، بۆیە ئێمە یەقینی خۆمان بە گومانی خەڵكی نادەین.

بەڵام دەبێ ئەوەش باش بزانین: پارێزگاریی لە سەربەخۆیی سیاسـیی‌و فیکریـی خـۆ کردن، شتێکی ئاسان نیەو باجی گەورەی دەوێ، بەڵام هیچ جێگرەوە (بدیل)یشی نیەو، بە هەر نرخێك بووە پێویستە بهێنرێتەدی، وە ئێمە لەو پێناوەدا باجیشمان داوە.

بنەمـــای دەیـــەم

لەسەر بنەمای شایستەیی

ئەرك بە ئەندامان بسپێرین

بنه‌مای ده‌یه‌م

له‌سه‌ر بنه‌مای شایسته‌یی ئه‌رك به‌ ئه‌ندامان بسپێرین

ئه‌رك و كار به‌ خه‌ڵك سپاردن له‌سه‌ر بناغه‌ی شایسته‌یی (الكفاءة) و ره‌چاوكردنی هێزو ده‌ستپاكیی (القوة والأمانة) و پارێزگاریی و زانیاریی (الحفظ والعلم) و خۆڕاگریی و بڕواپێته‌ویی (الصبر واليقين)، وه‌ ره‌چاونه‌كردنی هیچ مه‌سه‌له‌یه‌كی دیكه‌ی وه‌ك: خزمایه‌تی و ناوچه‌گه‌رێتی و ناسیاوێتیی و هاومه‌شره‌بیی و هاوته‌مه‌نیی و ... هتد، وه‌ك:

1- خوای به‌رز و مه‌زن له‌سه‌ر زمانی یه‌كێك له‌ دوو كچه‌كانی ئه‌و پیاوه‌ به‌ته‌مه‌نه‌ی كه‌ مووسا رضي الله عنه ئاژه‌ڵه‌كانی بۆ ئاودان، كه‌ زۆر له‌ توێژه‌ره‌وان گوتوویانه‌ (شوعه‌یب)ه‌ رضي الله عنه - فه‌رموویه‌تی: ﴿... يَٰٓأَبَتِ ٱسۡتَـٔۡجِرۡهُۖ إِنَّ خَيۡرَ مَنِ ٱسۡتَـٔۡجَرۡتَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡأَمِينُ ﴿٢٦﴾﴾ القصص، واته‌: {... ئه‌ی بابه‌! به‌ كرێی بگره‌، باشترین كه‌سێك كه‌ تۆ به‌ كرێی بگری (بۆ شوانیی) به‌هێزی ئه‌میندارە}، واته‌: مووسا ئه‌و دوو سیفه‌ته‌ی هه‌ردووك تێدابوون.

2- هه‌روه‌ها خوای په‌روه‌ردگار (جل جلاله) له‌سه‌ر زمانی یوسف رضي الله عنه به‌ پادشای میسری فه‌رمووه‌: ﴿... ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ ﴿٥٥﴾﴾ یوسف، واته‌: (... من له‌سه‌ر عه‌مباره‌كانی زه‌وی دابنێ، چونكه‌ من پارێزه‌رو زانام)، به‌ زاراوه‌ی ئه‌مڕۆ واته‌: بمكه‌ به‌ وه‌زیری دارایی و ئابووریی.

3- وە خوای زانا و توانا (جل جلاله) لە سیاقی چەند ئایەتێکدا کە باسی گەلی بەنی ئیسرائیل دەکات، فەرموویەتی: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾﴾ السجدة، واتە: (وە گێڕابوومانن بە پێشەوایانێك کە بە فەرمانی ئێمە ڕێنمایی خەڵکیان دەکرد، لە سۆنگەی ئەوەوە کە خۆیان ڕاگرتو بڕوایەکی پتەویان بە ئایەتەکانی ئێمە هەبوو).

4- هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا ...﴿٥٨﴾﴾ النساء، واتە: (بێگومان خوا فەرمانتان پێدەکات کە سپاردەکان بگەیەننە خەڵکی شایستەی خۆیان ...).

5- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾﴾ الأنفال، واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! ناپاکیی لەگەڵ خواو پێغەمبەری خوا مەکەن، وە ناپاکیی لە سپاردەکانتاندا مەکەن، لەکاتێکدا کە دەزانن ـ ناپاکیی کردن چەند خراپە ـ).

6- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (مَنِ اسْتَعْمَلَ عَاملاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّ مِنْهُمْ أَوْلَى بِذَلِكَ مِنْهُ وَأَعْلَمُ بِكِتَابِ اللهِ وَسُنَّةِ نَبِيِّهِ ﷺ فَقَدْ خَانَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَجَمِيعَ الْمُسْلِمِينَ) رواه الحاكم في المستدرك: (7023) وصححه، ورواه البيهقي في السنن الكبرى: 20151، عن ابن عباس، واتە: (هەر کەسێك کاروباری موسوڵمانان بە کەسێك بسپێرێ، وە بشزانێ لەنێویاندا کەسێکی لەو شایستەتر هەیە بۆ ئەو کارەو، زاناترە بە کتێبی خواو

سوننەتی پێغەمبەرەکەی، ئەوە خیانەتی لە خواو پێغەمبەری خواو هەموو بڕواداران کردوە).

7- هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (إِذَا ضُيِّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرْ السَّاعَةَ، قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِذَا أُسْنِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ) رواه البخاري: (6496) عن أبي هريرة، واتە: (هەرکاتێک سپاردە زایە بوو چاوەڕێی قیامەتێ بکە -واتە: قیامەتی ئەو کارە و کۆتایی هاتنی-، - ئەبو هورەیرە خوا لێی ڕازی بێ- گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! زایە بوونی سپاردە چۆنە؟ ئەویش فەرمووی: هەرکات ئیش بە غەیری خەڵکی شایستەی خۆی سپێردرا، چاوەڕێی کۆتایی هاتنی ئەو ئیشە بکە).

چونکە بوونەوەر هەمووی قیامەتێکی هەیە و، هەموو شتێك لە خودی خۆیدا قیامەتێکی هەیە، وەك خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰٓ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُۥ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾﴾ الأنعام، واتە: (خوا ئەو کەسەیە کە ئێوەی لە قوڕ دروستکردوە، پاشان بۆ هەر دروستکراوێك لە دروستکراوەکانی کاتێکی داناوە کۆتایی تێدا بێ، وە بۆ بوونەوەریش هەمووی کاتێك هەیە کە بە تێکڕایی کۆتایی دێ).

ئینجا دیارە بناغەو شێوازی دانانی بەرپرسانیش، لە هەموو حاڵاندا بریتیە لە راوێژ، چونکە خوا (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ ... ﴿٣٨﴾﴾ الشورى، واتە: (... وە کاروباریان لەنێو خۆیاندا بە راوێژە ...)، هەروەها فەرموویەتی: ﴿... وَشَاوِرْهُمْ فِى ٱلْأَمْرِ ... ﴿١٥٩﴾﴾ آل عمران. واتە: (... وە لە کاروبار بەڕێوەبردندا راوێژیان پێ بکە ...).

روونکـــردنەوە

یەکەم: خەسڵەتە بنەڕەتییەکانی بەرپرسیارێتیی:

بۆ بەرپرسیارێتیی لە ئیسلامدا چەند خەسڵەتێکی بنەڕەتیی بە مەرج گیراون، بۆ کەسانێك ئەرکو بەرپرسیارێتییان پێ دەسپێردرێ، وە بەپێی ئەوەی ئێمە لە ئایەتەکاندا هێنامانن، شەش سیفەتی بنەڕەتیی هەن، پێویستە لە کەسێکدا هەبن کە ئەرکو کاری مسوڵمانانی پێ دەسپێردرێ، ئەو شەش سیفەتەشمان پێشتر بە تێروتەسەلی باسکردن، بۆیە لێرەدا بە کورتی باسیان دەکەین.

1، 2/ هێزو دەستپاکیی (القُوَّةُ وَالأَمَانَة):

وە هێزی پێویست بۆ هەر کارێك بەپێی سروشتی کارەکە دەگۆڕێ، بۆ وێنە: کاری فیکریی و زانستیی، هێزی داواکراو تێیدا، بریتییە لەوە کە ئەو ئینسانە چاوکراوە بێ تێیدا و، زاناو شارەزا بێو ئەهلی فیکرو رۆشنبیر بێ، بەڵام هێزی پێویست بۆ کاری سەربازیی ئەوەیە کە ئەو ئینسانە زاناو شارەزا بێ لە تاکتیکی جەنگیی و، لێزانو شەڕزانو ئازا بێ، وە هەروەها لە بواری ئابووریدا سیفەتی بەمەرج گیراو، ئەوەیە کە لە کەسابەت بزانێو بزانێ ماڵ چۆن پەیدا دەکرێو چۆن سەرف دەکرێ.

3، 4/ پارێزگاریی و شارەزایی:

کە ئەویشمان لە فەرمایشتی یوسف (علیه السلام) وەرگرتوە کە بە پادشای میسری گوت: ﴿... ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ ٥٥﴾ یوسف. واتە: بمکە بە بەرپرسی عەمبارو خەزێنەکان لەسەر زەمینی میسر، یانی:

بمکە بە بەرپرسی دارایی‌و ئابووریی، چونکە من پارێزەرم هەر شتێکم پێ بسپێردرێ دەیپارێزم، وە زاناشم دەزانم چۆن هەڵسوکەوت (تصرف)ی تێدا دەکەم.

5، 6/ خۆڕاگریی و بڕواپتەویی (الصبر واليقين):

وەك زانایان گوتوویانە: (بِالصَّبْرِ وَاليَقِينِ تُنَالُ الإِمَامَةُ فِي الدِّين)، واتە: (بە خۆڕاگریی‌و بڕوا پتەویی پێشەوایەتیی لە دینداریی‌دا وەدەستدێ)، ئەویشمان لەم ئایەتە وەرگرتووە کە خوای بەرز و مەزن دەربارەی بەنی ئیسڕائیل (واتە: پێغەمبەرانی بەنی ئیسڕائیل‌و مشوورخۆرانی بەنی ئیسڕائیل) دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾﴾ السجدة، کەواتە: بەرپرسێتیی پێویستی بەوە دەکات لەسەر ئەو ئیشە خۆڕاگر بی‌و، پەلەپرووزێی تێدا نەکەی‌و تەنگەتاو نەبی، دڵ گچکە‌و کەم حەوسەڵە نەبی، وە لەگەڵ ئەوانەی کە لەگەڵتدان، بۆ کردنی ئەو کارە،دەبێ دیسان دڵ گەورە بی‌و لێبووردنت هەبێ، ئارامگرو پشووودرێژ بی، وە دەبێ ئەو ئینسانە خاوەنی یەقین بێ بەو بەرنامەو ڕێبازەی خۆی کە لەسەری دەڕوا، چونکە یەقین بە مانای زانیارییەکی بێگومان دێ‌و، بە مانای ئیمانێکی بێ لەرەلەرو بێ دوو دڵیی‌و بێ دڵ لە دڵدان دێت.

دەتوانین ئەم شەش سیفەتە: بەیەك وشە تەعبیریان لێ بکەین،کە بریتییە لە شایستەیی (الكفاءة)، واتە: خاوەنی ئەو سیفەتانە بێ، کە ئەوانە بنەڕەتییەکانن، ئەو شەش سیفەتانەش هەر کامێکیان دەگونجێ لقو پۆپی دیکەیان لێبکەینەوە.

ئەوجار بێجگە لەم شەش خەسڵەتە بنەڕەتییانەش، نابێ هیچ شتێکی دیکە ڕەچاوبکرێو بە مەرج بگیرێ، بۆ وێنە: خزمایەتییو ناوچەگەرێتییو ناسیاوێتییو دۆستایەتییو هاومەشرەبییو ... هتد، لەبەرچاونەگیرێ، بلێی: ئەوە فیکری لە فیکری من نزیکە، سروشتی لە سروشتی من نزیکە.

دووەم: بەرپرسیارێتییو کار پێ سپێردران، سپاردە (أمانه)یەو لە ئەسڵدا هی خەڵكو كۆمەڵگایە بەگشتی، پێویستە کەسانێك کە دەکرێنە دەمڕاست، چاو وردبکەنەوە بزانن بە کێی دەسپێرن:

هەر ئیشو کارێك لە بنەڕەتدا خاوەنەکەی خەڵكو كۆمەڵگایە بەگشتیو، پێویستە کەسانێك کە دەکرێنە دەمڕاست چاو وردبکەنەوە ئەو ئەمانەتو سپاردەیە کە خاوەنە بنەڕەتییەکەی خەڵکە، بە کێ دەسپێرن، چونکە ئەگەر بێو بە ئەهلی خۆی نەسپێرن، مانای وایە بە ناپاك (خائن) دادەنرێن بەرانبەر بە خوای بەرز و مەزن و بەرانبەر بە پێغەمبەر ﷺ و بەرانبەر بە بڕواداران، بەڵگەش لەسەر ئەوە ئەم ئایەتەیە کە خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا﴾[1] بۆیەش دەڵێین: هەر بەرپرسیارێتییەك و هەر کارێك بەگشتی خاوەنەکەی خەڵکە، چونکە خوای بەرز و مەزن دواندن (خطاب) لەگەڵ بڕواداران هەموویاندا دەکات: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأۡمُرُكُمۡ﴾، ئایا ئەو ڕاناوە (كُمْ) کێیە؟ مسوڵمانانن بەگشتی، ﴿أَن تُؤَدُّواْ ٱلۡأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهۡلِهَا﴾، کەواتە: خوای بەرز و مەزن بەگشتی فەرمان بە کۆمەڵگای مسوڵمان دەکات، کە سپاردەکان بە خەڵکی شایستەی خۆیان بسپێرن، بەڵگەش لەسەر ئەوە کە مەبەست لە (سپاردە) بە

---

[1] النساء: ٥٨

پلەی یەکەم بەرپرسیارێتیی و حوکمڕانیی و کاربەدەستێتییە، ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ لەو فەرمایشتەدا کە بوخاریی دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: {إذا ضُـيِّعَتْ الْأَمَانَـةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ، قَالَ: كَيْفَ إِضَـاعَتُهَا يَـا رَسُـولَ اللَّـهِ؟} – ئـەبو هـورەیرە دەڵـێ– ئەویش بۆی ڕووندەکاتەوەو دەفەرموێ: (إِذا أُسْنِدَ الْأَمْرُ) لە گێڕانەوە (روايـة)ێکـی دیکەدا دەفەرموێ (إذا وُسِّدَ الْأَمْرُ) هەردووکیان یەك مانایان هەیە، هەر کاتێك کار سپێردرا (إِلَـى غَيْـرِ أَهْلِـهِ فَـانْتَظِرِ السَّاعَةَ) بـە غـەیری خـەڵکی شایسـتەی خـۆی، چاوەڕێی قیامەت بکە ، بەڵێ هەر ئیشێك سپێردرا بە خەڵکی ناشایستە, ئیشـەکە سەری بە فەتارەت دەچێ، دروسـتکردنی بینایـەك بـە کەسێکی ناشـیاو بسـپێرە، سـەقەتی دەکـات، یـان ئـەوەتا دوای ئـەوەی کـە بـەرزی دەکاتـەوە دەڕمـێ، یـان بەکەڵك نایە، هەموو ئیشێك هەروایـە، هـەر ئیشـێك بـە غـەیری خـەڵکی شایسـتەی خـۆی بسـپێری، قیامـەتی دێ،خـوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) دواندن (خِطَـابْ) لەگــەڵ ئیماندارانــدا دەکــات، دەفــەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَخُونُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓا۟ أَمَـٰنَـٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾[1] واتە: ئەو ئەمانەتو سپاردانەی کـە هەتانەو لەنێوتاندان، ناپاکییـان پـێ مەکـەن، کـە دیـارە خیانـەت تێـدا کردنیـان ئەوەیە کە بە غەیری خەڵکی شایستەی خۆیان بسـپێردرێن.

سـێیەم: پـاش دیـاریکردنی حـوکمڕان و کەســی یەکــەمی کۆمــەڵ و کۆمەڵگای مسـوڵمانان، ئەو کەسە و هەر کەسێکی دیکە کە دەسـەڵات (صـلاحیە)ی دانـانی بـەرپرس و کاربەدەسـتانی خـوار خـۆی هـەیـە، دەبـێ بزانـێ کە ئەو ئەرك و کارانە سپاردەن و بە کەسانی شایسـتەی خۆیانیان بسپێرێ:

---

[1] الأنفال: ٢٧

وەك ئايـــەتو فـــەرموودەكان بەگشـــتی دەيگەيـــەنن، ئـــەم فەرموودەيـــەی پێغـەمبـەريش ﷺ بەتايبـەت دەيگـەيەنێ، كە دەفەرمـوێ: {مَنِ اسْـتَعْمَلَ عَامِـلاً مِنَ الْمُسْـلِمِينَ وَهُوَ يَعْـلَمُ أَنَّ مِنْهُـمْ أَوْلَـى بِذَلِكَ مِنْـهُ وَأَعْلَمُ بِكِتَابِ اللهِ وَسُـنَّةِ نَبِيِّـهِ ﷺ فَـقَدْ خَـانَ اللَّـهَ وَرَسُـولَهُ وَجَمِيـعَ الْمُسْـلِمِينَ)[1] رواه الحـاكم فــي الــمستدرك: (7023) وصـححه، ورواه البيهقـي فـــي السـنن الكبــرى: (20151)، عـن ابـن عبــاس، بۆ بەو كەسەی سپاردوە لەكاتێكدا لـەو شـايستەتريش هەيـە؟ بێگومـان يان لەبەر خزمايەتييـە، يان لەبەر ناوچەگەرێتييە، يـان لەبـەر دۆسـتايەتييە، يـان تەماعێكی تێيدا هەيە، يان ئومێدێكی دنيـايی پـێ هەيـە، لەبەر بەرژەوەندييـەكی تايبەتیو ناشەرعييە، لەبەر ئەوەيە، يانی كابرا ناچێ خەڵكی شايسـتە هـەبێو بـە خەڵكی ناشايستەی بسپێرێ، مەگـەر لەبـەر مەبەسـتێكی خراپ،هەميشـە ئامـانجی خراپ لەڕێی ڕێبازو شێوازو ئامرازی خراپەوە وەدەستدێ، وە ئامـانجی چـاك لـە ڕێی شـێوازو ئامرازو ڕێبازی چاكەوە وەدەستدێ، يـانی بـە زۆريـی وايـە ئينسـان ئامانجی باش بێ بيردەكاتەوە لە ڕێبـازو شـێوازو ئامرازی باشـيش، بۆ ئەوەی بەو ئامانجـەی بگـا، وە ئەگـەر ئامـانجی خراپيشـی هـەبێ، بێگومـان بـير لـە ئـامرازو ڕێبـازی خراپ دەكاتەوە.

---

1) هەروەها هەر لەو بارەوە ئەم فەرمايشتانەش هەن:

أ/ (عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ قَـالَ: قَالَ أَبُوبَكْـرٍ ﷺ حِينَ بَعَثَنِي إِلَى الشَّــامِ: يَا يَزِيدُ، إِنَّ لَـكَ قَـرَابَـةً عَسَـيْتَ أَنْ تُؤْثِرَهُـمْ بِالْإِمَـارَةِ وَذَلِكَ أَكْبَـرُ مَا أَخَـافُ عَلَيْكَ فَإِنَّ رَسُـولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ شَـيْئًا فَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أَحَدًا مُحَـابَاةً فَعَلَيْـهِ لَعْنَـةُ اللَّهِ لَا يَقْبَـلُ اللَّهُ مِنْـهُ صَـرْفًا وَلَا عَدْلًا حَتَّى يُدْخِلَـهُ جَهَنَّمَ وَمَـنْ أَعْطَـى أَحَـدًا حِمَـى اللَّهِ فَقَدْ انْتَهَـكَ فِي حِمَى اللَّهِ شَـيْئًا بِغَيْـرِ حَقِّـهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَـةُ اللَّهِ أَوْ قَالَ تَبَرَّأَتْ مِنْهُ ذِمَّـةُ اللَّـهِ ﷻ) رواه أحـمد: (21)، والحاكم فـي الـمستدرك (7024)، وقال: هـذا حـديث صـحيح الإسـناد ولم يخرجـاه، وقال شعيب الأرنؤوط: ضـعيف.

ب- {عَنْ عَائِشَـةَ قَالَـتْ: قَـالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ وَلَّاهُ اللَّهُ ﷻ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئًا فَأَرَادَ بِهِ خَيْـرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيـرَ صِـدْقٍ فَإِنْ نَسِـيَ ذَكَّـرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ) رواه أحـمد: (24414) (24918)، والطبـراني في الـمعجم الأوسط: (4240)، وقال شـعيب الأرنؤوط: صـحيح وهذا إسـناد ضـعيف.

چوارەم: بناغـە و شـێوازی دانـانی بەرپرسـانی گـەورە و بچـووك بریتییە لە ڕاوێـژ:

تاكە شـێوازێك ئێمـە بەدەسـتمانەوە بـێ بـۆ دانـانی بەرپرسـان، چ بەرپرسـی گەورە چ بەرپرسی بچووك،چ بەرپرسی یەكەم،جا ناوی لـێ دەنێـی خەلیفـە،ناوی لـێ دەنـێی سـەرۆك كۆمار،سـەرۆك وەزیـران، چ ئـەوانی خـوارتر، ئـەوە بناغـەی دانانی بەرپرسـان بریتییە لە ڕاوێـژ، بە بەڵگـەی فەرمایشـتی خـوای بـەرز و مـەزن كە دەفەرموێ: ﴿... وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ...﴾[1] الشورى. (أمر) لە زمانی عەرەبیـدا دەڵێ: (الحالُ والشَّأْن)، واتە: (ئیشوكار)، وە لە بەكارهێنانی قورئان دا (أمر) زیاتر بـۆ شـتی سیاسـیی و كۆمەڵایـەتیی بـەكاردێت. ﴿... وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ﴾ واتـە: (كاروبـاری سـیاسیی و كۆمەڵایـەتییان بـە ڕاوێژە)،هـەروەها دەفـەرموێ:﴿...وَشَاوِرۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ﴾[2] خـوای بـەرز و مـەزن بـە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: (ڕاوێـژیان پـێ بكـە لـە كاروبـاردا)، واتـە: كاروبـاری سیاسـیی و كۆمەڵایـەتیی و هـەر ئیشـێك كـە دێتـە ڕێیـان، وەك: مەسـەلەی جـەنگ و ئاشـتی. كەواتە: ئێمە بـە دەقـی ئایـەتی خـوای پـەروەردگار (جـل جلالـه)، ئایـەتی ژمـارە (38)ی سـوورەتی (الشـورى) و ئایـەتی ژمـارە (159)ی سـوورەتی (آل عمـران) بناغـە و تاكـە شـێوازی دانرانـی بەرپرسـان و دیاریكردنیانمـان بـۆ دیاریكراوە، كـە بریتییە لە ڕاوێژ، ئینجا ئایا بەدیلی ڕاوێـژ چییـە؟ یان دەبـێ یـەكێك خـۆی فـەرز بكات، یان دەبێ میراتیی بێ، لە بابەوە بۆ كوڕو لە كوڕەوە بـۆ نـەوە، یـان دەبـێ كێ دەسەڵاتی هەبوو خۆی فەرز بكات، وەك بەداخـەوە هەنـدێك لـە زانایـان لەبـەر

---

[1] الشورى: ٣٨
[2] آل عمران: ١٥٩

رۆشنایی واقیعی ئیستیبدادییانه‌و واقیعی زۆره‌ ملێیانه‌ی كه‌ به‌سه‌ر مسوڵمانانـدا فه‌رزكراوه‌، بنچینه‌یه‌كیان داناوه‌ كه‌ زۆر هه‌ڵه‌یه‌و پێچه‌وانه‌ی ده‌قه‌كانی قورئان‌و سوننه‌ته‌، بنچینه‌كه‌ش ئه‌وه‌یه‌ كه‌ ده‌ڵێ: (مَنِ اشْتَدَّتْ وَطْأَتُهُ وَجَبَتْ طَاعَتُهُ)، واته‌: (هه‌ر كه‌سێك ده‌سه‌ڵاتی زیاتر بوو، پێویسته‌ به‌قسه‌ی بكرێ).

به‌ڵام له‌ڕاستیدا ئه‌و دینی ئیسلامه‌ی كه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ هێناویه‌تی، ئه‌گه‌ر له‌ حه‌قیقه‌تی خۆی لانه‌درابێ‌و (تحریف) نه‌كرابێ، دینی خوای به‌رز و مه‌زن ، شه‌ریعه‌ته‌كانی خوای به‌رز و مه‌زن ، هه‌میشه‌ دژی سته‌مكاران بوون‌و، له‌ خزمه‌ت به‌شخوراوو سته‌ملێكراواندا بوون، ته‌ماشای هه‌موو ئایه‌ته‌كانی خوای به‌رز و مه‌زن بكه‌، هه‌ر وای ده‌بینی هه‌موو شوێنكه‌وتوانی پێغه‌مبه‌ران علیهم الصلاة والسلام ؟ خه‌ڵكی بێ ده‌سه‌ڵاتن، كه‌ زۆرداره‌كان پێیان گوتوون: سووك‌و نزمه‌كانمان (أَرَاذِلُنا)، چه‌وسێنراوان (مُسْتَضْعَفِينْ)و به‌شخوراوه‌كان بوون، ئه‌ده‌ی دوژمنانی پێغه‌مبه‌ران علیهم الصلاة والسلام كێن؟ خۆشگوزه‌رانه‌كان (مترفین)و زێده‌ڕۆیی كه‌ران (مسرفین)و خۆ به‌ زلگره‌كان (مستكبرین) بوون.

بنەمای یازدەیەم

پەیڕەوکردنی سیستەمی دامەزراوەیی و دابەشکردنی ئەرکەکان بەگوێرەی پسپۆڕیی وکارامەیی

بنەمـای یازدەیـەم

پەیڕەوكردنی سیستەمی دامەزراوەیی و دابەشكردنی ئەركەكان بەگوێرەی پسپۆڕیی و كـارامـەیـی.

كاروبـار بـەڕێوەبردن بـەپێی سیستـەمی دامـەزراوەكان (نظـام المؤسسات)و دابەشكردنی ئـەرك‌و كارەكـان بەسەر تاكەكاندا، بـەگوێرەی لێهـاتوویی و پسپۆڕیی و شارەزایی و، دەستتێوەرنەدانی هیچ كـەس و ئۆرگـانێك لـە كاروبـاری ئـەوی دیكـە، مەگـەر لەسـەر بنچینـەی هاوكارییكردنی یەكدی، وەك:

1- خوای بـەرزو مـەزن فەرموویـەتی: ﴿ قُلۡ كُلّٞ يَعۡمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَنۡ هُوَ أَهۡدَىٰ سَبِيلٗا ٨٤ ﴾ الإسـراء، واتـە: {بڵـێ: هەركەسـە بـەپێی سروشـتی خۆی (یان بەپێی خۆی) كـاردەكات، پەروەردگارتان زاناترە بـەوەی كـە ڕێـی ڕاستتـری گرتوە} .

2- هەروەها خوای بـەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿... وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢ ﴾ الـمائدة. واتـە: (وە هاوكـاریی یەكـدی بكـەن لەسـەر چـاكەكاریی و پارێزكـاریی، وە هاوكاریی یەكدی مەكەن لەسەر گوناح‌و دەستدرێژیی، وە پارێز لە خـوا بكـەن، بێگومان خوا سزای توندە).

3- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (أَرْحَمُ أُمَّتِي بِأُمَّتِي أَبُو بَكْرٍ، وَأَشَدُّهُمْ فِي دِينِ اللَّهِ عُمَرُ، وَأَصْدَقُهُمْ حَيَاءً عُثْمَانُ، وَأَقْضَاهُمْ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَأَقْرَؤُهُمْ

لِكِتَابِ اللَّهِ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، وَأَعْلَمُهُمْ بِالْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَفْرَضُهُمْ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، أَلا وَإِنَّ لِكُلِّ نَبِيّ أَمِيناً وَأَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ) رواه ابن ماجه: (154)، وقال الألباني: صحيح. واتە: (بە بەزەییترینی ئۆممەتم بەرانبەر بە ئۆممەتم ئەبوبەكرە، وە بەهێزترینیان لە دینی خوادا عومەرە، وە بەشەرمترینیان عوسمانە، وە شارەزاترینیان لە دادوەرییدا عەلی یە، وە كەسێك كە لە هەمووان باشتر قورئان دەخوێنێ ئوبەی كوڕی كەعبە، وە زاناترینیان بە حەڵاڵو حەڕام موعازی كوڕی جەبەلە، وە شارەزاترینیان لە میراتدا زەیدی كوڕی سابیتە، وە هەر پێغەمبەرێك ئەمینداریكی هەیەو ئەمینداری ئەم ئۆممەتە ئەبو عوبەیدەی كوڕی جەڕڕاحە)، خوا لە هەموویان رازی بێ.

4- هەروەها: (عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها أَنَّهَا قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نُنَزِّلَ النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ) أورده مسلم في مقدمة صحيحه. واتە: (لە عائیشەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕنەوە كە گوتوویەتی: پێغەمبەری خوا فەرمانی پێكردین كە خەڵكی لە شوێنو پلەی خۆیاندا دابنێین).

ڕوونكردنەوە

یەكەم: كاروبار بەڕێوەبردن بەپێی سیستەمی دامەزراوەیی:

دیارە دەبێت هەر كارە، ئۆرگانو دامەزراوە (مؤسسة)یەكی تایبەتی خۆی هەبێ، نەك هەموو ئیشو كارەكان وەك چێشتی مجێور تێكەڵو پێكەڵ بكرێن، بۆ وێنە: كاری ڕێكخستن دامەزراوەی خۆی هەبێ، ڕاگەیاندن بە هەمان شێوە، بانگەوازو پەروەردە، كۆمەلایەتیی، پەیوەندییەكان، هەروەها هەموو

توێژەکانیدیکەش وەك: ئەندازیاران، قوتابیـان، ئافرەتـان، وەرزشـوانان ... هتـد، چـونکە بەمشـێوەیە هەرکەسـە باشـتر لـە کاروبـاری خۆیـدا سـەر راسـتو شـارەزا دەبێو پێیدا قووڵ دەبێتەوەو گەشەی پێ دەدات.

دیارە لەم ڕۆژگارەشـدا مرۆڤـ لـە بـواری دنیـاداریی‌و ئیداریـدا زۆر بـەرەوپێش چووەو، زانست لقو پـۆپی زۆری هاویشـتووەو، ناگونجێ مرۆڤـ لـە هـەموو شـتێك شارەزاو کارامەبێ، وە ناشگونجێ ئیش‌و کارەکان تێکـەڵو ئاوێتـە بـن، بۆ وێنـە: وەختی خۆی مەشهوور بووە کە گوتوویانە مەلای دوازدە عیلم، کـە دوازدە جـۆرە زانست هەبوون، هەر کەسێك ئـەو زانسـتانەی زانیـوە، وەك بڵێی بۆتـە زانایـەکی مەوسووعیی، یانی لە هەموو ڕوویێکەوە شارەزابووە، دیارە ئەو کاتـە زانسـت کـەم بووەو لقو پـۆپی زۆری لێنەبۆتـەوە، بـەڵام ئێسـتا هـەر لـە زانسـتێك پـەنجا لقـی دیکەی لێبۆتەوەو، ڕۆژ بۆ ڕۆژیش زانیاری لقو پۆپی دیکـەی لـێ دەبێتەوە.

دووەم: دابەشـکردنی کارەکـان بەسـەر تاکەکانـدا بـەگوێرەی لێهـاتوویی و پسـپۆڕیی و شـارەزاییان:

ئەمیش دیـارە شـتێکی مـەنتیقیی‌و ئاشـکرایە، چـونکە وەك عـەلی کـوڕی ئـەبو تالیـب –خـوا لــێی ڕازی بـێ– گوتوویـەتی: (قِيمَـةُ الـمَرْءِ مـا يُحْسِــنُهُ)[1] واتـە: (نرخی مرۆڤ لەوەدایە کە بە باشیی دەیزانێ)، هـەر بەڕاسـتی وایـە، پیـاوێکی زۆر چـاك بێنــە شـتێکی پـێ بسـپێرە هـی خـۆی نـەبێ، تێیـدا سـەرکەوتوو نابـێو کەسـایەتیی پـێی دەشـکێ، بـەڵام وەرە ئیشـێکی پـێ بسـپێرە، کـە ئـەو تێیـدا سەرکەوتوە، دەبینی تێیدا سەرکەوتوو دەبێو پێی بەرزدەبێتـەوە، ئیشـێکی پـێ بسپێرە بە چاکیی ئەنجامی بدات جـاری وا هەیـە ئیشـەکە لـە خۆشـی بچـووکترە،

---

[1] تاج العروس من جواهر القاموس، ج: (34)، ص: (232).

مەرج نییە لە خۆی گەورەتر بێ، بەڵام تێیدا سەرکەوتوو نابێ، چونکە تێیدا شارەزاو پسپۆڕ نییە، بۆیە بەڕاستی ئیش سپاردن بە خەڵك بەپێی پسپۆڕیی و شارەزایی زۆر گرنگە، کوردەواریی خۆشمان کە دەڵێن: (نان بۆ نانەواو گۆشت بۆ قەساب)، ئەوانیش زانیویانە چیی دەڵێن،ئینجا بێگومان هەر کەسێك کە خوای بەرز و مەزن دروستی کردووە، بە کەڵکی کارێك هەر دێ، خوای بەرز و مەزن هیچ کەسێکی دروست نەکردووە، بەکەڵکی هیچ شتێك نەیەت ، گرنگ ئەوەیە هەر کەسە ئەو ئیشەی پێ بسپێردرێ کە بۆی دەستدەدا.

سەرکردایەتیی دەبێ چاو وردبکاتەوەو چاو بگێڕێ‌و تواناو ئامادەیی (إستعداد)ەکانی خەڵکی خۆی بزانێ، وە هەر کەسە کارێکی پێ بسپێرێ کە چاك دەتوانێ ئەنجامی بداتو تێیدا سەرکەوتوو دەبێ، خوای پەروەردگار (جل جلالە) کە دەفەرموێ: ﴿ قُلۡ كُلّٞ يَعۡمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ ...﴾ (٨٤). توێژەرەوانی قورئان وشەی: (شَاكِلَتِهِۦ) بە زۆر شێوە مانایان لێداوەتەوە، هەندێکیان گوتوویانە: (عَلَى طَرِيقَتِه)، هەندێك گوتوویانە: (عَلَى سَجِيَّتِه)، هەندێکیدیکەیان گوتویانە: (عَلَى نَاحِيَتِه)، وە (رَاغِبُ الأَصْفَهَانِي) لەبارەی وشەی (شَاكِلَة)وە گوتوویەتی: (أَيْ عَلَى سَجِيَّتِه الَّتِي قَيَّدَتْهُ، وَذَلِكَ أَنَّ سُلْطَانَ السَّجِيَّة عَلَى الْإِنْسَانِ قَاهِرٌ حَسْبَمَا بَيَّنْتُ فِي الذَّرِيعَةُ إِلَى مَكَارِمِ الشَّرِيعَة، وَهَذَا كَمَا قَالَ ﷺ: كُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ[1]) مفردات ألفاظ القرآن، ص: (462، 463)، راغیبی ئەسفەهانیی وشەی (شَاكِلَة) بە (سَجِيَّة) لێکدەداتەوە، (سَجِيَّة) واتە: سروشت (فِطْرَة)، دەڵێ: {هەر کەسە بە شێوەیەك ڕەفتار دەکاتو هەڵسوکەوت دەکات بەپێی ئەو سروشتەی کە بەستوویەتیەوە،

1) عن عمران قال: قلت: يا رسول الله، فِيمَ يَعْمَلُ العَامِلُون؟ قَالَ: (كُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ)، رواه البخاري: (7551).

(یانی: هەر كەسێك خوای بەرز و مەزن سروشتێكی پێداوە، (سَجِيَّة)و (طَبِيعَة)ێكی پێداوە، وە ئەو سروشتو (سَجِيَّة) سنوورێك بۆ ئەو مرۆڤە دیاردەكات،وە ئەمەش وەك پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: هەركەسە ئاسان دەكرێ بۆ ئەوەی كە بۆی دروستكراوە[1]، وەك لە صەحیحی بوخارییدا هاتووە}.

سێیەم: دەستوەرنەدانە كاری یەكدی، مەگەر بەشێوەی هاوكاریی:

بەڕاستی ئەمیش عەقڵو مەنتیق دەیخوازن، زۆر گرنگە كە ئۆرگانەكانو دامەزراوەی نووسینگەكانو مەڵبەندەكانو دەزگایەكان، دەستوەرنەدەنە كاری یەكدی، كوردەواریی خۆمان لەوبارەوە پەندێكیان داناوە دەڵێ: (فلان كەس لە هەموو دیزان دەبێتە ئەسكوێ)[2]. پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: {مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ}[3] واتە: (لە چاك مسوڵمانەتیی ئینسان ئەوەیە كە شتێك پەیوەندیی پێوەی نییە، وازی لێ بهێنێ)، واتە: خۆی تێ هەڵنەقورتێنێ، بەڕاستی خۆ لە ئیشو كاری خەڵكەوە هەڵقورتاندن شتێكی خراپە، جا خۆ تێهەڵنەقورتاندنو دەستوەرنەدانە كاری یەكدی، زۆر گرنگە، بۆ ئەوەی كە ئەو كەسە ئیشەكەی لێ تێكنەچێ، بەهۆی ئەوەوە كە هەركەسێك هاتو لێی ببێتە كاررزانو وەستا.

دەڵێن كابرایەكی هەبووە، گوتوویانە: بەڵگەت چییە لەسەر بوونی خوای بەرز و مەزن ؟ گوتوویەتی: بەڵگەم ئاشی مام ئاودەلییە[4]، چونكە تا مام ئاودەل خۆی

1) واتە: هەر كەسێك جۆرە ئیشێك دەكا، دڵی بەرەو شتێك وەردەچەرخێ، كە لەگەڵیدا دەگونجێ.

2 ئەسكوێ یانی كەوچكی گەورە، كاتی خۆی هەبووە، بە كەوچكی داریان گوتوە.

3 رواه الترمذي: (2317)، وابن ماجه: (3976)، وقال الألباني: صحيح.

4) مام ئاودەلێك هەبووە ئاشێكی هەبووە.

مـابوو ئاشــەكەی جـوان دەگــەڕا، بــەڵام لەگــەڵ وەفـاتی كـردو كەوتـە دەسـت كوڕەكانی، هەر یەكەیان خۆی لـێ كردە وەستاو، ئاشـەكە تێكچـوو، واتـە: خـوای بەرزو مەزنیش هەیەو تەنهایەو بوونەوەر یەك وەسـتای هەیـە، یـەك مشـوورخۆری هەیە، بۆیە وەك كاتژمێر دەگەڕێو كەموكووڕیی تێدا نییە، جا راستە هـەر ئیشـێك بێ سەر بوو، یان سەری زۆر بوون، تێكدەچێ.

بەڵام ئەوە رێگا ناگرێ لەوە كە ئۆرگانەكانو خەڵكە مشوورخۆرەكان هاوكاریی یەكدی بكەن، بێگومان بەشێوەی هاوكاریی حوكمەكەی جیاوازەو ناشبێتەهۆی بێ ســەروبەرەییو نــاڕێكوپێكیی، مــرۆڤ جــاری وا هەیــە ئیشــێكی لەبەردەســت دەچەقێو بە تەنیا خۆی پـێی هەڵناسووڕێ، قـەیناكات ئـەوانی دیكـە هاوكـاریی بكـەن، كـە خـوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) دەفـەرموێ: ﴿... وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ ...﴾[1] واتە: (...وە هاوكاریی یەكدی بكـەن

---

[1] المائدة: ٢

بنەمـــای دوازدەیەم

کۆمەڵی ئیسلامی بەشێکە لە مســـوڵمانان و هۆکارێکە بۆ خزمەتی ئیسلام و مســـوڵمانان، هـەق و راستیی لەسەر تاپۆ نەکراوە

بنەمـــای دوازدەیـــەم

بێئاگـــانەبوون لـــەو راستـــییە كـــە: كۆمـــەڵی ئیســـلامی كۆمەڵێكـــە لە مســـوڵمانان و ئـامرازێكـــە بۆ خزمەتی ئیســـلام و مسوڵمانان، هـــەق و راســـتیی لەسەر تـاپۆ نەكـــراوە.

كۆمـــەڵی ئیســـلامیی خـــۆی بـــە كۆمەڵـــێك لـــە مســـوڵمانانو هۆكـــار (وسـیله)ێك بـۆ خزمـەتی ئیسـلامو مسـوڵمانان دادەنـێ و، خـودی خـۆی ئامانج نیە، نە پێی وایە مسوڵمانانی تێدا كورت هەڵهاتوونو، نە پێشی وایە حەقو راستیی لەسەر تاپۆكراوە، چاكیی و خراپیشی پەیوەستە بە رادەی دینداریی و پابەندیی بە شەریعەتی خواوە، یان لێ لادانی، بەڵام دەبێ لەو راستییەش دڵنیابین كە پابەندیی راست و دروست بە شەریعەتی خواوە بەبێ:

أ- چـــاك لێتێگەیشـــتنی شـــەریعەت "قورئـــان و ســـوننەت" و پێـــدا قووڵبوونەوەی.

ب- راســـت خوێندنـــەوەی واقیـــع و بـــاش پـــێ ئاشـــنابوونی و تێـــدا بەرچاوڕوون بوونی، دەستەبەر نابێ، وەك:

1- خوای بەخشندەو بە بەرزیی (جل جلالە) فەرموویـەتی: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾﴾ فصـلـت، واتـــە: (وە قسـەی كـێ لـە قسـەی كەسێك چاكتـرە كـە بـەرەو لای خـوا بانگـەواز دەكـاتو، كردەوەی باش ئەنجام دەداتو دەڵـێ: من لە مسـوڵمانـانـم)؟

2- هەروەهـا خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى ٱلْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ آل عمـران،

واتـە: {وە بـا لـەنێو ئێـوەدا كۆمەڵـێك هــەبن (یـاخود ئێوە كۆمەڵـێك بـن)، بانگەواز دەكەن بۆ لای چاكەو فـەرمان بـە هەرچـی شـتی پەسـندە دەكـەن و ، ڕێگریی لە هەرچی شتی ناپەسـندە دەكەن، هەر ئەوانەش سـەرفرازن}.

3- هەروەها خوای بـەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿... وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢﴾﴾ الـــــــمائدة، واتە: (... وە هاوكـاریی یەكـدی بكــەن لەسەر چاكـەكاریی و پارێزكـاریی، وە هاوكاریی یەكدی مەكەن لەسەر گوناه و دەسـتدرێژیی، وە پــارێز لـە خـوا بكـەن، بێگـومان خوا تۆڵـەی توندە).

4- هەروەها خـوای بـەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۗ ... ﴿١١٠﴾﴾ آل عمـران، واتــە: (ئێـوە باشـترین كۆمـەڵن كـە دەرهێنـراون و پەیـداكراون بـۆ مرۆڤایەتیی، فەرمان بە شتە پەسندەكان دەكـەن و ڕێ لـە شـتە ناپەسـندەكان دەگرن، وە ئیمـان بە خـوا دێنــن ...).

5- هەروەها خـوای بـەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾﴾ یوسف، واتە: ﴿بڵـێ: ئەمەیـە ڕێبـازی مـن كـە لەبـەر ڕۆشـنایی و شـارەزایی داو بـە بەرچاوڕوونییەوە بانگەوازی خەڵك دەكەم بـۆ لای خـوا، خـۆم و ئەوانـەش كـە شوێنم كەوتوون، وە پاكیی بۆ خوا (كـە خـەڵكی بـۆ لای غـەیری ئـەو یـان بـە نەشارەزایی بانگ بكەم) وە من لە هاوبەش بۆ خوا دانەران نیم﴾.

روونكـــردنەوە

یەك: كۆمەڵبوونی مسوڵمانان و هاوكاریی پێكەوەكردنیان، بۆ بانگەوازو فەرمان بە چاكەو رێگریی لە خراپە، فەرزە:

فەرزە مسوڵمانان كۆ بن، بە گشتی بۆ ئەوەی كە بتوانن دینی خوای بەرز و مەزن بەرپا بكەن، چونكە خوای بەرز و مەزن فەرمانی پێ كردووە، وەك دەفەرموێ: ﴿... أَنۡ أَقِيمُواْ ٱلدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُواْ فِيهِۚ ...﴾[1] واتە: (... دین بەرپا بكەن و، تێیدا پەرتەوازە مەبن ...). وە بەشێك لە بەرپاكردنی دین، لە سێ شتاندا بەرجەستە دەبێ:

وەك لە ئایەتی ژمارە (104)ی سوورەتی (آل عمران)دا فەرزی كردووە لەسەر مسوڵمانان، كە دەبێ كۆمەڵێكیان لەنێودا هەبن بەو سێ ئەركە هەڵسن.

یاخود كە دەفەرموێ: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾[2] ئەگەر بڵێین: وشەی: (مِنْ) دەگونجێ (مِنْ)ی (تبعیضیة) بێ، واتە: لەنێو ئێوەدا با هەندێك هەبن، بەڵام دەشگونجێ بڵێین: (مِنْ)ی روونكردنەوە (بیانیة)یە، نەك بۆ دابرینی بەشێك، كەواتە: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ﴾

بە هەردوو لێكدانەوە (تفسیر)ەكان، لەسەر مسوڵمانان فەرزە كەسانێكیان لەنێودا هەبن، ئەم سێ ئەركە ئەنجام بدەن:

---

1 الشورى: ١٣

2 آل عمران: ١٠٤

أ- بانگه‌واز بۆ چاكه‌ (خیر)، ﴿يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ﴾، چاكه‌ش هه‌مووی له‌ ئیسلامدایه‌، جا چ راسته‌وخۆ رایگه‌یاندبێ، چ ناڕاسته‌وخۆ بیخوازێ، وه‌ك له‌ داهاتوودا زیاتر تیشكی ده‌خه‌ینه‌سه‌ر.

ب- ﴿وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ﴾، (الْمَعْرُوف) ئه‌لیف و لام (أل)ی ناساندن (تعريف)ی له‌سه‌ره‌ كه‌ مانای (جنس) ده‌گه‌یه‌نێ، هه‌موو شته‌ چاكه‌كان، ئینجا ئایا هه‌موو شتێكی چاك و په‌سند له‌چیدایه‌؟ بێگومان ئه‌وه‌یه‌ كه‌ شه‌ریعه‌ت فه‌رمانی پێكردووه‌و، بێگومان عه‌قڵیش هه‌موو شتێكی شه‌ریعه‌ت په‌سند ده‌كات.

جـ - ﴿وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ﴾، (الْمُنكَر)یش ئه‌لیف و لام (أل)ی (جنس) ی له‌سه‌ره‌، شته‌ ناپه‌سنده‌كان چین؟ ئه‌وانه‌ن كه‌ له‌گه‌ڵ شه‌ریعه‌ت تێكده‌گیرێن و، بێگومان هه‌رچی شه‌ریعه‌تیش ره‌فزی بكات، عه‌قڵ و فیتره‌تی ساغ و سه‌لیمیش ره‌فزی ده‌كه‌ن.

دواییش خوای به‌رز و مه‌زن ده‌فه‌رموێ: ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾، واته‌: سه‌رفرازیی ئۆممه‌تی ئیسلام به‌ستراوه‌ته‌وه‌ به‌ هه‌بوونی كۆمه‌ڵێك (یان ئه‌وه‌تا خۆیان كۆمه‌ڵێك بن) كه‌ ئه‌و سێ ئه‌ركه‌ ئه‌نجام بده‌ن.

وه‌ ئه‌گه‌ر ته‌ماشای واقیعیش بكه‌ین، هه‌ر وای ده‌بینین: كاتێك هاوه‌ڵانی به‌ڕێزی پێغه‌مبه‌ر ﷺ وه‌ نه‌وه‌ (جیل)ه‌كانی دوای ئه‌وان، چونكه‌ به‌ڕاستی بانگی خه‌ڵكیان ده‌كرد به‌ قسه‌و به‌ كرده‌وه‌، خه‌ڵكیان له‌ دینی خوای به‌رز و مه‌زن نزیك ده‌خسته‌وه‌، خه‌ڵكیان به‌ره‌و باوه‌شی ئیسلام بانگ ده‌كرد، ته‌ماشا ده‌كه‌ین هه‌م له‌ دنیادا سه‌رفرازو به‌خته‌وه‌رو سه‌ربه‌رز بوون، هه‌م له‌ دواڕۆژیشدا و وه‌ كه‌ لێره‌دا خوای به‌رز و مه‌زن ده‌فه‌رموێ: ﴿وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾، واته‌: سه‌رفرازیی

مسوڵمانانو بەختەوەرییانو سەركەوتنیان، بەستراوەتەوە بەوەوە كە ئەو سێ ئەركە ئەنجام بدەن.

هەروەها ئایەتی (33)ی سوورەتی (فصلت)یش كە دەفەرموێ: ﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ﴾[1] مانای وایە ئێمە لەسەرمان پێویستە كە باشترین قسە بكەین، وە دیارە كەسانێكیش باشترین قسە دەكەن، كە باشترین كەس بن.

هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿... وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ﴾[2]

دەتوانین زۆر دەقی قورئانو سوننەت لەسەر ئەوە بێنینەوە كە كۆمەڵ بوونی مسوڵمانانو هاوكاریی پێكەوە كردنیان بۆ بانگەواز كردنو فەرمان بە چاكە كردنو ڕێ لە خراپە گرتن فەرزە، بەڵام بەوەندە ئیكتیفا دەكەین.

دوو: خەڵك بانگكردن بۆ لای خوای بەرز و مەزن و لە خوا نزیك خستنەوەیان گەورەترین و چاكترین كارە:

بە بەڵگەی هەردوو ئایەتی پێشوو، ئایەتی ژمارە (104)ی سوورەتی (آل عمران) كە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾، كەواتە: شتێك

[1] فصلت: ٣٣

2) المائدة.٢

ئینسان پێی سەرفرازو بەختەوەر بێو، پێی لە خەم بڕەخسێو بە مراد بگا، مانای وایە شتێکی زۆر گەورەیە.

هەروەها ئایەتی ژمارە (33)ی سوورەتی (فصلت)یش کە خوای پەروەردگار (جل جلاله) تێیدا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾، کەواتە: دیارە بانگەواز بۆ لای خوای بەرز و مەزن گەورەترین کارە.

سێ: هەر کەسێك قسەکانی نەکات بە کردەوە، هیچ بە هیچ ناکات لە بواری کاری ئیسلامیدا:

زۆر گرنگە ئینسان ئاگای لە خۆی بێو قسەیەك نەکا کە نەتوانێ بە کردەوە بەرجەستە (تجسید)ی بکات، چونکە تۆ ئەو قسەیە کە دەیکەی ئەگەر خەڵك بۆ شتێکی چاك بانگ دەکەی، مادام پێت چاکە لە پێشدا بۆ خۆت ئەنجامی بدە، سەرەڕای ئەوە، لێکجیایی قسەو کردەوە، یەکێکە لە نیشانە زەقەکانی خەڵکی دڵ نەخۆشو دوو روو (منافق)و دەغەڵ، کە خوای بەرز و مەزن لە چەندان ئایەتی قورئانی بەپێزدا باسی کردووە، کە دەغەڵ (منافق)ەکان درۆدەکەن، دوو روون، لێرە شتێك دەڵێنو لەوێ شتێکی دیکە دەڵێن، شتێك دەڵێن کردەوەی پێناکەن، بەتایبەتی لە سەرەتای سوورەتی (الصف)دا کە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾﴾، واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! بۆ شتێك دەڵێن کە کردەوەی پێ ناکەن؟ گەورەترین گوناهە لای خوا کە شتێك بڵێن کردەوەی پێ نەکەن).

جا بەڕاستی ئەوە كە ئینسان قسەكەی بە كردەوە تەرجەمە بكاتو لە خۆیدا بەرجەستەی بكات، زۆر گرنگە، بۆیە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا ...﴾[1]

وە لە هەموو ئایەتەكانی (قورئان)دا، لە نزیكەی (60) شوێن زیاتر ئیمانو كردەوەی چاك پێكەوە هاتوون، لێرەدا: ﴿دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا﴾، واتە: (بانگەواز بۆ لای خوا دەكاتو كردەوەی چاك دەكات)، چونكە ئەگەر كردەوەی چاك نەكەیو هەر بە قسە خەڵك بۆ لای خوای بەرز و مەزن بانگ بكەی، بە كردەوە خەڵك لە دین دووردەخەیەوە، خەڵك بە دەنگتەوە دێت، بەڵام كاتێك كە كردەوەكانت دەبینێ دەسڵەمێتەوە!!

بەڕاستی هەندێك كەس هەیە لە مەیدانی كاری ئیسلامییدایە، قسەی باشو بەجێیە، بەڵام دوایی كە تەماشای دەكەیو لێی ورد دەبیەوە، نەخێر، دووركوژی نزیك خەسارە! قسە جوانی كردەوە وێرانە، ڕواڵەت جوانی نێوەڕۆك وێرانە، خوای بەرزو مەزن پەنامان بدا، بەڕاستی دەبێ زۆر وریا بین.

چوار: كۆمەڵ و لایەنێكی ئیسلامی نابێ خۆی جیا لە مسوڵمانان حیساب بكات و خۆی لە مسوڵمانان جیابكاتەوە:

ئەویش خوای پەروەردگار(جل جلاله) لە رستەی كۆتایی ئایەتی ژمارە (33)ی سوورەتی (فصلت)دا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ﴾.

---

[1] فصلت: ٣٣

بێگومان قورئان هەتا لـێی وردبیەوە، مانای زیـاترت بەدەستەوە دەدا، ئێمە ئێستا زۆر چاك دەزانین بۆچی خوای بەرز و مەزن ئەو رستەیەی سێیەم: ﴿وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ﴾ی لە دوای ئەوە باسکردووە.

لـە مەیـدانی کـاری ئیسـلامییدا ئەگـەر ئینسـان لـە خـۆی وریـا نـەبێ، خـۆی جیادەکاتەوە لە خـەڵك، خـۆی دادەبـڕێ لـە مسـوڵمانان، خـۆی جیادەکاتـەوە لـە میللەتەکـەی خـۆیو، سـەرەنجام پـەردەو نێوانێـك دەخاتـە نێـوان خـۆیو خەڵکەکەیەوەو، لەجیاتی ئەوەی خەڵك لێی بەهرەمەند بن، لێی دەسڵەمنەوە، وە لەجیاتی ئەوەی لێی نزیك ببنەوە، لێی دووردەکەونەوە، ئێمە هەرچەند کـردەوەی باش بکەین، هەرچەند خەڵك بۆ لای خوای بەرز و مەزن بـانگ بکـەینو دڵسـۆزیان بین، بەڵام نەك هەر بە قسە، بەڵکو نابێ هەر لە قەناعەتو دەروونیشماندا وابێ کە خۆمان پێ لە خەڵك چاکتر بێ.

خۆ پێ چاك بوون خراپە، بەڵام ئەسڵی چاك بوون باشە، خوای بەرزو مەزن لـە باسـی تەزکیـەدا نـەهی کـردووە، لەوانـەی بـە قسـە خۆیـان تەزکیـە دەکـەن، دەفەرموێ: ﴿... فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمۡۖ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ٣٢﴾ الـنجم، واتـە: {... جا (بە قسـە) تەزکیەی خۆتان مەکەن، ئەو – خوای بەرز و مەزن – زانـاترە بـەوەی پارێـز دەکـات}، ئەگــەرنا لـە شـوێنی دیکـە دەفـەرموێ: ﴿وَنَفۡسٖ وَمَا سَوَّىٰهَا ٧ فَأَلۡهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقۡوَىٰهَا ٨ قَدۡ أَفۡلَحَ مَن زَكَّىٰهَا ٩ وَقَدۡ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا ١٠﴾ الشمس. واتە: (وە سوێند بە دەروونی مرۆڤ و بەو زاتەی بە ڕێکـوپێکیی دروسـتی کردووە، ئینجا بەدکاریی‌و پارێزکـاریی بـۆ ڕوونکـردەوە، بێگومـان سـەرفرازە ئـەو کەسەی دەروونی خۆی پاککردەوە، وە بێگومان نائومێدە ئـەو کەسـەی دەروونـی

خۆی ئاڵوودەی گوناهو تاوان کرد)، کەواتە بە کردەوە تەزکیەی خۆ کردن کارێکی باشە، بەڵام ئەگەر بە قسە خۆت تەزکیە بکەیو خۆت بە چاك نیشان بدەی، ئەوە نەهی لێ کراوە.

ئێمە دەبێ وریابین خۆمان لە مسوڵمانان دانەبڕین، ئەگەر ڕەخنەو گلەییشمان لە مسوڵمانان، لە واقیعێك هەبێ، کە تێیدا دەژین، بەڵام هەر بەشێکین لە مسوڵمانان.

هەڵبەتە ناحەزانی ئیسلامو تەوژمی ئیسلامییش،زۆرجار ئەوە دەکەنە دەستەچیلەو بیانووی شەڕ پێ فرۆشتنی ئیسلامییەکانو تەوژمی ئیسلامیی،کە: ئەها هەر خۆیان پێ مسوڵمانەو خەڵکیان پێ مسوڵمان نیەو خۆیان جیادەکەنەوەو خۆ پەسندن! کە بەڕاستی ئەوە خراپەو ئێمە نەك لەبەرئەوەی خەڵکی عەلمانیی وا نەڵێن، بەڵکو هەر لەبەرئەوەی خوای بەرزو مەزن نەهی لێکردووە، کە ئێمە خۆمان لە مسوڵمانان جیابکەینەوە، نابێ خۆمان جیابکەینەوە، چونکە ئێمە هەر بەشێکین لە مسوڵمانان.

پێنج: چاکیی و خراپیی بە کاکڵ و جەوهەری مسوڵمانەتییە کە ئیمان و کردەوەی باشە، نەك بە ناوونیشان و ڕواڵەت:

تەماشا بکەن خوای بەرز و مەزن لە ئایەتی ژمارە (110)ی سوورەتی (آل عمران)دا ڕوو لە ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ دەکاتو دەفەرموێ: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ... ﴿١١٠﴾﴾ (1)

[1] آل عمران: ١١٠

واتـە: (ئێـوە باشـترین کۆمـەڵن بـۆ خـەڵکی پەیـداکراون، فـەرمان بـە شـتە پەسندەکان دەکەنو ڕێگریی لە شتە ناپەسندەکان دەکـەنو بڕوا بـە خـوا دێنـن ...)، وەك دەبینین خوای کاربـەجێ وەك ڕوونکردنـەوەی هۆکـارو پاسـاوی چاکتر بوونی ئۆممەتی ئیسلام، سێ سیفەتەتان تێدان، جا دیارە ئیمان بە خوا بناغەیە، بەڵام خوای بەرز و مەزن خستوویەتە دوایی، تاکو لێمـان حـاڵی بکـات کـە ئیمـان کاتێك سـەنگو قورساییو (إعـتبار)ی هەیە، کە خاوەنەکەی وا لێبکـا لەگەڵ شـتی پەسند دابێـتو دژی شتی ناپەسند بێ، هەر کەسێك ئەو سێ سیفەتەی تێـدابن، ئـا ئـەوە باشـــترین کۆمــەڵ (خَيْرَ أُمَّةٍ)ە، جـا عەرەبــە، عەجەمــە، کــوردە، تورکــە، فارسـە... هتد.

ئـەوە خـاڵێکی زۆر گرنگـە کـە ئێمـە بـزانین چـاکیی بـە کـاکڵو جەوهـەری مسوڵمانەتییە کە ئیمانو کـردەوەی باشـە، یـاخود پێچـەوانەکەیەتی بـۆ خراپیـی، نەك بە ناونیشـان.

ئێمە پێمان دەڵێن: کۆمەڵی ئیسلامیی، نابێ هەر بڵێین: ئێمـە ئیسـلامیی نـین؟ کەواتە: ئێمە لەبەرئەوەی کە ئیسلامیین، هەر چۆن بێ لـە خـەڵکی دیکـە باشـترین کە ناویان ئیسلامیی نیـە!! ئەوە زۆر زۆر شتێکی هەڵخەڵەتێنەرە، هەر ئەو جۆرە بیروبۆچوونە هەڵەیەشە وای لە مسوڵمانان کردووە، کە زۆرجار دەست بـە خۆیانـدا بەردەنەوەو وای لە زۆر چینو توێژی مسوڵمانان کردووە، کـە لـە کـردەوەی بـاش دوابکـەون، بـۆ وێنـە: سـەیدو شـێخو ئەوانـەی خۆیـان بـە خزمـی پێغەمبـەر ﷺ دەزانن، دەڵێن: مادام سەیدو شێخە، ئەوە هـەر یـەك ڕێ دەچێتە بەهەشـت، یـان شتێکی هەڵبەستراو دێنن دەڵێن: خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: چاکەکان بۆخۆم دەیانبەمە بەهەشتێ، خراپەکانیش بە پێغەمبـەر ﷺ دەبەخشـم! واتـە: یـەکیان

لێ نامێنێ سەیدو شێخ بە چاكو خراپەوە هەموو بۆ بەهەشتێن! بەڵام كوا شتی وا لە كوێدا هەیە؟ ئەوە پێغەمبەری خاتەمە ﷺ دەفەرموێ: {... وَمَنْ بَطَّأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ} رواه مسلم: (2699)، واتە: (... هەر كەسێك كردەوەی دوای بخا، رەچەڵەكی پێشی ناخا)، بەڵێ لەگەڵ خوای بەرز و مەزن هیچ نەسەبێك نییە جگە لە نەسەبی تەقوا، خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿... إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ ...﴾ الحجرات، واتە: (... بەڕێزترتان لەلای خوا پارێزكارترتانە ...)، زۆرترە، دیارە ئەو بیرۆكە نەفامییە لەنێو زۆر لە گەلانی دنیادا هەیە، بۆ وێنە: لە هیندستان دا، هەتا لە كتێبی (كۆماری ئەفلاتوون)یشدا هەیە، دەڵێ: خەڵكە فەیلەسووفەكان وەك زێڕ وان و، پادشایەكان وەك زیو وانو، سەربازییەكان وەك ئاسن وانو، خەڵكی دیكەش وەك گڵو لەتكە گۆزەو شتی وا وایە!

بەڵام لەڕاستیدا ئەوە هەمووی هەڵەیەو، بە ناوونیشان كەس چاك نابێت، بەڵكو بە نێوەڕۆك ئینسان چاك دەبێ، هەروەك بە ناوونیشان كەس خراپ نابێت، بەڵكو بە نێوەڕۆك ئینسان خراپ دەبێ.

خوای بەرز و مەزن لە ئایەتی ژمارە (177)ی سوورەتی (البقرة)دا كە بە ئایەتی (البِرّ) ناسراوە، دەفەرموێ: ﴿لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾، واتە:

{چاكەو چاكەكاریی هەر ئـەوە نییە ڕوو بكەنە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئـاوا، بـەڵكو چـاكەو چـاكەكاریی ڕاسـتو دروسـت ئەوەیـە كـە بـڕوا بێـنن بـە خـواو ڕۆژی دوایـیو فریشتەكانو كتێب (ی خوا)و پێغەمبەرانو، لەو ماڵو داراییەش كە خۆشتاندەوێ ببەخشن بە خزمانو منالآنی هەتیوو نەدارانو ڕێبوارانی بێ خەرجییو سوالْكەرانو كۆیلەكان، وە نوێژ بكاتو زەكات بداتو، وەفادار بن بۆ پـەیـمانێك ئەگـەر دایـانو، ئـارامگر بـن لـە ناخۆشـییو نـەداریيو لـە كـاتی ڕووبەڕووبوونـەوەدا، ئـا ئەوانـە ڕاستگۆیەكانو، هەر ئەوانەشن پارێزكاری ڕاسـتەقینە}، لەم ئایەتەدا خوای بەرزو مـەزن حەڤـدە سـیفەت بـاس دەكـات، پێنجیـان دەربـارەی بیروبـاوەڕ (عقیـدة)، شەشیان دەربارەی دەستگرتنو هاوكارییكردنی خـەڵك لـە لایـەنی مـاددیی یـەوە، ئینجا دێتەسەر باسی نوێژو ڕۆژوو، ئینجا دێتـەسەر باسـی ئەمەكداریی (الوفـاء)، پاشان دێتەسەر باسی ئارامییو خۆڕاگریی (الصـبر)، دوایی دەفـەرموێ: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُتَّقُونَ﴾، واتـە: (ئـا ئەوانـە ڕاسـت دەكـەن لـە مسوڵمانەتییاندا، وە ئەوانەش پارێزكارن)، سەرەتاكەشـی دەفـەرموێ: ﴿لَّيْسَ ٱلْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ وَٱلْمَغْرِبِ﴾، واتـە: (چـاكە ئـەوە نییـە ڕوو بكەنـە ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوا)، واتە: چاكە شتی ڕووالەتییو ڕووكەشیی نییـە، بـەڵكو: چـاكە جەوهەرو كاكڵە.

ئێمە دەبێ زۆر لەوە وریابین، هەر لەبەرئەوەی پێمان دەڵێن: ئیسلامیی، پێمان وانەبێ بەوە لە هەموو ئـاوان دەپەڕینـەوە، چـونكە بەڕاسـتی ناوونیشـان هـیچ بـۆ ئینسـان ناكـا، ئـەوەی كـە ئینسـان چـاك دەكـات یـان خراپـی دەكـات، كـردەوەو نێوەڕۆكو جەوهەرە.

بنەمای سێزدەیەم

کۆمەڵی ئیسلامی هاوکاریکردنی تێکڕای مسوڵمانان بۆ هێنانەدی ئامانجە شەرعییەکان، بە پێویست دەزانێ

بنەمـای سـێزدەیـەم

کۆمـەڵی ئیسـلامی هاوکاریـکردنی تێکـڕای مسـوڵمانان بۆ هێنانەدیی ئاما نجـە شـەرعیـیەکان، بە پێویسـت دەزانێ.

کۆمـەڵی ئیسـلامیی لەسـەرخۆی بـە پێویسـت دەزانـێ کـە ئـەرکی دۆسـتایەتیی و برایـەتیی لەگـەڵ تێکـڕای مسـوڵمانان – بـەپێی توانا – جێبـەجێ بکـاتو، بـۆ هێنانـەدی ئامانجـە پێویسـتو پەسـندەکان هاوکارییـان بکـات، بـە هـەموو کەسـایەتیی و مەشـرەبو توێـژو کۆمـەڵ و تەوژمەکانیانـەوە، مـادام لەسـەر بناغـەی ئیمـانو عەقیـدەو لـە بازنـەی ئیسـلامدا لەگەڵی یەك بگرنەوە.

وە هەوڵـیش دەدا هـەم لـە ئامۆژگـاریی و پێشـنیارو ڕەخنـەکانیان بەهرەمەنـد بـێ و، هـەم بـەپێی توانـاش ڕێروونییـان بکـاتو، کـەمو کووڕییـەکانیان چارەسـەر بکـات، وە لەسـەر بناغـەی خاڵـە هاوبەشـەکان (النقـاط الـمشترکة) هەڵسـوکەوتیان لەگـەڵ دەکـاتو، مەگـەر لـە کـەشو هـەوای دۆسـتانەو وتووێـژی هێمنانـەو زانسـتییانەدا، ئەگـەرنا بـەهیچ جۆرێـك وردە بابەتـە خیلافییـەکانیان لەگـەڵ ناورووژێنـێ و، لـەکاتی مشتومڕو تێکگیرانیشدا بە ڕەوشتی بەرزو جوانی مسـوڵمانانەو لەسەر بناغـەی ئـەم فەرمایشـتەی خـوا (جـل جلالـە) مامەڵـەیان لەگـەڵ دەکـات:

﴿ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ٱلسَّيِّئَةَۚ نَحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ۝٩٦﴾ الـمؤمنون. واتـە: (بە کام ڕەفتار و کردەوە کە چاکترە، خراپـە پاڵ پێوەبنـێ، ئێمـە زاناترین بەوەی کە ئەوان باسی دەکەن)، چونکە بێگومان ئەو شێوازە کە لەگەڵ خەڵکی نامسوڵماندا پێویست یان پەسند بێ، دیارە لەگەڵ مسـوڵمانان پێویستترو پەسندترە. چونکە:

1- خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ ...﴿٧١﴾﴾ التوبة، واتە: (وە بڕوادارانی پیاوو بڕوادارانی ئافرەت هەندێكیان پشتو پەناو مشوورخۆری هەندێكیانن ...).

2- هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ إِخۡوَةٞ ...﴿١٠﴾﴾ الحجرات، واتە: (بەڕاستی بڕواداران برای یەكدین، یان خوشكو برای یەكدین، یان خوشكی یەكدین ...).

3- وە خوای پەروەردگار (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ ٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ يَنزَغُ بَيۡنَهُمۡۚ ...﴿٥٣﴾﴾ الإسراء، واتە: (وە بە بەندەكانم بڵێ: كام قسەی چاكە ئەوە بڵێن، چونكە شەیتان نێوانیان تێكدەدا ...).

ئینجا لەوبارەشەوە پێغەمبەر ﷺ فەرمایشتی زۆرن، ئەمەش چەند فەرمایشتێك لەوبارەوە:

4- (عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: سَمِعْتُ رسُولَ اللَّه ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللهُ (جل جلاله): الْمُتَحَابُّونَ فِي جَلَالِي لَهُمْ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ يَغْبِطُهُمْ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ) رواه الترمذي: (2390)، وقال: حسن صحيح، وقال الألباني: صحيح، واتە: (موعازی كوڕی جەبەل - ڕەزای خوای لێ بێ - دەڵێ: گوێم لە پێغەمبەری خوا بوو ﷺ دەیفەرموو: خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ئەوانەی لەبەر شكۆمەندیی من یەكدییان خۆشدەوێ، چەند دوانگەیەكی نوورینیان هەن -لە قیامەتدا- كە پێغەمبەرانو شەهیدان خۆزگەیان پێ دەخوازن)، واتە: بەنسبەت ئەو كردەوەیانەوە.

5- هەروەها پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {(الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ}[1] واتە: (بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایە، هەندێکی هەندێکی مەحکەم دەکات، وە پەنجەکانی خستەنێویەك).

6- وە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى)[2] واتە: (وێنەی بڕواداران لە یەکدی خۆشویستنیان و بەزەیی بەیەکداهاتنەوەیان و سۆزو پەرۆشییان بۆ یەکدیدا، وەك جەستەیەك وان، کە ئەگەر ئەندامێکی ناساغ بوو، هەموو جەستە بە شەونخوونیی و تا لێهاتن بەشداریی دەکات).

ڕوونکردنەوە

یەك: دۆستایەتیی و برایەتیی مسوڵمانان قووڵترین و پتەوترین دۆستایەتیی و برایەتییە: ئەو ئایەتە بەپێزە کە خوای بەرز و مەزن تێیدا فەرموویەتی:

﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ..﴾[3]

بڕواداران هەر بران، واتە: ناگونجێ ئینسان ئیماندار بێ و برایەتیی نەکات لەگەڵ ئیمانداراندا، کە لێرەدا مەبەست پێی برایەتیی ڕاستەقینەیە، ئەگەرنا جۆرە برایەتیی دیکەش هەن[4]، هەروەها ئایەتی ژمارە (71)ی سوورەتی (التوبة)

---

[1] رواه البخاري: (2446) واللفظ له، ومسلم: 2585، عن أبي موسى الأشعري رضي الله عنه.

[2] رواه البخاري: (6011)، ومسلم: (2586) واللفظ له، عن النعمان بن بشير رضي الله عنه.

[3] الحجرات: ١٠

[4] ئێمە بەگوێرەی عورفو باو زۆرجار وایە، بەوان دەڵێین: برادەر، بەڵام لەڕاستیدا ئەگەر بشڵێین: برا، هیچ ئیشکالی شەرعیی تێدا نییە، چونکە برایەتیی دینیی هەیەو برایەتیی دنیاییش هەیە، برایەتیی دینیی و عەقیدەیی هەیەو برایەتیی نەتەوەیی و نەژادییش هەیە، با تەماشای ئەم ئایەتانە بکەین:

کـە دەفـەرموێ: ﴿ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖ ...﴾، (أَوْلِيَـاء) کـۆی (وَلِي)یە، (وَلِي)یش واتە: (دۆستو پشتیوان، خۆشەویست، سەرخەر، یارمەتیدەر، نزیك) هەموو ئەم مانایانە دەگرێتەوە.

کەواتە: هیچ کەس لە ئیماندار نزیکتر نییە، لە براو خوشکی ئیمانداری.

پێغەمبەریش ﷺ دەربارەی برایەتیی مسوڵمانانو دۆستایەتییانو نزیکییان، زۆر شتی فەرمووە، بـۆ وێنـە: (عَنْ أَبِي هُرَيْـرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ، قِيلَ: مَا هُنَّ يَا رسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللَّهَ فَشَمِّتْهُ، وَإِذَا مَرِضَ فَعُدْهُ، وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ)[1] واتە: (ئـەبو هـورەیرە — خـوا لـێی ڕازی بـێ— دەڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فـەرمووی: مـافی مسـوڵمان لەسـەر مسـوڵمان شـەش شـتن، گـوترا: ئەوانـە چـین ئـەی پێغەمبـەری خـوا؟ فـەرمووی: ئەگـەر لـە ڕێگـا پێیگەیشتی سڵاوی لـێ بکە[2]، وە ئەگەر بانگی کردی وەڵامـی بـدەوە، وە ئەگـەر ڕاوێژی پێ کردی، چی دڵسۆزییە بۆ ئەوو چی بۆ ئەو چاکە پـێی بڵێ[3]، وە ئەگەر

خوای بەرز ء مەزن دەفەرموێ: [وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمۡ هُودٗاۚ قَالَ يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾] الأعراف، واتە: (وە ڕەوانەمان کرد بۆ لای گەلی عـاد هـوودی برایـان، فـەرمووی: ئـەی گەلەکـەم! خـوا بپەرستن، جگە لەو پەرستراوێکی دیکەتان نییە، جا ئایا خۆتان ناپـارێزن؟)، مانـای وایـە خوایان نەپەرسـتوەو چووە پێیان بڵێ:خوا بپەرستن،وە دوایـی بەقسەشـیان نـەکردووەو خـوا (جل جلالـه) لـەناوی بـردوون، لەگـەڵ ئەوەشدا خوا (جل جلاله) دەفەرموێ: بۆ لای گەلـی عاد هوودی برایانـمان نارد، بۆچی برایـان بووە؟ چونکە لە نەژادو ڕەچەڵەکدا برایـان بووە.

[1] رواه مسلم: (2162).

2) هـەوڵ بدە تۆ پێشـتر سڵاوی لێبکـەی.

3) وشەی (النُّصْحْ) بە مانای دڵسۆزیی دێ، بە مانای مشوور لـێ خواردن دێو بە مانای ئامۆژگاریش دێت.

پژمیو سوپاسو ستایشی خوای کرد، تۆش داوای بەزەیی خوای بۆ بکە[1]، وە ئەگەر نەخۆش بوو، سەردانی بکەو لێی بپرسە[2]، وە ئەگەر وەفاتیشی کرد شوێنی بکەوەو لە دوای جەنازەکەی بڕۆ بۆ بە خاك سپاردنی).

دوو: مسولْمانان دەبێ مایەی بەهێزبوونی یەکدی بن:

پێغەمبەری خوا ﷺ چۆنیەتی پەیوەندیی نێوان مسولْمانانی وێناکردووەو دەفەرموێ: {(الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ}[3] جا ئەوەش بەڕاستی دەیەوێ تا ئینسان دەروونی خۆی وا لێدەکات کە لەگەڵ ئیمانداراندا ئاوابێو بێ فەرق بێ لەگەڵیان، بە قازانجو خۆشیان دڵی خۆشبێو، بە نارەحەتیو ناخۆشییشیان دڵی سەغڵەت بێ، بەبێ فەرقو جیاوازیی، بەبێ تێخوێندنەوەی ئینتیمای سیاسییو ڕێکخراوەیی، ئامادەبێ بۆ هەمووان دڵسۆز بێو هاوکاریان بێ، ئەوە بەڕاستی خۆ ڕاهێنانی دەوێو ئیش لەسەر خۆ کردنی دەوێو، ئینسان وا بە ئاسانیی ئەوەی بۆ فەراهەم نایێ، ئەگەر ئینسان زۆر لە خۆی وریا نەبێ، ئەو مەسەلەی حیزبو ڕێکخراوە خاڵێکی سەلبیی هەیە، ئەویش ئەوەیە کە دەمارگیرییەك پەیدادەکات، مرۆڤ پێی خۆشە کۆمەڵەکەی خۆی لە هەموو چاکەیەکی هەبێ، بەڵام ڕەنگە چاکەی بۆ خەڵکی دیکە پێ خۆش نەبێ، کە ئەوە نابێ وابێ، با پێت خۆشبێ خەڵکی خۆت باش بێ، ئەوەی کە لە بازنەیەکدا کۆبوونەتەوە، بەڵام دەبێ ئەو خۆشییو چاکەیەت بۆ ئەوانیدیکەش پێ خۆشبێ، چونکە لە بازنەیەکی فراوانتردا لەگەڵ ئەوانیش هەر

---

1) کە ئەو پژمیو گوتی: (الحَمْدُ لله)، تۆش پێی بڵێ: (يَرْحَمُكَ الله).

2) هەڵبەتە هەر تەنیا لێپرسینیش نییە، بەڵکو ئەگەر چیشی پێ کرا بۆی ئەنجام بدا، چونکە بۆیە دەچێتە لای هاوکاریی بکا.

3 رواه البخاري: (2446 و 6026).

پێك دەگەیەوە، کە بریتییە لە بازنەی برایەتیی ئیسلامیی و ئیمانیی، کە ئێمە لەم بنەمای سێزدەیەمەدا باسی لێوە دەکەین.

وە لە فەرموودەیەکی دیکەدا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَخُونُهُ وَلَا يَكْذِبُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ: عِرْضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ ...}[1] واتە: (مسولمان برای مسولمانە، {هەروەها بە نسبەت ئافرەتانیشەوە خوشك و بران، یان خوشكن}، ناپاكیی لەگەڵ ناکا، وە درۆی لەگەڵ ناکا، وە پشتی بەرنادا لە کاتی تەنگانەدا، هەموو شتێکی مسولمان لەسەر مسولمان قەدەغەیە: کەرامەت و ئابڕووی، وە ماڵ و سامانی، وە خوێنی ...).
دیارە مەرج نییە مەبەستی لە کەرامەت و ئابڕووی تەنیا لایەنی ناموس بێ، چونکە (عِرْض) لە زمانی عەرەبیدا واتە: کەسایەتیی و کەرامەت، کە دیارە خێزانی ئینسان و هاوسەری، یاخود کچی و خوشکی ئەوانە بەشێکن لە (عِرْض)، دەنا وشەی (عِرْض) واتە: کەسایەتیی و ئیعتیبار و ناوبانگ (سمعة) و کەرامەتی ئینسان.

سێ: مسولمانان دەبێ هەست بە خۆشی و ناخۆشیی یەکدی بکەن:

تەماشا بکەن پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی چەند جوان وێنا کردووە، کە دەفەرموێ: {مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى}[2] بێگومان ئەوە دیارە ئەگەر ئینسان ددانی بێشێ، هەموو ئەندامەکانی ئارامیان لێ هەڵدەگیرێ، چاوی ئازاری هەبێ، هەموو ئەندامەکانی ناڕەحەت دەبن، هەروەها هەر ئەندامێکی

---

[1] رواه الترمذي: (1927)، وقال: حسن غريب(ت)، وقال الألباني: صحيح.
[2] رواه البخاري: (6011)، ومسلم: (2586) واللفظ له، عن النعمان بن بشير رضي الله عنه.

بێشێ، هەموو ئەندامەكانی دیكە ئازار دەچێژن، چونكە هەموویان بەیەكەوە پەیوەستن، ئێمەش دەبێ بۆ یەكدی ئاوا بین.

پاشان پێغەمبەر ﷺ كە مسوڵمانان بە ئەندامانی جەستەیەك دادەنێ، واتە: دەبێ هەر كامێكیان ئیشێك بكاتو مەرج نییە هەموویان یەك ئیش بكەن، بۆوێنە: ئێستا سەر ڕۆڵێك دەبینێ، لەنێو سەریشدا چاو ڕۆڵێك دەبینێ، هەر كامێك لە گوێ، لووت، زمان، هەتا لە دەستدا پەنجەكان هەر پەنجەی ڕۆڵی خۆی دەبینێ، مسوڵمانانیش دەبێ ئاوا ئیشەكان لەنێوان خۆیاندا دابەش بكەن، هەر كەسە ئەو ئیشە بكات كە چاكی لێدەزانێو ئەو كارە بكات كە بۆی دەكرێ ئەنجامی بدا، وە دەبێ هەست بە ئازارو خۆشییو ناخۆشیی یەكدی بكەن.

لە فەرمایشتی دیكەدا هاتووە كە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێ: {لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ}[1] واتە: (یەكێك لە ئێوە ئیمان ناهێنێ، تاكو ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ برای مسوڵمانیشی پێی خۆش نەبێ)، ئیمان ناهێنێ، واتە: ئیمانی تێرو تەواو (كامل)ی نییە، ئەگەرنا دەگونجێ كابرا ئەوەی بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ برای مسوڵمانی پێی خۆش نەبێ، بەڵكو جاری وا هەیە مسوڵمان ئیرەیی (حَسَد)ی هەیە، پێی ناخۆشە ئەو خێرو قازانجە بۆ برایەكەی بچێ، لێرەدا ناتوانی بڵێی ئیمانی نییە، بەڵام دەڵێین ئیمانێكی چاكی نیە.

بەڕاستی سەنگی مەحەكی ئیمان، مەسەلەی برایەتییو هەڵسوكەوت (معاملة)و خووڕەوشت (أخلاق)ە، لەگەڵ خەڵك، ئەگەر دەتانەوێ تەرازووتان بەدەستەوە بێو ئیمانی خۆتانی پێ هەڵسەنگێنن، تەماشا بكەن لەگەڵ خەڵك چۆن ڕەفتار دەكەن؟ ئەوەی بۆ خۆت پێت خۆشە، بۆ ئەوانیش پێت خۆشە؟ وە ئەوەی بۆ

---

[1] رواه البخاري: (13)، ومسلم: (45).

خۆت پێت ناخۆشە، بۆ ئەوانیش پێت ناخۆشە؟ ئایا بە خۆشییان دڵ خۆشـی‌و بـە ناخۆشییان دڵ ناخۆشی؟ بۆیـان دڵسـۆزی؟ بۆیـان بـە پەرۆشـی؟ ... هتـد، بـەوە ئینسان لە خۆی حاڵی دەبێ ئیمانەکەی چەندە، نەك تەنیا بە نوێژی زۆرو ڕۆژووی زۆر!

چوار: برایەتیی و دۆستایەتیی و یەکدی خۆشویستن لەبەر خوای بەرز و مەزن ، پایەیەکی بەرزی هەیە:

مەسەلەی دۆستایەتیی‌و برایەتیی ئەوەنیە بڵـێی: شتێکە ئەگـەر بیکـەم چاکەو، ئەگەر نەشیکەم، ئەوە مادام ئیمان‌و عەقیدەو نوێژو ڕۆژووو تاعەتی خۆم هەیە، تازە من تـەواو! نا، با تەماشای ئەو فەرمایشتەی پێغەمبـەر ﷺ بکـەین کـە دەفـەرموێ: {لَا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ حَتَّـى تُؤْمِنُـوا وَلَـا تُؤْمِنُـوا حَتَّى تَحَـابُّوا أَوَلَـا أَدُلُّكُمْ عَلَـى شَـيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ}[1] واتە: (ناچنە بەهەشت تا ئیمـان نەهێنـن، ئیمانیش ناهێنن تا یەکدیتان خۆشنەوێ، شتێکتان پێ بڵێم ئەگـەر بیکـەن یەکدیتان خۆشبوێ؟ سڵاو لە یەکدی کردن بڵاوبکەنـەوە). واتـە: سـەردان‌و هاموشـۆی یەکـدی بکەن، ئەوە هۆکارێکە بۆ خۆشەویستی پەیدابوون، کەواتە: پێغەمبـەر ﷺ بەهەشتی قەدەغە کردووە لە کەسێك ئیمانی نەبێ، وە ئیمانیشی قەدەغـە کـردووە لـە کەسـێك خۆشەویستیی نەبێ لەگەڵ خوشـك‌و برایـە مسـوڵمانەکانیدا!! دیـارە پێغەمبـەر ﷺ ئەوەنیـە بڵـێی زێـدەڕۆیی (مبالغـة)ی کـردووەو، شـێواز (أسـلوب)ێکـی سـۆزداری (عاطفي)ی بەکارهێناوە، بەڵکو مادام پێغـەمبەر ﷺ بیفـەرموێ، ئـەوە ڕێـك‌و ڕاسـت وایە، بۆچی؟ چونکە ئەگەر ئیمانت هەبێ، چۆن ئەو براو خوشکانەی خۆت خۆشناوێ کە خوای بەرز و مەزن یان خۆشدەوێ؟ ناگونجێ، ئینجا تەماشای ئەو فەرموودەیەی

---

[1] رواه مسلم: (54)، وأبو داود: (5193)، وابن ماجه: (68)، والتـرمذي: (2688)، عن أبي هريرة رضي الله عنه، وصححه الألبـاني، واللفظ لأصحاب السنن.

پێغه‌مبه‌ر ﷺ بكه‌ كه‌ ده‌فه‌رموێ: {الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، وَمَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ بِهَا عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرُبَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ}[1] واته: (مسوڵمان برای مسوڵمانه، سته‌می لێناكاتو ته‌سلیمیشی ناكا، وه‌ هه‌ر كه‌سێك به‌ كاری برایه‌كییه‌وه‌ ماندوو بێو بۆی جێبه‌جێ بكات، خوای به‌رز و مه‌زن كاره‌كه‌ی بۆ جێبه‌جێ ده‌كات، وه‌ هه‌ر كه‌سێك خه‌مێك له‌ مسوڵمانێك بره‌وێنێ، خوای به‌رز و مه‌زن به‌و خه‌م ره‌واندنه‌، خه‌مێك له‌ خه‌مه‌كانی رۆژی قیامه‌تی لێ ده‌ره‌وێنێ، وه‌ هه‌ر كه‌سێك كه‌موكووڕیی مسوڵمانێك بپۆشێ، خوای به‌رز و مه‌زن له‌ قیامه‌تی ده‌یپۆشێ)، واته‌: نه‌ بۆخۆی ئاماده‌یه‌ مافی پێشێل بكات، نه‌ له‌كاتێكدا كه‌سێكیش بیه‌وێ مافی پێشێل بكات پشتی به‌ربدا، جا ئه‌وه‌ زۆر ره‌حمه‌ته‌، زوڵمی لێ نه‌كه‌ی، به‌ هه‌ر حاڵ، مرۆڤ ده‌توانێ زوڵمی لێ نه‌كات، به‌ڵام ته‌سلیمی دوژمنی نه‌كه‌ی، ئاسان نییه‌، بۆ وێنه‌: ئێستا ئه‌گه‌ر مسوڵمانان له‌ به‌رانبه‌ر مسوڵمانانی فه‌له‌ستین بێ هه‌ڵوێست بن، مانای وایه‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌و فه‌رمووده‌یه‌ ره‌فتاریان كردووه‌، به‌ڵێ سته‌میان لێ ناكه‌ی، به‌ڵام ته‌سلیمیان ده‌كه‌ی، كه‌چی پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: {لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ}، واته‌: (سته‌می لێ ناكاتو ته‌سلیمیشی ناكا)، واته‌: له‌ به‌رانبه‌ر دوژمنه‌كه‌یدا بێ ده‌نگو بێ هه‌ڵوێست نابێ، جا ئه‌گه‌ر به‌ دوعایه‌كی خێریش بێ، گرنگ ئه‌وه‌یه‌ مرۆڤ بێ هه‌ڵوێست نه‌بێ، دوایی ده‌فه‌رموێ: هه‌ر كه‌سێك كاری مسوڵمانێك جێبه‌جێ بكات، خوای به‌رز و مه‌زن كاری ده‌سازێنێو بۆی جێبه‌جێ ده‌كات، وه‌ ئه‌گه‌ر خه‌مێكی سه‌ر مسوڵمانێك لاببا، خواش (جل جلاله‌) له‌ خه‌مه‌كانی رۆژی قیامه‌تی بۆ ده‌ره‌وێنێ، چه‌ند گه‌وره‌یه‌ ! وه‌ هه‌ر كه‌سێك كه‌موكووڕیی مسوڵمانێك بپۆشێو لێی نه‌كاته‌ هه‌ڵاّ، ئه‌وه‌ خوای به‌ به‌زه‌یی (جل جلاله‌) له‌

---

[1] رواه البخاري: (2442)، مسلم: (2580).

قیامەتێ دەپیۆشێ، شت لەوە گەورەتر هەیە؟! ئەوە بەڕاستی پایەیەكی گەورەیە، كەواتە: با ئێمە پێمانوانەبێ هەر بەو نوێژو رۆژووو تاعەتە كەسییانەی كە دەیانكەین، لە ئاوێ دەپەڕینەوە، ئەو پەیوەندیی كۆمەڵایەتیی و برایەتیی و سۆزو بەزەیی و بەرگریی لە یەكدی كردن و پشتی یەكدی گرتن و هاوكاریی پێكەوەكردنەش، زۆر پاداشتی گەورە گەورەیان هەیە.

وە لە فەرموودە قودسییەكەدا كە پێشتر هێنامان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: {الْمُتَحَابُّونَ فِي جَلَالِي لَهُمْ مَنَابِرُ مِنْ نُورٍ يَغْبِطُهُمْ النَّبِيُّونَ وَالشُّهَدَاءُ}[1] واتە: {ئەوانەی كە لەبەر شكۆو بالآیی خوا یەكدییان خۆشدەوێ، لەسەر چەند دوانگەیەكی نوورینن (لە قیامەت، لە بەهەشت)، پێغەمبەران و شەهیدان خۆزگەیان پێ دەخوازن}، جا یەكێك بۆی هەیە بڵێ: جا پلەیەك هەیە لە پلەی پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام و شەهیدان بەرزتر؟ تاكو پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام و شەهیدان خۆزگەی پێ بخوازن؟ زانایان دەڵێن: دەگونجێ هەندێك كەس لەسەر كردەوەیەكی تایبەت، پاداشتێكی بدرێتەوە كە هی زۆر لەو بەرزتر ئەو پاداشتەی نەبێ، یاخود ئەوەیە كە ئەوانە لەسەر ئەو یەكدی خۆشویستنە لەبەر خوای بەرز و مەزن پلەیەكیان پێدەدرێ كە پێغەمبەران علیهم الصلاة والسلام كە لە هەموو كەس گەورەترن، وە شەهیدانیش كە لە هەموو كەس پایە بەرزترن، حەز بەو شوێنەیان دەكەن، وە مەرج نییە ئەو شوێنەیان نەبێ، یانی پلەیەكی هێندە بەرزیان هەیە.

---

[1] رواه الترمذي: (2390)، وقال: حسن صحيح، وقال الألباني: صحيح.

پێنج: باشترین هۆکاری پاراستنی دۆستایەتیی و برایەتیی:

ئێمە چۆن دۆستایەتیی‌و برایەتیی خۆمان بپارێزین لەگەڵ مسوڵمانانددا بەگشتیی‌و، لەنێو خۆماندا بەتایبەتی؟ بە سێ شتان دەگونجێ ئینسان باشترین هۆکاری دەستەبەرکەری پاراستنی دۆستایەتیی‌و برایەتیی فەراهەم بێنێت:

1- هاوکاریکردنی یەکدی لەسەر خاڵ و ئامانجە هاوبەشەکان:

ئەو شتانەی کە ئامانجی هاوبەش‌و خاڵی هاوبەشن‌و لەسەریان یەکدەنگین، هاوکاریی یەکدی بکەین، وەك گوتوویانە: (نَتَعَاوَنُ فيمَا اتَّفَقْنَا عَلَيْهِ)، واتە: (هاوکاریی یەکدی دەکەین لەوەدا کە لەسەری کۆکین)، ئەوەش خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ...﴾[1] واتە: (وە هاوکاریی یەکدی بکەن لەسەر چاکەکاریی‌و پارێزکاریی، وە هاوکاریی یەکدی مەکەن لەسەر گوناهو دەستدرێژیی ...)، چاکەکاریی هەر شتێکە بۆ خەڵك باش بێ‌و، پارێزکاریی هەر شتێکە بۆ خوای بەرز و مەزن جێگای ڕەزامەندیی بێ، دیارە بە چاکەکاریی خەڵك ڕازی دەکەی‌و، بە پارێزکارییش خوا!

2- تەحەممولکردنی جیاوازییەکانی یەکدی:

بەڵگەمان ئەوەیە کە خوای پەروەردگار (جل جلاله) مرۆڤەکانی جیا جیا خوڵقاندوەو میزاج‌و بۆچوونیان جیایە، بۆیە خوای بەدیهێنەر (جل جلاله) لە قورئاندا باسی دڵ پێکەوە جۆشدران دەکات، بەڵام باسی عەقڵ پێکەوە

---

[1] المائدة: ٢

جۆشــدران ناكـا، دەفــەرموێ: ﴿ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ..﴾[1] بــەڵام نافــەرموێ: (وَأَلَّفَ بَيْنَ عُقُولِهِمْ)، چـونكە دەگونجـێ دڵـەكان پێكـەوە بـن، بـەڵام ناگونجـێ عەقڵـەكان یـەك جـۆرە بیركردنــەوەیان هــەبێ، وە ئەگــەر دڵــەكان پێكــەوە جۆشــبدرێن، ئــەوە جیــایی بیركردنەوەكــان نــەك زەرەری نییــە، بــەڵكو دەبێتەهۆی دەوڵەمەندیی و فراوان بوونی ئیسلام.

تۆ تەماشا بكە ئێمـە ئێسـتا كـە ژیاننامـەی هـاوەڵان دەخوێنینـەوە – خـوا لێیان رازی بێ –، ئەبو بەكر رایەكی هــەبووە، عومـەر رایەكیدیكـەی هـەبووە، ئەگەر ئێسـتا هەر یەك را هەبووایە، شـتەكە بۆ ئێمە تەسك دەبوو، بەڵام ئەگەر بووە دوو را، سێ را، چوار را، شـتەكە بـۆ ئێمـە فـراوان دەبـێ، بۆیە عومـەری كوڕی عەبدولعەزیز –ڕەزای خوای لـێ بێ– دەڵێ: (مَا سَرَّنِي لَوْ أَنَّ أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ لَمْ يَخْتَلِفُوا، لِأَنَّهُمْ لَوْ لَمْ يَخْتَلِفُوا لَمْ تَكُنْ رُخْصَةً)[2]، واتـە: (مـن دڵخـۆش نەدەبووم ئەگەر هاوەڵانی موحەممەد ﷺ راجیاییان نەبووایە، چـونكە ئەگــەر ئەوان راجیاییان نەبووایە، ئێسـتا بـۆ ئێمـەش روخسـەتو فراوانیـی نـەدەبوو)، واتە: پێمخۆشە كە راجیاییـان هـەبووە، بۆچـی؟ چونكە شـتەكە فـراوان بـووە بۆیان، با وێنەیەكتان بۆ بێنمـەوە[3]: ئەبو بـەكر – خـوا لــێی رازی بـێ – لـە كاتێكدا كە خەلیفـە بـوو، مووچـەی وەك یـەك دەدایـە خـەڵكی، یـانی بـەرزیی و نزمیی نەدەخستە نێوان خەڵك لـە مووچـە پێدانـدا، بـەڵام عومـەر –خـوا لــێی

---

[1] الأنفال: ٦٣

2) تفسير روح المعاني للآلوسي، ج: (4)، ص: (24).

3) نَظَرَ عُمَرُ أَبَا بَكْرٍ حِينَ سَوَّى بَيْنَ النَّاسِ فَقَالَ: أَتُسَوِّي بَيْنَ مَنْ هَاجَرَ الْهِجْرَتَيْنِ وَصَلَّى إِلَى الْقِبْلَتَيْنِ، وَبَيْنَ مَنْ أَسْلَمَ عَامَ الْفَتْحِ خَوْفَ السَّيْفِ؟ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّمَا عَمِلُوا لِلَّهِ، وَإِنَّمَا أُجُورُهُمْ عَلَى اللَّهِ، وَإِنَّمَا الدُّنْيَا دَارُ بَلَاغٍ لِلرَّاكِبِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: لَا أَجْعَلُ مَنْ قَاتَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَمَنْ قَاتَلَ مَعَهُ". الأحكام السلطانية للماوردي، ص: (309).

ڕازی بێ– تەماشای كردو بە ئەبو بەكری گوت: ئەوە بۆچی وەك یەكیان دەدەیتێ؟ بۆچی ئەوەی چەند ساڵە مسوڵمان بووەو ئەوەی دوێنێ مسوڵمان بووە، وەك یەكیان دەدەیتێ؟ ئەبو بەكر – خوا لێی ڕازی بێ– گوتی: پاداشتی مسوڵمانەتییەكەیان لە قیامەتێ وەردەگرنەوە، بەڵام ئەوە ژیانە، ژیانیش هەموویان پێویستیانە، ئاوا باشترە، كەچی عومەر – خوا لێی ڕازی بێ – لە سەردەمی خیلافەتی خۆیدا ئەو یاسایەی گۆڕیو گوتی: ئەوەی شەڕی لە دژی پێغەمبەر ﷺ كردووە، وەك ئەوەی تەماشا ناكەم كە لە خزمەت پێغەمبەردا ﷺ جەنگی كردووە، عومەر –خوا لێی ڕازی بێ– بەرزیی و نزمیی خستە نێوان مووچەكانیانەوە، هەرچەندە لە ژیاننامەی عومەردا هاتووە كە لە كۆتایی تەمەنیدا پەشێمان بووەوەو گوتی: ڕایەكەی ئەبوبەكر باشترە، چونكە وردە وردە چینایەتیی پەیدابوو، بەڵام گرنگ ئەوەیە هەردووكی دەرفەتو بوار (مجال)ی تێدا هەیە، ئێستا ئەگەر مسوڵمانان بڵێن: ئەوەیان ئیش پێدەكەین، یان ئەوی دیكەیان ئیش پێدەكەین، مەجالی تێدا هەیە.

جا ئەگەر تەماشای ئەو فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ بكەین كە دەفەرموێ: {مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى}[1] كەواتە: ئەندامەكان (أعضاء)ی جۆراوجۆرن، یەك جەستە لە چەند ئەندامێك پێكدێت، ئەو ئەندامانە وەك گوتمان هەر كامێكیان ئیشی خۆی هەیە، كاری هەریەكەیان لە هی ئەوەیدیكە جیایە، كەچی هەمووشیان پێكەوە تەبان، ئەو ئەندامانە هیچ ناكۆكییان

[1] رواه البخاري: (6011)، ومسلم: (2586) واللفظ له، عن النعمان بن بشير رضي الله عنه.

پێکەوە نییە، هەموویان هاوکاری یەکدینو، لە یەکدیش جیانو هەریەکەیان کارێکی جیای هەیە.

مسوڵمانانیش دەبێ ئاوابن، وە دەبێ جیاوازییەکان بقۆزنەوە بۆ هاوکارییان، چونکە ئەوەی بە چاو دەکرێ، بە دەست ناکرێ، وە ئەوەی بە دەست دەکرێ، بە لاق ناکرێ، وە ئەوەی بە زمان دەکرێ، بە گوێ ناکرێ، بەڵام هەر کامێکیان لە بواری خۆیدا دەتوانێ هاوکار بێ بۆ ئەوی دیکە، مسوڵمانانیش دەبێ وابن.

3- **هەڵبژاردنی چاکترین وشە و تەعبیر و دەستەواژە و شێوار لە کاتی قسە و وتوویژ و هەڵسوکەوتدا:**

خوای بەرزو مەزن بۆ هەڵسوکەوت (تعامل) کردن دەفەرموێ: ﴿ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ٱلسَّيِّئَةَۚ نَحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَصِفُونَ﴾[1] واتە: (بە چاکترین شێوازی قسەو رەفتار، قسەو هەڵوێستی خراپی وان پاڵپێوەنێ، ئێمە باشتر دەزانین بەوەی ئەوان دەیڵێنو وەسفی تۆی پێ دەکەن). بۆیە خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ ٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ ٱلشَّيۡطَٰنَ يَنزَغُ بَيۡنَهُمۡۚ ..﴾[2] واتە: (وە بە بەندەکانم بڵێ: کامە قسەی چاکە ئەوە بڵێن، بێگومان شەیتان نێوانیان تێکدەدا...)، واتە: ئەگەر لەگەڵ یەکدیدا شێوازی جوانو دەستەواژەی جوان بەکاربێنین، بێگومان ئەوە رێگرییەکی زۆرچاکە لە تێکچوونی دۆستایەتییو برایەتیی، جاری وایە کەسێك بە وشەیەکی نارێكو بە

[1] المؤمنون: ٩٦

[2] الإسراء: ٥٣

دەربڕینێکی بریندارکەر، دڵی کەسێك دەیەشێنێ، کە ئەگەر بێو هەر ئەو مانایە بخاتە قاڵبێکی دەربڕینی جوانەوەو بە شێوەیەکی جوان بیخاتەڕوو، دڵی بەرانبەرەکەی ناڕەحەت نابێ. هەڵبەتە ئینسان دەبێ حەق بڵێ، بەڵام دەبێ حەقەکەش بە شێوەیەکی حەق بڵێ، خوای بەرزو مەزن دەربارەی قورئانی بەڕێز دەفەرموێ: ﴿وَبِٱلۡحَقِّ أَنزَلۡنَٰهُ وَبِٱلۡحَقِّ نَزَلَ ..﴾[1] واتە: (ئێمە ئەم قورئانەمان لەسەر بناغەی ڕاستی دابەزاندوەو، وە بەشێوەیەکی ڕاستو بۆ چەسپاندنی ڕاستییش دابەزیوە ...).

خوای پەروەردگار (جل جلاله) لەو کەسانەمان بگێڕێ کە هەمیشە لەگەڵ یەکدیدا حەق بڵێین بە دڵسۆزیی، بەڵام حەقەکەش بە شێوەیەکی حەقو چاك بڵێین، بە شێوەیەکی وا بێ کە لە ئاستی بەرزی ئیسلامو، دۆستایەتیی و برایەتیی ئیمانیی و ئیسلامییماندا بێ.

1 الإسراء: ١٠٥

بنەمـــای چواردەیـــەم

خۆ بژارکـــردنی ئەندامـــان لە خـــووە خراپ و پەســـتەکان، خۆرازاندنـــەوەیان بە ئاکـــارو رەوشـــتە جوان و پەســـندەکان

بنەمـای چـواردەیـەم

خۆ بژاركـردنی ئەندامان لە خووە خراپ و پەستەكان و خۆ رازاندنەوەیـان بە ئاكـار و رەوشـتە جوان و پەسـندەكان.

خۆ بژاركردنی یەك یەكی ئەندامانی كۆمەڵ لـە خووو خدە پەستەكان (الرذائل) و خۆ رازاندنەوەیان بە خەسڵەتە بەرزو پەسندەكان (الفضائل)و، هەڵسوكەوت كردنیان لەگەڵ تێكڕای خەڵكیدا بەپێی ئەدەبو رەوشتە بەرزو جوانەكانی ئیسلامو، خۆپاراستن لـە هەرجۆرە ئەزیەتدانو زیـان گەیاندنێك بە خەڵكی، بە دڵو زمان و ئەندامەكانی دیكەو، كۆشش‌كردن بۆ سوود پێگەیاندنیان، بە دڵو زمانو دەستو ماڵو سامان، وەك:

1- خوای بەخشـەر (جل جلالە) لەوبارەوە فەرموویـەتی: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ﴿١٤﴾﴾ الأعلى، واتە: (بەڕاستـی سـەرفرازە كەسێك كە خۆی تەزكیـە كـردوە)، واتـە: خۆی پـاكو چـاك كـردوە.

2- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویـەتی: ﴿أَفَمَن يَعۡلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ كَمَنۡ هُوَ أَعۡمَىٰٓۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلۡمِيثَٰقَ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلۡحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِمۡ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ وَيَدۡرَءُونَ بِٱلۡحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عُقۡبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾﴾ الرعـد، واتـە: (ئایـا كەسێك كە دەزانێ ئەوەی لە پەروەردگارتەوە بۆ تۆ دابەزێنراوە، حەقـە، وەك ئەو كەسە وایە كە كوێرە؟ بێگومان تەنیا خاوەن عەقڵان بیردەكەنـەوەو پەنـد وەردەگرن، ئەوانەی كە پەیمانی خوا بەجێ دێننو پەیمانی پتەو ناشـكێنن، وە

ئەوانەی كە ئەوەی خوا فەرمانی پــێ كـردوە، بگەیەنـدرێ، لـە پەیوەندییـەكان دەیگەیەنن، وە لە پەروەردگاریان دەترسن‌و لە لێپرسینەوەی خراپ دەترسن، وە ئەوانــەی كــە لەبــەر ڕەزامەنــدیی پــەروەردگاریان خــۆڕادەگرن‌و نوێــژ بەرپادەكەن‌و، لەوەی كە پێمانداون بە پەنهانیی‌و بە ئاشكرا دەبەخشن، وە بە هەڵوێستو قسـەی چـاك هی خراپ پـاڵ پێوەدەنێن، ئـا ئەوانـە سـەرەنجامی مەنزڵـگـای دوارۆژیان بۆ هەیە).

3- هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿خُذِ ٱلۡعَفۡوَ وَأۡمُرۡ بِٱلۡعُرۡفِ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡجَٰهِلِينَ ١٩٩﴾ الأعراف، واتە: (ئەوەی كە ئاسانە وەریبگرە و فـەرمان بـە چاكە بكە و پشت لە نەفامان بكە)، واتە: پشتگوێیان بخە.

4- پێغەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: (الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَاجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ) رواه البخاري: (10) واللفظ لـه، ومسلم: (41)، عـن عبـدالله بـن عمـرو بـن العـاص، واتـە: (مســوڵمان كەســێكە كــە مسـوڵمانان لە زمان‌و دەستی سـەلامەت‌و پـارێزراو بـن، وە كۆچـكەر كەسـێكە واز لە شـتێك بێنێ كە خوا قەدەغـەی كردوە).

5- هەروەها پێغەمبــەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی: {لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ} رواه البخاري: (13)، ومسلم: (45)، عن أنس بن مالك، واتە: (یەكـێك لە ئێوە ئیمان ناهێنێ، تاكو ئەوەی بۆ خـۆی پێــی خۆشــە، بـۆ برایەكەیشـی پێـی خۆشـنەبێ).

ڕوونكـــردنەوە

یــەك: ئــەدەبی بــەرزو ڕەوشــتی پەســندو جــوان، تایبەتمەنــدییترین نیشانەو ئیمتیازی خەڵكی ئیسلامییە لەگەڵ سەرجەم خەڵكیدا و، هەركات ئیمــان و عەقیــدە دامــەزراوو خواپەرســتیی ڕاســت و ســاغ بــوو، مســۆگەر ڕەوشت و ئەدەبیش بەرزو جوان دەبێ:

بەڵگەشمان لەسەر ئەوە كە هەر كاتێك عەقیــدە دامــەزراو بــوو، وە خواپەرســتیی ڕاست و ساغ بوو، ڕەوشــتیش بــەرزو جــوان دەبــێ، ئــەم دوو ئایەتــە بــەپێزەی خــوای پەروەردگارە (جل جلاله) كــە دەفــەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾﴾[1] واتە: (ئایا سەرنج نادەی چۆن خوا وێنەیەكی هێناوەتەوە! وشەیەكی پاك و چاك وەك درەختێكی پــاك و چــاك و بــەردارە، كــە ڕەگوڕیشــەكەی چەســپاوە لــە زەویــداو لــق و پۆپەكانیشــی بەرزبوونەتــەوە بــەرەو ســەرێ، لــە هــەموو كاتێكــدا بــە ئیزنــی پــەروەردگاری بــەرو میوەكەی دەردەكات[٢]، ئاوا خوا وێنە دێنێتەوە بۆ خــەڵكی، بۆئــەوەی بیربكەنــەوەو پەندوەربگرن).

لێرەدا خوای بەرز و مەزن سێ شتی لــە درەخــت باســكردووە، هەڵبەتــە درەخــت وێچوێندراوە (مُشَبَّهٌ بِهَا)یە و (كَلِمَةً طَيِّبَةً) بە درەخت چوێندراو (مُشَبَّه)ە، كە لەسەر رای زۆربەی توێژەرەوانی قورئان دەڵێن: مەبەست لە (كَلِمَةً طَيِّبَةً) وشەی تەوحیــدە

---

[1] إبراهیم: ٢٥/٢٤

2) واتە: هەمیشە میوەدارو بەرهەمدارە.

(لا إلهَ إلاّ الله)، واتە: (بێجگە لـە خـوای بـەرز و مـەزن هـیچ پەرسـتراو نـین)، وشـەی تەوحید ئەو (كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ)یە كە خوای بەرز و مەزن بە درەختێكی بەرداری دەچوێنێ، جا درەختە بەردارەكـە خـوای بـەرز و مـەزن سـێ شـتی لێ بـاس دەكـات: (أصْـلْ)و (فَرْعْ)و (أُكُلْ)ەكەی، (أصْلْ)ەكەی دیارە رەگوریشەكەیەتی و، (فَرْعْ)ەكەی دیارە لقو پۆپو گەڵاكەیەتی، وە (أُكُلْ)ەكەشی بەرو میوەكەیەتی.

ئیسلامەتییش سێ بەشی سەرەكییە:

1/ ئیمـانو عەقیدەیـە كـە لـە عـەقڵو دڵدا جێگیردەبـێ، وەك چـۆن رەگوریشـەی درەختەكە بە زەویدا بڵاودەبێتـەوەو دەچەسـپێ، ئیمـانو عەقیـدەش لـە عەقڵدا وەك تێگەیشـتن،وە لەدڵدا وەك قەناعـەت پـێهێنـانو قبـووڵكردن جێگیردەبـێ، هــەروەك خــوای بــەرزو مــەزن دەفــەرموێ: ﴿... أُوْلَٰٓئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلۡإِيمَٰنَ ...﴾[1] المجادلـة،واتـە: (...ئەوانـە خـوا ئیمـانی لەدڵـدا نووسـیون ...)، هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالـە) دەفـەرموێ: ﴿... وَلَمَّا يَدۡخُلِ ٱلۡإِيمَٰنُ فِي قُلُوبِكُمۡۖ﴾[2] واتە: (... وە جارێ ئیمان نەچۆتە نێو دڵەكانتانەوە ...).

2/ وە پاشان پابەندیـیو ئیلتیزام بە ئیسلامەوە، لە جـێی لـقو پۆپەكانـە، كـە ئـەو پابەندییەش لەسەر ئەندامە رووالەتییەكانی ئینسان دەردەكەوێ.

3/ وە دوایـین بەشـی مسـوڵمانەتییش بریتییـە لـە ئاكـارو رەوشـتی بـەرزو پەسـندو جوان، هەروەك چۆن درەخت ئەگەر رەگو ریشەكەی باش چەسپیبێ،وقەدو لقو پۆپو گەڵایـەكانی سـاغ بنو، بـەرداریش بـێ، بـە تەئكیـد میـوەش دەردەكـات، بەهـەمان شـێوەش ئەگـەر ئینسـان بەڕاسـتی ئیمـانو عەقیدەكـەی چەسـپابێو،

---

[1] الحجرات: ٢٢

[2] الحجرات: ١٤

عیبادەتو تاعەتەکەی بۆ خوا راست بێ، ئەخلاقو ئاکارو رەوشتیشی بەرزو پەسند دەبێ.

دوو: خوو و رەوشتی بەرز و پەسند هەڵقوڵاوی نەفسی تەزکیەکراوە، گۆزە چیی تێدا بێ ئەوەی لێ دەرژێ. بۆ نموونە: خۆشویستن (حب) و بەخشین (عطاء) و رقلێبوونەوە (بغچ) و دەست گرتنەوە (منع):

بەڵگەمان لەسەر ئەوە ئەو فەرموودەیەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ تێیدا دەفەرموێ: {مَنْ أَحَبَّ للهِ، وَأَبْغَضَ للهِ، وَأَعْطَى للهِ، وَمَنَعَ للهِ: فَقَدْ إسْتَكْمَلَ الإِيمَان}(1) واتە: (هەر کەسێك لەبەر خوا خەڵکی خۆشبوێ، وە لەبەر خوا خەڵك ببووغزێنێ، وە لەبەر خوا ببەخشێ، وە لەبەر خوا دەست بگرێتەوە، ئەوە ئیمانەکەی تەواوە).

تەماشادەکەین پێغەمبەر ﷺ خۆشویستنو بوغزاندنی پێش خستوون، ئینجا دوایی بەخشینو نەبەخشین، چونکە ئینسان ئەگەر کەسێکی خۆشویست، ئینجا ئەو خۆشویستنەی پاڵی پێوەدەنێ کە هاوکاریی بکاتو پێی ببەخشێ، وە ئەگەر رقی لە کەسێك هەڵسا، ئینجا ئەو رقو بوغزە وای لێدەکات، کە پێی نەبەخشێو هاوکاریی نەکا.

کەواتە: هەموو کردەوەکان ریشەکەیان دەگەرێتەوە بۆ دەروون (نَفْس)، جا ئەگەر دەروونەکە تەزکیەکراوو پاكو چاك بێ، ئەوە مسۆگەر کردەوەو رەوشتو رەفتارو ئاکاری پاكو چاکی لێ پەیدادەبێ، دەروونی تەزکیە نەکراویش هەر کردەوەو رەوشتو رەفتاری لە قەدەر خۆی لێ پەیدادەبێ.

---

1) رواه أبوداود: (4680) عن أبي أمامة، وصححه السيوطي والألباني.

وشەی (تزكية): كە لە (زَكى، يَزْكُو، زَكاةً وتَزْكِيَةً) هاتووە، بە مانای (نَمَا) دێ، واتـە: گەشـەی کـرد، وە بـە مانـای (طَهُرَ) دێ، واتـە: پـاك بـۆوە، وە بـە مانـای (صَلَحَ)ش دێ، واتە: چـاك بـوو، مانـای وایـە وشـەی (تزكيـة) لـە یـەك كاتـدا سـێ مانایان دەگرێتەخۆی: پاك بوون و، چاك بوون و، گەشەکردن، کە دیارە نەفس بـە ئیمانو خواناسینو خۆشویستنی خوای بەرز و مەزن و بەندایەتیی کردن بۆ خـوای بەرز و مەزن ، پاك دەبێو چاك دەبێو گەشەدەكات، وەك خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ﴾[1] واتە: (ئەوانەی ئیمانیـان هێنـاوەو بـە یـادی خـوا دڵیـان دادەمرکـێو ئۆخژنی بۆ دێو ئـارام دەگـرێ، ئاگـادار بـن! تـەنیا بـە یـادی خـوا دڵـەکان ئـارام دەگرن)، بەڵێ، دڵـی ئینسـان، لایـەنی مەعنـەویی ئینسـان، تـەنیا بـە پەیوەنـدیی لەگەڵ خوادا (جل جلاله) ئۆخژنی بۆ دێو ئارام دەگرێ، بۆیە خوای بـەرز و مـەزن لە سـوورەتی (الفجـر)دا ئینسـانی ئیمانـدار دەدوێنـێو دەفـەرموێ: ﴿يَٰٓأَيَّتُهَا ٱلنَّفۡسُ ٱلۡمُطۡمَئِنَّةُ ۝٢٧ ٱرۡجِعِيٓ إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةٗ مَّرۡضِيَّةٗ ۝٢٨﴾، واتـە: (ئـەی نەفسـی ئـارامگرتوو![2] بگەڕێوە بۆ لای خاوەنو پەروەردگارت، تۆش ڕازیو خواش لێت ڕازی)

سـێ: نۆ خەسڵەتی بنەڕەتیی بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ خوای بەرز و مەزن و خەڵكدا بەڵگە و نیشانەی ئیمان و عەقڵـن:

خـوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) لـە ئایەتـەکانی (19 – 22)ی سـوورەتی (الرعـد)دا، نـۆ خەسـڵەتی سـەرەكییمان بـۆ دەخاتـەڕوو، کـە ئینسـانو خـەڵکی

---

[1] الرعد: ٢٨

[2] کە بەهۆی یادی خواو ئیمان بە خواو بەندایەتیی بۆ خواوە ئارامی گرتوە.

مسوڵمان دەبێ بەپێی ئەو نۆ خەسڵەتە سەرەکییو بنەڕەتییە، مامەڵە لەگەڵ خوای بەرز و مەزن و لەگەڵ خەڵکی خوادا بکات، وە ئەو نۆ خەسڵەتە خوای پەروەردگار (جل جلاله) دایناون بە بەڵگەو نیشانەی ئیمانو عەقڵ، واتە: ﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾﴾ الرعد، کە پێشتر مانام کردن.

بەڵێ کەسێك بزانێ ئەوەی لەلایەن خواوە (جل جلاله) بۆ پێغەمبەر ﷺ دابەزێنراوە، هەقە، مانای وایە ئیمانی پێی هەیەو ئیماندارە، وە پێچەوانەکەی ئینسانی کوێرە، واتە ئەو کەسەی دەرکی ئەو حەقیقەتە ناکاتو پەی پێی نابا و ئیمانیشی پێی نیە.

کەواتە: ئەو نۆ سیفەتەی کە باسیان دەکات، هی کەسێکە کە ئیمانی هەیە، عاقڵێتییەکەش لەکوێدایە؟ لەو شوێنەدا کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ﴾. کەواتە: ئەوانەی ئەو نۆ سیفەتەیان تێدان هەم خاوەنی ئیمانن، هەم خاوەن عەقڵن.

جا ئەو نۆ سیفەتە ئەمانەن:

1- وەفاداربوون بە پەیمانی خوا (وفاء بعهد الله):

خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ:﴿ ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهۡدِ ٱللَّهِ ﴾،واتە: (ئەوانەی کە وەفادارن بە پەیمانی خواو، پەیمانی خوا بەجێ دێنن)، پەیمانی خوای بەرز و مەزن چییە؟ خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَإِذۡ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ وَأَشۡهَدَهُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمۡ أَلَسۡتُ بِرَبِّكُمۡۖ قَالُواْ بَلَىٰ شَهِدۡنَآ ..﴾[1] واتە: (کاتێك پەروەردگارت لە پشتی ئادەمزادەکان وەچەکەیانی وەرگرت و پێی فەرموون: ئایا من پەروەردگارتان نیم؟ گوتیان: با، شایەدییمان دا ــ لەسەر ئەوە ــ[2] ...).

توێژەرەوانی قورئان زۆر قسەیان لەسەر ئەم ئایەتە کردووە، بەڵام ئەوەی کە دێتە زەینەوەو لەلای من مانایەکی پەسندو ڕاستە، ئەوەیە کە خوای بەرز و مەزن لێرەدا دەیەوێ تێمان بگەیەنێ کە هەموو ئینسانێکی وا خوڵقاندوە بیناسێ، وە دان بە پەروەردگاریێتی خوای بەرز و مەزن و بەدیهێنەرێتی خوای بەرز و مەزن دا بێنێ بۆخۆی،وە سەرەنجام دەبێ هەر ئەو پەروەردگارەش بپەرستێ و بەندایەتیی هەر بۆ ئەو پەروەردگارە بکات.

ئا ئەوە پەیمانێکە خوای بەرز و مەزن لە هەموو ئینسانێکی وەرگرتوە، هەموو ئینسانێکی وا خوڵقاندوە بیناسێ و بزانێ پەروەردگاری کێیە؟ وە بەڵگەش لەسەر ئەوە زۆرن و، کێ زۆر کافرە کە لێی بقەومێ و دەستی لە هەموو پنچکان ببڕێ، بەبێ ئەوەی کە ڕۆژێك لە ڕۆژان باسی خوای بەرز و مەزن ی کردبێ، یاخود هاواری لە خوای بەرز و مەزن کردبێ، یەکسەر هاوار

---

[1] الأعراف: ١٧٢

[2] واتە: شایەدییان دا لەسەر ئەوە کە خوا (جل جلاله) پەروەردگاریانە.

دەکاتە خوای بەرز و مەزن ، وەك خوای بەرز و مەزن لە قورئاندا بۆمانی باسدەکاتو دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ...﴾[1] خوای بەرز و مەزن باسی هاوبەش بۆ خوا دانەران (الـمشركين)و بێبڕوایان (الكافرين) دەكاتو دەفەرموێ:(وە کاتێك کە شەپۆلێکی دەریا وەك هەور[2] دایپۆشـین،لە خـوا دەپاڕێنـەوەو گەردنکەچیی خۆیانی بۆ ساغ دەکەنەوەو، بێجگە لە خوا کەسی دی ناناسن...)، ئەوەی خوای بەرز و مەزن دەیفەرموێ وایە، هەموو ئینسانێك کە دەستی لە هەموو پێچکان دەبڕێ، هاواردەکاتە خوای بەرز و مەزن ، کەواتە ئەوە ئەو پەیمانەیە کە خوای بەرز و مەزن لە خەڵکی وەرگرتوە (وەفا بە پەیمانی خوای بەرز و مەزن).

2- هەڵنەوەشاندنەوەی ئەو پەیمانە پتەوە (عـدم نقض الميثـاق):

خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَلَا يَنقُضُونَ الْمِيثَاقَ﴾، واتـە: (وە پـەیمانی پتەو ناشكێنن)، میثاق: پەیمان (عَهْدْ)ێكە سوێندی لەسەر خورابێو تەئكیدی لەسەر کرابێتەوە، هەڵیناوەشێننەوە.

وەفا پێ کردن شتێکەو، هەڵنەوەشاندنەوەشی شتێکی دیکەیە، پێیەوە پابەندنو هیچ شتێکیش ناکەن پێچەوانەی ئەو پابەندییە بێ.

3- گەیاندنی پەیوەندییەکان:

خـوای بـەرز و مـەزن دەفـەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ﴾، واتـە: (وە ئەوانـەی کـە ئـەوەی خـوا فـەرمانی پـێ کـردووە بگەیەنـدرێ لـە

---

1) لقمان: ٣٢

2) کە شەپۆلی زۆر گەورە دێ، وەك شاخ سێبەرت لێ دەکا، دەڵێی ئەو شەپۆلە تازە حیسابم تەواودەکات!

پەیوەندییەکان، دەیگەیەنن)، جا ئایا مەبەست لە گەیاندنی ئەو پەیوەندییانەی کە خوای بەرز و مەزن فەرمانی پێکردووە بگەیەنرێن، چییە؟!

هەندێك لە زانایان ئەوەیان بە پەیوەندیی خزمایەتیی لێکداوەتەوە، بەڵام چەمكو واتای ئایەتەکە لەوە فراوانترەو، هەم گەیاندنی پەیوەندیی خزمایەتیی دەگەیەنێو، هەم چاکە کردن لەگەڵ دایكو باب دەگەیەنێو، چاکە کردن لەگەڵ ماڵو منداڵو دەرو دراوسێو لێقەوماوانو میوانو، لەگەڵ هەموو کەس دەگەیەنێ، هەموو ئەو پەیوەندییانەی خوای بەرز و مەزن فەرمانی پێکردوون کە دەبێ بگەیەندرێن، هەموو ئەو پەیوەندییانە دەگەیەنن، سەرنج بدەن: پێشێ خواپەرستیی، ئینجا خەڵك دۆستییو چاکە کردن لەگەڵ خەڵك.

4- ترسان لە پەروەردگار:

خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَيَخۡشَوۡنَ رَبَّهُمۡ﴾، واتە: (وە لە پەروەردگاریان دەترسن)، ترسانێك کە بە گەورەگرتنی لەگەڵدابێ، توێژەرەوانو شارەزایانی زمان دەڵێن: وشەی (خَشْيَة) ترسێکە کە بە گەورەگرتنو مەزن گرتن (تعظيم)ی لەگەڵدا بێ، بەڵام وشەی (خَوْف) ئەوەی لەگەڵدا نیە.

5- ترسان لە لێپرسینەوەی خراپ:

خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلۡحِسَابِ﴾،واتە: (وە لە لێپرسینەوەی خراپ دەترسن)، لێپرسینەوەی خراپ ئەوەیە کە ئینسان وەڵامی پرسیارەکانی خوای پەروەردگار (جل جلاله)ی پێ نەبێ.

6- خۆڕاگـریی لەبەر خوای بەرز و مەزن :

جاری وا هەیە كەسێك خۆڕادەگرێ لەسەر شتێك، چـونكە لـە پێچـەوانەكەی دەترسـێ، وە جـاری وایـە خـۆڕادەگرێ، لەبەرئـەوەی تەماعكارییـەكی هەیـە، بەڵام خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ صَبَرُواْ ٱبۡتِغَآءَ وَجۡهِ رَبِّهِمۡ﴾، واتە: (وە ئەوانەی كە لەبەر رەزامەنـدیی پـەروەردگاریان خـۆڕادەگرن)، نـەك لەبـەر تەماعێك، یان لەبەر زەرەرێك، بەڵكو هەر بۆئەوەی خوای بەرز و مـەزن لێیـان رازی بێ، خۆڕادەگرن لەسەر ئەوەی كەسێك نەفامییان لەگەڵ دەكـات، یـاخود حـەقێكی دەفـەوتێ، یـان لەسـەر تاعـەت خـۆڕادەگرن، لەسـەر موسـیبەت خـۆڕادەگرن، لـە بەرانبـەر خراپـەی خراپەكارانـدا خـۆڕادەگرن، هـەمووی دەگرێتەوە.

7- نوێژ بەرپاكردن (إقـامة الصـلاة):

خـوای بـەرز و مـەزن دەفـەرموێ: ﴿وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ﴾، واتـە: (وە نوێـژ بەرپـادەكەن).

8- بەخشین بە پەنهـانیی و بە ئاشـكرا:

خوای بەرز و مەزن دەفـەرموێ: ﴿وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰهُمۡ سِرّٗا وَعَلَانِيَةٗ﴾، واتـە: (وە لەوەی كە پێمانداون بە پەنهانیی‌و بـە ئاشـكرا دەبەخشـن)، ئەگـەر پێویسـت بـە پەنهانیی بكات بە پەنهانیی دەبەخشن، جاری واش هەیە ئەگەر پێویست بكات بە ئاشكرا ببەخشن بە ئاشكرا دەبەخشن،وە لەڕاستیدا بە ئاشكرا بەخشین، یـان بـە پەنهانیی بەخشین، دەگەڕێتەوە سەر حاڵـەتی جیاجیـا، جـاری وایـە وا باشـە بـە ئاشكرا ببەخشین و، جاری واش هەیە بە پەنهانیی بەخشین باشـترە، لێقـەوماوێك

دێ روو لە كۆمەڵێك دەكات دەڵێ: یارمەتییەكم بدەن، هاوكارییەكم بكەن، تۆ ئەگەر لەو كاتەدا لە خۆت رابینیی و نیەتت باش بێ و بە ئاشكرا ببەخشی، خەڵك چاو لە تۆ دەكات و ئەو بە ئاشكرا بەخشینە باشترە، وە لێرەدایە كە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ ...} [1] واتە: (هەر كەسێك لە ئیسلامدا رێیەكی باش بشكێنێ، جا - دوای ئەو كار بەو رێبازە بكرێ -، بە قەدەر خێرو چاكەی ئەو كەسەی بۆ دەنووسرێ كە كاری پێدەكات، بێ ئەوەی هیچ لە خێرو چاكەیان كەمبێتەوە ...).

كەی پێغەمبەر ﷺ ئەو فەرموودەیەی فەرمووە؟ كۆمەڵێك عەرەبی دەشتەكیی هاتنەلای پێغەمبەری خوا ﷺ، كە هەژاریی و نەداریی بە نێو چاوانیانەوە دیاربوو، زۆر رووت و رەجاڵ بوون، پێغەمبەر ﷺ دەموچاوی موبارەكی تاریك داهات و زۆری پێناخۆش بوو كە ئەوانەی بەو جۆرە بینی، ئیدی یەكێك یارمەتیدان، خەڵكیدیكەش لە دوای ئەو هاوكارییان كردن و یارمەتییاندان، جا پێغەمبەر ﷺ رووی موبارەكی وەك پارچە مانگێك درەوشایەوە [2]، لەو حاڵەتەدا ئەو فەرموودەیەی فەرموو.

واتە: هەر كەسێك هەنگاوێكی خێر بنێ و رێیەكی باش بشكێنێ و، خەڵكیدیكە چاوی لێبكەن، پاداشتی ئەوانیشی هەیە و لە هی ئەوانیش كەم نابێتەوە، هەتا رۆژی قیامەت چەند كەسیدیكە ئەو چاكەیە بكەن بەهۆی ئەوەوە، بە قەدەر

---

1) رواه مسلم: (1017) واللفظ له، والنسائي: (2554)، وابن ماجه: (203)،

2) جا هەندێك خەڵكی نەشارەزا لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ دەڵێن: ئەوە بەڵگەیە لەسەر رەوایی داهێنراوی چاك (البدعة الحسنة)، نا، ئەوە هیچ پەیوەندی بە داهێنراوەوە نیە.

هەمووان پاداشتی هەیە، بێ ئەوەی کە لە هی ئەوانیش کەم بێتەوە، هەروەها بە نسبەت خراپەشەوە هەروایە.

9- وەڵامی خراپە بە چاکە دانەوە:

خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَيَدۡرَءُونَ بِٱلۡحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ﴾، واتە: (وە بە هەڵوێستو قسەی چاك هی خراپ پاڵ پێوەدەنێن).

ئەو نۆ سیفەتە، خوای بەرز و مەزن کەسانێکی پێ وەسفکردوون کە ئەهلی ئیمانن و ئەهلی عەقڵن.

چوار: کەم چاوەڕوانیی لە خەڵك و چاکەکاریی و چاوپۆشیی، سێ بنەمای گەورەی ڕەوشتبەرزیی و مامەڵەی جوانن لەگەڵ خەڵکیدا:

هەر کەسێك ئەو سێ سیفەتەی تێدابن، بەڕاستیی دەتوانێ ڕەوشتی بەرزو جوان لە خۆیدا بێنێتەدی، بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ خەڵکیدا.

ئەم سێ سیفەتەشمان لەم ئایەتە بەپێزە وەرگرتوون: ﴿خُذِ ٱلۡعَفۡوَ وَأۡمُرۡ بِٱلۡعُرۡفِ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡجَٰهِلِينَ﴾[1] واتە: (ئەوەی ئاسانە لە خەڵك وەریبگرە، وە فەرمان بە چاکە بکە، وە پشت لە نەفامان بکە)، وشەی (العفو) وایان لێکداوەتەوە: (أي ما يَسْهُلُ قَصْدُهُ وتَنَاولُهُ)، واتە: (ئەوەی دەگونجێ بە ئاسانیی بکرێتە ئامانج و، بە ئاسانی ئینسان دەستی دەیگاتێ).

(إبن كثير) لەوبارەوە گوتوویەتی: (قَالَ بَعْضُ الْعُلَمَاء: النَّاسُ رَجُلانِ: فَرَجُلٌ مُحْسِنٌ فَخُذْ مَا عَفَا لَكَ مِنْ إِحْسَانِه وَلا تُكَلِّفْهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ وَلا مَا يُحْرِجُهُ، وَإِمَّا مُسِيءٌ فَمُرْهُ بِالْمَعْرُوفِ، فَإِنْ تَمَادَى عَلَى ضَلالِهِ وَاسْتَعْصَى عَلَيْكَ وَاسْتَمَرَّ فِي جَهْلِهِ فَأَعْرِضْ

---

[1] الأعراف: ١٩٩

عَنْهُ فَلَعَلَّ ذَلِكَ يَرُدُّ كَيْدَهُ)[1] واتە: (هەندێك لە زانایان گوتوویانە: خەڵك دوو جۆرە پیاون: یەکێکیان چاکەکارە، ئەوەی کە بە ئاسانیی لە چاکەی ئەو دێتە دەستت وەریبگرەو شتێکی لێ داوامەکە کە لە توانایدا نەبێ، یان سەغڵەتی بکات، یاخود خراپەکارە، تۆ فەرمانی پێ بکە بە چاکە، جا ئەگەر لەسەر گومڕایی خۆی بەردەوام بووو لێت عاسێ بووو بەردەوام بوو لەسەر نەفامیی خۆی، ئەوە پشتی تێبکە بەڵکو پیلانەکەی هەڵبوەشێنێتەوە).

ئەوە زۆر شتێکی گرنگە، هی وا هەیە زۆر خەڵکی سەغڵەت دەکات، شتێکیان لێ چاوەڕوان دەکات کە لە توانایاندا نییە، ئەو کەسەش لە ڕوودا دەمێنێ، بۆیە خوای بەرز و مەزن فەرمانی بە پێغەمبەر ﷺ کردووە کە بڵێ: ﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ﴾[2]، واتە: (بڵێ: من هیچ کرێتان لێ داوا ناکەم، وە من تەکلیفیشتان ناخەمە سەر). واتە: تووشی سەغڵەتیی و ئیحراجییتان ناکەم، هیچ چاوەڕوانییەکم لێتان نیە.

پێنج: بەبێ خۆپاراستن لە زیانگەیاندن بە خەڵك و دڵسۆزبوون بۆیان، مرۆڤ نابێتە مسوڵمان و برواداریکی تێر و تەواو:

ئەمە لەوەوە وەردەگرین کە پێغەمبەر ﷺ زۆر بە ڕوونیی و ڕاشکاویی دەفەرموێ: {الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَاجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ}[3] کەواتە: کەسێك بە زمان زیان بە مسوڵمانان بگەیەنێ و ئازاریان بداتو، بە دەست ئازاریان بدا، پێناسەی مسوڵمانی تێرو تەواو نایگرێتەوە، ئەوە

---

[1] المصباح المنير في تهذيب تفسير إبن كثير ص: (521).

[2] ص: ٨٦

[3] رواه البخاري: (10) واللفظ له، ومسلم: (40) عن عبدالله بن عمرو بن العاص.

بۆ مسوڵمانێتی، بۆ ئیمانداریێتییش پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {لا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ}[1] وە بە پێچەوانەشەوە، چی بۆ خۆی پێی ناخۆشە بۆ ئەویش پێی ناخۆش بێ، ئینجا بەو ئیماندارە لە قەڵەم دەدرێ كە خوای بەرز و مەزن دەیەوێ.

كۆتایی توێژینەوەمان دەربارەی ئەم بنەمای چواردەیەمە بەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ دێنین كە دەفەرموێ: {خَيْرُ الأَصْحَابِ عِنْدَ اللهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ، وَخَيْرُ الجِيرَانِ عِنْدَ اللهِ تَعَالَى خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ}[2] واتە: (باشترین هاوەڵ لەلای خوای بەرزو مەزن، باشترینیانە بۆ هاوەڵەكەی، وە باشترین دراوسێ لەلای خوای بەرزو مەزن، باشترینیانە بۆ دراوسێیەكەی)، دوو مسوڵمان كە دەبنە هاورێ، یان دراوسێ، كامەیان بۆ ئەوی دیكە باشتربێ، ئەویان لەلای خوای بەرز و مەزن باشترە، ئینجا باشیی ئەوەیە كە لە دڵەوە بۆی باش بێ، بە زمان لەگەڵی باش بێ، بە ماڵ لەگەڵی باش بێ، بە دەست لەگەڵی باش بێ، بە هەموو شێوەیەك باش بێ، ئینجا ئایا كێ لەگەڵ خەڵكی باش دەبێ؟ لەڕاستیدا باشیی لەگەڵ خەڵك، بەرهەمی راستییە لەگەڵ خوای بەرز و مەزن ، بۆیە مسوڵمان هەتا ئیمانەكەی كامڵترو پتەوتربێ، لەگەڵ خەڵكیشدا باشترو بۆیان بەكەڵكو سوودتر دەبێ.

---

[1] رواه البخاري: (13)، ومسلم: (45)، عن أنس بن مالك.

[2] رواه الترمذي: (1944)، وقال: حسن غريب، وصححه الألباني.

بنەمـای پازدەیـەم

خزمەتکـردنی خـەڵك و هـەوڵدان بۆ بەختـەوەرکردنیـان، بەشێکە لـە خـوا پەرستیی

بنەمـای پـازدەیـەم

خزمەتكـردنی خـەڵك و هەوڵدان بۆ بەختـەوەركـردنـیان، بەشـێـكـە لە خـوا پەرسـتیی:

كۆمـەڵی ئیسـلامیی پێشكەشـكردنی هـەر جـۆرە خزمەتگوزارییـەك بـە خـەڵك و كۆمـەڵگا لـە هـەموو بوارەكـانی: فەرهـەنگیی و كۆمەڵایـەتیی و ئـابووریی و سیاسـیی و... هتـدا، بـە فەرمانبـەریی خـوا (طاعـة الله) دادەنێ و، لەوبوارەدا بەجۆرێك قۆڵی خزمەتگوزاریی هەڵدەماڵێ، كە هیچ كەس و لایەنێك نەتوانێ موزایەدەی خەڵك دۆستیی و نیشـتمانپەروەریی و خزمەتگوزاریی بەسەردا بكـات، چونكە:

1- خوای بـە بـەزەیی و بەخشـەر (جل جلالـه) فەرموویـەتی: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا وَقَالَ إِنَّنِى مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾﴾ فصـلـت، واتـە: (وە قسەی كێ چاكتـرە لـە هی كەسێك كـە خـەڵك بـۆ لای خـوا بـانگ بكـات و كردەوەی چـاك ئەنجـام بداتو بڵـێ: من لە مسـوڵمانانم).

2- هـــەروەها خـــوای بـــەرز و مـــەزن فەرموویـــەتی: ﴿... وَقُولُوا۟ لِلنَّاسِ حُسْنًا ...﴿٨٣﴾﴾ البقـرة، واتـە: (... وە قسـەی بـاش لەگـەڵ خـەڵكی بكـەن و شـتی باش بە خەڵكی بڵـێن ...).

3- دیسان خوای بەرز و مـەزن فەرموویەتی: ﴿وَأَنفِقُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوٓا۟ ۛ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾﴾ البقـرة. واتە: (وە لـە رێـی خـوادا

ببەخشن‌و بەدەستی خۆتان خۆ مەفەوتێنن‌و چاکەکاربن، بێگومان خوا چاکەکارانی خۆشدەوێ).

4- وە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۩ ٧٧﴾ الحج. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە ! ڕکووع ببەن‌و کڕنووش ببەن – بۆ خوا –، وە پەروەردگارتان بپەرستن‌و چاکە بکەن، بەڵکو سەرفراز بن).

5- هەروەها خوای بەدیهێنەر (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿لَّا يَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَلَمۡ يُخۡرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمۡ أَن تَبَرُّوهُمۡ وَتُقۡسِطُوٓاْ إِلَيۡهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ٨﴾ الممتحنة، واتە: (خوا لێتان قەدەغە ناکات کە چاکە بکەن‌و ببەخشن بە کەسانێك کە لەسەر دین لەگەڵتان ناجەنگن‌و، لە نیشتمانتان‌و لە ماڵ‌و حاڵتان وەدەرتان نانێن، بێگومان خوا بەخشەرانی خۆشدەوێ).

6- پێغەمبەری خواش ﷺ کاتێك کە لەبارەی باشترین کەس پرسیاری لێکرا، فەرمووی: (مَنْ طَالَ عُمُرهُ، وَحَسُنَ عمَلُهُ) رواه الترمذي: (2330) وقال: حسن صحيح، والحاكم: (1256)، وقال: صحيح على شرطهما وأقره الذهبي، وأحمد: (17850) وقال الألباني: صحيح، وقال الهيثمي: إسناده جيد، واتە: (– باشترین کەس– ئەوەیە کە تەمەنی درێژ بێ‌و کردەوەی باش بێ).

7- هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {الـمُؤْمِنُ يَأْلِفُ وَيُؤْلَفُ، وَلا خَيْرَ فِيمَنْ لا يَأْلِفُ، وَلا يُؤْلَفُ، وَخَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ) رواه الطبراني في المعجم الأوسط: (5787)، والدارقطني عن جابر بن عبدالله، وقال الألباني

فـي السلسلة الصحيحة: حسن صحيح، واتە: (ئیماندار خەڵکی هۆگـری خـۆی دەکـاتو هۆگری خەڵکیش دەبێ، وە خێر لـەو کەسـەدا نیـە کـە نـە بتوانـێ خەڵکی هۆگری خۆی بکـاتو، نە بۆخۆی هۆگری خەڵکی بێ، وە باشـترینی خـەڵکی سـوودبەخشـترینیانە بـۆ خەڵـکی)، کەواتـە: کـێ لـە هـەموو کـەس باشـترە؟ ئەو کەسە کە سوودی بۆ خەڵکی زیاترە.

وە پێشـەوا (ئەبو حامیدی غەزالی)یش گوتوویـەتی: (إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا، أَكْثَـرَ حَـوَائِجَ الخَلْـقِ إِلَيْـهِ)[1]، واتـە: (ئەگـەر خـوا بەندەیـەکی خۆشـویسـت، وادەکـات خەڵـك زۆر ئیشـیان تێـی بکـەوێ)، تـاکو ئیشـیان بـۆ جێبـەجێ بکـاتو، خێری بگـاتێ.

ڕوونکـردنەوە

یەکـەم: خزمەتکــردنی خەڵــکو ســوودمەندکردنیان، خواپەرســتی و فەرمانبەرییە:

خزمـــەتکردنی خـــەڵكو ســـوودمەندکردنیانو بەختـــەوەرکردنیانو قـــازانج پێگەیاندنیان، بە عیبادەتو تاعەت لە قەڵەمدەدرێ، عیبادەت بە مانا فراوانەکەی، چ پەیوەندییان بـە خـوای بەرز و مـەزن وە هـەبێ، چ پەیوەنـدییان بـە خەڵکـەوە هەبێ، کەواتە: کە خوای بەرز و مەزن دەفـەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾[2] واتە: (جینو مـرۆڤم تـەنها بـۆ ئـەوە دروسـتکردوون، بـمپەرستن)،

---

1) المقصد الأسنى في شرح أسماء الله الحسنى لأبي حامد الغزالي، دراسة وتحقيق: محمد عثمان الخُشْت، الناشر: مكتبة الفرقان – القاهرة، ص: (80).

2 الذاريات: ٥٦

ئەوە مانای وا نییە بە تەنیا هەر خەریکی نوێژو ڕۆژووو زیکرو پاڕانەوە بن، چونکە ئەگەر پەرستن هەر ئەو شتانەبێ، دەبووایە خەڵکی هەر خەریکی ئەوانەبووایە، عیبادەت یانی ملکەچیی بۆ خوای بەرز و مەزن ، ئینجا ئەو کەسەی نوێژدەکات، بۆ خوای بەرز و مەزن ملکەچە،وە ئەو کەسەی خەڵك بۆ لای ئیسلام بانگ دەکات، بۆ خوای بەرز و مەزن ملکەچە، وە کەسێك فەرمان بە چاکە دەکاتو ڕێ لە خراپە دەگرێ، هەر بۆ خوای بەرز و مەزن ملکەچە، یان لە بواری ڕاگەیاندندا کاردەکات، یان لە بواری کۆمەڵایەتییدا کاردەکات ... هتد، لە هەر بوارێکدا، مادام بەو نیازە بیکا کە پێی لە خوای بەرز و مەزن نزیك بێتەوەو، بۆیە بیکات چونکە خوای بەرز و مەزن وای فەرمووە، ئەوە هەر لە بازنەی عیبادەتدایە.

جا ئەگەر بمانەوێ بەڵگە بێنینەوە لەسەر ئەوە کە خزمەتکردنی خەڵك عیبادەتو تاعەتە، زۆر بەڵگە هەن، هەر لەو دەقانەدا کە پێشتر هێنامانن:

1/ گوتنی قسەی باش و کردنی کاری باش، خوای بەرز و مەزن فەرمانی پێکردوون:

خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿... وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسۡنٗا .﴾[1]

هەروەها: ﴿... وَأَحۡسِنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾ [2]

کەواتە: خوای بەرز و مەزن فەرمانی کردووە بە چاکە گوتنو چاکە کردن، دەبێ قسەشمان چاك بێو کردەوەشمان چاك بێ، لەگەڵ خەڵکیدا بەگشتیو، تایبەتی نەکردووە بە مسوڵمانانەوە، بەڵکو دەفەرموێ: چاکە بکەن لەگەڵ هەر کەسێکدا.

---

1 البقرة: ٨٣

2 البقرة: ١٩٥

2/ چاکەکردن بە گشتی، فەرمانی پێکراوە و سەرفرازیی پێوە بەستراوە:

خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴾[1] واتە: (... وە چاکە بکەن بەڵکو سەرفراز بن)، دوای ئەوەی فەرمان خوا دەکات بە رکووع بردن و سەجدە بردن و عیبادەت کردن بۆ خوای بەرز و مەزن ، پاشان فەرمان بە چاکەکردن دەکات، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴾[2]

3/ خوای بەرز و مەزن رایگەیاندووە کە چاکەکاران و بەخشەرانی خۆشدەوێ، دەفەرموێ:

خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿... وَأَحۡسِنُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾[3] وە فەرموویەتی: ﴿... إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ﴾[4] واتە: (... بێگومان خوا بەخشەرانی خۆشدەوێ).

هەڵبەتە وشەی (الْمُقْسِطْ) دەشگونجێ بە مانای دادگەر (عادل) بێ، بەڵام لەم ئایەتەدا بە مانای بەخشەر دێ، نەك بە مانای دادگەر –دوایی روونی دەکەینەوە لەبەرچی–.

---

[1] الحج: ٧٧
[2] الحج: ٧٧
[3] البقرة: ١٩٥
[4] الممتحنة: ٨

وە شێخ (عبدالرحمن بن ناصر السعدي)ش دەڵێ: (وَإِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا يَسَّرَ لَهُ الأَسْبَابَ، وَهَوَّنَ عَلَيْهِ كُلَّ عَسِيرٍ، وَوَفَّقَهُ لِفِعْلِ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكِ الْمُنْكَرَاتِ، وَأَقْبَلَ بِقُلُوبِ عِبَادِهِ إِلَيْهِ بِالْمَحَبَّةِ وَالْوِدَادِ)[1]، واتە: (ئەگەر خوا بەندەیەكی خۆشویست، هۆكارەكانی بۆ ئاسان دەكات، وە هەموو زەحمەتییەكی لەسەر سووك دەكات، وە سەری دەخات بۆ كردنی چاكەكانو وازهێنان لە خراپەكان، وە ڕووی دڵی خەڵكی لەو دەكات بە خۆشەویستیو هۆگری).

4/ باشترین كەس سوودبەخشترینیانە بۆ خەڵك :

وەك پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ}[2] واتە: (چاكترینی خەڵكی سوودبەخشترینیانە بۆ خەڵك).

دووەم: بانگەواز بۆ لای خوای بەرز و مەزن و كردەوەی باش و خۆ لە ڕیزی مسوڵماناندا حیسابكردن، سێ هۆكاری گرنگی چاكتر بوونن لە لای خوای بەرز و مەزن:

ئایەتەكانی قورئان هەمیشە دەبێ بە وردیی سەرنجیان بدەینو پێكیانەوە ببەستین، ئینجا زیاتر لە نهێنییەكانیان تێدەگەین، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ:

﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ ٱلۡمُسۡلِمِينَ﴾[3] واتە: (وە قسەی كێ چاكترە لە هی كەسێك كە بانگەواز بۆ لای خوا دەكاتو، كردەوەی باش ئەنجام دەداو، دەڵێ: من لە مسوڵمانانم).

---

1) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، 235.

[2] رواه الطبراني في المعجم الأوسط: (5787)، والدارقطني عن جابر بن عبدالله، وقال الألباني في السلسلة الصحيحة: حسن صحيح.

[3] فصلت: ٣٣

دیارە، كەسێك خاوەنی چاكترین قسە بێ، بۆ خۆشی چاكترین كەسە، چونكە (گۆزە چیی تێدابێ ئەوەی لێدەڕژێ)، بەڵێ لەڕاستیدا كەسێك باشترین قسە دەكات، كە باشترین كەس بێ، بەزۆریی وایە، هەرچەندە جاری وایە بابای خراپیش قسەی باش دەكات.

كەواتە باشترین كەس كێیە لە تەرازووی خوادا (جل جلالە)؟ ئەوەیە كە ئەو چەند سیفەتەی تێدابن:

1- خەڵك بۆ لای خوای بەرز و مەزن بانگ بكات، نەك بۆ لای خۆی، یان بۆ لای حیزب:

خەڵك بانگكردن بۆ لای خوایە(جل جلالە) وە ئەگەر حیزبیشی هەیە، حیزبەكەشی بۆ خوایە(جل جلالە) چونكە حیزب هۆكار (وسیلة)یە، بەڵێ مرۆڤی خواناسو باش، خۆی ناكاتە جەمسەرو خەڵك بە دەوری خۆیدا بسووڕێنێتەوە، بەڵكو خۆیشیو خەڵكیش بەدەوری ڕەزامەندیی خوادا (جل جلالە) دەسووڕێنەوە، ئێمە دەچین لە كەعبە بە دەوری ماڵی خوادا (جل جلالە) دەخولێینەوە، ئەوە یانی با مسوڵمانان بزانن، كە دەبێ لە بوون (وجود)دا تاكە زاتێك شایستەی ئەوەبێ مرۆڤەكان بە دەوری ڕەزامەندییدا بخولێنەوە، تەنیا خوایە(جل جلالە)

2- كردەوەی باش ئەنجامدان:

هەر قسەیەكی باش مۆری كردەوەی پێوەنەبێ وەك پارەی قەڵبە، كەس وەریناگرێ، كەسێك وەستای قسان بێ بەڵام كۆڵەواری دەستان بێ، قسەی باش بكات، بەڵام كردەوەی خراپ بێ، ڕووالەت جوان بێ، بەڵام نێوەڕۆك وێران بێ، هیچ نییە، دوور كوژی نزیك خەسار بێ.

3- خۆ جیاكردنەوە لە مسوڵمانان زۆر خراپە:

خۆ جیاكردنەوە لە مسوڵمانان چەند جۆرێكی هەیە:

أ/ جۆرێكی ئەوەیە ئینسان بڵێ: (من شتێكمو ئەو خەڵكە شتێكی دیكەیە)، بێگومان ئەوە حاڵەتێكی زۆر خراپە، كە خۆت پێ لە خەڵكی زیادبێو پێتوابێ بەكەڵكی نێو خەڵكی نەماوی!!

ب/ حاڵەتێكی دیكە ئەوەیە كە خەڵكێك دابڕێ، كۆمەڵەكەی خۆت دابڕێو پێتوابێ كە ئەو خەڵكەی دیكە بە هیلاك چووە، جارجار ئەو تۆمەتە بۆ ئیسلامییەكان دەكرێ.

سێیەم: نامسوڵمانبوونی خەڵك، ڕێگر نییە لە چاكە لەگەڵ كردنیان:

ئەوەش خاڵێكی گرنگە، لەبەرئەوەی خەڵك نامسوڵمانە مانای ئەوە نییە كە چاكەیان لەگەڵدا نەكەی، دەتوانین زۆر بەڵگان لەوبارەوە بێنینەوە:

1- خوای بەرزو مەزن دەربارەی بێ بڕوایانو هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانو چۆنیەتی مامەڵە لەگەڵدا كردنیان، دەفەرموێ: ﴿لَّا يَنْهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓاْ إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ﴾[1] پێشتر باسمانكرد كە مەبەست لە (ٱلْمُقْسِطِينَ) لێرەدا بەخشەرانن، نەك دادگەران، چونكە (ٱلْمُقْسِطِينَ) لە (قورئان)دا بە مانای دادگەرانیش هاتووە،كەواتە: مەبەست لە (ٱلْمُقْسِطِينَ) بەخشەرانە، واتە ئەوانەی كە هەند (قِسْطْ)ێك لە ماڵی خۆیان دەبەخشن.

---

[1] الممتحنة: ٨

2- خوای دادگەر (جل جلاله) بەگشتی دەفەرموێ: ﴿وَأَحۡسِنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾(١٩٥) البقرة، دیاری نەکردووە لەگەڵ کێ چاکە بکەین، بەگشتی دەفەرموێ چاکە بکەن، واتە لەگەڵ خەڵك، ئیدی مسوڵمان و کافری لێك جیانەکردۆتەوە.

3- هەڵوێستی یوسف (علیه السلام) بەڕاستی بەڵگەیەکی بەهێزە لەو بوارەدا، چونکە لە میسر بێجگە لە خۆی مسوڵمانێکی دیکەی لێ نەبووەو هەموویان کافر بوون، بە بەڵگەی ئەوە کە دوو هاوەڵەکەی -کە دیارە زۆر لێی نزیك بوون- کاتێك دوو خەون دەبینن و دەچن بۆ لای یوسف (علیه السلام) خەونەکانیان بۆ لێکبداتەوە، دوایی کە گفتوگۆ (مناقشة)یان لەگەڵدا دەکات، دەفەرموێ: ﴿يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ ءَأَرۡبَابٞ مُّتَفَرِّقُونَ خَيۡرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّارُ ٣٩ مَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسۡمَآءٗ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم ...﴾[2]

واتە: (ئەی دوو هاوەڵەکەی بەندیخانەم! ئایا چەند پەروەردگارێکی جیاجیا باشترن، یان پەروەردگاری تاکی ملیێکەچکەر - کە زاتی خوایە (جل جلاله) -؟ ئەو - بت - انەی کە جگە لەو دەیانپەرستن، شتێك نین جگە لە ناوانێك کە خۆتان و باب و باپیرانتان ناوتان لێناون -کردووتانن بە پەرستراو - ...). وە پادشاش کە خەون دەبینێ، دیارە هەر پادشایەکی کافر بووە و، لە میسردا بێجگە لە یوسف (علیه السلام) مسوڵمانێکی دیکەی لێنەبووە، بەڵام یوسف (علیه السلام) لە ئەنجامی لێکدانەوەی خەونی پادشادا نەخشەیەکی ئابووریی

[1] یوسف: ١٩٥

[2] یوسف: ٤٠

پازدە ساڵیی دادەنێ، بۆ دەربازکردنی خەڵکی میسر لە گرانیی‌و قاتو قڕیی‌و برسێتییەك کە دێتەڕێیان‌و حەوت ساڵان دەخایەنێ، نەخشەیەکی پازدە ساڵیی دادەنێ: حەوت ساڵ کشتوکاڵ بکەن‌و پەزمەندەی بکەن‌و هەڵیبگرن، حەوت ساڵی دیکە گرانیی دێ، دوایی ساڵی پازدەیەم هەرزانیی‌و خۆشگوزەرانیی دێ.

یوسف (علیه السلام) ئەو نەخشە ئابوورییە پازدە ساڵییە دادەنێ، بۆ دەربازکردنی خەڵکی میسر لە برسێتی، لە حاڵێکدا کە بێجگە لە خۆی مسوڵمانێکی دیکەی لێ نییە، کەواتە چاکەکردن لەگەڵ ئینسانەکاندا بەگشتی، شتێکی پەسندە.

چی لەوە خۆشترە ئینسانی مسوڵمان چاکەی لە چاوی هەموو کەسێکدا هەبێ؟

4- فەرموودەی پێغەمبەریش ﷺ لەوبارەوە زۆرن، کە نەك هەر چاکەکردن لەگەڵ نامسوڵمانان، بەڵکو چاکەکردن لەگەڵ ژیانداران‌و ئاژەڵانیش هەر خێرو چاکەیەو مایەی پاداشتەو، هەروەك بە پێچەوانەکەشی، زیانگەیاندن بە ژیانداران‌و ئاژەڵانیش خراپەو مایەی سزاو جەزرەبەیە، بۆ نموونە دوو لەو فەرمایشتانە دێنینەوە:

أ/ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ، فَوَجَدَ بِئْرًا، فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ، فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِي كَانَ قَدْ بَلَغَ مِنِّي. فَنَزَلَ الْبِئْرَ، فَمَلأَ خُفَّهُ مَاءً ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ حَتَّى رَقِيَ، فَسَقَى الْكَلْبَ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ. قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنَّ لَنَا فِي هَذِهِ الْبَهَائِمِ لأَجْرًا؟ فَقَالَ: فِي كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ}[1] واتە: (لەکاتێکدا پیاوێك بە ڕێیەکدا دەڕۆیشت کە تینوێتی تینی بۆ

---

[1] رواه البخاري: (2363)، ومسلم: (2244).

هێنابووو سەغڵەتی كردبوو، بیرێكی دۆزیەوە، دابەزیە نێو بیرەكەو ئاوی خواردەوە پاشان هاتەدەر، سەگێكی بینی زمانی دەركێشابووو لە تینوێتییان زمانی لە زەوی دەخشاندو گڵی دەخوارد، كابرایەكە – لە دڵی خۆیدا – گوتی: ئەو سەگە تینوو بووە بە ئەندازەی ئەو تینوێتییەی بۆ من هاتبوو، بۆیە دووبارە دابەزیەوە نێو بیرەكەو خوففەكەی[1] خۆی لە پێ كردەوەو پڕی كرد لە ئاو، بە دەمییەوە گرتی هەتا هاتەوە سەرێ، وە لەو ئاوەی كە لە خوففەكەدابوو دایە سەگەكە، خوای پەروەردگاریش سوپاسی كردو لێی خۆشبوو، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! لە ئاژەڵو ژیاندارانیش پاداشتمان بۆ هەیە؟ فەرمووی: لە هەموو خاوەن جگەرێكی تەڕدا پاداشت هەیە)، واتە: هەر شتێك كە خوێنی هەبێو ژیاندار بێ، چاكەی لەگەڵدا بكەی پاداشتت هەیە، ئەوە بە نسبەت چاكەكردن لەگەڵ ئاژەڵانیش.

ب/ هەروەها خراپەكردنیش لەگەڵ ئاژەڵاندا سزای هەیە، وەك پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {عُذِّبَت امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ، لاَ هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا، إِذْ حَبَسَتْهَا، وَلاَ هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الأَرْضِ}[2] واتە: (ئافرەتێك سزادرا لەسەر پشیلەیەك كە بەستبوویەوە هەتا مرد، بەو هۆیەوە ئافرەتەكە چووە ئاگرەوە، نە خواردنو ئاوی پێدا، نە ڕێی پێدا لە خشپو خاڵی زەوی بخوا، خوای پەروەردگار لەسەر ئەوە سزای دا).

چوارەم: خزمەتكردنی خەڵك و سوود پێگەیاندنیان گشتگیرە و هەموو جۆرەكان دەگرێتەوە:

---

1) (خُـف)، واتە: گۆرەوی ئەستووری لە چەرم دروستكراو.

2 رواه البخاري: (3482)، ومسلم: (2242)، واللفظ له.

کە دەڵێین: خزمەتکردنی خەڵك و سوود گەیاندن بە خەڵك لە هەموو ڕوویەکەوە، هەر شتێك کە خەڵك پێویستی پێی بێ و سوودی لێ وەربگرێ و لێی بەهرەمەند بێ دەیگرێتەوە، چونکە:

1- جارێ وشەی (إحسان) کە دەفەرموێ: (وَأَحۡسِنُوٓاْ)، واتە: (چاکە بکەن)، گشتییە و هەموو چاکەیەك دەگرێتەوە.

2- هەروەها وشەی (أَن تَبَرُّوهُمۡ) دیسان گشتییە و هەموو چاکەیەك دەگرێتەوە.

3- وە وشەی: (وَعَمِلَ صَٰلِحٗا)، واتە: (کردەوەی باش ئەنجامدەدا)، کردەوەی باشیش هەمووی دەگرێتەوە.

4- هەروەها: (وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ)، واتە: (وە چاکە بکەن بەڵکو سەرفراز بن)، دیسان ئەویش گشتییە.

5- وشەی (نَفْع)یش کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ}[1] یان کە دەفەرموێ: {وَأَحَبُّهُمْ إِلَى اللهِ أَنْفَعُهُمْ لِعِيَالِهِ}، وشەی (نَفْع)یش کە بە مانای (سوود)ە، ئەویش گشتییە.

---

[1] رواه الطبراني في المعجم الأوسط: (5787)، والدارقطني عن جابر بن عبدالله، وقال الألباني في السلسلة الصحيحة: حسن صحيح.

پێنجەم: خەڵکی ئیسلامی کە بە هاندەری خوا ڕازیکردن خزمەت دەکەن، هیچ کەس پێشیان ناکەوێتەوە:

بەڕاستی ئەگەر ئێمەی ئیسلامیی حەقی خۆمان بدەینە دینداریی و مسوڵمانێتییەکەمان، هیچ کەس لە چاکەکاریدا پێشمان ناکەوێتەوە، چونکە خەڵك کە چاکە دەکات لەگەڵ خەڵکی، چاوەڕوانی شتێکی لێ دەکات، خەڵك چاکە دەکات بە هاندەرێکی خودیی (ذاتـي)، یان لەبەرئەوەی دەیەوێ خەڵك مەدح و ستایشی بکات، یانی حەتمەن هاندەرەکەی لە چوارچێوەی دنیادایە، بەڵام ئینسانی ئیماندارو مسوڵمان هاندەرەکەی لە چوارچێوەی دنیادا نییە، بەڵکو پەیوەندی بە خوای بەرز و مەزن و قیامەتەوە هەیە، بۆیە هاندەر (دافع)ەکەی زۆر بەهێزە، تۆ تەماشای پێغەمبەران بکە علیهم الصلاة والسلام لەو هەموو ئارامگریی (صَبْرْ)و بەرگەگرتن (تَحَمُّلْ)ەیان، ئایا لەبەرچی وا بوون؟ چونکە لەبەر خوای بەرز و مەزن چاکەیان لەگەڵ خەڵکدا کردووە و خەڵکیان بانگ کردووە، ئیدی هەرچەندە ئازاریانداون و ڕووبەڕوویان بوونەتەوە، هەرچەندە قسەیان پێ گوتوون و ئەزیەتیانداون.

شەشەم: خەڵکی ئیسلامی هیچ چاوەڕوانییەکیان لە خەڵك نییە:

ئەوەش چەندین ئایەتی خوای پەروەردگار دەیگەیەنن، بۆ وێنە:

1- خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا ﴿٩﴾﴾[1] خوای پەروەردگار (جل جلالە) ستایشیان دەکات و دەفەرموێ: (خواردنێك کە خۆشیاندەوێ، دەیدەن بە هەژارو هەتیوو دیل، تەنها لەبەر ڕەزامەندیی خوا –بۆ ئەوەی خوای

---

[1] الإنسان: ٨/ ٩.

پــەروەردگار رووی لەگــەڵمان خــۆش بــێ– ئــەو خواردنــەتان پێدەدەین،نــە پاداشتێکی مادديیمان لێتان دەوێ‌و نە سوپاسکردنێکی بـە دەمیـش)، دیـارە ئینسان ئەو جۆرە خواردنـەی خۆشـدەوێ کـە زۆری پێویسـت بـێ، یـان زۆری برسـی بـێ، ئــەو جــۆرە خواردنانــەی زۆر خۆشـدەوێن، ئەگــەرنا کەسـێك خــواردنێکی لــێ زیادبــێ، زۆر بــە خەمییــەوە نییــە، بــەڵام خواردنێـك کــە خۆشیاندەوێ‌و دڵیان پێوەیەتی، لەبەرئەوەیە کە پێویستییان پێیەتی، لەگەڵ ئەوەشدا دەیدەن بە هەژارو هەتیوو دیـل، کـە دیـارە هـەژارو هەتیوەکـە روون نییە داخۆ مسوڵمانن یان کافر؟ چونکە بـە موتڵـەقیی فەرموویـەتی‌و بەگشـتی هێنـاونی، بـەڵام دیلەکـە هـەردەبێ نامسـوڵمان بـێ، دیلێـك کـە لـە دەسـتی مسوڵماناندا بێ، دیارە کافرە.

2- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالـه) بـە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: ﴿قُلْ مَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُتَكَلِّفِينَ﴾[1] واتــە: (پێیــان بڵــێ: هــیچ کــرێ‌و پاداشتتان لـێ داواناکەم، وە هیچ ئەرك‌و قورسـایی‌و بارگرانییشـتان ناخەمـە سـەر شان).

وە لە فەرمایشتی پێغەمبـەر ﷺدا هاتووە کە: {عَنْ سَـهْلِ بْـنِ سَـعْدٍ السَّـاعِدِيِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِـيِّ ﷺ فَقَالَ: يَـا رَسُـولَ اللهِ دُلَّنِـي عَلَـى عَمَـلٍ إِذَا أَنَـا عَمِلْتُـهُ أَحَبَّنِيَ اللهُ وَأَحَبَّنِيَ النَّاسُ، قَالَ: إِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ، وَازْهَـدْ فِيمَـا عِنْـدَ النَّـاسِ يُحِبَّـكَ النَّــاسُ}[2] واتـە: (لـە سـەهلی کـوڕی سـەعدی سـاعیدیی دەگێڕنـەوە کـە گوتوویەتی: پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر ﷺ گوتـی: ئەی پێغەمبەری خوا! کـارێکم

---

[1] ص: ٨٦

[2] رواه ابن ماجـه: (4102) عن سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه، وصححه الألبـاني.

پێ بڵێ كە ئەگەر بیكەم خوا خۆشیبوێم‌و خەڵكیش خۆشیان بوێم، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دنیا بە كەم بگرە خوا خۆشیدەوێی، وە ئەوەی كە لە دەستی خەڵكیدایە بە كەمی بگرەو چاوت لێی نەبێ خەڵك خۆشیاندەوێی)، بەڵێ، هەر كەسێك تەماعی لەوەدا هەبوو كە لە دەستی خەڵكیدایە، ڕێزو حورمەتی دادەبەزێ، بەڵام ئەگەر بێ منەت بوو لەوەی لە دەستی خەڵكیدایەو چاوی تێنەبڕی‌و بە لایەوە گرنگ نەبوو، لەلایان بەڕێزدەبێ، ئەو خەسڵەتە چەند گرنگە بۆ ئەهلی ئیمان! بە تایبەتی بۆ ئەهلی زانست (أهل العلم).

بنەمـای شازدەیـەم

ئە نجامدانی ئەرکـــی: بانگـەواز و فـەرمان بە چاکـە و ڕێگـریی لە خـراپە و پاکـسـازیی و چاکـسازیی کـردن لە کۆمەڵـگادا

بنەمـای شـازدەیـەم

بانگەوازكردن و فەرمان بە چاكە و ڕێگریی لە خراپە، پاكسـازیی و چاكسـازیكردن لە كۆمەڵـگـادا، ئەركی سەرەكیی سەرشانمانە:

كۆمـەڵی ئیسـلامیی بانگـەواز بـۆ ئیسـلام و هـەموو شـتێكی چـاك و سـوودبەخش و، فـەرمان بە چاكـە و ڕێگرتن لـە خراپـە (الـدعوة إلى الإسـلام والخير والأمر بالـمعروف والنهي عن الـمنكر) بە ئەرك و كاری هەرە گرنگ و سەرەكیی خۆی دەزانێ، چ لەنێـوخۆی و چ لەگـەڵ دەوروبەریدا.

هـەروەها كاردەكـات بـۆ گـۆڕین و پاكسـازیی و چاكسـازیی كۆمەڵـگا لـە هـەموو بوارەكانـدا، هـەتا بەتـەواویی دێتەسـەر ڕێبـاز و ژێـر سـایەی شەریعەت، چونكە:

1- خـوای تـاك و پـاك (جـل جلالـه) فـەرموویـەتی: ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ١٢٥﴾ النحـل. واتـە: (بانگـەواز بكـە بـۆ ڕێبـازی پەروەردگارت بە حیكمەت و ئامۆژگاریی باش و بە چاكترین شـێواز وتووێـژیان لەگەڵدا بكە، بێگومان پەروەردگارت زاناترە بەوەی كە لە ڕێبازی وی لایداوە و، زاناتریشە بەوانەی كە ڕێی ڕاستیان گرتووە).

2- هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویـەتی: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ١٠٤﴾ آل عمران. واتە: (با لەنێو ئێوەدا كۆمەڵێك هەبن بانگەواز بكـەن بـۆ چاكە و، فـەرمان

بکەن بە هەموو شتێکی پەسندو، ڕێگریی بکەن لە هەموو شتێکی ناپەسند، وە هەر ئەوانەش سەرفرازن).

3- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾﴾ الجاثية، واتە: (پاشان تۆمان لەسەر بەرنامەیەك دانا لە ئایینی خۆمان، جا شوێنی بکەوەو، بە شوێن ئارەزووی ئەوانە مەکەوە کە نازانن).

4- وە هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿... فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ...﴿٤٨﴾﴾ المائدة. واتە: (... دەجا حوکمیان لەنێواندا بکە، بەوەی کە خوا ناردوویەتە خوارێ، وە بەدوای ئارەزووەکانیان مەکەوە و لامەدە لەو حەقەی بۆت هاتوە، بۆ هەر کامێکتان – بۆ هەر کام لە ئۆممەتان– بەرنامەو ڕێبازێکی تایبەتییمان داناوە).

ڕوونکردنەوە

یەکەم: بانگەوازکردن بۆ ئیسلام، ئامانجی هەرە گەورەو گرنگی کۆمەڵو جموجۆڵە ئیسلامییەکانەو، سەرجەم کارو چالاکییەکانی دیکە لە بازنەی کاری ئیسلامییدا ڕۆڵی هۆکارو ئامراز دەبینن، بۆ هێنانەدی ئەو ئامانجە سەرەکییە:

بانگکردنی خەڵك بۆ لای خوای بەرز و مەزن ، واتە: بۆ لای ڕێبازی خوای بەرز و مەزن ، جا خوای بەرز و مەزن هەردوو تەعبیرەکەی بەکارهێناوە، لە شوێنێکدا

دەفەرموێ: ﴿وَمَنۡ أَحۡسَنُ قَوۡلٗا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ..﴾[1] واتە: (وە قسەی کێ لە هی ئەو کەسە چاکترە کە بانگەواز دەکات بۆ لای خوا ...)، وە لە شـوێنێکی دیکـەدا دەفـەرموێ: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ...﴾ النحـل، چونکە خـەڵك بـانگکردن بـۆ لای خوای بەرز و مەزن واتە: بۆ لای ڕێبازی خـوای بـەرز و مـەزن ، بـۆ لای بەرنامـەی خوای بەرز و مەزن ، بۆ لای ئاینی خوای بەرز و مەزن.

واتـە: ئێمـە کـە دوایـی لـە ڕووی ڕاگەیاندنـەوە کاردەکـەین، لـە ڕووی کۆمەڵایەتییـەوە، کاری سیاسیی‌و دبلۆماسیی دەکەین، هەمووی بۆ ئەوەیـە خـەڵك لە خوای بەرز و مەزن نزیك بخرێتەوە، خەڵك بەندەی خوای بەرز و مەزن بێ‌و بـۆ خوای بەرز و مەزن صوڵحاو بێ، خەڵك بەپێی شەریعەتی خوای پەروەردگار (جـل جلالـه) ژیـان‌و گـوزەرانی خـۆی بـەڕێوەببا، پێغەمبـەران علـیهم الصـلاة والسـلام هەموویان ئەوە ئامانجی سەرەکییان بووە، بۆیەش هەر بەوە دەستیان پێکردووە: خوای پەروەردگار (جل جلاله) لەسەر زمانی هـەر کام لـە نـووح‌و هـوودو سـاڵح‌و شـوعەیب علـیهم الصـلاة والسـلام ئـەم ڕستـەیە دووبـارە دەکاتـەوە: ﴿... يَٰقَوۡمِ ٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنۡ إِلَٰهٍ غَيۡرُهُۥٓ ...﴾[2] واتـە: (... ئـەی گەلەکـەم، خـوا بپەرسـتن، بێجگە لەو پەرستراوێکیدیکەتان نییە ...)، ئەوە قسەی هەموو پێغەمبـەران علـیهم الصلاة والسلام بووە، سەرەتاو کۆتایی کارەکەیان بریتی بووە لەوە.

کەواتە: ئەوەی کە هەندێك خەڵك – بەتایبەتی لـەم ڕۆژگـارەدا – دەیڵـێن: کـە ئەوەی بانگخواز بێ ناتوانێ کاری سیاسـیی بکـات‌و، ئـەوەش کـە کـاری سیاسـیی

---

[1] فصلت: ٣٣

[2] الأعراف، ئایەتەکانی: (59، 65،73،85)

دەكات یا بانگخواز نەبێ‌و، كاری بانگەوازو كاری سیاسیی لەیەكدی جیابن، ئەوانە بەڕاستی لە ئەصڵی مەبەست حاڵی نەبوون، چونكە كاری سیاسیی‌و دبلۆماسیی‌و هەڵبژاردن‌و، چالاكی كۆمەڵایەتیی‌و فیكریی‌و ئەوانە هەموویان ئامڕازن، وە خەڵك بۆ لای خوای بەرز و مەزن بانگكردن، ئا ئەوە لەڕاستیدا ئامانجە.

دووەم: بانگەواز بۆ چاكە، هەرچەندە لەگەڵ بانگەواز بۆ ئیسلام لەیەك نزیكن، بەڵام یەك نین:

ئەم ئایەتە: ﴿وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ﴾[1]، زۆرجاران ئاوا تەفسیر كراوە[2]: (با كۆمەڵێك لەنێو ئێوەدا هەبن خەڵك بانگ بكەن بۆ ئیسلام ...)، یانی: (خَیْر) واتە: (ئیسلام)، بەڵام دیارە وشەی (خَیْر) جیایە لە وشەی (ئیسلام)، بەڵێ، هەموو خێرو چاكەیەك لە ئیسلامدایە و، ئیسلام بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ سەرچاوەی هەموو چاكەو خێرو خۆشییەكە، بەڵام وشەی (ئیسلام) مەفهوومو واتایەكی تایبەتی هەیە، كە بریتییە لەو ئایینەی خوای بەرز و مەزن ناردوویەتی، مەرج نییە هەموو چاكەیەك هەمووی وەحی دەقی لەسەر كردبێ، بەڵام وشەی (خَیْر) مەفهوومو واتایەكی دیكەی هەیەو فراوانترو گشتگیرە، (خَیْر) واتە: چاكەو هەر شتێكی باش كە مرۆڤ ئارەزووی دەكات.

واتە: وەحی بەگشتیی خەڵكی بۆ چاكە بانگكردووەو هانیداون، بەڵام هەندێك چاكە هەن كە خەڵك بە عەقڵ‌و ئەزموون‌و بەو فیترەتەی كە خوای بەرز و مەزن پێی بەخشیون، دەتوانن دەركیان پێ بكەن، دیارە بە دڵنیایی‌یەوە ئیسلام

---

[1] آل عمران: ١٠٤

2) خۆیشم لە هەندێك كتێبمدا وامكردووە! بەڵام ئەوە لێرە ڕاستم كردەوە.

بێجگە لە چاكە فەرمان بە هیچ شتێكی دیكە ناكات و، خەڵك بۆ هیچ شتێكی دیكە بانگ ناكا، بەڵام وشەی (خَیْـر) لە روویەكی دیكەوە مەفهوومەكەی فراوانترە، هەموو شتێكی باش‌و بەسوود دەگرێتەوە، بۆوێنە: ئەو تەكنۆلۆجیایەی دەیبینین‌و بۆتە مایەی بەختەوەری بەشەر، ئەگەر بەشەر بۆ مەبەستی چاكە بەكاری بێنێ، ئەو هەموو ئامێرو ئامرازانە كە دروستكراون، هەموو ئەوانە وەحی دەستی ئینسانی نەگرتوە فێریانی بكات، بەڵام خوای بەرز و مەزن ئەو توانایەی داوە بە ئینسان، كە بە عەقڵ‌و فیترەت‌و ئەزموونی خۆی بگاتە داهێنانی ئەو شتانە،كەواتە: كە ئایەتەكە دەفەرموێ: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ ...﴾ ﴿١٠٤﴾ آل عمران، وێڕای ئەوەی كە دەبێ خەڵك بانگ بكرێ بۆ ئیسلام، كە بە دڵنیاییەوە ئیسلام وەك گوتم بێجگە لە چاكە، خەڵك بۆ هیچ شتێكی دیكە بانگ ناكا، بەڵام وێڕای ئەوە هەر شتێكی دیكەش كە بەسوودو بە كەڵك بێ بۆ خەڵك، ئەو ئایەتە دەیگرێتەوە، كە دەبێ ئێمە خەڵكی بۆ رێنمایی بكەین‌و، یەكدی بۆ رێنمایی بكەین‌و، فێری یەكدی بكەین‌و، یەكدی لێ شارەزا بكەین.

سێیەم: فەرمان بە چاكە و رێگرتن لە خراپە لە رووی ریزبەندیی كاتەوە (الترتيب الزمني) و گرنگییەوە، پاش بانگەواز دێ، ئەركێكی یەكجار گەورە و گرنگی مسوڵمانانە:

چونكە تۆ تا یەكێك بانگ نەكەی بۆ لای ئیسلام‌و بە دەنگتەوە نەیەت، ناتوانی فەرمان بە چاكەو رێگریی لە خراپەی لەگەڵدا ئەنجام بدەی، واتە: كەسێك كە لە بنەڕەتدا جارێ ئیسلامی قبووڵ نەكردبێ، وەك ئیمان‌و عەقیدە، پاشان وەك شەریعەت پێیەوە پابەند نەبووبێ، تۆ رێت نییە كە بڵێی: ئەوە مەكە خراپەو ئەوە بكە چاكە، پێشێ دەبێ ئیسلامی قبووڵ كردبێ، ئینجا دوایی فەرمان بە

چاكەو ڕێگریی لە خراپەی لەگەڵدا ئەنجام دەدەی، وە فەرمان بە چاكەو ڕێگرتن لە خراپە، دەگونجێ بە شێوەی تایبەت ئەنجام بدرێو دەشگونجێ بەگشتی، واتە: دەگونجێ كۆمەڵێك لە مسوڵمانان خۆی بۆ تەرخان بكەن، وە دەشگونجێ كە هەر كامێك لە مسوڵمانان لە زاتی خۆیدا ئەنجامی بدا، بۆ هەردووك لەو دوو شێوازەش بەڵگەمان هەیە:

بەڵگەی ئەوە كە كۆمەڵێك لە مسوڵمانان خۆیان تەرخان بكەنو پسپۆڕ بن لە ئەنجامدانی فەرمان بە چاكەو ڕێگریی لە خراپەدا، لەنێو كۆمەڵگای مسوڵماناندا، ئەو ئایەتەیە كە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ...(١٠٤)﴾ آل عمران، وەك پێشتریش باسمانكرد، ئەگەر (مِنْ) لێرەدا بۆ بەشێك (تَبْعِیض) بێ، ئەوە ئەم ئایەتە ئاوا تەفسیر دەكرێ: (وە با لەنێو ئێوەدا كۆمەڵێك هەبن، بانگەواز دەكەن بۆ لای چاكەو فەرمان بە هەرچی شتی پەسندە دەكەنو، ڕێگریی لە هەرچی شتی ناپەسندە دەكەن ...). كەواتە: ئەم ئایەتە هەم پێكهێنانی ڕێكخراوە مەدەنییەكانو هەم پێكهێنانی ڕێكخراوە سیاسییەكانیشی لێ دەفامرێتەوە، دیارە لە مێژووی ئیسلامو لە دەوڵەتی ئیسلامییدا، كۆمەڵێكی دیاریكراو هەبوون بۆ ئەنجامدانی فەرمان بە چاكەو ڕێگریی لە خراپە و، ناوێكی تایبەتیی بۆ كارەكەیان داناوە بە ناوی (الحِسْبَة) واتە: فەرمان بە چاكە كردنو ڕێگریی لە خراپە كردنو حیساب كردنی پاداشتەكەی لەلای خوای بەرز و مەزن ، كۆمەڵێكی دیاریكراو هەبوون ئەو ئەركەیان ئەنجامداوە، بە نێو بازاڕو شوێنی كارو كەسابەتدا گەڕاون و، هەر كەسێك چاكەیەكی فەرامۆش كردبێ، یان خراپەیەكی كردبێ، ئاگاداریان كردوونەوە، هەریەكە بە شێوازی خۆی.

وە بەڵگـەی ئـەوەش کـە وێـڕای ئـەوەی دەگونجـێ کۆمـەڵێکی تایبـەت لـەنێو مسـوڵمانانـدا هـەبن، ئـەو ئەرکـە ئـەنجام بـدەنو لەلایـەن دەسـەڵاتی شـەرعییەوە دانرابن، وێڕای ئەوە دەشگونجێ هەر کەسێك لە زاتی خۆیشیدا ئەو ئەرکە ئـەنجام بدا، ئەو ئایەتەیە کە خوای بەرزو مەزن دەفـەرموێ: ﴿ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍۚ يَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ﴾ [1] ، کە ئەوەش دیارە بـە گشـتی فەرموویـەتی: ﴿ وَٱلْمُؤْمِنُونَ وَٱلْمُؤْمِنَٰتُ ﴾، واتـە: (وە هـەموو پیـاوانی ئیماندارو هەموو ئافرەتانی ئیمانـدار هێنـدێکیان دۆسـتو پشـتیوانی هێنـدێکیانن، فەرمان بە چاکە دەکەنو ڕێ لە خراپە دەگرن لەنێو خۆیاندا ...).

فەرمایشتی پێغەمبەریش ﷺ لەبارەی فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لـە خراپـەوە زۆر زۆرن، ئێمە دووانیان لـێ بە نموونە دێنینـەوە:

یەکێکیان ئەو فەرموودەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێ: {وَالَّذِي نَفْسِـي بِيَـدِهِ، لَتَـأْمُرُنَّ بِالْمَعْـرُوفِ وَلَتَنْهَـوُنَّ عَنِ الْمُنْكَـرِ أَوْ لَيُوشِـكَنَّ اللَّـهُ أَنْ يَبْعَـثَ عَلَـيْكُمْ عِقَـابًا مِنْ عِنْـدِهِ ثُمَّ لَتَدْعُنَّـهُ فَلَا يَسْـتَجِيبُ لَكُمْ} [2] واتە: (سوێند بەو زاتـەی گیـانی منـی بەدەسـتە، دەبـێ فـەرمان بـە شـتە پەسـندەکان بکـەنو ڕێگریـی لـە شـتە ناپەسندەکان بکەن، ئەگەرنا نزیکە خوا لەلایـەن خۆیـەوە سـزایەکتان بـۆ بنێـرێ، پاشان بێگومان هەرچەندە لێی بپاڕێنەوە وەڵامتان نەداتەوە).

کەواتـە: ڕێـزو قـەدری مسـوڵمانان لـەلای خـوای بـەرز و مـەزن ، بـەوەوە بەستراوەتەوە کە فەرمان بەو شتانە بکەن کە شەریعەت بە پەسندی داناون و، ڕێ

---

1) التوبة: ٧١

2) رواه الترمذي: (2169)، وقال: حديث حسن، وصححه الألباني.

لە شتە ناپەسندەکان بگرن، هەتا ئەو کاتە، خوای بەرز و مەزن بەدەمیانەوە دێو دوعا و پاڕانەوەکانیان گیرا دەکات.

هەروەها لە فەرمایشتێکی دیکەدا پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ} [1]، واتە: (هەر کامێك لە ئێوە شتێکی ناپەسندی بینی با بە دەست —بە هێز— بیگۆڕێ، جا ئەگەر نەیتوانی با بە زمانی بیگۆڕێ، جا ئەگەر نەیتوانی با بە دڵی پێی ناخۆش بێ، وە ئەوەش لاوازترینی جۆری ئیمانە)، وە لە ریوایەتێکدا هاتووە: (لە دوای پێناخۆشبوونی دڵەوە، بە قەدەر دەنکە خەرتەلەیەك ئیمان بوونی نیە)، واتە: کەسێك بە دڵیش رقی لە خراپە نەبێ، ناگونجێ بڵێ: ئیماندارم، بە دەست پێی ناگۆڕدرێو بە زمانیش دژی ناوەستێ، بەهەر حاڵ بەڵام تەنانەت بە دڵیش رقی لێی نەبێ، مانای وایە بە قەد دەنکە خەرتەلەیەك ئیمانی نیە.

کەواتە: بە دڵ پێناخۆش بوون هەر دەبێ هەبێ، ئەگەرنا مانای وایە ئیمان لە دڵی ئەو ئینسانەدا نیە.

چوارەم: فەرمان بە چاکە کردن و ڕێگریی لە خراپە کردن، حیکمەت و وردەکاریی زۆری دەوێ:

هەڵبەتە ئێمە دەتوانین بە پوختیی و بە گوشراویی ئاماژە بە چەند خاڵێك بکەین لەو بوارەدا، ئەگەرنا بەڕاستی فەرمان کردن بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپە، باسێکی وردو قووڵی دەوێ.

---

[1] رواه ابن ماجه: (4031)، وقال الألباني: صحيح. وفي رواية: (وَلَيْسَ وَرَاءَ ذلِكَ مِنَ الإِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ)

1- بەبێ زانیاری و شارەزایی ئەو ئەركە بەڕێوەناچێ:

كەسێك زانیاریی نەبێ بە شتی پەسند (معروف)و، شتی ناپەسند (منكر)و، شارەزایی بە كەسەكانو واقیعو هەلو مەرجەكانیان نەبێ، دیارە ناتوانێ ئەو ئەركە جێبەجێ بكات.

جا شارەزایی یەكەم بە شتە پەسندەكانو شتە ناپەسندەكان، دەبێ بزانین چ شتێك پەسندە لە ڕووی شەریعەتەوە، تا فەرمانی پێ بكەین، وە چ شتێك ناپەسندە تاكو ڕێی لێبگرین.

وە شارەزایی دووەم بە كەسەكانو بەو واقیعو هەلو مەرجەی كە تۆ دەتەوێ ئەو ئەركەی تێدا ئەنجام بدەی؟ چونكە خۆ تۆ نابێ هەر لە خۆتەوە یەخەی خەڵكی بگریو بڵێی: ئەو شتە بكەن، یەكێك بۆی هەیە بڵێ: ئاخر بۆچی ئەنجامی بدەم؟ تۆ دەڵێی: لەبەرئەوەی پەسندە، ئەوەتا خوای بەرز و مەزن وای فەرمووەو پێغەمبەر ﷺ وای فەرمووە، چونكە زانینی ئەوە كە ئەو شتە پەسندە، یان ناپەسندە، بەس لە وەحییەوە دەزاندرێ.

ئینجا لێرەدا ئەوە فەرزێكی دینییەو، هەرچەندە هەندێكی بە عەقڵ دەزاندرێ، بەڵام هەر شتێك بە شەرع نەزاندرێو شەریعەت بە پەسندی دانەنابێ، بۆت نییە فەرمانی پێ بكەیو خەڵكی پێوە پەیوەست (مُلْزَمْ) بكەی، وە هەر شتێك شەریعەت بە ناپەسندی دانەنابێ، بۆت نییە خەڵكی لێ قەدەغە بكەی، مادام تۆ وەك دین ئەوە ئەنجام دەدەی، ئەگەرنا هەرچی ڕاست بۆوە دەڵێ: بە عەقڵی من ئەوە پەسندەو دەبێ بیكەی، وە بە عەقڵی من ئەو شتە خراپەو دەبێ نەیكەی، مانای وایە دەبێتە ئاژاوە.

بەڵام ئەو شتانەی كە بە عەقڵو ئەزموون چاكیی‌و خراپییانمان بۆ دەردەكەوێ لە بوارەكانی ئیداریی، پیشەسازیی، كشتوكاڵ ... هتددا مادام دەسەلاتی شەرعیی وڵاتو كۆمەڵگا یاسایان پێ دەربكاتو بڕیاریان لەسەر بدات، ئەوە لەسەر خەڵكی پێویستە پێیانەوە پابەند بن، مادام بەرژەوەندیی خەڵكو كۆمەڵگا لەوەدابێ، بۆ نموونە: یاساكانی هاتوچۆ (قوانين المرور).

بەڵێ هەر كەسێك ئەركی فەرمان بە چاكەو ڕێگریی لە خراپە ئەنجام بدا، دەبێ شارەزای شەریعەت بێ، بۆ ئەو شتەی كە فەرمانی پێ بە خەڵك دەكات، یاخود لە خەڵكی قەدەغە دەكات، ئەگەرنا مەرج نییە هەموو شەریعەت شارەزابێ.

2- فەرمان بە چاكە و نەهی لە خراپە لە شتی ڕاجیایی هەڵگردا ناكرێ، بەڵكو پێویستە پەسند (معروف) و ناپەسند (منكر)ەكان، زانایان لەسەریان پێكهاتبن و یەكدەنگ بن كە ئەو شتە پەسندە یان ناپەسندە:

دیارە وشەی (المعروف)و (المنكر)یش هەر ئەوە دەگەیەننو زانایانیش لەسەر ئەوە یەكدەنگن، ئینجا (المعروف) واتە: ئەو شتانەی كە زانراوە پەسندنو، (المنكر)یش واتە: ئەو شتانەی كە زانراوە ناپەسندن، چونكە هەردووكیان ئەلیف لام (أل)ی تەعریفیان لەسەرە، واتە: زاندراوە كە ئەو شتە پەسندەو ئەو شتەش ناپەسندە.

بۆ وێنە: كردنی پێنج نوێژە فەرزەكان، ئەوە دیارە دەزانین شتێكی پەسندە، خواردنەوەی شەڕاب دەزانین شتێكی ناپەسندە، هەروەها لەو جۆرە شتە زانراوانە بن كە ناكۆكیی‌و ڕاجیایی زانایانیان لەسەر نەبێ، زانایان لەسەر ئەوە یەكدەنگنو

ده‌ڵێن: ئه‌و شتانه‌ی كه‌ راجیاییان له‌سه‌ره‌، شوێنی فه‌رمان به‌ چاكه‌و رێگریی له‌ خراپه‌ نین، بۆ وێنه‌: پێچه‌ (نِقَابْ)ی ئافره‌تان،به‌شێك كه‌مێك له‌ زانایان ده‌ڵێن: ده‌موچاوی ئافره‌ت عه‌وره‌ته‌و ئافره‌ت مولزه‌مه‌ به‌وه‌ی ده‌موچاوی داپۆشێ،به‌ڵام زۆربه‌یان ده‌ڵێن(1): عه‌وره‌ت نییه‌،هه‌ر شتێكیش راجیایی تێدابوو، فه‌رمان به‌ چاكه‌و رێگریی له‌ خراپه‌ی تێدا ناكرێ، ئه‌گه‌رنا ئه‌گه‌ر وا نه‌ڵێین، ده‌بێ بلێین: هه‌ر زانایه‌ك بۆخۆی رایه‌كی هه‌بوو، با جیاش بێ له‌ رای زانایانی دیكه‌،بۆی هه‌یه‌ له‌ خه‌ڵكی هه‌ڵپێچێ،به‌وه‌ش دنیا ده‌بێته‌ فه‌وزاو گێژاو.

3- ره‌چاوكردنی ئه‌ده‌ب و ره‌وشتی به‌رز بۆ كه‌سێك كه‌ فه‌رمان به‌ چاكه‌ و رێگریی له‌ خراپه‌ ده‌كات:

ئه‌و كه‌سه‌ی فه‌رمان به‌ چاكه‌ ده‌كاتو رێگریی له‌ خراپه‌ ده‌كات، ده‌بێ ئه‌ده‌بو ره‌وشتێكی به‌رزو جوانی هه‌بێو شێوازێكی جوان به‌كاربێنێ، خوای كاربه‌جێش (جل جلاله‌) فه‌رموویه‌تی: ﴿أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾(2) واته‌: (ئایا فه‌رمان به‌ خه‌ڵكی ده‌كه‌ن به‌ شتی چاكه‌و خۆتان له‌بیرده‌چێته‌وه‌، وه‌ ئێوه‌ كتێبی خوا -ته‌ورات- ده‌خوێننه‌وه‌؟ ئایا ئێوه‌ نافامن)؟ هه‌ڵبه‌ته‌ رووی دواندن (خطاب) له‌ جووله‌كه‌كانه‌، به‌ڵام هه‌موو دواندنه‌كانی قورئان هه‌ر وان، هه‌رچه‌نده‌ خوای په‌روه‌ردگار (جل جلاله‌) له‌كاتی دابه‌زاندنی ئایه‌ته‌كاندا رووی دواندنی له‌ كۆمه‌ڵێكی دیاریكراو كردبێ، به‌ڵام حوكمه‌كه‌ خه‌ڵكی غه‌یری ئه‌وانیش ده‌گرێته‌وه‌.

---

1) بڕوانه‌: (ئافره‌تو خێزان له‌ سایه‌ی شه‌ریعه‌ت دا)، وه‌ (چه‌ند بابه‌تێكی هونه‌ریی له‌به‌ر رۆشنایی قورئانو سوننه‌ت دا)، وه‌ (سروشتو پایه‌كانی خێزانو مه‌سه‌له‌ی چه‌ند ژنیی له‌ ته‌رازووی عه‌قڵ و وه‌حی دا)، كه‌ له‌ هه‌موویاندا رای زۆربه‌ی زانایانمان له‌وباره‌وه‌ به‌ به‌ڵگه‌وه‌ خستۆته‌روو.

2 البقرة: ٤٤

ناگونجێ تۆ شتێکی پەسند بە خەڵکی بڵێی، بەڵام بۆخۆت نەیکەی، وە ڕێی شتێکی ناپەسندیان لێ بگری، بەڵام لە خۆتدا هەبێ.

هەروەها زانایان گوتوویانە: (أُءْمُرْ بِالْمَعْـرُوف بِالْمَعْـرُوفِ، وَاْنْـهَ عَـنِ الْمُنْكَـرِ لا بِالْمُنْكَرِ)[ت]، واتە: (فەرمان بەچاکە بکە بەچاکیی، وە ڕێ لە خراپە بگرە، بەڵام نەك بە خراپیی)!

4- پێویستە ڕیزبەندیی لە چاکە و خراپەکاندا ڕەچاوبکرێ و هاوسەنگیی لەنێوان زیان و قازانجەکاندا بکرێ، هەر خراپەیەك خراپەیەکی وەك خۆی یان گەورەتری بێتەوە جێ و هەر چاکەیەك چاکەیەکی وەك خۆی یان گەورەتری نەیەتەوە جێ، نابێ دەستکاریی بکرێ:

ئەوە مەسەلەیەکی تۆزێك وردەو لە کاتی فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپەدا، دەبێ ڕیزبەندیی چاکەو خراپەکان ڕەچاوبکرێ، وە هاوسەنگیی لەنێوان قازانجو زیاندا بکرێ، بۆوێنە: تۆ دەتەوێ خراپەیەك لابەری، دەبێ تەماشای بکەی ئەو خراپەیەی لایدەبەی خراپەیەکی وەك خۆی دێتەجێ، یاخود لە خۆی گەورەتر؟ ئەگەر وایە دەستی لێ مەدە، بۆ وێنە: کەسێك غەیبەت دەکات، تۆ دەبێ تەماشا بکەی بەهۆی ئەوە کە تۆ دەڵێی: غەیبەت مەکە، یاخود ڕێی لێ دەگری، دەبێ تەقدیر بکەی، ئایا بەهۆی ئەو ئامۆژگاریی و ڕێگرتنەی تۆ، ئەو ئینسانە زیاتر تووشی غەیبەت نابێ؟ وە یاخود وێڕای غەیبەت بوختانێکیش بەو کەسە ناکات کە

---

1) عَنْ أَنَس بْنِ مَالكٍ رضي الله عنه قَالَ: {جَـاءَ أَعْرَابِيٌّ فَبَـالَ فِي طَائفَة اَلْمَسْجِد, فَزَجَرَهُ اَلنَّاسُ, فَنَهَاهُمْ اَلنَّبِيُّ ﷺ، فَلَمَّـا قَضَى بَوْلَهُ أَمَـرَ اَلنَّبِـيُّ ﷺ بِـذَنُوبٍ مِـنْ مَـاءٍ فَأُهْرِيـقَ عَلَيْـهِ}، رواه البخاري: (221) واللفظ لـه، ومسلم: (284)، واتـە: (عـەرەبێکی خێڵـەکیی هـات لـە لایـەکی مزگـەوت میـزی کـرد، خـەڵکیش تێـیان خـوڕی، پێغەمبـەریش ﷺ نەهی لێکـردن، کاتێـك میزەکەی تەواوکرد پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانی کـرد سـەتڵێك ئاویـان پێداکرد).

غەیبەتی دەكات؟ ئەگەر بزانی خراپتردەبێ، دەبێ دەستی لێنەدەی، هەروەها هەر چاكەیەك كە فەرامۆش كراوە، تۆ دەتەوێ فەرمانی پێ بكەی، دەبێ تەماشا بكەی ئایا بەهۆی ئەو چاكەوە خراپەیەك كە گوناهی لە چاكەی چاكەكە زیاتربێ نایەتەدی؟ یاخود بەو هۆیەوە چاكەیەكی گەورەتر لەبەین ناچێ؟ ئەگەر وابێ دەبێ دەستی لێنەدەی.

لێرەدا با وێنەیەك بێنمەوە بۆ ئەوەی شتەكەتان زیاتر بۆ روون بێتەوە: رۆژێك (إبن تیمیة)[1] رەحمەتی خوای لێبێ كۆمەڵە خەڵكێكی لەگەڵدادەبێ، بەلای كۆمەڵێك لە تەتەرو مەغۆلییەكاندا تێپەردەبن كە خەریكی شەراب خواردنەوەن، ئەوانیش دەڵێن: با بچین نەیەڵین شەراب بخۆنەوەو لێیان تێكبدەین، دەڵێ: لێیانگەرێن، دەڵێن: ئەدی نەچین فەرمان بە چاكەو رێگریی لە خراپەیان لەگەڵدا بكەین؟ دەڵێ: نەخێر لێیانگەرێن، چونكە ئەوان ئێستا سەرگەرمی شەراب خواردنەوەو سەرخۆشیین، ئەگەر سەرخۆش نەبن دەچن دزیی دەكەن و رێگریی دەكەن و خەڵكی دەكوژن، هەر سەرخۆش بن سەلامەتترە، یانی خراپەی سەرخۆشییەكەیان بۆ خۆشیان و بۆ خەڵكیش كەمترە لەوەی كە سەرخۆش نەبن، ئینجا رەنگە مەترسیی ئەوەشی بووبێ كە ئەوان بچن نەیەڵن شەراب بخۆنەوەو لەگەڵیان بەشەڕبێن و سەرەنجام تووشی زیانیان بكەن. كەواتە: لابردنی خراپە دەبێ زۆر عاقڵانەو وردبینانەبێ و هاوسەنگیی تێدا رەچاوبكرێ، ئەوە نییە بڵێی

1- قال ابن القيم: (إنكارُ المُنكرِ أربعُ درجاتٍ: الأولى: أن يزُولَ ويخْلُفه ضدُّه، الثانية: أن يَقِلَّ وإن لم يزَلْ بجُملتِه، الثالثة: أن يخلُفَه ما هو مثلُه، الرابعة: أن يخلُفَه ما هو شرٌّ منه، فالدَّرجتان الأوليان مشروعتان، والثالثةُ موضعُ اجتهادٍ، والرَّابعةُ مُحرَّمةٌ). إعلام الـموقعين عن رب العالـمين، ج: (3)، ص: (7).

وقال: (وَسَمِعْتُ شَيْخَ الْإِسْلَامِ ابْنَ تَيْمِيَّةَ قَدَّسَ اللَّهُ رُوحَهُ وَنَوَّرَ ضَرِيحَهُ يَقُولُ: مَرَرْتُ أَنَا وَبَعْضُ أَصْحَابِي فِي زَمَنِ التَّتَارِ بِقَوْمٍ مِنْهُمْ يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ، فَأَنْكَرَ عَلَيْهِمْ مَنْ كَانَ مَعِي، فَأَنْكَرْتُ عَلَيْهِ، وَقُلْتُ لَهُ: إنَّمَا حَرَّمَ اللَّهُ الْخَمْرَ لِأَنَّهَا تَصُدُّ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنْ الصَّلَاةِ، وَهَؤُلَاءِ يَصُدُّهُمْ الْخَمْرُ عَنْ قَتْلِ النُّفُوسِ وَسَبْيِ الذُّرِّيَّةِ وَأَخْذِ الْأَمْوَالِ فَدَعْهُمْ). إعلام الـموقعين عن رب العالـمين، ج: (3)، ص: (7).

هەر چۆنێكی بێ، با من ئەو خراپەیە لابەرمو با دنیای لەسەر كاول بێ! چونكە كاتی خۆی شتی وا بووەو ئێستاش ئەوانەی بە كرچو كاڵیی لە دین تێگەیشتوون، دەڵێن: جا چۆن دەبێ لێبگەڕێین لە بازاڕ ئەوە هەبێ، یان ئەو نەفەرە ئاوا بكات؟ دەچێ لەگەڵی دەكاتە هەرایەك، جاری وا هەبووە كابرا لەسەر ئەوەی شەڕابی خواردۆتەوە كوشتوویەتی، كە دیارە ئەگەر حوكمی (شەریعەتی ئیسلام)یش لە ئارادا هەبێو دەوڵەتی ئیسلامییش هەبێ سزایەكەی چل قەمچییە، یاخود هەشتا قەمچییە لای زۆرییەكەی، بەڵام كوشتن سزای شەرعیی ئەو كەسە نییە كە شەڕاب دەخواتەوە، یان كەسێك دزیی دەكات سزایەكەی كوشتن نیە.

5- فەرمان بە چاكە و ڕێگریی لە خراپەش لە جێبەجێكردنی سزا شەرعییەكان جیایە، چونكە هەموو كەس بۆی هەیە فەرمان بە چاكە و ڕێگریی لە خراپە ئەنجام بدات، بە مەرجێك مەرجەكانی تێدا بن، بەڵام جێبەجێكردنی سزا شەرعییەكان، تەنیا مافی دەسەڵاتی شەرعییە:

ئەوەش خاڵێكی زۆر گرنگە، تۆ دەبینی كۆمەڵێك كەس شەڕاب دەخۆنەوە، تەنها بۆت هەیە ئەگەر بزانی خراپتر ناقەومێ، بچی نەیەڵی شەڕابەكە بخۆنەوە، بەڵام بۆت نییە بڵێی: وەرن هەریەكەی چل یاخود هەشتا قەمچیشتان لێبدەم، ئەوە ئیشی تۆ نییە، ئەوە ئیشی دەسەڵاتی شەرعییە، دەسەڵاتی شەرعییش داوای سەلماندن (إثبات) دەكاتو، دەبێ بەڵگەی لەسەر هەبێ، یان بۆ خۆی دانی پێدا بنێ، یان دوو شاهێدت هەبن؟

6- پێویستە ئەو خراپەیە (منكر)ەی كە لادەبردرێ بیندراو و زاندراو بێ، نەك لە ڕێی سیخوڕیی (تَجَسُّسْ) و پشكنینەوە پەی پێ برابێ:

چونكە سیخوڕیی كردن بەسەر مسوڵمانانەوە حەرامە، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَلَا تَجَسَّسُوا ..﴾[1] واتە: (... وە سیخوڕیی بەسەر یەكدییەوە مەكەن ...)[2].

دیارە سیخوڕیی كردن (تَجَسُّسْ) وەك (تَحَسُّسْ) وایە، ئەویش ئەوەیە كە تۆ هەست ڕابگری بە شێوەیەك كە ئەو كەسە هەست پێ نەكا، چاودێریی بكەی و كەموكوڕییەكەی بزانی، ئەوە حەرامە، بەڵكو لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ دا هاتووە: {لَوِ اطَّلَعَ فِي بَيْتِكَ أَحَدٌ وَلَمْ تَأْذَنْ لَهُ، خَذَفْتَهُ بِحصَاةٍ فَفَقَأْتَ عَيْنَهُ، مَا كَانَ عَلَيْكَ مِنْ جُنَاحٍ}[3]واتە: (ئەگەر كەسێك لە كەلێنی دەرگای ماڵەكەتەوە بە بێ ئیزنی تۆ تەماشای ماڵەكەت بكات، ئەگەر وردە بەردێكت تێگرت و چاویت كوێر كرد، گوناهبار نابی).

پاشان فەرمایشتەكەی پێغەمبەر ﷺ كە دەفەرموێ: {مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا}، واتە: (هەر كەسێك لە ئێوە خراپەیەكی بینی)، ئیدی نەك هەر كەسێك بە گومان بڵێ: لەوانەیە ئێستا فلانە كەس لە ماڵی خۆیدا ئەو كارە بكات و بچێ لێی بەژووربكەوێ، یاخود بە شێوەیەك كە بۆخۆشی هەستی پێ نەكات بچێ سیخوڕیی بەسەرەوە بكات بزانێ داخۆ خراپە دەكات یان ناكا، ئا ئەوە قەدەغەیەو، دەبێ خراپەیەكی بینراوو زانراو بێ و لەبەرچاو بێ، ئینجا ئەو خراپەیە نەهی لێ دەكرێ و ڕێی لێ دەگیرێ.

---

[1] الحجرات: ١٢

[2] - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (لاَ تَحَاسَدُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَ تَجَسَّسُوا وَلاَ تَحَسَّسُوا وَلاَ تَنَاجَشُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا) رواه مسلم: (2563)، واتە: (ئێرەیی بە یەكدی مەبەن و یەكدی مەبوغزێنن و جاسووسیی مەكەن و هەست لە یەكدی ڕامەگرن، وە لە موزایەدەدا بۆفریودان نرخ زیاد مەكەن، وە ئەی بەندەكانی خوا پێكەوە برابن).

[3] رواه البخاري: (6888) واللفظ له، ومسلم: (2158)

7- دەبێ ڕیزبەندیی لە شێوازەكانی لابردنی ناپەسند (منكر) و چەسپاندنی پەسند (معروف) لە ئاسانەوە بۆ قورس بچێ، نەك بە پێچەوانەوە، مادام بە قسە لابچێ پێویست بە دەست ناكا:

واتە: كەسێك خراپەیەك دەكات، تۆ دەزانی ئەگەر بە قسە پێی بڵێی‌و ئامۆژگاریی بكەی، دەستی لێ هەڵدەگرێ، پێویست ناكات بڵێی: دەبێ هەر بە هێز لایبەرم، لەبەرئەوەی فەرموودەكە دەڵێ: {مَنْ رَأى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ}، چونكە فەرمایشتەكەی پێغەمبەر ﷺ لە بەرزترەوە بۆ خوارتر دەچێ‌و شێوازی پلەپلەیی لە نزمەوە بۆ سەرێمان پێشان نادا، ئەگەرنا مادام خراپەیەك بە قسەیەكی خۆش لابچێ، پێویست ناكات هێزی لێ بخەیە كار، بەڵكو جاری وایە بە چاو لێكردنێك‌و هێما بۆ كردنێك، بابای خراپەكار دەست لەو خراپەیە هەڵدەگرێ و، پێویست ناكات هەر قسەشی لەگەڵ بكەی، وە ئەگەر بە قسەی نەرم دەستی لێ هەڵبگرێ، پێویست ناكات قسەی توندی لەگەڵ بكەی، وە ئەگەر بە قسەی توند دەستی لێ هەڵبگرێ، پێویست ناكات لێی رابسێی زللەیەكی لێبدەی، وە ئەگەر بە لێڕاسانێك دەستی لێ هەڵبگرێ، پێویست ناكات زللەیەكی بە كردەیی لێبدەی ... وە هەروەها.

8- لاوازترین ئاستی باوەڕ كەیە و بۆكێیە؟

فەرمایشتەكانی پێغەمبەر ﷺ دەبێ زۆر وردبینانە لێیان حاڵی بین، ئەگەرنا دوایی بە شێوەیەك لە فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺ تێدەگەین، كە شایستەی پێغەمبەر ﷺ و فەرمایشتە بەرزەكانی نیە.

پێغەمبەر ﷺ لەو فەرمایشتەیدا كە دەفەرموێ: {... فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الإِيمَانِ}[1] وە لە ریوایەتەكەیدیكەدا دەفەرموێ: {وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ مِنَ الإِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ} رواه مسلم: (50)، واتە: (... جا ئەگەر نەیتوانی با بە زمانی بیگۆڕێ، جا ئەگەر نەیتوانی با بە دڵی پێی ناخۆش بێ، وە ئەوەش لاوازترینی ئیمانە)، وە لە ریوایەتەكەیدیكەدا: (وە لە دوای پێناخۆشبوونی دڵەوە، بەقەدەر دەنكە خەرتەلەیەك ئیمان بوونی نییە)، ئەوە بۆ كەسێكە توانای هەبێ بە دەست بیگۆڕێ، بەڵام هەر بە دڵ ئینكاری بكات، یان توانای هەبێ بە زمان بیگۆڕێ، بەڵام هەر بە دڵ ئینكاری بكات، بابەكی ئاوا ئیمانەكەی بێهێزە، بەڵام تۆ بە بازاڕی هەولێرو سلێمانیو دهۆكو بازارەكانیدیكەی عێراقدا دەڕۆی، شەراب داندراوە، كە شتێكی حەرامەو دەفرۆشرێ، كابرا خۆی بە مسوڵمان دەزانێو شەرابیش دەفرۆشێ، لە حاڵێكدا كە ناتوانی نە بە دەستیش دوكانەكەی پێ دابخەیو، نە بە زمانیش دەرفەتت هەیە بڵێی: شەراب مەفرۆشە، جا ئایا ئەوە مانای وایە تۆ بێهێزترین ئیمانت هەیە؟ نەخێر، بۆچی؟ چونكە لەو حاڵەتەدا تۆ توانات هەر ئەوەندەیەو ئەوە بۆ كەسێك بێهێزترین ئیمانە، كە بە دەستو بە زمان بتوانێ لایبەرێ، بەڵام بەس بە دڵ ئینكاری بكات، وەك كەسێك كە خۆی بە حكوومەتو دەسەڵاتدار دەزانێ، ئایا ناتوانێ بڕیارێك دەربكاو بڵێ: نابێ شەراب بفرۆشرێ؟ با، ئایا ناتوانێ پۆلیسان بنێرێو بڵێ: شەراب مەفرۆشن؟ با، بۆ ئەوەیان ئەگەر بەس بە دڵ پێی ناخۆش بێ، ئەوە بێهێزترین ئیمانی هەیە، بەڵام ئەگەر بە دڵیش پێی ناخۆش نەبێ، ئەوە فڕی بەسەر ئیمانو مسوڵمانێتییەوە نییە، بەڵێ ئەگەر بڵێ: بە دڵ پێمناخۆشە بەڵام دەسەڵاتم نییە،

---

[1] رواه مسلم: (49)

کە ڕاستیش ناکا، ئەوە دەگونجێ بڵێین: لاوازترین ئیمانی هەیە، بەڵام بۆ منو تۆی مسوڵمان کە بۆمان ناگونجێ نە بە دەست ڕێی لێبگرینو نە بە زمانیش، مەرج نییە بێهێزترین ئیمانمان هەبێ.

بەڵام بەهەرحاڵ نموونەکەمان وا هێنایەوە، دەتوانین بە دوکانەکاندا بڕۆین هەریەکی وتارێکیان بۆ بدەین، بەڵام ئایا واقیعەکەی پێ دەگۆڕدرێ؟ تۆ دەبێ تەماشا بکەی ئەگەر مەزەنەی ئەوەبوو کە پێی دەگۆڕدرێ دەبێ بیکەی، بەڵام ئەگەر مەزەنەی ئەوەبوو کە پێی ناگۆڕدرێ، نایکەیو ماناشی وا نییە کە ئیمانەکەت بێهێزە، یاخود بێهێزترین ئیمانت هەیە، چونکە پێتوایە پێی ناگۆڕدرێ، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿فَذَكِّرۡ إِن نَّفَعَتِ ٱلذِّكۡرَىٰ﴾[1] واتە: (ئامۆژگاریی بکە، ئەگەر زانیت ئامۆژگاریی سوودی هەیە).

9- بەبێ هەڵوێستی دەروونیی لە بەرانبەر شتی پەسند و ناپەسند، ئیمان بوونی نییە:

بەبێ هەڵوێستی دەروونییو قەلبیی لە بەرانبەر چاکە و خراپەدا واتە: هەڵوێستی ئیجابیی لە بەرانبەر مەعرووفدا، کە حەزی پێ بکەیو پێتخۆشبێ بچەسپێ، وە هەڵوێستی سەلبیی لە بەرانبەر مونکەڕدا، کە پێتخۆشبێ لابچێ، بەبێ ئەو هەڵوێستە ئیمان بوونی نییە، کە ئەوە بەبێ فەرمایشتەکەی پێغەمبەریش ﷺ، هەر بە عەقڵ دیارەو کەسێك بە دڵ پێی خۆش نەبێ چاکە هەبێو بە دڵ ڕقی لە خراپە نەبێ، ئەوە دیارە ئیمانی نییە، ئەو دڵەی کە ئیمانی تێدابێ، وا لە خاوەنەکەی دەکات لەگەڵ چاکەیەکدا بێ کە لە ئیمانەوە هەڵدەقوڵێ، وە دژی خراپەیەك بێ کە دژی ئەو ئیمانەیە. فەرمایشتەکەی

[1] الأعلى: ٩

پێغەمبەری خواش ﷺ زۆر ڕوونە کە دەفەرموێ: {... ولَيْسَ وَرَاءَ ذلِكَ مِنَ الإِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ}[1]، واتە: (لە دوای پێناخۆشبوونی دڵ بۆ شتی ناپەسند، بە قەدەر دەنکە خەرتەلەیەك ئیمان بوونی نیە).

10- هەرچەندە دروستە دەستەیەکی دیاریکراو فەرمان بە چاکە و ڕێگریی لە خراپە (حِسْبَة) ئەنجام بدەن، بەڵام ئەوە مانای وا نییە کە ئەرکێکی گشتی نییە :

چونکە خوای بەرزو مەزن بە گشتی ئیماندارانی پیاوو ئافرەتی بە ئەنجامدانی ئەو ئەرکە وەسف کردووە، دەفەرموێ: ﴿ وَٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ...﴾[2] کە پێشتر چەند جارێك مانامان کردووە، بەڵام بێگومان ڕێژە (نِسْبَة)ی پێویست بوونی: (ئەرکی فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپە) پەیوەندییەکی ڕاستەوانە (طَرْدِي) لەگەڵ تواناو بۆلوانی تاکەکان دا هەیە.

پێنجەم: پابەندکردنی کۆمەڵگا بە شەریعەتەوە، بەرهەمی بانگەواز و فەرمان بە چاکە و ڕێگریی لە خراپەیە، نەك بەکارهێنانی هێز و فشار! چونکە پابەندیی بە شەریعەتەوە بە زۆر ناکرێ[3]:

پابەندکردنی کۆمەڵگا بە شەریعەتەوە، واتە: بانگکردنی خەڵك بۆ لای خوای بەرز و مەزن ، خەڵك کردن بە بەندەی خوای بەرز و مەزن ، بەرهەمی بانگەوازو

---

[1] رواه مسلم: (50)

[2] التوبة: ٧١

3) وەك بە درێژی لە (ئیسلام و دەوڵەتداریی و حوکمڕانیی)دا باسمانکردووە.

فەرمان بە چاكەو رێگرتن لە خراپەو باقی جموجۆڵو چالاكییەكانە، نەك بەرهەمی بەكارهێنانی هێزو فشار خستنەسەر خەڵك، بۆچی؟ چونكە خەڵك بەزۆر پابەند ناكرێ بە شەریعەتەوە، كوردەواریی خۆمان دەڵێن: (بە زۆر كەسێك بنێری بۆ مازووان، لە دارێ هەڵناڕوانێ)، كابرایەك بە تۆبزیی پێی بڵێی: دەبێ بچی مازووانم[1] بۆ بێنی، كابرا بە زۆری بنێری بۆ ئەو شاخە تەماشای دار مازووەكان ناكاتو دێتەوە دەڵێ: یەك مازوویان پێوەنەبوو!

كەواتە: لەڕاستیدا پابەندیی بە شەریعەتەوە بە زۆر ناكرێ، چونكە مسوڵمانەتیی هەڵقوڵاوی قەناعەتو دڵو دەروونی ئینسانەو بە زۆر ناكرێ، بۆیە پابەندكردنی خەڵك بە شەریعەتەوە، دەبێ لە میانەی بانگكردنیانو، تێگەیاندنیانو، رۆشنبیركردنیانو، فەرمان بە چاكەو رێگرتن لە خراپەدا بێ، نەك لە میانەی بەكارهێنانی هێزدا، چونكە بەداخەوە ئێستا هەندێك لایەنی ئیسلامیی وایان لە مێشكدایە، كە ئەگەر دەسەلاتمان هەبوو خەڵك هەمووی دەبێتە مسوڵمانی باش، نەخێر وا نییە، چونكە ئەگەر دەسەلاتیشت هەبێ، ئەوپەڕی خەڵكی دەكەیە دووڕوو (منافق)!! بەڵكو دەبێ لە دینیان تێبگەیەنیو لە دەروونەوە بیانگۆڕی، دەچێتە مزگەوت بەلام نیەتی بۆ خوا لێ ناهێنێ، دەڵێ بەڕۆژووم، بەلام لە ماڵێ خواردن دەخوا، ئینجا ئەوە بوو بە چی؟ وەك چۆن لە سەردەمی پێغەمبەر ﷺدا، سزای مونافیقانیش لە هی كافران توندترە، خوای بەرزو مەزن دەفەرمویێ: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ..﴾[2] واتە: (بێگومان دووڕووەكان لە پلەی هەرە خوارەوەی ئاگری دۆزەخ دان ...). كەواتە: بەكارهێنانی فشارو زۆرو هێز بۆ فەرزكردنی ئیسلام بەسەر خەڵكدا، خەڵك ناكاتە مسوڵمان، بەڵكو لە

---

1) مازوو: ئەوەیە كە بۆ پێستە خۆشكردن (دَبَاغْ) بەكاردەهێنرێ.

[2] النساء: ١٤٥

كوفری ئاشكراوە دەیانبا بۆ كوفری پەنهان، ئەویش بریتییە لە حاڵەتی نیفاقو دووڕوویی، دەبێ بە بانگەوازو تێگەیاندنو هۆشیاركردنەوەی خەڵكو قەناعەت پێهێنانیان، كۆمەڵگا بگۆڕدرێو كیانو قەوارەو دەوڵەتی ئیسلامیی دابمەزرێ، پێغەمبەری ئێمە ﷺ وایكردووە[1].

شەشەم: كۆمەڵگای مسوڵمان وەك چۆن بە دروشمەكان (الشعائر) دەناسرێ، بە بەرنامەكانیش (الشرائع) دەناسرێ:

كۆمەڵگای مسوڵمان هەر ئەوە نییە نوێژی تێدا بەرپابكرێو ڕۆژووی تێدا بگیرێو، نوێژی جەژنەكانو یادی خوای بەرزو مەزن و بانگو قامەتو ...هتدی تێدا ئەنجام بدرێن، بەڵكو كۆمەڵگای مسوڵمان وێڕای بەرپاكردنی دروشمەكان (شعائر)[2]، دەبێ بەرنامەكان (شرائع)یشی تێدا پیادەبكرێن، ئەوجار ئەو كۆمەڵگایە بە مسوڵمان لە قەڵەم دەدرێ، هەروەك خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿... لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ..﴾[3] هەروەها دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاؤُا شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ ..﴾[4] واتە: (یاخود ئەوانە هاوبەشانێكیان بۆ خوا داناون، كە بەرنامەیان بۆ داناون، لە شتێكدا كە خوا مۆڵەتی پێنەداوە ...).

(شرائع)یش واتە: بەرنامەكانی ژیان، چاكەو خراپەو حەلاڵو حەرام لە هەموو بوارەكانی حوكمو سیاسەتو ئابووریی و كۆمەلایەتیی و جەنگو ئاشتیی و ... هتددا.

---

1) وەك لە: (پوختەی ژیاننامەی پێغەمبەری خوا ﷺ) و، (ئیسلامو مسوڵمانەتیی و كاری ئیسلامیی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و سوننەت دا) (ئیسلامو دەوڵەتداریی و حوكمڕانیی)دا، ڕوونمان كردۆتەوە.

2) خوای پەروەردگار (جل جلاله) لە قورئاندا وشەی (شعائر)ی بەكارهێناوە، وەك دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾﴾ الحج، واتە: (– كاروباری حەج وەك بۆتان ڕوونكرایەوە – بەوشێوەیە، وە هەر كەسێك دروشمەكانی خوا بە بەرز بگرێ، ئەوە لە پارێزكاریی د ڵەكانەوەیە).

3 المائدة: ٤٨

4 الشورى: ٢١

بنەمای حەڤدەیەم

بەکارهێنانی هێز بۆ بەرگریکردن لە دین و ژینی کۆمەڵگا، لە کات و شوێنی خۆیدا و بە مەرجە شەرعییەکانەوە

بنەمـای حـەڤدەیـەم

بەکارهێنانی هـێز بۆ بەرگریکـردن لە دین و ژینی کۆمەڵگا، لە کات و شـوێنی خۆیـدا و بە مـەرجە شـەرعییەکانەوە:

کۆمەڵی ئیسلامیی هەبوونی هێزو هۆکارەکانی لە کاتی گونجاوو پێویستدا، بە مافی شـەرعییو بگرە بـە ئـەرکی سەرشانی دەزانێو، لەپێناو پارێزگاریی لێکردنـی پیـرۆزییەکان (مقدسـات)ی ئیسـلامو حورمەتەکـان (حرمـات)ی مسولْمانانو خـاكو نیشـتماندا بەکاریـدێنێ، بـەپێی بنچینە شـەرعییەکانو، ڕەچـاوکردنی هاوسـەنگیی لـەنێوان بەرژەوەنـدیی و خراپـە (المصلحـة والمفسـدة)دا، چونکـە:

1- خوای زاڵو کاربەجێ (جل جلاله) فەرموویـەتی: ﴿وَأَعِدُّوا۟ لَهُم مَّا ٱسۡتَطَعۡتُم مِّن قُوَّةٖ وَمِن رِّبَاطِ ٱلۡخَيۡلِ تُرۡهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمۡ وَءَاخَرِينَ مِن دُونِهِمۡ لَا تَعۡلَمُونَهُمُ ٱللَّهُ يَعۡلَمُهُمۡۚ ...﴿٦٠﴾﴾ الأنفـال. واتـە: (وە بۆیـان –بـۆ کـافران و بـۆ دوژمنانتان– ئامادە بکەن ئەوەی لە تواناتاندا هەیە لـە هێـز و وڵاخـی بەسـتراوە، دوژمنی خوا و دوژمنی خۆتانی پـێ بترسـێنن، وە کەسـانێکیش جگـە لـە دوژمنـە بەرچاوەکان کە ئێوە نایانزانن، بەڵام خوا دەیانزانێ ...). واتە: با هێزتـان هـەبێ تاکو دوژمنانی پەنهان و ئاشکرا لێتان بترسن و تەماعتان تێ نەکەن.

2- وە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَاۖ فَمَنۡ عَفَا وَأَصۡلَحَ فَأَجۡرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٠﴾﴾ الشـوری. خـوای بـەرز و مـەزن لـە سـیاقێکدا کـە باسـی سـیفەتی ئیمانـداران دەکـات دەفەرموێ: (وە ئەوانەی کاتێك دەستدرێژییان کرایە سەر، تۆڵە دەستێننەوە، وە

سـزای هـەر خراپەیـەك خراپەیـەكی وەك خۆیـەتی، كەسـێكیش لێبـوردن بكـات و چاكسـازیی بكات پاداشتی لەسەر خوایە، بێگومان خوا ستەمكارانی خۆشناوێ).

3- هەروەها خوای بەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿... فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَٱعۡتَدُواْ عَلَيۡهِ بِمِثۡلِ مَا ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُتَّقِينَ ١٩٤﴾ البقرة. واتە: (هـەر كەسێك دەستدرێژیی كردە سـەرتان، وەك دەسـتدرێژیی كرانـە سـەرتان لەلایـەنی ویەوە، ئاوا دەستدرێژیی بكەنەوە سەر و بەرپەرچی بدەنـەوە، وە پـارێز لـە خـوا بكەن، وە بزانن خوا لەگەڵ پارێزكاراندایە).

4- پێغەمبەری خواش ﷺ لەوبارەوە فەرمایشتی زۆرن، بۆ وێنە: فەرموویـەتی: {لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَائِمَةً بِأَمْرِ اللَّهِ لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ أَوْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ ظَاهِرُونَ عَلَى النَّاسِ} رواه البخاري: (3641) ومسلم: (1037) واللفظ لە، واتە: (بەردەوام كۆمەڵێك لە ئۆممەتی من – دەستەیەكی كـەم لـە كۆمـەڵی[1] فراوانی من– فەرمانی خوا جێبـەجێ دەكـەن، نـە ئەوانـەی پشـتیان بـەردەدەن زیانیان پێدەگـەیەنن و، نە ئەوانەش كە دژایەتییان دەكـەن، هەتـا فـەرمانی خـوا دێ – هەتا دنیا كۆتایی دێ–، لەو كاتەشدا ئەوان بەسەر خەڵكـەوە بالادەستن).

5- هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویـەتی: (لَـنْ يَبْـرَحَ هَـذَا الـدِّينُ قَائِمًـا، يُقَاتِـلُ عَلَيْـهِ عِصَابَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ) رواه مسلم: (1922)، واتە: (ئەم ئایینـە بـەردەوام بـە راوەسـتاویی دەمێنێـتەوە، كۆمەڵـێك لـە مسـوڵمانان لەپێنـاویدا دەجەنگن، هەتاكو قیامەت دێ).

---

1) چونكە ئوممەت بە مانای كۆمەڵ دێ.

ڕوونكـردنەوە

یەكـەم: هەرچـەندە جیهـاد بـە مانـا تایبەتییەكـەی (كـە بریتییـە لـە جـەنگ)[1] لـە بنەڕەتـدا ئـەركی دەوڵـەتی ئیسـلامییە، بـەڵام وەك حاڵـەتی هەڵاواردن و لەكاتی نەبوونی دەوڵـەتدا، مسوڵمانان لەسـەریان پێویسـتە بەگوێرەی توانا بەرگریی بكـەن :

هەرچـەندە جیهـاد (بـە مانـا تایبەتییـەكەی) لـە بنەڕەتـدا ئـەركی دەوڵـەتی ئیسلامییە، بە بەڵگەی ئەوە كە لە قۆناغی مەككەدا ڕێ نـەدرا بـە مسـوڵمانان هێـز بەكاربێنـن، بەڵكو لە قۆناغی مەدینەدا ڕێگایان پێدرا.

لـە (سیـرة ابـن هشـام)دا هـاتووە[2] لـەكاتی باسـكردنی پەیـمانی دووەمـی عەقەبەدا: (فَقَالَ لَهُ الْعَبّاسُ بْنُ عُبَادَةَ بْنِ نَضْلَةَ: وَاَللَّهِ الَّذِي بَعَثَك بِالْحَقّ إنْ شِئْتَ

1) ئەگەرنا مانای فراوانی جیهاد بریتیە لە بەكارهێنانی هەموو هەوڵو توانایەك لەپێناوی ڕازیكردنـی خـوا (جل جلاله)دا، بۆیە وشەی (جهاد) وەك چۆن لـە ئایەتـە مەدینـەیی (مـدني)ەكانـدا هـاتوە، لـە ئایەتـە مەككـەیی (مكي)ەكانیشدا هاتوە، بـەڵام وشـەی (قتـال) كـە بـەس بـە مانـای (جـەنگ)ە، تـەنیا لـە ئایەتـە مەدینـەیی (مدني)ەكانـدا هاتوە،كەواتە:وشـەی (جهـاد) هـەم مانـای جـەنگ (قتـال) دەگرێتـەوەو، هـەم مانـای غـەیری (قتال)یش دەگرێتەوە، بۆ وێنە: خوای پەروەردگار ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَمَن جَٰهَدَ فَإِنَّمَا يُجَٰهِدُ لِنَفۡسِهِۦٓۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝٦﴾ العنكبوت، واتە: (هەر كەسێك تێكۆشا ئـەوە بـۆ خـۆی تێدەكۆشـێ – قازانجەكـەی بـۆ خۆیەتی – وە خـوا دەوڵەمەنـدو بـێ نیـازە بەرانبـەر بـە جیهانییـان)، مـرۆڤ لـەپێناوی خـوا (جـل جلالـه)دا تێدەكۆشێ، بەڵام خۆی لێی بەهرەمەندە، خوا (جل جلاله) لێی بەهرەمەند نابێو كەس ناتوانێ سوودێك بـە خوای پەروەردگار ﷻ بگەیەنێ.

هەروەها خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦۚ ...۝٧٨﴾ الحـج، واتـە: (لـەڕێی خوادا وەك بۆ خوا شـایسـتەیە تێبكۆشن ...).

بەكورتی: وشەی (جهاد) لە سوورەتە مەككـەیی (مكـي)ەكانـدا، بـە مانـای هەوڵـدانو خـۆ مانـدووكردنو تێكۆشان هاتوە، وە جاری واش هەیە وشـەی (جهـاد) بـە مانـا تایبەتییەكـەی هـاتوە كـە جـەنگو كوشـتار دەگەیەنێو بەو مانایەش تەنیا لە سوورەتە مەدینەییەكاندا هاتوە.

2) عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كَانَ أَوّلَ مَنْ ضَرَبَ عَلَى يَدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْبَرَاءُ بْنُ مَعْرُورٍ، ثُمَّ بَايَعَ بَعْدُ الْقَوْمُ.

لَنمِيلَنَّ عَلَى أهْلِ مِنَى غدًا بِأسْيَافِنَا؟ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "لَمْ نُؤْمَرْ بِذَلِكَ وَلَكِنْ ارْجِعُوا إلَى رِحَالِكُمْ)، واتە: (عەبباسی کوڕی عوبادەی کوڕی نەزڵە پێی گوت: سوێند بەو خوایەی کە تۆی بە حەق ناردوە – ئەی پێغەمبەری خوا– ئەگەر ئیرادە بکەیو پێت چاك بێ، بەیانی بە شمشێرەکانمان لەگەڵ ئەو موشریکانەی کە لە مینا کۆبوونەتەوە ڕووبەڕوو دەبینەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: فەرمانمان بەوە پێ نەکراوە –واتە: جەنگ کردن–، بەڵکو بگەڕێنەوە بۆ لای بنەو بارگەکانتان)، بەڵێ لە قۆناغی مەککەدا مسوڵمانان ڕێیان لێگیرابوو کە چەكو هێز بەکاربێنن، وەك خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿أَلَمۡ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمۡ كُفُّوٓاْ أَيۡدِيَكُمۡ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ ... ﴿٧٧﴾﴾ النساء، واتە: (ئایا تەماشای ئەوانە ناکەی کە پێیان گوترا: دەست بگێڕنەوەو چەكو هێز بەکارمەهێنن، بەڵام نوێژ بەرپابکەنو زەکات[1] بدەن؟...).

بەڵام لە مەدینەدا ئەم ئایەتە بەپێزە خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَٰتَلُونَ بِأَنَّهُمۡ ظُلِمُواْۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ نَصۡرِهِمۡ لَقَدِيرٌ﴾[2] واتە: (مۆڵەت درا بۆ

فَلَمَّا بَايَعْنَا رَسُولَ اللَّه ﷺ صَرَخَ الشّيْطَانُ مِنْ رَأْسِ الْعَقَبَةِ بِأَنْفَذ صَوْتٍ سَمِعْتُهُ قَطّ: "يَا أَهْلَ الْجَبَاجِب" – وَالْجَبَاجِبُ: الْمَنَازِلُ– هَلْ لَكُمْ فِي مُذَمّمٍ وَالصّبَاءِ مَعَهُ قَدْ اجْتَمَعُوا عَلَى حَرْبِكُمْ؟ قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذَا أَزَبّ الْعَقَبَةِ هَذَا ابْنُ أَزْيَبَ.

قَالَ ابْنُ هِشَامٍ: وَيُقَالُ ابْنُ أَزْيَبَ "أَتَسْمَعُ أَيْ عَدُوّ اللَّهِ، أَمَا وَاللَّهِ لَأَفْرُغَنّ لَك".

قَالَ: ثُمّ قَالَ رَسُولُ اللَّه ﷺ "ارْفَضّوا إلَى رِحَالِكُم". قَالَ: فَقَالَ لَهُ الْعَبّاسُ بْنُ عُبَادَةَ بْن نَضْلَةَ: وَاللَّهِ الّذِي بَعَثَك بِالْحَقّ إنْ شِئْت لَنَمِيلَنّ عَلَى أَهْلِ مِنَى غَدًا بِأَسْيَافِنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ "لَمْ نُؤْمَرْ بِذَلِكَ وَلَكِنْ ارْجِعُوا إلَى رِحَالِكُمْ" قَالَ فَرَجَعْنَا إلَى مَضَاجِعِنَا، فَنِمْنَا عَلَيْهَا حَتّى أَصْبَحْنَا. (السيرة النبوية لابن هشام، ج: (2)، ص: (231).

1) زۆر لە زانایان پێیانوایە مەبەست لە زەکات لێرەدا، پاککردنەوەی دەروون (تـزكيـة النـفس)ە.

2 الحج: ٣٩

ئەوانەی كە جەنگیان لەگەڵدا دەكرێ‌و ستەمیان لێ كراوە، وە بێگومان خوا لەسەر یارمەتیدانیان بە توانایە)، (أُذِنَ) واتە: مۆڵەت درا، كەواتە: پێشتر مۆڵەت‌و ئیزن نەبووە كە هێزو چەك بەكاربێنن، ئینجا ئەمە لێی وەردەگیرێ كە ئەسڵ ئەوەیە مسوڵمانان دەوڵەت‌و قەوارەیەكیان هەبێ ئەوجار جەنگ‌و جیهاد بكەن، جەنگ‌و جیهادیش بۆ بەرگریی كردنە لەو قەوارە ئیسلامییە و، بۆ بەرگریی كردنە لە بانگەوازی ئیسلامیی كە رێی لە بەردەمدا تەخت‌و ئاچووغ بێ، ئەسڵەكەی وایەو پێغەمبەر ﷺ وایكردووە، وە مەنتیقی عەقڵ‌و واقیعیش ئەوە دەخوازێ، مەعقووڵ نییە تۆ جاڕێ سەرزەمینەكەی خۆت نییە و، قەوارەو دەسەڵاتت نییە، خەڵكەكەت بۆ ساغ نەبۆتەوە، بچی دەوڵەت رابگەیەنی، خۆی دەوڵەت دەبێ سێ بنەمای هەبێ:

أ- سەرزەمینێكت هەبێ هی خۆت بێ‌و دەسەڵاتت بەسەریدا هەبێ‌و كۆنترۆڵت كردبێ.

ب- خەڵكێك هەبێ تۆیان قبووڵ بێ وەك دەسەڵات.

جـ - بەرنامەیەكیشت هەبێ كە پیادەی بكەی.

بەڵام تۆ خەڵكت نەبێ‌و خاكت نەبێ‌و دەسەڵاتت نەبێ، دەوڵەتی چی، پێغەمبەری خوا ﷺ كاتێك كە چوو بۆ مەدینەو مسوڵمانان هاتن بەیعەتیان پێدا و، بە براگەورەی خۆیان لە قەڵەمیاندا و، باوەشیان كردەوە بۆ بانگەوازو پەیام‌و بەرنامەكەی، ئەوجار دەوڵەتی دامەزراند، چونكە لەوێ دەیتوانێ شەریعەتی خوای پەروەردگار (جل جلاله) پیادە بكات.

بەڵێ وەك گوتم بنەڕەت ئاوایە، جەنگ‌و جیهاد دەبێ دەوڵەتی ئیسلامیی پێی هەڵسێ، بەڵام وەك حاڵەتی هەڵاواردن (إستثناء)و لەكاتی نەبوونی قەوارەو

دەوڵەتی ئیسلامییدا، مسولّمانان لەسەریان پێویستە بەگوێرەی توانا بەرگریی بکەن لە دینو ژینو ناموسو ماڵیانو، بەهۆی نەبوونی دەوڵەتەوە ئەو ئەرکەیان لەسەر لاناچێ، دیارە هێز بەکارناهێنن بۆئەوەی دەوڵەتی ئیسلامیی دابمەزرێنن، بەڵام بۆ وێنە: دەبێ هێز بەکاربێنن بۆئەوەی بەرگریی بکەن لە خاکی خۆیان، ئەگەر خاکەکەیان داگیرکرا، وە بەگشتی بەرگریی لەخۆ کردن هەمیشە هەر هەیە، بەڵام لەولاوە خوای پەروەردگار(جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿... فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡ فَٱعۡتَدُواْ عَلَيۡهِ بِمِثۡلِ مَا ٱعۡتَدَىٰ عَلَيۡكُمۡۚ ..﴾[1] وە دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ﴾[2] کە دیارە ئەم ئایەتە لە سوورەتی (الشورى)یە و، سوورەتی (الشورى)ش لە مەککە دابەزیوە.

سەرنج بدەن ئەمە زۆر گرنگە: لە قۆناغی مەککەدا بە کردەوە پێغەمبەر ﷺ ڕێی نەدەدا هاوەڵانی بەڕێزی چەك بەکاربێننو دەیفەرموو: مۆڵەت نییە، ئەوان دەیانگوت: با بەکاری بێنین، ئەو دەیفەرموو: نەخێر فەرمانمان پێ نەکراوە، بەڵام وەك پەروەردەکردن خوای بەرزو مەزن مسوڵمانانی وا پەروەردەدەکرد، کە گیانی فیداکارییو بەرخۆدانو خەباتو جیهادیان تێدا هەبێ، بۆئەوەی کە هەر کاتێك پێویست بووو هەلو مەرجەکە رەخسا، ئامادەبن!

دووەم: هێز و هۆیەکانی هێز سەرەنجام هۆکارن و نابێ بکرێنە ئامانج، دیارە ئامرازیش لەکاتی پێویست و گونجاوی خۆیدا و لەپێناو ئامانجی شەرعییدا بەکاردێ، کە بریتییە لە پاراستنی پیرۆزییەکانی ئیسلام و حورمەتەکانی مسوڵمانان و خاك و نیشتمان:

---

[1] البقرة:194

[2] الشورى: ٣٩

ئەمەش خاڵێکی گرنگە: ئەو شتانەی ئیسلام وەك هۆکارو ئامڕاز دایناون، دەبێ وریابین نەیانکەینە ئامانج، کاتی خۆی کە ئێمە چەکمان پێبوو، دوایی ئەوە بوو هەل و مەرجێك بەسەرداهات، مەکتەبی عەسکەرییمان هەڵوەشاندەوەو چەك و بنکەو بارەگاکانمان نەمان، هەندێك لە برایانی خۆمان پێیانوابوو کە تەنازولمان لە ئیسلامەتیی کردووە، نەخێر پاشەکشەمان نەکردووە، چونکە ئەگەر ئێمە پاشەکشەمان کردبێ دەبێ بڵێین: پێغەمبەری خواش ﷺ لە ئاشتەوایی حودەیبییە (صُلْحُ الحُدَيْبِيَة)دا کە ڕێکەوتننامەیەك لەگەڵ هاوبەش دانەرەکاندا ئیمزا دەکات، کە هەتا دە ساڵی دیکە لە دژی یەکدی شەڕ نەکەن، دەبێ بڵێین: ئەویش وازی لە جەنگو جیهاد هێنابوو؟! نەخێر.

مەسەلەی هێزو بەکارهێنانی، ئامڕازە، ئامانج نییە، ئامانج ئەوەیە کە دەبێ هەمیشە هەتبێ، بەڵام ئامڕاز مەرج نییە هەمیشە هەتبێ، ئامڕازو هۆکار بۆ بەدیهێنانو جێبەجێ کردنی ئامانجە و، ئەگەر ئامانجەکە پەکی لەسەر ئەو ئامڕازە کەوت، بەکاری دێنین، بەڵام ئەگەر پەکی لەسەری نەکەوتو پێویستی بە ئامڕازێکی دیکە بوو، ئەوکاتە دەبێ دەست لەو هۆکارە هەڵگرىو هۆکارێکی دیکە بەکاربێنی، کە ئامانجەکە پێویستی پێیەتی.

وە لەڕاستیدا هەمیشە ئامانجە گرنگو بنەڕەتییەکان نەگۆڕو چەسپاون، بەڵام ئامڕازو هۆکارەکان لە حاڵو هەل و مەرجێکەوە بۆ حاڵو هەل و مەرجێکی دیکە گۆڕانیان بەسەردادێ، ئەو ئامڕازە دوێنێ باشبووە، بەڵام بەکەڵکی ئەمڕۆ نایێ، بۆ وێنە: لەڕووی بڵاوکردنەوەی زانستو بانگەوازەوە، کاتی خۆی ئەو هەموو هۆکاری ڕاگەیاندنەی ئێستا لەبەردەستی ئێمەدا هەن، ئایا لەبەردەستی زانا پێشووەکانماندا هەبوون؟ نەخێر، ئەوان ئامڕازی سادەیان بەکاردەهێنا، حەلەقەی دەرسیان هەبوو، وتاریان هەبوو، کۆمەڵە خەڵکێك گوێیان لێ دەگرتن، بەڵام ئێستا

رادیۆو تەلەفزیۆنو كەناڵی ئاسمانییو كۆمپیوتەرو ئینتەرنێتو ڕۆژنامەو گۆڤار هەیە، ئەمانە كاتی خۆی هیچیان نەبوون، وە هەروەها لە هەر بوارێكی دیكەدا تۆ دەبێ تەماشابكەی لەو هەلو مەرجەی تۆدا، چ ئامرازێك كاریگەرترە بۆ هێنانەدی ئەو ئامانجە؟ دەبێ ئەوەیان بەكاربێنی، ئایا وا باشە ئێمە ئێستا بچینەوە ئەو شاخو داخانەو بارەگامان لەوێ هەبێو خۆمان بكەینە نیشانە بۆ موشەكەكانی ئەمریكا و، حزبە عەلمانییەكانیش ناوو ناتۆرەمان بەدوا بخەنو، پەردەو نێوان بكەوێتە نێوانی خۆمانو میللەتەكەمان و، خەڵكەكەمان زیاتر سەرگەردان بكەن، ئایا ئەوە باشە؟ نەخێر بە دڵنیاییەوە باش نییە، بەڵام ئەدی ئەگەر ڕۆژێك هات وای پێویست كرد ئێمە دەست بدەینەوە چەك، لێمان قەدەغەیە؟ نەخێروەك چۆن خەلیفەی دووەمی پێغەمبەر ﷺ عومەری كوڕی خەتتاب خوا لێی ڕازی بێ، ئەوەی كە پێغەمبەر ﷺ و ئەبو بەكردا خوا لێی ڕازی بێ دەیاندایە دڵڕاگیراوان (المؤلفة قلوبهم)، كۆمەڵێك خەڵكی زلە زلەی ئەشراف، خەڵكی بەدەرەوەو سەرۆك عەشیرەت بوون، كاتی خۆی پێغەمبەر ﷺ دیاریی دەدانێ تاوەكو شەڕو خراپەیان لە ئیسلام دووربخاتەوە، دوایی ئەبو بەكریش خوا لێی ڕازی بێ لە سەردەمی خۆیدا هەر دەیدانێ، عومەر خوا لێی ڕازی بێ، كە دەوڵەتی ئیسلامیی هێزو دەسەلاتی پەیداكردو بێ منەت بوو، لێی گرتنەوەو گوتی: كاتی خۆی ئیسلام دەسەلاتی كەمبوەو دەوڵەتی ئیسلامیی بێهێز بووە، لەبەرئەوە پێویستییمان بە دڵڕاگرتنی ئێوەبوو، بەڵام ئێستا بارودۆخ گۆڕاوە[1]!

1- (فبعد انتصار المسلمين على هوازن سنة (8) هـ أعطى الرسول بعض رؤساء القبائل، فأعطى مائة بعير لكل من أبي سفيان بن حرب، وابنه معاوية، وحكيم بن حزام، والحارث بن كلدة، والحارث بن هشام، وسهيل بن عمرو، وحويطب بن عبد العزى، والعلاء بن جارية الثقفي، وعيينة بن حصن، والأقرع بن حابس التميمي، ومالك بن عوف النصري، وصفوان بن أمية، وأعطى –دون المائة– رجالاً من قريش منهم: مخرمة بن نوفل الزهري، وعمير بن وهب الجمحي، وهشام بن عمرو، وسعيد بن يربوع، وعدي بن قيس، وآخرون، ويبدو أن عطاء الرسول ﷺ للعباس بن مرداس لم يكفه، فعاتب الرسول ﷺ بأبيات من الشعر، فقال ﷺ لأصحابه: إذهبوا

جا ئایا عومەر خوا لێی ڕازی بێ ئەو ئایەتەی لەكارخست؟ وەك ئەوانەی گومانی خراپی پێ دەبەن، كە شیعەكانن دەڵێن: عومەری كوڕی خەتتاب ئایەتێكی خوای لەكارخست! نەخێر وانییە، بەڵام عومەری كوڕی خەتتاب خوا لێی ڕازی بێ چاك لە شەریعەت حاڵی بوو، گوتی: هەلو مەرجی جێبەجێ كردنی ئەم ئایەتە ئێستا نییە و، هەر كاتێك هەلو مەرجی دووبارە بوویەوە، جێبەجێی دەكەینەوە، هەر كاتێك ئیسلام پێویستی بەوەبوو دڵی خەڵكی ڕابگرین، دووبارە ئەوانەی كە بە پارە شەڕو خراپەیان لەكۆڵ مسوڵمانان دەبێتەوە، شەڕەكەیان لەكۆڵ مسوڵمانان دەكەینەوە، بەڵام ئێستا ئیسلام پێویستی بەوە نیە.

هەروەها مەسەلەی دەست بڕین، عومەر خوا لێی ڕازی بێ لە ساڵی برسێتی (عام الرمادة)[1]دا سزای دەست بڕینی ڕاگرت، گوتی: ئەگەر خەڵك دزیشیان كرد دەستیان مەبڕن، بۆچی؟ گوتی: چونكە ئێمە ناتوانین كێشەی برسێتیی خەڵك چارەسەر بكەین، كە ناتوانین تێریان بكەین، ناشبێ ئەگەر كەسێك لە برسان دزیی بكات، یان مەزەننەی ئەوە هەیە لە برسان دزیی كردبێ، ئێمە دەستی ببڕین، نەك

به فاقطعوا عني لسانه، فأعطوه حتى رضي، فكان هذا قطع لسانه الذي أمر به رسول الله)، منهج عمر بن الخطاب في التشريع، ص: (150).

(واستمر إعطاء المؤلفة قلوبهم من الأموال حتى وفاة الرسول ﷺ، وفي خلافة أبي بكر جاء رجلان منهم إلى الخليفة، وطلبا منه أرضا قائلَيْنِ: إن عندنا أرضا سبخة ليس فيها كلأ ولا منفعة، فإن رأيت أن تعطيها لنا، فكتب لهما كتابا بذلك –وليس في القوم عمر– فانطلقا إليه ليشهد لهما، فلما سمع عمر ما في الكتاب تناوله من أيديهما، وتفل فيه فمحاه، وقال لهما: إن رسول الله ﷺ كان يتألفكما، والإسلام يومئذ قليل، وإن الله قد أغنى الإسلام وأعزه اليوم، فاذهبا فاجهدا جهدكما كسائر المسلمين، فالحق من ربكم فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر، فرجعا إلى أبي بكر متذمرين وقالا مقالة سيئة، فوافق أبو بكر عمر على ما فعله ورجع إليه. فقالا له: الخليفة أنت أم عمر؟! قال أبوبكر: هو إن شاء). منهج عمر بن الخطاب في التشريع ص: (151– 152).

1) عن عوف بن الحارث عن أبيه قال: سمي ذلك العام عام الرمادة لأن الأرض كلها صارت سوداء فشبهت بالرماد وكانت تسعة أشهر. (طبقات ابن سعد، ج: (3)، ص: (310).

له‌به‌رئه‌وه‌ی ئایه‌ته‌كه‌ په‌كده‌خرێ، به‌ڵكو له‌به‌رئه‌وه‌ی ئایه‌ته‌كه‌ زه‌مینه‌ی جێبه‌جێ كردنی ره‌خساو نیه‌.

جا ئایه‌ته‌كانی جه‌نگو جیهادیش هه‌ر وان بۆ وێنه‌: له‌ فه‌له‌ستین زه‌مینه‌ی جێبه‌جێ كردنیان ره‌خساوه‌، چونكه‌ دوژمنێك هه‌یه‌و خاكی مسوڵمانانی داگیركردووه‌، له‌ شوێنێكی دیكه‌ زه‌مینه‌ی ره‌خساوه‌، به‌ڵام لێره‌ كه‌ زه‌مینه‌ی ره‌خساو نه‌بوو، مانای وا نییه‌ ئێمه‌ له‌ ئایه‌ته‌كان په‌شێمان بووینه‌ته‌وه‌، به‌ڵكو هه‌ركاتێك زه‌مینه‌ی جێبه‌جێ كردنی ئایه‌ته‌كان ره‌خسا، له‌سه‌ر سه‌رو چاویان داده‌نێین‌و دووباره‌ جێبه‌جێیان ده‌كه‌ینه‌وه‌، خوا پشتیوان بێ.

سێیه‌م: ره‌چاوكردنی بنچینه‌ شه‌رعییه‌كان و هێنانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندیی سه‌نگی مه‌حه‌ك و ته‌رازووی به‌كارهێنانی هێزه‌، له‌به‌رئه‌وه‌ پێویسته‌ له‌ مه‌سه‌له‌ی به‌كارهێنانی هێزدا زۆر وردبینانه‌ و دووربینانه‌ ره‌چاوبكرێ :

به‌رژه‌وه‌ندیی زانایان ئاوا پێناسه‌یان كردووه‌: (دَفْعُ الْمَضَارِّ وَجَلْبُ الْمَنَافِعْ)، واته‌: (دوورخستنه‌وه‌ی زیانه‌كان‌و هێنانه‌پێشی قازانجه‌كان)، ئینجا سه‌نگی مه‌حه‌كی به‌كارهێنانی هێز بریتییه‌ له‌ هێنانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندیی، جا ده‌بێ ته‌ماشابكه‌ین: ئه‌گه‌ر ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ به‌وه‌ دێته‌دی كه‌ هێز به‌كاربێنین، هێز به‌كاردێنین، به‌ڵام ئه‌گه‌ر بزانین ئه‌و به‌رژه‌وه‌ندییه‌ نه‌ك به‌وه‌ نایه‌ته‌دی، به‌ڵكو به‌وه‌ له‌ده‌ستده‌چێ، ده‌بێ به‌كاری نه‌هێنین، چونكه‌ ئێمه‌ بڕیارمان نه‌داوه‌ ئامڕازه‌كان هه‌میشه‌ به‌ده‌ستمانه‌وه‌ بن، به‌ڵكو بڕیارمانداوه‌ كه‌ ئامانجه‌كانمان هه‌میشه‌ له‌به‌رچاو بن، به‌ڵام ئامڕاز، ئه‌گه‌ر زانیمان خزمه‌ت به‌و ئامانجه‌ ده‌كات

بەكاریدێنین‌و، كە زانیمان خزمەتی پێناكا، جاریٚ لەویٚ دایدەنێین، یان دەیگۆڕین بە ئامرازێكی دیكە.

چوارەم: لە بواری بەكارهێنانی هێز و پەنا پێبردنیدا، چەند دەستە و كۆمەڵێك لە مسوڵمانان دووچاری زێدەڕۆیی (إفراط) بوون و خاڵی رەشی زۆریان هێناوەتە سەر ئیسلام و مسوڵمانان:

بەداخەوە دەڵێین: - پێشتریش ئاماژەم پێدا- بەناوی جەنگو جیهادەوە تۆ بێنی لە چاپخانەیەك، یان لە تازیەخانەیەك، یان لە چێشتخانەیەك، یان لە بازاڕێكدا، كە ئۆتۆمبێلێكی ئەمەریكییەكان یان دوو سەربازی ئەمەریكی بەوێدا تێپەڕدەبن، لەگەڵ دوو كافران پەنجا مسوڵمانیش بكوژی، وە جاری وا هەیە دوژمنەكە هەر بە بەریش ناكەویٚ، ئایا ئەوە لە شەرعدا جێگەی دەبێتەوە؟ نەوەڵڵا، زانایانی ئیسلام دەڵێن: ئەگەر بەهۆی كوشتنی سەد كافرەوە بزانی مسوڵمانێك دەكوژریٚ، دەبیٚ خۆت بپارێزی، نەك لە پەنای كوشتنی كافرێكدا سەد مسوڵمانیش بكوژی!

ئینجا هەندێك لەوانەی لە بواری جەنگو جیهادو لەو مەیدانەدا كاردەكەن، مەسەلەیەكی شەرعیی هەیە، لەگەڵ ئەم مەسەلەیەدا تێكەڵیان كردووە، ئەویش بریتییە لەوە كە پیٚی دەگوترێت: (التَّتَـرُّسْ)، واتە: (خەڵك كردنە قەڵغان)، دەڵیٚ: ئەگەر هاتو دوژمنانی ئیسلام مسوڵمانانێكیان كردە قەڵغانو، بەپێش خۆیان دانو وردە وردە دەیانهێنانو، تۆش هیچ چارەت نەبوو، بۆ وێنە: كاتی خۆی شارەكان هەموویان قەڵا بوونو شوورەیان هەبووە، مسوڵمانانیان بەپێش خۆیان داوەو بۆخۆشیان لە پشتیانەوە، كە دیارە ئەگەر كابرا تیر یان هەر شتێك باویٚ، سەرەتا بە مسوڵمانەكان دەكەویٚ، لەو حاڵەتەدا زانایان زۆربەیان یان هەموویان بە دروست

(جائز)یان داناوە، مادام بەهۆی ئەوەوە دوژمن زەفەرت پـێ بـەرێو ئەگـەر بزانـی ئەو مسوڵمانانەی بۆ کافرەکان کـراون بـە پـەرژینو چـەپەرو قـەڵغان، نـەیانکوژی بۆئەوەی کافرەکانیش بکوژی، قەڵاکەت لـێ دەگرنو شـارەکەت لـێ داگیردەکەن، دروستە ئەوانە بکوژی، چونکە ئەوەندە مسوڵمانە کە دیلن رەنگە دوایی کافرەکان هەر بشیانکوژن، جا تـۆ ئەگـەر بـە ناچاریی ئـەو مسـوڵمانانە بکـوژیو کافرەکـان بشکێنی، باشترە لەوەی بۆئەوەی ئەو چـەند مسـوڵمانە سـەلامەت بـن، کافرەکـان بێن قەڵاکە بگرنو دوایی ئێوەش بکوژنو ئەوانیش بکوژن، هێندێك فیدای هەمووان بکرێن باشترە، نەك لەبەر خاتری هێندێکان هەموویان بکوژرێنو بکرێنە بەلاگێڕ[1]، بێگومان ئەمە شتێکی مەنتیقییە، بەڵام ئەمە جیایەو ئەوەش جیایـە تـۆ بـێ لـە پەنای ئەوەدا کە دەستت لە کافرێکی گیردەبێ، بێنی مسـوڵمانان خـەڵتانی خـوێن بکەیو قەتڵ عامیان بکەی، بەڕاستی ئەوە شتێکی بێ مەعنایە و، زۆر ناشەرعییە، رووی گەشـی مسـوڵمانانیش ناشـیرین دەکـات، هـەروەها ئـەوەی کـە لـە وڵاتـە ئەوروپییـــەکاندا روویـــدا، بـــۆ نـــموونە: لـــە شـــوێنێکی وەك بەریتانیـــا ئـــەو شـەمەندەفەرانەی بەژێر زەویدا دەڕۆن، خەڵك ئاگای لە هیچ شتێك نییە تـۆ لـەوێ یان لە شوێنێکی دیکەدا دەیتەقێنیەوە، یان خەڵك بێئەوەی بزانن چ خەبـەرە ! بـە فڕۆکـەوە بـەو بورجانـەیان دادان، بەڕاسـتی ئێمـە نابـێ بەشـێوەیەکی سـۆزداریی (عاطفي)انە بڵێین: مـادام ئـەوەی کردوویـەتی مسـوڵمانەو، ئـەوەی لـە دژی کـراوە ئەمریکایـەو، ئێمـەش رقمـان لـە دەوڵـەتی ئەمریکایـە[2] و مسوڵمانانیشـمان خۆشـدەوێن، کەواتە هەرچی مسـوڵمان بیکـا لە دژی ئەمریکـا هەر چاکـە، نەخێـر

---

1) بەڵام بابای تیرو تفەنگو چیو چی هاوێژ، دەبێ نیـەتی شـکاندنی کافرەکـان بـێ و، ئەگـەر هـیچ بواریشـی هەبێ، نابێ هیچ مسوڵمانێك بکوژێ و، بەپێی توانا دەست بپارێزێ.

2) دیارە مەبەستیش لە دەوڵەتی ئەمریکا ئەو رژێمەیە کە خراپەکارییو ستەم دەکات، نەك خودی ئەمریکا (یان هەر شوێنێکی دیکە) وەك خەڵكو وڵات.

ئەوە حوکمێکی سۆزدارییەو ئێمە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ تەرازووی شەریعەت، چونکە خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿ وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ..﴾[1] واتە: (وە هەر شتێك تێیدا کەوتنە ڕاجیایی، حوکمەکەی بگێڕنەوە بۆ لای خوا ...)، بزانن قورئان چی دەفەرموێ ئەوە بکەن، جا قورئان دەفەرموێ: ﴿... مَن قَتَلَ نَفۡسَۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ أَوۡ فَسَادٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعٗا﴾[2] واتە: (... هەر کەسێك نەفسێك بێ خەتا بکوژێ، بێ ئەوەی کوژراوەکە کەسی کوشتبێ، یان خراپەکاریی[3] لە زەویدا کردبێ، وەك ئەوە وایە هەموو خەڵکی کوشتبێ ...)، نەشیفەرمووە مسوڵمان بێ یان کافر بێ، هەر نەفسێك بێ خەتا بیکوژی، وەك ئەوە وایە هەموو خەڵکی سەر زەویت کوشتبێ، مادام بە حەق نەبێ‌و، لە تۆڵەی ئەوەدا نەبێ کە خراپەکاریی (فساد)ی کردووە لە زەویداو ئاژاوەو پەشێویی ناوەتەوە.

پێنجەم: لە کاردانەوەی ئەو کۆمەڵ و تاقمانەدا تەوژمێکی دیکەی پێچەوانە دروست بووە، کە هەستیاریی (حساسیة)ی زۆری بەرانبەر بە چەك و هێز و جەنگ و جیهاد هەیە، بەڵام بێگومان هەرکام لە (إفراط) و (تفريط) هەڵەن و پێچەوانەی سروشتی ئۆممەتی ئیسلامییە:

---

1 الشورى: ١٠

2 المائدة: ٣٢

3) وەك ڕێگریی‌و پەشێوی نانەوە.

ئەوەی پێشێ تێپەڕاندن (إفراط) بوو، ئەمەش بەزایەدان (تفریط)ە، هەمیشە تێپەڕاندنو بەزایەدان هەردووكیان هەر خراپن، ئێمە نابێ دەستكاریی شەریعەتی خوای پەروەردگار (جل جلاله) بكەین، نابێ هیچی لێ كەم بكەینەوە لەبەر خاتری كەسانێك، یان بەهۆی لێ ترسانیان كە لە عەقڵیانەوە ناچێ، یان قبووڵیان نییە، هەروەك نابێ زیادەشی بخەینەسەر، لە رقی خەڵكیو وەك كاردانەوە بەرانبەریان، شەریعەت چۆنە، پێویستە ئاوا وەریبگرین.

لە حەقیقەتدا ئێمە نابێ بڵێین: هەر توند دەبین، لە شوێنێكدا كە پێویستی بە نەرمیی بكات، تۆ هەر توندیی هەڵەیە، لە شوێنێكیشدا پێویستی بە توندیی بكات، تۆ هەر نەرم بی، ئەویش هەڵەیە، خوای بەرزو مەزن بە هەردوو وەسفەكان وەسفی پێغەمبەر ﷺ دەكات، بۆ یەكەمیان دەفەرموێ: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ ٱللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّوا۟ مِنْ حَوْلِكَ ۖ﴾[1] واتە: (جا بەهۆی میهرەبانیی خوا وەیە كە تۆ نەرمو نیان بووی لەگەڵیاندا، وە ئەگەر قسە رەقو دڵرەق بای، لە دەورت دەتەكینەوە ...)، وە لە شوێنێكی دیكەداو لەبارەی پێویست بوونی زبریی و توندییەوە لە شوێنی خۆیدا، دەفەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ جَـٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَـٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ﴾[2] واتە: (ئەی پێغەمبەر! جەنگ بكە لەدژی بێ بڕوایانو دووڕووەكانو توندوتیژ بە لەگەڵیان ...)، وە لە شوێنێكی دیكەدا هەردووك وەسفەكان بۆ هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ - خوا لێیان رازی بێ - كۆدەكاتەوەو دەفەرموێ: ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ

---

[1] آل عمران: ٥٩

[2] التوبة: ٧٣

بَيْنَهُمْ ...﴾[1] واتە: (موحەممەد ڕەوانەکراوی خوایە، وە ئەوانەش کە لەگەڵیدان، توندوتیژن لەسەر بێ بڕواکان، لەنێوان خۆشیاندا بە بەزەیی و دڵنەرمن).

وە خوای بەرز و مەزن لە بواری هەڵسوکەوتدا، دەفەرموێ: ﴿وَأَحْسِنُوٓاْ﴾[2] البقرة، واتە: (وە چاکە بکەن)، هەروەها دەفەرموێ: ﴿... وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسْنًا ...﴾[3] واتە: (وە قسەی چاك لەگەڵ خەڵکی بکەن ...)، بەڵام لە بواری ڕووبەڕووبوونەوەدا دەفەرموێ: ﴿... وَلْيَجِدُواْ فِيكُمْ غِلْظَةً ...﴾[4] واتە: (با –دوژمنانتان– زبرییتان پێوە ببینن ...)، کەواتە: هەر شتەو لە کاتی خۆیدا، وەك کوردەواریی دەڵێن: (کەنگرو ماست بە وەختی خۆی)، واتە: هەر شێوازە لە کاتی خۆیدا.

وە خوای بەرزو مەزن ئاوا پێناسەی ئوممەتی ئیسلام دەکات، دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُواْ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ ...﴾[5] واتە: (وە ئاوا ئێوەمان گێڕاوە بە کۆمەڵێکی میانجیی[6]، تاوەکو ببنە شایەد بەسەر خەڵکەوە ...)، پێغەمبەر ﷺ وشەی (وَسَطْ)ی بە (عَدْلْ) تەفسیرکردووە: (وَالوَسَطُ

[1] الفتح: ٢٩

[2] البقرة: ١٩٥

[3] البقرة: ٨٣

[4] التوبة: ١٢٣

[5] البقرة: ١٤٣

6) (وَسَطْ) واتە: باشترین، یاخود خەتی نێوەڕاست، نە بەملادا لادەدەن نە بەولادا، نە تێدەپەڕێنن نە کورتی دێنن.

العَـدْلُ)[1]، دەفەرموێ: (وَسَطْ) واتە: (عَدْلْ: دادگەر)، (عَـدْلْ)یـش لـە (تَعَـادُل)ەوە هاتووە، واتە: هاوسـەنگ، نـە تێدەپـەڕێنو نـە كـورتی دێـنن، خـەتی نێوەڕاسـت دەگرن، نە بە راستداو نە بە چەپدا لانادەن.

1) (عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُدْعَى نُوحٌ، فَيُقَالُ: هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ، فَيُدْعَى قَوْمُهُ، فَيُقَالُ: هَلْ بَلَّغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ وَمَا أَتَانَا مِنْ أَحَدٍ، فَيَقُولُ: مَنْ شُهُودُكَ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ، قَالَ: فَيُؤْتَى بِكُمْ تَشْهَدُونَ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللهِ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ ...﴿١٤٣﴾﴾ البقرة، وَالْوَسَطُ: العَدْلُ) رواه الترمذي: (2961) واللفظ له، وابن ماجه: (4284)، قال الترمذي: حسن صحيح، وصححه الألباني.

بنەمـای هـەژدەیەم

جەختکـردنەوە لەسـەر هێنـانەدیی ئامانجـە شـەرعییـیە باڵاکان و خۆپاراسـتن لە سـەرگەرمبوون بە مەسـەلە لاوەکـییەکانەوە

بنەمـای هـەژدەیەم

جەختكردنەوە لەسەر هێنانەدیی ئامانجە شەرعییە باڵاكان و خۆپاراسـتن لە سـەرگەرمبوون بە مەسـەلە لاوەكـییەكانەوە:

كۆمـەڵی ئیسـلامیی لـەم قۆناغـەدا، جـەخت لەسـەر هێنانـەدی ئامانجـە شەرعییە باڵایەكان (تحقيق الأهداف الشرعية العليا) دەكاتـەوەو، خـۆی لـە گیروگرفتــە گچــكەو لاوەكییــەكان دەپــارێزێو، زیــاتر ســەرگەرمی پــەروەردەكردنی بنكەیــەكی ئیسـلامیی پتــەو و دامــەزراوو، بەرچــاو روونكردنــەوەی خــەڵكو كۆمەڵــگا دەبــێ بــە راسـتییەكانی ئیسـلامو، ئامادەكــاریی و زەمینەســازیی بــۆ هێنانەكایــەی كۆمەڵــگاو قــەوارەی ئیسلامیی.

شـایانی باسیشـە كە فەرمانڕەوایەتیی خوای بەرز (حاكمية الله تعالـى) كــە بەشــێكە لــە پەروەردگــارێتیی و پەرســتراوێتیی خــوا (ربوبيــة الله وألوهيتــە) تــەنیا كاتێـك وەك پێویسـت لـە ژیـانو گـوزەرانی كۆمەڵـگـادا بەرجەسـتە دەبێ، كـە بەرنامـە (شـریعە)كەی لـە هـەموو بوارو لایەنـەكانی ژیانیاندا پیادەبكەن، وەك:

1- خوای زانـای پـەنهانو ئاشـكرا (جـل جلالـه) فەرموویـەتی: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّـٰغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَـٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ ﴾ النحل، واتە: (وە بەڕاستی لە هەموو كۆمەڵـگایەكدا رەوانەكراوێكمان ناردوە، پێمان گوتـوە پێیـان بڵـێ كـە: تـەنیا خـوا بپەرسـتن

(جل جلاله)و خۆتان لە تاغووت دووربگرن، جا هەیانبووە خوای بەرز و مەزن ڕێنمایی کردووەو هەشیانبووە گومڕایی بەسەردا چەسپیوە، بە زەویدا بڕۆنو سەرنج بدەن سەرەنجامی بە درۆ دانەران چۆن بووە)، واتە: ئەوانەی کە پێغەمبەرانی خوا علیهم الصلاة والسلام یان بە درۆ داناوە.

2- هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿لَآ إِكْرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ قَد تَّبَيَّنَ ٱلرُّشْدُ مِنَ ٱلْغَيِّۚ فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَاۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٥٦﴾ البقرة. واتە: (تۆبزیی کردن لە ئایینـدا نیە، ڕێی ڕاستو ڕێی چەوت - یاخود سەر ڕاستییو سەرگەردانیی -، لێکجیابوونەتەوە، جا هەر کەسێك کوفر بە تاغووت بکاتو ئیمان بە خوا بێنێ، ئەوە دەستی بە قوڵفەی هەرە پتەو و قایمەوە گرتوە، کە پچڕانی بۆ نیە، وە خوا بیسەری زانایە).

3- هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿... إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ٤٠﴾ یوسف. لەسەر زمانی (یوسف) (علیه السلام) دەفەرموێ: (... بێگومان حوکم[1] تەنیا هی خوایە، فەرمانی کردوە کە جگە لەو نەپەرستن، - یانی: تەنیا ئەو بپەرستن- ئا ئەوەیە ئایینو بەرنامەی ڕێكو ڕاست، بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن).

1) حوکم بە مانای بەرنامەدانان.

4- وه‌ هه‌روه‌ها خوای به‌رز و مه‌زن فه‌رموویه‌تی: ﴿ أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةُ ٱلْفَصْلِ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۗ وَإِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ ﴾ الشورى، واته‌: {یان ئایا چه‌ند هاوبه‌شێكیان هه‌ن كه‌ له‌ ئایین به‌رنامه‌یه‌كیان بۆ داده‌نێن، (یان چه‌ند یاسایه‌كیان بۆ داده‌نێن) كه‌ خوا مۆڵه‌تی پێنه‌داوه‌، وه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌ نه‌بووایه‌ كه‌ خوا بڕیاری یه‌كلاییكردنه‌وه‌ی دواخستوه‌ بۆ دوارۆژ، ئه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌و هه‌ڵوێسته‌ داوه‌رییان له‌ نێواندا ده‌كرا، وه‌ بێگومان سته‌مكاران ئازارێكی به‌ ئێشیان هه‌یه‌ (له‌ دوارۆژدا)}.

روونكردنه‌وه‌

یه‌كه‌م: بێگومان ریزبه‌ند (ترتیب) كردنی ئامانجه‌ شه‌رعییه‌كان به‌پێی بارودۆخ و هه‌لومه‌رجه‌ جیاوازه‌كان و به‌گوێره‌ی گرنگی و بایه‌خ و ئه‌وله‌ویه‌تیان، شتێكی روون و بێ چه‌ندوچوونه‌، هه‌م له‌ رووی عه‌قڵیی و هه‌م له‌ رووی شه‌رعییه‌وه‌:

به‌ڵێ به‌ دڵنیاییه‌وه‌ ئامانجه‌ شه‌رعییه‌كان هه‌موویان له‌ یه‌ك ئاستدا نین، گرنگتریان هه‌یه‌و، گرنگیان هه‌یه‌، گه‌وره‌تریان هه‌یه‌و، گه‌وره‌یان هه‌یه‌و خوارتریان هه‌یه‌، دیاره‌ هیچ عاقڵێكیش ناچێ هه‌تا گرنگتر له‌وێ بێ، خۆی به‌ گرنگه‌وه‌ سه‌رقاڵ بكات، وه‌ وه‌ك كورده‌وارییی ده‌ڵێن: (هیچ كه‌س بۆ ده‌سته‌سڕێك قه‌یسه‌رییه‌ك به‌ سووتان نادا)! ئه‌مه‌ شتێكه‌ هه‌م به‌ڵگه‌ شه‌رعییه‌كان (نَقْل) ده‌لاله‌تی له‌سه‌ر ده‌كه‌ن و هه‌م عه‌قڵیش، كه‌ هه‌ڵبه‌ته‌ هه‌ندێك جار شتێك كه‌ عه‌قڵ

دەلالەتی لەسەر بكات، شەریعەت دەقی لەسەر ناهێنێ، چونكە حەواڵەی عەقڵی دەكات، بۆ وێنە: خوای بەرز و مەزن بە خەڵكی نافەرموێ: دەستی خۆتان مەخەنە نێو ئاگر، وە بە خەڵكی نافەرموێ: خۆتان لە شوێنی زۆر بڵندەوە فڕێ مەدەنە خوارێ چونكە بە عەقڵ دیارە كە خراپەو زیانی هەیە، بەڵكو وەك بنەما (مبدأ)ێكی گشتی دەفەرموێ: ﴿... وَلَا تُلْقُوا۟ بِأَيْدِيكُمْ إِلَى ٱلتَّهْلُكَةِ ...﴾[1] واتە: (... وە بەدەستی خۆتان خۆ مەفەوتێنن ...)، بەڵام ڕوونكردنەوەی وردەكارییەكان (جزئيات)ی ئەو بەدەستی خۆ خۆ فەوتاندنە، بۆ عەقڵ لێدەگەڕێ.

لێرەدا بەڵگەیەك لە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ لەوبارەوە بە نموونە دێنینەوە، كە ئامانجە شەرعییەكان ڕیزبەندییان تێدا هەیەو، هەموویان لە یەك ئاستدا نین‌و، پێویستە كامەیان گرنگترە ئەویان پێشبخرێ، ئەمیش ئەو فەرموودەیە: {عَن ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا بَعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ: إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ، فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللَّهِ (جل جلالة)، فَإِذَا عَرَفُوا اللَّهَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ، فَإِذَا فَعَلُوا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ، فَإِذَا أَطَاعُوا بِهَا فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ}[2] واتە: (عەبدوڵڵای كوڕی عەبباس خوا لە خۆی‌و بابی ڕازی بێ، دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەر ﷺ كاتێك موعازی كوڕی جەبەلدەنێرێ بۆ یەمەن پێی دەفەرموێ: تۆ دەچیتە لای كەسانێك كە خاوەن كتێبن، با یەكەمین شتێك كە تۆ ئەوانی بۆ بانگ دەكەی، بریتی بێ لە پەرستنی خوای زاڵی خاوەن شكۆ (جل جلالە) – خواپەرستیی –، جا ئەگەر خوای بەرز و مەزن یان ناسی، هەواڵیان پێبدە كە خوای بەرز و مەزن لە شەوو

---

1) البقرة: ١٩٥

2) البخاري: (1458)، ومسلم: (31) واللفظ له.

رۆژێكیاندا پێنج نوێژی له‌سه‌ر فه‌رزكردوون، جا ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌یان كرد، هه‌واڵیان پێبده‌ كه‌ خوای به‌رز و مه‌زن زه‌كاتی له‌سه‌ر فه‌رزكردوون، له‌ ده‌وڵه‌مه‌نده‌كانیان وه‌رده‌گیرێو بۆ هه‌ژارو نه‌داره‌كانیان سه‌رف ده‌كرێ، ئینجا ئه‌گه‌ر فه‌رمانبه‌رییان كرد، بۆ ئه‌وه‌ش لێیان وه‌ربگره‌و خۆت بپارێزه‌ له‌و جۆره‌ ماڵو سامانه‌یان كه‌ زۆر له‌لایان خۆشه‌ویسته‌.

كه‌واته‌: پێویسته‌ ریزبه‌ندیی له‌ ئامانجه‌كانماندا هه‌بێ، بۆیه‌ ئێمه‌ گوتوومانه‌: كۆمه‌ڵی ئیسلامیی ده‌بێ له‌م قۆناغه‌دا جه‌خت بكاته‌وه‌ له‌سه‌ر مێتانه‌دی ئامانجه‌ شه‌رعییه‌ بالاّیه‌كان.

دووه‌م: په‌روه‌رده‌كردنی بنكه‌یه‌كی ئیسلامیی پته‌و و دامه‌زراو، به‌رچاوڕوونكردنه‌وه‌ی خه‌ڵك و كۆمه‌ڵگاكه‌مان به‌ راستییه‌كانی ئیسلام، گرنگترین ئامانجی ئه‌م قۆناغه‌ن:

به‌ڵێ من پێموایه‌ ئه‌م دوو ئامانجه‌، هه‌موو كارو چالاكییه‌كانی دیكه‌و هه‌موو ورده‌ ئامانجه‌كانی دیكه‌ له‌خۆ ده‌گرن، چونكه‌ به‌بێ ئه‌و دوو كاره‌ زه‌مینه‌ بۆ پاكسازییو چاكسازیی كۆمه‌ڵگا نارِه‌خسێ؟ ئایا هه‌تا كۆمه‌ڵێكی په‌روه‌رده‌كراو كه‌ ئیسلامو ئیمانو ئیحسان له‌ خۆیاندا به‌رجه‌سته‌ بكه‌ن، كه‌ خه‌ڵك بیبینێت، به‌بێ ئه‌وه‌ وه‌ك پێویست بانگه‌وازی ئیسلامیی ده‌گاته‌ گوێی خه‌ڵك؟ ده‌ڵێین: نه‌خێر، چونكه‌ به‌ڕاستی قسه‌ی به‌ته‌نیا برِشتی نییه‌، به‌لاّم كاتێك خه‌ڵك كرده‌وه‌ ده‌بینێت، زمانی كرده‌وه‌ زمانێكی په‌تییو پاراوه‌ بۆ نموونه‌: باسی خۆپاراستن له‌ حه‌رامو شوبهه‌كان (الوَرْع) ده‌كه‌ی، تۆ به‌ كرده‌وه‌ له‌ هه‌ڵسوكه‌وتتدا وا به‌، ئیدی خه‌ڵك ده‌زانێ وه‌رع یانی چی؟ خاكیی بوون یانی چی؟ هه‌روه‌ها باسی دادپه‌روه‌ریی

(عدالــة) دەكــەی، باســی ســۆزو بــەزەیی‌و، خووڕەوشــتە بــەرزو جوانــەكان‌و، راستگۆیی‌و، دەستپاكیی‌و...هتـد، بەهەمان شێوە لە خۆتیاندا بەرجەستە بكە.

كەواتـە: پـەروەردەكردنی بنكەیـەكی ئیسـلامیی پتـەوو دامـەزراو، مەبەسـتمان پێی ئەوەیە كە خەڵكێكی مسوڵمانی دامەزراو بن بە رەگو ریشە، ئـەوە بناغـەی كارو بانگەوازی ئیسـلامییە، ئـەوە یەك.

پاشان هەر بەوەنـدەش كـار تـەواونابێ كـە خـەڵكێكی بـاش‌و دانسـقەو بـژاردە پەروەردە بكرێن‌و باربهێندرێن، بەڵكو پێویستە هاوكات لەگەڵ ئەوەشدا كار بكەین لەسـەر بەرچاو روون كردنـەوەی خـەڵك‌و كۆمـەڵگا، بەرچـاویان روونبكەینـەوە بـە راستییەكانی ئیسلام؟ چـونكە ئـەو كۆمەڵـە ئیسـلامییە بـژاردە پـەروەردەكراوە، پێویسـتی بـە كـەش‌و هـەواو فەزایـەك هەیـە تێیـدا ئـیش بكـات، كـە ئـەو فـەزاو كەش‌وهەوایەش ئەوەیە ئەو خەڵك‌و جـەماوەرە، بەرچـاویان روون بـێ‌و بـزانن ئـەو كۆمەڵە كێن‌و چییان دەوێ؟ ئەو راستییانەی ئیسلام چـین، كـە ئەوانـە دەیانـەوێ خەڵكیان بۆ بانگ بكەن‌و، لەسەریان پەروەردەیان بكەن؟

بێگومان گرنگترین‌و گەورەترین بناغە كە دەبـێ بنكــەیەكی ئیسـلامیی لەسـەر پەروەردە بكرێ، گەورەترین راستییش كە دەبێ بەرچاوی كۆمـەڵگای پـێ رۆشـن بكرێتـەوە، بریتییە لە خـوا بەیـەكگرتن (جـل جلالـە)و خـۆ لـە طـاغوت دوورگـرتن (توحید الله واجتنـاب الطاغوت)، وەك خوای بـەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ... ﴿٣٦﴾ ﴾ النحـــــل، سەرنج بدەن نەمگوتوە: خوا بە یەك زانـین (جـل جلالـە)، چـونكە (تَوْحِیـدْ) واتـە: خوا بەیـەكگرتن (جـل جلالـە)، واتــە: تـۆ بـە كردەوەیـەك كـە لـە عەقــڵ‌و دڵـەوە سەرچاوە دەگرێ‌و، بە زمان تەعبیـری لـێ دەكرێ، بەڵام بـە كـردەوە بەرجەسـتە

دەکرێ، بیسەلمێنی کە خوای پەروەردگار (جل جلاله) وەك چۆن تاکە بەدیهێنەرو تاکە خاوەنو تاکە پەروەردگارە، تاکە پەرستراویشتە.

ئازایەتیی ئەوە نییە تۆ خوای بەرز و مەزن بە تاکە بەدیهێنەر بزانی، چونکە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان (المشركين)یش هەروابوون، وەك خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ ..﴾ [1] واتە: (وە ئەگەر لێیان بپرسی: کێ بەدیهێناون؟ بێگومان دەڵێن: خوای بەرزو مەزن ...)، بەڵام ئەوەی گرنگە ئەوەیە کە خوای بەرز و مەزن بە تاکە پەرستراو بگرینو تاکە پەرستراومان بێ و، تاکە زاتێك بێ کە عیبادەتی بۆ دەکەینو دەیپەرستین.

هەر کۆمەڵگایەك، هەر کۆمەڵە خەڵکێك بە درێژایی مێژوو خوای بەرز و مەزن ڕەوانەکراوێکی تێدا ناردوون، پێیڕاگەیاندوە کە ئەوە بە خەڵکەکە ڕابگەیەنێ، هەر بۆیەش خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ .﴾[2] تاغووت کێیە؟ هەندێك لە توێژەرەوانی قورئان وەك ئەبو جەعفەری تەبەریی ڕەحمەتی خوای لێ بێ، گوتوویانە: (تاغووت: هەموو پەرستراوێکە جگە لە خوا)

بەڵام ئەگەر تەماشای ئایەتی ژمارە (257)ی سوورەتی (البقرة) بکەین، دەبینین خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ...﴾، واتە: (خوای بەرز و مەزن دۆستی ئیماندارانە لە

---

1 الزخرف: ٨٧
2) النحل: ٣٦

تاریکاییان دەریاندێنێ بۆ ڕۆشنایی، وە ئەوانەی بێبڕوان تاغووتەکان دۆستیانن، دەریاندێنن لە ڕووناکاییەوە بەرەو تاریکاییەکان ...). کەواتە: تاغووت زیاتر کەسەکان دەگرێتەوە چونکە ئیرادەی هەیەو شت دەکات، خەڵك دەگوازێتەوە لە ڕووناکییەوە بۆ تاریکاییەکان، بەڵام دیارە دارو بەردو مانگو خۆر، کردەوە (فِعْلْ)یان پاڵنادرێتە لا.

سێیەم: فەرمانڕەوایەتیی خوا (حاکمیة الله) (جل جلالة) بەشێك و لقێکە لە پەروەردگارێتیی و پەرستراوێتیی خوای بەرز و مەزن ، فەرمانڕەوایەتیی خواش (جل جلالة) لە ژیانی مرۆڤدا لە پیادەکردنی شەریعەت و ئایینەکەیدا بەرجەستە دەبێ:

حاکم بوونی خوای بەرز و مەزن و فەرمانڕەوا بوونی خوای بەرز و مەزن ، یانی: بەرنامەدانەر (مشَرِّعْ) بوونی خوای بەرز و مەزن ، نەك حوکمڕان بوونی خوای بەرز و مەزن ، کە ئەوە مرۆڤەکان حوکم دەگێڕن، بەڵام حاکم بوونی خوای بەرز و مەزن بە مانای بەرنامەدانەر بوونی خوای پەروەردگار (جل جلاله)، ئەوە بەشێکە لە پەروەردگارێتییو پەرستراوێتیی خوای بەرز و مەزن .

واتە: مادام خوای بەرز و مەزن تەنیا پەروەردگار بێ، دەبێ هەر ئەویش حاکم بێو هەر ئەویش بەرنامە دابنێ، چونکە پەروەردگار بوونی خوای بەرز و مەزن لە ژیانی بەشەردا، لەوەدا بەرجەستە دەبێ کە بەرنامەیان بۆ دابنێو حەڵاڵو حەرامیان بۆ دیاری بکاتو چاکەو خراپەیان بۆ دیاری بکات، بفەرموێ: وا بکەنو وا مەکەن، چونکە پەروەردگار زاتێکە کە خەڵك پەروەردە دەکاتو مشووریان دەخواو سەرپەرشتییان دەکاتو بەخێویان دەکاتو چاکەو خراپەیان فێردەکات،

جا دەبێ لە میانەی بەرنامەداناندا، ئەو پەروەردگارێتییەی خوای بەرزو مەزن بەرجەستەبێ.

جا فەرمانڕەوایەتیی خوای پەروەردگار (جل جلاله) بە مانای شەریعەتو بەرنامەدانانی، بەشێكو لقێكە لە پەروەردگارێتییو پەرستراوێتیی خوای بەرز و مەزن ، وە فەرمانڕەوایەتیی خوای پەروەردگاریش (جل جلاله) لە ژیانی مرۆڤدا لە پیادەكردنی ئایینو شەریعەتەكەیدا بەرجەستە دەبێ، ئێمە چ كاتێك خوای بەرز و مەزن بە فەرمانڕەوا (حاكم)ی خۆمان دەگرین؟ كاتێك كە پابەند بین بە شەریعەتەكەیەوە، بەڵگەشمان لەسەر ئەوە ئەوەیە كە خوای بەرزو مەزن لەسەر زمانی یوسف (علیه السلام) كە لەگەڵ دوو هاوەڵە زیندانییەكەیدا وتووێژ دەكات، فەرموویەتی: ﴿يَٰصَٰحِبَيِ ٱلسِّجۡنِ ءَأَرۡبَابٞ مُّتَفَرِّقُونَ خَيۡرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلۡوَٰحِدُ ٱلۡقَهَّارُ ٣٩ مَا تَعۡبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ أَسۡمَآءٗ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٍۚ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعۡبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلۡقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ﴾[1] یوسف (علیه السلام) دەیاندوێنێو دەڵێ: (ئەی دوو هاوەڵە زیندانییەكەم! ئایا چەند سەروەرو پەروەردگارێكی پەرتەوازە باشترن، یاخود خوای تاكی ملپێكەچكەر؟ ئێوە هیچ ناپەرستن – لە جیاتی خوا – جگە لە چەند ناوێك كە خۆتانو بابو باپیرانتان ناوتانناون – ئەو پەرستراوانە – خوا هیچ بەڵگەی لەسەر نەناردوونە خوارێ، حوكم تەنیا هی خوایەو هەر ئەو دەبێ حاكم بێ، فەرمانی كردووە كە تەنیا ئەو بپەرستن، ئا ئەوە دینی ڕاستە، بەڵام زۆربەی خەڵكی نازانن).

---

[1] یوسف: ٤٠

ئایا ئینسان دەبێ کێ بکاتە پەروەردگاری خۆی؟ خوای تاکی خاوەن دەسەڵاتو باڵادەست (جل جلاله) کە مل بە غەیری خۆی کەچ دەکات؟ یاخود چەند پەروەردگارو چەند سەیدو سەروەرێکی پەرتەوازەو لێك جیا، بەڵکو زۆرجار پێکەوە دژو ناکۆکیش؟! کامیان باشترە؟ چونکە پەرستراوانی غەیری خوای بەرز و مەزن ناوی بێ نێوەڕۆکن؟ هەڵبەتە میسرییەکان چەندان جۆرە پەرستراویان هەبوون، کە بە پەروەردگاریان زانیون، جا ئایا هیچ کام لەوانە پەرستراوو پەروەردگار بوون؟ نەخێر، کەواتە: ناوی بێ نێوەڕۆکن، بەڵێ نێوەڕۆکێکیان هەیە، بەڵام نەك وەك ئەو ناوەی کە لێیان نراوە، بۆ نموونە: یەکێك ناوی مامۆستا یان زانایە، دیارە ئەگەر مامۆستاو زانا نەبوو، دەمێنێتەوە ناوی بێ نێوەڕۆك، ئەو پەرستراوانە بەڵێ نێوەڕۆکێکیان هەیە، بەڵام نەك ئەو نێوەڕۆکەی کە ئەوان مەبەستیان بووە و، لە دڵو مێشکیاندا هەبووە، بەڵکو ئەوەی لە دڵو مێشکی ئەواندا هەبووەو ئەوەی لە واقیعدا هەبووە، دوو شتی لێکجیان.

کەواتە: کەی تەنیا خوای بەرز و مەزن دەپەرستین؟ کاتێك ئەو تەنیا حاکم بێ، وە ئایا دینی راست کامەیە؟ ئەوەیە کە تەنیا خوای بەرز و مەزن بپەرستی، کاتێکیش تەنیا خوای بەرز و مەزن دەپەرستی کە تەنیا خوای بەرز و مەزن فەرمانڕەوات بێ‌و بەرنامەو شەریعەتو رێبازت بۆ دابنێ.

هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿ أَمۡ لَهُمۡ شُرَكَـٰٓؤُاْ شَرَعُواْ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمۡ يَأۡذَنۢ بِهِ ٱللَّهُۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةُ ٱلۡفَصۡلِ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۗ وَإِنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ لَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴾[1]

---

[1] الشورى: ٢١

ئینجا بـۆ دەرخسـتنی تێكهەڵكێشـیی لـەنێوان چـەمكو واتـای هـەركام لـە: پـــەروەردگارێتیی و پەرســـتراوێتیی و فـــەرمانڕەواییێتیی (الربوبيـــة والألوهيـــة والحاكمية)ی خوای تاكو پاك (جـل جلالـه)، وە سـەلماندنی ئـەوە كـە هەركەسـێك بەرنامەی ژیانو حەڵاڵو حەرام لە غەیری خوای بێ وێنـە (جـل جلالـه) وەربگـرێ، مانای وایە ئەو كەسـەی پەرسـتوەو بـە پـەروەردگارو پەرسـتراوی خـۆی داینـاوە، بەڕاستی زۆر جێی سەرنج لـێ دانو مەڵوەستە لەبەردەمدا كردنە: {عَنْ عَـدِيِّ بْـنِ حَاتِمٍ رضي الله عنه، أَنَّهُ لَمَّا بَلَغَتْهُ دَعْوَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَـرَّ إِلَى الشَّامِ، وكَانَ قَـدْ تَنَصَّـرَ فِـي الجَاهِلِيَّـةِ، فَأُسِرَتْ أُخْتُـهُ وجَمَاعَـةٌ مِـنْ قَوْمِـهِ، ثُـمَّ مَـنَّ رَسُـولُ اللهِ ﷺ عَلَـى أُخْتِـهِ وَأَعْطَاهَا، فَرَجَعَتْ إِلَى أَخِيهَـا فَرَغَّبَتْـهُ فِي الإِسْلامِ وَفِي القُدُومِ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَدِمَ عَدِيٌّ الـمَدِينَةَ وكَانَ رَئِيسًـا فِـي قَوْمِـهِ طَـيِّءْ وَأَبُوهُ حَـاتِمُ الطَّـائِيُّ الـمَشْهُورِ بِالْكَرَمِ، فَتَحَـدَّثَ النَّاسُ بِقُدُومِـهِ فَدَخَلَ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَفِي عُنُـقِ عَـدِيِّ صَـلِيبٌ مِنْ فِضَّـةٍ وَهُـوَ يَقْـرَأُ هَـذِهِ الآيَـةَ: ﴿ ٱتَّخَذُوٓاْ أَحۡبَارَهُمۡ وَرُهۡبَٰنَهُمۡ أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِ ... ﴾[1] قال: فقلت: إِنَّهُمْ لَمْ يَعْبُدُوهُمْ. فَقَالَ: بَلَـى، إِنَّهُمْ حَرَّمُـوا عَلَـيْهِمُ الحَلالَ وَأَحلُّوا لَهُمُ الحَرَامَ فَاتَّبَعُوهُمْ. فَذَلِكَ عِبادَتُهُمْ إِيَّاهُمْ. وَقَـالَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ: يَـا عَدِيّ مَا تَقُولُ أَيُفِرُّكَ أَنْ يُقَالُ أَللهُ أَكْبَرُ؟ فَهَـلْ تَعْلَـمُ شَـيْئًا أَكْبَـرَ مِـنَ اللهِ؟ مَـا يُفِـرُّكَ؟ أَيُفِرُّكَ أَنْ يُقَالُ لا إِلهَ إِلَّا اللهُ؟ فَهَلْ تَعْلَمُ إِلـهاً غَيْرَ اللهِ؟ ثُـمَّ دَعَـاهُ إِلَـى الإِسْلامِ فَأَسْلَمَ فَشَهِدَ شَهَادَةَ الحَقِّ. قَالَ فَلَقَدْ رَأَيْـتُ وَجْهَـهُ اسْتَبْشَـرَ، ثُـمَّ قَـالَ: إِنَّ اليَهُـودَ مَغْضُـوبٌ عَلَيْهِمْ، وَالنَّصَارَى ضَالُّونَ}[2] واتـە: {عـەدیی كـوڕی حاتـەمی تـائیی – خـوا لێـی ڕازی بێ– دەگێڕێتەوە، كە كاتێـك بانگـەوازی پێغەمبـەری خـوا ﷺی پێگەیشت

---

[1] التوبة : ٣١

[2] رواه أحـمد والترمذي وابن جرير من طرق، الـمصباح الـمنير في تهذيب تفسير ابن كثيـر، ص: (563، 564)،

ڕایکـرد بـۆ شـام، وە پێشـتریش لـە سـەردەمی نەفاییـدا ببـووە نەسـڕانیی، جاخوشکەکەی‌و کۆمەڵێك لە هۆزەکەی بەدیل گیران، دوایی پێغەمبـەری خـوا ﷺ چاکەی لەگـەڵ خوشـکەکەی کـردو بـەخۆڕایی ئـازادی کردو خەڵاتیشـی کـرد، جا خوشکەکەی چووەوە بۆ لای عـەدیی‌و ئـەوەی بەسـەری هـاتووە بـۆی بـاس کـردو هانیـدا کـە بچـێتە خزمـەت پێغەمبـەری خـوا ﷺ و مسـوڵمان بـێ، عـەدییش هاتـە مەدینە، لەو کاتەشدا سەرۆکی هۆزی (طَـيْء) بـووەو باـبیشـی – حاتـەمی تـائیی– ناودار بووە بـە سـەخاوەتو بەخشـندەیی، خـەڵك باسـی هـاتنی عـەدیی دەکـەن، عەدیی دەچێتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ و خاچێکی زیـوی لـە گەردەنـدا دەبـێ، جا پێغەمبـەر ﷺ ئـەم ئایەتـەی خوێنـدەوە (کـە واتاکـەی ئەمەیـە): –جوولەکـەو نەصرانییەکان– زاناو قەشـەو گۆشـەگیرەکانی خۆیانیـان لـەجیاتی خـوای بـەرز و مەزن یان لەگەڵ خوای بەرز و مەزن دا کردن بە پەرستراوی خۆیان، وە مەسـیحی کـوڕی مەریەمیشـیان کـردە پەرسـتراوی خۆیـان، فەرمانیشـیان پـێ نـەکرابوو کـە هیچکەس بپەرستن جگە لە یەك پەرستراو کە خوایە (جل جلاله)، بێجگە لـەو هـیچ پەرستراو نین، پاکیی بۆوی لەوەی کە دەیکەنە هاوبەشی. –عەدیی دەڵێ– گـوتم: ئەوان نەیاندەپەرسـتن، فـەرمووی: بـا دەیانپەرسـتن، ئـەوان –زانـاو ڕەبەنـەکان– حـەڵاڵیان لێ قەدەغـە دەکـردن‌و قەدەغەکراوەکانیشـیان بـۆ حـەڵاڵ دەکـردن‌و ئەوانیش شوێنیان دەکەوتن، ئا ئەوە پەرستنی ئەوان بوو بۆوان، ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەی عـەدیی! چـی دەڵـێی؟ ئایـا ئـەوە دوچـاری لـە ئیسـلام ڕاکردن‌و ڕەتاندنی کردووی کـە بگـوترێ: خـوای بـەرز و مـەزن لـە هـەموو شـتێك گەورەترە؟ ئایا هیچ شتێکت پێ شك دێ کە لە خوای بەرز و مەزن گەورەتربێ) ؟ چ شـتێك ناچـاری ڕاکردنـی کـردووی؟ ئایـا ئـەوە دوچـاری ڕاکردنـی کـردووی کـە بگوترێ: هیچ پەرستراو نین بێجگە لە خوای بەرز و مەزن ؟ ئایا بێجگە لـەوی هـیچ

پەرستراوی دیكە دەزانی؟ پاشان پێغەمبەر ﷺ بانگی كرد بۆ ئیسلامو ئەویش مسوڵمان بووو شایەتمانی حەقی هێنا، – عەدیی – دەڵێ: ڕووی موبارەكی – پێغەمبەر ﷺ – م بینی گەشایەوە، دوایی – پێغەمبەر ﷺ – فەرمووی: جوولەكەكان غەزەب لێگیراون و نەصرانییەكانیش گومڕاو سەرگەردانن).

دیارە "عەدیی كوڕی حاتەمی تائیی"ش وەك زۆربەی خەڵكی مسوڵمانی ئێستا بە شێوەیەك لە چەمكی پەرستن حاڵی بووە، كە بابای پەرستراو حەتمەن دەبێ سەجدەو ركووعی بۆ بەری، نەیدەزانی كە سەجدەو ركووع دەربڕی ڕاستییەكی گەورەترە لە سەجدەو ركووع، كە بریتییە لەوپەڕی ملكەچیی و خۆ بە كەم زانین و خۆ پێ بچووك بوون لە بەرانبەر خوای بەرز و مەزن دا، جا دیارە ئەوپەڕی خۆ بە بچووك زانین و ئەوپەڕی بە گەورە زانینی خوای بەرز و مەزن ، بە سەجدەو ركووع تەعبیری لێدەكرێ، بەڵام سەجدەو ركووع بردن تەنها ڕووكارو نیشانەی ئەو خۆ پێ بچووك بوون و، خوای بەرز و مەزن پێ گەورە بوون و پەرستنەن.

كەواتە: بۆمان دەركەوت كە بە حاكم دانانی هەر كەسێك، پەرستراتی ئەو كەسەیە، جا ئەگەر خوای بەرز و مەزن بێ، ئەوە پەرستراوی حەقە، وە ئەگەر بێجگە لەویش بێ، ئەوە پەرستراوێكی بە ناحەقە.

كەواتە: بەڕاستی پێویستە ئەو خەڵك و میللەتەی خۆمان زۆرباش بزانێ كە ئەو مەسەلەی عەلمانییەتە كە بێجگە لە خوای بەرز و مەزن بە پەرستراو و، بێجگە لە دینی خوای بەرز و مەزن بە بەرنامە دادەنێن و، غەیری خوای بەرز و مەزن بەو لایەنە دادەنێن كە دەبێ ملكەچیی بۆ بكرێ، ئەوە بەڕاستی دەرچوونە لە بازنەی ئیسلام، ئەگەر خەڵك تێیبگا، بەڵام هی وا هەیە هەر بە دوای هەڵڵای مام كوێخا كەوتووەو هیچ حاڵی نییە، وە ئەوە ڕەنگە عوزر بە نەزانیی (العذر

بالجهل)ی بۆ بەبیانوو دابنرێ، هەتا تێدەگەیەنرێو دەرباز ببێ، بەڵام ئەوەی کە باش دەزانێ عەلمانییەت عەلمانییەت یانی بێ دینایەتیی، کەواتە: چۆن دەگونجێ بڵێ: بێ دینایەتییم هەڵبژاردوەو، لەولاشەوە بڵێ: من دینم هەیە! (واتە: دین بەمانای – ئیسلام – ئەگەرنا سیکۆلاریزمیش جۆرە دینێکە).

چوارەم: کە دەڵێین: پێویستە ئامانجە باڵاکان بکرێنە جێی گرنگیپێدانی زیاتر و خۆ بپارێزرێ لە گیروگرفتە لاوەکیی و گچکەکان، مەبەستمان ئەوە نییە کە لە بەرانبەر هەڵە و کەموکوورییەکانی کۆمەڵگادا دەستەوئەژنۆ دابنیشین و هیچ نەکەین!

کەواتە: لەو قسەیەماندا مەبەستێکی دیکەمان هەیە، مەبەستمان ئەوە نییە کە ئێمە لە بەرانبەر هەڵەو کەموکوورییەکانی کۆمەڵگادا دەستەوئەژنۆ دابنیشین، چونکە پێشتر باسمانکرد کە فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپە، ئەرکێکی گەورەی سەرشانمانە! بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە کە سەرگەرمبوون بە چارەسەرکردنی گیروگرفتو نەهێشتنی گوناهو خراپەو لادانو هەڵەو پەڵەکانی کۆمەڵگاوە، هەموو تواناو وزەکانمان نەخواو بێئاگامان نەکا لە پاکسازیی و چاکسازیی کردنی کۆمەڵگا لە بوارە ڕیشەییو بنەڕەتییەکانداو، ڕێ نەدەین لەسەر حیسابی چارەسەری کێشە گرنگەکانمان، بە وردە گیروگرفتەکانەوە سەرقاڵ بکرێین!

ئەگەرنا ئێمە نابێ سەلبیی بین لە کۆمەڵگای خۆمانداو، دەبێ فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپە هەر هەبێ، دەبێ جارێ خۆمان چاك بکەینو لە سەرەتادا خۆمان بڕازێنینەوە بە وردو درشتی ئەو شتانەی کە شەریعەت بە پەسندی داناون، وە خۆمان بڕار بکەین لە وردو درشتی ئەو شتانەی کە شەریعەت بە

خراپی داناون‌و لەگەڵ كۆمەڵگاو دەووبەریشدا خەریك بین، بەڵام چی بكەینە ئامانجی یەكەم‌و ئامانجی دووەم‌و ئامانجی سێیەم؟ دەبێ ریزبەندیی دابنێین، بەپێی ئەوە كە پێویستی كۆمەڵگای ئێمە چۆنە؟ وە بەپێی ئەوەش كە لە شەریعەتدا چۆن هاتووە، لە شەریعەتدا چ شتێك زیاتر گرنگی پێ دراوە، ئێمەش گرنگی زیاتر بەوە بدەین، ئینجا هی دوایی ئینجا هی دوایی، نەك بێین لەسەر شتێكی بچووك هەرایەكی گەورە بەرپا بكەین‌و ئامانجی گەورەمان هەر لەبیربچێتەوە.

بنەمـای نـۆزدەیـەم

مەیـدانی کاری کۆمـەڵ کوردسـتان و عێراقە، بەڵام هاوکاریکردنی مسـوڵمـانان بە پێی توانـا لە هـەر جـێیەك بن، بە پێویسـت دەزانین

بنــەمــای نۆزدەیــەم

مەیدانی كار و چالاكیی ئێستای كۆمەڵ كوردستان و عێراقە، بەڵام هاوكاریكردنی مسوڵمانان بە پێی توانا لەهەر جێیەك بن، بە پێویست دەزانــین:

هەرچەندە مەیدانی كار و چالاكی ئێستای كۆمەڵی ئیسلامیی (هەرێمی كوردســتان) بەتایبــەتی و (عێــراق)ە بەگشــتی، بــەڵام لەســەر بناغــەی برایــەتیی و دۆستایەتیی ئیمانیی و یــەك ئوممــەت بــوونی مسوڵمانان لــە سەرتاســەری دنیــادا، خــۆی لــە بەرانبــەر گــەلانی مسوڵمان بــە گشــتی و كۆمــەڵ و جموجۆڵــە ئیسلامییەكــانیاندا بــە تایبــەت، بــە بەرپرســیار دەزانــێ و، پشــتگرتن و هاوكاریی كردنیان بەگوێرەی توانا بە پێویست دەزانێ و، دیارە ئەویش لە بەرانبەردا هەمان مافی لەسەر ئەوان هەیە.

وە بێگومــان خــۆ كوشــمەڵەكردن (التقوقــع) لــە جــوغزی ســنوورە دەستكردەكانی وڵاتــانی ئیســلامییداو، گــوێ نــەدان بــە كێشــەو گرفت و ئــێش و ژانــەكانی مســوڵمانان، هەڵــەو كەمتەرخەمییــەكی گــەورەیە، بەتایبــەت لــەم چاخ و ڕۆژگــارەدا كــە دوژمــن و ناحــەزانیان یەكدەســت و یەكدەنگن لە بەرانبەریاندا، چونكە:

1- خوای بــەرز و مــەزن فەرموویــەتی: ﴿إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ...﴿١٠﴾﴾ الحجرات. واتە: (بێگومان برواداران بران).

2- وە خــوای بەدیهێنــەر (جــل جلالــه) فەرموویــەتی: ﴿إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾﴾ الأنبیاء، واتە: (ئــا ئەمــە ئوممــەتی ئێوەیە یەك ئوممەتە، وە من پەروەردگارتانم، تەنیا من بپەرستن).

3- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿ وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ ...﴿١٠٣﴾ ﴾ آل عمران، واتە: (وە تێکڕا توند دەست بە ڕێسمانی خوا بگرن و پەرتەوازە مەبن ...).

4- وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى) رواه البخاري: (6011)، ومسلم: (2586)، واللفظ لە، عن النعمان بن بشير رضي الله عنه، واتە: (وێنەی بڕواداران لە یەکدی خۆشویستن و بەزەیی بەیەکداهاتنەوەو هاوسۆزبوونیان لەگەڵ یەکدیدا، وەك جەستەیەك وایە کە ئەگەر ئەندامێکی نەساغ بوو، هەموو جەستە بەشداریی دەکات بە شەونخوونیی و تا لێهاتن).

5- هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: (الْمُسْلِمُونَ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ) رواه ابن ماجە: (2684) واللفظ لە، وأحمد: (6797)، وقال الألباني وشعیب الأرنؤوط: صحيح لغيره، واتە: (مسوڵمانان یەك دەستن لە بەرانبەر غەیری خۆیاندا).

ڕوونکردنــەوە

یەکەم: یەك ئۆمەتبوونی مسوڵمانان و پێکەوە دۆست و خوشك و برابوونیان، یەکێکە لە شتە ئاشکرا و بەڵگەنەویستەکانی ئیسلام:

واتە پێویستی بە بەڵگە لەسەر هێنانەوە ناکات، کە مسوڵمانان هەموویان یەك ئۆمەتو یەك کۆمەڵن، پێکەوە خوشكو براو دۆستو پشتیوانی یەکدین، وەك

ئەو ئایەت و فەرموودانەی پێشتر هێنامانەوە، بۆیە پێویستە وریاو هۆشیاربین‌و سەرگەرمبوونمان بە واقیعی کارو چالاکی تێدا ئەنجام دانمانەوە، وامان لێ نەکا کە ئەو ڕاستییەمان لەبیربچێتەوە یان کاڵ بێتەوە.

ئەوە مەسەلەیەکی زۆر گرنگە کە ئێمە لە واقیعی کاری ئیسلامیی خۆماندا نەچینە قاوغو قەپێلکی خۆمانەوەو سەرقاپ لەسەر خۆمان دابخەین‌و ئاگامان لە مسوڵمانانی دیکەو ئێش‌و ژان‌و موعانات‌و گیروگرفتەکانیان نەمێنێ‌و، لە خۆشیی‌و ناخۆشییاندا هیچ بەشداریی نەکەین، چونکە ئەوە پێچەوانەی یەك ئوممەت بوون‌و پێکەوە خوشك‌و براو دۆست‌و پشتیوان‌و نزیکبوونە.

دووەم: **(واقیعیبوون)مان ئەوە دەخوازێ کە هەلومەرج و بارودۆخی تایبەتی کار و چالاکیی خۆمان کە هەرێمی کوردستان بەتایبەتی و عێراقە بەگشتی، زۆر بە وردیی ڕەچاو بکەین و لەبەرچاوبگرین و بە بیانوو و پاساوی ئەوەوە کە ئوممەتی ئیسلامی یەك ئوممەتە و جیهانی ئیسلامی هەمووی وڵاتی مسوڵمانانە، واقیعی تایبەتی خۆمان و هەلومەرجە تایبەتییەکەی نادیدە نەگرین:**

ئێمە چۆن دەبینە خەڵکێکی ئیسلامیی واقیعیی؟ بەوە کە ئەو هەل‌و مەرجە بابەتیی‌و تایبەتییانەی خۆمان لە هەرێمی کوردستان‌و لە عێراقدا باش لەبەرچاو بگرین‌و، نەچین لاقی خۆمان لە لاقی حیزبی موسڵمانانی تورکیا ببەستین، یاخود مسوڵمانانی میسر، یان مسوڵمانانی ئەفغانستان، یان مسوڵمانانی کشمیر، بەڵکو دەبێ واقیعی خۆمان لەبەرچاو بگرین، چونکە: (الفتوى تختلف زمانًا ومكانًا وشخصًا وعرفًا وحالاً)، واتە: (فەتوا بەپێی کات‌و شوێن‌و کەس‌و نەریت‌و هەل‌و مەرج دەگۆڕێ)، ئینجا شێوەی کارکردن کە لە فەتوا زۆر گرنگترەو وردەکاریی زۆر

زیاتری دەوێو، گۆڕانی زۆر زیاتری بەسەردادێ، هەلو مەرجی کارو چۆنیەتی کار چۆن نابێ بگۆڕێ؟! لەبەرئەوە هەموو ئەوانەی کە باسی ئەوە دەکەن کە بۆ وێنە: دەبێ بزانین داخۆ حیزبی دادو گەشەپێدان لە تورکیا چییان کردووە، ئێمەش دەبێ کتومت وا بکەین، ئەوە هیچ نیەو نەچێتە عەقڵتانەوە، لاسایی کردنەوەی خەڵك قەت بە هیچت ناگەیەنێ، چونکە هەلو مەرجی ئەو جیایە، وە هەلو مەرجی ئێمە دە ساڵ پێشتر جیابووە لەوەی ئێستا، بگرە ئێمە نەك هەر ناتوانین وەك ئێستای حیزبی دادو گەشەپێدانی تورکیا یان حیزبی دادو گەشەپێدانی مەغریب، یان ئێستای براقی ئاشتیی جەزائیری (حركة السلم الجزائري)، یان کۆمەڵی ئیسلامیی پاکستان بکەین، بەڵکو ناتوانین ئێستا وەك هی پازدە ساڵ پێشیی خۆشمان بکەین، وەك دە ساڵ لەمەوپێشی خۆشمان بکەین! بۆیە پێویستە بەپێی گۆڕانی هەلو مەرجو ژینگەکان، شێوازو ئامرازەکانی کارمان بگۆڕین.

کەواتە: کاتێك دەبین بە واقیعییو پڕ بە پێستی ئەو واقیعە دەتوانین هەنگاو بنێینو هەڵسوکەوتێکی واقیعبینانە پڕ بە پێست لەگەڵ دەووبەرماندا بکەین، کە هەلو مەرجی تایبەتیی خۆمان لەبەرچاو بگرین، وە بە بیانووو پاساوی ئەوە کە ئۆممەتی ئیسلامیی یەك ئۆممەتەو خاکی ئیسلامیی هەمووی وڵاتی مسوڵمانانە، واقیعو هەلو مەرجی تایبەتیی خۆمان نادیدە نەگرین، ئەگەرنا دوایی دەبینە شتێکی سەیر، بەڵگەشمان لەسەر ئەمە ئەوەیە کە پێغەمبەری پێشەوامان ﷺ هەرچەندە خوای بەرزو مەزن بۆ تێکڕای بەشەری ناردوە، بە درێژایی زەمان بۆ هەموو چاخو سەردەمەکان و، بە پانایی زەمین بۆ هەموو وڵاتو نەتەوەکان، بەڵام ئەمە وای لێنەکرد کە رەچاوی مەیدانی کارو چالاکی تایبەتیی خۆی نەکاتو لە هەر قۆناغەدا گوتارێکی تایبەتی بۆی نەبێ، بۆ نموونە خوای پەروەردگار (جل

جلالـه) دەفـەرموێ: ﴿وَأَنذِرۡ عَشِيرَتَكَ ٱلۡأَقۡرَبِينَ﴾[1] واتـە: (وە خزمـە نزیکـەکانت وریابکـەوە)، ئایا دەگونجێ بگـوترێ: پێغەمبـەری خـوا ﷺ پێغەمبـەری هـەموو مرۆڤـایەتییـەو بـۆ هـەموو دنیـا هـاتووە، بۆیـە نابـێ هـەقی خزمـانی خـۆی هـەر هـەبێو، دەبێ هەر بلێ: ئەی خەڵکینـە! لـە هـەموو دنیـا؟! بێگومـان نـا، بـەڵکو دەبێ لە خزمانەوە دەستپێبکا، تۆ جارێ هەتا خەڵکە نزیکـەکەت لێـت تێنەگـەنو بڕوات پێ نەکەن، هی دوور چۆن لێت حاڵی دەبن؟

هـەروەها خـوای بـەرزو مـەزن دەفـەرموێ: ﴿وَإِنَّهُۥ لَذِكۡرٞ لَّكَ وَلِقَوۡمِكَۖ..﴾[2] واتـە: (ئەم قورئانە بیرخەرەوەیە بۆ خۆتو بـۆ گەلەکـەت ...)، لـە دوای هـۆز (عشیـرة) ئینجا گەل (قـوم) دێ.

هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفـەرموێ: ﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ ...﴾[3] واتە: (بڵێ: ئـەی خـاوەن کتێبـەکان! وەرن بۆ –پەیوەست بوون بە– وشەو بەرنامەیەك کـە بـۆ ئێمـەو ئێـوە وەك یەکـە ...)، واتە: وەرن بۆ خوا بەیەککرتن، کەواتە: پێغەمبـەر ﷺ بـۆ ئـەهلی کیتـاب دواندن (خطـاب)ێکی جیای هەبووە، وە بۆ هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دواندنێکی جیا، بۆ خزمان بە تایبەت، بۆ گـەل بـە تایبـەت، وە بـۆ تێکـڕای مرۆڤـایـەتی بەگشـتی، بـە شێوەیەکی دیکە بووە.

---

[1] الشـعراء: ٢١٤

[2] الزخرف: ٤٤

[3] آل عمران: ٦٤

سێیەم: لە نێوان جیهانیبوون و ناوچەییبووندا لەم رۆژگارەدا تەنیا لەڕووی عەقیدەیی و فیكریی و عاتیفییەوە، یەكە، ئەگەرنا لەڕووی سیاسییەوە وا نییە:

لەلایەكەوە ئیسلام ئیسلامی هەموو مرۆڤایەتییەو، هەرچی مسوڵمانە بە ئۆممەتی پێغەمبەر ﷺ دادەندرێ، وڵاتی مسوڵمانان هەمووی مەنزڵگای ئیسلام (دار الإسلام)ە، ئەوە حەقیقەتێكە، بەڵام لە لایەكی دیكە، ئێمەو هەر حیزبێكی دیكە كارو پرۆژەكەی ناوچەیی‌یەو تایبەتە بە ناوچەیەكی دیاریكراوەوە، وە مەحكوومی ئەو هەل‌و مەرجە جوگرافیی‌و سیاسییەیە (الجيوسياسي)، كەواتە: دەبێ لەنێوان جیهانیی بوونی ئیسلام‌و ناوچەیی كارو پرۆژەی ئیسلامییماندا، هاوسەنگیی رابگرێ‌و پێویستە واقیعبین بین‌و، بزانین كە ئۆممەتی ئیسلام لەم رۆژگارەدا تەنیا لە رووی عەقیدەیی‌و فیكریی‌و عاتیفییەوە، یەكە.

بەڵێ، پێویستە واقیعبین بین‌و بزانین كە ئۆممەتی ئیسلام لەم رۆژگارەدا تەنیا لەڕووی عەقیدەیی‌و فیكریی‌و عاتیفییەوە، یەكە، ئەگەرنا لەڕووی سیاسییەوە وا نییە، ئاخر كوا ئۆممەتی موحەممەد لەڕووی سیاسییەوە، یەكە؟ هەر عەرەب بیست‌و دوو دەوڵەتیان هەیە، بەڵكو هەم لەڕووی سیاسییەوەو هەم لەڕووی جوگرافییەوە، بەش بەش‌و پارچە پارچەین.

شایانی باسیشە كە لەكاتی تێكگیرانی بەرژەوەندیی كارو پرۆژەی ئیسلامیی‌و بەرژەوەندیی هاوكاریی كردنی مسوڵمانانی دەرەوەی بازنەی كارو پرۆژەكەدا، پێویستە بەرژەوەندیی پرۆژە ئیسلامییەكە زاڵ بكرێ.

با زیاتر ئەم مەسەلەیە روون بكەینەوە:

ئێمە لە واقیعی هەرێمی كوردستانو هەندێك لە پارێزگاكانی عێراقدا، كارو پرۆژەیەكی ئیسلامییمان هەیە، جا كاتێك بەرژەوەندیی ئەو كارو پرۆژە ئیسلامییە كە لە ناوچەیەكی جوگرافیی دیاریكراودایە، تێكدەگیرێ لەگەڵ بەرژەوەندیی هاوكاریی كردنمان بۆ خەڵكی مسوڵمان، بۆ نموونە: لە بەشەكانی دیكەی كوردستانی گەورەو فەلەستینو كشمیرو شیشان یان شوێنێكی دیكەدا، دەبێ بەرژەوەندیی كارو پرۆژەكەی ئێرە زاڵ بكرێ، چونكە تۆ بە پلەی یەكەم كارەكەت لێرەیەو، ئەگەر ئەوەی ئێرە سەربگرێ دەتوانی شتێكیش بۆ خەڵكی دیكە بكەی، بەڵام كە هی ئێرەت سەركەوتوو نەبوو، ئەوە بە دڵنیاییەوە لە شوێنی دیكە سەركەوتن بەدەست ناهێنی.

بەڵگەی ئەم مەسەلەیەش ئەم ئایەتەیە كە خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَواْ وَّنَصَرُوٓاْ أُوْلَٰٓئِكَ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلِيَآءُ بَعۡضٖۚ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يُهَاجِرُواْ مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَيۡءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُواْۚ وَإِنِ ٱسۡتَنصَرُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ فَعَلَيۡكُمُ ٱلنَّصۡرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٞۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرٞ﴾ [1] واتە: {بێگومان ئەوانەی بڕوایان هێناوەو كۆچیان كردووەو بە سامانو گیانیان تێكۆشاونو فیداكارییان كردووە لە ڕێی خوادا، وە ئەوانەش كە ئەوانیان پەناداوەو یارمەتییان داون، ئەوانە هەندێكیان دۆستو پشتیوانی هەندێكیانن، بەڵام ئەوانەی كە بڕوایان هێناوە، بەڵام كۆچیان نەكردووە، ئێوە هیچ پەیوەندییەكتان پێیانەوە نییە (لەڕووی پشتیوانیی كردنو هاوكاریی كردنەوە) هەتا كۆچ نەكەن، وە ئەگەر داوای

[1] الأنفال: ٧٢

یارمەتییان لێ کردن لە دیندا (واتە: لەسەر دین ستەمیان لێکرابوو) ئەوە ئێوە لەسەرتانە هاوکارییان بکەن، مەگەر ئەوەی کە دەستدرێژیی کردوونە سەریێ، پەیمانتان لەگەڵ بەستبن، وە خوا بینەری ئەوەیە کە دەیکەن﴾، واتە: ئەگەر کۆمەڵە کافرێك هەبن کە لەگەڵیان هاوپەیمان بن، ئەوە نابێ لەو حاڵەتەدا یارمەتی ئەو مسوڵمانە ستەملێکراوانە بدەن لەدژیان، بۆئەوەی پەیمانەکەتان لەگەڵ ئەو کافرە ستەمکارانەدا هەڵنەوەشێتەوە، کە ڕەنگە بە هەڵوەشانەوەی پەیمانەکە، زەرەرێکی گەورەتر بکەن لەو سوودەی بەو مسوڵمانە ستەملێکراوانەی دەگەیەنن.

کەواتە: لەم ئایەتەوە وەردەگیرێ: کاتێك تۆ واقیعێکی ئیسلامییت هەیە، دەبێ بەرژەوەندیی ئەو واقیعە ئیسلامییە بپارێزی، هەرچەندە تۆ بەرانبەر بە مسوڵمانانی دیکەش بەرپرسیاری، بەڵام لەکاتی تێکگیراندا، بەرژەوەندیی کارو پرۆژە ناوچەییەکە زاڵ دەکرێ.

ئینجا لێرەدا دەمەوێ ئەوەش بخەمە پاڵ قسەکانی پێشێم، کە ئێمە مەبەستمان ئەوەیە: لەلایەکەوە دەبێ بەرژەوەندیی کارو پرۆژە ئیسلامییەکەمان لەو جوگرافیاو سنوورەدا کە تێیدا ئەنجام دەدرێ -کە وەك گوتمان هەرێمی کوردستانو عێراقە- دەبێ ئەولەوییەت بدەینە بەرژەوەندیی ئەو کارو پرۆژە ئیسلامییەمان، بەڵام ئەوە نابێ وامان لێبکا کە ئێمە لە مسوڵمانانی دیکەو ئێشو ژانو موعاناتو کێشەو گیروگرفتەکانیان بێ خەبەر بین و، دەستەوئەژنۆ دابنیشینو لە بەرانبەریاندا بێ هەڵوێست بین، بەڵکو دەبێ ئەوەی لە دەستمان دێ بۆ ئەوانیش بیکەین، بەڵام نابێ شتێك بکەین کە ئیشی ئێرەمان لێ تێکبداو هەڵبوەشێنێتەوەو پەرچ بخاتە بەردەمی، چونکە ئەوەتا خوای پەروەردگار (جل جلالە) بۆ پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانانی کۆچکەرو پشتیوان، کە دەوڵەتیشیان هەبووە، دەفەرموێ: هەر کەسێك لە دەرەوەی ئەو قەوارەیەی ئێوە بووو زوڵمی

دینیی لێکرا، بە دەنگیەوە بچن بە مەرجێك ئەو لایەنە دەستدرێژکارە هاوپەیمان نەبێ و، ئەو بە دەنگەوە چوونەی ئێوە نەبێتەهۆی ئەوەی پەیمانەکەتان لێ هەڵبوەشێتەوە، چونکە لەو حاڵەتەدا قەوارە سیاسییەکە زەرەر دەکاتو دەکەوێتە بەر هەڕەشەو مەترسیی، بۆیە ئێوە لەو حاڵەتەدا نەك هەر لەسەرتان پێویست نییە، بەڵکو بۆشتان نیە.

چوارەم: یەکێك بۆی هەیە بپرسێ: ئایا ئێمە چیمان بۆ مسوڵمانانی دیکەی دنیا پێ دەکرێ لەکاتی لێقەومان و پێویستییاندا؟!

لە وەڵامدا دەڵێین:

﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَاۚ ...﴾[1] واتە: (خوا لە هیچ کەسێك داواناکات مەگەر ئەوەندەی پێی دەکرێ ...)، کەواتە: لە توانا بەدەر خوای بەرز و مەزن لەسەر مرۆڤی پێویست ناکاتو شتێك کە لە تواناماندا نەبێ، لە سەرمان پێویست نابێ بەرانبەر برایانو خوشکانی مسوڵمانمان لە دنیادا، بەلام ئەوەی لە تواناماندایە لەسەرمان پێویست دەبێ، جا ئایا چیمان لە توانادایە؟ دەتوانین بڵێین: وەك نموونە: دوعای خێرو پاڕانەوە هەمیشە ئاسانەو لە توانادا هەیەو دەکرێ. هیچ کاتێك نییە مسوڵمان نەتوانێ بۆ برای مسوڵمانیو خوشکی مسوڵمانیو خەڵکی مسوڵمان بپاڕێتەوە، بە کوڵ بۆیان بپاڕێتەوەو دوعا یان بۆ بکات و، دوعاش کەم نییە، لە صەحیحی بوخارییدا هاتووە: {عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: رَأَى سَعْدٌ أَنَّ لَهُ فَضْلا عَلَى مَنْ دُونَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلا بِضُعَفَائِكُمْ؟}[2] واتە: (ڕۆژێك سەعدی کوڕی ئەبی وەققاص

---

[1] البقرة: ٢٨٦

2) رواه البخاري: (2896)

مسـولْمانێكی لاواز بـە كـەم دەبینـێ، پێغەمبـەریش لـە سـەعد تووڕەدەبێو دەفەرموێ: ئایا ئێوە سەردەخرێنو ڕۆزییتـان دەدرێ، مەگـەر بـەهۆی لاوازو كـەم دەستەكانتانەوە نەبێ)؟

هـەروەها (ڕاگەیانـدن) هۆكـارێكی كاریگـەری ڕۆژگـارە بـۆ پشـتگیریی یەكـدی كردنـی مسـولْمانانو بـەرگریی لەیـەك كردنیـانو، یـەكێك لـەو شـتانەیە كـە ئێمـە دەتوانین بەهۆیەوە هاودەردییو هاوكارییان لەگـەڵ بكـەین، ڕاگەیانـدن كـە ئێسـتا پـێی دەگوترێ: (دەسـەڵاتی چـوارەم)، لەڕاسـتیدا زۆرجـار ڕاگەیانـدن دەسـەڵاتی یەكەمـەو چـەكێكی زۆر بڕندەیـەو خـەڵكێكی زۆر بـەهۆی ڕاگەیاندنـەوە چەواشەدەكرێنو ڕاستییەكانیان لەپێش چاو دەكرێنە ناڕاستییو ناڕاستییەكانیان لەپێش چاو دەكرێنە ڕاستی، وەك دەیبینینو لەبەرچاومانە، كەواتە: پێویستە بـە ڕاگەیاندنیش ئەوەندەی دەنگمان دەڕواو لە تواناماندایە، بەرگریی لە مەزلوومیەتی میللەتانی مسولْمانو خەڵكی مسولْمان بكەین.

هەروەها كـۆڕ بەسـتنو سـیمینار گـرتن، بـەڵێ ئـەوەش كـەم نییـە خـەڵك كـۆڕ ببەستێو وتار بنووسێ، بێگومان ئـەوە فشـاریان لەسـەر دروسـت دەكـات و، ڕای گشـتییان لـە بەرانبـەر دروسـت دەبـێ، وەك ئێسـتا جوولەكـە كەوتۆتـە ژێـر پرسیارەوە، چونكە لـە ئـەنجامی تەقـەكردن لـە كەشـتی ئـازادییو كوشـتنی ئـەو مسـولْمانانەی توركیـادا، شـتی زۆری هاتەسـەرێ، كەواتـە كـۆڕ بەسـتنو سـیمینار بەسـتن، وە هـەروەها ڕێپێـوانو خۆپیشـاندان، ئەوانـە هـەموو شـتی گـرنگنو لـە زۆربەی هەلو مەرجەكاندا دەگونجێ بكرێن.

هەڵبەتە هێندێك لەوانەش باجیان دەوێ، بەڵام خۆ مەرج نییە هەر شتێك بـاجی بـوێ ئێمـە نەیكـەین، پاشـان مەسـەلەی كۆكردنـەوەی پـارەو پیتـاكو ئەوانـە كـە زۆرجار بۆ مسـولْمانان كـراوەو دەكـرێ، ئێمـە زۆرجـار گلـەیی دەكـەینو دەڵـێین:

بۆچی ئێمە کاتی خۆی ستەممان لێ کراوەو کەس لەسەرمان بەدەنگ نەهاتووە، کەچی بۆخۆشمان لەسەر کەس بەدەنگ نایەین، ئەو برادەرە عەلمانییانە هەموو جارێ گلەیی دەکەن دەڵێن: کاتی خۆی کەس بەرگریی لێنەکردین، بەڵام ئەوەتا ئێوەش بەرگریی لە کەس ناکەن، تەنانەت بە قسەو راگەیاندنیش، بەڵکو بە پێچەوانەوە، لە راگەیاندنی رەسمیی هەندێك حزبی عەلمانیدا دەبینی، ئەگەر تێککگیران لەنێوان مسوڵمانانی فەلەستینو جوولەکەکاندا ببێ، هەمیشە لای جوولەکەکان دەگرن، وە ئەگەر لەنێوان مسوڵمانانی شیشانو رووسەکاندا بێ، هەمیشە لای رووسەکان دەگرن، وە لەکاتی رووبەڕووبوونەوەی نێوان کشمیرییەکانو هیندۆسەکان لە هیندستاندا، هەمیشە لایەنی هیندۆسەکان دەگرن، زۆر عەجایەبە، وەك بڵێی بڕیاریان دابێ هەر لەگەڵ کافران دابنو، هەر پشتی ئەوانە بگرن کە دژی خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەری خوان ﷺ، دەی برادەر، تۆ بۆ گلەیی دوێنێ لە خەڵکی دەکەی! کە ئەمڕۆ بۆخۆت زۆر خراپتریش دەکەی!

بەڵام بەهەرحاڵ لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا پێویستە رەچاوی بەرژەوەندییو هاوسەنگیی نێوان زیانو قازانج بکرێ، هەرچەندە هیچ شتێکیش بەبێ باج دانو زەرەر لەخۆگرتن نابێ، بەڵام دەبێ باجو زیانەکە ئەوەندە نەبێ، کە لە قازانجی زیاتربێ.

ئینجا یەکێك بۆی هەیە پرسیار بکاتو بڵێ: باشە مادام مسوڵمانان ئەمڕۆ لەڕووی سیاسییو واقیعییەوە یەك ئۆممەت نین، ئەدی ئەو ئایەتانە کە خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْۚ ...﴿١٠٣﴾﴾ آل عمران، وە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ﴾[1] وە

---

[1] الأنبياء: ٩٢

فەرموودەكەی پێغەمبەر كە دەفەرموێ: {الْمُسْلِمُونَ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ}(1) چییان لێدێ؟ لە وەڵامدا دەڵێین: ئەگەر مسوڵمانان نەیانتوانی كەمو زۆر ئەم ئایەتو فەرموودانە لەڕووی واقیعییو سیاسییەوە پیادەبكەن، بەلایەنی كەم لەڕووی فیكرییو عەقیدەییو عاتیفییو مەعنەوییەوە دەتوانن، هەموومان هەر دەست بە ئیسلامەوە بگرینو، هەر ئیسلام بە ڕاست بزانین، كە دیارە ئەمەش لای كەمی ئیمانو مسوڵمانەتییە.

كەواتە: كەمو زۆر هەر دەتوانین ڕاستێتی (مِصْدَاق) ی چەمكو واتای ئەم ئایەتو فەرموودانە بێنینەدی، با بە نیوەیی بێ، با هێندێكی بێ، وە: (ما لا يُدْرَكُ كُلُّهُ لا يُتْرَكُ جُلُّهُ أو بَعْضُهُ)، واتە: (ئەوەی هەمووی جێبەجێ ناكرێ، نابێ زۆربەشی یان هێندێكیشی واز لێبهێنرێ)، كە مەبەستم لەو بەشەی دەتوانین جێبەجێی بكەین،لایەنی فیكرییو عەقیدەییەو، ئەوەش كە لەم هەلو مەرجەدا نایتوانین، لایەنی سیاسییە.

هەروەها دەتوانرێ چەمكو واتای فەرموودەكەی پێغەمبەر ﷺ بێنینەدی، بە دوعاو پاڕانەوەو لەڕێی ڕاگەیاندنو ئەو هەنگاوانەی پێمان دەكرێن، هەروەها بە یەكدەست بوونمان لە بەرانبەر غەیری خۆماندا، دەتوانین لە قەدەر خۆمان ئەو چەمك واتایە بێنینەدی.

---

1) رواه ابن ماجه: (2684) واللفظ له، وأحمد: (6797)، وقال الألباني وشعيب الأرنؤوط: صحيح لغيره

بنەماى بیستەم

کۆمەڵی ئیسلامی پاراستن و کاملکردنی قەوارەی سیاسیی هەرێمی کوردستان و پیادەکردنی شەریعەت تیاید، بە ئەرکی سەرشانی دەزانێ

بنەمـای بیستـەم

كۆمەڵ و داوای مافی چارەی خۆنووسین و هەوڵدان بۆ دروستكردنی دەوڵەتی كوردستانی

لە سۆنگەی ئەوەوە كە مافی رەوای هەر گەل (شَعْبْ)ێكە لە نیشتمانی خۆیدا ئازادبێ و لەژێر ركێفی هیچ گەلێكی دیكەدا نەبێ، وە لەبەرئەوەی كە بەبێ خاكێكی ئازادو گەلو كۆمەڵگایەكی سەربەستو رزگار، ناگونجێ ئایینی خوا (جل جلاله) بەرپابكرێو شەریعەتەكەی پیادەبكرێ، بۆیە كۆمەڵی ئیسلامیی هەم پارێزگاریی لێكردنی ئەم قەوارەو واقیعە سیاسییەی هەرێمی كوردستانو، هەم كامڵكردنی و نەهێشتنی كەموكوڕییەكانی و گۆڕینی بۆ قەوارەیەكی سیاسیی تۆكمەو تەواو لەسەر بناغەی شەریعەت، بە ئەركی سەرشانی دەزانێ.

ئاشكراشە كە لەسەر هەقو دادگەریی پشتگیرییكردنی گەلو كۆمەڵگاو خزمەتكردنی، پێویستییەكی شەرعیی یەو هیچ پەیوەندییشی بە دەمارگیریی (تَعَصُّبْ)ەوە نیە، كە بریتیە لە: سەرخستنو پشتگیرییكردنی گەلو كۆمەڵگا بە ناهەقو لەسەر بنچینەی ستەم، وەك:

1- خوای كاربەجێو زانا (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقۡنَـٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلۡنَـٰكُمۡ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاْۚ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ١٣﴾ الحجرات، واتە: (ئەی خەڵكینە ! ئێمە ئێوەمان لە نێرو مێیەك وەدیهێناوەو گێڕاومانن بە چەندان گەلو تیرە تاكو یێك ئاشنابن، بێگومان بەرێزترتان لای خوا پارێزكارترتانە، بەڕاستی خوا زانای شارەزایە).

2- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿... لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾﴾ البقرة، واتە: (... نە ستەم بکەن و نە ستەمیشتان لێبکرێ).

3- وە لە فەرموودەی پێغەمبەریشدا هاتوە: {عَنْ عَبَّادِ بْنُ كَثِيرٍ الشَّامِيّ مِنْ أَهْلِ فِلَسْطِينَ عَن امْرَأَةٍ مِنْهُمْ يُقَالُ لَهَا فُسيلَةُ أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَمِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ؟ قَالَ: لا، وَلَكِنْ مِنْ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يَنْصُرَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ) رواه أحمد: (17030)، وقال شعيب الأرنؤوط: حديث حسن، وضعفه الألباني، واتە: (فەسیلە دەڵێ: لە باوکمم بیست گوتی: لە پێغەمبەری خوا ﷺم پرسی و گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا لە دەمارگیرییە کە مرۆڤ میللەتی خۆی خۆشبوێ؟ پێغەمبەری خواش لە وەڵامدا فەرمووی: نەخێر، بەڵکو لە دەمارگیرییە کە مرۆڤ خەڵك و کۆمەڵەکەی لەسەر ستەم سەربخا).

روونکردنەوە

ئەم بنەمایە لە پێنج خاڵدا رووندەکەینەوە:

یەکەم: مەسەلەی مافە نەتەوایەتییەکان کە لە ئێستادا بە زاراوەی: (مافی دیاریکردنی چارەنووس - حق تقرير المصير) تەعبیری لێدەکرێ، لە شەریعەتی ئیسلامیدا بە شتێکی روون و بێ چەندوچوون دادەنرێ:

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿... وَجَعَلْنَٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ ..﴾

كەواتە: ئێمە لـە شـەریعەتی ئیسـلامییدا هـیچ كێشـەمان لەگـەڵ ئـەوەدا نییـە، بەڵكو حاڵەتی ئاسایی ئەوەیە كە میللەتانو گەلان هەموویان وەك یەك بن لـەڕووی مافـە نەتـەوایەتییـەكـانو لـەڕووی مـافی سـیاسـییەوە، جـا چ لـە قەوارەیـەكی سـیاسـییدا خـۆ ببیننــەوە، بـەپێی سیسـتەمی هەرێمـەكان (نِـظامُ الوِلایـات)، چ هەركامێكیان قەوارەو دەوڵەتێكـی سەربەخۆی خۆی هەبێ.

دووەم: بەبێ خاكێكی ئازادو خەڵكێكی رزگار، ناگونجێ ئـایینی خـوای بـەرز و مەزن بە تەواویی بەرپابكرێ و شەریعەت وەك خۆی پیـادە بكـرێ، بۆئـەوەی كـە دیـن بەرپابكـەینو شـەریعەت پیادەبكـەین، هـەر عـەقڵو سـەرنجدان لـە واقیـع، دەمانگەیەنێتە ئەوە كە بەڕاستی هـەر میللەتێـكو كۆمەڵگـایەك خـاوەنی بـوونی خۆیو ئیرادەی خۆیو سەر زەمینی ئـازادی خـۆی نـەبێ، ناتوانـێ وەك پێویست دینی خوای پەروەردگار (جل جلاله) بـەرپا بكـات، كـە دیـارە ئێمـە مـولزەمین بـە بەرپاكردنی دین، خوای پەروەردگار (جل جلالـه) دەفـەرموێ: ﴿... أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ۚ ...﴾[1] واتە: (... كە ئایینی خوا بەرپابكەنو تێیدا پەرتـەوازە مـەبن ...)، وە ناشـتوانێ شـەریعەت پیادەبكـا، كـە دیـارە دیسـان بـە پیـادەكردنی شەریعەتیش مولزەمین، مادام خۆمـان بـە مسـوڵمان دەزانـین، خـوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) دەفـەرموێ: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا﴾[2] واتـە: (ئەی پێغەمبەر! پاشان تۆمان داناوە لەسەر شەریعەتێك، دەجا شوێنی بكەوە).

---

[1] الشورى: 13

[2] الجاثية: 18

هەربۆیەش خوای بەرز و مەزن هەتا مسولْمانان پێگەو قەوارەی سەربەخۆی خۆیان پەیدانەبوو، یاساكانی شەریعەتی بۆ نەناردنە خوار، واتە ئەو یاسایانەی كە ژیانی ئابووریی‌و سیاسیی‌و كۆمەلاٌیەتییان ڕێكدەخەن.

پێویستییمان بە بەڵگەی نەقڵیی ناكا، بۆ سەلماندنی ئەوە كە: ئێمە دەبێ قەوارەیەكی سیاسییمان هەبێ، سەر زەمینێكمان هەبێ، خەڵكێكی ئازادو رزگارمان هەبێ، ئینجا دەتوانین وەك پێویست دینداریی بكەین‌و ئیسلام بەڕێوەبەرین.

بەلاٌم وێڕای ئەوەش ئەگەر تەماشای سیرەو ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ بكەین لەوبارەوە، دیسان زۆر بە ڕۆشنیی ئەوەمان بۆ دەردەكەوێ كە بەڕاستی بەبێ هەبوونی سەرزەمینێكی ئازادو بەبێ هەبوونی خەڵكێكی رزگار، ناگونجێ وەك پێویست ئیسلام پیادەبكرێ‌و بەرپابكرێ.

ئێمە دەبینین پێغەمبەری خوا ﷺ هەتا لە مەككە بووە، كە مسولْمانان لە مەككە نە خاوەنی سەرزەمینی خۆیان بوون و، نە خاوەنی ئازادیی‌و سەربەستییش بوون، بەڵكو لەژێر دەستی غەیری خۆیاندا بوون، كە هاوبەش بۆ خوا دانەرەكانی مەككە بوون، لەوێ خوای بەرز و مەزن بێجگە لەو بەشەی دینداریی كە پەكی لەسەر سەرزەمینی ئازادو خەڵكێكی رزگار نەكەوتوە، هیچیدیكەی بۆ مسولْمانان نەناردوە، باسی ئیمان‌و عەقیدە بە هەرسێ ڕەهەندی سەرەكی: خوا بەیەكگرتن‌و، بڕوا بە پێغەمبەرایەتیی‌و وەحی، وە بڕوا بە دوارِۆژ (بەهەشت‌و دۆزەخ‌و سزاو پاداشتی خوای بەرز و مەزن)، ئێمە تەماشادەكەین قورئانی مەككی بە زۆری لەو سێ تەوەرەیەدا دەسووڕێتەوە، چونكە هەڵگرتنی ئیمان‌و عەقیدە پەكی لەسەر ئەوە نەكەوتوە، كە ئینسان قەوارەی سیاسیی هەبێ و، خاكێكی ئازادی هەبێ‌و خاوەنی ئیرادەی خۆی بێ‌و خاوەنی دەسەلاٌت بێ،

ئینسان لە زیندانێكیشدا هەر دەتوانێ خاوەنی ئیمانو عەقیدەی خۆی بێ و، هەڵگری بیروبڕوای ئیسلامیی بێ، بەڵام ئایا شەریعەت لە مەككەدا هاتۆتەخوارەوە؟ شەریعەت بەو مانایەی ئەوە حەڵاڵەو ئەوە حەرامەو، وا بكەن‌و وا مەكەن‌و، ئەگەر كەسێك وای كرد وا سزای بدەن، نەخێر، بەڵكو تەنانەت پێنج نوێژە فەڕزەكانیش لە ئاخرو ئۆخری قۆناغی مەككیدا هاتوونەخوارو، لە شەوی میعراجدا فەڕزكراون، ئینجا مەسەلەی ڕۆژوو لە ساڵی دووەمی كۆچیدا بووە، هەروەها جەنگو جیهاد، دیارە لە دوای ئەوە كە پێغەمبەر ﷺ كۆمەڵگای ئیسلامیی یەكەم بنیاتدەنێ، فەرزدەكرێ، ئینجا مەسەلەی زەكاتو، دوایی حەجو، ئینجا قەدەغەكردنی سوود خۆریی‌و سزایەكانی زیناو دزیی‌و قەتڵ‌و ئەوانە هەمووی لە كوێ فەڕزبوون؟ دیارە لە مەدینە، بۆچی؟ چونكە لە مەدینەدا مسوڵمانان بوونە خاوەنی سەر زەمینێكی ئازادو، بوونە خاوەنی ئیرادەو قەوارەی سەربەخۆی خۆیان، وە دەستیان كراوەبوو بۆ جێبەجێكردنی ئەو یاسایانەی كە خوای پەروەردگار (جل جلالە) لەسەری پێویست دەكردن، بەڵام لە مەككە دەست بەستراوبوون، دیارە خواش (جل جلالە) كاربەجێیەو هیچ داوایەك لە هیچ كەسێك ناكاتو، هیچ ئەركێك ناخاتەسەر هیچ كەسێك كە لە توانایدا نەبێ.

سێیەم: كۆمەڵی ئیسلامیی بە دوو پاڵنەری بەهێزی شەرعیی، بە ئەركی سەرشانی خۆی دەزانێ، پارێزگاریی لە واقیعی سیاسیی هەرێمی كوردستان و ئەزموونەكەی بكات و بەتەنگییەوە بێ:

ئەو دوو پاڵنـەرەش ئەمـانەن:

1/ خەڵكی كوردستان بەگشتی و گەلی كورد بەتايبەت، مافی خۆيەتی خـاوەنی قەوارەی خۆی و ئيدارە و ئيرادەی خۆی بێ.

2/ بـەبێ هـەبوونی ئـەو قەوارەيە، ناگونجێ وەك پێويسـت دينـداريی بكـات و شەريعەت پيادە بكا.

بەو دوو پاڵنـەرە ئێمە وەك كۆمەڵی ئيسلاميی خۆمـان بـە پابەنـد دەزانـين كـە بەتەنگ ئەم واقيعە سـياسـييەی خۆمـانەوە بين، بەو شێوەيە كە باسمـانكردو، لـە خاڵی چوارەميشدا زياتر ئەوە روونددەكەينەوەو تيشكی دەخەينەسـەر.

چوارەم: كۆمەڵی ئيسلامی لە كەموكووڕيی و ناتەواوييـەكـانی واقيعـی هـەرێمی كوردسـتـان و عێـراقيش، بێدەنگ نابێت و هـەوڵی پاكسـازيی و چاكسازيی دەدا:

ديـارە پاكسـازييو چاكسـازيی ريشـەيیو راسـتەقينەش تـەنيا كاتێـك ئەنجامـدەدرێو سـەردەگرێ، كـە ئـەم واقيعـە سياسـييە بهێنرێتـە سـەر بناغـەی شـەريعەت، كـە ديـارە هـەر ئـەوەش حاڵـەتێكی ئاسـاييو شـەرعييە، بـۆ گـەلو كۆمەڵگايـەكی مسـوڵمان، وەك خـوا (جـل جلالـە) فەرموويـەتی: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾[1]، واتە: (بێگومـان قسـەی بـڕواداران هـەر ئەوەيە كاتێـك كـە بـانگ بكرێن بۆ لای خواو بۆ لای پێغەمبەرەكەی بۆئەوەی حـوكمو دادوەرييـان لەنێوانـدا

---

1) النور: 51

بکەن، قسەو هەڵوێستیان هەر ئەوەیە کە بڵێن: فەرمانەکەمان بیستو تێیگەیشتین، وە بەقسەشی دەکەینو گوێڕایەڵیشین، وە هەر ئەوانەش سەرفرازن)، واتە: مسوڵمانان لە بەرانبەر شەریعەتدا هیچ هەڵوێستێکیان بۆ ڕەوا نییە ئەوە نەبێ، کە بڵێن: بیستمانو فەرمانبەرین.

ئینجا دیارە ئێستا لە واقیعی هەرێمی کوردستانیشدا بەرهەمی پەڕاوێزخستنی ئایینمان دەبینینو، زۆر جوان بۆمان دەرکەوتوە کە لە کاتێکدا یاسا حەکیمەکانی ئایینی ڕاستو تەواوو نەشێوێنراو (ئیسلام)و بەها بەرزەکانی لە بواری حوکمو سیاسەت دووردەخرێنەوە، کۆمەڵگا چ زیانێکی گەورە دەکاتو چۆن وڵات پڕدەبێ لە دزییو گەندەڵییو ستەمو خراپەو قۆرخکردنی ئیمتیازاتو زاڵکردنی بەرژەوەندیی تاکییو بنەماڵەیی ... هتد، ئەوە دیارە ئەگەر تەماشای واقیعی هەرێمی کوردستان بکەین، دەبینین زۆر کەس زاڵەیەتی لەم واقیعە، لە ئەنجامی ئەوەدا کە شەریعەتی ئیسلام هەیمەنەو سێبەری نییە بەسەر واقیعە سیاسییەکەوە، بۆیە واقیعە سیاسییەکە وەك دارستانی لێهاتووە، کە لە دارستاندا: (چ ئاژەڵێك دڕندەتر بێ ئەوی دیکە دەخوا)، یان یاسای دەریا کە (ماسی گەورە ماسی بچووك قووتدەدا)، کەسانێك هەن کە نەك ملیۆنێر، بوون بە ملیاردێرو زۆریان لەسەرەوە ڕژاوە، خەڵکیدیکەش هەن کە سواڵیان پێدەشێو بۆ سەرەتاییترین شت ئاتاجن، لە حاڵێکدا کە ئێمە کاتی خۆی لەو شاخو داخە بووین، هەمووومان تاڕادەیەك وەك یەك بووین، بەڵام ئێستا دەبیینن کابرا یەك گاراج ئۆتۆمبیلی هەیە و، چەندان کۆشکی هەنو پارەو سامانی زۆری لە دەرەوە داناوە و، چەندان بازرگانیی گەورە گەورە دەکاتو کۆمپانیای زەبەلاحی هەن، باشە برادەر تۆ کوێڕا وات لێهات هەموو سەعاتێك دەفتەرێك دۆلارت دەستبکەوێو، ڕەنگە زیاتریش پەیدابکەی؟! ئەو جۆرە کەسابەتەمان نەزانیوە!

جا بۆیە لەڕاستیدا کە ئیسلام هەژموونی بەسەر بوارەکانی ژیاندا نامێنیّو، بەها بەرزەکانی دین هەژموونیان نامێنیّ، ئاوا وەك دارستان دنیا تەختو ئاچووخ دەبیّ، بۆ کەسانێك کە کەڵبەو نینۆکیان تیژترە، بکەونە گیانی خەڵکیدیکەو لەسەر حیسابی خەڵکیدیکە، ئاوا بەبیّ رەزایی دەوڵەمەند بن، هەڵبەتە ئیسلام هیچ حەساسیەتی نییە بە دەوڵەمەند بوونو ساماندارییی، مادام لە رێیەکی حەڵاڵو دروستەوە بیّ، بەڵام زۆر دوورە کابرا لە ماوەیەکی کورتدا هێندە دەوڵەمەند بیّ، هەموو سەعاتێك دەفتەرێکی بەربکەویّ، خانووەکەی بایی چەند ملیۆن دۆلار بیّ و، کۆمپانیای هەبیّو بازرگانی وای هەبیّ کە بە حیسابی خۆی نەزانیّ.

بۆیە ئیتر ناگونجیّ بە پاساوی چاوبەستانەی وەك: (تێکەڵ نەکردنی ئایینو سیاسەت) یاخود (ئیسلام شتێکی پاکەو سیاسەت پیسە وتوخنی یەك بکەون)! چیدی خەڵكو جەماوەر فریو بخواتو کڵاوی لەسەر بنریّ.

وە بەڕاستی ئێستا ئێمە بیّ بنەمایيو پووچیی ئەو قسانەمان چاك بۆ دەرکەوتوە، وە بۆمان دەرکەوتوە کە ئەو قسانە ئێستا کەسانێك دەیانکەن، کە دەیانەویّ بە پیسو پۆخڵیی خۆیان حوکمڕانیی بکەنو، ئەم بارودۆخە سیاسییە بۆ سوودی شەخسییو بنەماڵەییو حیزبییو تایبەتی خۆیان بقۆزنەوە و، دەشزانن ئەگەر ئیسلام دەسەڵاتی هەبیّ یەکێك لە یاساکانی ئیسلام ئەوەیە، کە دەڵیّ: (من أين لك هذا)؟ واتە: (ئەوەت لەکویّ بوو)؟

عومەری کوڕی خەتتاب خوا لێی رازی بیّ هەموو ساڵێك لەکاتی حەجدا والییەکانی کۆدەکردەوەو لێی دەپرسینەوە کە پێشتر چەندی هەبووەو ئێستا چەندی پەیدابووە؟ وە دەیگوت: ئەمەت لەکویّ بووو چۆنت پەیداکرد؟ (إبن خلدون) رەحمەتی خوای لێبیّ لە کتێبی (المقدمة)ی خۆیدا قسەیەکی جوان

دەكات، دەڵێ: (أن التجارة من السلطان مضرة بالرعايا مفسدة للجباية)[1]، واتە: (بازرگانی كردن لەلایەن حوكمڕانەوە زیان بە هاولاتیان دەگەیەنێو باجو خەراج لە بن دێنێ). چونكە بە حوكمی ئەو حوكمڕانییو دەسەلاتە سیاسییەی كە هەیەتی هەموو بازاڕ بۆ خۆی قۆرخ دەكاتو هەموو كایەكانی ژیان، كە بازرگانییو مامەڵەیان تێدا دەكرێ، بۆ خۆی قۆرخ دەكات، وەك ئێستا كوردتان وایلێهاتووە، كەواتە: ئێستا ئێمە زۆر جوان بۆمان دەركەوتوە كە لەڕاستیدا ئەم واقیعەو هەر واقیعێكی دیكەی سیاسیی زۆر پێویستی بەوە هەیە، كە ئیسلامی تێدا دەسەلاتداربێو ئیسلام سێبەری لێبكا، وە لەڕاستیدا هەبوونی هەژموون (هَیْمَنَة)و سێبەری ئیسلام لە بواری حوكمڕانییو سیاسەتدا، دەبێتەهۆی چەسپانی دادگەرییو، نەمانی ستەمو زۆردارییو گەندەڵییو، بە قازانجی زۆرینەی خەڵك تەواودەبێ، بەڵێ كەمینەیەك كە دەیانەوێ لەسەر حیسابی خەڵك دەوڵەمەندبن زەرەردەكەن، بەلام زۆرینەی خەڵكو جەماوەر قازانج دەكەن.

پێنجەم: بەهۆی بە هەڵە بەكارهێنانی هەق و ڕاستییەكەوە، یان زێدەڕۆیی تێدا كردنیەوە، با ئەو هەق و ڕاستییەمان لەبەرچاو نەكەوێ:

واتە: كە دەبینین هەقێك هەیە بە هەڵە بەكاردەهێنرێ، یان زێدەڕۆیی تێدادەكرێ، خودی هەقەكەمان لەبەرچاو نەكەوێ، بەڵكو بە هەڵە بەكارهێنانەكەیو زێدەڕۆیی تێداكردنەكەی مەحكووم بكەین.

لێرەدا مەبەستم مەسەلەی نەتەوایەتییو مافە نیشتمانییو نەتەوایەتییەكانە، كە ئێمە وەك كورد دەبینین لەلایەن گەلە دراوسێكانمانەوە: توركو فارسو عەرەب، لە ڕابردوودا و، هێندێكیان تا ئێستاش، بە دەمارگیرانە مامەڵەمان لەگەڵدا

1) مقدمة إبن خلدون، ص: (222).

کراوە، واتە: ئەوانە مومارەسەی مافە نەتەوایەتییەکانی خۆیانیان کردووە، بەڵام بە تێپەڕاندنو زێدەڕۆیی تێداکردنو هەڵەوە، وە لەسەر حیسابی مافە نەتەوایەتییەکانی ئێمە وەك میللەتی کورد، جا ئێمە دەبێ وریابین کاتێك میللەتێك بە هەڵەو لەسەر حیسابی نەتەوەیەکی دیکە، مومارەسەی ئەو مافە (مافی نەتەوەیی‌و مافی چارەنووسیی خۆ هەبوون) دەکات، یان زێدەڕۆیی تێدا دەکاتو زیاتر بۆ لای میللەتی خۆی تێدەنووسێ، نابێ بلێین ئەوە لە بنەڕەتدا هەڵەیە، نا، ئەو ئەندازەیەی کە زێدەڕۆیی تێدادەکرێ هەڵەیە.

دیارە لە ئیسلامیشدا تەنیا خوای بەرز و مەزن بە بەرزو پیرۆز گیراوو پەرستراوو بەندایەتیی بۆ کراوە، نابێ هیچ شتێکی دیکە ببرێتە ئەو ئاستەوە، ئەگەرنا شیرك‌و کوفرو لە بازنەی ئیسلام چوونەدەر، پەیدادەبێ.

دەمارگیریی، یارمەتی گەلی خۆ دانە لەسەر ستەمو، ئەوەیە کە مەرفوزە، بەڵام ئەگەر میللەتی خۆت خۆشبوێ لەسەر هەق‌و بەرگریی لێبکەی‌و پشتگیریی بکەی، بۆئەوەی مافەکانی دەستبکەوێ، ئەوە هیچ شتێکی خراپت نەکردووە، بەڵکو ئەرکێکی شەرعییت جێبەجێکردووە کە بەرگرییت کردووە، لە خەڵکێکی ستەملێکراو.

دیارە لەپێش ئەویش خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿... لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تظلمون﴾[1] واتە: با نە هەقی خەڵکی بە لای ئێوەدا بێ، نە هەقی ئێوە بچێتەلای خەڵکی، هەڵبەتە ئەم فەرمایشتەی خوای بەرز و مەزن ، بنچینەیەکی گشتیی وردی بۆ دادگەریی داناوەو، هیچ گومانیشی تێدانییە کە دەمارگیریی‌و ڕەگەزپەرستیی، حەتمەن لەسەر حیسابی خەڵکی دیکە دەبێ‌و ناگونجێ ستەمکار

---

[1] البقرة: ٢٧٩

هەبێ، بەبێ ستەملێکراو! وە لەڕاستیدا هەر کاتێك ستەمکارێك پەیدادەبێ، ئەوە لەسەر حیسابی هەبوونی ستەملێکراوێکە.

دیارە ئێمەش وەك میللەتی کورد بەڕاستی زەرەری زۆرترمان کردووە لە زۆربەی گەلانی دنیا و، لە هەموویان زیاتر باجی هەبوونی دەمارگیریی نەتەوەییمان داوە، واتە: ئەو دەمارگیرییەی کە گەلە دراوسێیەکانی دەوروبەرمان مامەڵەیان پێ لەگەڵ کورددا کردووە، هەرچەندە هەرکەسێك بەر لە دەمارگیرانی نێو گەلانی عەرەبو تورکو فارس، گلەیی لە زلهێزەکانی ڕۆژهەڵاتو ڕۆژئاوای کۆنو نوێ نەکات کە: (سایکس پیکۆ)یان ئیمزاکردو ئێستاش پێیەوە پابەندن، ئەوە بە بێ ئینسافی دەبینینو وەك ئەوە وایە: درێشە ببینێ (کە گەلە دراوسێکان لێماندەدەن) بەڵام ئەو دەستەی درێشەکە دەوەشێنێ نەیبینێ (ئەو زلهێزانەی کوردستانیان دابەشکرد)!

ئێستا زۆر لە حیزبە عەلمانییەکان هەر دێن گلەیی دەکەن لە فارسو تورکو عەرەب کە ئێمەیان چەوساندۆتەوە، بەڵام هێندە ڕووکەش (سطحي)و سەرکێڵن، گلەیی ناکەن لەو زلهێزانەی کاتی خۆی کوردستانیان دابەشکردووەو بەشێکیان لکاندوە بە ئێرانەوەو، بەشێك بە تورکیاو، بەشێك بە عێراقو، بەشێك بە سوریاو، بەشێکیش بە یەکێتی سۆڤیەتی پێشووەوە، گلەیی لەوان ناکەن، کە لە حاڵێکدا ئەگەر ئەو گەلە دراوسێیانە درێشەکەبن، ئەوان دەستەکەن، چونکە ئێمە کاتێك ئەو ستەمە نەتەوایەتییەمان هاتەسەر، کە وڵاتەکەمان دابەشکراو دابڕدابڕ کرا، دوای پەیمانی (سایکس پیکۆ)، کە لە ساڵی (1916) لەنێوان بەریتانیاو فەڕەنساو ڕووسیاداو، پاشانیش بە پشتگیریی ئەمریکا، ئیمزاکرا، بۆ دابەشینی نیشتمانی ئیسلامیی بەسەر ئەو زلهێزانەدا، لەنێویشیدا نیشتمانی کورد، لەو

کاتەوە ئێمە بە رەسمیی تووشی چەوسێنرانەوە بووین‌و بە رەسمیی کوردستان دابەشکرا.

بنەمای بیست و یەکەم

کۆمەڵی ئیسلامی هەڵوێستی ئیجابییە
لەگەڵ بەرانبەرەکانیدا مەگەر ئەوان
هەڵوێستیان خراپ بێ

بنــەمای بیســت و یەکــەم

کۆمەڵی ئیسـلامی هەڵوێسـتی ئیجابییە لەگەڵ بەرانبەرەکانیدا چ لەنێو هـەرێم و عێراق و چ دەرەوەشـدا:

کۆمـەڵی ئیسـلامیی هەڵوێسـتی خۆی لـە بـواری هەڵسـوکەوت (تعامل) لەگەڵ لایەنە سیاسییەکانی کوردستان و عێراق و حکوومـەت و دەوڵـەتانی دەوروبـەرو جیهانـدا، بـەگوێرەی هەڵوێسـتی ئـەوان بەرانبـەر بـە ئیسـلام و مسوڵمانان و کێشـە ڕەوایەکانیان بەگشتی و، خەڵکی کوردستان و عێراق و کۆمەڵی ئیسـلامیی بەتایبەت، دیاری دەکات.

وە بەپێویسـتی دەزانێ کە بۆ هێنانەدی ئامانجە هاوبەشەکان (الأهداف المشــترکة)، وەك: پارێزگــاریی لێکردنــی خــاکی هــەرێمی کوردســتان و عێـراق و هێمنیـی و ئاسایشـیان و، ئاوەدانکردنـەوەیان، خۆشـگوزەران کردنـی خەڵکەکـەیان و، پاراسـتنی دیـن و ژیـن و کەرامـەت و ماڵ و سامان و سـەرجەم بەرژەوەندییەکـانیان، دەسـتبارگـرو هاوکـاری هـەموو کـەس و لایەنێکی دڵسـۆز بە خەڵك و وڵات بێ، چونکە:

1- خوای تـاکو پاك (جل جلالـه) فـەرموویـەتی: ﴿... وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢﴾ الـــــمائدة، واتـە: (... وە هــاوکاریی یەکـدی بکـەن لەسـەر چاکەکاریی و پارێزکـاریی، وە هاوکـاریی یەکـدی مەکـەن لەسـەر گوناهــ و دەسـتدرێژیی، وە پـارێز لـە خـوا بکـەن، بێگومان خوا تۆڵـەی توندە).

2- هـەروەها فەرمووویـەتی: ﴿لَّا يَنۡهَىٰكُمُ ٱللَّهُ عَنِ ٱلَّذِينَ لَمۡ يُقَٰتِلُوكُمۡ فِي ٱلدِّينِ وَلَمۡ يُخۡرِجُوكُم مِّن دِيَٰرِكُمۡ أَن تَبَرُّوهُمۡ وَتُقۡسِطُوٓاْ إِلَيۡهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلۡمُقۡسِطِينَ ٨﴾ الـممتحنة، واتە: (خوا

لێتان قەدەغە ناكات سەبارەت بە كەسانێك كە لەسەر دینتان جەنگتان لەگەڵ ناكەن‌و لە نیشتمان‌و ماڵ‌و حاڵی خۆتان وەدەرتان نانێن، كە چاكەیان لەگەڵدا بكەن‌و لە ماڵ‌و سامانی خۆتان پێیان بدەن، بێگومان خوا بەخشەرانی خۆشدەوێ).

3- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (لَقَدْ شَهِدْتُ فِي دَارِ عَبدِاللهِ بْنِ جِدْعَانَ حِلْفًا مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهِ حُمْرُ النَّعَمِ، وَلَوْ أُدْعَى بِهِ فِي الإِسْلاَمِ لأَجَبْتُ) رواه ابن إسحاق وأورده ابن كثير[1]، واتە: (من لە ماڵی عەبدوڵڵای كوڕی جیدعاندا بەشداریی پەیمانێك بووم، حەزناكەم كە لەجیاتی ئەو پەیمانە حوشتری سپییم هەبێ[2]، وە ئەگەر لە ئیسلامیشدا بۆ پەیمانێكی وا بانگ بكرێم، وەڵام دەدەمەوەو بەشداریی تێدادەكەم).

ڕوونكردنەوە

یەكەم: بناغەی هەڵسوكەوت كردنمان لەگەڵ لایەنەكانی بەرانبەردا، لە هاوكاریكردنە بۆ هێنانەدیی ئامانجە هاوبەشەكان :

واتە ئەو ئامانجانەی كە بەرژەوەندیی هەمولایەكیان تێدایەو دەبنە مایەی دوورخستنەوەی زیانەكان‌و دەستخستنی سوودەكان (دَفْعُ الْمَضَارِّ وَجَلْبُ الْمَنَافِعِ)، چونكە خوا (جل جلالە) فەرمانی بە پێغەمبەری خۆی كردووە، كە خاوەن كتێبەكان (جوولەكەو نەسرانی‌و ئەوانیدیكەش) بانگ بكات بۆ شتێك كە

---

1) (السيرة النبويّة) لابن هشام، ج: (1)، ص: (72)،و(البداية والنهاية) لابن كثير، ج: (2)، ص: (376).

2) بە حوشتری سووریش لێكدراوەتەوە، كە دیارە ئەوكاتە ماڵێكی زۆر بە نرخ بووە، لەبەرئەوە عەرەب نموونەیان پێ دەهێنایەوە لەسەر گرانبەهایی شت.

خاڵی هاوبەشە، وەك دەفەرمویّ: ﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ﴾[1] واتە: (بڵێ ئەی خاوەن کتێبینە! وەرن بۆ وشەیەکی یەکسان لەنێوان ئێمەو ئێوەدا کە بۆ هەمووان وەك یەکە، کە جگە لە خوا نەپەرستینو هیچ شتێك نەکەینە هاوبەشی خواو هێندێکمان هێندێکی دیکەمان لەجیاتی خوا نەکەینە پەروەردگارو سەروەری خۆمان، جا ئەگەر پشتیان تێکردیو وەلامیان نەدایەوە، ئەوا – تۆو مسوڵمانانیش – بڵێن: شایەد بن کە ئێمە ملکەچین بۆ خوا)، واتە: ئێمە ئەهلی خوا بەیەکگرتن (توحید)ین، بانگیان بکە بۆ خوا بەیەکگرتن، کە هەموو کتێبە ئاسمانییەکانو هەموو بەرنامە خواییەکان، بۆ ئەوە هاتوون کە خەڵك تەنیا خوای بەرز و مەزن بە پەرستراوو پەروەردگارو سەروەری خۆیان بزانن.

کەواتە: ئێمە بۆ هەڵسوکەوت کردن لەگەڵ خەڵکدا کە هەر لایەنێك بنو هەر بیروبۆچوونێکیان هەبێ، دەبێ بانگیان بکەین بۆ خاڵی هاوبەش، خاڵی هاوبەشی نێوان ئێمەو خاوەن کتێبەکان ئەوەیە کە تەنها خوای بەرز و مەزن بپەرستین، ئەوە خاڵی هاوبەشی نێوان هەموو شەریعەتە ئاسمانییەکانە.

جا ئێمە وەك چۆن بۆ مامەڵە لەگەڵ خاوەن کتێبە ئاسمانییەکانو خاوەن بەرنامە ئاسمانییەکاندا، دەبێ بانگیان بکەین بۆ خاڵی هاوبەش، بە هەمان شێوە لەگەڵ ئەهلی دنیاشدا، واتە: ئەگەر لەگەڵ ئەهلی دیندا بناغەی کارەکەمان بریتییە لە خاڵە هاوبەشەکان، لەگەڵ ئەهلی دنیاشدا دەبێ بزانین داخۆ چ شتێکی

---

[1] آل عمران: ٦٤

هاوبەشمان لەنێواندا هەیە؟ ئەوە خاڵێکی زۆر گرنگەو دەبێ باشی بیر لێبکەینەوە، ئەگەرنا تۆ نەگەڕێی بۆ خاڵی هاوبەش، چۆن لەگەڵ خەڵك دەژی؟ جا ئەگەر پێغەمبەر ﷺ وای کردبایە، دەبووایە هەر لەگەڵ ئەوەی کۆچی کرد بۆ مەدینە، لەگەڵ هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانو جوولەکەکان تێکگیراباو سەنگەریان لێك بگرتایە، وە لەگەڵ دووڕووەکان دەبووایە لێکترازابانایە! ئینجا پێغەمبەر ﷺو مسوڵمانان لەلایەكو جوولەکەو بتپەرستو دووڕووەکان لەلایەکی دیکە، چ شتێك کۆیدەکردنەوە؟ بێگومان بەرژەوەندیی هاوبەش، وەك لە بەڵگەنامە (وثيقة)ی مەدینەدا هاتووە.

ئەم ڕستە قورئانییە: ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ﴾، زۆر کەس وادەزانێ فەرمانە بۆ مسوڵمانان تا لەنێوان خۆیاندا هاوکاریی یەکدی بکەن، نەخێر وا نیەو ئەم ڕستە قورئانییە ئاڕاستەی مسوڵمانان نەکراوە، بەڵێ: لەنێو خۆتاندا هاوکاریی یەکدی بکەن، چونکە مسوڵمانان لە بنەڕەتدا هەر پێکەوە هاوکارن، بەڵکو ئەم ڕستەیە ئاڕاستەی مسوڵمانان کراوە، تاکو لەگەڵ نامسوڵمانانو غەیری خۆیاندا بگەڕێن، داخۆ چ شتێك مایەی ڕەزامەندیی خوای بەرز و مەزن و چاکەکارییو سوودو کەڵکە بۆ خەڵك، هاوکاریی یەکدی تێدا بکەن.

دووەم: ئیسلام هیچ هەستیاریی (حَسَّاسِيّە)یەکی بەرانبەر بە نامسوڵمانانێکی تەبا و بێ زەرەر نییە لە بواری هەڵسوکەوت و پەیوەندییەکاندا، فەرمانیش بە مسوڵمانان دەکات کە هەمیشە دەستپێشخەری هاوکاری و چاکە بن:

واتە: ئایا کاتی کە بێ دەسەڵاتیی بووە، خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی بانگەواز بکە بۆ لای خوای پەروەردگارت بە حیکمەتو ئامۆژگاریی چاكو گفتوگۆ

بکەن بەشێوازی هەرە باش، بەڵام دوایی کە ئیسلام دەسەڵاتی وەرگرت، پێویست ناکات حیکمەتو ئامۆژگاریی چاك بەکاربێنین!

تۆ تەماشای ژیاننامەی پێغەمبەر ﷺ بکە، پێغەمبەری خوا ﷺ هەمیشە بەرجەستەکاری لێبوردن (العفو)و بەزەیی (رحمة)و سینە فراوانیی (السماحة)و چاوپۆشییو نەرمو نیانییو ...هتد بووە، وەك خوای پەروەردگار (جل جلاله) پێی دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ﴾ [1]

لەم بوارەشدا چەند خاڵێك دەخەینە ڕوو

1/ خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿... وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسۡنٗا ...﴾[2] البقرة، واتە: (... وە قسەی باش لەگەڵ خەڵکی بکەن ...)، کەواتە: دەبێ قسەی ئێمە وەك مسوڵمان لەگەڵ خەڵکیدا بە کافرو مسوڵمانەوە، جگە لە قسەی باش هیچیدیکە نەزانین، ئینجا ئەگەر کەسێك بڵێ: ئەم ئایەتە نەسخ بۆتەوە، باشە ئەدی ئێمە دەبێ قسەی خراپ بکەین؟! خۆ نابێ قسەی خراپ بکەین، دیارە هەر دەبێ قسەی باش بکەین.

2/ وە خوای بە بەزەیی (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿... وَأَحۡسِنُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ﴾ [3] واتە: (... وە چاکە بکەن، بێگومان خوا چاکەکارانی خۆشدەوێ)، خۆ تۆ هەر دەبێ چاکە بکەیو نابێ خراپە بکەی، بەڵێ ئەگەر کەسێك خراپەی لەگەڵدا کردی، خوای بەرزو مەزن دەفەرموێ: ﴿وَجَزَٰٓؤُاْ سَيِّئَةٖ سَيِّئَةٞ مِّثۡلُهَا ...﴾[4]

---

[1] الأنبياء:١٠٧

[2] البقرة ٨٣

[3] البقرة:١٩٥

[4] الشورى:٤٠

واتـە: (وە سزای خراپە خراپەیەكی وەك خۆیەتی ...)، بەڵێ بۆت هەیە سزای بدەیەوە، بەڵام لەڕاستیدا وەك دەستپێشخەریی كردن، مسولمان قـەت نابێ خراپـە بكـات، هەمیشـە دەبـێ چاكەكار بێ.

3/ هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿لَّا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾[1] لەڕاسـتیدا ئـەم ئایەتـەش وەك هـەموو ئایەتـەكانی دیكـە كـارپێكراو (مُحْكَمْ)ەو لەجێی خۆی ماوەتەوەو لابراو (منسوخ) نیـە.

كەواتە: نامسولمانانێك كە لەگەڵمان دەژینو زەرەری دینو ژینیان بۆمان نییە، خوای پەروەردگار (جل جلاله) ڕێمان لێنـاگرێ كـە چـاكەی مـاددییو مەعنـەوییان لەگەڵدا بكەین، بەڵكو خوای بەرز و مـەزن چـاكەكارانو بەخشـەرانی خۆشـدەوێ، ئەگەر ئەو چاكەو بەخشینە لەگەڵ نامسولمانانیش بێ.

سێیەم: مادام كۆمەڵێك بەرژەوەندیی هاوبەش (مَصَالِحَ مُشْتَرَكَة) هەبن، كـە هـیچ لایـەنێك بـە تـەنیا نـەتوانێ دەستـەبەریان بكـات، كەواتـە: لەسـەر هەمووڵایـەكیان پێویسـتە كـە هاوكـاریی یەكـدی بكـەن بـۆ هێنانـەدی و دەستەبەركردنیان:

ئەو بنچینەیەی كە دەڵێت: (مَا لایَتِمُّ الوَاجِـبُ إلاَّ بِـهِ فَهُـوَ وَاجِـبٌ)، واتـە: (هـەر شتێك فەرزێك بەبێ ئەو نەیەتەدی، ئەویش فەرز دەبـێ)، وە بنچینەی: (لِلْوَسَـائِلِ حُكْمُ الْمَقَاصِدِ)، واتە: (ئامرازەكان حوكمی ئامانجەكانیان هەیـە)، مـادام كۆمـەڵێك بەرژەوەندیی هاوبەش (مَصَـالِحَ مُشْـتَرَكَة) هەبن كە هیچ لایـەنێك بەتـەنیا نـەتوانێ

[1] الـممتحنة: ٨

دەستەبەریان بکات، وەك: پاراستنی سنوورەکانی وڵاتو هێمنیی و ئاسایشی کۆمەڵگا، ئاوەدانکردنەوەی وڵاتو خزمەتکردنی خەڵك، پاراستنی دینو ژینو کەرامەتو وەچەو عەقڵو ماڵو سامانو ... هتدی کۆمەڵگا، ئەوانە هیچ کەس بەتەنیا بۆی دابین ناکرێن، بە هاوکاریی هەموو لایەك نەبێ.

کەواتە: بۆ وەدەستهێنانی ئەو ئامانجانەی کە بۆ هەموو کەس باشن، لەسەر هەموولایەکیان پێویستە هاوکاریی یەکدی بکەن بۆ مێنانەدیو دەستەبەرکردنیان: ئەگەر وڵاتەکەمان ئازاد نەبێ، هەموومان زەرەردەکەین، ئەگەر خێروبێری وڵات بەدەست خۆمانەوە نەبێو، بە تاڵان بېردرێ، هەمووما زەرەردەکەین، ئەگەر هێمنییو ئاسایش لە وڵاتدا نەبێو لە بری ئەوە ئاڵۆزییو ئاژاوە جێی بگرێتەوە، هەمووما زەرەردەکەین، ئەگەر دینو ژینو کەرامەتو وەچەو عەقڵو ماڵو سامانی خەڵك پارێزراو نەبێ، هەمووما زەرەردەکەین، کەواتە: ئەوانە کۆمەڵێك بەرژەوەندیی هاوبەشنو پێویستە هاوکارییان لەسەربکرێ.

بێگومان هەرکام لەوشتانەی ئامـاژەمان پێدانو هـاوێنەکانیان، لەبازنەی فەرزە گشتییەکان (الفروض العامة)دان کە بە (الفروض الکفائیة) ناسراونو، فەرزە کیفاییەکانیش هەرکەسێك کەمتەرخەمییان تێدا بکاتو بشتوانێ بیانهێنێتەدی، ئەوە گوناهباردەبێ، چونکە فەرزە گشتییەکان لە بنەڕەتدا لەسەر هەموو کۆمەڵگە فەرزنو، لەکاتی جێبەجێنەکردنیاندا، سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵگا گوناهباردەبن، بەڵام ئەوانەی کە ئەو فەرزە کیفایانە پەکیان لەسەریان دەکەوێ، لەسەریان دەبێتە فەرزی عەین کە پێیان هەڵسن.

چوارەم: چۆنیەتی ئەو هاوکارییە لە ڕۆژگار و کۆمەڵگا و واقیعێکەوە بۆ یەکێکی دیکە، دەگۆڕێ، بۆیە پێویستە لەو بوارانەدا یەکجار هۆشیار و وردبین و دووربین بین، تاکو لە ڕۆژگاری خۆمان بەجێ نەمێنین:

دیارە بە ئەندازەی لێبڕانو بۆ خوا یەکلابوونەوەو ساغییو ڕاستییشمان، خوای بەخشەر (جل جلالە) دەستمان دەگرێو ڕێنماییمان دەکاتو، شێوازو ڕێبازو ئامڕازە گونجاوەکانمان پێشاندەدا، وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ فِينَا لَنَهۡدِيَنَّهُمۡ سُبُلَنَاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ٦٩﴾[1] واتە: (وە ئەوانەی لەڕێی ئێمەدا تێدەکۆشن ڕێبازەکانی خۆمانیان پێشاندەدەین، وە بێگومان خوا لەگەڵ چاکەکاراندایە). ئەم ئایەتە یەکەمین ئایەتێکە کە وشەی (سُبُلْ)ی بە کۆ هێنابێو پاڵیشیدابێتە لای خوای بەرزو مەزن، وە لە شوێنەکانی دیکە هەموویاندا بە تاك هاتووە.

حیکمەتەکەی چییە بەو شێوەیە بە کۆ هاتووە؟ حیکمەتەکەی ئەوەیە: کە لێرەدا خوای پەروەردگار (جل جلالە) باسی کاری ئیسلامییو شێوازەکانی کار دەکاتو شێوازو ڕێبازەکانی کاریش جۆراوجۆرنو هەر یەك شێوازو ڕێگا نییە، بۆیە ئێمە لەهەر قۆناغو چاخو هەلو مەرجێکدا، پێویستیمان بە شێوازو ڕێبازێکی گونجاو دەکات، بۆ ئەوەی لەڕێی خوای بەرز و مەزن دا تێبکۆشینو کارو چالاکیی ئیسلامییانەی خۆمان ئەنجام بدەین.

---

[1] العنکبوت: ٦٩

پێنجەم: شانازیكردنی پێغەمبەری خوا بە بەشداری لە پەیمانی (حلف الفضول)

پێغەمبـەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {لَقَدْ شَهِدْتُ فِي دَارِ عَبدِاللهِ بْنِ جِدْعَانَ حِلْفًا مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِهِ حُمْرُ النَّعَمِ، وَلَوْ أُدْعَى بِهِ فِي الإِسْلامِ لَأَجَبْتُ}[1] واتـە: (لـە ماڵی عەبدوڵڵای كوڕی جیـدعاندا بەشداری بەستنی پەیـمانێك بـووم، پێمخۆش نییە لەجیاتی ئەوە وشتری سوورم هەبێ، وە ئەگەر لـە سـەردەمی ئیسلامیشدا بۆی بانگ بكرێمەوە وەڵام دەدەمەوە)، دیارە كە ئەو پەیمانەشی بەست هێشتا وەحیـی بـۆ نـەهاتبوو پـێش سـەردەمی ئیسـلامو پێغەمبەرایـەتیی بـوو،وە پەیـمانەكەش لەگەڵ خەڵكانێك بەسترا كە كافر بوونو هیچیان مسـوڵمان نـەبوون، بـەڵام ئـەو ئامانجـەی كـە پەیمانەكـەی بۆ بەسـترا، ئامانجێكـە لـە ئیسلامیشـدا ڕەوایە، كە بریتییە لە بەرگریی كردن لـە خـەڵكی ستەملێكراو، هۆكـاری بەسـتنی ئەو پەیمانەش ڕووداوێك بوو كە پوختەكـەی بـەم شێوەیە بـوو: دوای گەڕانـەوەی قوڕەیش لە جەنگی تاوانباران (حَرْبُ الفِجَار)، كابرایەكی خەڵكی یەمەن لـە مـانگی (ذو القعدة) هاتبووە مەككەو شتێكی فرۆشتبووە عاسی كوڕی وائیل كە یەكێك بوو لە گەورەكانی قوڕەیشو پارەكەی نەدەدایە،كابراش هانای بردە بەر زلـەكانی قوڕەیش،بەڵام لەبەر پلەوپایەی عاسی كوڕی وائیل كەسیان بەهانایـەوە نەچـوون، ئینجا لە نزیك كەعبە وەستاو بە هەموو توانـای هـاواری سـتەملێكراویی خـۆی بـە شیعرێك كردو، داوای لە جوامێران كرد كە بـە هانایـەوە بچن، ئینجا كۆمـەڵێك لـە جوامێـرانی قوڕەیش لە مـاڵی عەبـدوڵڵای كـوڕی جیـدعان كۆبوونـەوەو پـەیمانیان بەسـتو گوتیـان: دەبـێ هـەموومان یەكدەسـت بـین بـۆ وەرگرتنـەوەی مـافی

---

[1] السيرة النبوية لابن هشام، ج: (1)، ص: (72).

سته‌ملێكراو له‌ سته‌مكارو نابێ لێبگه‌ڕێین كه‌س سته‌می لێبكرێ، پاشان چوونه‌ لای عاسی كوڕی وائیل‌و شته‌كه‌ی كابرای خه‌ڵكی یه‌مه‌نیان لێسه‌نده‌وه‌و دایانه‌وه‌ خاوه‌نه‌كه‌ی‌و، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ له‌و په‌یمانه‌دا به‌شداربوو.

ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نێ كه‌ پێویسته‌ ئێمه‌ له‌گه‌ڵ خه‌ڵكی نامسوڵمانیشدا، كاتێك بانگ بكرێین بۆ پرۆژه‌یه‌ك كه‌ ببێته‌ هۆی چه‌سپاندنی دادگه‌ریی‌و لابردنی سته‌م‌و خراپه‌، به‌ ئه‌ركی سه‌رشانی خۆمانی بزانین كه‌ تێیدا به‌شدار بین، چونكه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئاوای كردووه‌.

كه‌واته‌: له‌بواری هاوپه‌یمانێتیی به‌ستن (التَّحَالُفْ)یش له‌گه‌ڵ هه‌ركه‌س‌و لایه‌نێكدا بۆ هێنانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندیی‌و ئامانجه‌ هاوبه‌شه‌كان، دیسان لایه‌نێكی ئیسلامیی ده‌ستكراوه‌و ئازاده‌ و، پێویسته‌ ئه‌وپه‌ڕی وه‌فاداریی‌و پابه‌ندیشی هه‌بێ به‌ په‌یمانه‌كانیه‌وه‌، خوای په‌روه‌ردگار (جل جلاله‌) ده‌فه‌رموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ ..﴾[1] واته‌: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی بڕواتان هێناوه‌! وه‌فادارین به‌و گرێبه‌ست‌و په‌یمانانه‌ی كه‌ ده‌یانبه‌ستن.

مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ ئێمه‌ وه‌ك كۆمه‌ڵی ئیسلامیی ده‌ستمان كراوه‌یه‌و شه‌ریعه‌ت ده‌ستی كردووینه‌وه‌و ئازادی كردووین، كه‌ به‌پێی هه‌ل‌و مه‌رجه‌ گۆڕاوه‌كان‌و به‌پێی بارودۆخه‌ جۆراوجۆره‌كان، چ شتێكمان له‌ به‌رژه‌وه‌ندیی خۆمان‌و خه‌ڵكه‌كه‌مان‌و وڵاته‌كه‌مان بینی، له‌گه‌ڵ غه‌یری خۆماندا با نامسوڵمانیش بن، ئه‌نجامی بده‌ین، نه‌ك هه‌ر ئازادین، به‌ڵكو فه‌رمانیشمان به‌وه‌ پێ كراوه‌، چونكه‌: ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ﴾ فه‌رمانێكی خواییه‌.

---

[1] المائدة: ١

بنەمـــای بیســـت و دووەم

دەبێت موسڵمانان تێکڕا، پێکەوە
هاوکـــار بن بۆ بووژاندنـــەوەی ئـوممـــەت
و گـــێڕانەوەی ســـەروەریـی شـــەریعـەت

بنەمای بیست و دووەم

دەبێت مسوڵمانان تێكڕا هاوكار بن، بۆ بووژاندنەوەی ئۆممەت و گێڕانەوەی سەروەریی شـەریعەت.

كۆمـەڵی ئیسـلامیی لەسـەرخۆی بـە پێویسـتی دەزانـێ، كـە وەك ئامانجێكی ستراتیژیی و دوور، شان بە شانی دەوڵەت و تەوژم و كۆمەڵ و ڕێكخـراوو كەسـایەتییە ئیسـلامییەكانی جیهـان، كردوكـۆش بكـات بـۆ بووژاندنـەوەی ئۆممـەتی ئیسـلام و گێڕانـەوەی سـەروەریی شـەریعەت (سـیادة الشـریعة)ی خـوا (جـل جلالـه) لەسـەر تێكـڕای نیشـتمانی ئیسـلامیی و، پێكهێنـانی دەوڵـەت و قەوارەیـەكی ئیسـلامیی فـراوان و، بەرزكردنـەوەی ئـاڵای ئیسلام بەسـەر سەرتاپای زەمینـدا، تـاكو ئۆممـەتی ئیسلام، وەك خـوا ﷻ بۆی دیاریكردووە و لەسـەری پێویستكردوە، ببێتـە شـایەدو بەڵـگەی ڕاسـتیی ئیسـلام بەسـەر مرۆڤایەتییـەوە، مایـەی پاكسـازیی و چاكسازیی كۆمەڵگای بەشەریی بەگشتی، چونكـە:

1- خـوای بـەرزو مـەزن فەرموویـەتی: ﴿ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡإِثۡمِ وَٱلۡعُدۡوَٰنِۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢ ﴾ المائدة. واتـە: (لەسـەر چـاكەكاریی و پارێزكـاریی هاوكـاریی یەكـدی بكـەن، وە لەسـەر گونـاه و دەستدرێژیی هاوكاریی یەكدی مەكەن، وە پارێز لە خـوا بكـەن، بێگومـان خـوا سزای توندە).

2- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلاله) فەرموویەتی: ﴿ وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱتَّقُونِ ٥٢ ﴾ المؤمنون، واتە: (وە بێگومـان ئـەم كۆمەڵـەی ئێوە یەك كۆمەڵە، وە من پەروەردگارتانم جا پارێزم لێبكەن).

3- وه‌ خوای به‌رز و مه‌زن فه‌رموویه‌تی: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ ﴿١٤٣﴾ ﴾ البقرة، واته: {ئاوا به‌وشێوه‌یه گێڕاومانن به‌ كۆمه‌ڵێكی چاكترین (یاخود میانگیر)، تاوه‌كو ببنه‌ شایه‌دو چاودێر به‌سه‌ر خه‌ڵكییه‌وه‌و، پێغه‌مبه‌ریش به‌سه‌رتانه‌وه‌ شایه‌دو چاودێر بێ}.

4- وه‌ خوای به‌دیهێنه‌ر (جل جلاله) فه‌رموویه‌تی: ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِٱلْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ۗ ... ﴿١١٠﴾ ﴾ آل عمران. واته: (ئێوه‌ باشترین كۆمه‌ڵن بۆ خه‌ڵكی په‌یداكراون، فه‌رمان به‌ شته‌ په‌سنده‌كان ده‌كه‌ن‌و، رێ له‌ شته‌ ناپه‌سنده‌كان ده‌گرن‌و، بڕوا به‌ خوا دێنن ...).

5- وه‌ خوای په‌روه‌ردگار (جل جلاله) فه‌رموویه‌تی: ﴿ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مِنكُمْ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ كَمَا ٱسْتَخْلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ ٱلَّذِى ٱرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا ۚ يَعْبُدُونَنِى لَا يُشْرِكُونَ بِى شَيْـًٔا ۚ وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٥٥﴾ ﴾ النور، واته: (خوا به‌ڵێنی به‌وانه‌تان داوه‌ كه‌ بڕوایان هێناوه‌و كرده‌وه‌ باشه‌كان ئه‌نجامده‌ده‌ن، كه‌ بێگومان ده‌یانكاته‌ جێنشین له‌ زه‌ویدا، وه‌ك چۆن ئه‌وانه‌ی پێش ئه‌وانی كرده‌ جێنشین، وه‌ ئه‌و به‌رنامه‌یه‌ی كه‌ بۆی په‌سند كردوون، بۆیان ده‌چه‌سپێنێ‌و ترسیان بۆ ده‌گۆڕێ به‌ دڵنیایی‌و هێمنیی، به‌ مه‌رجێك بمپه‌رستن‌و هیچ شتێك نه‌كه‌نه‌ هاوبه‌شم، جا هه‌ر كه‌سێك دوای ئه‌وه‌ بێبڕوا بێ، ئه‌وه‌ بێگومان ئه‌وانه‌ن له‌ رێ ده‌رچووان).

ڕوونكـردنەوە

یەكـەم: بێگومـان هاوكـاری پێكـەوەكردنی مسـوڵمانان و دەسـتبار بـۆ یەكگرتنیان، بـۆ جێبەجێكردنی هـەر ئەركێكـی شـەرعیی كـە یـەكی لەسـەر كاری هـەرەوەزیی و كاری هـاوبەش كـەوتبێ، فـەرزە:

واتە: مادام كارێك بە هەموویان نەبێ نەكرێ، یەكی لەسـەر چـەندیان كـەوتبێ، پێویستە ئەوەندەیان بۆی بێنە مەیدانو قۆڵی بۆ هەڵماڵن، چونكە وێـڕای فـەرمانی خوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) كـە دەفـەرموێ: ﴿... وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ ... ﴿٢﴾﴾[1] وە وێڕای گەلێـك ئایەتو فەرموودەی دیكەی پێغەمبەر ﷺ، زانایانی شەریعەت وەك بنچینـەیەكی گشـتیی شەرعیی گوتوویـانە: (إِنَّ الأمْرَ بِالشَّـيْءِ أَمْـرٌ بِهِ وَبِمَا لاَ يَتِـمُّ إلاَّ بِهِ)، واتە: (فەرمان كردن بە شتێك، فەرمان كردنە بە خودی ئەو شتە، وە بە هەموو ئەو شتانەی كـە ئـەو شـتە یـەكی لەسـەریان كـەوتوەو، بـەبێ ئـەوان نایەتـەدی)، بـۆ وێنـە: فـەرمان كـردن بـە نوێـژ، فـەرمان كردنـە بـە دەستنوێژیشو، بە پاكوخاوێنییشو، بە بەرگو پۆشـاك لەبـەركردنیشو عـەوڕەت داپۆشینیشو، ڕوو بەرەو قیبلە وەستانیشو ...هتد، هەروەها خوای بەرز و مـەزن كـە دەفـەرموێ: ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي ٱللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِۦۚ ...﴾[2] واتـە: (وە لەپێنـاوی خـوادا تێبكۆشـن بـەو شـێوەیەی كـە پێویسـتە ...)، دیـارە فـەرمان كـردن بـە جەنـگو جیهـاد، فـەرمان كردنـە بـە پەیـداكردنو فەراهـەم هێنـانی پێداویسـتیو ئامـڕازو هۆكارەكانیشی.

---

1) المائدة: ٢

[2] الحج: ٧٨

ئینجا دیارە هەركام لە:

1/ هەڵسانەوەو بووژاندنەوەی ئۆمەتی ئیسلامیی‌و ڕێكخستنەوەی كاروبارەكانی.

2/ گێڕانەوەی سەروەریی شەریعەتی خوای بەرز و مەزن بۆ سەرجەم بوارو لایەنەكانی ژیان‌و گوزەرانی تاكیی‌و خێزانیی‌و كۆمەڵایەتیی‌و سیاسیی مسوڵمانان.

3/ پێكهێنانی دەوڵەت‌و قەوارەیەكی ئیسلامیی فراوان، كە سێبەرو سایە بێ بۆ هەموو مسوڵمانان.

4/ بەرزكردنەوەی ئاڵای ئیسلام بەسەر سەرتاپای زەمینداو، گەیاندنی پەیامی خوای پەروەردگار (جل جلاله) بە هەموو خەڵكی سەر زەوی.

بێگومان هەر كام لەو چوارەی سەرەوە، فەرزو پێویستن لەسەر كۆی مسوڵمانان، وەك چەند فەرزێكی بە كۆمەڵ‌و كیفائیی، ئینجا دیارە بەهاوكاریی‌و پشتی یەكدی گرتن‌و كاری هاوبەشیش نەبێ، هیچ كام لەو ئامانجانە نایەنەدی.

كەواتە: پێكەوە هاوكاریی كردنی مسوڵمانان بۆ هێنانەدی ئەو چوار ئەركە سەرەكییە، پێویستە، بۆیە گوتوومانە: كۆمەڵی ئیسلامیی بە ئەركی سەرشانی خۆی دەزانێ، كە شان بە شانی دەوڵەت‌و لایەن‌و تەوژم‌و ڕێكخراوو دەزگاو كەسایەتییە ئیسلامییەكان، دەستبار بگرێ‌و، هاوكاربێ بۆ هێنانەدی هەركام لەو چوار ئەركە.

دووەم: بەڵگە لەسەر پێویستبوونی هەركام لەو چوار ئەركە، زۆرن، هەڵبەتە ئێمە هەر بۆ دڵنیاكردن بەڵگەیان لەسەر دێنینەوە، ئەگەرنا هەموویان شتی بە ئاشكرا زانراون لە شەریعەتدا، بۆ نموونە:

1- بووژاندنەوەی ئۆممەت و یەکخستنەوەی ڕیزەکانی:

وەك بەڵگە بۆ ئەوە، دەگونجێ زۆر ئایەتو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بهێنینەوە، بۆ نموونە: یەکێك لەوانە ئەو ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱتَّقُونِ﴾[1] واتە: (وە ئەمە کۆمەڵی ئێوەیە یەك کۆمەڵە منیش پەروەردگارتانم دەجا پارێزم لێبکەن) یانی: هەوڵبدەن پێکەوە بە دەستەجەمعیی پارێزکاربن لە بەرانبەرمدا.

کەواتە: پێویستە ئۆممەتی ئیسلام یەك کۆمەڵی تۆکمەو یەکگرتووبێ، بۆئەوەی بتوانێ بەندایەتیی ڕاستەقینە بۆ خوای بەرز و مەزن بکاتو پارێزکاریی باش لە خوای پەروەردگار (جل جلاله) بکات، کە دیارە پەرستن (عبادة)و پارێزکاریی (تقوى)ی تەواویش، کاتێك دەبێ کە پابەندیی بکات بە هەموو شەریعەتەوە، وە دیارە مسوڵمانان بە هەمووشیان نەبێ ناتوانن بە هەموو شەریعەتو هەموو یاساکانیەوە پابەندبن، لە هەموو بوارەکانی ژیانیاندا شەریعەتو دینی خوای پەروەردگار (جل جلاله) بەرجەستەبکەن.

هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلاله) دەفەرموێ: ﴿وَٱعۡتَصِمُواْ بِحَبۡلِ ٱللَّهِ جَمِيعٗا وَلَا تَفَرَّقُواْۚ﴾[2]. واتە: (هەمووتان تێکڕا دەست بە ڕێسمانی خوا وە بگرنو پەرتەوازە مەبن ...)، کەواتە: فەرزە کە ئۆممەتی ئیسلام یەك ئۆممەتو یەك کۆمەڵ بێ، یەك کۆمەڵی دەستگرتوو بە ڕێسای خوای بەرز و

---

[1] المؤمنون: ٥٢
[2] آل عمران: ١٠٣

مه‌زن ، یه‌ك كۆمه‌ڵی پێشكه‌شكه‌ری به‌ندایه‌تیی بۆ خوای به‌رز و مه‌زن ، پارێزكار له‌ خوای به‌رز و مه‌زن و پابه‌ند به‌ شه‌ریعه‌تی خواوه‌ (جل جلاله‌).

2- گێڕانه‌وه‌ی سه‌روه‌ریی شه‌ریعه‌تی خوا:

به‌ڵگه‌شمان له‌سه‌ر ئه‌وه‌، ئه‌م ئایه‌ته‌یه‌ كه‌ خوای په‌روه‌ردگار **(جل جلاله‌)** ده‌فه‌رموێ: ﴿ثُمَّ جَعَلْنَٰكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ فَٱتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾﴾ الجاثية. لێره‌دا ڕووی دواندن له‌ پێغه‌مبه‌ری خوایه‌ ﷺ، خوای به‌رزو مه‌زن پێشتر باسی ئه‌هلی كیتاب (جووله‌كه‌و نه‌صرانییو ئه‌وانی دیكه‌)و ئه‌زموونی ئه‌وان ده‌كات، ئینجا ده‌فه‌رموێ: (دوای -تێپه‌ڕبوونی قۆناغو ئه‌زموونی ئه‌هلی كیتاب- تۆمان له‌سه‌ر به‌رنامه‌یه‌ك دانا له‌لایه‌ن خۆمانه‌وه‌، جا تۆش شوێنی بكه‌وه‌و پێیه‌وه‌ پابه‌ند به‌، وه‌ به‌دوای ئاره‌زووی ئه‌وانه‌ مه‌كه‌وه‌ كه‌ نازانن)، دیاره‌ هه‌ر فه‌رمانێكیش به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ كرابێ، فه‌رمانه‌ به‌ ئۆمه‌ته‌كه‌شی، مه‌گه‌ر به‌ به‌ڵگه‌یه‌كی تایبه‌تیی تایبه‌ت كرابێ به‌ پێغه‌مبه‌ری خوا وه‌ ﷺ، ئه‌گه‌رنا هه‌رچی خوای په‌روه‌ردگار (جل جلاله‌) به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺی فه‌رمووه‌، دیاره‌ ئۆمه‌ته‌كه‌یشی پێی مه‌به‌سته‌.

هه‌روه‌ها خوای به‌رزو مه‌زن ده‌فه‌رموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱدْخُلُوا۟ فِى ٱلسِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٠٨﴾﴾ البقرة، واته‌: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی بڕواتان هێناوه‌ ! به‌ تێكڕایی بچنه‌ نێو گه‌ردنكه‌چییه‌وه‌و به‌دوای هه‌نگاوه‌كانی شه‌یتان مه‌كه‌ون، بێگومان ئه‌و بۆ ئێوه‌ دوژمنێكی ئاشكرایه‌)، لێره‌دا وشه‌ی: (كَآفَّةً)، واته‌: (به‌ تێكڕایی یان

بەتەواویی)، دەگونجێ پەیوەست بێ بە (ءَامَنُواْ)، واتە: (هەمووتان تێكڕا بچنەنێو ئیسلامەتییەوە)، كە بێگومان گەردنكەچیی بۆ خوای بەرز و مەزن لە پابەندیی بە ئیسلامەوەدا بەرجەستەدەبێ، وە دەشگونجێ پەیوەست بێ بە (ٱلسِّلۡمِ)ەوە، واتە: (بچنەنێو تێكڕای ئاشتییەوە)، واتە: تێكڕای گەردنكەچیی، بە واتایەكی دیكە: هەموو ئیسلام جێبەجێ بكەن، هەڵبەتە هەردوو واتایەكە ڕاستن‌و تێكیش ناگیرێن، دەبێ تێكڕای موسوڵمانان بەبێ هەڵاواردن پابەندبن بە هەموو ئیسلامەوە، وە بەتەواویی گەردنكەچ بن بۆ خوای بەرز و مەزن . كە دیارە ئەوەش وەك گوتمان: واتایەكەی ئەوەیە كە شەریعەت سەروەربێ لە ژیانی تێكڕای موسوڵماناندا‌و، سایەو سێبەریان بێ.

3- پێكهێنانی قەوارە و دەوڵەتێكی سیاسیی ئیسلامیی فراوانی یەكگرتوو لە سەرتاسەری جیهانی ئیسلامیدا:

بەڵگە لەسەر ئەم خاڵەش ئەو ئایەتەیە كە خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ تَفَرَّقُواْ وَٱخۡتَلَفُواْ مِنۢ بَعۡدِ مَا جَآءَهُمُ ٱلۡبَيِّنَٰتُۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ﴾[1] واتە: (وە وەك ئەوانە مەبن كە پەرتەوازە بوون‌و ناكۆك بوون، دوای ئەوەی كە بەڵگە ڕوون‌و ئاشكراكانیان بۆ هات، وە ئەوانە ئازارێكی مەزنیان بۆ دانراوە)، كەواتە: موسوڵمانان نابێ پارچە پارچە بن، ئێستا موسوڵمانان بە هەموویان لەوانەیە چل پەنجا دەوڵەتیان هەبێ، هەر عەرەب بیست‌و دوو دەوڵەتیان هەیە، كە ئەوە حاڵەتێكی نائاساییە، وە لەڕاستیدا حاڵەتێكی ناشەرعییە، چونكە بنەڕەت (أصل) وایە

[1] آل عمران: ١٠٥

مسولْمانان یەك قەوارەو یەك دەوڵەتیان هەبێ، كەواتە: ئەو حاڵەتەی ئێستا حاڵەتێكی نائاساییو ناشەرعییە بە مل مسولْماناندا هاتووە.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتێكیدا دەفەرمووێ: {الْمُسْلِمُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ، وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ، يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ}[1] واتە: {مسولْمانان خوێنیان یەكسانە (و كەسیان خوێنی لە كەسیدیكەیان بەنرختر نیە)، وە هەموویان یەكدەستن لە بەرانبەر غەیری خۆیاندا، وە بچووكترینیان دەتوانێ بە ناوی ئەوانەوە كەسێك پەنا بداتو مافی پەنابەریی پێبدات ...}، واتە: حاڵەتی ئاساییو شەرعیی ئەوەیە كە مسولْمانان یەك دەستو یەك هێزو یەك هەڵوێست بن، لە بەرانبەر غەیری خۆیاندا، دیارە گێڕانەوەی مسولْمانانیش بۆ حاڵەتە ئاساییەكەیان لەسەر هەموویان فەرزە، چونكە بە یەكو دووانیان ناكرێت.

4- بەرزكردنەوەی ئاڵای ئیسلام بەسەر سەرتاپای زەمیندا و گەیاندنی پەیامی خوای بەرز و مەزن بە هەموو مرۆڤایەتی:

بەڵگە لەسەر ئەم خاڵەش ئەم ئایەتەیە كە خوای بەرزو مەزن دەفەرمووێ: ﴿قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَـٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ﴾[2] واتە: (ئەی موحەممەد!- بڵێ: ئەی خەڵكینە! من ڕەوانەكراوی خوام بۆ لای ئێوە هەمووتان، ئەو خوایەی كە

---

[1] رواه ابن ماجه: (2683) واللفظ له، وأبوداود: (2751)، والنسائي: (8681)، وقال الألباني: صحيح.

[2] الأعراف: ١٥٨

ئاسمانـەكانو زەوی هـی ئـەون، بێجگــە لـەو هـیچ پەرستـراو نـین، دەژیێــنیّو دەمرێنــیّ، دەجـا ئیمـان بێـنن بـە خـواو بـە رەوانــەكراوە پێغەمبــەرەكەی كـە نەخوێندەوارە، ئەو پێغەمبەرەی كە ئیمان دێنیّ بە خواو بە وشەكانی، وە شـوێنی بكـەون بـەڵكو ریّی راست بگـرن) وە ئـەم ئایەتــە یەكێكــە لـەو ئایەتــانەی كـە بەڵگــەن لەســەر ئــەوەی پێغەمبــەری ئێمــە ﷺ بـۆ هــەموو خــەڵكی نێـردراوەو، پەیامەكەی ئاڕاستەكەی هەموو مرۆڤایەتیی كراوە.

جا دیارە كە خوای بـەرز و مـەزن فـەرمانی بـە پێغەمبـەر ﷺ كـردووە وا بفەرمویّ، ئێمەش كە ئۆممەتی ئەوین، لەسەرمان پێویستە ئەو پەیامەی پێغەمبـەر ﷺ بگەیەنینە مرۆڤایەتیی.

ئەوە بەڵگەیە لەسەر ئەوە كە هەركام لەو چوار خاڵەی سەرەوە، لەسەر هەموو مسـوڵمانان فـەرزە، ئێمـەش وەك كۆمـەڵی ئیسـلامیی كـە بەشـێكین لـە ئۆممـەتی ئیسلامیی، دیارە لەسـەرمان پێویسـتە هاوكـاریی هـەموو ئەوانـە بكـەین، كـە بـەو ئاڕاستەیەدا بۆ هێنـانەدی ئەو چوار ئەركانە كاردەكـەن.

سـێیەم: بـەبیّ جێبـەجێكردنی ئـەو چـوار ئەركـە سـەرەكییەش، ئۆممـەتی ئیسـلام ئـەركی سەرشـانی خـۆی لـە بەرانبـەر مرۆڤایەتیـدا بـۆ ئەنجام نادریّ:

ئەركی ئۆمـمەتی ئیسلام بەرانبەر بە مرۆڤایـەتیی وەك خـوا (جـل جلالـه) بـۆی دیاریكردووە، دوو خاڵی سـەرەكییە:

1) شاهێدیی دان بەڕاستییو تەواویی ئیسـلام.

2) پاكسـازییو چاكسازیی كردنی كۆمەڵـگای مرۆڤایەتی.

بەڵگەش لەسەر ئەوە کە ئەو دوو ئەرکە سەرەکییە لەسەر ئۆممەتی پێغەمبەر ﷺ فەرزکراون لە بەرانبەر مرۆڤایەتییدا، ئەم ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ...﴾[1] واتە: (ئاوا ئێوەمان کردووە بە چاکترین کۆمەڵ – یان کۆمەڵێکی میانگیر کە کورت نەهێنیی و تێنەپەڕێنیی و لانەدا نە بەملاداو نە بەولادا–، تاکو شایەد – یان چاودێر – بن بەسەر خەڵکییەوە، وە پێغەمبەریش ببێتە شایەد بەسەر ئێوەوە)، شایەد بن، واتە: بەڵگەو شایەدی ڕاستیی ئیسلام بن، کە ئیسلام ئۆممەتێکی ئاوای فەراهەم هێناوە، هەر کەسێك تەماشای ئێوە بکات، بزانێ کە ئیسلام ڕاستە، ئیسلام لە خۆتاندا بەرجەستە بکەن، یاخود چاودێربن، واتە: چاودێربن بەسەر مرۆڤایەتییەوە، تا لانەدات بەملاو بەولادا، وە چاودێربن بەسەریەوەو نەهێڵن هێندێکی هێندێکی بخوا، وە هێندێکی ستەمکارو هێندێکی دیکەی ستەملێکراوبێ، نەك چاودێر بەو مانایەی کە بەزۆر خەڵکی مسوڵمان بکەن، خەڵك ئازادن لەسەر چ بیروکەو دینێك دەبن، بەڵام دەبێ بەسەریانەوە چاودێربن، کە نەهێڵن یەکدی بچەوسێننەوەو ستەم لە یەکدی بکەن، وەك ئێستا کە دەبینین دنیا چۆنە!!

هەروەها بەڵگەش لەسەر ئەوە کە پاکسازیی و چاکسازیی کردنی کۆمەڵگای مرۆڤایەتیی، لەسەر ئۆممەتی پێغەمبەر ﷺ فەرزە، ئەم ئایەتەیە کە خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿ كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ...﴾[2] کەواتە: وشەی

---

[1] البقرة: ١٤٣

[2] آل عمران: ١١٠

(وَسَطْ)یش پێدەچێ هەر بە مانای (خَیْرْ) بێ، واتە: (چاكترین)، وە دەگونجێ بە مانای (خەتی نێوەڕاست گرتوو) بێ، لەبەرئەوەی هەر كەسێك خەتی نێوەڕاستی گرتو بەملاو بەولادا لانەدا، چاك دەبێو هاوسەنگ دەبێ، مانای وایە هەردوو مانایەكە یەكدی تەواودەكەن.

كەواتە: ئەوە ئەركی ئوممەتی پێغەمبەرە ﷺ كە لەنێو مرۆڤایەتییدا ئەو ئەركانە ئەنجام بدەنو دەبێ ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ ئەوەندە تۆكمەو توندوتۆڵو دامەزراو بن، كە بتوانن هەرچی شتی باشە بیچەسپێنن لەسەر زەویو لەنێو مرۆڤایەتییدا، وە هەرچی شتی خراپە لایبەنو ریشەكێشی بكەن.

جا بێگومان لێرەدا مەبەست ئەوەنیە كە بەزۆر ئیسلام بەسەر خەڵكدا بسەپێنین، بەڵام وەك چۆن ئێستا ئەمریكا دەیەوێ هێندێك بەها (قِیَمْ)ی خۆی بڵاوبكاتەوە، "ئیسلام"یش بە حوكمی جیهانیی بوونی، دەبێ دەنگی زوڵاڵی بگاتە گوێی هەموو كەس، جا ئەمریكا لەڕێی تۆپو تانكەوە بەهاكانی بڵاودەكاتەوە، بەڵام ئیسلام ئەگەر دەسەڵاتی هەبێ، زەبرو زۆر بەكارناهێنێ، چونكە خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِۖ ...﴾[1] البقرة، واتە: (تۆبزیی كردن لە ئاییندا نییە ...)، بەڵام ڕەواجیش دەدا بە بەهاكانی خۆی، ڕەواج دەدا بە برایەتییو دادگەرییو چاكییو پاكییو ...هتد، وەك چۆن ئێستا ئەمریكا ڕەواج دەدا بەو بەهایانەی خۆی كە زیاتر بەهای ئاژەڵیینو لە چوارچێوەی جەستەو غەریزەكاندا دەسووڕێنەوە، ئیسلامیش ئەگەر دەسەڵاتی هەبێ، ئەهلی ئیسلامو ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ لەسەریان فەرزە، برەو بدەن بەو

---

[1] النـور: ٢٥٦

بەهاو رەوشتو ئەدەبە بەرزانەو، بەو بیرۆكە راستو دروستانەی كە خزمەت بە مرۆڤایەتی دەكەن.

دیارە ئەگەر ئۆممەتی ئیسلام نەبووژێتەوەو خۆی رێك نەخاتەوە، توانای پیادەكردنی شەریعەتی نابێ لە ژیانو گوزەرانی خۆیداو، هەتا شەریعەتیش پیادە نەكا، لە ژیانو گوزەرانی خۆیدا، ناتوانێ قەوارەو دەوڵەتێكی یەكگرتووو بەهێزی هەبێو، هەتا واش نەبێ، توانای بەرزكردنەوەی ئاڵای ئیسلامو گەیاندنی پەیامی خوای بەرز و مەزن ی بە هەموو خەڵكی سەرزەوی نابێ!

چوارەم: دیارە بۆ هێنانەدیی هەموو ئەو ئامانجانەش، خوای باڵادەست (جل جلالە) بەڵێنی بە مسوڵمانان داوە و بەڵێنەكانی دێنێتە دی

بەڵگەمان لەسەر ئەوەش ئەم ئایەتەیە كە خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسۡتَخۡلِفَنَّهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ كَمَا ٱسۡتَخۡلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمۡ دِينَهُمُ ٱلَّذِي ٱرۡتَضَىٰ لَهُمۡ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعۡدِ خَوۡفِهِمۡ أَمۡنٗاۚ يَعۡبُدُونَنِي لَا يُشۡرِكُونَ بِي شَيۡـٔٗاۚ وَمَن كَفَرَ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ﴾[1] واتە: ئەگەر ئەو مەرجە لە خۆتاندا ببیننەدیو ئەهلی خوا بەیەكگرتن (توحید)ی راستەقینە بن، ئەوە خوای پەروەردگار (جل جلالە) ئەو بەڵێنانەتان بۆ دێنێتە دی.

جا ئەگەر ئێمە تەماشای مێژوو بكەین، دەبینین قۆناغی پێغەمبەر ﷺ و دواتر هاوەڵە بەرێزەكانیو جێنشینەكانی، بە چاكترین شێوە، خوا بەیەكگرتنیان هێناوەتەدیو بەندایەتییان بۆ خوای بەرز و مەزن كردووە، بێ ئەوەی هاوبەشی

---

[1] النور: ٥٥

بۆ بڕیاربدەن، بۆیە خوای پەروەردگاریش (جل جلالە) بە باشترین شێوە بەڵێنەكەی بۆ هێناونەدی، هەروەها لە قۆناغەكانی دواییشدا، هەر كۆمەڵێك و هەر گەلێك كەم و زۆر خوا بەیەككگرتن و تەنیا خوا پەرستنی لە خۆیدا هێنابێتەدی، خوای پەروەردگاریش (جل جلالە) ئەو بەڵێنەی بۆ هێناونەدی.

ئینجا ئەوە كە خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿ءَامَنُواْ مِنكُمۡ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾، كە لە هەموو قورئاندا ئەو دووە پێكەوە هاتوون، ﴿ءَامَنُواْ﴾ واتە: وەرگرتنی ئەو هەقەی كە خوای بەرز و مەزن بە پێغەمبەر ﷺدا ناردوویەتی، لێتێگەیشتنی و قبووڵكردنی، وەك حاڵەتێكی ئیمانیی و عەقیدەیی و فیكریی، ﴿وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ واتە: لەخۆدا بەرجەستەكردنی ئەو هەقەی وەرتگرتوە، وەك ئیمان و عەقیدە، ئینجا كاری پێبكەی، چونكە ﴿وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ﴾ یانی: هەموو كردەوەو خەسڵەتە چاكەكانیان ئەنجامداوە، وە خوای پەروەردگار (جل جلالە) ئەو وشەیەی بەكارهێناوە، بۆئەوەی هەرچی كردەوەی چاكە بیگرێتەوە، جا چ پەیوەندیی بە لایەنی عیبادەتەوە هەبێ، چ بە ئەخلاقەوە، چ بە لایەنی هەڵسوكەوتی خێزانییەوە، چ بە لایەنی هەڵسوكەوتی كۆمەڵایەتییەوە، چ بە لایەنی حوكم و سیاسەتەوە، چ بە لایەنی جەنگ و ئاشتییەوە، پەیوەندیی بە هەر بوارێكەوە هەبێ، دەیگرێتەوە.

بنەمای بیســت و ســێیەم

بەکــارهێنانی هۆکارە شەرعییەکان
هەرکامییان لە جێی خۆیاندا بۆ
هێنانەدی ئامانجەکان

بنەمـای بیسـت و سـێـیەم

بەکارهێنانی هۆکارە شـەرعـییەکان،هەرکامیان لەجـێی خۆیاندا بۆ هـێنـانەدیی ئامانجەکان:

کۆمەڵی ئیسلامیی بەکارهێنانی هەر هۆکارێکی شەرعیی بۆ گەیشتن بە ئامانج و مەبەستە ڕەوایەکانی، بە دروست و ڕەوا دەزانـێ، وەك: بانگەواز، ڕاگەیاندن، پەروەردەو فێرکردن و تەزکیە، ڕێکخـستن و هۆنینـەوە، فەرمان بـە چاکــەو ڕێگریــی لــە خراپــە، خــەباتی سیاسـیی، جــەنگ و بەرەنگاربوونەوە، هەرکامێکیان لە بواری خۆیداو بە ئەندازەی پێویسـت و لە کات و شوێنی گونجاوی خۆیدا، چونکـە:

1- خـوای بـێ وێنـە (جـل جلالـه) فەرموویـەتی: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦۖ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ ﴾ النحـل، واتـە: (بانگـەواز بکـە بـۆ ڕێبــازی پەروەردگــارت بــە حیکمــەت و ئامۆژگــاریی چـاك و، بــە باشـتــرین شـێواز گفتوگۆیان لەگەڵدا بکە، بێگومان پەروەردگارت زاناترە بەوەی کـە لـەڕێی وی لایـداوەو، هــەر ئــەویش زانــاترە بەوانــەی کــە قبــووڵی هیدایــەتی خــوای پەروەردگـاریان کردووەو ڕێی ڕاست دەگرن).

2- وە خوای پەروەردگـار (جل جلالـه) فەرموویـەتی: ﴿ هُوَ ٱلَّذِي بَعَثَ فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ رَسُولٗا مِّنۡهُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَإِن كَانُواْ مِن قَبۡلُ لَفِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿٢﴾ ﴾ الجمعــة، واتــە: (خــوا ئــەو کەســەیە کــە لــەنێو

نەشارەزایەكاندا[1] ڕەوانەكراوێكی لە خۆیان ناردوە، ئایەتەكانی خوایان بەسەردا دەخوێنێتەوەو، تەزكیەیان دەكاتو، كتێبو حیكمەتیان فێردەكات، وە بێگومان لەوەپێشیش لە گومڕاییەكی ئاشكرادابوون).

3- هەروەها خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٣٥﴾ المائدة، واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە ! پارێز لە خوا بكەنو ئامڕازو هۆكار بەرەو خوا دەستەبەربكەنو، لەڕێی خوادا تێبكۆشن بۆئەوەی سەرفرازبن).

4- وە خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ ٣٩﴾ الشوری، واتە: (وە مسوڵمانان ئەوانەن كە كاتێك دەستدرێژییان كرایەسەر، تۆڵە دەستێننەوە).

5- هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ١٩٠﴾ البقرة. واتە: (وە لەڕێی خوادا بجەنگن لەگەڵ ئەوانەی كە لە دژتان دەجەنگن، بەڵام دەستدرێژیی مەكەن، بێگومان خوا دەستدرێژییكارانی خۆشناوێ).

6- وە هەروەها خوای پەروەردگار (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَن ذِي ٱلۡقَرۡنَيۡنِۖ قُلۡ سَأَتۡلُواْ عَلَيۡكُم مِّنۡهُ ذِكۡرًا ٨٣ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَءَاتَيۡنَٰهُ مِن كُلِّ

---

1) وشەی (أُمّـِي) بە نەخوێندەوارو بە نەشارەزاش لە كتێبە ئاسمانییەكان، لێكدراوەتەوەو، من واتای دووەمم پێ ڕاسترە.

شَيۡءٖ سَبَبٗا ﴿٨٤﴾ فَأَتۡبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ ﴾ الكهف، واتە: {وە دەربارەی (ذُو الْقَرْنَيْنْ) لێت دەپرسن – كێ بووە و چیی كردوە ؟–، بڵێ: لەمەودوا هەواڵی ئەوتان بۆ دەخوێنمەوە، ئێمە لە زەویدا دەسەڵاتمان پێدابوو و بۆ هەر شتێك هۆكارێكمان پێدابوو، ئەویش بەدوای هۆكارەكە دەكەوت}.

ڕوونكردنەوە

یەكەم: ئەم دنیایە لەسەر هۆكارەكان (الّسباب) بنیاتنراوە، بۆیە هەركەسێك بەتەمای ئەنجامدانی كارێك یان هێنانەدی ئامانجێك بێ، پێویستە مشووری پەیداكردنی هۆكارەكانی بخوا، ئەگەرنا هیچ بە هیچ ناكا:

أبو عتاهیة دەڵێ:

تَرْجُو النَّجَاةَ وَلَمْ تَسْلُكْ مَسَالِكَهَا

إِنَّ السَّفِينَةَ لا تَجْرِي عَلَى اليَبَسِ

واتە: (بە تەمای دەربازبوونی، بەڵام بە ڕێی دەربازییدا ناڕۆی، بێگومان كەشتیی لەسەر وشكایی ناڕوا).

وە خوای بەرز و مەزن لەوبارەوە كە بەبێ هۆكارو ڕەنج دان، مرۆڤ ناگاتە ئامانج، فەرموویەتی: ﴿ وَأَن لَّيۡسَ لِلۡإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴾[1] واتە: (مرۆڤ بەبێ هەوڵو كۆشش هیچی دەستگیر نابێ)، كە بەشێك لە هەوڵو كۆشش ئەوەیە، تۆ

---

[1] النجم: ٣٩

هۆکارەکـان پەیدابکـەیو هـەر ئامانجـە ڕێـی خـۆیو ئـامڕازو ڕێبـازی خـۆی بـۆ بگریەبەر.

هەروەها لەبارەی (ذوالقرنـین)ەوە، فەرموویـەتی: ﴿وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾﴾ [1] واتە: {وە دەربارەی (ذوالقَرْنَیْـنْ) لێـت دەپرسـن: (کـێ بـووەو چیی کردووە؟)، بڵێ: لەمەودوا هەواڵی ئەوتان بۆ دەخوێنمـەوە، ئێمـە لـە زەویـدا دەسەڵاتـمان پێـدابووو بـۆ هـەر شـتێك هۆکارێکمـان پێـدابوو، ئـەویش بـەدوای هۆکارەکە دەکەوت}.

لێرەدا مەبەست ئەوەنیە کە خوای پـەروەردگار (جـل جلالـه) هۆکارەکـەی بـە فریشتاندا بۆ ناردبێ، واتە: توانامان دابوویە کە بۆ ئەنجامدانی هەر کارێك، ئامڕازو هۆکـاری گونجـاوی بـۆ پەیـدابکاو ڕێبـازی خـۆی بـۆ بگرێتەبـەر، ئـەویش بـەدوای هۆکارەکان دەکەوت بۆ هێنانەدی ئامانجەکان.

کەواتـە: بـەهۆی دابینکردنـی هۆکارەکانـەوە (تـمکین)ی بـۆ پەیـدابووبوو، وە ئێوەش ئەگەر بتانەوێ ئامانجەکانتان بێننەدی، دەبێ ئەو هۆکارو ئامرازانـە دابـین بکەن، کە ئەو کارە بەبێ ئەوان نایەتەدی. هەربۆیەش خوای کاربەجێو زانا (جـل جلاله) لە ئایەتی ژمـارە (35)ی سـوورەتی (الـمائدة)دا دوای ئـەوەی فـەرمان بـە بڕواداران دەکات کە پارێز لە خوای بەرز و مەزن بکەن، فەرمانیان پێ دەکات کـە ئامڕازەکانی بەرەو پارێزکارییو خوا ڕازیی کردن دابـین بکـەن، پاشـان فـەرمانیان پێدەکات کە لەپێناوی خوای بەرز و مەزن دا ئەوپەڕی تێکۆشـان بکـەن، تـاکو لـە

---

[1] الكهف: ٨٣ / ٨٤/ ٨٥

ئەنجامی ئەوەدا سەرفرازیی بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴾[1]

کەواتە: هەرکەسێك بیەوێ پارێزکار بێو، تێکۆشەری ڕێی خوای بەرز و مەزن بێو، سەرەنجام سەرفراز بێ، دەبێ خەمی دابینکردنی هۆکارو ئامرازەکانی پارێزکاریی و جیهادو تێکۆشان دابین بکات.

شایانی باسیشە وشەی (ٱلۡوَسِيلَةَ : ئامراز) مادام ئەلیف و لام (أل)ی لەسەرە، تێکڕای ئامرازو هۆکارەکان دەگرێتەوە بە هەموو جۆرو شێوەکانیانەوە، دیارە هەر ئامرازو هۆکارێك کە بۆ کارو پرۆژەو ئامانجێك کە پەکی لەسەری کەوتوە.

دووەم: هەر ئامانجەش پێویستە هۆکاری بە ئەندازەی خۆی بۆ دابین بکرێ:

بێگومان هەموو کارێكو هەموو ئامانجێکیش، بە هەر هۆکارێكو هەر ئامرازێك جێبەجێ نابن، بەڵکو دەبێ کارو ئامانجەکە چۆنە، هۆکارو ئامرازەکانیش کە پەیوەستن بەو کارو ئامانجەوەو پەکی لەسەریان کەوتوە، دابینیان بکەی، بۆیە خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿... وَءَاتَيۡنَٰهُ مِن كُلِّ شَيۡءٖ سَبَبٗا ﴿٨٤﴾﴾ الكهف، لە هەر شتەی هۆکارێکی پێدرابوو، یان بۆی دانرابوو، هۆکارێکی وەك خۆیو گونجاو لەگەڵ خۆی، کەواتە: هەر کارو ئامانجێكو هەر قۆناغو هەلو مەرجە، هۆکارو ئامرازی تایبەتی خۆی دەوێ!

---

[1] المائدة: ٣٥

هەربۆیەش دەبینین خوای زاناو شارەزا (جل جلالە) لە قۆناغێکدا کە کارو پرۆژەی بانگەواز لە ئارادایە، بە پێغەمبەرەکەی ﷺ دەفەرموێ: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ وَجَٰدِلۡهُم بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُۚ ...﴾[1] وە شێوازە بنەڕەتییەکانی بانگەوازی بۆ دیاریی دەکات، بەڵام لە قۆناغو هەلو مەرجێکی دیکەدا کە پرۆسەی پەروەردەکردن لەپێشە، شێوازو ئامرازەکانی پەروەردەکردنی پێغەمبەری خۆی ﷺ بۆ هاوەڵە بەڕێزەکانیو کۆمەڵگای ئیسلامیی یەکەمو پاشان ئوممەتەکەی دەخاتەڕوو: ﴿هُوَ ٱلَّذِي بَعَثَ فِي ٱلۡأُمِّيِّـۧنَ رَسُولٗا مِّنۡهُمۡ يَتۡلُواْ عَلَيۡهِمۡ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمۡ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ ...﴾[2] بەڵام لە هەلو مەرجو قۆناغێکی دیکەدا پێی دەفەرموێ: ﴿فَقَٰتِلۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفۡسَكَۚ وَحَرِّضِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۖ ...﴾[3] واتە: (لەڕێی خوادا بجەنگە بەس خۆتت لەسەرە، بەڵام هانی بڕوادارانیش بدە لەسەر جەنگ ...).

بێگومانیش هەر کارو پرۆژەیە لە قۆناغی خۆیدا، لە کارو پرۆژەکانی دیکە گرنگترو لەپێشترە، پێویستە زۆر وریای ئەو ڕیزبەندیی (ترتیب)ە بین.

سێیەم: مەرجیش نییە کە هۆکار و ئامڕازەکانی کاری ئیسلامی، بەشێوەیەکی وشك بەسەر قۆناغەکانی کار و چالاکییەکەدا دابەش بن:

واتە: لەکاتێکدا کە سەرگەرمی بانگەوازین کاری سیاسیی نەکەین، یان لە گەرمەی تەزکیەی نەفسدا ڕاگەیاندن پشتگوێ بخەین، یان لەکاتی فەرمان بە

---

[1] النحل: ١٢٥

[2] الجمعة: ٢

[3] النساء: ٨٤

چاکەو ڕێگریی لە خراپەدا، هیچ حیسابی هەلو مەرجو واقیعی سیاسیی نەکەینو ... هتد.

واتە: کە دەڵێین: بۆ هەر کارێك پێویستە هۆکارو ئامرازو ڕێبازی خۆی بۆ بگرینەبەر، مەبەست ئەوەنیە کە لەکاتێکدا خەریکی ئەو کارەین، شتەکانیدیکە لێبگەڕێین، بەڵکو پێویستە بزانین کە: هۆکارو ئامرازو شێوازو ڕێبازەکانی کاری ئیسلامیی لەشێوەی ئاڵقەکانی زنجیرێك دان، کە بە هەموویان زنجیرەکە پێکدێننو هیچ کامیشیان بەدیلی ئەوی دیکە نییە و، هیچ کامیشیان ڕێگری ئەوی دیکە نییە، بەڵکو جاری وایە وا پێویست دەکات کە لە یەك کاتدا هەموویان هەبن، بەڵام هەرکامێکیان لە کاتو شوێنی خۆیداو بە ئەندازەی خۆیو، بە هەماهەنگیو تەبایی لەگەڵ ئەوانی دیکەدا، بۆ وێنە: ئێمە دەمانەوێ بانگەوازی ئیسلامیی بکەین لەنێو میللەتی خۆماندا، ئەو بانگەوازە پێویستیی بە هۆکارەکانی ڕاگەیاندن هەیە، وە بەکارهێنانی هۆکارەکانی ڕاگەیاندن، پێویستی بە کەشو هەوایەکی سیاسیی گونجاو هەیە، چونکە ئەگەر تۆ لەگەڵ لایەنەکان تەبا نەبیو، کەشو هەوای لەبارت نەبێو پێگەی سیاسییت نەبێ، چۆن هۆیەکانی ڕاگەیاندنت بۆ دەخرێنەگەڕ، تاکو بتوانی بانگەواز بکەی؟ هەروەها تۆ خەڵك بانگ دەکەی بۆ لای خوای پەروەردگار (جل جلاله)، بەڵام خۆ ناکرێ هەر قسەی خۆت بکەیو بڕۆی! ئەدی ئەوانەی بەدەنگتەوە هاتن، خۆ دواتر دەبێ تێبگەیەنرێنو پەروەردەو تەزکیە بکرێن، کەواتە: لەڕاستیدا هەموو جموجۆڵەکانی کارو چالاکیی ئیسلامیی پێکەوە پەیوەستنو، وانیە بڵێی پێکەوە دژو ناکۆك بن، یاخود جارێ کە خەریکی یەکێکیان بووی، ئەوانیدیکە لێبگەڕێی!

یان وەك هەندێك کەس بۆ نموونە دەڵێن: ئەوەی کاری سیاسیی بکات نابێ کاری بانگەواز بکات، وە ئەوەی کاری پەروەردە بکات نابێ کاری ڕاگەیاندن

بکات، نەخێر وانییە، هەر خودی مسوڵمان بۆخۆی، واتە: بێ ئەوەی بیهێنێتە بەرچاو، کە لە لایەنێکی ئیسلامیی و لە ڕێکخراوێکی ئیسلامییدایە، مسوڵمان دەبێ هاوسەنگ بێ و هیچ لایەنێکی دینداریی زاڵ نەبێ بەسەر لایەنەکەی دیکەیداو، پێویستە هەر لایەنە هەقی خۆی پێ بدات.

لە صەحیحی بوخارییدا هاتووە کە: {عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: آخَى النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ سَلْمَانَ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ، فَزَارَ سَلْمَانُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَرَأَى أُمَّ الدَّرْدَاءِ مُتَبَذِّلَةً، فَقَالَ: مَا شَأْنُكِ؟ قَالَتْ: أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ فِي الدُّنْيَا، فَجَاءَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَصَنَعَ لَهُ طَعَاماً، فَقَالَ لَهُ: كُلْ فَإِنِّي صَائِمٌ، قَالَ: مَا أَنَا بِآكِلٍ حَتَّى تَأْكُلَ، فَأَكَلَ، فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ ذَهَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَقُومُ فَقَالَ لَهُ: نَمْ، فَنَامَ، ثُمَّ ذَهَبَ يَقُومُ فَقَالَ لَهُ: نَمْ. فَلَمَّا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ قَالَ سَلْمَانُ: قُمْ الآنَ، فَصَلَّيَا جَمِيعاً فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ: إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَإِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَلأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: صَدَقَ سَلْمَانُ}[1] واتە: (لە بابی جوحەیفە وەهبی کوڕی عەبدوڵڵا خوا لێی ڕازی بێ دەگێڕنەوە کە گوتوویەتی: پێغەمبەر، سەلمانی فارسیی و بابی دەردائی کردنە برا، جا جارێکیان سەلمان سەردانی ماڵی بابی دەردائی کرد، دایکی دەردائی بینی جلوبەرگێکی شڕو شەپرێوی لەبەردابوو، گوتی: ئەوە بۆچی وەهای؟ – دایکی دەرداء – گوتی: بابی دەردائی برات پێویستی بە دنیا نییە، جا کە بابی دەرداء هاتەوە، خواردنێکی بۆ ئامادەکردو – بە سەلمانی – گوت: بخۆ من بەڕۆژووم، – سەلمان – گوتی: من ناخۆم تا تۆش نەخۆی، ئیدی ئەویش خواردی، وە کە شەو داهات بابی دەرداء چوو شەونوێژ بکات، –سەلمان– پێی گوت: بنوو، ئەویش نوست، پاشان هەستا

[1] رواه البخاري: (1968)

بچێ شەونوێژ بکات، دیسان پێی گوت: بنوو، ئەویش نوست، جا کە بووە سێیەکی کۆتایی شەو، سەلمان گوتی: ئێستا هەستە – شەونوێژ بکە –، ئیدی بەیەکەوە شەونوێژیان کرد، جا سەلمان بە بابی دەردائی گوت: بێگومان پەروەردگارت مافی لەسەرت هەیە، وە بێگومان خۆیشت مافت لەسەرت هەیە، وە هاوسەرت مافی لەسەرت هەیە، دەجا هەر خاوەن مافێك مافی خۆی پێبدە، پاشان – بابی دەرداء – هاتەلای پێغەمبەرو بۆی گێڕایەوە، پێغەمبەریش فەرمووی: سەلمان راستی کرد).

بەڵێ مسوڵمان دەبێ هاوسەنگ بێ، نابێ لاتەڵ بێو لایەك لەسەر حیسابی لایەکی دیکە گەورەبکا، یاخود لە کاتێکدا کە خەریکی ئەنجامدانی چالاکییەکە، لایەنەکانی دیکە پشتگوێ بخا.

بەڵام دیسان ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە رەچاوکردنی ریزبەندیی کات لەنێوان ئەو هۆکارو ئامرازو شێوازانەدا نییە، بەڵکو ئەوەش پێویستە، کە دەتوانین بەشێوەیەکی ئاوا ریزیان بکەین: بانگەوازو راگەیاندن لەپێش هەموو شتێکەوەیە، پاشان پەروەردەو فێرکردنو تەزکیەکردن، ئینجا دوایی هۆنینەوەو رێکخستن، ئینجا دوایی خەباتی سیاسیی، ئینجا دوای ئەوە بەرگریی لەخۆکردن لەکاتی دەستدرێژیی کرانەسەرو شەڕپێ فرۆشراندا، وە پاشان جەنگو بەرەنگاربوونەوە لەکاتی ستەم لێکرانی دینیو ژینییدا، ئەوانە بەپێی ریزکردنی کاتیی (الترتیب الزمني) بەو شێوەیەن، بەڵام جاری واش هەیە یەکێکیان پێش ئەوی دیکە دەکەوێتەوە، لە قۆناغو هەلو مەرجێکدا بەهۆی گۆڕانکاریی بارودۆخێك کە دێتەپێش.

چوارەم: دۆزینەوە و بەکارهێنانی شێواز و ئامرازی پڕ بە پێست و بە ئامانج گەیەنەر لە بواری کار و چالاکیی ئیسلامیدا، لێزانیی و ژیریی و وردبینیی و دووربینییەکی زۆری دەوێ:

هەربۆیەش پەندێك هەیە دەڵێ: (رُبَّ حِيلَةٍ أَنْجَعُ مِنْ وَسِيلَةٍ)، واتە: (جاری وایە تەدبیر کردنێك سوودی زیاترە لە هۆکارێك)، مەبەستی ئەوەیە کە جاری وایە بەکارهێنانی عەقڵ مەسرەفێکی زۆرت لەکۆڵ دەکاتەوە، یانی مەرج نییە هەمووی بە توانا ماددییەکان بکرێ، بەڕاستی بەکارهێنانی عەقڵ و نەخشەو بەرنامەدانان کاریگەریی زۆری هەیە.

بەڵام دیارە خوای بەخشەر (جل جلالە) بەڵێنی بە بڕواداران داوە، کە هەرکەسێك ئەگەر بەڕاستیی و دڵسۆزیی و ساغیی بەرەو خوای بەرز و مەزن تێبکۆشێ، خوای بەرز و مەزن بەرەو رێبازو شێوازە بەئامانج گەیەنەرەکانی کاری ئیسلامیی رێنمایی دەکات، وەك خوای پەروەردگار (جل جلالە) دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ فِينَا لَنَهۡدِيَنَّهُمۡ سُبُلَنَاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾ [1] واتە: (وە ئەوانەی بە دڵسۆزیی لەڕێی ئێمەدا تێدەکۆشن، ئەوە بێگومان ئێمە رێبازەکانی خۆمانیان پێشاندەدەین، وە بێگومان خوا لەگەڵ چاکەکارانداییە). واتە: ئەوانەی ئیخلاسیان هەیە بۆ خوای بەرز و مەزن و خۆشیان ماندوودەکەن، دەیانخەینەسەر رێگاکانی خۆمان و ئەو هۆکارو شێوازو ئامرازانەی خۆمانیان پێشاندەدەین، کە دەیانگەیەنن بەو ئامانجانەی دەیانەوێ بیانهێننەدی.

کەواتە: رێبازی خوا (سَبِيلُ اللهِ) (جل جلالە) یەکە، بەڵام خزمەتکردنی ئەو رێبازەو پیادەکردنی رێبازەکانی و شێوازەکانی زۆرو جۆراوجۆرن!

---

[1] العنكبوت: ٦٩

لە کۆتایی توێژینەوەماندا لەبارەی ئەم بنەمای بیست و سێیەمەوە، دەڵێم:

بێگومان – وەك پێشتریش گوتمان – دیاریکردنی قۆناغەکانی کارو پڕۆژەی ئیسلامیی و دانانی ڕیزبەندیی (ترتیب)یەکی ڕاست و دروست بۆیان، پاشان بەکارهێنانی هۆکارو ئامڕازو شێوازی پڕ بەپێست، بۆ هەر قۆناغە و هەر کارو چالاکییە، حیکمەت و کارامەیی و وردبینیی و دووربینییەکی زۆری پێویستەو، بەهەڵەداچوونیش لەو بوارەدا دەرەنجامی زۆر گەورەو مەترسیداری لێدەکەوێتەوە، ئاشکراشە ئەو حیکمەت و کارامەیی و وردبینیی و دووربینییە، زادەی زانیاریی و شارەزایی قووڵ و فراوانە بە قورئان و سوننەت و سیرەی پێغەمبەری خوا ﷺ، بەرچاوڕوونیی و ئاشنایی باش بە واقیع و هەلومەرجی کۆمەڵگایە لە هەموو ڕووەکانەوە: فیکریی، سیاسیی، کۆمەلایەتیی، ئابووریی، کلتووریی ...هتد.

هەڵبەتە ئەوەش بۆ هەموو کەس دەستەبەر نابێ و پێویستە هەرکەسە باش خۆی بناسێ، خۆی لە قەرەی کارێك نەدا کە لە توانای بەدەرەو، جوانیش گوتراوە: (رَحِمَ اللّٰهُ عَبْدًا عَرَفَ قَدْرَ نَفْسِهِ، فَوَقَفَ عِنْدَ حَدِّهِ)، واتە: (خوا رەحم بەو بەندەیە بکات کە خۆی ناسیوەو لە سنووری خۆیدا وەستاوە)!

بەڵام پێویستە بزانرێ کە لە هەموو قۆناغ و هەلومەرجەکانی کارو پڕۆژەی ئیسلامییدا، پێویستە دوو سیفەتی بنەڕەتیی ڕەچاوبکرێن و هەرگیز لەبیرنەکرێن:

1) قبووڵ نەکردنی زەبوونیی و سەرشۆڕیی و تەسلیمبوون، هەردەم ئامادەبوونی گیانی بەرهەڵستیی و فیداکاریی و خۆبەختکردن لەپێناوی خوای بەرز و مەزن و ڕێبازەکەیدا:

هەربۆیەش دەبینین خوای بەرز و مەزن لە قۆناغی مەککەدا کە جارێ جەنگو جیهادیش لەسەر برواداران فەرز نەبووە، کۆمەڵی مسوڵمانی بە چەند خەسڵەتێك پێناسەکردووە، کە یەکێکیان بەرپەرچدانەوەی ستەمو دەستدرێژییە کە دەکرێتەسەر شخص (خود)ی هەر کامێکیان، وەك فەرموویەتی: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَابَهُمُ ٱلۡبَغۡيُ هُمۡ يَنتَصِرُونَ﴾[1] واتە: (وە ئیماندارانن ئەوانەن کە دەستدرێژییان کرایەسەر تۆڵە دەستێننەوە)!

2) نەبەزاندنی سنوورەکانی شەریعەت:

هەربۆیەش خوای بەرز و مەزن لە گەرمەی فەرمان کردنی بە جەنگو جیهادیشدا، فەرمان بە مسوڵمانانی جەنگاوەر دەکات، کە سنوور نەبەزێننو دەستدرێژیی نەکەن، دەفەرموێ: ﴿وَقَٰتِلُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يُقَٰتِلُونَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ﴾[2] واتە: (وە لەپێناوی خوادا جەنگ لە دژی ئەوانە بکەن کە شەڕتان پێدەفرۆشن، بەڵام دەستدرێژیی مەکەن، بێگومان خوا دەستدرێژکارانی خۆشناوێن).

---

1 الشورى: ٣٩

2 البقرة: ٥٩

بنەمای بیست و چوارەم

چەسپاندنی دیسپلینی حیزبیی و جێبەجێکردنی بەسەر هەموو لایەکدا

بنەمای بیست و چوارەم

چەسپاندنی زەبت و ڕەبتی حیزبیی و جێبەجێكردنی بەسەر هەموو لایەكدا.

كۆمەڵی ئیسلامیی لەڕووی سیستەم و بەڕێوەبردنی كاروباری نێوخۆیەوە، بڕوای بە تۆكمەیی و توندوتۆڵیی و جیددیی بوون هەیەو، بەهیچ جۆرێك قبوول ناكات كەس لە بنەما شەرعییەكان و هێڵە گشتییەكانی و بەرنامەو پەیڕەوی نێوخۆی لابدات و، ڕێ بە هیچ كەس نادا تاكڕەوانە ڕەفتار بكات، وە بە هیچ شێوەیەك و بە هیچ پاساوێك ڕێ بە ماڵ ماڵۆكێنەو دەستەگەریی (تَكَتُّلْ) و سەرپێكەوەنان و چپەچپ ناداو، ئامادەشە دەستبەرداری هەر ئەندامێكی گەورە یان گچكەی ببێ كە نەتوانێ پابەند بێ و، واز لەو جۆرە ڕەفتارانە بێنێ، دوای ئەوەی قۆناغەكانی لێپرسینەوەی لەگەڵ دەبڕدرێن، چونكە بێگومان دەستبەرداربوون لە ئەندامێكی لارو لاسار، زیانی كەمترە لە تێكچوون و شیرازە پچڕانی سەرجەم كۆمەڵەكە.

دیارە سەركردایەتیی و مشوورخۆرانی بالای (كۆمەڵی ئیسلامیی)یش هەمیشە هەوڵدەدەن لە ئاستی بەرزی دینداریی و پارێزكاریی و دڵسۆزیی دابن و، بەهیچ جۆرێك بیانوو و پاساوی هەڵوێست و ڕەفتاری نارێك و لار، نەدەنە دەستی هیچ ئەندامێكەوە.

وە لەكاتی مشتومڕ و ناكۆكیی و ڕاجیایی نێوان ئەندامانـدا، لەهەر ئاستێك دابن، پێویستە بگەڕێنەوە بۆ تەرازووی شەریعەت و بەگوێرەی قورئان و سوننەت و بنەما ڕۆشنەكانیان دادوەریی یان لەنێواندا بكرێ، وەك:

1- خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٠٥ ﴾ المائدة، واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! وریای خۆتان بن، ئەگەر ئێوە ڕێی ڕاست بگرن، کەسانێك کە گومڕان، زیانتان پێ ناگەیەنن، هەموو لایەکتان بۆ لای خوا دەگەڕێنەوە، جا هەواڵتان پێدەدا بەوەی کە دەتانکرد).

2- وە فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ٥٩ ﴾ النساء، واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! فەرمانبەریی خواو فەرمانبەریی پێغەمبەرو هی کاربەدەستانێك کە لەخۆتانن بکەن، وە ئەگەر لە شتێکدا کەوتنە ناکۆکییەوە، بیگێڕنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەر، ئەگەر بڕواتان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە، ئەوە باشترەو سەرەنجامی چاکترە).

3- هەروەها فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ٢٤ وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةٗ لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةٗۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ٢٥ ﴾ الأنفال، واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! بەدەم فەرمانی خواو پێغەمبەری خواوە بچن، هەر کاتێك بانگیان کردن بۆ

شتێك كە پێی زیندوودەبنەوەو دەژیێنەوە، وە بزانن كە خوا دەكەوێتە نێوان ئینسانو دڵییەوە، وە بۆ لای ئەویش كۆدەكرێنەوە، وە خۆتان بپارێزن لە بەڵایەك كە تەنیاو بەتایبەتی تووشی ئەوانەتان نابێت كە ستەمیان كردوە، وە بزانن كە خوا سزای توندە).

4- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: {(الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)، وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ}[1] واتە: (بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایە، هێندێكی هێندێكی بەهێز دەكات)، -ڕاوی دەڵێ- وە پەنجەكانیشی خستنە نێویەكەوە.

5- وە پێغەمبەری خوا ﷺ لەبارەی پێویست بوونی ڕێكوپێكیی موسوڵمانانەوە فەرموویەتی: (لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ، أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ)[2] واتە: (بە تەئكید دەبێ ڕیزەكانتان ڕێكبخەن، یان ئەوەتا بەدڵنیاییی خوا ڕووتان لێك وەردەگێڕێ).

6- هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الْمُسْلِمُونَ عَلَى شُرُوطِهِمْ إِلاَّ شَرْطًا حَرَّمَ حَلاَلاً أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا)[3] واتە: (موسوڵمانان بەپێی مەرجەكانی خۆیانن، مەگەر مەرجێك حەڵاڵێكی تێدا قەدەغەكرابێ، یاخود قەدەغەكراوێكی تێدا حەڵاڵ كرابێت)، واتە: موسوڵمانان دەبێ پابەندبن بەو مەرجانەوە كە لەنێوان خۆیاندا دەیانگرن، مەگەر مەرجێك پێچەوانەی شەریعەت بێ ، ئەگەرنا لەسەر موسوڵمانان پێویستە بە مەرجەكانیانەوە پابەندبن.

---

[1] رواه البخاري: (2446) واللفظ له، ومسلم: (2585)، عن أبي موسى الأشعري.

[2] رواه البخاري: (717)، ومسلم: (436)، عن النعمان بن بشير.

[3] رواه الترمذي: (1352)، عن عمرو بن عوف، وقال الألباني: صحيح.

ڕوونكــردنەوە

یەكەم: دیارە هیچ كار و پرۆژەیەكی بەكۆمەڵ، بەبێ هەبوونی چەند مەرج و بنەمایەك بۆ چۆنیەتی كۆبوونەوە و پێكەوە كاركردنیان، بەڕێوەناچێ، بۆیە پێویستە سەرجەم ئەندامانی كۆمەڵی ئیسلامی بە سەر و خوار و درشت و وردەوە، زۆر بەجیددیی پابەندی ئەو بنەما گشتی و هێڵە سەرەكییانە بن، كە وەك مەرجەكانی پێكەوە كاركردنیان لەسەریان ڕێككەوتوون:

واتە: چ ڕێكخراوێكی سیاسیی بێ، چ ڕێكخراوێكی مەدەنیی یان پیشەیی، هەر كارێك بێ، مادام پێویستی بە كاری هەرەوەزیی و كۆبوونەوەی خەڵكێك بێ، بەبێ هەبوونی چەند مەرج و بنەمایەك بۆ چۆنێتی كۆبوونەوەو پێكەوە كاركردنیان بەڕێوەناچێ و ئەو پرۆژەیە سەرناگرێ، بۆیە پێویستە سەرجەم ئەندامانی كۆمەڵی ئیسلامیی بە سەرو خوارو درشت و وردەوە زۆر بەجیددیی پابەندی ئەو بنەما گشتی و هێڵە سەرەكییانە بن، كە وەك مەرجەكان (شروط)ی پێكەوە كاركردنیان لەسەریان ڕێكدەكەون.

چونكە بێگومان هیچ كۆڕو كۆمەڵێك بەبێ تۆكمەیی و توندوتۆڵیی و ڕێكوپێكی نێوخۆ، مەحاڵە هیچ شتێكیان لەدەست بێ، هەربۆیەش خوای پەنهانبین (جل جلالـــه) فەرموویـــەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ ...﴿١٠٥﴾﴾، واتە: {ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! وریای خۆتان بن،

(کاری خۆتـان ڕێکبخـەن‌و بزانـن چـۆن پێکـەوە مامەڵـە دەکـەن، ئەگـەر ئێوە دیندارى بـاش بـن، ئـەوەی ڕێـی ڕاسـتی ونکـردووەو دژایـەتی ئـێـوە دەکـات زیانتـان پێ ناگەیەنێ ...}.

لەڕاستیدا هەروایـەو، هەمیشـە ئـەهلی ئیسـلام دوژمنـەکانیان بـەهۆی کەموکوورییـەکانی خۆیانـەوەو لـە کـەلێن‌و درزەکانیانـەوە زەفـەریان پێـبردوون، هەروەها کەسێك بۆخۆی کاری ڕێکوپێـك نـەبێ، بێگومـان لەگـەڵ دەرەوەی خـۆی هیچی پێنـاکرێ، وەك گـوتراوە: (إِنَّ فَاقِـدَ الشَّـيْءِ لا يُعْطِيـهِ)، واتـە: (کەسـێك شتێکی نەبێ ناتوانێ ببەخشـێ)، ئێمە ئەگـەر خۆمـان ڕێـك نـەبین، خـەڵکمان بـۆ ڕێکناخرێ، خۆمان ڕاست نەبین، خەڵکمان پێ ڕاستنابێتـەوە.

دووەم: دیـارە پابەنـدییش بـەو بنـەما گشـتی و مەرجانـەوە کـە مشـوورخۆران و سـەرکردایەتیی ئـەو کۆمەڵـە لەسـەریان ڕێککـەوتوون، فـەڕزە و بـە کەمتەرخـەمیی تێداکـردنی مرۆڤ گوناهـبار دەبـێ، لـە هـەر ئاستێکدا بێ:

زۆربەی جـار وایە ئەو بنەما گشتی‌و مەرج‌و هێڵە شەرعییانە کـە دیاریـدەکرێن، یان لە کـۆنگرەدا دیاریـدەکرێن، یـاخود سـەرکردایەتیی‌و ئەوانـەی مشـوورخۆرن، دیارییان دەکەن، هەڵبەتە هەرچـۆن بـێ ئـەو مـەرج‌و بنەمـا شـەرعییانە کـە ئـەو کۆمەڵـە لەسـەریان پێکـدێن، جـا میکـانیزمی دانرانیـان هەرچـۆنێك بووبـێ، مـادام هـەموویان یـان زۆربـەیان قەناعـەتیان بـەو مـەرج‌و بنەمایانـە هـەبێ، پابەنـدبوون پێیانەوە فەڕزە، واتە: بە پێوە پابەندنەبوونیان مـرۆڤ گوناهـباردەبێ‌و، بـە پێـوە پابەندبوونیشیان پاداشتی دەبێ، جا ئیدی ئەو کەسە لە هەر ئاستێکدابێ، هەیـە،

چونکــه خـوای بـەرز و مـەزن فەرموویـەتی: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ ...﴾.

پێغەمبـەریش ﷺ کە دەفەرموێ: {(الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)، وَشَـبَّكَ بَـيْنَ أَصَـابِعِهِ} وەك پێشــتر هێنامـان، ئایـا مسـوڵمان چـۆن بـراو خوشـکی مسوڵمانی پتەو دەکات؟ دیارە وا پتەوی دەکات، کە هـەر کامێکیـان هاوکـارو ئـەوی دیکەبێ‌و، پابەندی ئەو بەرنامەو ڕێبازە بێ کـە دانـراوە، ئـەمما ئەگـەر هـەر کەسـەو ڕووی لەلایـەك بـێ‌و پێکـەوە هاوکـار، مانـای وایـە یەکدییان بـەهێز نـەکرد، جـا کـە پێغەمبـەر ﷺ دەفـەرموێ: ئیمانـدار بـۆ ئیماندار وەك دیـوار وایـە یەکـدی مەحکـەم دەکات، مانای وایە ئەگەر وانەبین‌و هەر کەسەو ڕووی لە لایـەك بێ، بەلایـەنی کەمەوە کەموکوڕیی لە ئیمانماندا هەیـە، چونکە ئەو دەفەرموێ: بڕوادار بۆ بڕوادار وەك دیوار وایـە، ئـەدی ئەگــەر وەك دیــوار نـەبووین‌و یەکدیــمان مەحکـەم نەکــرد؟ ئەگـەر وا نەبوون مانای وایە خەوش‌و کەموکووڕیی لە ئیمانیـاندا هەیـە!

کەواتە: پشتی یەکدی گرتنی ئێمە لەسەر هەق، بۆئەوەی ئـەو بەرنامەیـەی کـە دانـراوە پێکـەوە پیـادەی بکـەین، ئـەوە لـە خـودی ئیمانەکەمانـەوە سەرچـاوە دەگرێ‌و، مادام ئیمـانداروو مسوڵمانین، دەبێ وابین.

هانـدەرێکی دیکـەش هەیـە، ئـەویش ئەوەیــە کـە هـەرکاتێك کۆمـەڵێك لەسـەر هەنــدێك شــت پێکهـاتن، وەك مــەرجی نێوخۆیــان، لەســەریان پێویســـتە بــەو مەرجانـەوە پابەندبن، چونکە بەڵێن‌و بڕیاریان بە یەکدی داوە، هاندەری یەکەم لـە ئیمانەوە هەڵدەقوڵێ‌و، هاندەری دووەم لە بەڵێنی کارێکی هاوبەش کە بڕیـاردراوە پابەندی پێوە بکرێ‌و بەو شـێوەیە ئەنجامبـدرێ، وەك فەرمایشـتەکەی پێغەمبـەر

ﷺ کە هێنـامـان: {الْمُسْـلِمُونَ عَلَى شُـرُوطِهِـمْ إِلاَّ شَـرْطًا حَـرَّمَ حَـلاَلاً أَوْ أَحَـلَّ حَرَامًا} . [1]

هەرچەندە کارو چالاکیی ئیسلامیی بە هەموو موفرەدەو ڕەهەندەکانیەوە، هەر لە بانگەوازەوە بگرە، هەتاکو مەسەلەی فەرمان بە چاکەو ڕێگریی لە خراپەو هەر شتێکی دیکە، بە ماناو چەمکی فراوانیـان، کـە سـەرجەم بوارەکـانی دیـنو ژیـن دەگرنەوە، فەرزو پێویستەو، ئەگەر فـەرزی عـەین نـەبێ، لەسـەر تـاك تـاکی ئـەو کۆمەڵە، بەلای کەمەوە فەرزی کیفایەیە، کە دیارە:

کە من پێموایە ئەمڕۆ کارو چالاکی ئیسلامیی بۆ ئێمـەی ئیسـلامیی، کۆمـەڵی ئیسلامییو خەڵکیدیکەی ئیسلامیی کە لەگـەڵمان لـە گۆڕەپانـەکـەدا هـەن، بۆتـە فەرزی عەین، لەبەرئەوەی پەکی لەسەر ئێمـە کەوتووەو، هەرکامێك لە ئێمە شـانی لەژێر بێنێتـەدەر، خەلـەلو کەموکووڕیی ڕوو لە کارەکە دەکات.

ئینجا ئەگەر گریـمان ئەو موفرەدەو ڕەهەندانەی کارو چالاکیی ئیسـلامیی بـە فەرزیش دانەنرێن، ئەوە بێگومان وەفاداربوون بەرانبەر پەیمان پێکەوە بەستنیان، وەك هەر مامەڵەیەکی گرێبەستییانە (تعامل تعاقدي)ی دیکـە، کـە لەگـەڵ یەکدی دەکـەنو، بـە حـوکمی پێویسـت بـوونی پابەنـدیی بەگرێبەسـتەکانەوە، لەسـەریان دەبێتە فەرزی عەین، چـونکە خـوای بـەرز و مـەزن دەفـەرموێ: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِۚ ... ﴿١﴾﴾ الـمائدة، واتـە: (ئـەی ئەوانـەی بڕواتـان هێنـاوە! وەفادارو پابەندبن بە گرێبەستەکانەوە ...).

وە بـە حـوکمی فـەرزبوونی جێبـەجێکردنی ئـەو مەرجانـەوە، کـە کۆمـەڵێك لەنێوخۆیاندا لەسەریان پێکدێن: (الْمُسْـلِمُونَ عَلَـى شُـرُوطِهِمْ)[1] ئـەوە دیسـان هـەر

---

[1] رواه التـرمذي: (1352)، عن عمرو بن عوف، وقال الألباني: صحيح.

پێویستە جێبەجێ بکرێ، چونکە ئێمە کاتێك پێکەوە کۆدەبینەوەو پەیمانی کاری ئیسلامیی پێکەوە دەدەین، مانای وایە ئەو کارەمان لەسەر خۆمان پێویست کردووەو، پەیمانمان بە یەکدی داوەو، وەفادارییش بەو بەڵێنو پەیمانەوە، فەڕزە.

سێیەم: هەڵبەتە لادان لە بنەما شەرعییەکان و هێڵە گشتییەکان و ئەو مەرجانەی کە (کۆمەڵی ئیسلامی)شیان لەسەر بنیاتنراوە، جا چ بەهۆی سەرپێچیی و لاملییەوە بێ لە فەرمان و ئاڕاستەکانی سەرووی خۆ، چ بەهۆی تاکڕەویی و راوێژنەکردنەوە بێ، چ بەهۆی سەرپێکەوەنان و دەستەگەریی و ماڵماڵۆکێنە و چپەچپ و... هتدەوە بێ. بەڵێ لادان لە بەرنامەو ڕێبازی کۆمەڵ، خاوەنەکەی دووچاری گوناهباریی قیامەتو عەیبداریی دنیا دەکات، دیارە ئەرکی سەرشانی مشوورخۆرو بەرپرسانیشە کە ڕێ نەدەن بە خۆ گوناهبارکردنو خۆ عەیبدارکردنی ئەندامان، کە هاوکات لەگەڵ ئەوەشدا ریزەکانی کۆمەڵیش بەو رەفتارو هەڵوێستانە دەخەنە مەترسییەوە، بۆیە پێویستە لە حاڵەتی بەدیکردنی ئەو رەفتارانەدا، بە زوویی لێپرسینەوەو بەدواداچوون بکرێ بۆ چارەسەر، هەڵبەتە بەشێوەیەکی پلەپلەیی و واقیعبینانە، بەڵام لە هەمان کاتیشدا روونو یەکلایی کەرەوانە:

خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةٗ لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةٗۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ

[1] رواه الترمذي: (1352)، عن عمرو بن عوف، وقال الألباني: صحيح.

ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢٥﴾[1]، خـوای بـەرز و مـەزن لێـرەدا بـانگی ئیمانـداران دەكـات، دەفـەرموێ: ئـەی بڕوادارینـە! بـەدەم فـەرمانی خـوای بـەرز و مـەزن و پێغەمبەری خـوا وە ﷺ بچـن، هـەر كاتێـك بانگیـان كـردن بـۆ شـتێك كـە مایـەی ژیانتانەو پێی زیندوودەبنەوە، جا ئایا ئەوە یانی چیو چ پەیوەندییەكی بە كاری ئیسلامییەوە هەیە؟ كەسێك كە بەرپرسە لە كاری ئیسلامییدا، هـەر لـە بەرپرسـی شانەیەكەوە، هەتا بەرپرسی پۆلێكو، ڕێكخراوێكو، ناوچەیەكو، مەڵبەندێكو، هـەر شتێكی دیكە، یانی هەر جۆرە بەرپرسێك، خەڵك بۆ چی بانگ دەكات؟ بێگومان بۆ ئەو شتانەی كە خوای بەرز و مـەزن و پێغەمبەرەكـەی ﷺ فەرموویانـە، لێرەشـدا كە خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ئەی ئیمـانداریـنـە! هـەر كاتێـك خـوای بـەرز و مـەزن و پێغەمبـەری خـوا ﷺ بانگیـانكردن بـۆ شـتێك كـە پـێی دەژیـنو زینـدوودەبنەوە، بەدەمیانەوە بچن،واتە هەر كەسێك ئایەتی خوای بەرز و مـەزن و فەرمایشتی پێغەمبەر ﷺمان بۆ بخوێنێتەوەو بۆ شەریعەتی خـوای بـەرز و مـەزن بانگمان بكات، مانـای وایە ئەم ئایەتـە دەیگرێتـەوە.

دوایی خوای بەرز و مەزن وەك هەڕەشـە دەفـەرموێ: ﴿... وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ ...﴾، واتـە: (... وە بـزانن كـە خـوای بـەرز و مـەزن دەكەوێتە نێوانی ئینسانو دڵییـەوە ...)، واتـە: جـاری وایـە خـوای بـەرز و مـەزن دڵی ئینسان لادەداو وەریدەچەرخێنێ، بەپێی ئەوە كـە ئـەو دڵانـە خۆیـان چییان دەوێو ڕوو لـە كـوێ دەكـەن؟ تێگەیشـتن لـەو مەسـەلەیە زۆر گرنگـە، بۆئـەوەی تووشی گومانی خراپ نەبین بەرانبەر بە خوای بەرز و مەزن ، یان پێمانوانـەبێ كـە خوای بەرزو مەزن لە خەڵكی بە بەهانەیەو هەر بەخۆت نازانی خوای بـەرز و مـەزن

[1] الأنفال.

دڵت بەولادا جا خوای بەرز و مەزن لەسەر زمانی پێغەمبەر ﷺ و دوایش لەسەر زمانی جێگران و میراتگرانی پێغەمبەر ﷺ، ئێمە بانگ دەکات بۆ قورئان و سوننەتی پێغەمبەر ﷺ، ئینجا دەفەرموێ: ﴿...وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةٗ لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةٗۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿٢٥﴾﴾ الأنفال، واتە: {... وە بشزانن کە بۆلای خوای بەرز و مەزن دەگەڕێنەوەو بۆ لای ئەویش کۆدەکرێنەوە، وە خۆتان بپارێزن لە ئاژاوەیەك[1] و (لە بەلایەك بترسێن) کە تەنیاو بەتایبەتی تووشی ئەوانەتان نابێ کە ستەمیان کردووە، (واتە: بەڵاو گرفتارییەک کە دێ تەنیا ئەوانە ناگرێتەوە کە ستەمیان کردووەو بەدەم بانگی خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەری خوا ﷺوە نەچوون، بەڵکو جاری وایە بەهۆی کردەوەی خراپی کۆمەڵێکەوە خەڵکێکی زۆر بەربەلا دەبێ)، وە بزانن کە خوای بەرز و مەزن سزای توندە} . وەك کوردەواریی خۆمان دەڵێن: (ئاگر کە بەربووە لێرەوار، تەڕو وشك پێکەوە دەسووتێنێ).

لە جەنگی ئوحوددا خۆ هەموو جەنگاوەرەکان و هەموو موجاهیدەکان فەرمانی پێغەمبەر ﷺ یان نەشکاندبوو، ئەو پەنجا نەفەرەی لەسەر ئەو شاخۆلکەیەی تیرهاوێژەکان شاخۆلکەیەکی بچووك هەیە لە دامێنی چیای ئوحود، پێغەمبەر ﷺ پەنجا تیرهاوێژی لەوێ داناوە، ئەو پەنجا نەفەرەش هەموویان سەرپێچییان نەکردووە، دەوری چل کەسیان، چونکە هەشت نۆ دەیەکیان لەگەڵ ئەمیرەکەیان (عبدالله)دا لەوێ مانەوە، بەڵام بەهۆی ئەو سی چل کەسەوە کە بێ فەرمانییان کرد، شکستێکی گەورە بەسەر مسوڵماناندا هات، بۆیە خوای بەرز و مەزن

---

1) وشەی (فتنة) بەپێی ئەو سیاقانەی لە قورئاندا هاتوە ماناده‌کرێ، جارێك بە مانای (ئازاردان)ە، جارێك بە مانای (بەلا)یە، جارێك بە مانای (ئاشووب)ە، جارێك بە مانای (ئازار)ە، جارێك بە مانای (تاقیکردنەوە)یە.

دەفەرموێ: وە لە بەڵایەك بترسێن کە بەتەنیا تووشی ستەمکارەکانتان نایە، واتە: لە کاری هەرەوەزییدا دەبێ هەمووی وریابێ، بە هەمووان شتی چاك دەکرێ، بەڵام بە هەندێکیان شتی خراپ دەکرێ، یەك یەکیان دەتوانن زیان بگەیەنن، بەڵام بە هەموویان نەبێ ئامانج نایەتەدی، هەمیشە هەروایە، بیناکردن پێویستی بە هەمووانە، بەڵام خراپ کردن، یەك کەسی بەسە.

ئینجا تەماشا بکەن! پێغەمبەری خوا ﷺ لەوبارەوە وێنەیەکی چەند سەرنجڕاکێشمان بۆ دێنێتەوە! وەك بڵێی پێغەمبەر ﷺ شەرحی ئەم ڕستە قورئانییەمان بۆ دەکات: ﴿ وَٱتَّقُواْ فِتۡنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمۡ خَآصَّةً ... ﴿٢٥﴾ ﴾، واتە: (لە بەڵایەك بترسێن بەتەنیا تووشی ئەوانەتان نابێ کە ستەمیان کردووە، بەڵکو هەمووتان باجەکەی دەدەن)، دەفەرموێ: {مَثَلُ القَائِمِ عَلَى حُدُودِ اللَّهِ وَالْوَاقِعِ فِيهَا، كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ، فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلاهَا، وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا، فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلَى مَنْ فَوقَهُمْ، فَقَالُوا: لَوْ أَنَّا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوقَنَا؟ فَإِنْ يَتْرُكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا، هَلَكُوا جَمِيعًا، وَإِنْ أَخَذُوا عَلَى أَيْدِيهِمْ، نَجَوْا، وَنَجَوْا جَمِيعًا}[1] واتە: {وێنەی ئەوانە کە سنوورەکانی خوا دەپارێزنو ئەوانەی دەیانبەزێنن، وەك ئەوە وایە کۆمەڵێك لە کەشتییەکدا تیرو پشکیان کردووەو هێندێکیان چوونە قاتی سەرێو، هێندێکیشیان قاتی خوارێیان پێبڕاوە، ئەوانەی کە لە خوارێن، هەرکاتێك ئاویان لە دەریا هێنابێ، بەسەر سەری ئەوانەی سەرێدا تێپەڕبوونو لە قەراغی کەشتیەکەوە ئاوەکەیان هێناوە، بۆیە گوتیان: ئەگەر لەلای خۆمانەوە کونێکی تێبکەینو ئاوی لێ بێنینە ژوورێ، بۆئەوەی چیدیکە ئەوانەی سەرێ ئەزیەت

---

[1] رواه البخاري: (2493) عن النعمان بن بشير.

نەدەین، بەسەریاندا هاتوچۆ بكەین! جا ئەگەر لێیانگەڕێن ئەوەی دەیانەوێ بیكەن، هەموویان پێكەوە دەفەوتێن، وە ئەگەر دەستیشیان بگرنو ڕێیان لێبگرن، هەموویان پێكەوە دەربازدەبنو قوتاریاندەبێ} ، كەواتە: كاری بەكۆمەڵ ئاوایەو، دەبێ هەر كامێك چاودێر بێو هەست بە بەرپرسیارێتیی بكات، كە نەك تەنیا خۆی تووشی هەڵە نەبێ، بەڵكو هاوەڵەكانیشی هەڵە نەكەن، چونكە هەر كامێكیان هەڵە بكات، هەموویان باجەكەی دەدەن، جا ئەوە بەتایبەتی لە كاری سەربازییدا زۆر وایە، جاری وایە یەك هەڵەی سەربازیی سەری كۆمەڵێك بەفەتارەتدەدا.

چوارەم: وەك چۆن پێشنوێژ ئەركیەتی كە شوێنكەوتووەكانی ڕێكوپێك بكاتو جوان ڕیزیان بكاتو نەهێڵێ نارێكیی لە ڕیزەكانیاندا هەبێ، بەهەمان شێوەش بەرپرسو مشوورخۆرانی هەر كۆڕو كۆمەڵێك، لەسەریان پێویستە تێبكۆشن بۆ ڕێكوپێك كردنی ئەوانەی لەبەردەستیانن و فەرمانبەریانن:

پێشنوێژ هەموو جارێ دەڵێ: (إِسْتَوُوا وَاتَّصِلُوا)، واتە: (ڕێك بنو پاڵ وێكبدەن)، بابای ئیمام ئەو كارە ئەركی سەر شانیەتی، كە نەك هەر بەقسە، بەڵكو جاری وایە دەبێ بچێ بە دەست ڕێكیان بخا، جا وەك چۆن پێشنوێژ لەسەری پێویستە شوێنكەوتوەكانی خۆی ڕێكبخا، بە هەمان شێوە بەرپرسو مشوورخۆرانی هەر كۆڕو كۆمەڵێكیش، لەسەریان پێویستە تێبكۆشن بۆ ڕێكوپێك كردنی ئەوانەی لەبەردەستیاندانو فەرمانبەریانن، ئینجا با لەوبارەشەوە سەرنجی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر ﷺ بدەین: {عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُسَوِّي صُفُوفَنَا حَتَّى كَأَنَّمَا يُسَوِّي بِهَا الْقِدَاحَ حَتَّى رَأَى أَنَّا قَدْ عَقَلْنَا عَنْهُ، ثُمَّ خَرَجَ يَوْمًا فَقَامَ حَتَّى كَادَ أَنْ يُكَبِّرُ فَرَأَى رَجُلاً

بَادِيًا صَدْرُهُ فَقَالَ: عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ}[1] واته: (له سیماكی كوڕی حەرب دەگێڕنەوە گوتوویەتی: گوێم له نوعمانی كوڕی بەشیر بوو گوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕیزی نوێژەكانمانی ڕاستدەكرد، وای ڕاستدەكرد وەك ئەوەی بیەوێ – قِدَاح – ی پێ ڕاست بكات، هەتا كاتێك كە وای هاتە بەرچاو ئێمە لێی تێگەیشتووینو هەموو جارێك ڕێك ڕادەوەستین، تا ڕۆژێك هاتەدەرێ ڕاوەستا، كە نزیك بوو نوێژ دابەستێ، پیاوێكی بینی سنگی هاتبوە پێشو لە ڕیزەكە هاتبوە دەرێ، ئینجا فەرمووی: ئەی بەندەكانی خوا! بە تەئكید یان ڕیزەكانتان ڕێكو ڕاست دەكەن، یان خوا ڕووتان لێك وەردەگێڕێ).

جا ئەوە ڕێنماییەكی زۆر گرنگی پێغەمبەرە ﷺ كە نوێژ بۆخۆی قوتابخانەیە، نوێژ دەبێ هەموو شتێكی تێدا فێربین، دەبێ ڕێكوپێكیشی تێدا فێربین، ئەو پەرستشانە: نوێژو ڕۆژووو زەكاتو حەج، قوتابخانەن بۆ پەروەردەبوونی خەڵك تێییاندا، نوێژ فێرت دەكات كە تۆ دەبێ هەمیشە سەركردەت هەبێ، تۆ بۆ نوێژ كە پەرستشێكی زۆر كەسییو تایبەتو خواییە، بەڵام پێویستییت بە پێشەوا هەیە، هەتا پێشەوا نوێژ دانەبەستێ، ئەگەر تۆ نوێژەكەت دابەستی، نوێژەكەت بەتاڵە، هەتا پێشەوا نەچێتە ڕكووع، تۆ بچیتە ڕكووع گوناهباری ، كاتێك پێشەوا لە نوێژی ئاشكرا (جَهْرِي)دا قورئان دەخوێنێ، تۆ دەبێ گوێی بۆ بگری،مانای وایە نوێژ فێرت دەكات كە تۆ دەبێ چۆن بكەی، لە دەرەوەی نوێژو لە دەرەوەی مزگەوت تۆ دەبێ چۆن بكەی، دەبێ برا گەورەو مشوورخۆرت هەبێو، بەدوایدا بچیو، گوێی بۆ بگریو ...هتد.

---

[1] رواه مسلم: (436)

جا هـەندێك كەس وادەزانێ ئەوە تەنها بۆ نوێـژە، بـەڵام (النـووي) لـە (رياض الصالحين)دا ئەو فەرمایشـتەی لەژێر ناوونیشـانی: (بَـابٌ فِي الأمْرِ بِالْمُحَافَظَةِ عَلَـى السُّـــنَّةِ وَآدَابِهَـــا)دا [1]، هێنـــاوە ! واتـــە: (باســـێك دەربـــارەی فـــەرمان بـــە پارێزگـــارییكردن لـــە رێبـــازی پێغەمبـــەرو ئـــەدەبو رەوشـــتەكانی رێبـــازی پێغەمبـەر).

پێنجـەم: دیـارە لـەكاتی هـەبوونی كێشـە و مشتومڕیشـدا بەتایبـەت لەنێوان ئەندامانی خوارەوە و بەرپرسێك یان زیاتردا، پێویستە قورئان و سوننەت بكرێنە دادوەر، ئەگەر دەزگا و لایەنێكی تایبەت بە چارەسەری كێشە و مشتومڕ و تێكگیرانەكان هەبێ، زۆر باشترە:

بـەڵێ لـەكاتی تـێكگیرانو كێشـەو گرفتـدا پێویسـتە بگەڕێینـەوە لای قورئـانو سوننەت، خوای پەروەردگار (جل جلالـە) دەفـەرموێ: ﴿وَمَا ٱخۡتَلَفۡتُمۡ فِيهِ مِن شَيۡءٖ فَحُكۡمُهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِۚ ...﴿١٠﴾﴾ الشـورى، واتـە: (هـەر شـتێك كـە راجیاییتـان لەسـەری هەبوو، ئـەوە حوكمەكـەی گێڕانەوەیـە بـۆ لای خـوا ...)، وە خـوای دادگـەر (جـل جلالـە) فەرموویـەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا﴾ [2] واتـە: {ئـەی ئەوانـەی بڕواتـان هێنـاوە ! فەرمانبـەریی خـوای بـەرز و مەزن و فەرمانبەریی پێغەمبەر ﷺ و هی كاربەدەستانێك كە لـەخۆتانن بكـەن، وە ئەگەر لە شتێكدا كەوتنە ناكۆكیی و كێشەوەو مشتومڕێكتان بەیەكەوە بوو، (جا چ

---

[1] ، ص: (82 – 86).

[2] النساء: 59

دوو ئەندام پێكەوە، چ ئەندامێكی خوارێ لەگەڵ هی سەرێ، چ هی سەرێ پێكەوە، هەرچۆن بێ)، بیگێڕنەوە بۆ لای خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەری خوا ﷺ، (واتە: بۆ لای قورئان‌و سوننەت)، ئەگەر بڕواتان بە خوای بەرز و مەزن و بە رۆژی دوایی هەیە، ئەوە باشترەو سەرەنجامی چاكترە}.

دیارە ئەگەر دەزگایەكی تایبەتیش هەبێ بۆ چارەسەری ئەو كێشەو مشتومڕانە، وەك ئێمە ئەمجارە لە كۆنگرەی دووەمی كۆمەڵی ئیسلامیی دا بڕیارمانداوە كە دەزگایەكی دادوەریی هەبێ‌و ستایش بۆ خوا ئێستا ئەو دەزگایە هەیە، ئەوە بێگومان چاكترە، وە ئەگەر ئەوەش نەبێ، دیارە ئەوە بەرپرسی ئەو ئۆرگانە بەرپرسیارە بۆ چارەسەركردنی ئەو كێشەو مشتومڕانە كە لەنێو ئەو كۆمەڵەدا روودەدەن.

بنەمای بیست و پێنجـەم

لە کاتی پابەندبوونی ئەمیـر و سـەرکـردایەتیـی کۆمـەڵدا بەو بنەمایانەوە، گوێبیستیی و فەرمانبەریی ئەندامانیان بۆ پێویست دەبێ

بنـەمـای بیسـت و پێنجـەم

لە كاتی پابەندبوونی ئەمیـر و سەركردایەتیـی كۆمەڵدا بەو بنەمایانەوە، گوێـبیسـتیی و فەرمانبەریی ئەندامانیان بۆ پێویسـت دەبێ.

لـە كاتێكـدا كـە مشـوورخۆران و سـەركردایەتیی كۆمـەڵی ئیسـلامیی بەگشـتیی و لـە پێشـدا كەسـی یەكـەم كـە ئەمیـر و بـەرپرس و چاوسـاغی (كۆمـەڵ)ە، بـەو بنـەما شـەرعییانەوە پابەنـد دەبـن و، بـەپێی ئـەو هێڵـە گشـتییانە بەڕێوەدەچـن، ئـەوە ئـەو سـەركردایەتییە بەگشـتیی و بەتایبـەت كەسی یەكەم، مافی ڕێزو حورمـەت لێگیـران و گوێڕایەڵـیی و فەرمانبـەریی (السمع والطاعة) بۆ كرانیـان لەسـەر ئـەو ئەندامانـە پێویسـت دەبێ، كـە چوونەتە ڕیزی (كۆمەڵی ئیسـلامیی)یەوە.

هەڵـبەتە پـەیمان لەگـەڵ بەسـتن و بەیعـەت پێدانی ئەنـدامانیش لەگـەڵ كەسـی یەكـەم و بەرپرسـی باڵای كۆمـەڵی ئیسلامییدا، جگـە لـە دەربڕین و پێشـاندانی ئامـادەیی گوێڕایـەڵیی و فەرمانبـەریی (السـمع والطاعـة) و ڕێزلێگـرتن و دڵسـۆزیی بۆ نواندن، شـتێكی دیكـە نیـە، وە بێگومـان هـەر بەیعەتێكیش كە دەدرێ هەر تەعبیر لەوە دەكات.

وە پێویسـتە ئەنـدامانی هـەر بـەش و ئۆرگانێك دڵسـۆزانەو بەڕاسـتیی و ساغیی، لە سنووری توانایان و لە بازنەی شـەریعەتدا، بەقسـەی سـەرەوەی خۆیان بكـەن و ڕێـزو حورمەتی بگرن، وە گوتنی قسەی هەق (قول الحق) و خستنەڕووی پێشنیار و ڕەخنەكانیان لە جوغزی ئەدەبە شەرعییەكاندا بـە ئەركی سەر شانیان بزانن، چونكـە:

1- خوای بەرزو بێ وێنە (جل جلالە) فەرموویەتی: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَٰهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾﴾ الفتح، واتە: (بێگومان ئەوانەی پەیمانت لەگەڵ دەبەستن، ئەوە تەنیا پەیمان لەگەڵ خوا دەبەستن، دەستی خوا لە سەرووی دەستی ئەوانەوەیە، جا هەر کەسێك پەیمانی هەڵوەشاندەوە، ئەوە پەیمان هەڵوەشاندنەوەکەی بە زیانی خۆی تەواودەبێ، وە هەر کەسێك ئەو پەیمانەی لەگەڵ خوا داویەتی بردیەسەر، ئەوە لەمەودوا خوا پاداشتێکی مەزنی دەداتەوە).

2- هەروەها خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ... ﴿٥٩﴾﴾ النساء. واتە: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! فەرمانبەریی خواو فەرمانبەریی پێغەمبەرو هی کاربەدەستانێك کە لەخۆتان بکەن ...).

3- پێغەمبەری خواش ﷺ فەرموویەتی: (إِنَّ مِنْ إِجْلاَلِ اللَّه إِكْرَامَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ وَحَامِلِ الْقُرْآنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَلاَ الْجَافِي عَنْهُ وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ) رواه أبوداود: (4843)، عن أبي موسى الأشعري ﵁، وحسنه ابن حجر والعراقي والنووي والألباني، واتە: (بێگومان لە بە بەرزگرتنی خوای بەرزە، ڕێزلێگرتنی مسوڵمانی بە تەمەن کە سەری سپی بووە، وە ڕێزلێگرتنی هەڵگری قورئان کە لە سنوورەکانی تێناپەڕێنێو لەگەڵیشیدا کەمتەرخەم نیە، وە ڕێزلێگرتنی خاوەن دەسەڵاتێکی دادگەر).

4- وە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ يَعْصِنِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي} رواه البخاري: (7137)، ومسلم: (1835) واللفظ له، عن أبي هريرة. واتە: (هەر كەسێك فەرمانبەریی من بكات، ئەوە فەرمانبەریی خوای كردوە، وە هەر كەسێك سەرپێچیی من بكات، ئەوە سەرپێچیی خوای پەروەردگاری كردوە، وە هەر كەسێك فەرمانبەریی بەرپرس و فەرماندەكەی خۆی بكات، ئەوە فەرمانبەریی منی كردوە، وە هەر كەسێك سەرپێچیی بەرپرس و فەرماندەكەی بكات، ئەوە سەرپێچیی منی كردوە).

5- هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ) رواه البخاري: (7144)، ومسلم: (1839) واللفظ له، عن ابن عمر. واتە: {لەسەر ئینسانی مسوڵمان پێویستە گوێڕایەڵیی و فەرمانبەریی بۆ سەرووی خۆی، لە شتێكدا كە حەزی لێدەكات و لە شتێكیشدا كە حەزی لێناكا، مەگەر فەرمانی پێبكرێ بە شتێك كە سەرپێچیی (خواو پێغەمبەر) بێ، جا ئەگەر فەرمانی پێكرا بە سەرپێچیی، ئەوە نە گوێ دەگرێ و نە جێبەجێش دەكات}.

6- وە: {عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما قَالَ: كُنَّا إِذَا بَايَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ يَقُولُ لَنَا: فِيمَا اسْتَطَعْتُمْ} رواه البخاري: (7202)، واللفظ له، ومسلم: (1867)، واتە: (لە عەبدوڵلای كوڕی عومەر دەگێڕنەوە گوتوویەتی: ئێمە كاتێك پەیمانمان بە پێغەمبەری خوا دەدا لەسەر گوێڕایەڵیی و فەرمانبەریی، پێی دەفەرموین: ئەوەندەی كە لە تواناتاندایە).

7- هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الدِّينُ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا لِمَنْ؟! قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ) رواه مسلم: (55) عن تميم الداري ﵁، واتە: (دین دڵسۆزییە، گوتمان -هاوەڵە بەڕێزەکان لە پێغەمبەر ﷺیان پرسی-: -دڵسۆزیی و بەتەنگەوەبوون و پەرۆشیی- بۆ کێ؟! فەرمووی: بۆ خوا و بۆ کتێبی خوا و بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ و بۆ پێشەوایان و مشورخۆرانی مسوڵمانان و بۆ تێکڕای مسوڵمانان بەگشتی).

ڕوونکـــردنەوە

یەکـــەم: پـــەیمان بەســـتنی ئەنـــدامان لەگـــەڵ کەســـێ یەکـــەم و ســـەرکردایەتیی کۆمـــەڵی ئیســـلامی، نیشـــانەی ئامـــادەیی گوێڕایـــەڵیی و فەرمانبەرییانە بۆیان:

پـەیمان بەسـتن کـاتی خـۆی چـۆن بـووە؟ هـەروشـەی (بَيْعَـة) لـە (بَيْـع)ەوە هاتووە، کەسێك شتێکی کڕیوە کڕینو فرۆشـتنێکیان بـووە، دەسـتیان خسـتۆتە نێو دەستی یەکدی، کڕیارەکە گوتوویەتی: ئـەوە ئەو شـتەم لێـت کـڕی بەوەنـدە، فرۆشیارەکەش گوتوویەتی: بەڵێ ئەوە قبـووڵم کرد، ئـاوا بـووە، لـەوەوە بەیعـەت پێـدان هـاتووەو، کەسـێك کـە بـە بـەرپرس هەڵبـــژێردراوە، ئـەو خەڵکـە چـوون دەستیان خستۆتە نێو دەستی: ئەوە پەیـمانـمان پێـدای تۆ بەرپرسو بـرا گـەورە بی، بەم شـێوەیە بـووە، جـا ئـەو بەڵێـنو بەیعـەت پێـدانو دەسـت خسـتنە نێـو دەستی یەکدییە، هێمایە بۆ ئەوە کـە تـۆ بەرپرسـیو منـیش بەقسـەت دەکـەم لـە سنووری شەرعدا، کەواتە: ئا ئەو ئامادەیی دەربڕینە بـە هـەر میکـانیزمێکی دیکـە بێتـەدی، مانـای وایـە ئـەو ئینسانە بەیعـەتی هـەر داوە، بـۆ نموونـە: ئێمـە لـە

كۆنگرەدا شتێك بە ئەندامان پڕكراوەتەوە، ئەوە من بەڵێنو پەیمان دەدەم كە ئاوا بم، پڕكردنەوەی ئەو فۆرمە بۆ خۆی مانای وایە تۆ ئامادەییت دەردەبڕی، كە بەقسەی ئەو كەسە بكەیتو بە بەرپرسی خۆتی بزانی، ئیدی بە هەر جۆرێك ئەو ئامادەیی دەربڕینە پێشاندرا، ئەو ئامانجە دێتەدی، خۆ تۆ مەرج نییە بچی دەست بخەیتە نێو دەستی ئەو كەسەوە.

ئینجا زاناو پێشەوایانیش وەك بنچینەیەكی شەرعیی گوتوویانە: (إِنَّ الأَمْرَ بِالشَّيْءِ أَمْرٌ بِهِ وَأَمْرٌ بِمَا لا يَتِمُّ إِلاَّ بِهِ) [1] واتە: (بێگومان فەرمان بە شتێك، فەرمانە بەو شتە، وە فەرمانیشە بە هەر شتێك كە ئەو شتە بەبێ وی تەواونابێ).

كەواتە: بەڵێنو پەیمان بە یەكدی دانی كۆمەڵە مسوڵمانێك لەسەر ئەنجامدانی كارێكی خێر، شتێكی شەرعییو بگرە پێویستیشە، مادام ئەنجامدانی كارە خێرەكە پەكی لەسەری بكەوێ؟ بۆوێنە: دەتەوێ كارێكی خێر بكەی، ئەو كارە خێرە بەبێ ئەوەی خەڵكێك پێكەوە پەیمان بدا، ناكرێ، ئەگەر هەر لەخۆڕا خەڵك كۆببێتەوە، بۆ كارێكی كاتیی باشە، ئێمە جاری وایە وتارێك دەدەین، خۆپێشاندانێك ڕێكدەخەین خەڵك دوایی هەركەسەو دەچێتەوە ماڵی خۆی، ئەوە بۆ ئەوەندە كارە باشە، بەڵام بتەوێ كارێكی بەردەوام بێ، ئاوا ناكرێ، دەبێ مەرجێك هەبێو پەیمانێك لەبەیندابێو پابەندییەك هەبێ، كەواتە: ئەو كارە خێرە مادام بەبێ ئەو پەیمان بەیەكەوە دانو پابەندیی بەیەكەوە هەبوونە ئەنجام نەدرێ، ئەوە ئەو پابەندبوون بە یەكدییو پەیمانو بەڵێن بەیەكدی دانەش پێویستە، هەموو ئەو قسانەی دەكرێن، لەسەر ناشەرعیی بوونی

[1] تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، ص: (142).

بەیعەتو پەیمان پێکەوە دانی ئەندامانی کۆمەڵو ڕێکخراوێکی ئیسلامیی، قسەی بێ بنەمان:

1/ پێچەوانەی عەقڵن، لەبەرئەوەی بە عەقڵ دیارو ڕوونە، کە هیچ کۆمەڵە خەڵکێك بەبێ هەبوونی بەڵێنو پەیمانێك لە بەینیاندا، ناتوانن بەردەوام بنو ئامانجەکانیان بێننەدی، بۆیە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {إِذا خَرَجَ ثَلاَثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ}[1] واتە: (ئەگەر سێ کەس بە سەفەر چوون، با یەکێکیان بکەنە ئەمیر)، جا ئایا چۆن دەیکەنە فەرماندە؟! هەر بڵێن تۆ بەرپرسیو هیچی دیکە؟ قەیناکات با دەستیشی لەنێو دەستی نەنێن، بەڵام دەڵێن: ئەوە تۆ بەرپرسیو بەقسەشی دەکەن، براگەورەو بەرپرس ئەوەیە کە بەقسەی بکرێ لە سنووری شەرعدا، خۆ ناڵێین مادام بەرپرسە، بۆی هەیە بڵێ: بەنێو دڕكو داڵ بکەونو خۆ بخەنە نێو ئاگر، نا، وەك دوایی باسی دەکەین، بەقسەکردنی براگەورەو بەرپرس لە سنووری شەریعەتو لە سنووری تواناداییە، کەواتە: شتێکی پێچەوانەی عەقڵە کە کارو پرۆژەیەکی ئیسلامیی، بەبێ بەڵێنو پەیمان پێکەوە دان بکرێ، مانای وایە هەر کەسێك بڵێ: بەڵێنو پەیمان پێکەوە بەستنی کۆمەڵە خەڵکێك بۆ ئەنجامدانی کارێکی شەرعیی، شتێکی ناشەرعییە، پێچەوانەی عەقڵو واقیع جووڵاوەتەوە، ئەوە بە عەقڵ دیارە کە هیچ کارێك تەنانەت دوو نەفەریش ناتوانن شتێك بکەن، ئەگەر پابەندییەکیان پێکەوە نەبێ.

2/ ئینجا لەڕووی شەرعییشەوە خوای بەرز و مەزن بە ڕاشکاویی فەرموویەتی: ﴿... وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰۖ ...﴾[2] واتە: (... وە هاوکاریی

---

[1] { رواه أبو داود: (2608)، وقال الألباني: حسن صحيح.

[2] المائدة: 2

یەکدی بکەن لەسەر چاکەکاریی و پارێزکاریی ...)، هەڵبەتە پێشتریش باسمانکردووە کە هاوکاریی یەکدی کردن لەگەڵ نامسوڵمانانیشدا، بۆ کاری خێرو چاکە هەر پێویستە، ئەدی مسوڵمانان لەنێو خۆیاندا؟ دیارە ئەگەر لەگەڵ نامسوڵمانانیش لەسەرت پێویست بێ هاوکاری بکەی، مادام بۆ شتێکی چاك و بەسوودبێ بۆ خەڵك و مایەی ڕەزامەندیی خوای بەرز و مەزن بێ، بێگومان هاوکاریی کردن لەگەڵ مسوڵماناندا چاکتر پێویستە.

وە بنچینەی شەرعییش دەڵێ: (مَا لايَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلاَّ بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ)، واتە: (هەر شتێك فەرزێك بەبێ ئەو جێبەجێ نەکرێ، ئەویش فەرزە)، وەك پێشتر وێنەم بۆ هێناوەتەوە، باشە کاری ئیسلامیی چۆن ئەنجامدەدرێ، بەبێ ئەوە کە بەرپرسێك هەبێ و، ئەوانیش بەقسەی بکەن و، پاشان بەرنامەیەکیان هەبێ و، دوایی چەند مەرجێکیان لەنێواندا هەبێ، کە ئەو بەرپرسە دەبێ ئاوا بەرپرسیارێتیی بکات و، ئەوانیدیکەی خوارێش دەبێ ئاوا بکەن؟.

ئینجا دیارە خودی پەیمان پێکەوە بەستنی کۆمەڵە مسوڵمانێك بۆ ئەنجامدانی ئەرکێکی شەرعیی، لە خودی خۆیدا ڕەوا (مباح)یە، بۆ نموونە: بڵێت: ئەرێ برایینە وەرن بەڵێن پێکەوە بدەین، لێقەوماوێك لەو گەڕەکە هەیە نەخۆشە، با بچین داخۆ تەگبیرێکی لێناکەین؟ ئایا ئەو بەڵێن پێکەوە دانە شتێکی شەرعییە یان ناشەرعییە؟ بێگومان شەرعییەو، گرنگ ئەوەیە بەڵێن بە یەکدی دان لە خودی خۆیدا ڕەوایە، ئینجا دەکەوێتەسەر ئەوەی ئەو بەڵێنە بۆ چی دەدرێت؟ ئەگەر بۆ شتی چاك بدرێ چاکەو، بەڵکو ئەگەر بۆ شتی واجب بدرێ واجبەو، ئەگەر بۆ سوننەت بدرێ سوننەتە، بەڵام ئەگەر بۆ شتی حەرام و قەدەغە بێ، ئەوە خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَتَعَاوَنُوا۟ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا۟

عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ..﴾[1] ، واتــە: (... وە هاوكــاریی یەكــدی بكــەن لەســەر چــاكەكاریی‌و پارێزكــاریی، بــەڵام هاوكــاریی یەكــدی مەكــەن لەســەر گوناهــو دەستدرێژیی ...)، واتە: ئەگەر بۆ شتی حەرام بێ، ئەوە بەڵێنەكەش حەرامە، وەك چۆن شتەكە حەرامە.

(إبن تیمیـة) – ڕەحمەتی خوای لێبێ – لە سیاقێكدا باسی ئەو مەسەلەیە دەكات لە باسی ئەوەدا كە ئەگەر كۆمەڵە قوتابییەك هەبن، لای مامۆستایەك وانە بخوێنن، یان چەند كۆمەڵە قوتابییەك لای چەند مامۆستایەك دەرس بخوێنن، چۆن مامەڵەیان لەگەڵ دەكەن؟ لەوبارەوە گوتوویەتی: (وَلَيْسَ لِأَحَدٍ مِنْهُمْ أَنْ يَأْخُذَ عَلَى أَحَدٍ عَهْدًا بِمُوَافَقَتِهِ عَلَى كُلِّ مَا يُرِيدُهُ وَمُوَالَاةِ مَنْ يُوَالِيهِ وَمُعَادَاةِ مَنْ يُعَادِيهِ بَلْ مَنْ فَعَلَ هَذَا كَانَ مِنْ جِنْسِ جَنْكِيزْخَانَ وَأَمْثَالِهِ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَنْ وَافَقَهُمْ صَدِيقًا مُوَالِيًا وَمَنْ خَالَفَهُمْ عَدُوًّا بَاغِيًا، بَلْ عَلَيْهِمْ وَعَلَى أَتْبَاعِهِمْ عَهْدُ اللهِ وَرَسُولِهِ بِأَنْ يُطِيعُوا اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَفْعَلُوا مَا أَمَرَ اللهُ بِهِ وَرَسُولُهُ وَيُحَرِّمُوا مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَيَرْعَوْا حُقُوقَ الْمُعَلِّمِينَ كَمَا أَمَرَ اللهُ وَرَسُولُهُ. فَإِنْ كَانَ أُسْتَاذُ أَحَدٍ مَظْلُومًا نَصَرَهُ وَإِنْ كَانَ ظَالِمًا لَمْ يُعَاوِنْهُ عَلَى الظُّلْمِ بَلْ يَمْنَعُهُ مِنْهُ)[2] واتــە: (هیچ كامێكیان – واتە: ئەو قوتابییانەی لەلای مامۆستایەكان دەرس دەخوێنن– بۆی نییە پەیمان لە كەسێك وەربگرێ، بۆئەوەی كە لە هەر شتێكدا ویستی لەگەڵیدابێ‌و دۆستایەتیی هەر كەسێك بكات كە ئەو دۆستایەتیی دەكات و، دژایەتیی هەر كەسێك بكات كە ئەو دژایەتیی دەكات، بەڵكو هەر كەسێك وابكات، ئەوە لە شێوەو وێنەی جەنگیزخانە، ئەوان كە هەر كەسێك لەگەڵ واندا بووایە، بە

---

[1] المائدة: 2

[2] مجموع الفتاوى، ج: (28)، ص: (13).

هاوەڵو دۆستیان دەزانیو، هەر کەسێك بە پێچەوانەی وان بووایە، بە دوژمنو سەرەڕۆو یاخیبوویان لەقەڵەم دەدا، (واتە: جا لەسەر هەق بووایە، یان لەسەر ناهەق بووایە، هەر کەسێك لەگەڵ واندا نەبووایە، ئاوایان تەماشادەکرد)، بەڵکو لەسەر خۆیانو شوێنکەوتوەکانیان پێویستە —واتە: لەسەر ئەو قوتابییانەی کە لەلای ئەو مامۆستایانە دەخوێنن، یاخود لەسەر ئەو مامۆستایانەی کە دەرس بە قوتابییەکان دەڵێن— کە بەڵێنی خواو پێغەمبەری خوا وەربگرن، لەسەر ئەوە کە گوێڕایەڵیی‌و فەرمانبەریی خواو پێغەمبەری خوا بکەن و، ئەوە بکەن کە خواو پێغەمبەری خوا فەرمانیان پێ کردووە، وە هەر شتێك کە خواو پێغەمبەرەکەی قەدەغەیان کردووە، ئەوانیش قەدەغەی بکەنو لەگەڵ ئەوەشدا مافی مامۆستایەکانو فێرکەرەکانیشیان بپارێزنو ڕەچاوی بکەن، وەك خواو پێغەمبەری خوا فەرمانیان پێ کردووە، جا ئەگەر مامۆستای یەکێك ستەملێکراو بوو، بەرگریی لێبکاو سەری بخا، وە ئەگەر ستەمکار بوو هاوکاریی نەکا لەسەر ستەمەکەی، بەڵکو ڕێگریی لێبکا لەوەدا). دیارە لێرەدا باسی مامۆستاو قوتابی کراوە، بەڵام ئێمە ئێستا باسی کاری ئیسلامیی‌و لایەنێکی ئیسلامیی دەکەین، گرنگ ئەوەیە کۆمەڵە خەڵکێك هەن بە کەسێکەوە پەیوەستن، کە مامۆستایە یان شێخە یان بەرپرسە.

هەروەها (إبن تيمية) — ڕەحمەتی خوای لێبێ – لەوبارەوە کە جێبەجێکردنی ئەو بەڵێنو پەیمانانەی کە مسوڵمانان لەنێوخۆیاندا بەیەکدییان دەدەن، پێویستە، مادام لەسەر شتی پێویستو پەسند، یان ڕەوا (مباح) بن، گوتوویەتی: (وَالَّذِي يُوجِبُهُ اللَّهُ عَلَى الْعَبْدِ قَدْ يُوجِبُهُ ابْتِدَاءً كَإِيجَابِهِ الْإِيمَانَ وَالتَّوْحِيدَ عَلَى كُلِّ أَحَدٍ، وَقَدْ يُوجِبُهُ لِأَنَّ الْعَبْدَ الْتَزَمَهُ وَأَوْجَبَهُ عَلَى نَفْسِهِ وَلَوْلَا ذَلِكَ لَمْ يُوجِبْهُ كَالْوَفَاءِ بِالنَّذْرِ لِلْمُسْتَحَبَّاتِ، وَبِمَا الْتَزَمَهُ فِي الْعُقُودِ الْمُبَاحَةِ: كَالْبَيْعِ وَالنِّكَاحِ وَالطَّلَاقِ وَنَحْوِ

ذَلِكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ وَاجِبًا. وَقَدْ يُوجِبُهُ لِلْأَمْرَيْنِ كَمُبَايَعَةِ الرَّسُولِ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ لَهُ وَكَذَلِكَ مُبَايَعَةُ أَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَكَتَعَاقُدِ النَّاسِ عَلَى الْعَمَلِ بِمَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ وَرَسُولُهُ)[1].

واته: {... وه ئەوەی كه خوا لەسەر بەندە پێویستی دەكات، جاری وایه هەر لە سەرەتاوه پێویستی دەكات، وەك فەرزكردنی ئیمانو خوا بەیەكگرتن لەسەر هەموو كەس، وه جاری واش هەیه خوا لەسەر بەندەی خۆی شتێك پێویست دەكات، لەبەرئەوەی ئەو بەندەیه بۆخۆی پێیەوه پابەند بووه، یان لەسەر خۆی پێویست كردووه، وه ئەگەر وانەبووایە لەسەری پێویست نەدەبوو، وەك بەجێهێنانی لەخۆگرتن – النذر– وه بەوەی كە لەسەرخۆی پابەندیی بە گرێبەسته رەواكانەوه، وەك كرینو فرۆشتنو ژن مارەكردنو جیابوونەوەی ژنو مێردو وێنەی ئەوانه، به مەرجێك فەرزنەبن لەسەری، چونكە جاری وایه هەندێك لەوانەش فەرزدەبن، وه جاری وایه خوا شتێك لەسەر بەندەی خۆی فەرزدەكات لەبەر هەردووك شتەكان، (واته: هەم له سەرەتاوه خوا لەسەری پێویست دەكات، هەم لەبەرئەوەی بۆخۆشی پابەندیی پێوه دەربڕیوه)، وەك پەیماندان بە پێغەمبەر لەسەر فەرمانبەریو گوێڕایەڵیی، هەم خوا فەرزی كردووەو هەم ئەو ئینسانەش دەچێ بەیعەت به پێغەمبەر دەدا، هەروەها پەیماندان بە پێشەوایانی مسوڵمانانو بەرپرسەكانیان، وه هەروەها وەك پەیمان بەیەكدی دانی خەڵك لەسەر ئیشكردن بەوەی كە خواو پێغەمبەری خوا فەرمانیان پێ كردووه}،

چونكە لەسەر هەموو كەس فەرزه، ئیمان به خوای بەرز و مەزن بێنێو خوای بەرز و مەزن بەیەكبگرێ و، تەنیا خوای بەرز و مەزن به پەرستراوو بەدیهێنەرو پەروەردگاری خۆی بزانێ.

---

[1] مجموع الفتاوى، ج: (29)، ص: (190).

جا ئایا ئەو کارە ئیسلامییەی ئێمە، کە: بانگەوازو، فەرمان بە چاکەو ڕێگرتن لە خراپەو، بەرچاوی خەڵك ڕۆشنکردنەوەو، خەڵك هێنانەوەیە بۆ ژێر چەترو سێبەری دینی خوای پەروەردگار (جل جلالە) و، هەوڵدانە بۆئەوەی شەریعەت پیادەبکەینەوە، کاری باش نیەو خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەر ﷺ فەرمانیان پێ نەکردووە؟ با، کەواتە: کە پێکەوە پەیمانماندا، مانای وایە: یەکەم: دروستە پەیمان بدەین، دووەم: کە پەیمانماندا واجبە پەیمانەکە جێبەجێ بکەین، چونکە هەم خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەرەکەی ﷺ ئەو کارانەیان پێویست کردوون و، هەم خۆشمان لەسەر خۆمانمان پێویست کردوون!

هەروەها (إبن تيمية) – ڕەحمەتی خوای لێبێ – لەبارەی ئەوەوە کە ئەو گرێبەستانە (عقود)ی لەنێوان مسوڵمانانو مشوورخۆرو سەرپەرشتیارانیاندا دەبەسترێن، پێویستە پابەندییان پێوە بکرێ، گوتوویەتی: {وَكَذَلِكَ عُقُودُ الْمُطَاعِينَ وَشُرُوطُهُمْ وَأَمْرُهُمْ وَنَهْيُهُمْ كَالْوُلاةِ وَالْقُضَاةِ وَالْمَشَايِخِ وَالْعُلَمَاءِ وَغَيْرِهِمْ، فَإِنَّ طَاعَتَهُمْ وَاجِبَةٌ فِيمَا أَمَرَ اللهُ وَرَسُولُهُ كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا﴾[1] واتە: {وە هەروەها – پێویستە جێبەجێ بکرێن – گرێبەستەکانی کەسانێك کە دەبێ گوێڕایەڵییان بۆ بکرێ، وە مەرجەکانیانو ئەمرو نەهییەکانیان، وەك: سەرپەرشتیارانو قازییەکانو شێخانو زانایانو جگەلەوانیش، بەقسەکردنیان فەرزە لەو شتەدا کە خواو پێغەمبەری خوا فەرمانیان پێکردووە، وەك خوای بەرزو مەزن فەرموویەتی: (ئەی ئەوانەی بڕواتان هێناوە! فەرمانبەریی خواو فەرمانبەریی پێغەمبەرو هی کاربەدەستانێك کە

---

[1] النساء: 59

لەخۆتانن بكەن، وە ئەگەر لە شتێكدا كەوتنە ناكۆكییەوە، بیگێڕنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەرەكەی، ئەگەر بڕواتان بە خواو بە ڕۆژی دوایی هەیە، ئەوە باشترەو سەرەنجامی چاكترە)}.

ئینجا بەتەئكید ئەگەر كۆمەڵو لایەنە ئیسلامییەكان لە سەردەمی (إبن تیمیة)دا هەبوونایە، لەپێش هەمووانـدا باسی وانی دەكرد، چونكە سوپاس بۆ خوای بەرز و مەزن ئەوانەی سەرپەرشتیی لایەنە ئیسلامییەكان دەكەن، جاری وایە هەم والییشنو هەم زاناشنو تایبەتمەندیی دیكەشیان هەن، واتە: (إبن تیمیة) ئەم ئایەتەی سەرەوە بە بەڵگە دێنێتەوە لەسەر ئەوە كە بەقسەكردنی بەرپرسان فەرزە، نەك لەبەرئەوەی ئەوان وادەڵێن، بەڵكو لەبەرئەوەی فەرمانی خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەر ﷺ پێدەڵێن فەرزە، چونكە لێرەدا وشەی: ﴿وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡ﴾ واتە: (كاربەدەستانێك كە لە خۆتان بن)، ئەوانە هەموویان دەگرێتەوە.

ئینجا شایانی باسیشە كە هەندێك كەس ، مەسەلەی پەیمان پێدرانو بەیعەت پێكرانی حوكمڕانو بەرپرسی گشتیی دەوڵەتی مسوڵمانان، لەگەڵ پەیمان پێدرانو بەیعەت پێكرانی بەرپرسو مشوورخۆرانی كارو پڕۆژەی ئیسلامیی تێكەڵ دەكاتو، ئەو بەڵێنو بەیعەتەی كە بە خەلیفەی مسوڵمانان، یان بە سەرۆكی دەوڵەتی ئیسلامیی دەدرێ، لەگەڵ ئەوەی كە بە بەرپرسی لایەنێكی ئیسلامیی دەدرێ، ئەو دوو بەیعەتە تێكەڵ دەكاتو، بەهۆی هەندێك فەرموودەوە كە لەبارەی خەلیفەو حوكمڕانی مسوڵمانانەوە هاتوون، دەیەوێ ئیشكال دروست بكات، چۆن؟ بۆ نموونە: ئەم فەرمایشتە: {إذا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخَرَ

مِنْهُمَا}[1] واته‌: (ئه‌گه‌ر په‌یمان درا به‌ دوو جێنشینان، ئه‌وه‌ی دواییان – دووه‌میان – بكوژن).

هه‌روه‌ها ئه‌م فه‌رمایشته‌: {مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ}[2] واته‌: (هه‌ر كه‌سێك هات و ئێوه‌ كاروبارتان كۆك بوو له‌سه‌ر پیاوێك، ئه‌و كه‌سه‌ش ده‌یویست كه‌ ریزه‌كه‌تان له‌ت بكات، یاخود كۆمه‌ڵه‌كه‌تان په‌رته‌وازه‌ بكات، بیكوژن).

هه‌ركاتێك كه‌سێك هه‌بوو گوتی من ئه‌وه‌ (حَيَّ عَلَى الصَّلاَة)[3] قورئان ده‌كه‌مه‌ ده‌ستوورو سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ و شه‌ریعه‌ت پیاده‌ ده‌كه‌م، به‌ ته‌ئكید ئێمه‌ یه‌كه‌م كه‌س ده‌بین كه‌ پشتی ده‌گرین و هاوكاری ده‌بین، بۆ جێبه‌جێ كردنی ئه‌و فه‌رمانه‌ خواییه‌و، جێبه‌جێكردنی شه‌ریعه‌ت، هه‌رچه‌نده‌ بێگومان ئه‌وكاتیش هه‌بوونی لایه‌نه‌ سیاسییه‌كان به‌ ئیسلامیی و نائیسلامییه‌وه‌، هه‌ر شتێكی ره‌وا (مُبَاح)یه‌، مادام چه‌سپاندنی دادگه‌ریی و فه‌رمان به‌ چاكه‌و رێگریی له‌ خراپه‌و هێنانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندییه‌كانی كۆمه‌ڵگا، په‌كی له‌سه‌ر ئه‌وه‌ كه‌وتبێ.

ئینجا گرفت و كێشه‌ی ئه‌و جۆره‌ كه‌سانه‌، ئه‌وه‌یه‌ كه‌ نه‌ وه‌ك پێویست شاره‌زاو ئاگاداری سیسته‌می حوكمڕانیی دیموكڕاسی نین، كه‌ به‌پێی ئه‌و سیسته‌مه‌ هه‌بوونی چه‌ند لایه‌نێكی سیاسیی جۆراوجۆرو دابه‌شبوونیان بۆ حوكمڕان و ئۆپۆزیسیۆن (السلطة والمعارضة)، شتێكی نه‌ك هه‌ر ئاسایی و ره‌وا، بگره‌ پێویستیشه‌و، هیچ كه‌س و لایه‌نێكیش ره‌وانیه‌ له‌سه‌ر ره‌خنه‌گرتنی له‌

---

1 رواه مسلم: (1853)، عن أبي سعيد الخدري،

2 رواه مسلم: (1852)، عَنْ عَرْفَجَةَ.

3) (حَيَّ عَلَى الصَّلاَة) به‌شێكه‌ له‌ بانگ كه‌ به‌مانای (وه‌رن بۆ نوێژ) دێ، به‌ڵام لێره‌دا مه‌به‌ست لێی (ڕاگه‌یاندنی قسه‌و هه‌ڵوێست و قه‌ناعه‌تێكه‌ به‌ ئاشكراو بێ پێچ و په‌نا).

حوكمڕانـانو ئۆپۆزیسـیۆن بـوونی، هـه‌ر قسه‌شـی پـێ بگـوترێ، چ جـای بـه‌پێی فه‌تواى ئه‌و جۆره‌ كه‌سانه‌ له‌ملی بدرێ!

هه‌روه‌ها ئاگـادارو شاره‌زای سروشتو مێژووی ده‌وڵه‌تی ئیسلامییش هه‌ر نـین‌و نازانن كه‌ ته‌نانه‌ت له‌ رۆژگاری حوكمڕانیی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺو چوار خه‌لیفه‌ راشیده‌كانیشـیدا، بـیروڕاو هه‌ڵوێسـتی سیاسـیی جۆراوجـۆرو جیـاواز هـه‌بووه‌، به‌تایبه‌ت له‌ رۆژگاری خه‌لیفه‌ راشیده‌كاندا، هه‌بوونی بـه‌ره‌ی ئۆپۆزیسـیۆن (جبهة المعارضة) زۆر زه‌ق بووه‌و هیچ كه‌سیش باسی كوشـتن‌و له‌ملـدانی ئـه‌وی دیكـه‌ی نه‌كردووه‌، چونكه‌ بێگومان مه‌به‌ستی فه‌رمووده‌كانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ كه‌سانێكن كه‌ به‌ هێزو چه‌ك له‌گـه‌ڵ حوكمڕانـانی شـه‌رعییدا به‌ره‌نگاربـبنـه‌وه‌، نـه‌ك هه‌ركه‌سـێك ره‌خنه‌یه‌كی گـرتو رایـه‌كی جیـاوازی هـه‌بوو، چـونكه‌ ره‌خنـه‌گرتن‌و قسـه‌ی هـه‌ق به‌تایبـه‌ت روو بـه‌ حوكمڕانـانی لاروسـته‌مكار گـه‌وره‌ترین جـۆری جیهـاده‌، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌فه‌رموێ: {أَفْضَلُ الْجِهَادِ كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ}[1]، واتـه‌: (چـاكترین جیهـاد گـوتنی قسـه‌یه‌كی دادگه‌رانه‌یـه‌ لـه‌لای حـوكمڕانێكی سته‌مكار).

كه‌واته‌: به‌ڵێن‌و په‌یمان پێكه‌وه‌دانی كۆمه‌ڵه‌ مسوڵمانێك بۆ ئه‌نجامدانی كـارو پرۆژه‌یـه‌كی ئیسـلامیی، یـان –وه‌ك (إبـن تیمیـة) ره‌حمـه‌تی خـوای لێبـێ باسـیكردووه‌ – هـه‌ر شـتێك كـه‌ خـوای بـه‌رز و مـه‌زن و پێغه‌مبـه‌ری خـوا ﷺ فه‌رمانیان پێكردبـێ، دروسته‌، ئه‌گـه‌ر هـه‌زار مسـوڵمان، سـه‌د هـه‌زار مسـوڵمان، ملیۆنێك پێكـه‌وه‌ دابنیشن‌و بڵێـن: وه‌رن با ئێمه‌ هه‌مووما‌ن په‌یمان پێكه‌وه‌ بـده‌ین ئه‌و كاره‌ بكه‌ین، نه‌ك هه‌ر هیچ ناشه‌رعیی تێدانییه‌، به‌ڵكو ئه‌گه‌ر ئـه‌و كـاره‌ واجب

---

[1] رواه أبوداود: (4344) واللفظ له، والترمذي: (2174)، وابن ماجه: (4011) عن أبي سعيد الخُدْرِي ﵁، وقال الألباني: صحيح.

بێو بەبێ پەیمان پێکەوە دانو بەڵێن بە یەکدی دانیش سەرنەگرێ، بەیعەت بە یەکدی دانەکەش واجب دەبێ، ئینجا دیارە ئێمەش هەوڵدەدەین کە وەزعی مسولْمانان چاك بکەینەوەو، ئەوەی تێکدراوە، دەمانەوێ چاکی بکەینەوە، مسولْمانان پەرشو بلاوکراونەتەوەو ئێمە دەمانەوێ خڕیانبکەینەوە، نەك بەپێچەوانەوە.

دووەم: پابەندیی هەموو لایەك بە فەرمان و ئاراستەکردنی سەرووی خۆیانەوە:

هیچ کارێکی هەرەوەزیی‌و بە کۆمەڵ ئەنجام نادرێ، ئەگەر سەرێو خوارێ یەك نەبنو، خوارەوە بەقسەی سەرەوە نەکا و، سەرەوە راوێژ بە خوارەوە نەکاو رێزی لێنەگرێو، لەنێوانیاندا رێزو خۆشەویستیی دوو سەرە نەبێ، چەتمەن هەر کارێکی دەستەجەمعیی، کە دەبێ بە هەرەوەزیی‌و بەکۆمەڵ ئەنجام بدرێ، دەبێ سەرێو خوارێیەك هەبێ، چونکە ناگونجێ هەمووی لێکرا شتەکە جێبەجێ بکەن، هەردەبێ سەرێك هەبێو خوارێك هەبێو، پێکەوە گونجانو تەبایی‌و رێزو خۆشەویستیش لەبەیندا هەبێو، هەر کامێکیشیان ئیشی خۆی جێبەجێ بکات، سەرەوە ئاراستە (تَوْجِيـهْ) دەکاتو، خوارەوەش جێبەجێ دەکات.

ئینجا ئێمە لە (ڕوونکردنەوەی بنەمای پێنجەم)دا بە دوورو درێژیی باسمانکرد، کە قیادە بەرپرسیارە بەرانبەر قاعیدە، بەلاّم وەك چۆن قیادە لە بەرانبەر قاعیدەدا بەرپرسیارە، واتە حوکمڕان بەرانبەر خەڵك بەرپرسیارە و، دەبێ بە چاکترین شێوە ئەرك‌و کارەکانی خۆی لەگەڵیدا جێبەجێ بکات، دیارە قاعیدەش لە بەرانبەر قیادەدا بەرپرسیارەو، لەسەری فەرزە کە بە دڵو بە گیان – بێ خۆ بواردنو کەمتەرخەمیی– فەرمانەکانی جێبەجێ بکاتو، بەگوێرەی ئاراستەکان

(توجيهات)ی بەڕێوەبچێ، وە لەڕاستیدا بە قسەكردنی مسوڵمانان بۆ فەرماندەو بەرپرسی خۆیان، بەو دوو مەرجە فەڕزە:

1/ بە شێوەیەكی شەرعیی دانرابێ.

2/ بەپێی شەرعیش بەڕێوەبچێ.

بەڵام ئەگەر یەكێك لەو دووانە یان هەردووكیان نەبن، ئەوكاتە گوێ بۆ گرتن‌و بەقسەكردن نامێنێ، ئایا هەركەسێك خۆی فەرزكرد بەسەر مسوڵمانانداو بوو بە بەرپرس، دەبێ بەقسەی بكرێ؟ نەخێر، خوای بەرز و مەزن دەفەرموێ: ﴿... وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ ...﴾[1]، واتە: (... كاربەدەستانێك كە لەخۆتان بن ...)، واتە بۆ خۆتان داتاننابن، وە ئایا كابرا هەر چۆنێكی حوكم بكات –یا بۆ خۆشمان داماننابێ– دەبێ هەر بەقسەی بكەین؟ دیسان نەخێر، كەواتە: بەرپرسان‌و مشوورخۆرانێك بە قسەیان دەكرێ، كە شەرعییەتیان هەبێ‌و خەڵك دایانبن‌و كاری پێ سپاردبن، وە بەپێی شەریعەتیش بەڕێوەبچن، جا هەركاتێك وابوون، ئەو كاتە بەقسەكردن‌و فەرمانبەریی بۆ كردنی مسوڵمانان بۆیان، چ لەسەر ئاستی شانەو پۆلێك بێ، چ لەسەر ئاستی كۆمەڵێك بێ، چ لەسەر ئاستی وڵاتێك‌و دەوڵەتێك بێ، چ لەسەر ئاستی هەموو ئوممەتی ئیسلامیی بێ، بەقسەكردنی خوارێ بۆ سەرێ دەبێتە تاعەت‌و خواپەرستیی‌و، ئینسان پاداشتی لەسەر وەردەگرێ، بەپێی ئەوەی كە خوا (جل جلاله) هەر شتێكی لەسەر مسوڵمانان فەرزكردووە، مانای وایە لەبەرانبەریدا پاداشت هەیە، كە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ

---

[1] النساء: 59

وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ﴾[1]، واتـــــــــه: فه‌رمانبــه‌ریی كردنــی ئیمانــداران بــۆ خــوای بــه‌رز و مــه‌زن و پێغه‌مبــه‌ر ﷺ و كاربه‌ده‌ستانێك كـه‌ لـه‌خۆیانن و، گێڕانـه‌وه‌ی نـاكۆكیی و مشـتومڕه‌كانیان بـۆ لای خوای به‌رز و مه‌زن و پێغه‌مبه‌ر ﷺ، هه‌م له‌ دنیا چـاكتره‌و، هـه‌م لـه‌ قیامـه‌تیش چاكتره‌و، خوای به‌رز و مه‌زن پاداشتیان ده‌داته‌وه‌.

پێغه‌مبه‌ریشمان ﷺ كه‌ فه‌رموویه‌تی: {عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَـةُ فِيمَـا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ}[2] واتـه‌ نـه‌ك لەســه‌ری پێویســت نییــه‌، بــه‌ڵكو هــه‌ر دروســتیش نییــه‌ لــه‌ ناشــه‌رعییدا به‌قســه‌ی سه‌رووی خۆ بكرێ.

به‌ڵێ مه‌رج نییه‌ بابای مسوڵمان ته‌نها له‌و شتانه‌دا كه‌ خۆی حـه‌زی لێیانـه‌و لـه‌ شانی خۆشن، بیستن‌و گوێڕایه‌ڵیی (السمع والطاعة)ی هه‌بێ! كه‌ به‌داخه‌وه‌ هه‌ندێك كه‌س ته‌نانه‌ت له‌ ئاستی سه‌ره‌وه‌شدا وا حاڵی بووه‌، یان بـه‌ كـرده‌وه‌ وا ده‌كـات! هه‌ربۆیه‌ش له‌ زۆرێك لـه‌و فه‌رموودانـه‌دا كـه‌ باسـی (السـمع والطـاعة)یـان كـردووه‌، چه‌ند حاڵـه‌تێكی جۆراوجـۆر خراونه‌تـه‌ڕوو، بـۆ وێنـه‌: پێغه‌مبـه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: {عَلَيْكَ السَّمْعَ وَالطَّاعَةَ فِي عُسْرِكَ وَيُسْرِكَ وَمَنْشَطِكَ وَمَكْرَهِكَ وَأَثَرَةٍ عَلَيْكَ}[3]، واتـه‌: (گـوێ بـۆ گـرتن‌و فه‌رمانبـه‌ریی كردنـت بـۆ سـه‌رووی خـۆت له‌سـه‌ر پێویسـته‌، لـه‌ حاڵه‌تێكدا كه‌ له‌ سه‌غڵه‌تییدای وه‌ له‌كاتێكدا كه‌ له‌ ئاسـانییدای، وه‌ له‌كاتێكـدا كـه‌ له‌ قالبت خۆشدی[4] وه‌ له‌كاتێكدا كه‌ له‌ دڵت ناخۆشـه‌، وه‌ لـه‌كاتی بێبه‌شـكردن‌و

---

1 النساء: 59

2 رواه البخاري: (7144)، ومسلم: (1839) واللفظ له، عن ابن عمر.

3 رواه مسلم: (1836)

4 یه‌عنی گورج‌و گۆڵییت هه‌یه‌و له‌ قالبت خۆشـه‌.

ماف پێشێلکردنیشتدا)، واتە: لە هەموو حاڵاندا دەبێ ئینسان بەقسەی سەرووی خۆی بکات، دوایی لە حەقی خۆی بپێچێتەوە، بەڵام نابێ مافخوران و ماف پێشێلکران بکاتە بیانووی ئەوەی کە بەقسە نەکا، مادام ئەو شتەی پێت دەگوترێ ناشەرعیی نەبێ، چونکە ناکرێ تۆ هەر ڕەخنەیەکت هەبوو لە بەرپرسی خۆت، لەسەر هەر گلەییەك و لەسەر هەر ڕەخنەیەك بڵێی: من بەقسەت ناکەم! ئاوا هیچ ئیشێك جێبەجێ ناکرێ، تۆ ئەرکی خۆت جێبەجێ بکە، بەڵام دوایی لە حەقی خۆشت بپێچەوە!

کەواتە: گوێڕایەڵیی کردنی مسوڵمانان بۆ بەرپرسانێك کە شەرعییەتیان هەبێ و بەپێی شەریعەتیش بەڕێوەبچن، وەك فەرمانبەریی کردنیانە بۆ خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەری خوا ﷺ، وە بەپێچەوانەشەوە، سەرپێچیی کردنیان لە ئەمرو نەهی ئەمیرو بەرپرسان، سەرپێچیی کردنە لە ئەمرو نەهی خوای بەرز و مەزن و پێغەمبەرەکەی ﷺ، وە لە فەرمایشتی دیکەدا هاتووە: {مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، وَمَنْ يَعْصِنِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي}[1]، واتە: (هەرکەسێك بەقسەی من بکات، ئەوە بەقسەی خوای کردووە، هەرکەسێکیش سەرپێچیی لە من بکات، ئەوە سەرپێچیی لە خوا کردووە، وە هەرکەسێك بەقسەی فەرماندە بکات ئەوە بەقسەی منی کردووە، وە هەر کەسێکیش سەرپێچیی لە فەرماندە بکات ئەوە سەرپێچیی لە من کردووە)، لێرەدا بەگشتی فەرموویەتی.

---

[1] رواه البخاري: (7137)، ومسلم: (1835) واللفظ له

سـێیەم: خسـتنەڕووی ڕێـز و حورمەت و دڵسـۆزیی بۆ سەرکردایەتی:

ئەرکێکی دیکەی گرنگو گەورەی سەرشانی قاعیـدە بەرانبـەر بـە قیادەیـە کـە دەبێ بۆی دڵسۆزو بە پەرۆش بێو، ڕێزو حورمەتی تەواوی بگرێ، دیـارە ئـەوەش زۆر شت دەگرێتەوە:

مرۆڤ دەبێ خۆی لە هەر قسەو تەعبیرو هەڵسـوکەوتێك دووربگـرێ کـە مایـەی بێڕێزیی نواندنی بێ، لە بەرانبەر ئەو کەسەدا کە بەرپرسو برا گەورەیەتی، یان بـە ناحەق دەبێتە مایەی نیگەران کردنی، هەڵبەتە بە گشتی مسوڵمانان دەبێ ڕێز لـە یەکدی بگـرنو بەڵام ئەو ڕێزو حورمـەتو خۆشەویسـتیو دڵسـۆزییە بـۆ سـەروو، زیاتر تەئکیدی لێدەکرێ، چونکە ئەگەر تۆ دڵی ڕەفیقێکـی خۆت بێشـێنی، ڕەنگـە زەرەرێکـی کـەمتری هـەبێ، بـەڵام کاتێـك کـە بێڕێزیـی بەرانبـەر سـەرووی خـۆت دەکەی، بە تـەئکید زەرەری زیاتر دەبێو، لەوانەیـە ئـەویش کاردانـەوەی هـەبێ، لەبەرئەوە وریایی زیاتر پێویستە.

وەك دەبیـنین پێغەمبـەری خـوا ﷺ کـە دەفـەرموێ: {الـدِّينُ النَّصِيحَةُقُلْنَـا لِمَنْ؟! قَالَ لِلَّهِ(ت) وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِه وَلِأئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَـامَّتِهِمْ} رواه مسـلم: (55) عـن تـميم الـداري رضي الله عنه، لـەم فەرموودەیـەدا ﷺ دینـداریی‌و مسـوڵمانێتی لـە دڵسۆزییدا کورت هەڵدێنێ، ئینجا کە پرسیاریشی لێدەکرێ: دڵسـۆزییەکە بەرانبـەر کێ؟ ڕایدەگەیەنێ کە دڵسـۆزیی‌و پـەرۆش‌و بەتەنگـەوەبوونی بابـای مسـوڵمان زۆر فراوانو گشتگیرە و، لە خوای بەرزو مەزنەوە دەگرێتەوە، هـەتا سـەرجەم خـەڵكو میللـەت! جا لێـرەدا دیـارە مەبەسـتی پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئـەوەبووە کـە لـە

1) بۆیە گوتم لێرەدا مەبەست لە (النصـیحة) ئامۆژگاریی نییـە، چونکـە ئامۆژگـاریی خـوا (جـل جلالـه) چـۆن دەکرێ؟!

هـاوه‌ڵانی بـه‌رێزی حـاڵی بكـات، دڵسـۆزیی‌و به‌ته‌نگـه‌وه‌بوون‌و به‌خه‌مـه‌وه‌بوونی ئینسانی مسوڵمان بۆ خوای به‌رز و مه‌زن و، بۆ كتێبی خوا و، بۆ پێغه‌مبه‌ری خـوا ﷺ و، بۆ به‌رپرسانی مسوڵمان‌و، بۆ مسوڵمانان به‌گشتی، ئـه‌وه‌ به‌ڕاسـتی به‌شـی گه‌وره‌ی دینداریی پێكدێنێ، چونكه‌ دین هه‌مووی ده‌بێته‌وه‌ به‌ دوو به‌ش: (مامه‌ڵـه‌ له‌گـه‌ڵ خـوا، وه‌ مامه‌ڵـه‌ له‌گـه‌ڵ خـه‌ڵكی خـوا)، وه‌ ئـه‌و فه‌رمووده‌یـه‌ هـه‌ردووكی گرتۆته‌وه‌.

ئینجا له‌ڕاستیدا سه‌رچاوه‌و كانگای گوێ بۆ گـرتن‌و به‌قسـه‌كردنیش، هـه‌ر ئـه‌م دڵسۆزیی‌و په‌رۆش‌و رێزو حورمه‌ت گرتنه‌یه‌، پێغه‌مبـه‌ری خـواش ﷺ لـه‌و باره‌وه‌ فه‌رموویه‌تی: {إِنَّ مِنْ إِجْلَالِ اللَّـهِ إِكْرَامَ ذِي الشَّـيْبَةِ الْمُسْلِمِ، وَحَامِـلِ الْقُرْآنِ غَيْـرِ الْغَالِي فِيهِ وَالْجَافِي عَنْهُ، وَإِكْرَامَ ذِي السُّلْطَانِ الْمُقْسِطِ}[1]، واته‌: (بێگومان له‌ رێزو به‌رزگرتنی خوای پایه‌ بڵنده‌، كه‌ ئینسـان رێـز بگـرێ لـه‌ مسـوڵمانی مـوو سـپی – ته‌مه‌ندار چ پیاوبێ‌و چ ئافره‌ت– و خاوه‌ن ده‌سه‌ڵاتی دادگه‌رو، هه‌ڵگری قورئان كـه‌ تێیدا دووچاری تێپه‌ڕاندن‌و به‌زایه‌دان نه‌بووبێ)، لێره‌دا پێغه‌مبه‌ری خـوا ﷺ سـێ جۆره‌ كه‌سمان بۆ دیاری ده‌كات:

أ) ئینســانی به‌ته‌مه‌ن.

ب) حوكمڕان و به‌رپرسێكی دادگه‌ر.

ج) كه‌سێك كه‌ شاره‌زای قورئان بێ و به‌ هاوسه‌نگیی مامه‌ڵه‌ی له‌گه‌ڵ بكات.

هه‌ڵبه‌ته‌ ئه‌مه‌ مانای وانیه‌ كه‌ خـه‌ڵكی دیكـه‌ رێـزی لێنـاگیرێ، بـه‌ڵام پێغه‌مبـه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموێ: رێزگرتن له‌و سێ جۆره‌ كه‌سانه‌ رێز لێگرتنی خوایه‌ (جل جلاله‌)و بـه‌ بـه‌رزگرتنی خــوای پــه‌روه‌ردگاره‌، بۆچــی؟ چــونكه‌ خــوای بــه‌رز و مــه‌زن

---

[1] رواه أبوداود: (4843)، وقال الألبـاني: حسن

دەفەرموێ: ڕێز لەو سێیانە بگرن: ئینسانی بە تەمەنی مسوڵمان بە تایبەت دەبێ ڕێزی لێبگیرێ، ئەگەر نامسوڵمانیش بوو هەر دەبێ ڕێزی لێبگیرێ، چونکە ئینسان بۆخۆی ڕێزلێگیراوە، ئەگەر بچێتە تەمەنیشەوە زیاتر پێویستی بە موراعاتو ڕێز هەیە.

وە حوکمڕانی دادگەریش دەبێ ڕێزی لێبگیرێ، هەر لەبەر ئەسڵی حوکمڕانیی ڕێزی لێدەگیرێ، کە دادگەریش بێ، ئەوە زیاتر تەئکید دەبێتەوە، چونکە بەرپرسان ئەگەر خەڵك بە قسەیان نەکاو ڕێزیان لێنەگرێ، ئیشیان بۆ ناڕوا، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ئەو قەیدەی خستۆتە سەر کە دەبێ دادگەربێ، چونکە ئەگەر دادگەر نەبێ تۆ حەقت هەیە ڕەخنەی لێبگریو، جاری وا هەیە دەبێ لەسەر ستەمەکەی بەگژیشیدا بچیەوە.

وە کەسێکیش کە هەڵگری قورئان بێ، بەڵام هەڵگری قورئانیش ئەویشی دیسان بە دوو وەصف پێناسە کردووە: (غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ وَلاالْجَافِي عَنْهُ)، ئەوەی کە زۆر تێیدا ڕۆنەچووە — واتە: تێینەپەڕاندوە—، وە کورتیشی نەهێناوە. واتە نە تێیدا تووشی تێپەڕاندن بووەو، نە تێیدا تووشی بەزایەدان بووە، بەو شێوەیە کە بۆ قورئان شایستەیە ئاوا قورئانی هەڵگرتووەو ئاوا پێوەی پابەندە.

ئاشکراشە کە هەم ڕێزو دڵسۆزیی پێشاندانو حورمەت گرتنی بەرپرسانو هەم پێچەوانەکەشی گەلێك شت دەگرنەوە، کە هەم لە ڕێی دەقە شەرعییەکانو، هەم بەپێی عورفو باوی خەڵکیش دەزانرێنو، ئینسان بە سەلیقەی خۆی ئەوە دەزانێو، بەپێی عورفو باوی کۆمەڵگاکانیش دەگۆڕێ، لەوانەیە ئەگەر لە هەندێ شوێن تۆ لەبەر بەرپرسەکەت هەڵنەستیەوە بێڕێزیی بێو، لە هەندێ شوێنی دیکە ڕەنگە بێڕێزیی نەبێ، کەواتە هەندێ شت بەپێی عورف دەگۆڕێ، بۆیە هەمیشە لە

هەڵسوكەوتەكاندا دەگەڕێینەوە بۆ عورفو باوی خەڵك و، مەرج نییە هەموو شتێك لە دەقەكانی شەریعەتدا هاتبێ، بەڵكو دەگەڕێینەوە بۆ عورفو باوی خەڵك.

كەواتە: بەپێی شەخسو بەپێی عورفو بەپێی حاڵ، ئینسان دەبێ بە سەلیقەی خۆی بزانێ، كە چۆن ڕێز لە بەرپرسانی خۆی دەگرێ.

چوارەم: بەڵام بێگومان گوێڕایەڵیی و فەرمانبەریی مسوڵمانان بۆ گەورە و بەرپرسانیان، تەنیا لە بازنەی شەریعەتدایە و دروست نییە هیچ كەس نە شتی ناشەرعیی بە خەڵكی بڵێ و نە ئەگەر شتی ناشەرعییشی بە خەڵكی گوت، بەقسەی بكرێ:

وەك خوا (جل جلاله) لە باسی بەیعەتدانی ئافرەتان بە پێغەمبەر ﷺدا فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ إِذَا جَآءَكَ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتُ يُبَايِعۡنَكَ عَلَىٰٓ أَن لَّا يُشۡرِكۡنَ بِٱللَّهِ شَيۡـٔٗا وَلَا يَسۡرِقۡنَ وَلَا يَزۡنِينَ وَلَا يَقۡتُلۡنَ أَوۡلَٰدَهُنَّ وَلَا يَأۡتِينَ بِبُهۡتَٰنٖ يَفۡتَرِينَهُۥ بَيۡنَ أَيۡدِيهِنَّ وَأَرۡجُلِهِنَّ وَلَا يَعۡصِينَكَ فِي مَعۡرُوفٖ فَبَايِعۡهُنَّ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لَهُنَّ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ﴾[1]، واتە: (ئەی پێغەمبەر! كاتێك ئافرەتانی بڕوادار هاتنەلات تاكو پەیمانت پێبدەن، لەسەر ئەوە كە هیچ هاوبەشێك بۆ خوا بڕیارنەدەنو، دزیی نەكەنو، داوێنپیسیی نەكەنو، منداڵەكانی خۆیان نەكوژنو زیندەبەچاڵیان نەكەن و، بوختان هەڵنەبەستن لەنێوان دەستو پێیەكانیانو، لە چاكەدا سەرپێچیت نەكەن، ئەوە بەیعەتیان لێوەربگرەو داوای لێخۆشبوونیان بۆ لە خوا بكە، بێگومان خوا گوناهپۆشی بەخشندەیە)، لێرەدا بۆچی دەفەرموێ: لە چاكەو شتی پەسندا سەرپێچیت لێنەكەن؟ خۆ پێغەمبەر ﷺ بێجگە لە شتی پەسند، فەرمان بە هیچ

---

[1] الممتحنة: 12

شتێکی دیکە ناکات؟ بۆیە خوای پەروەردگار (جل جلاله) وای فـەرمووە، چـونکە خۆ هـەموو کـەس پێغەمبـەر ﷺ نییـە و، تـاکو ئەوانـەی کـە بـە ڕێی پێغەمبـەر ﷺدا دێن، لە بەرپرسانو مشـوورخۆرانی مسـوڵمانان، بـزانن کـە تەنانـەت خـوای بـەرز و مـەزن بـۆ پێغەمبـەری خـواش ﷺ بەنـد (قَيْـد)ی (معـروف: پەسـند)ی خستۆتەسەر بەقسەکرانەکەی، کە دەبێ فەرمانەکەی چاكو شەرعیی بـێو بەچاك زاندراو بێ، کەواتە: ئەگەر بۆ پێغەمبـەری خوا ﷺ ئەو بەند (قَيْـد)ەی لەسـەربێ، بۆ خەڵکیدیکـە چاکتر دەبێ وابێ، هەروەها پێغەمبـەر ﷺ کە دەفەرموێ: {عَلَـى الْمَـرْءِ الْمُسْـلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَـةُ فِيمَـا أَحَـبَّ وَكَـرِهَ إِلاَّ أَنْ يُـؤْمَرَ بِمَعْصِـيَةٍ فَـإِنْ أُمِـرَ بِمَعْصِـيَةٍ فَـلاَ سَـمْعَ وَلاَ طَاعَـةَ}[1]، ئـەویش دیسـان وەك پێشـتریش باسمـانكرد، کاتێك کە فەرمان بکرێت بە سەرپێچیی، ئەوە نـەك بەقسـەکردن، بـەڵکو گـوێ بـۆ گرتنیش نامێنێ.

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: {لاَ طَاعَـةَ فِـي مَعْصِـيَةِ اللَّـهِ إِنَّمَـا الطَّـاعَةُ فِـي الْمَعْـرُوفِ}[2]، واتـە: (بەقسـەکردنو فەرمانبـەریی کـردن نییـە لـە سەرپێچیی خـوادا، بەڵکو فەرمانبـەریی کردن تـەنیـا لە شتی پەسندو چاکدایە)، کـە دیـارە بەسـەرهاتێکی لەسـەرەو پێشـتر گێڕاومانەتـەوەو پێویسـت ناکـات دووبارەی بکەینەوە.

پێنجەم: هەروەها گوێڕایەڵیی و فەرمانبەریی تەنیا لە سنووری توانا و بڕستدا فەڕزە، هەرچییەك لە تواناى مرۆڤ بەدەربێ، خـواش (جل جلالـه)

---

[1] رواه البخاري: (7144)، ومسلم: (1839) واللفظ له، وأبو داود: (2626)، والنسائي: (4206)

[2] رواه البخاري: (7145)، و مسلم: (1840) واللفظ له. بدون (لاَ طَاعَةَ فِـي مَعْصِيَةِ اللَّهِ)

پێویستی نەكردووە و داوای نەكردووە، چ جای بەندەكانی بۆیان هەبێ داوای بكەن:

خوای مەزن فەرموویەتی: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَاۚ ..﴾[1]، واتە: (خوا لە هیچ كەس داوا ناكات مەگەر ئەوەی لەتوانایدایە ...) هەروەها فەرموویەتی: ﴿فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ مَا ٱسْتَطَعْتُمْ ...﴾.[2]، واتە: (پارێز لە خوا بكەن ئەوەندەی دەتوانن) ئەدی ئەگەر نەیتوانی؟ خوای پەروەردگار (جل جلاله) ئەوەی لە توانای بەندەدا نەبێ فەرزی ناكا.

ئینجا وەك (إبن عمر)یش –خوا لە خۆیو بابی ڕازی بێ– بۆمان دەگێڕێتەوە كە پێشتریش فەرموودەكەمان هێناو لێرەش دووبارەی دەكەینەوە: {كُنَّا إِذَا بَايَعْنَا رَسُولَ اللَّه ﷺ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، يَقُولُ لَنَا: فِيمَا اسْتَطَعْتُمْ}[3]، واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لەكاتی پەیمان لێوەرگرتنی هاوەڵاندا، پێی دەفەرموون: (فِيمَا اسْتَطَعْتُمْ)، واتە: (لەوەندەدا كە دەتوانن)، شتێك كە نەتتوانی لەسەرت پێویست نییە، بەڵام لێرەشدا دیسان پێویستە وریاو واقیعبین بین و، شەیتانو نەفس فێڵمان لێ نەكەنو، دووچاری تێپەڕاندنو بەزایەدان (إفراط و تفريط)مان نەكەنو، شتی ئاسانمان لەبەرچاو بەزەحمەتو، شتی زەحمەتیشمان لەبەرچاو زۆر قورسو بڕستبڕو تواناپڕووكێن، نەكەن!

واتە: جاری وایە شتێك زۆر ئاسانەو دەكرێ، تۆ بڵێی: ئاخر خوای بەرز و مەزن فەرموویەتی: ﴿لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَاۚ﴾و منیش لە توانامدا نییە،

---

[1] . البقرة: 282

[2] التغابن: 16

[3] رواه البخاري: (7202) واللفظ له، ومسلم: (1867)

چونكە جاری وایە شەیتان فێڵت لێدەكات، ئەگەرنا لەتواناتدا هەیە، بۆوێنە: هی وا هەیە مانگی ڕەمەزان هەر لەخۆڕا بەڕۆژوونابێ، دەڵـێ: ئەگـەر بـەڕۆژووبم لەوانەیـە بمرم، نانا نامری! تۆ دەبـێ تۆزێك هیممەتیشـت هـەبێ، كەواتـە: دەبـێ وریـابیو شەیتان فێڵت لێنەكات، هەروەها بەباری تێپەڕاندنیشدا، بەهۆی زاڵبـوونی عاتیفـەو سۆزو هەڵچوونەوە، گیرۆدەی خەیاڵپلاو نەبین و، ملمان پێ لەبەر كارو پـڕۆژەی وا ڕانەكەنو هەنگاوی وامان پێ نەهاوێن، كە لـە توانـاو بڕسـتمان بـەدەر بـێو كـاری كردن نـەبێ! بۆوێنـە: بـۆ كردەیـەكی سـەربازیی تـەنیا دە (10) نەفـەرت هـەبنو بڵێی: ئەوە هەزار (1000) نەفـەر لـەوێن بـە مەفرەزەیەكـەوە دەچـم هـەموویان لەبەین دەبەم! كە لێرەشدا تۆ زۆر لەخۆت ڕادەبینی.

جـا هـەم كـەم لـەخۆ ڕادیـتن خراپـە و، هـەم زۆر لـەخۆ ڕادیتنـیش، بـەڵكو واقیعبینانە خۆ دیتن پێویستە.

دیـارە واقیعبینیـیو دووربینیـیو وردبینیـیش لەلایـەك و، لـەپێش ئەوەشـدا بەوردیی لێكۆڵینەوە لە ژیانو سیرەی پێغەمبەری خـوا ﷺ بەتایبـەت و، مێـژووی ئیسلامو مسوڵمانان و، هەڵوێست ڕووداوەكانیان بەگشتی، یارمەتی زۆرمان دەدەن بۆ توانای خۆ ناسینو دووچاری تێنەپەڕاندنو بەزایەدان نـەبوون، لـە بـواری كـارو چالاكییە جۆراوجۆرەكانماندا.

سەرچاوەکان

1- التفسير الكبير أو مفاتيح الغيب للإمام فخر الدين محمد بن عمر بن الحسين بن الحسن إبن علي التميمي البكري الرازي الشافعي، قدم له: هاني الحاج، تحقيق: عماد زكي البارودي، الناشر: المكتبة التوفيقية – القاهرة – مصر.

2- جامع البيان في تأويل القرآن، المؤلف: أبي جعفر محمد بن جرير الطبري، تحقيق: هاني الحاج و عماد زكي البارودي و خيري سعيد، الناشر: المكتبة التوفيقية – القاهرة – مصر، الطبعة الأولى 1420هـ – 2000 م.

3- تفسير (روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني)، تأليف: العلامة أبي الفضل شهاب الدين السيد محمود الآلوسي البغدادي، الطبعة: الرابعة 1405 هـ – 1985م، الناشر: دار إحياء التراث العربي – بيروت – لبنان.

4- تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان، تأليف: عبد الرحمن بن ناصر السعدي، إعتنى به تحقيقا ومقابلة: عبد الرحمن بن معلا اللويحق، الناشر: مؤسسة الرسالة – بيروت – لبنان، الطبعة الأولى 1420 هـ – 2000 م.

5- المصباح المنير في تهذيب تفسير إبن كثير، إعداد: جماعة من العلماء بإشراف الشيخ صفي الرحمن المباركفوري، الطبعة: ثانية محرم 1421 هـ – 2000 م، الناشر: دار السلام للنشر والتوزيع – جدة – السعودية.

6- أيسر التفاسير لكلام العلي الكبير، تأليف: أبي بكر الجزائري، الطبعة: الخامسة 1421 هـ – 2000م، الناشر: مكتبة العلوم والحكم – المدينة المنورة.

7- مفردات ألفاظ القرآن، تأليف: العلامة الراغب الأصفهاني، تحقيق: صفوان عدنان داوودي، الناشر: دار القلم – ديمشق، الطبعة الثالثة 1423 هـ – 2002 م.

8- صحيح البخاري، تصنيف: الإمام الحافظ أبي عبدالله محمد بن إسماعيل البخاري، إعتنى به وأعده للنشر: الدكتور محمد محمد حجازي، الناشر: مؤسسة المختار للنشر والتوزيع – القاهرة، الطبعة الثانية 1431 هـ – 2010 م.

9- فتح الباري شرح صحيح البخاري، للإمام الحافظ أحمد بن علي بن حجر العسقلاني، رقَّمَ كتبها وأبوابها وأحاديثها: الأستاذ محمد فؤاد عبدالباقي، الناشر: دار السلام – الرياض و دار الفيحاء – دمشق، الطبعة الثالثة 1421 هـ – 2000 م.

10- صحيح مسلم، للإمام مسلم بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري، الناشر: مؤسسة المختار للنشر والتوزيع – القاهرة، الطبعة الثانية 1431 هـ – 2010 م.

11- موسوعة فتح الملْهِم بشرح صحيح الإمام مسلم بن الحجاج القشيري، تأليف: الشيخ شبير أحمد العثماني، تعليقات: محمد رفيع العثماني، تخريج: نور البشر بن نور الحق، مراجعة وتدقيق وتكملة: محمود شاكر، الطبعة: الأولى 1426 هـ – 2006 م، الناشر: دار إحياء التراث العربي – بيروت – لبنان.

12- مسند الإمام أحمد بن حنبل، المؤلف: أحمد بن حنبل أبو عبدالله الشيباني، المشرف على تحقيقه: شعيب الأرنؤوط، المشرف على إصداره: الدكتور عبد الله بن عبد المحسن التركي، الناشر: مؤسسة الرسالة – بيروت، الطبعة: الثانية 1420هـ – 1999م.

- مسند أحمد بن حنبل، المؤلف: الإمام الحافظ أبو عبد الله أحمد بن حنبل بن هلال بن أسد بن إدريس الذهلي الشيباني، الناشر: بيت الأفكار الدولية.

13- سنن أبي داود، تصنيف: أبي داود سليمان بن الأشعث السجستاني، حكم على أحاديثه وآثاره وعلق عليه: العلامة المحدث محمد ناصرالدين الألباني، إعتنى به: أبو عبيدة مشهور حسن آل سلمان، الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع ـ الرياض، الطبعة الثانية 1427 هـ – 2007 م.

14- سنن الترمذي، المؤلف: للإمام الحافظ محمد بن عيسى بن سورة الترمذي، حكم على أحاديثه وآثاره وعلق عليه: العلامة المحدث محمد ناصرالدين الألباني، إعتنى به: أبو عبيدة مشهور حسن آل سلمان، الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع ـ الرياض، الطبعة الثانية 1429 هـ- 2008 م.

15- سنن إبن ماجه، تصنيف: أبي عبدالله محمد بن يزيد القزويني الشهير بـ(ابن ماجه)، حكم على أحاديثه وآثاره وعلق عليه: العلامة المحدث محمد ناصرالدين الألباني، إعتنى به: أبو عبيدة مشهور حسن آل سلمان، الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع ـ الرياض، الطبعة الثانية 1429 هـ- 2008 م.

16- سنن النسائي، تصنيف: أبي عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الشهير بـ(النسائي)، حكم على أحاديثه وآثاره وعلق عليه: العلامة المحدث محمد ناصرالدين الألباني، إعتنى به: أبو عبيدة مشهور حسن آل سلمان، الناشر: مكتبة المعارف للنشر والتوزيع ـ الرياض، الطبعة الثانية 1429 هـ- 2008 م.

17- السنن الكبرى، للإمام: أبي بكر أحمد بن الحسين بن علي البيهقي، تحقيق: محمد عبدالقادر عطا، الطبعة: الثالثة 2003م - 1424هـ، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.

18- شعب الإيمان، للإمام أبي بكر أحمد بن الحسين البيهقي، تحقيق: أبي ماهر محمد السعيد بن بسيوني زغلول، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى 1410هـ - 1990 م.

19- صحيح بن حبان بترتيب إبن بلبان، تأليف: الأمير علاءالدين علي بن بلبان الفارسي، تحقيق: شعيب الأرنؤوط، الطبعة: الثالثة 1418 هـ - 1997 م، الناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت - لبنان.

20- المنتقى شرح موطأ مالك، تأليف: القاضي أبو الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أيوب الباجي، تحقيق: محمود شاكر، الطبعة: الأولى 1425 هـ - 2005 م، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت - لبنان.

21- شرح موطأ الإمام مالك، لفضيلة الشيخ محمد بن صالح العثيمين، تحقيق: صلاح الدين محمود السعيد، الناشر: دار الغد الجديد - القاهرة، الطبعة الأولى 1430هـ - 2009م

22- المستدرك على الصحيحين، للإمام الحافظ أبي عبد الله محمد بن عبدالله الحاكم النيسابوري، دراسة وتحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان، الطبعة: الثانية 1422 هـ - 2002 م.

23- المعجم الكبير، تأليف: الإمام أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، ضبط نصه وخرّج أحاديثه: أبو محمد الأسيوطي، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى 2007 م.

24- المعجم الأوسط، تأليف: الإمام الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد بن أيوب اللخمي الطبراني، الناشر: دار الفكر - عمان - الأردن، الطبعة: الأولى 1420هـ- 1999م.

25- رياض الصالحين، المؤلف: الإمام أبي زكريا يحيى بن شرف النووي الدمشقي، حققه وخرج أحاديثه: عبدالعزيز رباح - أحمد يوسف الدقاق، راجعه: الشيخ شعيب الأرنؤوط، الناشر: دار الثقافة العربية - دمشق، الطبعة الثانية 1412 هـ - 1992م.

26- الترغيب والترهيب من الحديث الشريف، تأليف: الإمام الحافظ زكي الدين عبدالعظيم بن عبدالقوي المنذري، حققه وقدم له وعلق عليه: محيي الدين ديب مستو - سمير أحمد العطار - يوسف علي بديوي، الناشر: دار ابن كثير - بيروت، الطبعة الثالثة 1419هـ - 1998م.

27- فيض القدير شرح الجامع الصغير من أحاديث البشير النذير، للعلامة محمد عبد الرؤوف المناوي، ضبطه وصححه: أحمد عبد السلام، الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت، الطبعة الثالثة 2006م.

28- مجموع الفتاوى، المؤلف: شيخ الإسلام تقي الدين أحمد بن تيمية الحراني، إعتنى بها وخرج أحاديثها: عامر الجزار – أنور الباز، الناشر: دار الجيل، الطبعة: الأولى 1418هـ – 1997م.

29- القواعد النورانية الفقهية، أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني أبو العباس، تحقيق: محمد حامد الفقي، الناشر: دار المعرفة – بيروت، سنة النشر 1399.

30- إعلام الموقعين عن رب العالمين، تأليف: إبن القيم الجوزية، تحقيق: عبد الرحمن الوكيل، الطبعة: الأولى 1412هـ – 1992م، الناشر: دار إحياء التراث العربي و مؤسسة التاريخ العربي – بيروت – لبنان.

31- الأحكام السلطانية والولايات الدينية، تأليف: أبي الحسن علي بن محمد بن حبيب البصري البغدادي الماوردي، الناشر: المكتبة العالمية – بغداد 1409 هـ – 1989 م.

32- السيرة النبوية لإبن هشام، تحقيق: جودة محمد جودة، الناشر: دار ابن الهيثم – القاهرة، الطبعة الأولى 1427 هـ – 2006 م.

33- الشفا بتعريف حقوق المصطفى، تأليف: العلامة القاضي أبي الفضل عياض بن موسى بن عياض اليحصبي، تقديم وتحقيق: عامر الجزار، طبع ونشر: دار الحديث – القاهرة، 1425 هـ – 2004م.

34- سيرة رسول الله (الرحيق المختوم)، تأليف: فضيلة العلامة الشيخ صفي الرحمن المباركفوري، الناشر: دار الخير (دمشق – بيروت)، الطبعة الأولى 1419هـ – 1998م.

35- أصول الدعوة، تأليف: الدكتور عبدالكريم زيدان، الطبعة: العاشرة 1426 هـ - 2005 م، الناشر: مؤسسة الرسالة – بيروت - لبنان.

36- البداية والنهاية، تأليف: أبو الفداء الحافظ عماد الدين إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، تحقيق ومراجعة وفهرسة: دار أبي حيان، الطبعة: الأولى 1416 هـ - 1996 م، الناشر: دار أبي حيان.

37- حلية الأولياء وطبقات الأصفياء، تأليف: أبي نعيم أحمد بن عبد الله الأصبهاني، الطبعة: الثالثة 1400هـ - 1980م،، الناشر: دار الكتاب العربي – بيروت – لبنان.

38- أخبار القضاة، المؤلف: أَبُوبَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفِ بْنِ حَيَّانَ بْنِ صَدَقَةَ الضَّبِّيّ البَغْدَادِيّ, المُلَقَّب بِـ"وَكِيع"، حققه و صححه و علق عليه و خرّج أحاديثه: عبدالعزيز مصطفى المراغي، الناشر: المكتبة التجارية الكبرى، الطبعة، الأولى عام 1366هـ - 1947م.

39- محض الصواب في فضائل أمير المؤمنين عمر بن الخطاب، تأليف: الإمام العلامة المحدث يوسف بن الحسن بن عبدالهادي الدمشقي الصالحي الحنبلي المعروف ب(إبن المبرد)، دراسة وتحقيق: عبدالعزيز بن محمد بن عبد المحسن الفريح، الطبعة: الأولى 1420 هـ - 2000م، الناشر: دار أضواء السلف – الرياض.

40- أخبار أبوحنيفة وأصحابه، تأليف: القاضي أبي عبد الله حسين بن علي الصيمري، الناشر: عالم الكتب – بيروت، سنة النشر 1405هـ - 1985م.

41- الفقيه والمتفقه، للحافظ المؤرخ أبي بكر أحمد بن علي بن ثابت الخطيب البغدادي، قام بتصحيحه والتعليق عليه: فضيلة الشيخ إسماعيل الأنصاري، الناشر: المكتبة العلمية.

42- فقه الشورى والإستشارة، تأليف: توفيق محمد الشاوي، الطبعة: الأولى 1412هـ - 1992م، الناشر: دار الوفاء – المنصورة - مصر.

43- تاج العروس من جواهر القاموس، تأليف: السيد محمد مرتضى بن محمد الحسيني الزبيدي، إعتنى به ووضع حواشيه: الدكتور عبد المنعم خليل إبراهيم والستاذ كريم سيد محمد محمود، الطبعة: الأولى 2007م – 1428 هـ، الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت – لبنان.

44- مقدمة ابن خلدون المسمى بكتاب العبر وديوان المبتدأ والخبر في أيام العرب والعجم والبربر ومن عاصرهم من ذوي السلطان الأكبر، المؤلف : عبدالرحمن بن محمد بن خلدون الحضرمي المغربي، الناشر: دار العودة – بيروت.

45- منهج عمر بن الخطاب في التشريع (دراسة مستوعبة لفقه عمر وتنظيماته)، تأليف: الدكتور محمد بلتاجي، الناشر: دار السلام للطباعة والنشر والترجمة – القاهرة، الطبعة الثانية 1424 هـ – 2003م

46- المقصد الأسنى في شرح أسماء الله الحسنى لأبي حامد الغزالي، دراسة وتحقيق: محمد عثمان الخُشْت، الناشر: مكتبة الفرقان – القاهرة

47- جامع الأصول في أحاديث الرسول، تأليف: الإمام مجد الدين أبي السعادات المبارك بن محمد بن الأثير الجزري، حققه وعلق عليه وخرج أحاديثه: أبو عبد الله عبد السلام محمد عمر علوش، الناشر: دار الفكر – بيروت – لبنان، الطبعة: الأولى 1417 هـ – 1997 م..

48- تاريخ الخلفاء، تأليف: الإمام الحافظ جلال الدين عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، تحقيق: محمد محي الدين عبد الحميد، الطبعة: الأولى 1371 هـ – 1952م، الناشر: مكتبة الشرق الجديد – بغداد و دار العلوم الحديثة – بيروت.

49- الطبقات الكبرى، تأليف: محمد بن سعد بن منيع الزهري، أعد فهارسها: رياض عبد الله عبد الهادي، الطبعة: الأولى 1417 هـ – 1996 م، الناشر: دار إحياء التراث الإسلامي – بيروت – لبنان.

50- الرسالة للإمام محمد بن إدريس الشافعي، تحقيق: د. عبد اللطيف الهميم، و د. ماهر ياسين الفحل، الطبعة: الثانية 2009م، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت - لبنان.

51- جامع بيان العلم وفضله، تأليف: أبي عمر يوسف بن عبد البر، تحقيق: أبي الأشبال الزهيري، الطبعة: التاسعة 1432 هـ، الناشر: دار إبن الجوزي - الدمام - المملكة العربية السعودية.

52- شرح العقيدة الطحاوية، تأليف: القاضي علي بن علي بن محمد إبن أبي العز الحنفي، حققه وخرج أحاديثه وعلق عليه: بشير محمد عيون، الناشر: مكتبة المؤيد - الطائف و مكتبة دار البيان - دمشق، الطبعة: الثانية - بيروت 1988.

53- مدى شرعية الإنتماء إلى الأحزاب والجماعات الإسلامية، إعداد: الأستاذ الدكتور: صلاح الصاوي. الطبعة: الثانية - سنة الطبع:1413هـ.

نـــاوەڕۆك